

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan, että rikoslakiin otetaan rikosoikeuden yleisiä oppeja eli rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita sekä yritystä ja osallisuutta koskevat säännökset. Nykyiset säännökset ovat aukollisia ja osaksi vanhentuneita. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja oikeus turva edellyttävät niiden perusteellista uudistamista. Siltä osin kuin ehdotetut säännökset ovat kokonaan uusia, ne perustuvat oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa vakiintuneisiin periaatteisiin.

Lisäksi rikoslakiin otettaisiin aikaisempaa yksityiskohtaisemmat säännökset rangaistuksen määräämisestä. Voimassa olevassa laissa on säännökset rangaistuksen mittaamisesta, mutta sen sijaan toinen rangaistuksen määräämisen osa-alue eli rangaistuslajin valinta ei ole kattavasti rikoslaissa säännelty.

Rikosoikeudellisen vastuun yleisiä edellytyksiä koskevassa luvussa säädettäisiin laillisuusperiaatteesta, rangaistussäännösten ajallisesta soveltuvuudesta, laiminlyönnin rangaistavuudesta, syytakeisuudesta, syyksiluttavuudesta, tahallisuudesta ja tuottamukses-

ta.

Vastuuvapausperusteita koskevassa luvussa säädettäisiin eri erehdystilanteista, hätävarjelusta, pakkotilasta ja voimakeinojen käytöstä. Samalla uudistettaisiin voimakeinojen käyttöä koskevia muihin lakeihin sisältyviä säännöksiä.

Yritystä ja osallisuutta koskevassa luvussa säädettäisiin yrityksestä sekä siitä luopumisesta ja tehokkaasta katumisesta. Osallisuussäännökset koskisivat rikoskumppanuutta, välillistä tekemistä, yllytystä, avunantoa ja oikeushenkilön puolesta toimimista.

Rangaistuksen määräämistä koskevassa luvussa säädettäisiin rangaistuslajeista, rangaistuksen määräämisen yleisperiaateista, koventamis-, lieventämis- ja kohtuullistamisperusteista, rangaistuslajista ja -asteikosta poikkeamisesta, rangaistuslajin valinnasta, rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä ja tuomitusta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä.

Ehdotetut lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
SISÄLLYSLUETTELO	2
YLEISPERUSTELUT	7
1. Rikoslain yleisen osan uudistaminen.....	7
2. Vastuun sääntöjä koskeva uudistus.....	8
2.1. Lähtökohtia	8
2.2. Vastuun koodin tavoitteet	8
2.3. Rakenteellisia ja terminologisia ratkaisuja	9
3. Rangaistuksen määräämistä koskevan normiston uudistaminen	11
3.1. Nykytila ja sen ongelmia.....	11
3.2. Uudistuksen tavoitteet	11
3.3. Terminologisia kysymyksiä.....	12
4. Oikeusvertailevan tiedon käytöstä.....	12
5. Pääasiainen sisältö	13
5.1. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä.....	13
Laillisuusperiaate ja ajallinen soveltuvuus (1 ja 2 §).....	13
Laiminlyönnin rangaistavuus (3 §).....	13
Syyntakeisuus ja rikosoikeudellisen vastuun ikäraja (4 §)	14
Syyksiluettavuus (5 §).....	15
Tahallisuus (6 §).....	15
Tuottamus (7 §).....	16
5.2. Vastuuvapausperusteet (rikoslain 4 luku, 45 luvun 26 b § ja pakkokeino-	
lain 1 luvun 2 a §).....	16
Erehdyssäännökset (rikoslain 4 luvun 1—3 §).....	16
Hätävarjelu (rikoslain 4 luvun 4 §)	17
Pakkotila (rikoslain 4 luvun 5 §)	18
Voimakeinojen käyttö (rikoslain 4 luvun 6 § ja muut lait)	19
Rangaistusvastuun lievennys (rikoslain 4 luvun 7 §).....	19
Esimiehen käsky (rikoslain 45 luvun 26 b §).....	19
Itseapu (pakkokeinolain 1 luvun 2 a §).....	20
5.3. Yritystä koskevat säännökset (rikoslain 5 luvun 1 ja 2 §).....	20
Yritystä koskeva perussäännös (1 §).....	20
Yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen (2 §)	21
5.4. Osallisuussäännökset (rikoslain 5 luvun 3—8 §).....	21
Rikoksumppanuus (3 §).....	21
Välillinen tekeminen (4 §)	21
Yllytys (5 §).....	22
Avunanto (6 §).....	22
Erityiset henkilöön liittyvät olosuhteet (7 §).....	22
Oikeushenkilön puolesta toimiminen (8 §)	22
5.5. Rangaistuksen määräämisestä (rikoslain 6 luku)	23
Yleiset säännökset (1—3 §)	23

Rangaistuksen mittaaminen (4—8 §).....	24
Rangaistuslajin valinta (9—12 §)	25
Rangaistuksesta tehtävät vähennykset (13—16 §).....	26
5.6. Yhteinen sakkorangaistus (rikoslain 7 luvun 3 §).....	26
5.7. Eräät muut rikoslain luvut ja muut lait.....	26
6. Esityksen vaikutukset	26
7. Esityksen valmistelu.....	26
8. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja	27
9. Rikoslain rakenne	27
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	28
1. Lakiehdotusten perustelut.....	28
1.1. Rikoslaki	28
1 luku. Suomen rikosoikeuden soveltamisalasta.....	28
2 luku. Rangaistuksista	28
2 b luku. Ehdollinen vankeus	28
3 luku. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä	28
1 §. Laillisuusperiaate.....	28
2 §. Ajallinen soveltuvuus.....	35
3 §. Laiminlyönnin rangaistavuus	39
4 §. Syyntakeisuus	46
5 §. Syyksiluettavuus.....	69
6 §. Tahallisuus.....	71
7 §. Tuottamus.....	88
4 luku. Vastuuvapausperusteista	99
<i>A. Erehdyssäännökset.....</i>	<i>100</i>
Yleisiä huomautuksia	100
1 §. Tunnusmerkistöerehdys	105
2 §. Kieltoerehdys.....	105
3 §. Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys	108
<i>B. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet.....</i>	<i>110</i>
Yleisiä huomautuksia	110
4 §. Hätävarjelu.....	111
5 §. Pakkotila	118
6 §. Voimakeinojen käyttö.....	123
7 §. Rangaistusvastuun lievennys	131
5 luku. Yrityksestä ja osallisuudesta.....	131
<i>A. Rikoksen yrityksestä .....</i>	<i>131</i>
Yleisiä huomautuksia	131
1 §. Yritys.....	132
2 §. Yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen.....	138
<i>B. Osallisuudesta.....</i>	<i>146</i>
Yleisiä huomautuksia	146
3 §. Rikoksumppanuus	152
4 §. Välillinen tekeminen	153

5 §. Yllytys	154
6 §. Avunanto	156
7 §. Erityiset henkilöön liittyvät olosuhteet	158
8 §. Oikeushenkilön puolesta toimiminen.....	159
6 luku. Rangaistuksen määräämisestä	165
A. Nykytila.....	165
B. Oikeusvertailua.....	171
C. Nykytilan ongelmia ja esityksen lähtökohtia.....	177
D. Ehdotuksen pääsisältö	184
E. Säännöskohtaiset perustelut	185
1 §. Rangaistuslajit.....	185
2 §. Rangaistusasteikko ja siitä poikkeaminen.....	186
3 §. Rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet	186
4 §. Mittaamisperusteet	190
5 §. Koventamisperusteet	190
6 §. Lieventämisperusteet.....	195
7 §. Kohtuullistamisperusteet	199
8 §. Rangaistuslajista ja rangaistusasteikosta poikkeaminen	201
9 §. Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä	205
10 §. Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset	206
11 §. Yhdyskuntapalvelu	207
12 §. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen	210
13 §. Tutkintavankeuden vähentäminen.....	213
14 §. Ulkomailla tuomitun rangaistuksen vähentäminen.....	214
15 §. Rangaistusvankien kurinpitörangaistusten vähentäminen.....	214
16 §. Rikoslain 45 luvun alaisten henkilöiden kurinpitoseuraamusten vähentäminen	215
7 luku. Yhteisestä rangaistuksesta	215
10 luku. Menettämisseuraamuksista	216
17 luku. Rikoksista yleistä järjestystä vastaan	216
39 luku. Velallisen rikoksista.....	216
45 luku. Sotilasrikoksista	217
1.2. Pakkokeinolaki.....	229
1 luku. Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen	229
1.3. Poliisilaki.....	235
1.4. Laki rajavartiolaitoksesta	236
1.5. Tullilaki.....	236
1.6. Laki järjestyksenvalvojista	237
1.7. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta.....	237
2 luku. Yleisiä säännöksiä vankeusrangaistuksesta ja sakon muuntorangaistuksesta.....	237
5 luku. Täytäntöönpano nuorisovankilassa	239
1.8. Laki tutkintavankeudesta.....	239
1.9. Ilmailulaki.....	239
1.10. Laki järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä	241

1.11.	Laki joukkoliikenteen tarkastusmaksusta	241
1.12.	Vartioimisliikelaki	242
1.13.	Laki puolustusvoimien virka-avusta poliisille	242
1.14.	Merimieslaki	243
1.15.	Ulosottolaki	244
3 luku.	Yleisiä säännöksiä tuomioiden ja päätösten täytäntöönpanosta.....	244
1.16.	Laki turvatarkastuksista tuomioistuimissa.....	244
1.17.	Laki turvatarkastuksista lentoliikenteessä.....	245
1.18.	Aluevalvontalaki.....	245
1.19.	Mielenterveyslaki.....	246
1.20.	Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksi- köstä.....	246
1.21.	Sotilaskurinpitolaki	247
1.22.	Laki nuorista rikoksentekeijöistä	247
1.23.	Laki rikesakomenettelystä.....	247
1.24.	Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä	247
1.25.	Laki yhdyskuntapalvelusta.....	247
1.26.	Asetus rikoslain voimaannemiseksi	248
2.	Voimaantulo.....	248
3.	Säätämisyjärjestys.....	248
LAKIEHDOTUKSET		249
	rikoslain muuttamisesta.....	249
	pakkokeinolain muuttamisesta	259
	poliisilain 27 §:n muuttamisesta.....	260
	rajavartiolaikoksesta annetun lain 24 ja 51 §:n muuttamisesta	260
	tullilain 17 §:n muuttamisesta.....	261
	järjestyksenvalvojista annetun lain 9 §:n muuttamisesta.....	261
	rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta.....	262
	tutkintavankeudesta annetun lain muuttamisesta	263
	ilmailulain 37 §:n muuttamisesta.....	263
	järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä annetun lain 4 §:n muuttamisesta	264
	joukkoliikenteen tarkastusmaksusta annetun lain 11 §:n muuttamisesta	264
	vartioimisliikelain 5 §:n muuttamisesta	265
	puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetun lain 6 ja 8 §:n muuttamisesta	265
	merimieslain 74 §:n muuttamisesta	266
	ulosottolain 3 luvun 30 §:n muuttamisesta	266
	turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 6 §:n muuttamisesta.....	267
	turvatarkastuksista lentoliikenteessä annetun lain 6 §:n muuttamisesta	267
	aluevalvontalain 31 §:n muuttamisesta	268
	mielenterveyslain 22 d §:n muuttamisesta	268
	säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain	
	35 §:n muuttamisesta	269
	sotilaskurinpitolain 8 ja 38 §:n muuttamisesta.....	269
	nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 6 §:n muuttamisesta	270

rikesakkomenettelystä annetun lain 16 §:n muuttamisesta	270
vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 7 §:n muuttamisesta.	271
yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamisesta.....	271
rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 3 ja 12 §:n kumoamisesta ...	272
LIITE.....	273
RINNAKKAISTEKSTIT	273
rikoslain muuttamisesta	273
pakkokeinolain muuttamisesta	296
poliisilain 27 §:n muuttamisesta	298
rajavartiolaitoksesta annetun lain 24 ja 51 §:n muuttamisesta.....	300
tullilain 17 §:n muuttamisesta	302
järjestyksenvalvojista annetun lain 9 §:n muuttamisesta	303
rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta	304
tutkintavankeudesta annetun lain muuttamisesta.....	306
ilmailulain 37 §:n muuttamisesta	307
järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä annetun lain 4 §:n muuttamisesta	308
joukkoliikenteen tarkastusmaksusta annetun lain 11 §:n muuttamisesta.....	309
vartioimisliikelain 5 §:n muuttamisesta.....	310
puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetun lain 6 ja 8 §:n muuttamisesta	311
merimieslain 74 §:n muuttamisesta.....	312
ulosottolain 3 luvun 30 §:n muuttamisesta	313
turvatarhastuksista tuomioistuimissa annetun lain 6 §:n muuttamisesta	314
turvatarhastuksista lentoliikenteessä annetun lain 6 §:n muuttamisesta	315
aluevalvontalain 31 §:n muuttamisesta.....	316
mielenterveyslain 22 d §:n muuttamisesta.....	317
säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain	
35 §:n muuttamisesta.....	318
sotilaskurinpitolain 8 ja 38 §:n muuttamisesta	320
nuorista rikoksentehtävistä annetun lain 6 §:n muuttamisesta.....	322
rikesakkomenettelystä annetun lain 16 §:n muuttamisesta	323
vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 7 §:n muuttamisesta.	324
yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamisesta.....	325
rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 3 ja 12 §:n kumoamisesta ...	327

YLEISPERUSTELUT

1. Rikoslain yleisen osan uudistaminen

Yksittäisiä rikoksia koskevien rikostunnusmerkistöjen ohella rikoslaki (39/1889) sisältää kaikkia rikoksia koskevia yhteisiä säännöksiä (rikoslain yleinen osa). Näihin kuuluvat muun muassa rikoslain soveltamista koskevat yleisperiaatteet, seuraamuksia ja niiden käyttöä koskevat säännökset sekä vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita, yritystä, osallisuutta ja vanhentumista koskevat säännökset. Rikoslain nykyisen lukujaon mukaan yleinen osa kattaa luvut 1—10 ja eri rikoslajeja koskeva erityinen osa luvut 11—50.

Erityisen osan tavoin myös rikoslain yleistä osaa on osana rikoslain kokonaisuudistusta muutettu osittaisuudistuksin. Uudistettuja ovat rikoslain soveltamisalaa koskeva 1 luku vuodelta 1996 ja säännökset rikosten yhtymisestä ja yhteisestä rangaistuksesta vuodelta 1991 (7 luku). Hallituksen esitys vanhentumista koskevan rikoslain 8 luvun uudistamiseksi annettiin kesäkuussa 1999 (HE 27/1999 vp). Tasavallan presidentin jätettyä vahvistamatta tuohon esitykseen annetun eduskunnan vastauksen uusi hallituksen esitys annettiin huhtikuussa 2001 (HE 45/2001 vp). Oikeushenkilön rangaistusvastuu otettiin käyttöön uudistuksella vuonna 1995 (9 luku). Uusi 2 a luku sakosta, muuntorangaistuksesta ja rikesakosta valmistui vuonna 1999 ja uusi 2 b luku ehdollisesta vankeudesta vuonna 2001. Menettämisseuraamuksia koskevat säännökset sijoitettiin hiljattain 10 lukuun. Rangaistuksia koskevaa 2 luku on uudistettu yhdessä seuraamusjärjestelmän osittaisuudistusten myötä. Jo ennen vuonna 1980 asetetun rikoslakiprojektin työn aloittamista annettiin vuonna 1976 uudet säännökset rangaistuksen mittaamisesta (6 luku).

Uudistamatta ja edelleen jokseenkin alkuperäisessä muodossaan on vastuuooppia koskeva rikoslain 3 luku ("Perusteista, jotka poistavat teon rangaistavuuden tai sitä vähentävät"). Sama pätee rikoslain 4 ja 5 luvun yri-

tys- ja osallisuussäännöksiin. Nämä luvut kattavat keskeisimmän osan rikosoikeuden yleisten oppien alaan kuuluvista kysymyksistä. Vaikka tämä osa rikosoikeutta muuttuu muita rikosoikeuden osa-alueita selvästi hitaammin, ovat nykyiset säännökset selvästi vanhentuneita. Tämä esitys sisältää ehdotukset uusiksi rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita, yritystä ja osallisuutta sekä rangaistuksen määräämistä koskeviksi säännöksiä.

Rikoslain rangaistusjärjestelmä on sen sijaan käynyt läpi perusteellisen muutoksen. Osa rikoslain alkuperäisistä rangaistuslajeista on kokonaan poistettu käytöstä (kuolemanrangaistus, kuritushuonerangaistus ja kansalaisluottamuksen menetys), osa on muutoin vaihtanut perin pohjin muotoaan. Rikoslain alkuperäistä rangaistusvalikoimaa on lisäksi täydennetty uusilla seuraamuksilla. Jo vuosisadan alkupuolella otettiin käyttöön ehdollinen rangaistus. Sittemmin on sakon rinnalle tuotu rikesakko, otettu käyttöön ehdottoman vankeusrangaistuksen korvaava yhdyskuntapalvelu sekä aloitettu nuoriin sovellettavan nuorisorangaistuksen kokeilu. Myös 1940-luvulla luotu mahdollisuus tuomitsematta jättämiseen voidaan lukea rangaistuslajeihin laajassa mielessä. Tuomitsematta jättämistä koskevat säännökset uudistettiin vuonna 1990. Mahdollisuudesta tuomita ehdollinen sakkorangaistus luovuttiin ehdollista rangaistusta koskevien säännösten uudistuksessa vuonna 2001.

Uusia rangaistuslajeja koskevat säännökset sijaitsevat osaksi rikoslain ulkopuolella asianomaisia rangaistuslajeja koskevissa laeissa. Rikoslain rangaistuksia koskevat 2 luvun säännökset ovat muutoinkin sisällöltään varsin niukat. Rangaistuksen määräämistä koskevista säännöksistä rikoslain 6 lukuun sisältyvät säännökset rangaistuksen mittaamisesta. Rangaistuslajien valintaa koskevat säännökset ovat asianomaisia rangaistuslajeja koskevissa rikoslain luvuissa tai muissa laeissa. Säätelyn hajanaisuus vaikeuttaa rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ko-

konaiskuvan hahmottamista. Rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten puutteellisuus ja epäsystemaattisuus luo pohjaa myös käytäntöjen vaihteluille eri tuomioistuinten välillä. Yksi rikoslain kokonaisuudistuksen viime vaiheen keskeisiä tavoitteita onkin seuraamusjärjestelmää ja seuraamusten käyttöä koskevien säännösten kokoaminen johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Tähän esitykseen sisältyy ehdotus rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten kokoamiseksi samaan rikoslain lukuun. Lukuun sijoitettaisiin kaikki rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset, mukaan lukien rangaistuksen mittaaminen, asteikon vahvistaminen, valinta eri rangaistuslajien välillä sekä tuomitusta rangaistuksesta tehtävät vähennykset. Eri seuraamuslajeja koskevat muut säännökset sijoitettaisiin asianomaisiin rikoslain lukiin.

2. Vastuuopin säännöksiä koskeva uudistus

2.1. Lähtökohtia

Voimassa olevassa rikoslain yleisessä osassa ei ole säännöksiä suurimmasta osasta vastuuopin peruskysymyksiä. Vuoden 1875 rikoslakiehdotukseen sisältyi runsaastikin yleisten oppien alaan kuuluvia säännösehdoituksia, joita kuitenkin karsittiin silloisen uudistuksen loppuvaiheessa. Perusteena oli, että näiden kysymysten katsottiin kuuluvan pikemmin tieteisopin alaan, kun taas lainsäädännön tehtävänä oli antaa kansalaisille suunnattuja ohjeita siitä, mitä saa tehdä ja mitä ei.

Tällä vuosisadalla lainsäätäjät ei yleisesti ole rajoittanut toimialaansa käyttäytymisnormien antamiseen. Lakeihin sisältyy runsaasti myös lainkäyttäjälle suunnattuja normeja, jotka kertovat siitä, kuinka menetellä määrättyissä tilanteissa. Esimerkkinä näistä ovat niin ikään vuoden 1875 uudistuksesta poistetut, mutta sata vuotta myöhemmin rikoslakiin sisällytetyt rangaistuksen mittaamista koskevat säännökset (6 luku). Lainsäädäntöön sisältyy runsaasti myös legaalimääritelmiä ja käsitelmäärittelyjä, joiden myös katsottiin aikoinaan jäävän lainsäätäjän toimi-

alan ulkopuolelle. Lainsäädäntöteoreettiset syyt eivät aseta esteitä rikosoikeuden yleisten oppien aiempaa tarkemmalle kodifioinnille.

Kriminaalipoliittiset syyt sen sijaan suorastaan edellyttävät, että lainsäätäjät etenee uutta rikoslakia valmisteltaessa aiempaa olennaisesti pidemmälle. Yleisten oppien kodifiointitarve perustuu ennen kaikkea laillisuus- eli legaliteettiperiaatteen ja oikeusturvan vaatimuksiin. Laillisuusperiaatteen merkitys ei rajoitu vain erityisen osan puolelle. Rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen rajat määritetään viime kädessä vastuuopin käsiteläluokoihin. Laillisuusperiaatteen kannalta olisi tärkeää tietää esimerkiksi, milloin teko on tahallinen rikoslaissa tarkoitettussa mielessä, millaisin edellytyksin laiminlyönti johtaa vastuuseen tai mikä vaikutus on tietämättömyydellä tai erehtymisellä. Näitä ratkaisuja joudutaan tekemään tuomioistuimissa päivittäin ilman lainsäädännön suoma tukea. Ehdotukseen sisältyykin suuri joukko säännöksiä, joille ei löydy vastinetta nykyisestä rikoslaista. Näitä ovat yleinen syyksiluettavuusvaatimus, tahallisuuden ja tuottamuksen määritelmät, laiminlyöntivastuun ehdot, erehdyssäännökset ja vastuun kohdentaminen oikeushenkilön toiminnassa tehdyn rikoksen johdosta. Lisäksi lähes kaikkiin nykyisen rikoslain tuntemiin säännöksiin on tehty myös sisällöllisiä muutoksia.

Uudistus merkitsee siten yleisten oppien laajamittaista kodifiointia. Esitys rakentuu tässä samoille linjoille uusimpien rikoslakien ja rikoslakiehdotusten kanssa. Ruotsissa toteutettiin vuonna 1995 laaja vastuuvapausperusteita koskeva uudistus ja vuonna 1996 julkaistiin suunnitelma vastuun edellytysten kodifioinniksi (SOU 1996:185). Myös Norjan rikoslakitoimikunnan ehdotuksessa (NOU 1992:23) ehdotettiin säädettäväksi rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä sekä vastuuvapausperusteista aikaisempaa merkittävästi tarkemmin.

2.2. Vastuuopin kodifioinnin tavoitteet

Vastuuopin kodifiointi on haastava lainsäädäntötehtävä. Säännökset on muotoiltava erisuuntaisten vaatimusten ristipaineessa.

Rikoslain säännösten kohteena ovat ensi si-

jassa kansalaiset ja toiseksi lakia soveltavat viranomaiset. Rikoslain kielen tulee olla kaikille ymmärrettävää, mutta samalla riittävän tarkkaa ja teoreettisesti korrektia. Tämä pakottaa etsimään jatkuvaa kompromissia lain soveltamisessa vaadittavan juridisen tarkkuuden sekä riittävän yleiskielenmukaisuuden välillä. On myös löydettävä normiohjauksen oikea yleisyystaso. Kattava ja riittävän ohjaava sääntely johtaa helposti raskaaseen ja mutkikkaaseen normistoon. Abstraktiotason korottaminen taas luo riskin, että säännökset pelkistyvät vain ohjelmajulistuksiksi. Säännösehdotuksiin ei ole otettu pelkkiä linjanmäärityksiä, vaan kaikilla ehdotuksen säännöksillä on ajateltu olevan merkitystä myös lain soveltamisessa.

Johdonmukaisesti toimiva ja oikeusturvan vaatimukset tyydyttävä oikeudellinen sääntely on mahdollista vain, jos se käsitejärjestelmä, jonka varaan sääntely rakentuu, on sisäisesti ristiriidaton. Mutta samalla kun säännösten tulee rakentua johdonmukaisen peruskäsitteistön varaan, on vältettävä turhaa sitoutumista rikosoikeusteorian muuttuviin ja jatkuvan keskustelun kohteena oleviin teoreettisiin konstruktioihin. On siis pyrittävä selkeään, mutta kuitenkin mahdollisimman systeemineutraaliin lopputulokseen. Näistä syistä ehdotus ei nimenomaisesti sitoudu mihinkään tunnettuun rikosopilliseen teoriaan. Poikkeuksena on kanta, jonka mukaan teon oikeudenvastaisuutta koskevaa erehdystä käsitellään syyllisyys-, ei tahallisuuskysymyksenä.

Sääntelyn tulee olla sillä tavoin kattava, ettei siihen jää oikeusturvaa vaarantavia aukkoja. Samalla sen tulee olla joustava ja jättää tilaa tulevalle oikeuskehitykselle.

2.3. Rakenteellisia ja terminologisia ratkaisuja

Rikosoikeudelliset vastuusäännöt ovat jaettavissa sääntöihin, jotka perustelevat vastuuseen asettamisen positiivisessa mielessä (vastuun edellytykset) ja sääntöihin, joilla vastuu suljetaan pois (vastuuvapausperusteet). Vastuunopin kategorioita ja käsitteitä jäsenetään rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa käyttäen apuna saksalaisessa rikosoikeudessa kehitel-

tyjä niin sanottuja rikoksen rakennekaavioita. Usein vastuuedellytykset ja vastuuvapausperusteet on tapana hahmottaa kolmiportaisen mallin avulla: ensi vaiheessa ratkaistaan kysymys tunnusmerkistönmukaisuudesta, toiseksi selvitetään, onko teko oikeudenvastainen ja kolmanneksi otetaan kantaa tekijän syyllisyyteen. Kullekin portaalille sijoittuu niin vastuun edellytyksiksi kuin myös vastuuvapausperusteiksi määriteltyjä oikeus-sääntöjä. Myös tämän lakiehdotuksen heijastama käsitteistö on sijoitettavissa tähän perussysteemiin, mutta säännökset ovat ymmärrettävissä ja tulkittavissa myös tätä rakenneratkaisua tuntematta. Lakiteknisesti rikoksen rakenteen kolmijakoa tärkeämpi onkin erottelu vastuun edellytysten ja vastuuvapausperusteitten välillä. Tämä on myös ehdotuksen lukujaotuksen perusta. Vastuun edellytyksistä säädetään 3 luvussa. Vastuuvapausperusteista säädetään 4 luvussa.

Terminologisiin kysymyksiin kuuluu ensiksikin itse rikoksen käsite. Yksi tapa määrittellä rikos on niin sanottu legaalinen rikoskäsite: rikos on laissa rangaistavaksi määrätty teko. Tämä on luonteva kielenkäyttö esimerkiksi tilanteissa, joissa pohditaan, mitkä teot ovat rikoksia. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä keskusteltaessa rikoksen käsitteelle annetaan kuitenkin täsmällisempi, vastuun tarkempiin edellytyksiin sidottu sisältö. Kyseessä on "rikos" vasta kun kaikki vastuun edellytykset ovat käsillä. Rikos on tunnusmerkistönmukaisesti oikeudenvastainen teko, joka osoittaa tekijässään syyllisyyttä. Muitakin määrittelytapoja on. Olennaista kaikissa niissä on, että pidättäydytään puhumasta rikoksesta niin kauan kuin yksikin rikoksen rakenneosa jää puuttumaan. Näihin kuuluu jo esitetyn kolmijaon mukaisesti ensinnäkin tunnusmerkistönmukaisuus. Tähän sisältyy muun muassa vaatimus teosta, kielletystä laiminlyönnistä ja seurausrikoksissa teon ja seurauksen syy-yhteydestä. Oikeudenvastaisuuden vaatimus merkitsee käytännössä, ettei tekoa, joka on tehty niin sanottu oikeuttamisperusteiden oikeuttamana, voi pitää tässä tarkoitettussa merkityksessä rikoksena. Laajasti ymmärretty syyllisyysvaatimus vuorostaan sisältää tekijän syyntakeisuuden ja arvion tekijän menettelyn moitittavuudesta. Syyntakeettoman teko ei siis rikosopilli-

sesti ole rikos eikä sitä ole myöskään oikeutettu hätävarjeluteko. Rikoksen sijaan säännöshdotuksissa puhutaan näistä syistä yleensä teoista.

Toisaalta myös teon käsite sallii rikosoikeudessa useita tulkintamahdollisuuksia. Jo niin sanotut rikoksen rakennekaaviot eroavat toisistaan sen suhteen, millaisen teon käsitteen varaan ne on rakennettu. Puhutaan esimerkiksi naturalistisesta, finaalisesta ja sosiaalisesta teon käsitteestä. Esitys ei ota kantaa siihen, mikä olisi teoreettisesti asianmukaisin tapa ymmärtää teon käsite rikosoikeudessa. Sen sijaan säännöshdotuksissa joudutaan ottamaan kantaa siihen, kuinka suhtautua teon ja laiminlyönnin väliseen yleiskieliseen eroteluun. Molemmat suhtautumisen muodot voivat johtaa vastuuseen. Rikoslain nojalla ei rangaista pelkästään teoista, usein myös tekemättä jättäminen (laiminlyönti) johtaa vastuuseen. Tämän mahdollisuuden avoimena pitäminen edellyttäisi periaatteessa, että teon ohella mainittaisiin säännöksissä aina myös laiminlyönti. Rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa ongelma on yleensä vältetty sopimalla siitä, että jollei muuta ilmene, teolla tarkoitetaan myös laiminlyöntiä. Näin menettellään myös tässä ehdotuksessa. Siitä, missä olosuhteissa ja millaisin edellytyksin laiminlyönti johtaa vastuuseen, ehdotetaan säädettäväksi erikseen. Pelkästään se, että vastuusäännöissä puhutaan teosta, ei vielä sulje pois laiminlyöntivastuun mahdollisuutta.

Kolmas terminologinen valinta koskee tunnusmerkistön käsitettä. Juridisteknisenä käsitteenä tunnusmerkistö viittaa niihin lakiin kirjattuihin edellytyksiin, joiden tulee olla täytetty, jotta käsillä olisi rikos. Tunnusmerkistön sisältö ilmenee rikoslain erityisestä osasta (erityinen tunnusmerkistö). Tämän ohella voidaan erottaa myös yleinen tunnusmerkistö, jolla viitataan niihin yleisiin kaikkia rikoksia koskeviin ja usein myös kirjoittamattomiin sääntöihin ja edellytyksiin, joiden tulee olla täytetty, jotta käsillä olisi rikos. Näihin kuuluvat juuri vaatimukset teosta, syy-yhteydestä, subjektiivisesta syyksiluettavuudesta ja syyllisyydestä. Lakitekstissä käytettynä termi tunnusmerkistö viittaa rikoslain erityisen osan tunnusmerkistön kuvauksesta ilmeneviin rangaistavuuden rikoskohtaisiin edellytyksiin.

Yleisten vastuuedellytysten ja vastuuvapausperusteiden ohella rikoslain yleinen osa sisältää säännöksiä rikoksen yrityksestä sekä osallisten vastuusta (yritys- ja osallisuusoppi). Yritystä koskevien säännösten keskeisenä tehtävä on kertoa, missä tapauksissa ja millaisin edellytyksin rikoksen yritys tulee rangaistavaksi. Osallisuussäännöt taas määrittävät, ketkä rikokseen eri tavoin osallistuneet ja vaikuttaneet henkilöt voivat joutua rangaistusvastuuseen. Yritys- ja osallisuusopin säännökset ovat siinä mielessä toissijaisia, että vastuu niiden tarkoittamissa tapauksissa rakentuu aina tavalla tai toisella jo tapahtuneen tai kuviteltavissa olevan vertailukohteen varaan. Yrityksen tapauksessa se on täytymättä jäänyt varsinainen rikos, osallisuustilanteissa kiinnekohtana on usein varsinaisen päätekijän tekemä rikos. Kokonaisuudesta onkin käytetty myös ilmaisua epäitsemäiset tekemuodot. Sääntelyongelmat myös kietoutuvat toisiinsa esimerkiksi tilanteissa, joissa on pohdittavana, mikä vaikutus yhden osallisen puolelta tapahtuvalla yrityksestä luopumisella on tilanteessa, jossa rikokseen on useita osallisia. Nykyisen rikoslain systematiikasta poiketen yrityksestä ja osallisuudesta ehdotetaankin säädettäväksi yhteisesti 5 luvussa.

Vastuuopin säännöksiin liittyvät läheisesti myös rangaistuksen määräämistä koskevat normit. Kun vastuuoopin sääntöjen keskeisenä tehtävänä on rangaistavan ja rankaisematta jäävän suhtautumisen rajojen täsmentäminen, rangaistuksen määräämiseen liittyvien normien ja periaatteiden tehtävänä on rikosoikeudellisen vastuun suuruuden määrittelemine. Normeilla on kuitenkin läheinen sisäinen yhteys. Näkökohdilla, joiden mukaan päätetään rankaisemattoman ja rangaistavan suhtautumisen rajoista, on usein merkitystä vielä senkin jälkeen kun arvioissa on päädytty rangaistavan käyttäytymisen puolelle. Vastuuopin sääntöjen taustanäkökohdat tulevat tavallaan uudelleen harkittaviksi rangaistuksen mittaamisen puolella. Näistä syistä vastuuoopin säännösten uudistus vaikuttaa myös tapaan, jolla rangaistuksen määräämisestä uudessa rikoslaissa säädetään. Nämä muutokset on otettu huomioon ehdotuksen rangaistuksen määräämistä koskevassa 6 luvussa.

3. Rangaistuksen määräämistä koskevan normiston uudistaminen

3.1. Nykytila ja sen ongelmia

Rikoslain yleinen osa sisältää joukon rangaistuksen määräämistä eri tavoin ohjaavia säännöksiä. Rikoslakiin on vanhastaan kuulunut niin sanottujen rangaistuksen yleisten vähentämisperusteiden ryhmä. Se koskee tilanteita, joiden nojalla tuomioistuin saa alittaa rangaistussäännöksessä vahvistetun erityisen vähimmäisrangaistuksen. Aiemmin laki antoi mahdollisuuden myös rangaistusasteikon ylittämiseen rikoksen uusimisen tapauksessa. Vanhat uusimista koskevat säännökset kuitenkin kumottiin vuonna 1976 ja tilalle säädettiin säännökset rangaistuksen mittaamisesta. Rangaistuksen määräämiseen vaikuttavaan sääntelyyn kuuluvat edelleen säännökset, jotka oikeuttavat tekemään tuomitusta rangaistuksesta erilaisia vähennyksiä. Näistä käytännössä merkittävin on tutkintavankeuden vähentämistä koskeva rikoslain 3 luvun 11 §.

Tuomitulle rangaistuksen määräämisen keskeisin ratkaisu on usein päätös sovellettavasta rangaistuslajista. Uusien rangaistuslajien käyttöönoton myötä myös lajinvalintaa koskevien säännösten määrä on kasvanut. Nuo säännökset sijaitsevat kuitenkin asianomaisissa rikoslain luvuissa tai muissa laeissa, mikä vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista käytössä olevista lajeista sekä niiden käytösäännöistä. Sääntelyn hajanaisuuden seurauksena myös rangaistuslajin valinnan ja rangaistuksen ankaruudesta päättämisen (rangaistuksen mittaamisen) suhde, kuten se, missä määrin rangaistuksen mittaamista koskevat säännökset tulevat sovellettaviksi myös valinnassa eri rangaistuslajien välillä, on josain määrin epäselvä.

3.2. Uudistuksen tavoitteet

Rangaistuksen määräämiseen vaikuttavien seikkojen tyhjentävä ja yksiselitteinen luettelminen laissa on mahdotonta. Tämä ei kuitenkaan aseta estettä sellaisen normiston kehittämiseksi, jossa tuodaan esille keskeiset ratkaisua ohjaavat periaatteet ja perusteet.

Harkinnan ohjauksella on mahdollista antaa lainkäyttäjälle välineet, joiden avulla hän kykenee ottamaan perustellun ja rikoslain tavoitteiden kannalta johdonmukaisen kannan myös sellaisiin erityistilanteisiin, joista ei ole mahdollista ottaa lakiin nimenomaista säännöstä. Näistä lähtökohdista rangaistuksen mittaaminen on myös ollut lainsäätäjän kasvaneen kiinnostuksen kohteena eri puolilla maailmaa. Suomen mittaamis uudistus vuonna 1976 oli ensimmäisiä systemaattisia yrityksiä tähän suuntaan. Vain yhteen rangaistuksen määräämisen osavaiheeseen, rangaistuksen mittaamiseen asteikon rajoissa, keskittyneenä tuo uudistus jäi kuitenkin tavaltaan puolittiehen.

Käsillä olevan ehdotuksen keskeisenä tavoitteena on koota rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavista periaatteista ja perusteista rikoslakiin johdonmukainen kokonaisuus ja luoda siten nykyistä paremmat edellytykset yhdenmukaiselle rangaistuskäytännölle. Toisin kuin vuoden 1976 mittaamis uudistuksessa tämän uudistuksen tavoitteisiin ei kuulu mittaamisharkinnan kriminaalipoliittinen uudelleen suuntaaminen. Ne muutokset, joita rangaistusten nykyisiin käytösääntöihin ehdotetaan, ovat luonteeltaan lähinnä selvennäviä, joskin ne samalla luovat mahdollisuuden eräisiin moitittavuusarvioinnin uudelleen painotuksiin. Selvää on, ettei uudistuksella miltään osin puututa tuomioistuinten riippumattomuuteen. Tuomioistuinta sitovat mittaamisessa ainoastaan laki ja tunnustetut oikeuslähteet.

Uudistuksen tavoitteena ei myöskään ole muutosten tekeminen yleiseen rangaistus-tasoon, sen enempiä kuin eri rikoksista tuomittavien rangaistusten keskinäisiin suhteisiin. Päätökset eri rikosten rangaistusarvosta ja rangaistusten tasosta tehdään uudistettaessa asianomaisten rikosten tunnusmerkistöjä. Yleiset rangaistuksen määräämissäännökset koskevat kaikkia rikoksia, eikä niillä oteta nimenomaista kantaa yksittäisten rikosten keskinäisiin törkeyssuhteisiin.

Sanottu pätee suureksi osaksi myös siihen osaan rangaistuksista käytävää keskustelua, joka koskee eri seuraamusvaihtoehtojen sisältöä ja toimivuutta. Yksittäisen seuraamuksen käyttöala ja soveltamisperiaatteet ovat tulleet pohdituiksi kyseistä seuraamusta kos-

kevaa perusnormistoa uudistettaessa. Eri rangaistuslajien käyttöä koskevat normit saavat sisältönsä suurelta osin niistä ratkaisuisista, joihin tällöin on päädytty, eikä rangaistuksen mittaamisnormistosta päätettäessä ole siten tarkoituksenmukaista lähteä muovaamaan uudelleen jo olemassa olevien seuraamusten periaatteellisia käyttösääntöjä. Mittaamisnormiston tehtävänä on pikemmin näiden käyttösääntöjen keskinäisten suhteiden täsmen-täminen sekä hajallaan olevien lajinvalintanormien saattaminen johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi.

3.3. Terminologisia kysymyksiä

Ehdotetut muutokset johtavat myös eräisiin terminologisiin muutoksiin ja täsmennyksiin. Termi rangaistuksen mittaaminen on oikeustieteellisessä keskustelussa voitu ymmärtää laajassa tai suppeammassa merkityksessä. Suppeimmillaan termi viittaa rangaistuksen määräämiseen vahvistettavan asteikon ja rangaistuslajin sisällä. Tätä hieman laveampi merkitys kattaa myös asteikon vahvistamista koskevan päätöksen. Laajimmillaan rangaistuksen mittaaminen sisältää sekä määrää että laatua (sovellettavaa rangaistuslajia) koskevan ratkaisun. Toisaalta jälkimmäinen päätös voi sisältää myös muunkinlaista kuin määrään liittyvää harkintaa (mihin termi mittaaminen kielellisesti viittaa). Tämän ulottuvuuden esiin tuomiseksi on tarpeen erottaa mittaamisen ohella myös lajinvalintaa koskeva ratkaisu. Mittaamisen ja lajinvalinnan välistä suhdetta hämärtää etenkin se, että rangaistuslajit edustavat myös ankaruudeltaan toisistaan poikkeavia ratkaisuja. Tässä mielessä lajinvalinta on aina samalla osaksi myös mittaamista. Eritoten valinta sakon ja vankeuden välillä, vaikka onkin muodollisessa merkityksessä lajinvalintaa koskeva päätös, on ratkaisun sisällön ja vaikutusten kannalta nimenomaan rangaistuksen määrällistä vahvistamista (mittaamista) koskeva ratkaisu.

Eri ratkaisujen osittaisen yhtenevyyden vuoksi terminologia jää jossain määrin monimerkitykselliseksi. Tässä esityksessä termi rangaistuksen määrääminen kattaa kaikki rangaistuksen määräämisen osaratkaisut, näiden mukana myös päätökset rangaistuksen määrästä ja lajista. Rangaistuksen mittaami-

nen viittaa kaikkiin ratkaisuihin, joissa on kysymys rangaistuksen ankaruudesta päättämisestä, koska tuo ratkaisu sitten suoraan kvantitatiivisesti mitattavia suureita (päiväsakkojen lukumääriä tai vankeusrangaistuksen pituutta) tai ankaruudeltaan toisistaan poikkeavia lajeja (esimerkiksi sakko vai vankeus, ehdollinen vai ehdoton vankeus). Rangaistuslajin valinta määritellään muodollisin perustein. Kyse on valinnasta lain tuntemien rangaistuslajien välillä. Kaikki valintaratkaisut eri rangaistuslajien välillä ovat lajinvalintaa koskevia päätöksiä; myös valinnat yksinomaan ankaruudeltaan toisistaan eroavien vaihtoehtojen välillä. Näissä tapauksissa mittaaminen ja lajinvalinta tarkoittavat samaa asiaa. Mutta lajinvalintaan kuuluvat myös päätökset, joissa harkintaa ohjaavat laadulliset perusteet. Näissä tilanteissa lajinvalinta on usein osaksi mittaamista, mutta samalla jotakin muuta. Joissain verraten harvinaisissa tilanteissa lajinvalinnassa on kysymys pelkästään laadullisesta ulottuvuudesta (rangaistuksen sopivuutta tai vaikutuksia koskevasta harkinnasta), kuten tehtäessä jossain tapauksissa valintaa nuorisorangaistuksen ja ehdollisen vankeuden välillä.

4. Oikeusvertailevan tiedon käytöstä

Ongelmat rikosoikeuden yleisten oppien alueella ovat eri maissa usein samantyyppisiä. Ne kulttuuriset ja yhteiskunnalliset erot, jotka perustelevat päätymistä hyvinkin erilaisiin ratkaisuihin rikoslakien erityisen osan säännösten sekä seuraamusten ja rangaistus-käytäntöjen suhteen, eivät samassa määrin ohjaa yleisten oppien piirissä tehtäviä ratkaisuja. Toki yleisissäkin opeissa on mahdollista omaksua toisistaan poikkeavia perusratkaisuja. Näin on tapahtunut etenkin yritys- ja osallisuusopin puolella. Vastuupin puolella perusratkaisut ovat sen sijaan mannereurooppalaisen ja pohjoismaisen oikeuskulttuurin piirissä varsin samantyyppisiä. Nimenomaan säännöstason ratkaisuja tehtäessä antoisin oikeusvertaileva tieto onkin saatavissa järjestelmistä, joissa perusratkaisut ovat samantyyppiset. Yksityiskohtien siirtäminen tyystin toisentyyppisten järjestelmien välillä johtaa harvemmin mielekkäisiin lopputuloksiin.

Näistä syistä esityksessä käytettävän oikeusvertailevan tiedon pääpaino on pohjoismaisen ja saksalaisen kielialueen rikosoikeusjärjestelmissä. Pohjoismaista ovat mukana Ruotsi, Norja ja Tanska. Pohjoismaiseen ja suomalaiseen rikosoikeuteen vahvasti vaikuttaneen saksalaisen kielialueen rikosoikeusjärjestelmistä mukana ovat Saksa ja Itävalta, jonka rikoslaki uudistettiin vuonna 1975. Yksittäisiä tietoja on tuotu esille myös anglosaksisen rikosoikeuden piiristä, milloin tuolla tiedolla on katsottu olevan erityistä arvoa.

Oikeusvertaileva tieto on sijoitettu kulloiseenkin asiayhteyteen. Käytännössä tämä merkitsee, että jokseenkin jokaisen yksittäisen säännöksen yhteydessä on erikseen selvitetty kussakin maassa omaksutut sääntelyratkaisut ja niiden teoreettinen tausta. Esityksessä ei sen sijaan pyritä tarjoamaan kokonaiskuvaa eri maiden rikoslakien yleisestä osasta. Pinnallinen yleisesitys olisi tässä yhteydessä tarkoitukseton. Yhtenäisestä ja erillisestä oikeusvertailujaksosta ei juuri olisi apua, kun kohteena on nyt säädeltävän kaltainen mutkikas ja moniulotteinen kokonaisuus.

5. Pääasiallinen sisältö

5.1. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä

Esityksen sisältyy säännökset laillisuusperiaatteesta, laiminlyöntivastuusta, syyntakeisuudesta, syyksiluettavuusvaatimuksesta, tahallisuudesta ja tuottamuksesta. Syyntakeisuussäännöstä lukuun ottamatta säännökset ovat uusia. Uudistuksella toteutettavaksi ehdotettu vastuun edellytysten tarkempi sääntely laissa voidaan perustaa ennen kaikkea rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja oikeusturvan vaatimuksiin.

Laillisuusperiaate ja ajallinen soveltuvuus (1 ja 2 §)

Ensimmäinen toimi laillisuusperiaatteen oikeusturva-arvojen edistämiseksi on sitä koskevan säännöksen ottaminen rikoslakiin. Rikoslakiin ehdotettu laillisuusperiaatetta koskeva säännös (1 §) vastaa olennaisilta

osiltaan hallitusmuotoon jo vuonna 1995 otettua säännöstä, joka nykyisin on uudessa perustuslaissa. Pykälä on jaettu kahteen momenttiin. Pykälän 1 momentissa vahvistetaan periaate "ei rikosta ilman lakia". Momentin mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Pykälän 2 momentissa vahvistetaan periaate "ei rangaistusta ilman lakia". Säännöksen mukaan rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.

Laillisuusperiaatteen välittömään yhteyteen (2 §) ehdotetaan liitettäväksi rikoslain ajallista soveltuvuutta koskeva säännös. Säännös pääosin vastaa sisällöltään nykyistä rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen (39/1889) 3 §:ää, jota on muutettu rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1990. Sanamuotoon on kuitenkin tehty korjauksia ja yksi täydennys.

Laiminlyönnin rangaistavuus (3 §)

Rikoslaisissa ei säädetä rangaistaviksi pelkkiä tekoja. Joissain tilanteissa myös passiivisuus ja tekemättä jättäminen voi johtaa vastuuseen. Joissakin tapauksissa laiminlyönti on säädetty jo suoraan laissa rangaistavaksi. Näissä tilanteissa asia ratkeaa erityisen osan tunnusmerkistöjen tulkinnalla. Vaikeampia ovat ne tilanteet, joissa tunnusmerkistön teonkuvauksessa käytetään aktiiviseen tekemiseen painottuvia ilmaisuja mutta joissa seuraus voidaan aiheuttaa myös sellaisella laiminlyönnillä, jota yleensä pidetään yhtä lailla rankaisemisen arvoisena. Oikeustiede ja oikeuskäytäntö ovat näiden tilanteiden varalta kehittäneet niin sanotun epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen konstruktion. Vastuuseen voi joutua paitsi seurauksen aktiivisella tekemisellä aiheuttanut myös jokainen, jolla oli erityinen velvollisuus estää tuon seurauksen syntyminen. Epävarsinaisten laiminlyöntirikosten ydinongelma on siitä päättäminen, kenellä ja missä tilanteessa on erityinen velvollisuus estää kyseisen seurauksen syntyminen. Asiasta ei toistaiseksi ole ollut yleisiä säännöksiä. Oikeustiede ja käytäntö ovat sen sijaan kehittäneet ratkaisun ohjeeksi joukon apusääntöjä.

Laiminlyönnin rangaistavuutta koskevassa säännöselhdotuksessa kodifioidaan epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen vastuuedellytykset jokseenkin sellaisina kuin ne on hahmotettu kotimaisessa oikeuskäytännössä sekä vallitsevassa pohjoismaisessa tieteisopissa. Oikeuskirjallisuudessa on tosin ryhmitelty vastuuaseman perustavat velvollisuudet jossain määrin vaihtelevasti. Säännökseen on kerätty keskeiset vastuuaseman perustavat tilanteet sitomatta näitä kuitenkaan mihinkään tiettyyn systematiikkaan. Ehdotuksen mukaan tekijä voi joutua vastuuseen seurauksen estämättä jättämisestä, jos hän on vastuuasemansa vuoksi ollut erityisesti velvollinen estämään seurauksen syntymisen. Tällainen velvollisuus voi perustua 1) virkaan, toimeen tai asemaan, 2) tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen, 3) tehtäväksi ottamiseen tai sopimukseen, 4) tekijän vaaraa aiheuttaneeseen toimintaan tai 5) muuhun niihin rinnastettavaan syhyhyn.

Syyntakeisuus ja rikosoikeudellisen vastuun ikäraja (4 §)

Rangaistusvastuun edellytyksenä on syyntakeisuus, eli riittävä henkinen kypsyys ja henkinen terveys. Rikoslain perusteella ei rangaista lapsia. Suomessa vastuun alaikäraja on 15 vuotta. Rikoslaki ei myöskään edellytä niiden rankaisemista, jotka puutteellisen henkisen terveyden vuoksi eivät ole ymmärtäneet tekonsa merkitystä tai joiden kyky säännellä käyttäytymistään on samoista syistä ratkaisevasti heikentynyt. Syyntakeetomuudesta ja rikosoikeudellisesta vastuukärajasta ehdotetaan edelleen säädettäväksi samassa lainkohdassa.

Rikosoikeudellinen vastuukärajä. Rikosoikeudellinen vastuukärajä ehdotetaan säilytettäväksi nykyisellään eli 15 vuotena. Muutokset rikoslain yleisiin vastuukärajoihin olisivat perusteltuja ainoastaan, jos samalla muutettaisiin olennaisesti rikosoikeuden toimintaperiaatteita nuorten ryhmässä. Tämä merkitsisi sitä, että rikosoikeus ottaisi vastattavakseen suuren osan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten tekemästä työstä. Tällaiseen muutokseen ei ole aihetta sen enempää sosiaali- kuin oikeusviranomaistenkaan näkökulmasta. Vastuukärajojen alentamisen

tueksi aika ajoin esitetty näkökohta, että nuoret kypsyisivät aiempaa varhemmin, on sekin monessa suhteessa riidanalainen. Ei ole mitään perusteita väittää, että sosiaaliset kypsyisyprosessit olisivat yhteiskunnassa nopeutuneet.

Syyntakeetomuus. Henkiseen terveyteen perustuva syyntakeetomuus arvioidaan kahden peruskriteerin valossa. Yhtäältä lähtökohtana ovat tietyt lääketieteen keinoin todettavissa olevat asiantilat (kuten mielisairaus tai syvä vajaamielisyyys). Toiseksi arvioitavana on se, kuinka tällaiset seikat ovat vaikuttaneet tekijän havaintoihin, motivaatioon ja toimimiskykyyn. Ehdotuksen mukaan syyntakeetomana tulee pitää sitä, joka mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ei ole ymmärtänyt tekonsa tosiasiallista luonnetta tai joka ei ole ollut selvillä teon oikeudenvastaisuudesta taikka jonka kyky säädellä käyttäytymistään on tällaisesta syytä ratkaisevasti heikentynyt.

Syyntakeetomaksi todetun hoitoon määrittämisestä päättäisivät edelleenkin lääkintäviranomaiset ja viime kädessä Terveystieteiden tutkimuskeskus. Hoidon jatkamista koskeva päätös on alistettava hallinto-oikeudelle, kun taas lopettamisesta voi päättää Terveystieteiden tutkimuskeskus. Vaikka järjestelmä, jossa yleiset tuomioistuimet on suljettu pois päätöksenteosta, on kansainvälisesti harvinaisen, ei sen toiminnassa ole havaittu olennaisia puutteita.

Alentunut syyntakeisuus. Syyntakeetomuuden ja täyden vastuun väliin sijoittuu Suomessa niin sanotun alentuneen tai vähentyneen syyntakeisuuden kategoria. Tällainen lievempään vastuuseen johtava väliporras on syyllisyysperiaatteelle rakentuvassa rikosoikeudessa tavallaan itsestäänselvyys. Vastuun lieventämisen juuret ovat oikeudenmukaisuuskäsityksissämme sekä rikosoikeudellisessa syyllisyysperiaatteessa. Alentuneen syyntakeisuuden luokka ehdotetaan edelleen säilytettäväksi. Tarvittavan liikkumavaran takaamiseksi rangaistusten mittaamisessa nykyisen lain mekaanisesta lievennyksestä ehdotetaan kuitenkin luovuttavaksi. Olosuhteiden tarkemmasta merkityksestä rangaistuksen määrään ja laatuun säädetään erikseen rangaistuksen määräämistä koskevien sään-

nösten yhteydessä. Tätä esitystä valmisteltaessa on myös lähdetty siitä, että alentuneesti syntykeisten sekä muiden mielenterveysongelmista kärsivien erityistarpeet tulee ottaa nykyistä tarkemmin huomioon rikosten seuraamusjärjestelmää suunniteltaessa.

Päihtymys. Voimakas päihtymystila voi synnyttää tekijässä syntykettomuusarvioinnissa vaikuttavan tietoisuuden tai tajunnan häiriön. Ilman erillissäätelyä tällainen häiriö tulisi usein katsoa seikaksi, joka joko poistaa tekijän syntyakeisuuden tai ainakin alentaa sitä. Kun rikoksista suuri osa tehdään päih-teiden ja etenkin alkoholin vaikutuksen alai-sena, olisi tällainen lopputulos kriminaalipo-liittisesti kestävämpi. Näistä syistä eri mai-den rikoslakeihin sisältyy säännönmukaisesti säännöksiä, joilla asetetaan tarkat rajat sille, missä tilanteissa päihtymys voi vaikuttaa vastuuseen.

Suomessa asiasta säädetään alentunutta syntyakeisuutta koskevassa pykälässä. Sen mukaan päihtymystä, johon tekijä on itsensä saattanut, ei voi yksin pitää lainkohdassa tar-koitettuna rangaistusta alentavana seikkana. Rikoslain nykyinen kanta vastaa olennaisissa kohdin myös muissa pohjoismaissa omaksut-tua varsin ankaraa linjaa. Ehdotus rakentuu saman lähtökohdan varaan. Toisaalta päih-tymyksen merkitystä ei voi myöskään täysin kategorisesti sivuuttaa. Poikkeustilanteissa myös päih-teiden aiheuttama tiedottomuus taikka tajunnanhäiriö tulee voida ottaa huo-mioon vastuuta arvioitaessa. Tämän vuoksi syntyakeisuutta koskevaan pykälään ehdote-taan sisällytettäväksi säännös, jonka mukaan päihtymystä ei oteta syntyakeisuusarvioin-nissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä. Tällaisina seikkoina voisivat tulla kysymykseen esimerkiksi lääkkeiden ja alkoholin yllättävät yhteisvaikutustilanteet. Säännöksen soveltaminen rajautuisi ainoas-taan jo nykyisenkin oikeuskäytännön tunte-miin harvinaisiin poikkeustapauksiin. Pää-sääntöön, jonka mukaan humala ei vaikuta vastuuseen, ei ehdoteta muutoksia.

Syyksiluettavuus (5 §)

Rikosoikeudellinen vastuu edellyttää syy-lisyyttä. Tuon vaatimuksen yhtenä ilmaukse-

na on, että tekijän tulee aina osoittaa rangais-tavaa tahallisuutta tai huolimattomuutta. Voimassa olevassa rikoslaisissa ei tästä suo-raan säädetä, mutta vaatimus niin sanotusta subjektiivisesta syyksiluettavuudesta on syy-lisyyisperiaatteelle rakentuvan rikoslain pe-rustavimpia lähtökohtia. Esityksessä tästä vaatimuksesta ehdotetaan säädettäväksi ni-menomaisesti.

Yleistä syyksiluettavuusvaatimusta koske-van säännösehdotuksen mukaan rangaistus-vastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuot-tamus. Jollei toisin ole säädetty, rikoslaisissa tarkoitettu teko on vain tahallisenä rangaista-va. Sama koskisi myös rikoslain ulkopuolisia tekoja, joista ankarimmaksi rangaistukseksi on säädetty enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai joita koskevat rangaistussään-nökset olisi annettu tämän säännöksen voi-maantulon jälkeen. Uudistus merkitsee muu-tosta uusiin rikoslain ulkopuolisiin krimi-nalisointeihin ja vanhoihin yli kuuden kuukauden vankeusrangaistusmaksimin sisäl-täviin kriminalisointeihin. Toisin kuin nykyi-sin, tuottamusvastuuta ei näissä tapauksissa voisi enää perustaa tulkintaan, vaan tähän vaaditaan selvä lain sanamuoto. Vanhojen ri-koslain ulkopuolisten kriminalisointien osal-ta, joissa enimmäisrangaistus on kuusi kuu-kautta vankeutta, noudatettaisiin aikaisempia tulkintaohjeita ja asia ratkaistaisiin yksittäis-tapauksissa ottaen huomioon ennen kaikkea säännösten yhteys, tarkoitus ja tehtävät.

Yleisen syyksiluettavuusvaatimuksen ohel-la lakiin ehdotetaan otettavaksi syyksiluetta-vuuden lajeja eli tahallisuutta ja tuottamusta koskevat määritelmät.

Tahallisuus (6 §)

Syyksiluettavuuden raskain muoto on ta-hallisuus. Tahallisuuden eri lajit ovat pysyvä keskustelunaihe oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä. Osin näistäkin syistä vuoden 1889 rikoslaki jätti tahallisuuden käsiteseisäl-lön avoimeksi. Yksityiskohtia koskevasta erimielisyyksistä huolimatta tahallisuusarvi-oinnin pääsäännöistä on kuitenkin päästy jo verraten suureen yksimielisyyteen. Myös korkein oikeus on linjannut kantaansa lukui-sin tahallisuutta koskevin ennakkotapauksin. Oikeustieteen käsitelmäritellyt sekä oikeus-

käytännön kannanotot antavatkin nyttemmin riittävän perustan myös tahallisuutta koskevan määritelmän ottamiselle lakiin.

Säännösehdoituksessa erotetaan kolme tahallisuuden muotoa: tarkoitustahallisuus, varmuustahallisuus ja todennäköisyystahallisuus. Teko olisi tahallinen ensinnäkin, milloin tekijän tarkoituksena on rikoksen tunnusmerkistön toteuttaminen. Tekijä on esimerkiksi nimenomaisesti pyrkinyt aiheuttamaansa seuraukseen. Lisäksi tahallisuusvaatimus täyttyy, jos tunnusmerkistön toteuttaminen vastaa sitä, mitä tekijä teon hetkellä on pitänyt varmana (varmuustahallisuus) tai varsin todennäköisenä (todennäköisyystahallisuus).

Tuottamus (7 §)

Myös lakiin ehdotettu tuottamussäännös olisi lainsäädännöllinen uutuus. Säännös tiivistää tuottamuksen kaksijakoisen sisällön (subjektiivinen ja objektiivinen): tuottamuksellisesti toiminutta tekijää moititaan siitä, että hän on rikkonut yleistä (kaikkia koskevaa) huolellisuusvelvollisuutta siitä huolimatta, että hänellä oli subjektiivinen kyky noudattaa vaadittavaa huolellisuutta. Oikeuskirjallisuus on vanhastaan tuntenut erottelun tietoisien ja tiedottoman tuottamuksen välillä. Tätä erottelua ei ole sisällytetty lakiehdotukseen, koska erottelulla ei ole suoranaisia seurannaisvaikutuksia. Sen sijaan säännöksessä tehdään muualla lainsäädännössäkin jo tehty ero tuottamuksen eri törkeysasteiden välillä. Tuottamussäännös sisältää näin ollen sekä perusmääritelmän että määritelmän törkeän tuottamuksen kriteereistä. Ehdotuksen mukaan tekijän menettely on huolimaton (tuottamuksellista), milloin rikoksen tunnusmerkistön toteuttaminen johtuu siitä, että tekijä rikkoo olosuhteiden edellyttämää huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hänellä on kyky sitä noudattaa ja vaikka sen noudattamista voitiin häneltä vaatia. Harkittaessa sitä, onko huolimattomuutta pidettävä törkeänä, on otettava huomioon rikotaan huolellisuusvelvollisuuden laatu, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut teokoon ja tekijään liittyvät olosuhteet kokonaisuutena.

5.2. Vastuuvapausperusteet (rikoslain 4 luku, 45 luvun 26 b § ja pakkokeinolain 1 luvun 2 a §)

Rikoslakeihin sisältyy kirjava joukko rangaistusvastuun eri tavoin poistavia perusteita. Tästä ryhmästä käytetään esityksessä teknistä termiä vastuuvapausperusteet. Vastuuvapausperusteiden tärkein alaryhmä ovat oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet. Ensin mainitut poistavat teon oikeudenvastaisuuden (teko on oikeudenmukainen), jälkimmäiset tekijän syyllisyyden (tekijää ei voida moitita). Ero näkyy lakitekstin terminologiassa. Oikeuttamisperusteen soveltuessa teon todetaan olevan sallittu, millä viitataan muun muassa siihen, että tällainen teko on oikeusjärjestyksen hyväksymä, mahdollisesti sen jopa suosittelu. Anteeksiantoperuste poistaa ainoastaan tekijän syyllisyyden ja teon moitittavuuden. Teko itsessään säilyy oikeudenvastaisena ja hylättävänä. Vastuuvapausperusteita käsittelevään lukuun on sisällytetty myös perusteita, joita systemaattisesti ei voida lukea sen enempää oikeuttamis- kuin anteeksiantoperusteisiin. Tunnusmerkistöerehdys on peruste, jonka käsillä ollessa tahallisuus kumoutuu, kieltoerehdys vuorostaan merkitsee itsenäisen syyllisyysehdon puuttamista.

Erehdyssäännökset (rikoslain 4 luvun 1—3 §)

Oikeuskirjallisuus on vanhastaan tehnyt eron tosiasiaerehdyksen sekä lain sisältöä koskevan oikeuserehdyksen välillä. Näistä ensin mainittu voi poistaa tahallisuuden, kun taas jälkimmäinen on pääsääntöisesti vailla vaikutusta. Vaikka erehdystilanteiden oikeusvaikutukset ovat säilyneet pääosin entisellään, käsitteistö ja terminologia ovat muuttuneet. Ero tosiasiaerehdyksen ja oikeuserehdyksen välillä on uudemmassa kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa korvautunut saksalaisesta alkuperää olevalla erottelulla tunnusmerkistöerehdyksen ja kieltoerehdyksen välillä. Ehdotus seuraa samaa linjaa.

Lakiin ehdotetaan otettavaksi uutena kokonaisuutena erehdysäännökset. Luvussa olisi omat säännökset tunnusmerkistöerehdyksen,

kieltoerehdyksen sekä vastuuvapausperustetta koskevan erehdyksen varalta. *Tunnusmerkistöerehdyistä* koskevan säännöksen mukaan teko ei ole tahallinen, jos tekijä ei tekohtekellä ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsitteellistä, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta. Vastuu tuottamussellisesta rikoksesta voi silti tulla kysymyksen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien sääntöjen mukaan. *Kieltoerehdyistä* koskevan säännöksen mukaan tekijä olisi rangaistusvastuusta vapaa, jos hän erehtyy pitämään tekoa sallittuna ja erehtymistä on pidettävä ilmeisen anteeksiannettavana lain puutteellisen tai virheellisen julkistamisen, lain sisällön erityisen vaikeaselkoisuuden, viranomaisen virheellisen neuvon tai muun näihin rinnastettavan seikan vuoksi. Muiden erehdys-sääntösten tavoin tämäkin olisi lainsäädännöllinen uutuus, joka ei kuitenkaan toisi muutosta jo vallitsevaan oikeustilaan. Niin oikeuskirjallisuudessa kuin oikeuskäytännössäkin on myönnetty oikeuserehdykselle merkitys sekä vastuusta vapauttavana että sitä lieventävänä perusteena. Myös vastuuvapauden ehdoista on saavutettu kirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä pitkälle menevä yksimielisyys. Uusi käsitteistö kuitenkin poistaa vanhoja soveltamisongelmia. Tosin edelleenkin tulee esiintymään rajatapauksia, joiden luonnehdinta joko tunnusmerkistöerehdykseksi tai kieltoerehdykseksi jää viime kädessä tulkinnan varaan.

Tunnusmerkistö- ja kieltoerehdyistä koskevissa normeissa ei oteta kantaa siihen, kuinka menetellä tilanteissa, joissa tekijä erehtyy vastuuvapausperusteiden tosiasiallisten edellytysten suhteen, sillä vastuuvapauden perustavat olosuhteet eivät kuulu tunnusmerkistöön. Mikäli tällaisen rikoksen tekijä halutaan vapauttaa vastuusta, kuten usein kohtuullista on (tekijä esimerkiksi luuli hyvin perusteita, joskin virheellisesti olevansa oikeudettoman hyökkäyksen kohteena), tarvitaan asiasta erillinen säännös. Tämän vuoksi luvun 3 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi *vastuuvapausperusteen edellytysten olemassaoloa koskevasta erehdyksestä*. Tästä on kyse siis tilanteissa, joissa tekijä erehtyy siitä, toteutuuko tilanteessa jokin tosiseikka, joka vastuuvapausperusteen asianmukaisen sovel-

tamisen perusteella vapauttaisi vastuusta. Kyseessä voi olla esimerkiksi luuloteltu hätävarjelu taikka pakkotila. Hätävarjelua oman käsityksensä mukaan harjoitettava voi luulla, että häntä uhataan oikealla aseella, vaikka kyseessä on leikkipistooli. Näissä tapauksissa olosuhteista erehtynyt tekijä vapautetaan säännöksen mukaan tahallisuusvastuusta. Tuottamusvastuun edellytykset on kuitenkin harkittava erikseen.

Hätävarjelu (rikoslain 4 luvun 4 §)

Hätävarjelu on puolustautumista oikeudettomasta hyökkäystä vastaan. Hätävarjelu on vanhimpia rikoslakien tuntemia vastuuvapausperusteita. Voimassa oleva rikoslaki antaa jokaiselle oikeuden käyttää kaikkia välttämättöminä pidettäviä voimatoimia, milloin tämä tapahtuu "suojellaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta aloitetulta tahi kohta päättää uhkaavalta oikeudettomalta hyökkäykseltä". Ehdotuksen mukaan aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko olisi hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä, mitä hyökkäyksen laatuun ja voimakkuuteen, puolustautujan ja hyökkääjän henkilöön sekä muihin olosuhteisiin nähden kokonaisuutena arvioiden on pidettävä puolustettavana. Säännöksen sanamuoto on nykyisestä ajanmukaistettu. Sisällölliset muutokset koskevat ennen kaikkea voimakeinojen määrää, aikarajoja sekä suojeltavia oikeushyviä.

Uudistuksella siirrytään lakitekstissäkin ehdottomasta (absoluuttisesta) hätävarjelu-oikeudesta etuvertailua edellyttävään (relatiiviseen) hätävarjeluuun. Oikeutetun hätävarjelun edellytyksenä olisi, että tekoa on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana ottaen huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet. Voimankäytön puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon, paitsi suojeltavan edun merkitys ja hyökkäyksen vaarallisuus, myös puolustuksessa käytetyn väkivallan ja sen aiheuttamien vahinkojen suuruus. Vähäarvoisen omaisuusedun pelastamiseksi ei ole lupa aiheuttaa esimerkiksi vakavia henkeen tai ter-

veyteen kohdistuvia vammoja. Ehdotuksessa on myös luovuttu suojelukelpoisten oikeushyvien yksityiskohtaisesta luettelumisesta. Säännöksen mukaan hätävarjelulla saa suojata mitä hyvänsä oikeudellisesti merkittävää etua. Tässä tarpeellisena pidettävät rajaukset voidaan perustaa hyökkäyksen käsitteen tulkintaan ja säännöksen edellyttämään puolustettavuusarviointiin.

Hätävarjelun liioittelusta ehdotetaan säädettäväksi samassa pykälässä. Tämän mukaan tekijä voitaisiin vapauttaa rangaistusvastausta, vaikka puolustuksessa on ylitetty hätävarjelun rajat, jos olosuhteet olivat hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutoinkin huomioon ottaen sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista. Kyse on suurelta osin samoin subjektiivisin perustein tapahtuvasta arvioinnista, johon nykyinen laki viittaa puhuessaan tilanteesta, jossa tekijä "ei voinut mieltänsä maltaa". Hätävarjelu on oikeuttamisperuste, hätävarjelun liioittelu voi sen sijaan toimia anteeksiantoperusteena. On myös mahdollista, että hätävarjelun liioitteluna tehdystä rikoksesta tuomitaan rangaistus. Hätävarjelun liioittelu voi tällöin johtaa rangaistuksen lievennykseen sen mukaan, kuin rangaistuksen mittaamista koskevissa normeissa erikseen säädetään.

Pakkotila (rikoslain 4 luvun 5 §)

Rikosoikeudellisessa pakkotilassa on kysymys muusta kuin 4 §:ssä tarkoitetusta hyökkäyksestä johtuvasta kestävästä tilanteesta, josta ainoa ulospääsy vaatisi toimia, jotka aiheuttavat vahinkoa toisen suojuille eduille. Kyse on siis tilanteesta, jossa määrätyn oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi pakottavasta, välittömästi uhkaavasta vaarasta joudutaan uhraamaan toinen oikeudellisesti suojattu etu. Myös pakkotila kuuluu eri maiden rikoslakien perinteisesti tunnustamiin vastuuvapausperusteisiin, joskin tuon perusteen luonteesta on etenkin vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa esitetty erisuuntaisia käsityksiä. Sittemmin on vaikiintunut kanta, että myös pakkotila voi esiintyä sekä oikeuttamisperusteena että anteeksiantoperusteena. Tämän mukaisesti

myös uudistettavassa pakkotilasäännöksessä tehdään ero oikeuttavan ja anteeksiantoon johtavan pakkotilan välillä.

Pakkotilasäännöksen keskeisin muutos koskee suojeltavia oikeushyviä. Voimassa olevan lain mukaan pakkotilateoin voidaan suojella ainoastaan yksityisiä intressejä. Tämä jättää suojaa vaille yhä tärkeämmiksi koetut yhteisölliset intressit kuten ympäristön, kulttuurin tai luonnon. Nämä ehdotetaan otettaviksi suojan piiriin ulottamalla pakkotilaoikeus koskemaan kaikkia oikeudellisesti suojattuja etuja. Pakkotilaoikeutta on siten laajennettu myös muihin kuin yksityisiin etuihin ja julkiseen omaisuuteen. Tarpeellinen rajaus on jälleen saatavissa säännöksen soveltamisen edellyttämästä puolustettavuusarvioinnista.

Oikeuttavaa pakkotilaa koskevan säännösehdotuksen mukaan muun kuin hätävarjeluäännöksessä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden puolustettava. Hätävarjelun tavoin myös pakkotila on viimekätinen keino. Vaaditaan, ettei tilanteesta ollut muuta ulospääsyä. Tämä tuodaan ilmi edellyttämällä, että käsillä on välitön ja pakottava vaara. Pakkotilateon oikeudenmukaisuus ratkeaa intressivertailun kautta. Sen mukaan pienemmän edun on väistytävä suuremman tieltä.

Anteeksiannettavasta pakkotilasta olisi kysymys, milloin tekoa ei edellisen säännöksen perusteella voisi jättää rankaisematta, mutta tekijältä ei pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat huomioon ottaen kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista.

Anteeksiannettavassa pakkotilassa lähtökohtana on, että pelastettava etu ei ole olenaisesti uhrattua arvokkaampi. Vastuuvapaus edellyttää tällöin, että tekijän menettelyä voidaan pitää ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana. Syistä, jotka voisivat johtaa teon anteeksiantamiseen, mainitaan pelastettavan edun tärkeys sekä tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus.

Voimakeinojen käyttö (rikoslain 4 luvun 6 § ja muut lait)

Jotkut viranomaiset voivat virkatehtävää suorittaessaan joutua käyttämään voimakeinoja tavalla, joka toisissa oloissa täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön. Tällaisiin tilanteisiin voivat joutua ennen kaikkea poliisimiehet ja muut yleistä järjestystä ylläpitämään asetetut henkilöt. Tämä voimankäyttöoikeus tunnettiin aiemmin nimellä julkisoikeudellinen hätävarjelu. Nimike oli vähemmän onnistunut, sillä se peitti alleen sen, että lähtökohtaisesti on aina kyse viranomaisille myönnettyjen laillisten toimivaltuuksien käytöstä. Julkisoikeudellisen hätävarjelu sijasta oikeudelliseen kielenkäyttöön on vakiintunut termi voimakeinojen käyttö. Asiasta säädetään kuitenkin edelleen rikoslain vastuuvapausperusteiden yhteydessä. Poliisilain (493/1995) uudistuksen yhteydessä vuonna 1995 tähän saatiin osittainen muutos poliisin voimankäyttöoikeuden osalta.

Voimakeinojen käytön sääntelyä rikoslaisessa vaikeuttaa se, että kysymys sallittujen voimakeinojen rajoista määräytyy viime kädessä asianomaisen hallinnonalan toimivaltasäännösten perusteella. Rikoslain puolella voidaanakin säätää lähinnä siitä, kuinka menettellä, kun nuo valtuudet on ylitetty. Eri tilanteita tulisi ensi vaiheessa tarkastella kulloistenkin toimivaltasäännösten kautta, ei rikos-tunnuksmerkistön ja rikoslain kannalta. Luontevin sääntelypaikka on siten kutakin viranomaista koskeva yleinen toimivaltasäännös. Tätä mallia noudatettiin säädettäessä poliisin voimankäyttöoikeudesta vuonna 1995. Samaa mallia ehdotetaan tässä sovellettavaksi myös muihin viranomaisiin. Rikoslakiin ehdotetaan näin ollen otettavaksi ainostaan yleissäännös voimakeinojen käytöstä virkatehtävän tai siihen rinnastettavan syyn nojalla. Sen mukaan voimakeinojen käytöstä olisi aina erikseen säädettävä lailla. Rikoslain yleisessä osassa ei sen sijaan enää erikseen nimettäisi voimakeinojen käyttöön oikeutettuja ryhmiä ja tehtäviä, vaan asiasta tulisi aina säätää erikseen muualla lainsäädännössä. Nykyisistä rikoslakiin sisältyvistä säännöksistä vanginvartijoita koskevat säännökset ehdotetaan siirrettäviksi rangaistusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin (39/1889) ja so-

tilaita koskevat säännökset sotilasrikoksia koskevaan rikoslain 45 lukuun. Samalla muuhun lainsäädäntöön jo nyt sisältyviin voimakeinojen käyttöä koskeviin säännöksiin tulisi eräitä pieniä muutoksia.

Rikoslaisissa ehdotetaan edelleen säädettäväksi sallittujen voimakeinojen rajoista. Toimenpiteitten tulee olla tarpeellisia laissa säädetyin tehtävien suorittamiseksi. Toiseksi niiden tulee olla puolustettavia. Jälkimmäinen arvio viittaa ennen kaikkea suhteellisuusperiaatteeseen. On punnittava vastakkain suoritettavan tehtävän tärkeys ja tuota tehtävää suoritettaessa tarvittavien voimakeinojen sisältämän pakon tuoma intressiloukkaus.

Lakiin ehdotetaan otettavaksi myös säännös menettelystä voimakeinojen liioittelutapauksissa. Sääntelyä ehdotetaan tältä osin yhtenäistettäväksi siten, että jokaiseen lakiin ehdotetaan otettavaksi viittaus, jonka mukaan voimakeinojen liioittelusta säädetään rikoslaisissa.

Myös niin sanotuista jokamiehen oikeuksista virkatoimia avustettaessa ehdotetaan säädettäväksi erikseen asianomaisessa laissa. Rikoslaisissa ei siten enää olisi säännöstä yleisestä jokamiehen oikeudesta avustaa yleistä järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä.

Rangaistusvastuun lievennys (rikoslain 4 luvun 7 §)

Luvun 1—6 §:ssä tarkoitetut olosuhteet eivät välttämättä johda rangaistusvastuusta vapautumiseen. Tekijä saatetaan tuomita rangaistukseen esimerkiksi hätävarjelu liioitteluna tehdystä rikoksesta. Selvyiden vuoksi ehdotetaan lakiin otettavaksi säännös siitä, että tällaisessa tilanteessa olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon rangaistusvastuuta lieventävinä siten kuin rangaistuksen määräämistä koskevassa 6 luvussa tarkemmin säädetään.

Esimiehen käsky (rikoslain 45 luvun 26 b §)

Käytännön oikeuselämässä saattaa syntyä tilanteita, joissa alainen saa esimieheltään käskyn tai määräyksen, jonka toimeenpano toteuttaisi rikoksen tunnusmerkistön. Tilanne on erityisen pulmallinen aloilla, joilla noudatetaan korostettua kuuliaisuusvelvollisuutta.

Tällöin käskyn saanut voi joutua miettimään, kumpi on pienempi paha, käskyn seuraaminen ja syyllistyminen sen mukana rikokseen, vai käskystä kieltäytyminen, jolloin voi joutua ottamaan kannettavakseen kieltäytymisestä aiheutuvat seuraukset.

Suomessa ei tunneta millään alalla velvollisuutta noudattaa rikokseen johtavaa käskyä. Vastaavasti käsky ei koskaan voi toimia oikeuttamisperusteena. Poikkeustilanteissa käskyä seuranneen vastuuseen asettaminen voi kuitenkin tuntua kohtuuttomalta. Tämä pätee etenkin sotilasesimiehen alaiselleen antamaan käskyyn. Sotilasesimiehen antama käsky saattaakin poikkeustilanteissa toimia anteeksiantoperusteena. Voimassa olevan rikoslain sotilaskäskyä koskevan säännöksen mukaan teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehensä käskystä, käskynalainen tuomitaan rangaistukseen vain, jos hän on selvästi käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan. Jos kuitenkin teko on tapahtunut sellaisissa olosuhteissa, ettei käskynalainen ole voinut niiden vuoksi olla käskyä täyttämättä, hänet saadaan jättää rangaistukseen tuomitsematta.

Rikoslakiin ehdotetaan edelleen sisällytettäväksi sotilaskäskyä koskeva erillissäännös. Vastuuvapauden edellytyksiä ehdotetaan kuitenkin tiukennettaviksi kansainvälisesti yleisesti noudatettavalle tasolle. Ehdotuksen mukaan teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehensä käskystä, tuomitaan käskynalainen rangaistukseen vain, jos hän on käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan, tai hänen olisi käsketyt teon lainvastaisuuden ilmeisyys huomioon ottaen pitänyt ymmärtää käskyn sekä sen edellyttämän teon oikeudenvastaisuus. Jos teko on tapahtunut olosuhteissa, joissa käskynalaiselta ei voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä, tekijä olisi kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa.

Sotilaskäskyä koskeva säännös sijoitettaisiin sotilasrikoksia koskevaan rikoslain 45 lukuun sen 26 b §:ksi.

Itseapu (pakkokeinolain 1 luvun 2 a §)

Hätävarjelussäännökset antavat ainoastaan oikeuden torjua uhkaamassa olevia oikeuden-

loukkauksia. Jo tapahtuneiden loukkausten korjaamiseksi on lähtökohtaisesti turvattava viranomaisten apuun. Eräissä poikkeustilanteissa laki kuitenkin antaa rajoitetun oikeuden myös palauttaa jo häiriintynyt oikeustila ennalleen. Rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen (39/1889) 12 §:n mukaan jokaisella on oikeus ottaa "omansa takaisin irtaimelta tahi tuntemattomalta mieheltä, taikka siltä jonka varoo karkaavan, taikka rikoksentekeijältä verekseltään". Tästä oikeudesta on suomalaisessakin kirjallisuudessa ryhdytty käyttämään nimitystä itseapu. Itseapu on tarpeen tilanteessa, jossa tekijää uhkaa oikeudenmenetyksensä viranomaisapua ole oikea-aikaisesti saatavissa. Kysymyksen tulevat tilanteet rajoittuvat omaisuuden ja omistusoikeuden suojelemiseen.

Rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 12 §:ssä säädelty omaisuuden suojelun mahdollisuus ehdotetaan edelleen säilytettäväksi. Sallitun itseavun edellytyksiä ehdotetaan kuitenkin jonkin verran tarkennettaviksi. Koska säännöksellä on läheinen yhteys jokamiehen kiinniotto-oikeuteen, säännös ehdotetaan sijoitettavaksi pakkokeinolakiin.

5.3. Yritystä koskevat säännökset (rikoslain 5 luvun 1 ja 2 §)

Yrityksestä säädetään nykyisin rikoslain 4 luvussa. Osallisuutta koskevat säännökset ovat rikoslain 5 luvussa. Esityksen mukaan yrityksestä ja osallisuudesta säädettäisiin samassa luvussa.

Yritystä koskeva perussäännös (1 §)

Lakiin ehdotetaan otettavaksi uusi perussäännös rikoksen yrityksen periaatteellisesta rangaistavuudesta. Sen mukaan rikoksen yrityksestä rangaistaan vain, kun yritys on rikossäännöksessä säädetty rangaistavaksi.

Lain 5 luvun 1 §:n 2 momentissa vahvistetaan yrityksen keskeiset tunnusmerkit. Teko olisi sen mukaan edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja siten saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä tai, milloin sellaista vaaraa ei aiheutunut, vaaran syntymättä jääminen joutui vain satunnaisista syistä. Lakiin otetut kriteerit määrittävät yrityksen ja valmistelun vä-

listä rajaa. Ne tulevat sovellettaviksi myös ratkaistaessa kelvottoman yrityksen ongelmaa.

Yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen (2 §)

Rikoslain 4 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan yritys jää rankaisematta milloin "tekijä omasta tahdostaan, eikä ulkonaisten esteiden tähden, on luopunut rikoksen täyttämisestä, taikka ehkäissyt sen vaikutuksen, joka tekee rikoksen täytetyksi". Tästä tilanteesta käytetään oikeuskirjallisuudessa nimitystä yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen. Myöntämällä vastuuvapaus tilanteissa, joissa tekijä ennen rikoksen täyttymistä vapaaehtoisesti poistaa rikoksen vaikutukset ja estää vahinkojen syntymisen, vähennetään rikosten aiheuttamia vahinkoja. Tekijä, joka omasta aloitteestaan on valmis vetäytymään rikoksesta tai tahtoo estää sen vaikutukset, osoittaa myös keskimääräistä vähäisempää syyllisyyttä. Vastuusta vapauttamiseen on näissä tilanteissa hyvät syyt, eikä järjestelmään ole tältä osin tarvetta esittää muutoksia. Myös erottelu yrityksestä luopumiseen ja tehokkaaseen katumukseen säilyisi nykyisellään. Säännösehdotuksen mukaan yrityksestä ei rangaistaisi, milloin tekijä vapaaehtoisesti on luopunut rikoksen täyttämisestä tai muutoin estänyt tunnusmerkistössä tarkoitettun seurauksen syntymisen. Jos näillä perusteilla rankaisematta jäävä yritys samalla käsittää muun täytetyn rikoksen, seuraa vastuu siitä rikoksesta, jonka tunnusmerkistön tekijän siihenastinen toiminta jo oli ehtinyt täyttää. Myös tämä niin sanottu kvalifioitua yritystä koskeva sääntely ehdotetaan säilytettäväksi asiallisesti ennallaan.

Lakiin ehdotetaan otettavaksi myös täydentävä säännös, jossa ratkaistaan yrityksestä luopuvan ja tehokkaasti katuvan osallisen vastuu. Milloin rikoksessa on useita osallisia, yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen vapauttaa tekijän, yllyttäjän tai avunantajan vastuusta vain, jos hän on saanut myös muut osalliset luopumaan rikoksen täyttämisestä tai muutoin kyennyt estämään tunnusmerkistössä tarkoitettun seurauksen syntymisen taikka muulla tavalla poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen toteuttamisessa.

Yrityksestä ei rangaistaisi myöskään, jos rikos jää täyttymättä tai tunnusmerkistössä tarkoitettu seuraus syntymättä tekijästä, yllyttäjistä tai avunantajasta riippumattomasta syytä, mutta hän on vapaaehtoisesti ja vakavasti pyrkinyt estämään rikoksen täyttymisen tai seurauksen syntymisen.

5.4. Osallisuussäännökset (rikoslain 5 luvun 3—8 §)

Rikoksen tekemisen muotoina erotetaan tekijävastuu ja varsinainen osallisuus. Tekijävastuu kattaa kolme tilannetta: välitön (varsinainen) yksin tekeminen, rikoskumppanuus ja välillinen tekeminen. Varsinainen osallisuus kattaa kaksi tilannetta, yllytyksen ja avunannon. Näistä kaikista ehdotetaan säädettäväksi rikoslaissa.

Rikoskumppanuus (3 §)

Ensimmäisessä osallisuutta koskevassa säännöksessä säädettäisiin rikoskumppaneiden vastuusta. Ehdotuksen mukaan jos kaksi tai useammat ovat yhdessä tehneet tahallisen rikoksen, rangaistaan kutakin rikoksen tekijänä. Sanamuoto vastaa jokseenkin sellaisenaan nykyistä rikoslain 5 luvun 1 §:ää. Selvennyksenä aikaisempaan on lisäys, jonka mukaan rikoskumppanuus voi tulla kysymykseen vain tahallisten rikosten yhteydessä. Subjektiiivisessa suhteessa yhdessä tekeminen merkitsee vaatimusta yhteisymmärryksestä. Yhteisymmärrys merkitsee tietoisuutta siitä, että oma toiminta yhdessä muiden kanssa toteuttaa tunnusmerkistön. Objektiiivisessa suhteessa edellytetään myös osallistumista itse rikoksen toteuttamiseen.

Välillinen tekeminen (4 §)

Välillinen tekeminen viittaa tilanteeseen, jossa rikos tehdään toista, esimerkiksi tämän erehdystä tai syynäköttömyyttä, hyväksikäyttäen. Hyväksikäytetty (välitön tekijä) vapautuu usein vastuusta, sen sijaan hyväksikäyttäjää (välillistä tekijää) kohtaa tekijävastuu. Välillisen tekemisen konstruktio ja siinä noudatettavat vastuusäännöt ovat perustuneet oikeuskirjallisuudessa muotoiltuihin ja käytännössä vakiintuneisiin periaatteisiin. Nyt

asiasta ehdotetaan säädettäväksi myös rikoslaissa. Säännösehdotuksen mukaan tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä. Säännöksen tulkinta rakentuisi nykyisten oikeuskirjallisuudessa ja käytännössä muotoutuneiden suuntaviivojen varaan.

Yllytys (5 §)

Rikoslain nykyisen yllytystä koskevan säännöksen (5 luvun 2 §) mukaan yllytyksestä rangaistaan sitä, joka "käskee, palkkaa, kiusaa tahi muuten tahallansa taivuttaa tai viettelee toista rikokseen". Yllytys on tahallista taivuttamista tahalliseen tekoon. Yllyttäjän vastuu on lähtökohtaisesti samalla tasolla kuin itse päätekijän. Yllytystä koskeviin periaatteisiin ei ehdoteta muutoksia. Kuitenkin säännöksen sanamuotoa ehdotetaan hieman tarkistettavaksi. Yllytyksestä tuomittaisiin se, joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen.

Avunanto (6 §)

Nykyisen avunantoa koskevan rikoslain 5 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan avunannosta rikokseen rangaistaan sitä, joka "toisen rikosta tehdessä taikka sitä ennen, tahallansa on neuvolla, toimella tahi kehotuksella tekoa edistänyt". Avunantajan tulee toimia tahallaan, ja myös päirikoksen tulee olla tahallinen. Myöskään avunantovastuuta koskeviin periaatteisiin ei ehdoteta muutosta. Säännöksen sanamuoto kuitenkin ehdotetaan ajanmukaistettavaksi. Ehdotuksen mukaan avunannosta rikokseen tuomitaan se, joka ennen rikosta tai sen aikana neuvoin, toimin tai muilla tavoin tahallaan auttaa toista tahallisen rikoksen tai sen rangaistavan yrityksen tekemisessä.

Toisin kuin yllytys, avunanto on rangaistuksen lievennysperuste. Tämän vuoksi säännökseen liitettäisiin myös viittaus rangaistuksen mittaamista koskeviin säännöksiin. Nykyisen tapaan säädettäisiin edelleen,

että yllytys rangaistavaan avunantoon rangaistaan avunantona.

Eriyiset henkilöön liittyvät olosuhteet (7 §)

Nykyisen rikoslain 5 luvun 4 §:n mukaan milloin "jonkun erityinen olosuhde poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka sitä vähentää tahi enentää; koskekoon se ainoastaan sitä tekijää, yllyttäjää tahi auttajaa, joka on mainitussa suhteessa". Toisin sanoen jos laki tuntee erityisen rangaistavuutta poistavan, vähentävän tai lisäävän seikan, tuollainen seikka koskee vain sitä osallista, johon tällaista seikkaa koskeva säännös soveltuu. Eriyinen rangaistuksen poistava tai sitä lieventävä seikka ei siten koidu muiden osallisten hyväksi. Tämä periaate ehdotetaan edelleen säilytettäväksi. Säännöksen kieliasua on kuitenkin parannettu. Ehdotuksen mukaan erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka vähentää tai enentää sitä, koskee ainoastaan mainitussa suhteessa olevaa tekijää, yllyttäjää tai avunantajaa.

Voimassa olevassa laissa ei säädetä siitä, mikä vaikutus muiden osallisten vastuuseen on sillä, että erityinen rangaistavuutta perustava seikka koskee vain yhtä osallisista. Oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, että muiden osallisten vastuu arvioidaan ikään kuin hekin täyttävivät tuon puuttuvan ehdon. Toisin sanoen rangaistavuutta perustavan erityisen olosuhteen puuttuminen avunantajan tai yllyttäjän osalta ei estä vastuuseen asettamista. Lakia ehdotetaan tämän vuoksi täydennettäväksi siten, että erityisten olosuhteiden vaikutusta osallisten vastuuseen koskevaan pykälään liitetään 2 momentiksi säännös vastuuta perustavasta olosuhteesta. Säännösehdotuksen mukaan yllyttäjän tai avunantajan rangaistusvastuuseen ei vaikuta se, ettei häntä koske sellainen erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka perustaa tekijän teon rangaistavuuden.

Oikeushenkilön puolesta toimiminen (8 §)

Useissa tapauksissa rikoksen tekijänä voi olla vain määrätyt ehdot täyttävä taho kuten esimerkiksi konkurssivelallinen, työnantaja tai kirjanpitovelvollinen. Tällaisen tahon

puolesta toimiva ei ilman eri säännöstä täytäsi rikosvastuun ehtoja. Toistaiseksi nämä tilanteet on hoidettu erillisinänsä. Nyt lakiin ehdotetaan otettavaksi asiaa koskeva yleissäännös. Tämä edustajanvastuuta koskeva säännös koskee tilannetta, jossa rikos tapahtuu oikeushenkilön toiminnassa ja jossa rikoksen varsinainen tekijä toimii oikeushenkilön puolesta ilman, että hän täyttää rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetetut erityisehdot. Säännösehdoituksen mukaan yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön lakimääräisen toimielimen tai johdon jäsen sekä oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä taikka sen puolesta työ- tai virkasuhteessa tai toimeksiantannon perusteella muutoin toimiva henkilö voidaan tuomita oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta rangaistukseen siitä huolimatta, ettei hän täytä rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetettuja erityisehtoja, jos oikeushenkilö nuo ehdot täyttää. Sama sääntely pätee myös, milloin rikos on tehty elinkeinonharjoittajan liikkeeseen kuuluvassa tai muussa oikeushenkilön toimintaan rinnastettavassa järjestäytyneessä toiminnassa.

Oikeushenkilön puolesta toimimisesta sääntämiseen liittyisi, että 39 luvun 7 § (velallisen rikoksen tekijä) kumottaisiin.

5.5. Rangaistuksen määräämisestä (rikoslain 6 luku)

Kaikki rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavat perusteet ehdotetaan sijoitettaviksi samaan rangaistuksen määräämistä koskevaan lukuun. Rangaistuksen määrääminen kattaa siten sekä rangaistuksen mittaamisen (ankaruudesta päättämisen) että lajinvalinnan. Luku jakaantuisi neljään alaosastoon. Ensimmäinen sisältää rangaistuksen määräämistä koskevat yleisperiaatteet, toinen koskee rangaistuksen mittaamista ja kolmas rangaistuslajin valintaa. Neljänteen alaosastoon on koottu tuomitusta rangaistuksesta tehtäviä vähennyksiä koskevat säännökset. Rangaistuksen määräämisen läheisesti liittyvistä aikaisempia tuomioita koskevista täytäntöpanoratkaisuista säädetäisiin edelleen asianomaisia rangaistuslajeja koskevien muiden säännösten yhteydessä.

Yleiset säännökset (1—3 §)

Ensimmäinen alaosasto kattaa yleisperiaatteet, joita sovelletaan sekä mittaamisessa että lajinvalinnassa. Alaosasto sisältää kolme säännöstä.

Luvun 1 §:ssä nimetään rikoslain tuntemat rangaistuslajit. Yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten ovat varoitus ja viraltapano. Sotilaan ja muun 45 luvussa tarkoitettun henkilön kurinpitörangaistuksia ovat varoitus, poistumisrangaistus, kurinpitosakko ja aresti. Oikeushenkilölle voidaan tuomita yhteisösakko sen mukaan kuin 9 luvussa säädetään.

Luvun 2 §:ssä on yleissäännös rangaistuksen määräämisestä rangaistusasteikolta ja asteikosta poikkeamisesta. Rangaistusasteikosta voidaan poiketa siten kuin rangaistusasteikon lieventämisestä koskevassa saman luvun 8 §:ssä säädetään. Toisaalta asteikon mukainen enimmäisrangaistus voitaisiin ylittää siten kuin yhteistä rangaistusta koskevassa 7 luvussa säädetään.

Luvun 3 §:ssä vahvistetaan rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet. Pykälän 1 momentti korostaa yhdenvertaisuuden vaatimusta. Rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Pykälän 2 momentissa nimetään mittaamisen yleisperiaateeksi suhteellisuusperiaate sekä vahvistetaan moitearvostelun yleiset lähtökohdat. Säännöksen mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Kyse on samoista periaatteista, joista säädetään voimassa olevassa 6 luvun 1 §:ssä. Sanamuodollisena ja osin sisällöllisenäkin muutoksena nykyiseen mittaamista koskevaan yleissäännökseen ehdotetaan tekijän vaikuttimien lisäämistä rikoksen moitearvostelun yleisiin lähtökohtiin.

Uusi 3 momentti koskee lajinvalintaa. Lajinvalintaa ohjaavat yhtäältä yleiset mittausperiaatteet ja -perusteet. Näiden ohella tulevat sovellettaviksi kutakin rangaistuslajeja

koskevat omat lajinvalintanormit. Tämä lähtökohta vahvistetaan 3 momentissa. Sen mukaan rangaistuksen lajista päätettäessä noudatetaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella mitä 9—12 §:ssä säädetään.

Rangaistuksen mittaaminen (4—8 §)

Toinen alaosa kattaa perusteet, joiden nojalla päätetään rangaistuksen ankaruudesta. Näihin kuuluvat muun muassa rikoslain nykyisen 6 luvun 2—4 §:n koventamis- ja lieventämisperusteet. Myös asteikon vahvistamista koskevista nykyisistä niin sanotuista rangaistuksen vähentämisperusteista säädetäisiin samassa yhteydessä muiden mittaamisperusteiden kanssa. Kaikille näille perusteille on yhteistä, että ne vaikuttavat myös konkreettisen rangaistuksen määrään eivätkä vain asteikon rajoihin.

Nykyisiin rikoslain 6 luvun mittaamisperusteisiin ja vähentämisperusteisiin ehdotetaan eräitä muutoksia. Ehdotetussa 5 §:ssä säädettyjä rangaistuksen koventamisperusteita olisivat: 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, 2) rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä, 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan, 4) rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella, ja 5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Näistä rasistisilla ja vastaavilla perusteilla motivoitua rikollisuutta koskeva 4 kohta olisi uutuus.

Myös nykyisten lieventämisperusteiden sisältö säilyisi pääosin ennallaan. Tekijän motivaatioon liittyvänä uutena lieventämisperusteena ehdotetaan lakiin otettavaksi provokaatiota koskeva maininta. Ehdotetussa 6 §:ssä säädettyjä rangaistuksen lieventämisperusteita olisivat siten: 1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka, 2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, tekijään kohdistunut karkea louk-

kaus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia, 3) rikoksen tekeminen olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteiden soveltaminen olisi lähellä ja 4) tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä.

Lieventämisperusteiden ryhmässä erotetaan rangaistuksen kohtuullistamisperusteet omaksi ryhmäkseen. Nyt näistä tilanteista säädetään rikoslain 6 luvun 4 §:n sanktiokumulaatiota koskevassa säännöksessä. Seuraamusten kasautumisen ohella kohtuuserviöinnissa voivat tulla sovellettaviksi myös muut perusteet. Näistä säädetäisiin 7 §:ssä. Sen mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana olisi otettava huomioon myös 1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, 2) tekijän korkea ikä, terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä 3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus näistä syistä johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

Mittaamista koskevassa alaosastossa säädetäisiin myös perusteista, joiden nojalla tuomioistuin voi tuomita laissa säädettyä lievemmän lajisen rangaistuksen tai alittaa rikoksesta säädetyn vähimmäisrangaistuksen. Pääosin nämä perusteet vaikuttaisivat myös sovellettavaan enimmäisrangaistukseen. Säännös kattaa siten nykyiset rangaistuksen vähentämisperusteet sekä 3 luvun 5 §:n 2 momentin yleisen asteikosta poikkeamista koskevan säännöksen. Ehdotetun 8 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuin voisi tuomita laissa säädettyä lievemmän lajisen rangaistuksen tai alittaa teosta säädetyn vähimmäisrangaistuksen, jos 1) tekijä on tehnyt rikoksen alentuneesti syyntakeisena, 2) rikos on jäänyt yritykseen, 3) tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana, 4) tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä on säädetty tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osallisuutta selvästi vähäisempi, 5) rikos on tehty olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteiden soveltaminen olisi erityisen lähellä tai 6) siihen on edellä 6 ja 7 §:ssä mainituilla tai

muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä. Perusteet vastaavat pienin poikkeuksin nykyisiä vähentämisperusteita ja nykyistä asteikosta poikkeamista koskevaa 3 luvun 5 §:n 2 momentin säännöstä.

Vähentämisperusteet vaikuttaisivat ehdotuksen mukaan pääosin paitsi asteikon alarajaan myös sovellettavaan enimmäisrangaistukseen. Määrättäessä rangaistusta 1 momentin 2—5 kohdan nojalla tekijälle saa ehdotuksen mukaan tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus siitä rikoksesta olisi kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta. Säätely olisi lähes nykyisen kaltainen. Merkittävin poikkeus olisi, että ehdotuksen mukaan alentuneesti syntyneille voitaisiin tuomita laissa säädetty enimmäisrangaistus.

Rangaistuslajin valinta (9—12 §)

Kolmas alaosasto sisältää lajinvalintaa koskevat normit. Sen nojalla, mitä edellä 3 §:ssä säädettiin, yleiset mittaamisperiaatteet ja perusteet tulevat otetuiksi huomioon myös lajinvalinnassa. Tässä alaosastossa säädettäisiin yksityiskohtaisemmin kutakin rangaistuslajia koskevista erityisistä lajinvalintaperusteista. Säännökset koskisivat valintaa ehdollisen ja ehdottoman rangaistuksen välillä sekä ehdollisen rangaistuksen oheisrangaistuksia. Lisäksi tässä säädettäisiin yhdyskuntapalvelun ja tuomitsematta jättämisen käytöstä. Kaikkia näitä koskevat säännökset on uudistettu, eivätkä lajinvalintaa koskevat säännökset juuri tuokaan muutosta nykyiseen oikeustilaan. Säännösten kokonainen samaan lukuun antaa oikeustilasta kuitenkin nykyistä olennaisesti selkeämmän kokonaiskuvan.

Ehdollisen rangaistuksen käytöstä säädettäisiin luvun 9 §:ssä. Sen mukaan määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voitaisiin määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuo-

mitsemista. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saisi tuomita ehdotonta vankeutta, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Säännös vastaisi sanamuodoltaan kesäkuussa 2001 annettua ehdollisen vankeuden uudistukseen sisältyvää säännöstä. Keskeisenä muutoksena tuossa uudistuksessa oli luopuminen epämääräisestä yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitämisen vaatimuksesta ehdottoman rangaistuksen käyttöperusteena. Luvun 10 §:ssä säädettäisiin ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista. Myös tämä säännös vastaisi sanamuodoltaan ehdollista vankeutta koskevaan uudistukseen sisältyvää säännöstä. Jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voitaisiin tekijälle sen ohessa tuomita sakkoo. Vuotta pidemmän ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteeksi voitaisiin liittää myös vähintään 20 ja enintään 90 tunnin mittainen yhdyskuntapalvelurangaistus. Myös valvonnasta säädettäisiin oheisseuraamusten yhteydessä. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voitaisiin tuomita ehdollisen vankeuden ohella koeajaksi valvontaan, jos tätä olisi pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Yhdyskuntapalvelusta säädettäisiin 11 §:ssä. Säännös rakentuisi voimassa olevan lain pohjalle. Pykälään koottaisiin ne yhdyskuntapalvelun käyttöä koskevat säännökset, jotka ohjaavat nimenomaan tuomioistuimen harkintaa tuon rangaistuksen käytöstä päätettäessä. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin tekijän moitittavuusarviointiin sekä rikoksesta seuraavaan rangaistukseen liittyvistä edellytyksistä. Sen mukaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu rikoksentekijä määrättäisiin vankeuden sijasta yhdyskuntapalveluun edellyttäen, ettei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden olisi katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle. Momentti vastaa nykyistä yhdyskuntapalvelusta annetun lain (1055/1996) 3 §:ää. Pykälän 2 momentissa säädettäisiin tekijän henkilöön ja suostumukseen liittyvistä ehdoista. Sen mukaan yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä olisi, että rikoksentekijä

on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Säännös vastaa sanamuodoltaan nykyistä yhdyskuntapalvelusta annetun lain 4 §:ää.

Viimeisenä säädettäisiin tuomitsematta jättämisestä. Tätä koskeva 12 § vastaa sisällöltään nykyisiä tuomitsemattajättämissääntöksiä. Tuomitsematta jättämisen perusteita nimitään nykyiseen tapaan viisi: 1) rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, 2) tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta, 3) rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana, 4) rangaistus on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoitukseettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 4 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitettut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet taikka 5) rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään. Neljännen perusteen sanamuoto poikkeaa nykyisestä laista. Säännöksessä viitataan kootusti kaikkiin rangaistuksen mittaamisessa vaikuttaviin erikseen mainituissa lainkohdissa säänneltyihin kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusargumentteihin. Sisällöltään se vastaa kuitenkin jokseenkin sellaisenaan nykyistä 3 luvun 5 §:n 3 momentin 3 kohtaa.

Rangaistuksesta tehtävät vähennykset (13—16 §)

Luvun loppuun on kerätty säännökset tuomittavasta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä. Tutkintavankeuden vähentämisestä säädettäisiin 13 §:ssä. Säännös vastaisi sisällöltään nykyistä 3 luvun 11 §:ää. Luettavuuden parantamiseksi säännös ehdotetaan jaettavaksi momentteihin. Nuorisorangaistuksesta tehtävää vähennystä on lisäksi tarkennettu. Ulkomailla annetun rangaistuksen vähentämisestä säädettäisiin nykyisen 1 luvun 13 §:n tapaan luvun 14 §:ssä. Rangaistusvangille määrätyn kurinpitörangaistuksen perusteella tehtävästä vähennyksestä säädettäisiin luvun 15 §:ssä. Säännös vastaisi sisällöltään nykyistä 2 luvun 13 §:n 2 momenttia. Rikoslain

45 luvun alaiselle henkilölle kurinpitomenetelyssä määrätyn rangaistuksen ja kurinpitoojennuksen perusteella tehtävästä vähennyksestä säädettäisiin 16 §:ssä. Vastaava säännös on nyt sotilaskurinpitolain (331/1983) 8 §:ssä.

5.6. Yhteinen sakkorangaistus (rikoslain 7 luvun 3 §)

Yhteistä sakkorangaistusta koskevan säännöksen tulkinnanvaraisuuden poistamiseksi säädettäisiin, että sovellettaessa rikoslain 6 luvun 8 §:n 2 momenttia yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 180 päiväsakkoa. Tätä sakon enimmäismäärää noudatettaisiin, kun useampia sakkorangaistuksia määrätään henkilölle, johon soveltuvat 6 luvun 8 §:n 2 momentissa viitattut rangaistusasteikon lieventämisperusteet.

5.7. Eräät muut rikoslain luvut ja muut lait

Pakkokeinolakiin (450/1987) lisättäisiin edellä mainittu itseapua koskeva pykälä. Jokamiehen kiinniotto-oikeutta koskevassa pakkokeinolain pykälässä säädettäisiin myös käytettävistä voimakeinoista. Useisiin muihinkin lakeihin tehtäisiin voimakeinosääntöksiä koskevia muutoksia. Lisäksi tehtäisiin teknisiä muutoksia, joilla muun muassa muutettaisiin rikoslain yleiseen osaan kohdistuvat viittaukset koskemaan uusia yleisen osan sääntöksiä.

6. Esityksen vaikutukset

Esityksellä ei ole taloudellisia eikä organisatorisia vaikutuksia. Uudistuksen ei myöskään odoteta vaikuttavan rangaistusten yleiseen tasoon, sen enempää rangaistuksia ankaroittoa kuin niitä lieventäenäkään. Sen sijaan esityksen vaikutusten odotetaan näkyvän lainsoveltamisen laadun paranemisena ja siinä, että oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden arvot toteutuvat rikoslainkäytössä nykyistä paremmin.

7. Esityksen valmistelu

Esitys perustuu rikoslakiprojektin ehdotuk-

seen "Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset" (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/2000) ja siitä viranomaisilta, järjestöiltä ja muilta asiantuntijoilta saatiin lausuntoihin. Lausuntokierroksen perusteella oikeusministeriössä laadittiin korjattu luonnos hallituksen esitykseksi (8.1.2001) ja pyydettiin siitä korkeimman oikeuden lausunto. Sen perusteella esitykseen on tehty muutoksia. Lisäksi pykäläluonnoksista pyydettiin ja saatiin lausunto Kotimaisten kielten tutkimuskeskukselta. Tuon lausunnon perusteella pykäliin tehtiin eräitä kielellisiä tarkistuksia.

8. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

Eduskunta on hyväksynyt hallituksen esityksen laiksi yksityisistä turvallisuuspalveluista (HE 69/2001 vp, EV 193/2001 vp). Uudella lailla kumottaisiin vartioimisliikelaki, jonka muuttamista on ehdotettu tässä esityksessä. Yksityisistä turvallisuuspalveluista annetun lain tultua vahvistetuksi sen säännöstä voimakeinojen käyttämisestä tulisi muuttaa tämän esityksen suuntaviivojen mukaisesti.

9. Rikoslain rakenne

Käsillä oleva esitys on viimeinen rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä valmisteluista laajoista osauudistuksista. Esitys sisältää ehdotuksen rikoslain uusiksi 3—6 luvuksi ja eräiksi muiksi lainmuutoksiksi. Ehdotettu lukujen sijoitus perustuu rikoslain nykyiseen

lukujakoon ja on valittu pitäen silmällä sitä, että muiden rikoslain lukujen sijoituksia ei tarvitsisi yleisten oppien uudistuksen yhteydessä muuttaa.

Sen sijaan rikoslain kokonaisuudistuksen viimeisessä järjestelyvaiheessa koko lain lukujako tulee uudestaan harkittavaksi. Vaikka lukujakoa koskevat suunnitelmat ovat osaksi vielä kesken, tulevan yleisen osan lukujako on hahmottunut jo varsin pitkälle. Koska yleisen osan lukukokonaisuudella on merkitystä myös tässä ehdotuksessa esiteltujen ratkaisujen arvioinnissa, on seuraavassa esitetty tämän hetken suunnitteluvaiheen mukainen rikoslain yleisen osan lukurakenne.

Rikoslain yleinen osa

Luku

1. Rikosoikeudellisen vastuun yleiset edellytykset
2. Vastuuvapausperusteet
3. Yritys ja osallisuus
4. Rangaistuksen määrääminen
5. Yhteinen rangaistus
6. Vankeus
7. Sakko ja rikesakko
8. Ehdollinen vankeus
9. Yhdyskuntapalvelu
10. Nuorisorangaistus
11. Oikeushenkilön rangaistusvastuu
12. Menettämisseuraamukset
13. Muut seuraamukset
14. Vanhentuminen
15. Rikoslain alueellinen soveltamisala

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Rikoslaki

1 luku. Suomen rikosoikeuden soveltamisalasta

13 §. *Ulkomainen tuomio.* Pykälän 3 momentissa on säädetty, että jos joku Suomessa tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta ulkomailla tuomitun seuraamuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on tuomittavasta rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä. Jos suoritettu seuraamus on ollut vapausrangaistus, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika. Tuomioistuin voi myös todeta, että suoritettua seuraamusta on pidettävä riittävänä seuraamuksena rikoksesta.

Samansisältöinen säännös sijoitettaisiin rangaistuksen määräämistä koskevaan 6 lukuun, johon koottaisiin säännökset tuomitusta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä. Momentti voidaan sen vuoksi kumota.

2 luku. Rangaistuksista

1 §. Pykälässä luetellaan yleiset rangaistukset ja virkamiehiä sekä sotilaita ja muita rikoslain 45 luvun alaisia henkilöitä varten olemassa olevat erityiset rangaistukset. Rangaistuslajeja koskeva vastaava säännös sijoitettaisiin rangaistuksen määräämistä koskevaan 6 lukuun. Pykälä voidaan näin ollen kumota.

13 §. Pykälä koskee rangaistusvangeille määrättäviä kurinpitörangaistuksia ja rangaistusvangin rikosten saattamista tuomioistuimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentti koskee kurinpitörangaistuksen vähentämistä tuomioistuimessa tuomittavasta rangaistuksesta. Samansisältöinen säännös sijoitettaisiin rangaistuksen määräämistä koskevaan 6 lukuun, johon koottaisiin säännökset tuomitusta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä.

Pykälän 2 momentti voidaan sen vuoksi kumota.

Vankeusrangaistuskomitea (komiteanmietintö 2001:6) ehdotti pykälän 1 ja 3 momenttiin eräitä muutoksia. Kun vankeusrangaitusta ja tutkintavankeutta koskeva lainsäädäntö aikanaan komitean työn perusteella valmistuu, lienee tarkoituksenmukaista, että siinä yhteydessä myös 1 ja 3 momentti kumottaisiin ja vastaavat uudistetut säännökset sijoitettaisiin vankeusrangaitusta ja tutkintavankeutta koskevaan lainsäädäntöön.

2 b luku. Ehdollinen vankeus

1 ja 2 §. *Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä.* Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset. Luvun 1 § koskee valintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä ja 2 § ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksia. Vastaavat säännökset sijoitettaisiin 6 luvun 9 ja 10 §:ksi, joten 1 ja 2 § kumottaisiin.

3 §. *Ehdollisen vankeuden sisältö.* Selvyyden vuoksi olisi tarpeen, että lukuun jäisi jokin viittaus 6 luvun säännöksiin valinnasta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä sekä ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista. Tällainen viittaus lisättäisiin pykälän 3 momentiksi.

3 luku. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä

1 §. Laillisuusperiaate

1. Laillisuusperiaatteen tarve, sisältö ja ulottuvuudet

Koska rikoslain rangaistukset merkitsevät puuttumista kansalaisten keskeisiin perusoikeuksiin, on oikeusturvasyistä tarpeen määrittää tarkasti ne rajat, joissa rikoslain rangaistuksia saa käyttää. Oikeusvaltiossa rikoslain käyttöä rajoittaa legaliteetti- eli lailli-

suusperiaate, vaatimus siitä että rikoksesta rangaistuksen tulee aina perustua lain säännökseen (nulla poena sine lege, nullum crimen sine lege). Laillisuusperiaate on kirjattu useiden maiden rikoslakeihin sekä lukuisiin kansainvälisiin sopimuksiin (Euroopan ihmisoikeussopimuksen, SopS 18—19/1990, 7 artikla ja kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen, SopS 7—8/1976, 15 artikla). Meillä laillisuusperiaatteesta säädetään perustuslain 8 §:ssä.

Rikosoikeudellisella legaliteettiperiaatteella on moniulotteinen sisältö. Siinä säännellään samanaikaisesti sekä oikeustosisäikaston että oikeusseuraamuksen piiriin kuuluvia asioita. Sekä rikoksen että rikoksesta tuomittavan rangaistuksen on perustuttava lakiin. Periaate ottaa huomioon myös ajallisen ulottuvuuden. Se kieltää antamasta rikoslaille taannehtivaa merkitystä: jälkikäteen ei ole lupa määrätä tekoja rangaistaviksi tai korottaa teosta seuraavaa rangaistusuhkaa. Tätä ilmaisee erillinen taannehtivuuskielto. Legaliteettiperiaatteen sisältöä täsmennettäessä on myös tarkennettava se, kenelle periaate on suunnattu. Tässä on tehtävä ero lainsäätäjän ja lainkäyttäjän välillä. Periaate määrää sekä lainsäätämisen että lainsoveltamisen tavasta. Laillisuusperiaatteen eri ulottuvuudet voidaan kohheidensa mukaan jaotellen tiivistää siten seuraavasti.

Lainsoveltajalle on suunnattu kirjoitetun lain vaatimus eli praeter legem -kielto, jonka mukaan tuomari ei saa mennä lain ulkopuolelle. Tämä legaliteettiperiaatteen ydinsisältö — nullum crimen, nulla poena sine lege scripta — merkitsee, että tuomarin on perustettava toimintansa lainsäätäjän tekemiin ratkaisuihin. Vain laissa säädetystä rikoksesta saa tuomita vain laissa määrättyyn rangaistukseen.

Tuomarille on suunnattu myös analogiakielto. Lainkäyttäjää ei saa syytetyn vahingoksi täydentää lakia analogiapäätelmään turvautumalla (nullum crimen, nulla poena sine lege stricta). Kummassakin lainsoveltajalle suunnatussa periaatteessa on kyse samasta ulottuvuudesta: vaatimuksesta sitoa lainkäyttöpäätökset rikoslain kirjaimiin.

Laillisuusperiaatteeseen kuuluva taannehtivan rikoslain kielto (nullum crimen, nulla

poena sine lege praevia) koskee sekä lainsäätäjää että lakia soveltavaa tuomaria. Lainsäätäjää ei saa määrätä taannehtivasti rangaistavaksi sellaisia tekoja, jotka eivät ennen lakia olleet kriminalisoituja. Lakia ei myöskään saa soveltaa taannehtivasti sellaisen teon rangaistukseksi, joka ei vielä tekohetkellä ollut rangaistava. Taannehtivasta rikoslain kiellosta on tehty poikkeus sellaisten tilanteiden varalta, joissa uuden säännöksen soveltaminen johtaisi syytetylle lievempään lopputulokseen. Tätä kutsutaan lievemmän lain periaatteeksi. Periaate koskee luonteensa mukaisesti juuri lainkäyttäjän toimintaa. Jos rikoksen tekemisen jälkeen voimaan tullut uusi laki johtaisi syytetylle lievempään lopputulokseen, olisi sovellettava uutta lakia. Jos lain muuttumisen seurauksena kohtelu taas ankaroituisi, olisi tietenkin sovellettava vanhaa lakia. Taannehtivuuskielto liittyy siten läheisesti rikoslain ajalliseen sovellettavuuteen, minkä vuoksi se usein esitellään ajallista soveltamista koskevien tarkastelujen yhteydessä.

Lainsäätäjään kohdistuu myös epätasällisyyskielto, eli vaatimus, jonka mukaan rikoslain tulee olla myös sisällöltään täsmällinen (nullum crimen, nulla poena sine lege certa). Rikoslain säännösten on oltava tarkkarajaisia. Tässä myös ilmenee laillisuusperiaatteiden eri ulottuvuuksien suhde. Sen enempää praeter legem -kiellolla kuin analogiakiellollaakaan ei olisi juuri käytännön merkitystä, jos lainsäätäjällä olisi lupa muotoilla tunnusmerkit sekä rangaistussäännökset miten väljästi hyvänsä. Lainsäätäjään kohdistettava täsmällisyysvaatimus merkitsee, että sekä rangaistuksella uhatun toiminnan kuvaus että teosta seuraava rangaistus on määritelty seläisellä tarkkuudella, että ainakin oikeustieteellisen koulutuksen saaneet henkilöt, ja mieluiten muutkin, voivat ennakoita tietää mikä on rangaistavaa ja kuinka ankarasti. Täsmällisyyskiellon merkitys on lähinnä lainsäädäntöpoliittinen. Se antaa lainvalmistelussa noudatettavan tavoitteen ja mallin siitä, millaista on hyvä rikoslainvalmistelu. Kysymys säädettyjen lakien perustuslainmukaisuudesta ratkaistaan eduskunnan perustuslakivaliokunnassa (lähemmin PeVL 4/1997 vp ja 23/1997 vp). Tuomioistuimilla ei ole hallitusmuodon mukaan katsottu olevan

mahdollisuutta tutkia soveltamiensa lakien perustuslainmukaisuutta. Vuoden 2000 maaliskuun alusta voimaan tulleen perustuslain 106 §:ssä on säädetty tällaisesta tutkintamahdollisuudesta, mutta pääpaino säilyy edelleen ennakoivalvonnassa, jossa eduskunnalla on keskeinen asema. Käytännössä tämä on merkinnyt, että vaikeimmat tulkintatilanteet on kanavoitu erehdysoppien kautta.

Laillisuusperiaatteen alaperiaatteet ovat, paitsi toisiaan täydentäviä, myös osaksi päällekkäisiä. Analogiakieltoa rikkovan lainkäyttäjän voi samalla sanoa menevän kirjoitetun lain ulkopuolelle ja rikkovan siis myös *praeter legem* -kieltoa vastaan. Jos tämä vielä tapahtuisi siten, että tuomari määräisi samankaltaisuusarvioinnin perusteella rangaistuksen tekohetkellä vielä rankaisemattomasta, mutta myöhemmin kriminalisoidusta käytäytymisestä, hän rikkoisi lisäksi taannehtivan rikoslain soveltamisen kieltoa. Alaperiaatteiden erottelu on kuitenkin tarpeen. Niillä on osaksi eri kohde, ne koskevat eri ulottuvuuksia ja niitä voi rikkoa myös yksinään. Toteutettavissa olevista käsitteellisistä erotteista huolimatta alaperiaatteiden sovellutusalueet ja keskinäiset suhteet jäivät usein tulkinnanvaraisiksi, mikä myös vaikeuttaa periaatteiden kirjaamista lakiin.

2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Hallitusmuodon 2 luvun 10 §:ssä kielletään tuomitsemasta rangaistusta tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta teosta, josta tällaista seuraamusta ei ollut määrätty hetkellä, jolloin teko tehtiin. Edelleen kielletään määräämästä ankarampaa rikosoikeudellista seuraamusta kuin mihin teon hetkellä voimassa ollut laki olisi antanut mahdollisuuden. Hallitusmuodon säännös ilmaisee ennen kaikkea lainsäätäjälle suunnatun taannehtivan rikoslain säätämisen kiellon. Taannehtivuuskiellon on katsottu koskevan myös tuomioistuimia. Lainkohdan suhde laillisuusperiaatteen muihin ulottuvuuksiin ja ennen kaikkea analogiakieltoon on jossain määrin epäselvä.

Rikoslain (brottsbalk) vuonna 1994 uudistetussa 1 luvun 1 §:ssä määritellään rikokseksi teko, joka on sellaiseksi vahvistettu laissa tai asetuksissa ja josta on määrätty rangaistus

sen mukaan kuin rikoslaissa tarkemmin määrätään. Rikoslain säännös sisältää asiallisesti rikoksen legaalinmääritelmän. Samalla säännöstä on pidetty muistutuksena legaliteettiperiaatteen merkityksestä.

Norja. Vuodelta 1814 olevassa perustuslaissa on säädetty, että ketään ei saa tuomita rangaistukseen ilman lain tukea (96 §). Perustuslain 97 §:n mukaan laille ei saa antaa taannehtivaa merkitystä. Ensin mainitun säännöksen katsotaan ilmaisevan *praeter legem* -kiellon, jälkimmäinen kielteää taannehtivan rikoslain käytön. Taannehtivuuteen eräässä suhteessa liittyvä kysymys rikoslain ajallisesta soveltuvuudesta käsitellään laillisuusperiaatteesta irrallaan. Ajallisesta soveltuvuudesta säädetään rikoslain (straffeloven) 3 §:ssä.

Norjan rikoslakiin ei siten sisälly nimenomaista laillisuusperiaatteen ytimen ilmaisevaa säännöstä. Rikoslakitoimikunta esitti rikoslaissa säädettäväksi, että rikosoikeudellisten seuraamusten käyttö on mahdollista vain Norjan lakiin sisältyvän määräyksen perusteella (NOU 1992:23, ehdotettu 22 §).

Tanska. Rikoslain (straffeloven) 1 §:n mukaan rangaistus voidaan määrätä ainoastaan sellaisen teon perusteella, jonka rangaistavuus on laissa vahvistettu taikka joka voidaan tällaiseen tekon rinnastaa. Säännöksen sanamuoto tuntuu sallivan rikoslain analogisen soveltamisen. Tanskan lainsäädäntöön ei sisälly myöskään erillistä taannehtivan rikoslain kieltoa. Tästä huolimatta legaliteettiperiaatteelle oikeuskirjallisuudessa annettu sisältö vastaa suuresti muiden pohjoismaiden kantaa. Rikoslain 1 §:n katsotaan yksiselitteisesti sisältävän *praeter legem* -kiellon. Vaikka analogiatulkinta syytetyn vahingoksi katsotaan oikeuskirjallisuudessa rajoitetussa määrin mahdolliseksi, tämä koskee vain tapauksia, joissa vastuuvapauden myöntämisestä olisi pidettävä ilmauksena "puhtaasta formalismista". Taannehtivan rikoslain kiello on säädännällisen oikeuden puuttuessa oikeuskirjallisuudessa johdettu laillisuusperiaatetta ylläpitävistä ja tukevista taustasyistä. Rikoslain ajallisesta soveltamisesta on erikseen säännös rikoslain 3 §:ssä.

Saksa. Perustuslain 103 artiklan 2 kappaaleen mukaan vain sellaisesta teosta voidaan määrätä rangaistus, joka oli teon hetkellä

laissa määrätty rangaistavaksi. Sisällöltään samanlainen säännös on myös rikoslain 1 §:ssä. Rikoslain (Strafgesetzbuch) 2 §:ssä on lisäksi yksityiskohtaiset säännökset rikoslain ajallisesta soveltuvuudesta. Oikeuskirjallisuudessa ollaan varsin yksimielisiä sen suhteen, että säännökset ilmaisevat laillisuusperiaatteen neljä itsenäistä osaperiaatetta: kirjoitetun lain vaatimuksen (praeter legem-kiellon), analogiakiellon, taannehtivuuskiellon sekä epämääräisyyskiellon. Alaperiaatteiden sisällön yksityiskohdista ollaan sen sijaan varsin erimielisiä.

Itävalta. Rikoslain (Strafgesetzbuch) 1 §:n mukaan rangaistuksen taikka turvaamistoimenpiteen käyttö on mahdollista vain sellaisen teon perusteella, joka oli nimenomaisesti säädetty rangaistavaksi jo teon hetkellä. Laissa myös kielletään teon tapahtuessa säädettyä ankaramman rangaistuksen taikka tekijälle epäedullisemmän turvaamistoimenpiteen käyttö. Säännöksen katsotaan sisältävän vaatimukset kirjoitetusta laista (praeter legem-kielto), analogiakiellon (syytetyn vahingoksi), epämääräisyyskiellon sekä taannehtivuuskiellon. Ominaispiirteenä on turvaamistoimenpiteiden johdonmukainen mainitseminen rangaistusten rinnalla. Ajallisesta soveltuvuudesta säädetään erikseen rikoslain 61 §:ssä.

Kansainväliset sopimukset. Suomen vuonna 1975 ratifioiman kansalaisyhteisö- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen mukaan ketään ei ole pidettävä syyppäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ole ollut tekohetkellä kansallisen tai kansainvälisen lainsäädännön mukaan rikos (15 artiklan 1 kappale). Rikoksen tekohetkellä sovellettava rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei myöskään saa määrätä. Jos rikoksen tekemisen jälkeen lailla säädetään sovellettavaksi lievempi rangaistus, rikosentekijän tulee päästä siitä osalliseksi. Suomen vuonna 1990 ratifioimassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa kielletään rikoslainsäädännön taannehtiva soveltaminen sekä vahvistetaan rikoslainkäytössä noudatettavaksi lievemmän lain periaate (7 artiklan 1 kappale). Verraten vaikiintuneen tulkinnan mukaan yleissopimuksen puheena oleva määräys on sellaisenaan tullut osaksi Suomen oikeusjärjestystä.

Yhteenveto. Laillisuusperiaatteesta on otettu säännökset useimpien Euroopan valtioiden rikoslakeihin. Se, kuinka kattavasti laillisuusperiaatteen eri ulottuvuuksista on säädetty, kuitenkin vaihtelee. Normit ovat usein myös jääneet tulkinnanvaraisiksi, mikä on osin yhteydessä alaperiaatteiden tulkinnanvaraisuuteen. Se, sisältyykö analogiakielto käytettyyn lain sanamuotoon, voi esimerkiksi riippua siitä, miten analogia ja tulkinta ymmärretään. Eroja on myös siinä, miten laillisuusperiaatteen, taannehtivan rikoslain kiellon, ajallisen sovellettavuuden sekä lievemmän lain periaatteiden suhde ymmärretään. Tämä taas on yhteydessä siihen tapaan, jolla työnjako rikoslain ja perustuslain säännösten välillä on kulloinkin toteutettu. Laillisuusperiaatteesta on voitu säätää vain perustuslain tasolla, rikoslaissa tai niissä molemmissa.

3. Nykytila ja sen ongelmia

Vaikka rikosoikeutemme rakentuukin laillisuusperiaatteen varaan, periaatetta ei ole sellaisenaan nimenomaisesti kirjattu nykyiseen rikoslakiin. Sen sijaan vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä hallitusmuotoon otettiin tärkeimmät laillisuusperiaatteen ulottuvuudet sisältävä säännös (6 a §). Nyttemmin vastaava säännös sisältyy perustuslakiin (8 §). Sen mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.

Säännös sisältää vaatimuksen, jonka mukaan rikosten määrittely on perustuttava lakiin. Edelleen säännökseen sisältyy laillisuusperiaatteeseen kuuluva taannehtivan rikoslain kielto. Säännöksessä edellytetään, että ketään ei saa tuomita ankarampaa rangaistukseen kuin tekohetkellä on laissa säädetty. Säännös ei sen sijaan estä soveltamasta teon jälkeen voimaan tulleen lievemmän lain säännöksiä. Lievemmän lain periaatteen tarkempaan sisältöön ja soveltamiseen perustuslain säännöksessä ei oteta kantaa. Rikoslain ajallisesta ulottuvuudesta sekä lievemmän lain periaatteesta säädetäänkin erikseen rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuk-

sen 3 §:ssä.

Säädöstilanne on tiivistäen seuraava: Perustuslain säännös sisältää sekä kirjoitetun lain vaatimuksen että taannehtivuuskiellon. Rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 3 §:ssä säädetään ajallisesta sovellettavuudesta tavalla, joka sisältää myös taannehtivuuskiellon. Lisäksi tässä yhteydessä säädetään lievemmän lain periaatteesta.

Hallitusmuotoon tehty lisäys paikkasi vakavan aukon lainsäädännössämme, joka tuon korjauksen jälkeen ei juuri anna aihetta sisällölliseen kritiikkiin. Tavallaan muodollisena epäkohtana edelleen on, ettei laillisuusperiaatteesta säädetä itse rikoslaisissa. Useassa maassa kuten Ruotsissa ja Saksassa laillisuusperiaatteesta on säädetty sekä perustuslain että rikoslain tasolla. Hallitusmuotoon tehty lisäys ei siten vapauta tarpeesta säätää asiasta myös rikoslaisissa.

Se, että perustuslakiin on jo otettu laillisuusperiaatteesta koskeva säännös, asettaa rikoslainsäätäjän uuden ongelman eteen. Olisi mahdollista toistaa rikoslaisissa perustuslain säännös sellaisenaan, toisaalta nimenomaan lainkäyttäjälle suunnattavassa rikoslaisissa olisi mahdollista säätää perustuslakia yksityiskohtaisemmin laillisuusperiaatteen eri ulottuvuuksista. Perustuslain säännös vaikeneekin osasta laillisuusperiaatteen ulottuvuuksista (epätäsmällisyyskielto sekä analogiakielto), muttei tässä poikkea muiden maiden vastaavantasoisista säännöksistä. Säännöksessä ei myöskään lausuta muista rikoksen seuraamuksista kuin rangaistuksista. Mainituista syistä rikoslakiin ehdotetaan perustuslain vastaavan säännöksen kanssa asiallisesti samansisältöistä, mutta tätä sisällöltään jonkin verran tarkempaa laillisuusperiaatteen määrittelyä.

4. Pykälän sisältö

Ehdotetun 1 §:n 1 momentin mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin (2 momentti).

Rikosoikeudellinen legaliteettiperiaate on kaksipuolinen: sekä rikoksen että rikoksesta

tuomittavan rangaistuksen on perustuttava kirjoitettuun lakiin. Pykälän 1 momentti koski ensin mainittua osaa ja 2 momentti jälkimmäistä.

Laillisuusperiaateeseen katsotaan sisältyvän neljä kieltoa: tuomioistuimille suunnattu määräys sitoa rangaistavuus kirjoitettuun lakiin (praeter legem -kielto), tuomioistuimille niin ikään suunnattu analogiakielto, tuomioistuimille ja lainsäätäjälle suunnattu taannehtivan rikoslain kielto ja lähinnä lainsäätäjälle suunnattu epämääräisen rikoslain kielto. Pykälän 1 momentin säännös kattaa ensi sijassa periaatteen kaksi ensin mainittua kieltoa. Taannehtivuuskiellosta säädetään tarkemmin seuraavassa pykälässä.

Pykälä vastaa asiallisesti perustuslain 8 §:n 1. virkettä. Erona on, että rikoslakiin otettavaksi ehdotetussa säännöksessä korostetaan analogiakieltoa sekä lain ja tunnusmerkistön täsmällisyysvaatimusta. Rangaistukseen tuomitseminen ja syylliseksi katsominen on mahdollista vain, jos teko on nimenomaan laissa säädetty rangaistavaksi. Lakivaliokunta esitti lausunnossaan vastaavan lisäyksen sisällyttämistä myös hallitusmuodon säännöksen, mutta perustuslakivaliokunta piti tätä ongelmallisena, koska perusoikeussäännöksiin sisältyviin lakivarauksiin on ajateltu yleisesti sisältyvän täsmällisyys- ja tarkkuusvaatimus (PeVM 25/1994 vp). Koska täsmällisyysvaatimusta kuitenkin juuri rikosoikeudessa on oikeusturvasyistä korostettu, on katsottu asianmukaiseksi sisällyttää tuota ulottuvuutta ilmaiseva lisämäärä rikoslakiin otettavaan säännökseen.

Säännösehdotus eroaa perustuslain 8 §:stä myös siinä, että laillisuusperiaate ulotetaan koskemaan rangaistusten ohella muita rikosoikeudellisia seuraamuksia, mikä vastaa nykyistä tulkintaa. Sääntelyn systematiikkaa on myös selvennetty perustuslain 8 §:ään verrattuna säätämällä laillisuusperiaatteen eri ulottuvuuksista omilla momenteissaan.

1 momentti. Kirjoitetun lain vaatimus. Sekä rikoksen että rangaistuksen määrittely on perustuttava lakiin (nullum crimen sine lege). Lailla tässä säännöksessä tarkoitetaan eduskuntalakeja. Tämän mukaisesti pelkästään asetukseen taikka tätä alemmantasoisin säännöksiin perustuvat kriminalisoinnit ovat laillisuusperiaatteen vastaisia. Vanhastaan

noudatettu valtiosääntöoikeudellinen käytäntö, jonka mukaan asetuksella on valta säätää niin sanotuista poliitarikkomuksista, lakkautettiin jo hallitusmuotoon otetun 6 a §:n nojalla (PeVM 25/1994 vp). Yksinomaan asetuksen säännöksiin nojaavat kriminalisoinnit ovat siten ristiriidassa sekä perustuslain 8 §:n että nyt ehdotetun säännöksen kanssa. Perustuslain 107 §:n perusteella tällaiset pelkäävät asetukseen perustuvat kriminalisoinnit ovat nyttemmin tehotomia.

Edellisestä ryhmästä on erotettava niin sanotut avoimet rangaistussäännökset (blankokriminalisoinnit). Näissä varsinainen rangaistussäännös (rangaistusuhana asettaminen) ja tunnusmerkistö (teonkuvaus, rangaistavan käyttäytymisen kuvaus) on erotettu toisistaan. Rangaistussäännös on saatettu sijoittaa vaikkapa lain loppuun, kun taas rangaistavan käyttäytymisen kuvaus on etsittävä muualta, joko samasta laista tai muusta lainsäädännöstä, usein juuri asetuksen tasoisista säännöksistä. Sääntelyn tämänkaltaisen hajauttamisen seurauksena rangaistavan käyttäytymisen sisällön selvittäminen saattaa olla hyvinkin työlästä. Menetelmä on tästä syystä ongelmallinen jo legaliteettiperiaatteen täsmällisyysvaatimuksen kannalta. Niissä tilanteissa, joissa rangaistavan käyttäytymisen kuvaus annetaan lakia alemmanasteisissa säännöksissä, blankotekniikka täyttää varsin huonosti myös vaatimuksen, jonka mukaan rikosten määrittelyn tulee perustua lakiin eikä lakia alemmanasteisiin säännöksiin. Suoranaista ristiriitaa tällaisen tekniikan ja lakisidonnaisuusperiaatteen välillä ei kuitenkaan vallitse edellyttäen, että rangaistavuuden perusta edelleen selvästi ilmenee laista ja edellyttäen, että tuohon lakiin on otettu selkeä ja nimenomainen delegointisäännös. Perustuslakivaliokunta kirjasi perusoikeusuudistukseen liittyvään mietintöönsä vaatimukset, joiden mukaan (1) hyväksyttävien blankorangaistussäännösten valtuutusketjujen tulee olla täsmälliset, (2) tekojen rangaistavuuden edellytykset ilmaisevien aineellisten säännösten tulee olla kirjoitetut rikossäännöksiltä vaadittavalla tarkkuudella, (3) nämä säännökset käsittelevästä normistosta käy myös ilmi niiden rikkomisen rangaistavuus ja (4) kriminalisoinnin sisältävässä säännöksessä on jonkinlainen asiallinen luonnehdinta kri-

minalisoitavaksi tarkoitettusta teosta (PeVM 25/1994 vp ja PeVL 4/1997 vp sekä KKO 1992:162, 1994:114, 1995:4, 1998:159, 1999:46, 1999:51, 2000:39 ja 2000:52).

On vielä erotettavissa tilanne, jossa rangaistussäännökset kokonaisuudessaan ovat lakia alemmanasteisissa säännöksissä, mutta niiden antamiseen on kuitenkin annettu valtuutus laissa. Tähän ryhmään kuuluvat kuntalain (365/1995) 7 §:n nojalla annettavat järjestyssäännöt samoin kuin poliisilain 52 §:n nojalla määrätty liikkumis- ja oleskelurajoitukset. Kuntalaissa kunnanvaltuustolle delegoidaan valta antaa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden edistämiseksi järjestyssäännöt, joiden rikkomisesta on säädetty rangaistukseksi sakkoa. Poliisilain mukaan sisäasiainministeriön asetuksella voidaan erittäin tärkeän toiminnan tai omaisuuden turvaamiseksi taikka ihmisten suojaamiseksi rajoittaa liikkumista tai oleskelua turvattavassa tai suojattavassa kohteessa tai sen ympäristössä taikka kieltää turvallisuutta vaarantavien esineiden tai aineiden tuonti sinne. Kiellon tai rajoituksen rikkomisesta voidaan tuomita sakkoon. Määräysten ei ole katsottu olevan ristiriidassa laillisuusperiaatteen kanssa, kuitenkin edellyttäen, että järjestyssääntö on annettu kuntalakiin kirjatussa tarkoituksessa eli yleisen järjestyksen ja turvallisuuden edistämiseksi. Muussa tarkoituksessa annettuja määräyksiä ei ole lupa laillisuusperiaatetta rikkomatta asettaa rangaistusvastuun perustaksi.

Kirjoitetun lain vaatimus koskee sekä syyksiluettavan rikoksen kuvausta että teosta määrättäviä seuraamuksia. Vaaditaan, että teko täyttää tunnusmerkistössä asetetut ehdot. Kirjoitetun lain vaatimuksella on korostettu merkitys juuri erityisen osan tunnusmerkistöjen soveltamisessa, mutta sen voi katsoa ulottuvan yhä suuremmassa määrin myös rikoslain yleisessä osassa toteutettavaan sääntelyyn. Rangaistusvastuun yleisten edellytysten, laiminlyönnin rankaisemisen sekä syyksiluettavuuden lajien vahvistaminen rikoslaissa poistaisi joukon tässä vielä vaikuttavia ongelmia.

Kirjoitetun lain vaatimus merkitsee myös, että tuomari on sidottu lain säännöksiin sovellettavan rangaistuksen lajin ja määrän suhteen. Tämä koskee myös muita rikosoi-

keudellisia seuraamuksia (2 momentti).

Ehdotetun säännöksen mukaan syylliseksi rikokseen saisi katsoa vain laissa nimenomaan rangaistavaksi säädetyn teon perusteella. Laillisuusperiaate kieltää siten pelkän syyllisyystoteaman, siihen katsomatta, tuomitaanko tekijä teosta myös rangaistukseen. Syyllisyyden vahvistamiseen jo sellaisenaan liittyy siinä määrin merkittäviä heijastusvaikutuksia, että oikeusturvasyistä tätä koskevan viranomaispäätöksen tulee aina teonkuvauksen osalta perustua kirjoitettuun lakiin.

Analogiakielto. Legaliteettiperiaate ei edellytä yksinomaan, että asiasta on säädetty lailla. Sen katsotaan asettavan myös vaatimuksia lain soveltamistavalle. Tätä koskee säännökseen kirjattu vaatimus, että rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Edellytettäessä, että teko on nimenomaan säädetty rangaistavaksi, viitataan analogiakieltoon. Myös oikeuskirjallisuudessa on meillä vanhastaan katsottu, että analogia syytetyn vahingoksi on kielletty.

Analogiakiellon sisältö ja ulottuvuus on kuitenkin riidanalainen. Paljon ratkeaa sen mukaan, mitä analogialla ymmärretään ja mikä on sen suhde laintulkintaan. Lainsäätäjän käyttämät käsitteet vaativat aina tulkintaa. Syy tähän on, että lainsäätäjä käyttää tyyppikäsitteitä. Soveltajan tehtävänä on ratkaista, vastaako konkreettinen teko laissa mainittua tekotyyppiä. Ei voida edellyttää, että lainsäätäjä sitovasti ratkaisisi myös yksittäistapaukset. Tuomari ei siten milloinkaan voi olla pelkkä lainsäätäjän tahdon mekaaninen toteuttaja. Lain soveltaminen eli konkreettisen tapauksen ja abstraktin oikeusnormin vastaavuuden toteaminen edellyttää aina tulkintaa. Olettaen, että analogia syytetyn vahingoksi on kiellettyä, mutta säännösten soveltaminen aina edellyttää tulkintaa, ratkaistavaksi jää, kuinka erottaa toisistaan kielletty analogia ja sallittu tulkinta.

Kysymyksen yksityiskohtainen selvittäminen on laintulkintaoppien tehtävä. Tulkinta on aina merkityssisällön antamista. Tulkinnasta analogian vastakohtana on kysymys, kun merkityssisältö vahvistetaan lain sanamuodon puitteissa. Lainkäyttäjä ei saa edetä sanamuodon ulkopuolelle. Tämä johtaa ky-

symään, missä kulkevat sanamuodon sallimat rajat. Yhtenä lähtökohtana voidaan pitää termien yleiskielistä merkitystä. Usein laissa joudutaan myös käyttämään käsitteitä, joiden sisältöä on tarkennettu antamalla niille juridis-tekninen sisältö (mitä tarkoitetaan "irtaimella omaisuudella" taikka "asiakirjalla"). Lain soveltaminen, joka perustuu termeille annettuun normaalikielen mukaiseen merkitykseen, on sallittua tulkintaa. Myös lain soveltaminen, joka perustuu termeille oikeustieteessä, lakien esitöissä taikka mieluummin itse laissa vahvistettuun juridis-tekniseen merkityssisältöön, on sallittua tulkintaa.

Analogiasta olisi siis kysymys, milloin normia sovellettaisiin tapaukseen, johon se ei lain sanamuodon kummassakaan nyt annettussa merkityksessä soveltuisi, mutta jota tapausta kuitenkin voitaisiin pitää jossakin suhteessa samanlaisena taikka rinnasteisena. Ero tulkintaan jää viime kädessä liukuvaksi. Rajatapauksia ratkaistaessa lähtökohtana ovat laillisuusperiaatteen tausta-arvot ja -tavoitteet: oikeusturvan ja ennakoitavuuden takaaminen. Kysymys sallitun tulkinnan ja kielletyn analogian rajoista palautuu osittain ennakoitavuuskysymykseen ja siihen, miten määräytyy yleisessä tulkintakäytännössä ennakoitavissa oleva merkitys. Rikoslain säännösten soveltamisen ennakoitavuus on sidoksissa ensinnäkin säännösten yleiskielen mukaiseen merkitykseen. Tämän ohella laki sisältää väistämättä myös käsitteitä, joissa riittävän tarkkuuden saavuttamiseksi joudutaan turvautumaan säännöksille annettavaan erityiseen juridis-tekniseen merkitykseen (esimerkiksi tahallisuus, tuottamus, moottoriajoneuvo, ampuma-ase). Vaatimus siitä, että teko on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi, tarkoittaa, että tuomioistuimien ei saa poiketa lakitekstin yleiskielen mukaisesta tai juridis-teknisestä merkityksestä päättäessään, että konkreettinen teko kuuluu säännöksen soveltamispiiriin.

Taannehtivuuskielto. Säännöksen kolmas lukutapa painottaa ajallista ulottuvuutta. Vaatimus, että rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi, viittaa taannehtivuuskieltoon. Lainsäätäjään kohdistettava taannehtivan rikoslain säättämisen kielto on vahvistettu perus-

tuslain 8 §:ssä. Sen voi katsoa koskevan yhtä lailla myös lain soveltajaa. Rikoslakiin otettavaksi ehdotettu säännös on samansisältöinen. Rikoslain yleisessä osassa noudatetun säätämistekniikan mukaisesti periaate on muotoiltu kieltonormin sijasta käskynormiksi.

2 momentti sisältää rikosten seuraamuksia koskevan ulottuvuuden. Ei riitä, että rikoksen määrittelyn tulee perustua lakiin, vaan vaaditaan myös, että teosta määrättävät rikosoikeudelliset seuraamukset perustuvat kirjoitettuun lakiin (nulla poena sine lege poenali). Tuomioistuimet eivät siis saa oman harkintansa mukaan määrittää sen enempää kielletyn ja sallitun rajaa kuin kieltojen rikkomisesta seuraavia sanktioitakaan.

Myös tässä laki viittaa eduskuntalakiin. Vaikka rangaistusten lähempi täytäntöönpano on voitu järjestää asetuksen tasoisin säännöksin, itse sanktiolajeja ja näiden käyttöä koskevien määräysten tulee perustua lakiin.

Momentissa puhutaan rangaistusten ohella muista rikosoikeudellisista seuraamuksista. Rikosoikeudellisilla seuraamuksilla tarkoitetaan tässä kaikkia rikosprosessuaalisessa järjestyksessä määrättyjä seuraamuksia. Ne on oikeuskirjallisuudessa tapana jakaa rangaistuksiin, rangaistustyyppisiin seuraamuksiin ja turvaamistoimenpiteisiin.

Rangaistuksia ovat rikoslaissa sellaisiksi määritellyt. Yleisiä rangaistuksia ovat nykyisen rikoslain 2 luvun 1 §:n mukaan vankeus, yhdyskuntapalvelu, sakko ja rikesakko. Lisäksi laki tuntee virkamiehille ja sotilaille määrättävät erityiset rangaistukset sekä kurinpitoseuraamukset. Legaliteettiperiaate koskee myös näitä. Rangaistukseksi rikoksesta on lupa tuomita ainoastaan nämä seuraamukset tai niiden sijaan tulevat seuraamukset sen mukaan kuin laissa säädetään.

Rangaistustyyppisiin seuraamuksiin kuuluu myös seuraamusluonteinen toimenpiteistä luopuminen (ilmoittamatta jättäminen, syyttämättä jättäminen sekä tuomitsematta jättäminen). Se sisältää aina syyllisyystoteamuksen. Seuraamusluonteinen toimenpiteistä luopuminen on mahdollista vain laissa säädettyin edellytyksin.

Turvaamistoimenpiteet eroavat rangaistuksista tai rangaistustyyppisistä seuraamuksista siinä, että niiden käytön yksinomaisena tai

edes ensisijaisena perusteena ei ole tehty rikos, vaan uusien rikosten vaara. Turvaamistoimenpiteet jaetaan rikosprosessuaalisiin sekä hallinnollisiin. Rikoslain laillisuusperiaate sääntelee nimenomaisesti ensin mainittujen käyttöä. Hallinnollisten turvaamistoimenpiteiden käyttöä sääntelevät vastaavasti yleinen hallinnon lainalaisuuden periaate sekä Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Rikosoikeudellisia (prosessuaalisia) turvaamistoimenpiteitä ovat pakkolaitokseen eristäminen, menettämiseseuraamukset (konfiskaatio), rikoksen johdosta määrätty ajoikielto, liiketoimintakielto, metsästyskielto sekä eläintenpitokiello.

Rikosperusteinen vahingonkorvaus on sekin osa säännöksessä tarkoitettuja rikosoikeudellisia seuraamuksia, siitä huolimatta, ettei sitä voida pitää sen enempää rangaistuksena, rangaistustyyppisenä kuin turvaamistoimenpiteenä. Perusoikeusuudistuksessa hallitusmuodon laillisuusperiaatetta koskevan säännöksen katsottiin koskevan myös rikosperusteisen vahingonkorvauksen asettamista (HE 309/1993 vp).

2 §. Ajallinen soveltuvuus

1. Nykytila

Rikoslain ajallisesta ulottuvuudesta sekä lievemman lain periaatteesta on säännös rikoslain 1. osauudistuksen yhteydessä uudistetussa rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 3 §:ssä. Sen mukaan rikoslakia on sovellettava lain voimassa ollessa tehtyihin rikoksiin. Tästä säännöksestä on johdettu myös taannehtivan rikoslain soveltamisen kielto. Pääsäännöstä tehtävästä poikkeuksesta säädetään samassa yhteydessä. Jos rikoksen tekohetkellä on voimassa toinen laki kuin tuomitsemisen hetkellä, on sovellettava sitä lakia, joka johtaa tuomitun kannalta lievempään lopputulokseen (lievemman lain periaate).

2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Rikoslain voimaantulosta annetun lain 5 §:ssä on säännös rikoslain ajallisesta soveltamisesta. Säännöksen mukaan ketään

ei saa tuomita teosta, josta tekohetkellä ei ollut säädetty rangaistusta ("Ingen må dömas för gärning, för vilken ej var stadgat straff när den begicks"). Pykälä ilmaisee ennen kaikkea tuomarille suunnatun taannehtivan rikoslain soveltamisen kiellon. Rangaistus on tuomittava sen lain mukaan, joka oli tekohetkellä voimassa. Lievemmän lain periaate on säännöksessä toteutettu siten, että tekohetken lain asemesta on sovellettava tuomitsemishetkellä voimassa olevaa lakia, jos se johtaa lievempään rangaistukseen tai siihen, ettei rangaistusta ole tuomittava. Säännöksen sanamuotoon vedoten on myös katsottu, että siihen sisältyisi myös *praeter legem* -kielto ("stadgat" viittaa tämän mukaan kirjoitettuun lakiin).

Norja. Rikoslain 3 § ilmaisee ajallista soveltuvuutta koskevat säännöt, joiden mukaan tekoon on yleensä sovellettava tekohetkellä voimassa ollutta lakia. Tuomitsemishetkellä voimassa olevaa lakia on kuitenkin sovellettava, jos se johtaa syytetylle edullisempaan ratkaisuun.

Tanska. Rikoslain 3 §:n mukaan tulee lähtökohtaisesti soveltaa tuomitsemishetkellä voimassa olevaa lakia, kuitenkin siten, ettei ratkaisu saa muodostua ankarammaksi kuin vanhemman lain mukaan.

Saksa. Rikoslain 2 §:ssä on yksityiskohtaiset säännökset rikoslain ajallisesta soveltuvuudesta. Lähtökohtaisesti rikoslakia sovelletaan sen voimassaoloaikana tehtyihin rikoksiin. Jos lakia kuitenkin on tekohetken ja tuomitsemishetken välillä muutettu, sovelletaan laeista lievempää.

Itävalta. Ajallisesta soveltuvuudesta säädetään rikoslain 61 §:ssä. Sen mukaan rikoslakia sovelletaan niihin tekoihin, jotka on tehty lain voimaantulon jälkeen. Rikoslakia on mahdollisuus käyttää tekohetkellä voimassa olleen lain sijasta myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin rikoksiin, jos uusi laki johtaa tekijän kannalta kokonaisuudessaan edullisempaan lopputulokseen. Vuoden 1975 alussa voimaan tulleen uuden rikoslain siirtymäsäännöksissä on lisäksi omaksuttu melko laaja lievemmän lain periaatteen rajoitus. Rikosasioissa, joissa ensimmäinen oikeusaste on antanut päätöksen ennen uuden lain voimaantuloa, myös muutoksenhakutuomioistuin ratkaisee jutun vanhaa lakia soveltaen.

3. Pykälän sisältö

Ehdotetun 2 §:n pykälän 1 momentissa säädettäisiin, että rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin. Jos tuomittaessa on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä, sovellettaisiin kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen (2 momentti).

Pykälän 3 momentti koskisi muutoksenhakutilannetta. Uutta lakia, joka on tullut voimaan vasta sen jälkeen kun asia on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa, sovellettaisiin muutoksenhakutuomioistuimessa vain, jos teosta uuden lain mukaan ei ole tuomittava rangaistusta tai jos tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen.

Jos laki on tarkoitettu olemaan voimassa vain määrättyä aikana, sovellettaisiin 4 momentin mukaan sinä aikana tehtyyn tekoon tekohetkellä voimassa ollutta lakia.

Jos lakiin sisältyvä rikossäännös saa täsmällisen sisältönsä lakiin tai sen nojalla annettuihin säädöksiin tai määräyksiin sisältyvistä käyttäytymissäännöistä, teon rangaistavuus määräytyy tekohetkellä voimassa olleiden käyttäytymissääntöjen perusteella, jollei toisin ole säädetty (5 momentti).

Ehdotus vastaa sisällöltään nykyistä rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 3 §:ää, johon on tehty lähinnä eräitä teknisiä muutoksia. Ehdotettu 5 momentin säännös olisi uusi, mutta vastaa nykyistä tulkintaa.

Pykälän 1 momentin mukaan rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin. Säännös ilmaisee rikoslain ajallista soveltamista koskevan pääsäännön ja vastaa sanamuodoltaan voimassa olevaa rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 3 §:n 1 momentin säännöstä. On lähtökohtaisesti perusteltua arvioida rikosentekijän toimintaa sen lain nojalla, joka on teon hetkellä ollut voimassa. Tämä pätee siitä huolimatta, että uusi laki edustaisi muuttuneita ja parempaan tietoon pohjavia käsityksiä tekojen haitallisuudesta taikka tarkoituksenmukaisista vaikuttamistavoista.

Sovellettavan lain valinta edellyttää rikoksen tekohetken määrittämistä. Rikoksen tekemisen katsotaan päättyvän silloin, kun rikosentekijä on suorittanut loppuun rikoksen

täyttymiseen johtavat toimet. Jos jokin osa rikoksen täyttymiseen johtavasta toiminnasta tai laiminlyönnistä on tapahtunut uuden lain aikana, vanhaa lakia ei voitaisi soveltaa. Jos rikoksen tekeminen tarkoittaa erityisen velvollisuuden laiminlyömistä, rikos katsotaan tehdyksi sillä hetkellä, kun velvollisuus olisi ollut viimeistään täytettävä. Ratkaiseva olisi siis teon suorittamisen hetki. Siinäkin tapauksessa, että teon rangaistavuuden edellytyksenä olisi tietyn vahinkoseurauksen ilmeneminen, ei tekohetkenä pidettäisi enää seurauksen ilmenemishetkeä, jos teon suorittaminen tuolloin jo oli päättynyt. Toinen asia on, että toiminnan ja seurauksen syntymisen välillä voimaan tullut uusi lievempi laki tulee sovellettavaksi 2 momentissa vahvistettavaan lievemmän lain periaatteen nojalla. Niin sanotun jatkuvan rikoksen tekohetki taas päättyy oikeudenvastaisen tilan päättyessä tai kun rikoksentekijä on tehnyt tarpeelliset toimet rikoksensa luoman oikeudenvastaisen tilan lopettamiseksi.

Vaatus soveltaa tekoon teon hetkellä voimassa olleita säännöksiä merkitsee samalla tuomioistuimille suunnattua kieltoa käyttää rikoslakia taannehtivasti. Ajallista soveltamista koskevan pääsäännön voisikin katsoa sisältävän samalla myös taannehtivan rikoslain soveltamisen kiellon. Taannehtivan rikoslain kielto on selvyyden vuoksi kuitenkin vahvistettu erikseen sekä perustuslain 8 §:ssä että ehdotetussa rikoslain 3 luvun 1 §:ssä.

Nyt ehdotettu sääntely siis merkitsee, että taannehtivan rikoslain kielto olisi luettavissa sekä perustuslaista että ehdotetuista rikoslain 3 luvun 1 ja 2 §:stä. Näistä perustuslain säännös olisi sikäli kattavin, että siinä otetaan kantaa myös rangaistavuuden asteessa tapahtuneisiin muutoksiin. Sen mukaanhan ketään ei saa tuomita myöskään ankarampaan rangaistukseen kuin tekohetkellä oli säädetty. Tämä ulottuvuus ei itsestään selvästi sisälly rikoslain 3 luvun 1 §:ään, jossa säädellään ylipäätään vain oikeudesta tuomita rangaistukseen. Sen sijaan 3 luvun 2 §:n 1 momentin säännöksessä kielletään lisäksi tekohetkeä ankarampien normien soveltamisen. Tekohetkeä myöhempien lievempien normien soveltamisesta säädetään pykälän kahdessa seuraavassa momentissa.

Pykälän 2 momentissa säädetään lievem-

män lain periaatteesta. Kyseessä on poikkeus ajallista soveltamista koskevasta 1 momentin pääsäännöstä. Jos tuomitessa on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä, sovelletaan sen estämättä, mitä 1 momentissa on säädetty, uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa kokonaisuudessaan lievempään lopputulokseen. Säännös vastaisi rikoslain 1. osauudistuksen yhteydessä uudistetun rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 3 §:n 2 momentin ensimmäistä virkettä.

Lievempää lakia olisi sovellettava poikkeuksetta ensimmäisessä oikeusasteessa tehtävissä ratkaisuisissa. Periaate heijastuisi vastaavasti rikosten syyteharkintaan.

Vertailun kohteena ovat nimenomaan lakien ajatellun soveltamisen lopputulokset. Vertailu olisi perustettava siihen, mihin konkreettiseen lopputulokseen uuden tai vanhan lain soveltaminen esillä olevassa tapauksessa johtaa. Jos lopputulos olisi kummassakin tapauksessa sama, sovellettaisiin rikoksen tekoajan lakia. Vertailussa olisi kiinnitettävä huomiota rikoksen seuraamuksiin melko laajasti. Huomioon olisi otettava paitsi rikoksesta seuraava pääraangaistus myös mahdolliset lisäraangaistukset ja yleensä muutkin tuomioistuimen rangaistustuomiota annettaessa määrättävät seuraamukset. Myös rikoslainsäädännön soveltamisessa yleisesti noudatettavien säännösten muutokset voisivat johtaa aikaisempaa lievempään lopputulokseen. Esimerkiksi rikosten asianomistajaominaisuuden muuttuminen, syyteoikeuden vanhentumisaikojen lyhentäminen sekä rangaistuksen tuomitsematta jättämismahdollisuuden laajentaminen voivat yksittäistapauksessa johtaa lievempään lopputulokseen.

Jos tiettyä rikosta koskeva rangaistussäännös on muuttunut toisaalta lievemmäksi, esimerkiksi lisäraangaistuksen poistamisen johdosta, ja toisaalta ankarammaksi, esimerkiksi rangaistusasteikon suhteen, on vertailtava lopputuloksia kokonaisuutena. Sellainen menettely, että uudesta ja vanhasta laista valittaisiin lievemmät piirteet, ei ole mahdollinen. Sen sijaan sellaisessa tapauksessa, jossa rikoslainsäädäntö on muuttunut sekä yleisten säännösten että tietyn rangaistussäännöksen osalta, saattaa tulla sovellettavaksi toiselta kohdin vanha laki ja toiselta kohdin uusi laki. Säännöksellä ei ole tarkoitettu tältäkin osin

muuttaa nykyistä käytäntöä.

Pykälän 3 momentissa säädetään poikkeus lievemmän lain periaatteesta. Periaatteesta voidaan muutoksenhakutuomioistuimessa poiketa niissä tapauksissa, joissa periaatteen noudattaminen ei aiheuttaisi syytetyn kannalta olennaista muutosta muutoksenhaun kohteena olevan päätöksen lopputulokseen. Jos teosta uuden lain mukaan ei voitaisi tuomita lainkaan rangaistusta tai jos tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi uuteen lakiin verrattuna olennaisesti ankarampaan lopputulokseen, uutta lakia kuitenkin sovellettaisiin myös muutoksenhakutuomioistuimessa. Säännös vastaa sisällöltään ja sanamuodoltaan rikoslain ensimmäisen osauudistuksen yhteydessä säädettyä rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 3 §:ää. Poikkeama on lähinnä hallituksen esityksessä 66/1988 vp selostettujen käytännön syiden sanelema. Sen ei myöskään voi katsoa olevan ristiriidassa Suomen kansainvälisten velvoitteiden kanssa (HE 66/1988 vp).

Kuten nykyisenkin lain mukaan, muutoksenhakutuomioistuimen olisi siis sovellettava uutta lakia niissä tapauksissa, joissa uusi laki on tullut voimaan vasta ensimmäisen oikeusasteen tehtyä ratkaisunsa asiassa ainoastaan, jos teosta ei uuden lain mukaan olisi lainkaan tuomittava rangaistusta tai jos tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen. Jos asia on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa vasta uuden lain tultua voimaan, muutoksenhakutuomioistuimen tulee tietysti tutkia, onko alempi oikeus soveltanut lievemmän lain periaatetta oikein.

Lievempää lakia olisi siis muutoksenhakutuomioistuimessakin sovellettava aina niissä tapauksissa, joissa jokin teko on dekriminallisoitu tai rikoslain yleisiä säännöksiä muutettu siten, että rikoksesta ei syyteoikeuden vanhentumisen tai muun sellaisen syyn johdosta uuden lain mukaan voisi tuomita rangaistusta. Uutta lakia sovellettaisiin lisäksi aina silloin, kun uusi laki on muuttunut siten, että vanhan lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen.

Asian ratkaisemisella tarkoitettaisiin rikosasiassa tehtyä syytevaatimusta koskevaa asiaratkaisua. Kysymykseen tulisi yhtä hyvin syyksi lukemiseen päätyvä kuin syytteen ko-

konaan tai osaksi hylkäävä ratkaisu. Sen sijaan vaatimuksen tutkimatta jättäminen ei olisi säännöksessä tarkoitettu ratkaisu. Muutoksenhakutuomioistuimen palauttaessa asian alimpaan oikeusasteeseen olisi lievemmän lain periaatetta sovellettaessa otettava huomioon myös se, kehen nähden asia on jo katsottava lainvoimaisesti ratkaistuksi (niin sanottu yksipuolinen eli relatiivinen lainvoima). Ehdotetulla säännöksellä ei sinänsä ole tarkoitus muuttaa nykyistä oikeuskäytäntöä tältä osin.

Olennaisesti ankarampana lopputuloksena voitaisiin pitää lähinnä sitä, että vanhan lain soveltaminen merkitsisi olennaisesti ankaramman rangaistuksen tai muun seuraamuksen tuomitsemista kuin uuden lain soveltaminen. Näin ollen pelkästään se seikka, että jonkin rikoksen nimi muuttuisi teon lievempää arviointia kuvaavaksi tai sovellettavan rangaistusasteikon enimmäis- tai vähimmäisrangaistus vähän alenisi, ei johtaisi uuden lain soveltamiseen. Jos kuitenkin rangaistusta uuden lain enimmäis- tai vähimmäisrangaistuksen alenemisen, rangaistuslajin muuttumisen tai seuraamuksen määräämistä koskevien uusien säännösten johdosta olisi syytä selvästi alentaa tai lieventää, olisi uutta lakia sovellettava.

4 momentti. Toinen lakiin otettava poikkeus lievemmän lain periaatteesta koskisi niin sanottuja määräaikaikriminalisointeja. Niillä tarkoitetaan rangaistussäännöksiä, jotka jo alusta alkaen on tarkoitettu olemaan voimassa vain tietyn ajan. Voimassaoloaika on voitu määrätä jo asianomaisen lain säännöksellä, mutta se voi myös ilmetä lain tarkoituksesta. Rajoitetun ajan voimassa oleviksi tarkoitettuja rangaistussäännöksiä voi olla esimerkiksi säännöstelylainsäädännössä. Varsinkin poikkeuksellisissa oloissa voidaan katsoa tarvittavan rikosoikeudellista suojaa sellaisia tekoja vastaan, jotka normaalioloissa eivät tarvitse rangaistusuhkaa. Säännösten kumoaminen olojen muuttuttua ei näissä tapauksissa ilmennä muuttunutta asennetta lain voimassa ollessa tehtyihin tekoihin. Tämän vuoksi oikeuskirjallisuudessa on jo vanhastaan katsottu, ettei lievemmän lain periaatteen noudattaminen sovellu tällaisiin tapauksiin. Kanta vahvistettiin rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisessä vaiheessa (rikoslain voi-

maanpanemisesta annetun asetuksen 3 §). Samansisältöisesti ehdotetaan rikoslaissa säädettäväksi, että jos jokin laki on tarkoitettu olemaan voimassa vain määrättyä aikana, sen voimassaoloaikana tehtyyn tekoon sovellettaisiin aina tekoaikana voimassa ollutta lakia. Säännös tarkoittaa lähinnä poikkeusolojen vuoksi määrättyä aikana voimassa oleviksi tarkoitettujen rangaistussäännösten soveltamista. Näissäkin tapauksissa lievemmän lain periaatetta olisi noudatettava, jos siitä olisi nimenomaan säädetty.

5 momentti. Useissa erilaisia käyttäytymissäntöjä ja velvoitteita sisältävissä laeissa on säädetty näiden velvollisuuksien vastainen menettely rangaistavaksi avoimella rangaistussäännöksellä, joka saa täsmällisemmän sisältönsä lakiin sisältyvistä käyttäytymisnormeista. Tällaisten käyttäytymisnormien muuttaminen ei yleensä ole sellainen rikoslainsäädännön muutos, joka olisi tulkittava muuttuneeksi suhtautumiseksi aikaisemmin voimassa olleen käyttäytymissäntöksen rikkomisen suhteen. Esimerkiksi liikennesääntöjen rikkominen arvosteltaisiin yleensä teko hetken sääntöjen nojalla. Jos sen sijaan rikkomiseen liittyvä rangaistussäännös lievenisi esimerkiksi siten, että sen rangaistusasteikkoa lievennettäisiin, kysymys olisi rikoslainsäädännön muuttumisesta lievemmäksi.

3 §. Laiminlyönnin rangaistavuus

1. Nykytila ja sen ongelmia

Rikoslain perusteella ei rangaista pelkkiä tekoja. Usein rangaistusuhka suuntautuu tiettyjen tekojen laiminlyöntiin. Oikeushyviä pyritään suojaamaan myös sellaisilta loukkauksilta, joiden synnä on toisten henkilöiden passiivisuus. Laiminlyönnin rangaistavuus voidaan järjestää periaatteessa kahdella tavalla: On mahdollista suoraan laissa edellyttää henkilöiltä aktiivisuutta ja säätää siis laiminlyönti sellaisenaan rangaistavaksi. Silloin kun laki sanamuotonsa puolesta nimenomaisesti suuntautuu laiminlyöntiä vastaan ja velvoittaa siis toimimaan, puhutaan varsinaisista laiminlyöntirikoksista. Voidaan myös kieltää tietyn vahinkoseurauksen aiheuttaminen ja jättää avoimeksi kysymys, onko myös tuon

seurauksen estämättä jättäminen rangaistavaa. Tilanteissa, joissa tunnusmerkistö voidaan täyttää sekä aktiivisella tekemisellä että laiminlyönnillä, laiminlyönnillä toteutettua rikosta kutsutaan epävarsinaiseksi laiminlyöntirikokseksi.

Tekijä voidaan asettaa vastuuseen epävarsinaisesta laiminlyöntirikoksesta vain, jos hänellä on ollut erityinen oikeudellinen velvollisuus toimia. Sama on uudemmassa oikeuskirjallisuudessa kuvattu edellyttämällä tekijältä vastuuasemaa. Vastuuasema viittaa niihin seikkoihin, jotka perustavat velvollisuuden toimia. Ydinkysymys säilyy kumpakin käsitteistöä käytettäessä samana: milloin tekijällä on erityinen oikeudellinen toimimisvelvollisuus, milloin tekijä on vastuuasemassa? Tämän täsmentäminen on Suomessa jätetty oikeuskirjallisuuden ja -käytännön tehtäväksi. Vanhempi kirjallisuus eritteli velvollisuudet niiden syntyperän perusteella. Velvollisuuden katsottiin voivan perustua (1) suoraan kirjoitettuun lakiin tai tavanomaiseen oikeuteen (erityisesti perheoikeudellisiin normeihin), (2) virkaan tai oikeustoimeen taikka (3) edellä käyneeseen (vaaran sisältäneeseen) toimintaan.

Uudemmassa kirjallisuudessa on velvollisuuden syntyperusteeseen nojaava ryhmitys korvattu velvollisuuksien asiallisen sisältöön perustuvalla ryhmityksellä. Sen mukaan velvollisuudet voidaan jakaa kahtia suojaamis- ja valvontavelvollisuuksiin. Suojaamisvelvollisuuden tarkoittamassa tapauksessa henkilö asetetaan vastuuseen laiminlyönnistä sen vuoksi, että hän on velvollinen suojelemaan jotakuta tai joitakin erityyppisiä vaaroja vastaan. Valvontavelvollisuuden tarkoittamassa tilanteessa hänen tehtävänä on valvoa vaaran lähdeä ja estää loukkaukset, jotka ovat peräisin hänen valvomastaan lähteestä. Tällöin kyse on esimerkiksi vaaroista, jotka ovat syntyneet vahinkoa edeltävästä omasta tai toisten (valvontavelvolliseen usein käskynalaisuussuhteessa olevien) toiminnasta, sekä vaarasta, joka johtuu muusta vaaralähteestä, jota laiminlyöjän odotetaan valvovan tai josta hänen odotetaan vastaavan.

Laiminlyönnin rangaistavuus perustuu epävarsinaisten laiminlyöntirikosten tapauksissa yksinomaan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa kiteytyneisiin sääntöihin. Tilan-

ne on legaliteettiperiaatteen kannalta perin ongelmallinen. Tämä koskee erityisesti tapauksia, joissa lain sanamuoto käyttää yleiskielessä aktiivisen toiminnan puolelle painottuvia ilmauksia, mutta joissa tekijä vastuuseen koskevan opin perusteella kuitenkin asetetaan vastuuseen myös passiivisesta suhtautumisesta. Legaliteettiperiaatteen kannalta voidaan eräänlaisena vähimmäisvaatimuksena pitää laiminlyöntivastuuta koskevan konstruktion periaatteellista kirjaamista lakiin. Lain soveltamisen kannalta olisi kuitenkin hyödyksi, jos laista saisi myös apua sen arvioimiseksi, milloin tunnusmerkistön toteuttaminen laiminlyönnillä johtaisi rangaistusvastuuseen.

2. Laiminlyöntivastuun kohdentamista koskevan yleissäännöksen tarve

Tuottamuksellisissa laiminlyöntirikoksissa vastuun kohdentaminen aiheuttaa ongelmia monissa tilanteissa. Laiminlyönnin rangaistavuutta koskevassa pykälässä säädettäisiin ainoastaan laiminlyöntivastuun henkilöllisestä ulottuvuudesta eli siitä, ketkä yksityiset voivat olla velvollisia valvomaan toisten tekemisiä tai suojelemaan heitä vaaran lähteiltä. Vastuun asiallinen ulottuvuus eli se, missä laajuudessa nämä henkilöt voivat joutua valvonta- tai suojeluvastuuseen, jäisi sääntelemättä. Vaikka siis esimerkiksi työrikoksissa on jokseenkin selvää, ketkä ovat sellaisia työnantajan edustajia, jotka voivat joutua laiminlyöntivastuuseen asemansa perusteella, ei ole niinkään selvää, mihin asti erilaisten työnantajan edustajien valvonta- ja suojeluvastuu ulottuu.

Vastuun kohdentaminen oikeushenkilön piirissä tehdystä rikoksesta on aiheuttanut käytännössä soveltamisongelmia. Ongelmat ovat korostuneet erityisesti kahdella keskenään erityyppisellä rikosoikeuden lohkokolla. Näitä ovat suunnitelmalliset talousrikokset sekä työ- ja ympäristörikokset. Talousrikoksissa monivaiheisen rikossuunnitelman taustavoimat eli suunnittelijat, rahoittajat tai tosiasialliset johtajat ovat vaikeammin saatettavissa vastuuseen kuin yksittäisiä osatekoja tehneet apulaiset tai jopa näennäisesti itsenäiset välikappaleet eli bulvaanit. Osallisuutta koskevien periaatteiden ulottuvuus ja so-

veltaminen on nähty pulmallisena. Työ- ja ympäristörikoksissa on nähty epätyytyttäviä vastuukeskittymiä joillekin organisaatiotasolle yrityksen sisällä. Esimerkiksi työturvallisuusvastuun painopiste on ollut alimalla ja keskijohdolla.

Ongelmia on pyritty vähentämään muotoilemalla erityisen osan tunnusmerkistöjä uudelleen. Tärkein esimerkki on rikoslain 47 luvun 1 §:ssä säädetyn työturvallisuusrikkoksen toinen tekotapa, jossa tekotavan uudelleen sääntelyllä rangaistusuhka pyrittiin suuntaamaan ylemmille esimiesportaille.

Kotimaisessa oikeudessa varsinaisia rangaistusvastuun kohdentamissäännöksiä on annettu kolme. Vuonna 1987 työturvallisuuslain 49 §:n 4 momenttia muutettiin siten, että työnantajan edustajaa rangaistaan, milloin teko tai laiminlyönti on luettava edustajan syyksi hänelle kuuluvien velvollisuuksien rikkomisena. Tätä arvioitaessa on otettava huomioon edustajan tehtävät ja toimivaltuudet, hänen pätevyytensä sekä muutoinkin hänen osuutensa lainvastaisen tilan syntyyn tai jatkumiseen.

Momentti kumottiin rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa vuonna 1995 samalla kun säädettiin erilliset vastuun kohdentamissäännökset työ- ja ympäristörikoslukuihin rikoslain 47 ja 48 lukujen 7 §:iksi. Ympäristörikosluvun säännöksen mukaan luvussa rangaistavaksi säädetystä menettelystä tuomitaan rangaistukseen se, jonka velvollisuuksien vastainen teko tai laiminlyönti on. Tätä arvioitaessa on otettava huomioon asianomaisen asema, hänen tehtäviensä ja toimivaltuuksiensa laatu ja laajuus sekä muutenkin hänen osuutensa lainvastaisen tilan syntyyn ja jatkumiseen. Työrikosluvun vastaava säännös on asiallisesti samanlainen.

Vastuun kohdentaminen toimii lähinnä ajatuksellisena taustana tarkasteltaessa rinnakkain erilaisia rikosoikeuden yleisten oppien kysymyksiä ja esimerkiksi yhtiön sisäisiä vastuunjakonormeja. Kyse on vastuuperusteen määrittelystä ja osoittamisesta koskien esimerkiksi yrittäjyyteen liittyvää vastuuseen ja siihen liittyviä valvonta- ja suojeluvuoroitteita. Ennen kaikkea ongelmassa yhdistyy laiminlyöntivastuun ja tuottamusvastuun piirteitä. Myös osallisuusopilliset ongelmat voivat jossain määrin ilmetä vastuun

kohdentamisongelmina.

Jos rikoslain yleiseen osaan säädettäisiin kohdentamissäännös, sitä olisi luettava yhdessä erityisesti laiminlyönnin rangaistavuutta (ehdotuksen 3 luvun 3 §) ja tuottamusta (ehdotuksen 3 luvun 7 §) koskevien säännösten kanssa. Niissä säädetään osittain samoista asioista, mutta erilaisista yleisten oppien näkökulmista. Säännökset ovat lisäksi jossain määrin päällekkäisiä. Jos kaikki säännökset ovat laissa, asetelmasta tulee seuraavanlainen.

Vastuun kohdentamisen lähtökohdan muodostaa tunnusmerkistö. Laiminlyönnin rangaistavuus (3 luvun 3 §) rajoittaisi vastuusubjektien piiriä täydennettynä vastuun kohdentamista tarkoittavalla 2 momentilla. Kolmas vastuuta täsmäntävä säännös koskisi tuottamusta ja törkeää tuottamusta (3 luvun 7 §). Työ- ja ympäristörikosten tapauksissa vastuun viimekätinen kohdentaminen tapahtuu niitä koskevien rikoslain erityissäännösten avulla.

Tällaisen monia rikosopillisia peruskysymyksiä yhdistävän säännöksen laatiminen olisi erittäin vaikeaa. Koska vastuun kohdentaminen ei ole itsenäinen rikosoikeuden yleisten oppien peruskäsite tai -periaate, sen sääntelylle rikoslain yleisessä osassa ei ole myöskään ulkomaisia esikuvia.

Jos täsmäntävä säännös annettaisiin, sitä ei olisi syytä rajata koskemaan vain oikeushenkilömuotoista toimintaa. Säännöstä tulisi voida soveltaa myös esimerkiksi leikkausryhmän, laivan kansipäällystön tai poliisiryhmän sisäiseen vastuunjakoon. Jos säännös kirjoitettaisiin näin yleiseen asuun, sen ohjailuvaikutukset tärkeimmillä ongelma-alueilla eli työ- ja ympäristörikoksissa vähenisivät. Samalla olisi kumottava työ- ja ympäristörikosten rangaistusvastuun kohdentamisen erityissääntely. Suunnitelmallisessa talousrikollisuudessa merkittävimmät vastuun kohdentamisongelmat liittyvät puolestaan saatavissa olevaan näyttöön.

Näillä perusteilla valmistelussa on katsottu, että rikoslain yleiseen osaan ei ole syytä säätää erityistä vastuun kohdentamissäännöstä. Sen sijaan jo säädetyt työ- ja ympäristörikosten vastuun kohdentamissäännökset (47 luvun 7 § ja 48 luvun 7 §) on syytä säilyttää nyky muodossaan. Mikäli vastaavia ongelmia

ilmenee muilla rikosoikeuden lohkoilla, niiden uudistamisen yhteydessä saattaa olla syytä harkita erityissäännösten tarvetta.

Hallituksen esityksessä tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta annettavaksi laiksi (HE 194/2001 vp) on ehdotettu yksityiskohdaisia säännöksiä siitä, millä edellytyksin välittäjänä toimiva palvelujen tarjoaja on vastuusta vapaa.

3. Oikeusvertailua

Pohjoismaat. Rikoslakeihin ei sisälly laiminlyöntiä koskevia yleisiä säännöksiä. Epävarsinaista laiminlyöntirikosta koskevan vastuopin pääsäännöistä ollaan oikeuskirjallisuudessa kuitenkin varsin yksimielisiä, joskin terminologia ja luokitusperusteet vaihtelevat. Norjassa vastuun perustavina tilanteina on erotettu muun muassa vaaran aiheuttava edeltävä toiminta, valvontavelvollisuus, huolenpitovelvollisuus, sopimus sekä virka. Uudemmassa ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa tekijän vastuun on todettu voivan perustua joko valvonta-asemaan (vastuu määräytystä vaaran lähteestä) taikka suojaamisemaan (velvollisuus ehkäistä jotakuta uhkaavat vaarat).

Saksalainen kielialue. Saksan rikoslain sisältämän laiminlyöntivastuuta koskevan säännöksen (13 §) mukaan rikoksen tunnusmerkistöön kuuluvan seurauksen estämättä jättäminen on rangaistavaa vain, jos tekijällä oli oikeudellinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen ja laiminlyöntiä on pidettävä samanarvoisena kuin tunnusmerkistön toteuttamista (aktiivisella) tekemisellä. Pykälän 2 momentin mukaan laiminlyönnistä tuomitessa rangaistusta voidaan lieventää siten kuin rikoslain 49 §:ssä säädetään. Itävallan rikoslain 2 §:n säännöksen mukaan seurauksen estämättä jättäminen on rangaistavaa edellyttäen, että tekijällä olisi ollut erityinen oikeusjärjestykseen perustuva velvollisuus tuo seuraus estää ja seurauksen estämättä jättäminen on rinnastettavissa tunnusmerkistön toteuttamiseen (aktiivisella) tekemisellä. Rangaistuksen mittaamista koskevien säännösten mukaan laiminlyöntiä on pidettävä rangaistuksen lievennysperusteena (34 §:n 5 kohta).

Säännökset ovat molemmissa maissa asial-

lisesti samansisältöiset. Laiminlyöntivastuu edellyttää oikeudellista velvollisuutta estää seurauksen syntyminen. Toiseksi vaaditaan, että seurauksen estämättä jättämistä on pidettävä samanarvoisena kuin sen aiheuttamista aktiivisella tekemisellä. Molemmissa maissa seurauksen aiheuttaminen laiminlyönnillä on lakiin kirjattu rangaistuksen lievennysperuste.

4. Pykälän sisältö

Rikoslakiin ehdotetaan otettavaksi laiminlyöntivastuuta koskeva yleissäännös. Laiminlyönti olisi rangaistava ensinnäkin, kun rikoksen tunnusmerkistössä niin nimenomaan määrätään. Legaliteettiperiaatteen vaatimusten tarkemmaksi noudattamiseksi tuohon säännökseen ehdotetaan kirjattavaksi myös eräät tyyppillisimmät oikeuskäytännön ja kirjallisuuden tuntemat tilanteet, joissa tekijällä katsotaan olevan erityinen oikeudellinen velvollisuus estää tunnusmerkistössä tarkoitetun vahinkoseurauksen syntyminen. Laiminlyöntinä olisi esityksen mukaan rangaistavaa myös tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen estämättä jättäminen, jos tekijällä on vastuuasemansa vuoksi ollut erityinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen. Tällainen velvollisuus voi perustua virkaan, toimeen tai asemaan, tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen, tehtäväksi ottamiseen tai sopimukseen, tekijän vaaraa aiheuttaneeseen toimintaan tai muuhun niihin rinnastettavaan syyhyyn.

Vastuun perustavat tilanteet joudutaan kuvaamaan varsin avoimin termein. Näiden soveltamisessa paljon jää tuomioistuinten harkinnan varaan. Vastuuaseman perustavien velvollisuuksien konkreettinen ja kattava kirjaaminen lakiin on kuitenkin tehtävänä ilmeisen mahdollon. On tyydyttävä keskeisten tyyppitilanteiden kuvaamiseen. Tässä tapauksessa laillisuusperiaatteen vaatimusten kannalta voidaankin pitää riittävänä, että vastuuasemaoppi ja niin sanottujen epävarsinaisten laiminlyöntirikosten rangaistavuuden perusta tulee ankkuroiduksi kirjoitettuun lakiin, olkoonkin, että tämä tapahtuu käytäntöä veraten heikosti ohjaavan säännöksen kautta.

Pykälän 1 momentti koskee varsinaisia laiminlyöntirikoksia. Tällöin laiminlyönti on

tunnusmerkistössä nimenomaisesti määrätty rangaistavaksi. Esimerkkinä on pelastustoitimen laiminlyöntiä koskeva säännös, jonka nojalla rangaistaan sitä, joka tietäen toisen olevan hengenvaarassa tai vakavassa terveyden vaarassa on tälle antamatta tai hankkimatta sellaista apua, jota hänen mahdollisuutensa ja tilanteen luonne huomioon ottaen kohtuudella voitiin häneltä edellyttää (21 luvun 15 §). Veropetoksesta tuomitaan muun muassa se, joka veron välttämistarkoituksessa laiminlyömällä verotusta varten säädetyn velvollisuuden, jolla on merkitystä veron määräämiselle, aiheuttaa tai yrittää aiheuttaa veron määräämättä jättämisen tai sen määräämisen liian alhaiseksi taikka veron aiheuttoman palauttamisen (29 luvun 1 §:n 3 kohta). Näissä tapauksissa vastuun edellytykset ilmenevät suoraan asianomaisesta tunnusmerkistöstä ilman, että on tarve pohtia tekijän erityistä oikeudellista toimimisvelvollisuutta. Tuo velvollisuus on tullut jo vahvistetuksi tällaisen varsinaisen laiminlyöntirikoksen tunnusmerkistössä.

Pykälän 2 momentissa säädetään rangaistusvastuun edellytyksistä niin sanottujen epävarsinaisten laiminlyöntirikosten tapauksissa.

Laiminlyönti saattaa johtaa rikosvastuuseen muulloinkin kuin laissa nimenomaisesti mainituissa tapauksissa. Useimmat rikokset voidaan toteuttaa sekä aktiivisella että passiivisella suhtautumisella. Vastuu laiminlyönnistä edellyttää epävarsinaistenkin laiminlyöntirikosten tapauksissa, että tunnusmerkistössä käytetyn teonkuvauksen katsotaan kattavan myös passiivisen suhtautumisen. Näin on luonnollisesti kaikissa niissä tapauksissa, joissa laissa tyydytään puhumaan vain "aiheuttamisesta" (kuten 21 luvun 8 ja 10 §). Myös useat aktiiviseen tekemiseen viittaavat tekotavat voidaan toteuttaa passiivisella suhtautumisella. Toisen surmaaminen tai terveyden vahingoittaminen on mahdollista myös passiivisen suhtautumisen kautta.

Tunnusmerkistöt on kuitenkin saatettu laatia myös siten, ettei laiminlyöntiä ole yleisten tulkintaperiaatteiden mukaisesti sijoitettavissa sanamuodon merkityssisältöön. Rikokset, jotka edellyttävät kehottamista, houkuttelemista, kokoukseen osallistumista, kuljettamista, käyttämistä tai tietojen antamista, ei-

vät juuri voi tulla toteutetuiksi laiminlyönnillä. Myös niin sanotut omakätiset rikokset, joissa vaaditaan tekijän omaa ruumiillista osallistumista, tuskin voivat tulla toteutetuiksi laiminlyönnillä. Näissä tapauksissa ei myöskään vastuu epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen konstruktion avulla tule kysymykseen.

Pykälän 2 momentti koskee siis tilanteita, joissa tunnusmerkistön teonkuvauksessa käytetyt termit yleisten tulkintaoppien mukaan kattavat myös passiivisen suhtautumisen. Rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijällä on erityinen oikeudellinen velvollisuus estää vahinkoseurauksen syntyminen. Kyse on nimenomaan oikeudellisesta velvollisuudesta, mikä merkitsee, että toimintavelvoitteen tulisi olla ankkuroitavissa oikeusjärjestyksen muuhun normistoon. Säännökseen on sisällytetty tärkeimmät niistä tilanteista ja olosuhteista, joiden käsiällä ollessa passiivinen suhtautuminen on oikeuskirjallisuudessa sekä -käytännössä rinnastettu seurauksen aktiiviseen aiheuttamiseen. Säännöshdotuksen mukaan laiminlyöntinä olisi rangaistava myös tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen estämättä jättäminen, jos tekijä on vastuuasemansa vuoksi ollut erityisesti velvollinen estämään seurauksen syntymisen. Tällaisen velvollisuuden perusteena voi olla (1) virka, toimi tai asema, (2) tekijän ja uhrin välinen suhde, (3) tehtäväksi ottaminen tai sopimus, (4) tekijän vaaraa aiheuttanut toiminta sekä (5) muu niihin rinnastettava syy.

Tilanteiden ryhmittelyssä ei ole hyödynnetty mitään määrättyä vastuuasemaoppia. Tiettyä konkreettista olosuhdetta, esimerkiksi vanhempien ja lasten välistä suhdetta, voidaankin tarkastella samanaikaisesti useammastakin normatiivisesta näkökulmasta. Samalla konkreettisella olosuhteella voi olla merkitystä sekä suojaamis- että valvontavelvollisuuden perusteella. Lasten ja vanhempien välinen suhde voi perustaa vanhemmalle velvollisuuden sekä suojella lasta tätä uhkaavilta loukkauksilta (suojaamisvelvollisuus) että myös valvoa lapsen itsensä tekemisiä (valvontavelvollisuus). Eri tilanteita yhdistävänä piirteenä on, että vastuuasemassa olevaan henkilöön kohdistuu odotuksia sen suhteen, että hän toiminnallaan estää vahinkoseurauksen syntymisen. Laiminlyöntivastuu

rakentuu sen ajatuksen varaan, että määrättilanteissa ihmisillä on oikeus edellyttää tietystä asemassa taikka tilanteessa olevien ihmisten toimivan määrättyllä tavalla.

1 kohta. Virka, toimi tai asema. Työhön tai virkaan liittyvien tehtävien laiminlyönti tulee yleensä rangaistavaksi jo varsinaisena laiminlyöntirikoksena tai tuottamuksellisena virkavirheenä (KKO 1948 II 456 ja 1950 II 175). Yleinen virkavelvollisuus harvemmin riittää epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen vastuuperusteeksi. Vaikka poliisin yhtenä tehtävänä poliisilain 1 §:n mukaan on rikosten estäminen, ei tekeillä olevan varkausrikoksen passiivinen sivusta seuraaminen johda rikoslain 28 luvun mukaiseen vastuuseen. Sen sijaan kyseessä saattaa olla erillinen virkavelvollisuuksien rikkominen. Virkaan, toimeen tai asemaan perustuvan velvollisuuden tulisi olla sillä tavoin tarkennettu, että se koskisi tietyn henkilön tai henkilöjoukon taikka määrätyn omaisuuden suojaamista tai valvomista. Klassisena esimerkkinä oikeuskirjallisuudessa on viitattu hukkuvan uimarin auttamisen laiminlyövään uimavalvojaan. Jonkinlaisena rajatapauksena voisi pitää esimerkiksi rakennusta suojelemaan palkattua vartijaa, joka tilanteeseen millään tavalla puuttumatta sallii jonkun murtautua hänen vartioimaansa liikkeeseen.

Virka, toimi tai asema saattaa perustaa ensinnäkin velvollisuuden suojata jotakuta uhkaavilta vaaroilta. Tyyppiesimerkki koskee työnantajan vastuuta työntekijöittensä turvallisuudesta, jolloin vastuuasema perustuu ennen kaikkea työturvallisuuslain (299/1958) normeihin (KKO 1937 II 105 ja 1940 II 335). Virkaan tai toimeen perustuva suojaamisasema on johtanut vastuuseen tapauksessa, jossa opettaja oli jättänyt uimahalliin viemänsä oppilaat vaille tarvittavaa huolenpitoa (KKO 1977 II 11), ja tapauksessa, jossa sotilaslääkäri oli laiminlyönyt tarpeelliset toimenpiteet alokkaan terveydentilan selvittämiseksi (KKO 1969 II 9).

Asema voi perustaa myös valvontavelvollisuuden, jolloin vastuu seuraa siitä, että tekijällä on ollut velvollisuus valvoa muiden henkilöiden toimintaa. Oikeuskäytännöstä löytyy myös ratkaisuja, joissa vastuu perustuu vartijan velvollisuuteen suojata vartioitavaa olevaa omaisuutta (KKO 1947 II 121).

Erityisen selvästi tähän ryhmään kuuluisivat alat, joilla vallitsevat kiinteät käskyvaltasuhteet (kuten poliisi, armeija, vankeinhoito, palo- ja pelastustoimi tai vartiointi). Oikeuskäytännön ratkaisut ovat kuitenkin varsin varovaisia. Alaisten valvontavelvollisuuteen perustuvaa vastuuta koski tapaus KKO 1964 II 69, jossa epäkuntoisen höyryhengityslaitteen käytön valvonnan ja tarkastuksen laiminlyönyt lääkäri sekä vastaavasti muun henkilökunnan tarpeellisen ohjauksen laiminlyönyt ylihoitaja joutuivat molemmat vastuuseen muun muassa ruumiinvamman tuottamuksesta.

Esimiesasema voi perustaa laiminlyöntivastuun myös alaisten toiminnasta. Vastuun ala ja lähemmät kriteerit ovat kuitenkin vaikeasti täsmennettävissä. Pelkästään se, että tehtävänä on valvoa alaisten työtä, ei riitä laiminlyöntivastuuseen. Lienee perusteltua edellyttää varsin konkreettista valvontasuhdetta ja vastuuasemaa. Vastuu esimiesaseman perusteella johtaa vaikeisiin vastuun kohdentamisiongelmiin oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneiden rikosten yhteydessä. Eräissä säännöksissä onkin annettu lisäohjausta niiden tilanteiden ratkaisemiseksi, joissa rikos tehdään oikeushenkilön toiminnassa ja joissa vastuusuhteet ovat moniportaisia. Ne määrittävät yhtä lailla tuottamus- kuin laiminlyöntivastuun edellytyksiä.

2 kohta. Tekijän ja uhrin välinen suhde. Kohta koskee muun muassa sukulaisuussuhteen taikka läheisen yhteiselämän johdosta syntyneitä huolenpito- ja suojaamisvelvollisuutta. Perhesuhteet ja läheinen yhteiselämä saattavat perustaa oikeudellisen toimimisvelvollisuuden. Vanhemmat ovat suojeluvastuussa pienistä lapsistaan. Myös aviopuolisoilla on määrätty huolenpitovelvollisuus toisistaan; tämä velvollisuus on johtanut muun muassa heitteillepanosäännöksen soveltamiseen (KKO 1939 II 488 ja KKO 1950 II 259). Vanhemmasta oikeuskäytännöstä löytyy myös ratkaisuja, joiden perusteella lapsilla olisi vastuun perustava velvollisuus huolehtia iäkkäistä vanhemmistaan. Se, ovatko myös esimerkiksi avopuolisot suojaamisvastuussa toisistaan, ratkeaa, kuten yllä esityt tapaukset muutoinkin, sillä perusteella, onko osapuolten välinen suhde sellainen, että sen pohjalta toiselle osapuolelle on syntynyt pe-

rusteltu ja oikeutettu odotus toisen ryhtymisestä toimiin vaaran torjumiseksi. Mitä vakavammista vaaroista on kyse, sitä vahvemmat syyt puhuvat vastuuaseman puolesta.

3 kohta. Tehtäväksi ottaminen tai sopimus. Ero tehtäväksi ottamisen ja 1 kohdassa tarkoitettujen tilanteiden välillä on liukuva. Tässä kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa tekijä on vapaaehtoisesti ottanut jonkin oikeushyvänsuojattavakseen. Tämä on voinut tapahtua joko nimenomaisin sopimuksin tai ryhtymällä suoraan johonkin toimeen. Oikeuskirjallisuuden perusesimerkki koskee tilannetta, jossa retkiopas johdattaa seurueensa vaaralliselle alueelle ja jättää seurueen sittemmin oman onnensa nojaan. Vastuu mahdollisista seurauksista syntyisi tehtäväksi ottamisen perusteella (joskin tahallisuuskysymys tulee arvioitavaksi erikseen). Suojelutehtävän ottanut henkivartija, joka antaisi toisen surmata päämiehensä, tai sairaanhoitaja, joka apua hankkimatta tai hälytystä tekemättä antaisi potilaansa menehtyä sairaan vuoteeseen, joutuisi arvattavasti vastuuseen syyksilukemisen mukaan tahallisesta henkirikoksesta tai kuolemantuottamuksesta. Käytännön oikeustapaukset ovat vähemmän dramaattisia. Vastuu on yleensä tuottamuksesta. Täysihoitolanpitäjän katsottiin olleen velvollinen huolehtimaan asukkaitensa turvallisuudesta ja ilmoittamaan, ettei hoitolan edessä oleva ranta ole uimakelpoinen (KKO 1979 II 99).

Lääkärin ja hoitohenkilökunnan vastuusta on varsin runsaasti oikeuskäytäntöä. Osaa tapauksista voi tarkastella sopimuksen ja tehtäväksi ottamisen kannalta, osittain kyse on virkaan taikka toimeen liittyvästä vastuusta. Tapauksessa KKO 1947 II 161 lääkäri tuomittiin rangaistukseen ruumiinvamman tuottamuksesta lääkärintoimen harjoittamisessa, kun hänen suorittamansa leikkauksen yhteydessä potilaan vatsaonteloon oli jäänyt leikkausliina. Lääkärillä oli tehtävään perustuva velvollisuus tarkistaa leikkaushaava.

Jossain määrin edellisiin rinnasteinen on tapaus KKO 1994:101, jossa luontaishoidon asiantuntija, joka oli neuvonut lapsen vanhempia korvaamaan lapsen hoidossa lääkärin määräämän insuliinihoidon niin sanotulla kuhnehoidolla, rinnastettiin asemansa perusteella hoitavaan lääkäriin. Luontaishoitaja oli

henkilökohtaisesti tullut hoitamaan lasta eikä ollut huolehtinut siitä, että lapsi olisi ajoissa saatettu sairaalahoitoon, vaikka oli havainnut tämän olevan hälyttävässä kunnossa. Lapsi menehtyi insuliinihoidon puutteeseen ja luontaishoitaja tuomittiin kuolemantuottamuksesta.

4 kohta. Tekijän vaaraa aiheuttanut toiminta. Joka omalla toiminnallaan saa aikaan vaaratilanteen, on usein vastuussa sen myötä syntyneistä seurauksista. Ratkaisussa KKO 1975 II 1 tekijä oli omalla toiminnallaan myötävaikuttanut tilanteen syntymiseen, ja hänellä sen vuoksi oli velvollisuus estää seurauksen aiheutuminen. Tapauksen otsikko kuuluu: "A oli riitaannuttuaan B:n kanssa seurannut tätä juoksemalla ja B:n astuttua sen johdosta vaatteet yllään veteen heitellyt kiviä B:n perään ja tämän lähdettyä uiden ylittämään noin 100 metrin levyistä merensalmea jatkanut takaa-ajoa uimalla sekä ohitettuaan B:n uhkailemalla estänyt tätä nousemasta vastakkaiselle rannalle, jolloin B oli A:n nähden vaipunut veden alle. Koska A oli menettelyllään myötävaikuttanut B:n joutumiseen vaaratilanteeseen ja hänellä sen vuoksi oli ollut erityinen velvollisuus auttaa B:n jouduttua hukkumisvaaraan, A tuomittiin kuolemantuottamuksesta."

Vastuun perustava edeltävä toiminta voi itsessään olla joko oikeudenvastaista tai oikeudenmukaista. Milloin edeltävä toiminta on ollut oikeudenvastaista, tilanteessa saattaa tulla arvioitavaksi myös mahdollinen lainkonkurrenssi. Osassa tapauksista edeltävään toimintaan sisältyvä rikos saattaa kattaa myös laiminlyönnistä aiheutuvan seurauksen. Niinpä esimerkiksi tapauksissa KKO 1976 II 3 ja KKO 1979 II 105 vastuu epävarsinaisesti laiminlyöntirikoksesta on syrjäytynyt sen vuoksi, että rangaistus seurasi jo edeltä käyvästä aktiivisella tekemisellä toteutetusta rikoksesta (molemmissa tapauksissa törkeästä pahoinpitelystä). Ajatuskulku siis on, että heitteillepanoon sisältyvä hengen- tai terveyden vaara jo sisältyy pahoinpitelyrikokseen eikä kaipa osakseen erillistä arvostelua. Mutta milloin avuttomaan tilaan jätetty pahoinpitelyn uhri on kuollut vammoihinsa, rangaistaan tekijöitä paitsi törkeästä pahoinpitelystä, myös kuolemantuottamuksesta. Jälkimmäisen rikoksen osalta tuottamusvas-

tuu perustuu juuri tekijöiden edeltävään hengenvaaran luoneeseen toimintaan. Tekijä on velvollinen tarkistamaan uhrin tilan.

Tilanteessa, jossa edeltävä toiminta on oikeudenmukaista, on oikeuskäytännössä tuomittu heitteillepanosta hyökkääjensä hätävarjelutoimin liikuntakyvyyttömäksi pahoinpidelty henkilö (KKO 1942 II 172). Sen mukaan hätävarjelua käyttäneellä olisi ollut velvollisuus huolehtia vaarattomaksi tekemästään hyökkääjästä. Tapauksessa KKO 1981 II 97 syytetyt olivat tietoisina ryyppytoverinsa vakavasta humalatilasta jättäneet tämän selviytymään yksin ulkona pimeydessä ja koleudessa. Tällä tavoin avuttomaan tilaan saatettu oli olosuhteet huomioon ottaen sinänsä epätavallisella, mutta kuitenkin ennalta arvattavissa olevalla tavalla hukkunut. Syytetyt tuomittiin yksin teoin tehdyistä heitteillepanosta ja kuolemantuottamuksesta.

5 kohta. Muu niihin rinnastettava syy. Muuna edellä olleisiin rinnastettavana tilanteena voi tulla kysymykseen ennen kaikkea vastuu vaaran lähteestä. Henkilö, jonka valittavana ja valvottavana oleva omaisuus aiheuttaa vaaraa ympäristölleen, saattaa joutua vastuuseen syntyneistä vahingoista. Laiminlyönti huolehtia tekijän hallitseman rakennuksen turvallisuudesta on johtanut vastuuseen tapauksessa KKO 1932 II 179 (henkilön hallitseman asunnon eteisestä aukesi ovi suoraan hissikuiluun). Soranottoaikan omistaja on saatettu vastuuseen kuolemantuottamuksesta sen vuoksi, ettei hän ollut huolehtinut vaaralliseksi muuttuneen soranottoaikan turvajärjestelyistä (KKO 1962 II 110). Käytännössä tuomitaan varsin usein kiinteistön haltija tai tämän edustaja vastuuseen laiminlyönneistä, jotka liittyvät kiinteistön hoitoa koskevien määräysten rikkomiseen, kuten puutteelliseen hiekoitukseen taikka valaistukseen. Rikosvastuuseen tällainen tilanne johti tapauksessa KKO 1980 II 89, jossa asunto-osakeyhtiön isännöitsijä ja johtokunnan jäsenet tuomittiin rangaistukseen yksin teoin tehdyistä vaaran ja ruumiinvamman tuottamuksesta, koska he olivat laiminlyöneet pihamaan tarpeellisen valaistuksen ja vaarallisen ajosyvyyksen aitaamisen. Myös eläinten aiheuttamista vahingoista saattaa joutua vastuuseen, mikäli on laiminlyönyt tarpeellisen valvontavelvollisuuden (KKO

1986 II 63). Asiasta on toisaalta laissa myös erityissäännös (44 luvun 7 §).

4 §. Syyntakeisuus

1. Yleistä

Rangaistusvastuu edellyttää määrättyjen tekijän psyykkistä terveydentilaa ja henkistä kypsyttä koskevien vähimmäisedellytysten täyttymistä. Nämä edellytykset täyttävä on rikosoikeudellisesti syyntakeinen. Jos jokin vaadittavista edellytyksistä jää täyttymättä, henkilö on syyntakeeton. Lyhimmillään syyntakeisuuden on kirjallisuudessa katsottu edellyttävän riittävää henkistä kypsyttä ja henkistä terveyttä, mutta oikeuskirjallisuudessa on tehty pitempiäkin määrittelyyrityksiä. Syyntakeisuuden positiivisessa määrittelyssä kohdattavat ongelmat on kierretty olettamalla rikosentekijät lähtökohtaisesti syyntakeisiksi. Syyntakeettomuus on siten poikkeuksellinen tila. Myös lainsäädännössä asiaa on lähestytty negatiivisen määrittelyn kautta. Sen sijaan, että kuvattaisiin syyntakeisuuden edellytykset, vahvistetaan ne perusteet, joiden nojalla syyntakeisuuden katsotaan puuttuvan. Syyntakeisuuden edellytykset vahvistetaan siis antamalla syyntakeettomuuden kriteerit. Nämä liittyvät yhtäältä tekijän ikään, toisaalta hänen mielentilaansa ja -terveyteensä.

Tietyn laissa vahvistetun ikärajan alle jäävät tekijät ovat aina syyntakeettomia. Ajatus tällöin on, että rikosoikeudellinen vastuu edellyttää sellaista henkistä kypsyttä, jonka vain riittävä ikä voi tuoda mukanaan. Suomen rikoslain osalta tuo ikä on 15 vuotta. Edellytetään myös henkistä terveyttä. Mielenterveyteen liittyvät häiriöt, etenkin sellaiset, jotka vaikuttavat tekijän kykyyn ymmärtää tekojensa merkitys ja jotka vaikuttavat tekijän mahdollisuuksiin säädellä käyttäytymistään, saattavat poistaa syyntakeisuuden. Kysymys syyntakeisuudesta yhdistetäänkin tavallisesti juuri kysymykseen syytetyn mielenterveydestä, olkoonkin, että valtaosa syyntakeettomuuden vuoksi rankaisematta jäävistä teoista perustuu ikärajaa koskevien säännösten soveltamiseen.

Syyntakeettomien vastuuvapautta voidaan puolustaa sekä oikeudenmukaisuus- että tar-

koituksenmukaisuussyin. Ensin mainittu perustelu viittaa rikosoikeudelliseen syyllisyysperiaatteeseen, jälkimmäinen rangaistuksen vaikutuksia koskeviin käsityksiin, erityisesti rangaistuksen erityisestäään ja yleisestäään vaikutukseen. Syyllisyysperiaatteen kannalta olisi epäoikeudenmukaista moittia ja rangaista henkilöä, jolta nuoren iän, sairauden tai poikkeavuuden vuoksi puuttuu kyky ymmärtää asioiden tosiasiallinen ja oikeudellinen luonne tai jolta näistä syistä puuttuu kyky säädellä käyttäytymistään. Syyllisyysperustelun mukaan syyntakeettoman rankaiseminen on vailla moraalisia perusteita. Rangaistusten vaikutuksia koskevan perustelutavan mukaan syyntakeettomuuden perustava ominaisuus on samalla seikka, joka estää tai kumoaa rangaistuksen motivoivan vaikutuksen syntymisen. Preventioperustelun mukaan syyntakeettoman rankaiseminen olisi taas hyödytöntä tai tarkoituksetonta.

Eri perustelutapojen painoon ja merkitykseen vaikuttaa kriminaalipoliittisen ajattelutavan ohella olennaisesti myös se, perustuuko syyntakeettomuus nuoreen ikään, tilapäisluonteiseen mielenhäiriöön tai pysyvään mielisairauteen. Yleisenä piirteenä kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä on ollut pyrkimys kytkeä syyntakeettomuus ensi sijassa syyllisyysperiaatteeseen ja sen taustatarvoihin. Tekijän syyntakeettomuus nähdään ennen kaikkea osana syyllisyysarvostelua, ei niinkään tekijän ominaisuutena, joka tulisi ottaa huomioon pohdittaessa rangaistuksen käyttäytymistä ohjaavaa välitöntä vaikutusta. Myös syyntakeisuuden kriteerit on käytännössä pyritty muotoilemaan tavalla, joka on sopuosinnussa tämän kriminaalipoliittisen lähtökohdan kanssa.

2. Rikosoikeudellinen vastuukäräjä

2.1 Nykytila ja sen ongelmia

Syyntakeisuudesta nuoren iän perusteella säädetään rikoslain 3 luvun 1 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan viittätoista vuotta nuoremman lapsen teko jää rankaisematta. Pykälän 2 momentissa todetaan, että toimenpiteistä, joiden alaiseksi tällainen lapsi voidaan saattaa, säädetään lastensuojelulaissa (683/1983).

Ikäraja, joka on pysynyt samana koko rikoslain voimassaoloajan, on eri aikoina ollut kiivaankin kriminaalipoliittisen keskustelun kohteena. Tarkkaa ikärajaa on saatettu moitita keinotekoiseksi ja mielivaltaiseksi. Toisaalta jokin rikosoikeudellista vastuuta määrittävä ikäraja on aina välttämätön, eikä legaaliteettiperiaate salli, että tuon rajan soveltaminen jätettäisiin tuomioistuimen harkintaan. Nykyisen ikärajan on myös arveltu synnyttävän vaikutelman, jonka mukaan yhteiskunnalla ei ole mahdollisuuksia puuttua nuorten tekemisiin ennen kuin he täyttävät 15 vuotta. Vaatimukset ikärajan laskemiseksi ovatkin usein perustuneet lähinnä huoleen nuorisoriikollisuuden arvellusta kasvusta. Mahdollisuudet vaikuttaa nuorisoriikollisuuteen ikärajoja muuttamalla ovat kuitenkin perin vähäiset. Mitä nuoremmista ikäryhmistä on kyse, sitä suurempi merkitys on muilla kuin rikosoikeudellisilla keinoilla.

Käsitykset soveliaasta rikosoikeudellista vastuuikäräjästä ovat tiiviisti sidoksissa käytössä oleviin seuraamuksiin sekä näiden käyttöperiaatteisiin. Kasvatukselliset ja hoidolliset seuraamukset ovat helposti yhdistettävissä alempaan vastuuikäräjäan. Rankaisulisten seuraamusten käyttö taas johtaa ikärajan korottamiseen. Suomalainen rikosoikeusjärjestelmä rakentuu roolien ja tehtävien erotelulle. Rikosoikeuden ja sen rangaistusjärjestelmän perustehtävänä on normiston ylläpitäminen ja käyttäytymisen ohjaaminen rangaistuksen yleisestävään vaikutukseen nojaten. Rangaistukset ovat yhteiskunnan esittämä moite ja niiden käyttö on kytketty tapahtuneen rikoksen vakavuuteen. Sosiaalistavista ja nuorta tukevista toimista vastaavat taas sosiaaliviranomaiset. Vaikka tämä rajankäynti onkin eräiden viimeaikaisten seuraamusjärjestelmää koskevien uudistusten myötä jossain määrin lieventynyt, ei kyse ole sellaisesta muutoksesta rikosoikeuden toimintatavoissa, joka johtaisi arvioimaan tässä esityksessä uudelleen nykyistä vastuuikäräjaa. Ikärajan alentaminen ei ole vastaus nuorten sosiaalistumisprosessin häiriöihin, koska rikosoikeudella ei ole tarjottavana korostetusti lastensuojelullisia tavoitteita toteuttavia keinoja. Mahdollisuudet lapsen ja nuoren sosiaalistamiseksi eivät myöskään paranisi rikosoikeudellista vastuuikäräjaa alentamalla.

Toisaalta olisi väärin luoda tai olla ylläpitämässä kuvaa, ettei rikoslakiin sisältyvillä kielloilla olisi lainkaan merkitystä 15 vuotta nuorempien elämässä. Syyntakeettomuus synnyttää helposti väärän mielikuvan siitä, ettei tekijä miltään osin ole vastuussa teostaan. Todellisuudessa syyntakeetonkin voidaan asettaa vahingonkorvausvastuuseen tai tuomita menettämisuraamukseen. Näin yleensä toimitaankin esimerkiksi, jos alle 15-vuotias on aiheuttanut rikoksella toiselle vahinkoa. Se, ettei rikosoikeudenhoidossa puuttua rangaistuksin rikoslakia rikkovan nuoren elämään, ei muutoinkaan merkitse, etteikö tilanteeseen voisi puuttua jokin toinen viranomainen ja toisenlaisin menetelmin. Rikollisten tekojen toistaminen johtaa lastensuojeluviranomaisten toimenpiteisiin, olkoonkin, ettei näitä toimia ole laissa kytketty rikoslain säännöksiin. Ja edelleen, vaikka alle 15-vuotiaiden tekemien rikosten selvittely ei ole tarpeen syytetoimien aikaansaamiseksi heidän osaltaan, antaa laki mahdollisuuden myös lasten tekojen tutkintaan muista syistä. Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen (575/1988) 14 §:n mukaan silloin, kun alle 15-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, tutkintaa voidaan kuulustelun lisäksi jatkaa muun muassa, jos sosiaalilautakunta sitä pyytää.

Vuonna 2001 asetettiin toimikunta, joka valmistelee nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamista. Toimikunta arvioi myös nykyisen syyntakeisuusikärajan soveltuvuutta ja selvittää, miten vastuuikäräjaa nuorempien tekemiin rikoksiin tulisi puuttua. Toimikunnan on määrä saada työnsä valmiiksi vuoden 2002 loppuun mennessä.

2.2. Oikeusvertailua

Rikosoikeudellinen vastuuikäräja on kaikissa pohjoismaissa 15 vuotta. Viimeksi ikärajiin tehtiin muutoksia, kun Norja vuonna 1990 nosti vastuuikäräjan 14 vuodesta 15 vuoteen. Saksassa ja Itävallassa vastuuikäräja on 14 vuotta. Useissa Euroopan maissa vastuuikäräja on tätäkin alhaisempi. Erot ovat kuitenkin läheisesti yhteydessä rikosoikeuden ja sosiaalitoimen keskinäisiin järjestelyihin. Maissa, joissa ikärajat ovat olennaisesti meitä alempana, rikosoikeus vastaa

osasta lastensuojelutoimen tehtäviä.

2.3. Säännöksen sisältö

Ehdotetun 4 §:n 1 momentin mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen.

Rikosoikeudellinen vastuukärajä ehdotetaan säilytettäväksi nykyisellään. Muutokset rikoslain yleisiin vastuukärajoihin olisivat perusteltuja ainoastaan, jos samalla muutetaan olennaisesti rikosoikeuden toimintaperiaatteita nuorten ryhmässä. Tämä merkitsisi, että rikosoikeus ottaisi vastattavakseen suuren osan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisen tekemästä työstä. Tällaiseen muutokseen ei ole aihetta sen enempää sosiaali- kuin oikeusviranomaisten näkökulmasta.

Esityksen mukaan rikoslakiin ei enää sisällytettäisi mainintaa mahdollisuuksista lastensuojelulain mukaisiin toimenpiteisiin. Niistä päättävät lastensuojeluviranomaiset omien säännöstensä nojalla. Rikollisiin tekoihin syyllistyminen ei ole välttämätön peruste näille toimille, olkoonkin, että se usein on osa sitä ongelmakokonaisuutta, joka johtaa lastensuojelulain mukaisiin toimiin. Se, että alaikäisyys estää rangaistusvastuun, ei vaikuta välittömästi mahdollisiin muihin rikoksen seuraamuksiin, esimerkiksi vahingonkorvausvastuun toteuttamiseen.

Mielikuva siitä, että joku on syyntakeeton eikä ole miltään osin vastuussa teoistaan, on pulmallinen erityisesti nuorten suhteen. Yleisen lainkuuliaisuuden kannalta olisi tässä tapauksessa pedagogisesti viisaampaa puhua alaikäisyydestä ja vastuukärajasta kuin syyntakeettomuudesta. Tämän vuoksi 1 momentin säännöksessä alaikäisyys mainitaan rinnan syyntakeisuuden kanssa.

3. Syyntakeettomuus mielentilan perusteella ja alentunut syyntakeisuus

3.1. Nykytila

Syyntakeettomuuden perusteet

Mielentilaan ja psyykkisiin häiriötiloihin perustuvaan syyntakeettomuuteen voidaan ottaa kantaa karkeasti ottaen kahdella tavalla.

Ensinnäkin kysymystä voidaan lähestyä lääketieteelliseltä ja psykiatriselta kannalta. Tällöin lainsäätäjää nimeää ne lääketieteen keinoin todennettavat psyykkiset tilat, joiden on sellaisenaan katsottava perustavan syyntakeettomuuden. Asian ratkaisemiseksi riittäisi lääketieteellinen diagnoosi, joka osoittaisi henkilön psyykkisen tilan vastanneen lakiin otettua määrittelyä. Menetelmää kutsutaan lääketieteelliseksi, biologiseksi taikka psykiatriseksi. Lääketieteellisen arviointimenetelmän vaihtoehtona on asian ratkaiseminen syyllisyyssarvosteluun kytkeytyvien normatiivisten kriteerien pohjalta. Tällöinkin ratkaisun perustana on tutkittavasta tehtävä psykiatrinen diagnoosi, mutta arvioitavana on muutakin kuin tekijän henkisen tilan laatu. Kysymys on myös siitä, kuinka tuo mielentilaan vaikuttava seikka on vaikuttanut tekijän kykyyn toimia ja ymmärtää tekonsa merkitys. Arviointimenetelmää kutsutaan muun muassa normatiiviseksi tai psykologis-normatiiviseksi.

Voimassa olevan rikoslain on yleisesti katsottu edustavan jälkimmäistä järjestelmää. Rikoslain syyntakeisuussäännöksen vanhahtava ja osin epäselvän sanamuodon vuoksi asia on tosin jossain määrin tulkinnanvarainen. Rikoslain 3 luvun 3 §:n perusteella jää rankaisematta "mielipuolen teko, taikka semmoisen, joka ikäheikkouden tahi muun samanlaisen syyn takia on ymmärrystään vailla", taikka teko, jonka satunnaiseen mielenhäiriöön joutunut on "tunnottomassa tilassa" tehnyt. Olisi siten esitettävissä, että mielipuolen ja siis nykyterminologian mukaan vaikeasti mielisairaana tai vajaamielisen syyntakeettomuuden toteuttamiseen ei tarvitsisi arvioida erikseen tekijän ymmärryskykyä. Asian ratkaisisi siis yksin psykiatrinen diagnoosi. Sen sijaan muiden ryhmien osalta psykiatrisia arviointiperusteita tulisi täydentää muilla perusteilla, ja olisi siis selvitettävä, missä määrin "ikäheikkous tai muu samanlainen syy" on vaikuttanut tekijän ymmärryskykyyn. Myös satunnaisen mielenhäiriön tulee johtaa siihen, ettei tekijä ole "tunnossaan".

Osittaisista tulkinnallisista epäselvyyksistä huolimatta syyntakeettomuus on viime vuosien oikeuskäytännössä arvioitu selkeästi psykologis-normatiivisin kriteerein. Ratkaisussa kiinnitetään huomio siihen, onko tekijä

teko hetken mielentilassaan kyennyt ymmärtämään tekonsa tosiasiallisen luonteen ja oikeudenvastaisuuden sekä säätelymään toimintaansa (KKO 1987:130). Tälle pohjalle rakentuvat myös mielentilalausunnon laatimista koskevat ohjeet.

Syyntakeisuus arvioidaan teko hetken tilanetta silmällä pitäen. Menettely perustuu lähtökohtaan, jonka mukaan syyntakeisuus nähdään osana laajasti ymmärrettyä syyllisyyssarvostelmaa. Tuon arvostelman kannalta ratkaiseva on teko hetki. Rikos ei muutu tekona sen moitittavammaksi, vaikka teko hetkellä vallinnut syyntakeettomuuden tila olisikin tuomitsemishetken mennessä poistunut. Vastaavasti teon jälkeen ilmenneet ongelmat ja häiriöt eivät tee tekoa itsessään vähemmän moitittavaksi, mutta saattavat kyllä tehdä rangaistuksen täytäntöönpanon mahdottomaksi tai tarkoituksettomaksi. Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset antavatkin tuomioistuimelle mahdollisuuden jättää rangaistus tuomitsematta, milloin rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon muun muassa tekijän henkilökohtaiset olosuhteet sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimet (3 luvun 5 §:n 3 momentti). Säännös antaa mahdollisuudet tuomitsematta jättämiseen muun muassa tilanteissa, joissa syyntakeettomuuden normaalisti perustava tila ilmenee vasta teon jälkeen.

Mielentilan tutkiminen ja tahdosta riippumaton mielisairaanhoido

Syytetyn mielentila selvitetään normaalisti erityisessä mielentilatutkimuksessa. Päätöksen tällaisen tutkimuksen tekemisestä tekee tuomioistuin. Päätös syyntakeettomuudesta ei toisaalta välttämättä edellytä, että jokaisessa tapauksessa tehdään erillinen tutkimus. Mielentilatutkimus on tärkeänä apuvälineenä päätettäessä syyntakeisuudesta, mutta milloin asiassa on saatavissa jo muutoinkin riittävä selvitys, esimerkiksi syytetystä on jonkin aikaa aikaisemmin laadittu toisen rikoksen johdosta mielentilalausunto, asia voidaan päättää ilman uutta tutkimusta. Toisaalta mielentilatutkimukseen määräämisen kynnys on myös verraten korkea, sillä lain mukaan "sellaisen tutkimuksen alaiseksi älköön syy-

tettyä kuitenkaan määrättäväkään vastoin tahtoa, ellei häntä pidetä vangittuna tai ellei rikoksesta, josta häntä syytetään, voi seurata ankarampaa rangaistusta kuin yksi vuosi vankeutta" (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §). Tarkemmat säännökset mielentilatutkimuksesta sekä mahdollisesta hoitoon määräämisestä ja siinä noudatettavista menettelytavoista ovat vuonna 1990 annetussa mielenterveyslaissa (1116/1990).

Jos tuomioistuin määrää syytetyn mielentilan tutkittavaksi, syytetty saadaan ottaa mielentilatutkimusta varten sairaalaan ja pitää sairaalassa tahdostaan riippumatta (mielenterveyslain 15 §). Mielentilatutkimuksen suorituspaikan päättää Terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Tutkimus on toimitettava ja lausunto annettava oikeusturvakeskukselle kahden kuukauden kuluessa tutkimuksen aloittamisesta. Oikeusturvakeskus voi pidentää aikaa erityisestä syystä kahdella kuukaudella. Oikeusturvakeskus antaa asiasta saamansa lausunnon perusteella oman lausuntonsa (16 §). Mielentilatutkimus sisältää siten sekä tutkivan lääkärin lausunnon että oikeusturvakeskuksen asiasta antaman lausunnon. Lausunnot eivät sido tuomioistuinta, joka harkitsee asian itsenäisesti.

Jos henkilö katsotaan syyntakeettomaksi, hänen hoidostaan päättävät lääkintäviranomaiset. Mielenterveysongelmista kärsivien hoidon edellytyksistä säädetään mielenterveyslaissa. Kehitysvammaisten hoidosta säädetään kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (519/1977). Molemmat lait sisältävät mahdollisuuden tahdosta riippumattoman hoitoon. Sen sijaan tuomioistuimella ei ole valtaa antaa hoitopäätöksiä. Laki ei tunne muitakaan syyntakeettomille tuomioistuinteitse määrättäviä erityisseuraamuksia.

Mielenterveyslain 8 §:n mukaan tahdosta riippumattoman hoidon edellytyksenä on, että (1) henkilö on mielisairas, ja (2) hän on mielisairautensa vuoksi hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen mielisairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveytään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta, (3) eivätkä mitkään muut mielenterveyspalvelut sovellu käytettäväksi tai ovat riittämättömät. Kaikki kolmen ehdon ehdon tulee olla samanaikaisesti

täytettyinä.

Mielisairaudella tarkoitetaan sellaista vakavaa mielenterveyden häiriötä, johon liittyy selvä todellisuudentajun häiriintyminen ja jota voidaan pitää psykoosina. Vuonna 1987 käyttöön otetun tautiluokituksen mukaan tässä tarkoitettuja psykooseja ovat muun muassa dementian vaikea-asteiset ilmenemismuodot, deliriumtilat, elimelliset ja muut harhaluuloisuustilat, skitsofrenian eri muodot, vakavat masennustilat sekä kaksisuuntaiset mielialahäiriöt (HE 201/1989 vp).

Toiseksi edellytetään hoidon tarvetta. Mielisairauden tulisi olla sellainen, että sitä voitaisiin asianmukaisella lääketieteellisellä hoidolla lievittää tai parantaa. Hoidon tarve voisi ilmetä siten, että hoidon puute olennaisesti pahentaisi sairautta, hoitoon toimittamatta jättäminen vakavasti vaarantaisi henkilön terveyttä tai turvallisuutta taikka hoitoon toimittamatta jättäminen vakavasti vaarantaisi muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta. Jälkimmäisestä voisi olla kysymys esimerkiksi silloin, kun mielisairaana läheisille tai hänestä huolehtiville henkilöille aiheutuu ilmeistä terveydellistä uhkaa tai mielen terveyden tasapainon vakavaa järkkymistä tai kun hänen lastensa kehitys häiriintyy (HE 201/1989 vp). Hoitoon määräämisen edellytyksiin ei siten kuulu henkilön yleinen vaarallisuus, vaan vaarallisuus arvioidaan aina tietyn suppeamman henkilöjoukon kautta.

Kolmas edellytys asettaa tahdonvastaisen sairaalahoidon viimeiseksi keinoksi. Sen käyttö edellyttää, että ensin mietitään muut vaihtoehdot. Muiden hoitomuotojen kokeilemistä laki ei kuitenkaan edellytä, ilman tutkimusperäiseen tietoon perustuvaa, kyseisestä hoitovaihtoehdosta kussakin tapauksessa odotettavissa olevan tuloksen vakavaa harkintaa (HE 201/1989 vp).

Jos edellytykset rikoksesta syytetyn määräämiseen hoitoon hänen tahdostaan riippumatta ovat olemassa sen jälkeen, kun mielentilatutkimus on toimitettu, Terveydenhuollon oikeusturvakeskus määrää hänet hoitoon hänen tahdostaan riippumatta. Hoitoon määrättyä saadaan oikeusturvakeskuksen päätöksen nojalla pitää hoidossa hänen tahdostaan riippumatta enintään kuusi kuukautta. Ennen tämän ajan päättymistä potilaasta on annettava tarkkailulausunto sen selvittämiseksi, ovatko

edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta edelleen olemassa. Päätös hoidon jatkamisesta tai lopettamisesta tehdään lääkärin kirjallisella päätöksellä ennen kuin hoito on kestänyt kuusi kuukautta. Hoidon jatkamista koskeva päätös on annettava potilaalle tiedoksi viipymättä ja heti alistettava hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Hallinto-oikeudella on siis valta päättää hoidon jatkamisesta. Oikeusturvakeskus sen sijaan päättää hoidon lopettamisesta.

Hoidon jatkamista koskevan päätöksen nojalla potilasta saadaan pitää hoidossa hänen tahdostaan riippumatta enintään kuusi kuukautta. Jos ennen tämän ajan päättymistä näyttää ilmeiseltä, että hoidon jatkaminen on välttämätöntä, potilaasta on laadittava uusi tarkkailulausunto ja lääkärin on annettava uusi kirjallinen päätös hoidon jatkamisesta. Tämä päätös alistetaan jälleen hallinto-oikeuden vahvistettavaksi.

Kuten edellä on todettu, rikoksista syytetyn tahdosta riippumattomaan hoitoon määrätyn hoidon lopettamisesta päättää aina Terveydenhuollon oikeusturvakeskus, jolle lääkärin kirjallinen hoidon lopettamista koskeva päätös on heti alistettava vahvistettavaksi. Oikeusturvakeskuksen on tällöin joko vahvistettava hoidon lopettamista koskeva päätös tai jos edellytykset hoitoon määräämiselle potilaan tahdosta riippumatta ovat olemassa, määrättävä potilas hoitoon.

Normaalisti rikoksesta epäillyn hoidon tarve tulee arvioiduksi mielentilatutkimuksen yhteydessä. Toisaalta vain osasta syyntakeettomuuden perusteella rangaistukseen tuomitsematta jätetyistä on tehty mielentilatutkimus kulloinkin käsiteltävänä olevan rikoksen johdosta. Arviolta noin puolet syyntakeettomuusratkaisuista perustuu muuhun aineistoon, esimerkiksi epäillystä aikaisemmin tehtyyn mielentilatutkimukseen. Tällaisessa tapauksessa syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta jätetyn hoidon tarve ei tule arvioitavaksi, ellei rikoksesta epäilty jo ennestään ole hoitojärjestelmän piirissä tai ellei tuomioistuimien saata asiaa terveydenhoitoviranomaisten harkittavaksi. Tätä koskeva säännös on mielenterveyslain 21 §:ssä, jonka mukaan tuomioistuimien voi jättäessään ymmärrystä vailla olevan rikoksentehtäjän rangaistukseen tuomitsematta saattaa henkilön hoi-

don tarpeen Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen ratkaistavaksi. Vuosittain tätä koskevia päätöksiä tehdään kuitenkin verraten vähän.

Sairaalan lääkärin päätökseen, joka koskee henkilön määräämistä hoitoon tai hoidon jatkamista hänen tahdostaan riippumatta, saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta. Hallinto-oikeuden päätökseen, joka koskee henkilön määräämistä hoitoon tai hoidon jatkamista hänen tahdostaan riippumatta koskevan päätöksen vahvistamisesta, saa hakea muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saannista. Oikeusturvakeskuksen päätökseen, joka koskee henkilön määräämistä hoitoon hänen tahdostaan riippumatta, tai hoidon lopettamista koskevaan oikeusturvakeskuksen päätökseen voidaan hakea muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen edellä mainitussa määräajassa.

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaan tahdosta riippumattomaan hoitoon voidaan määrätä henkilö, jonka huolto ei muutoin voida järjestää ja jonka on syytä olettaa ilman huoltoa joutuvan vakavaan hengen- tai terveyden vaaraan taikka jonka käytöksestä ja muista seikoista käy ilmi, että hän on vammaisuutensa vuoksi vaarallinen toisen henkilön turvallisuudelle ja välittömän erityishuollon tarpeessa (lain 32 §). Päätöksen huollosta tekee erityinen viranomainen (erityishuollon johtoryhmä). Päätös hoidosta on alistettava kahden viikon kuluessa hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Hoitopäätöksen edellytysten olemassaolo on tarkistettava kuuden kuukauden välein.

Alentunut syyntakeisuus

Syyntakeisuuden ja täyden vastuuvapauden välimaille sijoittuu lain tuntema alentuneesti syyntakeisten ryhmä. Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentti kuuluu: "Jos jonkun harkitaan rikosta tehdessään olleen täyttä ymmärrystä vailla, vaikkei häntä 3 §:n mukaan voida syyhyn mahdolltomaksi katsoa; olkoon yleistä lajia oleva rangaistus se, mikä 2 §:ssä on säädetty." Alentunut syyntakeisuus on ran-

gaistuksen vähentämisperuste. Sama asteikon alennus, joka koituu 3 luvun 2 §:n mukaan tekonsa 15- vaan ei 18-vuotiaana tehneiden nuorten eduksi, koskee myös tekijöitä, joiden harkitaan olleen rikosta tehdessään täyttä ymmärrystä vailla, vaikkei heitä 3 §:n mukaan voida syyhyn mahdolltomaksi katsoa. Se, oliko tekijä täyttä ymmärrystä vailla, ratkaistaan periaatteessa samantyyppisiä psykologis-normatiivisia näkökohtia painottaen kuin kysymys syyntakeettomuudesta.

Viranomaiskäytäntöä syyntakeisuuskysymyksissä

Mielentilatutkimukset ja mielentilalausunnot. Mielentilalausuntojen kokonaismäärä on 1980- ja 1990-luvuilla vaihdellut noin 200:n ja 300:n välillä vuodessa. Viime vuosina mielentilatutkimusten lukumäärä on laskenut. Vuonna 2000 mielentilatutkimuksia tehtiin 169 (vuonna 1999 181). Tutkitut olivat pääasiassa vakavista väkivaltarikoksista tai tuhoista syytettyjä.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen lausunnoissa vuonna 2000 syytetyistä 22 % arvioitiin syyntakeettomiksi, 23 % alentuneesti syyntakeisiksi ("täyttä ymmärrystä vailla") ja loput 55 % olivat arvion mukaan toimineet täydessä ymmärryksessä.

Syyntakeisuusarvioinnit kiristyivät 1990-luvulla. Täydessä ymmärryksessä olleiksi lausunnoissa arvioitujen osuus kasvoi 1990-luvun alkuvuosina nopeasti nykyiselle tasolle. Kokonaan ymmärrystä vailla olleiksi arvioitujen osuus on pysynyt melko tasaisena. Samalla alentuneesti syyntakeisten osuus on laskenut selvästi. Vielä 1980-luvun loppuvuosina tuon ryhmän osuus oli yli puolet, mutta viime vuosina enää neljännes. Siirtymä on tapahtunut täydessä ymmärryksessä olleiksi arvioitujen ryhmään, jonka kehitys on ollut juuri päinvastainen: 1980-luvun lopulla neljännes, mutta vuodesta 1994 lähtien yli puolet oli mielentilalausuntojen mukaan toiminut täydessä ymmärryksessä.

Tuomioistuimen syyntakeisuusratkaisut. Tuomioistuinten vuosittaisten syyntakeisuusratkaisujen sekä annettujen mielentilalausuntojen määrä ja rakenne poikkeavat toisistaan, koska kaikista syytetyistä ei laadita mielentilatutkimusta. Tarkkaa tietoa siitä, milloin

alentunut tai puuttuva syyntakeisuus todetaan ilman mielentilatutkimusta, ei ole. Selvää on, että mielentilatutkimus on sitä todennäköisempi mitä vakavampi rikos on kyseessä. Esimerkiksi viime vuosina Terveydenhuollon oikeusturvakeskus on antanut vuosittain korkeintaan muutamia kymmeniä mielentilalausuntoja, jotka liittyvät omaisuusrikoksiin, kun taas omaisuusrikoksia koskevissa tuomioistuinten ratkaisuihin todetaan kokonaan tai osittain puuttuva syyntakeisuus useita satoja kertoja vuodessa. Henkirikosten kohdalla mielentilalausuntoja taas on usein kaksi kertaa enemmän kuin niitä tuomioistuimen päätöksiä, joissa tekijä todetaan kokonaan tai osittain syyntakeettomaksi.

Syyntakeettomia oli vuonna 2000 päär rikoksen mukaan 92 eli 0,2 % oikeudenkäynnissä syyllisiksi todetuista. Alentuneesti syyntakeisista on saatavissa vain kaikkia rikoksia koskeva tieto (vastaavasti syyntakeettomista on saatavissa vain päär rikosta koskeva tieto, mikä tekee tilastojen lukemisen vaikeaksi). Sen mukaan alentuneesti syyntakeisille langetettiin vuonna 2000 oikeudenkäynnissä rangaistus 651 rikoksesta, mikä on 0,5 % tapauksista.

Henkirikoksista taikka niiden yrityksistä syytetyistä vuonna 2000 oli syyntakeettomia 13 eli 17 % päär rikoksista. Tuhotyör rikoksissa jäi syyntakeettomina rangaistukseen tuomitsematta vuonna 2000 14 %. Myös alentunutta syyntakeisuutta koskevaa säännöstä sovellettiin useimmin henkirikoksissa, joista tuomituista 20 % katsottiin alentuneesti syyntakeisiksi.

Tuomioistuinten syyntakeisuusarvioinnit ovat seurailleet annettuja mielentilalausuntoja. Alentuneesti syyntakeisten osalta tapahtunut lausuntokäytännön muutos merkitsee siten aiempaa pidempiä tuomioita. Erityisen suuri merkitys muutoksella on tuomittaessa tekijä murhasta. Tässä valinta alentuneen syyntakeisuuden ja täyden ymmärryksen välillä ratkaisee valinnan elinkautisen ja määräaikaisen vankeuden välillä. Elinkautisvankien määrä onkin kaksinkertaistunut muutamassa vuodessa.

Hoitoon määrääminen. Vuosina 1993—1995 mielentilatutkimuksessa ymmärrystä vailla oleviksi todetuista 135 rikoksesta syytetystä määrättiin hoitoon 129 eli 96 %.

1990-luvulla mielisairaaloissamme oli päivittäin hoidettavana taikka mielentilan vuoksi tutkittavana noin 400 rikoksen tehnyttä, mikä oli runsaat 6 % mielisairaalapotilaiden kokonaismäärästä (vuoden 1995 lopussa kaikkiaan 6 181 potilasta). Hajatapauksia lukuun ottamatta mielentilatutkimuksissa syyntakeettomiksi todetut määrätään siis tahdosta riippumattomaan hoitoon. Tämä ei kuitenkaan päde kaikkiin tuomioistuimissa syyntakeettomaksi todettuihin. Mielenterveyslain 21 §:n mukaan jos tuomioistuin jättää rikoksesta syytetyn mielentilan vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, tuomioistuin voi saattaa kysymyksen hänen psykiatrisen sairaanhoidon tarpeestaan Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen selvitettäväksi. Samalla henkilö voidaan määrätä säilytettäväksi vankilassa, kunnes hoidon tarvetta koskeva asia on ratkaistu. Vuosittain hoitoon määrätään ilman mielentilatutkimusta muutama syyntakeettomana tuomitsematta jätetty. Siitä, kuinka usein tuomioistuimet tarkistuttavat hoidon tarpeen, ei ole tilastotietoa. Vakavimmissa rikoksissa hoidon tarve tulee kuitenkin selvitettyksi, koska tällöin yleensä hankitaan mielentilatutkimus. Vuonna 1999 henkirikoksista ja niiden yrityksistä hankittiin mielentilatutkimus 78 tapauksessa, kun taas syyntakeettomina jäi rangaistukseen tuomitsematta 11 näistä rikoksista syytettyä.

Kriminaalipotilaan hoito on pitkäkestoista. Osa hoidosta kestää käytännössä eliniän eli osa potilaista on parantumattomia. Hoitoaikoja voidaan kuvata poikkileikkaustietona, joka kertoo sen, kuinka kauan tiettyinä hetkinä mielisairaaloissa hoidettavana olevat potilaat ovat olleet laitoshoidossa. Toiseksi hoidon kestoa voidaan kuvata laskemalla tiettyinä vuonna päättyneiden hoitojen kesto. Ensin mainittua laskutapaa seurattaessa saadaan tieto, että esimerkiksi vuoden 1995 lopussa laitoksissa hoidettavista kriminaalipotilaista neljännes oli ollut laitoksessa yli 9 vuotta ja lähes puolet vähintään 5 vuotta. Jälkimmäinen laskutapa taas kertoo, että samana vuonna päättyneistä hoitajaksoista viidennes oli kestänyt vähintään 9 vuotta, kolmannes vähintään 5 vuotta ja puolet vähintään 3 vuotta. Kriminaalipotilaan hoidon keston keskiarvo oli 5,3 vuotta ja mediaani 3,3 vuotta. Vuonna 1998 päättyneiden hoitojen keskipituus oli

5,6 v ja mediaani 3,5 v, joten hoitoajat olivat hieman pidentyneet.

3.2. Oikeusvertailua

Ruotsi

Syntakeettomuuden kriteerit. Vuonna 1965 voimaan tullut Ruotsin rikoslaki poisti aiemmin käytössä olleen erottelun syntykeisiin ja syntykeettomiin rikoksenteijöihin. Ruotsi on ainoa Euroopan valtio, jossa rikoslaki mahdollistaa syntykeettomien rikoksenteijöiden tuomitsemisen rangaistukseen. Tästä on tärkeä vankeutta koskeva poikkeus. Rikoslain 30 luvun 6 §:n mukaan sitä, joka tekee rikoksen vakavan mielenterveyden häiriön vaikutuksen alaisena, ei saada tuomita vankilaan. Jos tuomioistuimien katsoo, ettei myöskään mikään muu seuraamus tule kysymykseen, tekijä on vastuusta vapaa. Sen kääntöpuolena, että tuomioistuimien voi tuomita vakavastakin psyykkisestä häiriöstä kärsineen henkilön kaikkiin muihin seuraamuksiin mutta ei vankeusrangaistukseen, on, että psykiatriseen sairaanhoitoon voidaan tuomita vain ne, joiden rikos olisi normaalioloissa johtanut vankeuteen. Toisin sanoen hoitoseuraamuksen käyttö on kytketty rikoksen vakavuuteen.

Hoitoon määräämisen edellytykset. Psykiatriseen hoitoon määräämisen edellytyksenä on, että tekijä on tekoaikana kärsinyt laissa tarkoitettua vakavasta psyykkisestä sairaudesta ja että teko on tapahtunut tuon sairauden vaikutuksesta, eli sairauden ja teon välillä on syy-yhteys. Hoitomääräykset ovat jaettavissa kahteen luokkaan sen mukaan, miten päätös hoidon päättymisestä tehdään.

Määrääminen oikeuspsykiatriseen sairaalahoitoon edellyttää, että (a) tekijä kärsii vakavasta psyykkisestä häiriöstä tuomion antamisen aikaan, (b) rikosta ei voisi sovitaa sakolla, sekä (c) tekijän psyykinen tila ja henkilökohtaiset olosuhteet vaativat tahdosta riippumattomasti ja mahdollisesti pakkoa sisältävää psykiatrista sairaalahoitoa (rikoslain 31 luvun 3 §:n 1 momentti).

Oikeuspsykiatrinen sairaalahoito viittaa aina suljettuun hoitoon (erona muusta psykiatrisesta hoidosta). Oikeuspsykiatriseen hoitoon määräämisen edellytykset ovat rikokses-

ta seuraavan rangaistuksen ankaruutta koskevaa edellytystä lukuun ottamatta yhtenevät psykiatrista hoitoa koskevien pakkohoidon edellytysten kanssa.

Sosiaalihallituksen ohjeissa annetaan luetelo tiloista, jotka luetaan laissa tarkoitetuiksi vakaviksi psyykkisiksi häiriöiksi. Näihin kuuluvat muun muassa vaikeata psykoottista astetta olevat tilat, joissa realiteettien taju on häiriintynyt, sekavuus, ajatushäiriöt, aistiharhat, hallusinaatiot ja harhaluulot, depressiot, joissa on käsillä itsemurhariski, sekä vaikeammat persoonallisuushäiriöt, joissa ilmenee psykoottisia ylilyöntejä tai muita psykoottisia ilmiöitä tai voimakasta pakonomaista käyttäytymistä (kleptomaniaa, seksuaalisia perversioita). Hoitoon määräämisen edellytyksiin ei kuulu vaatimusta syy-yhteydestä. Riittää, että tekijä on tuomiohetkellä (ei tekohetkellä) hoidon tarpeessa.

Ennen tuomioistuimen päätöstä on asiasta hankittava lääketieteellinen selvitys. Päätösvalta asiassa on kuitenkin tuomioistuimilla. Vuodesta 1993 alkaen tuomioistuimien ei enää ole sidottu kyseiseen lausuntoon, vaan voi määrätä hoitoon myös vastoin lääkintäviranomaisten suosituksia. Tietävästi hoitopäätöksiä ei juuri tehdä vastoin suosituksia. Tämä myös merkitsee, että, toisin kuin sosiaaliviranomaisten tarjoamassa hoidossa (31 luvun 1 §) tai päihdehuollossa (31 luvun 2 §), tuomioistuimen päätös oikeuspsykiatrisesta hoidosta sitoo muita viranomaisia.

Turvaamisperusteinen hoitomääräys on kyseessä, milloin hoitoon määräämiseen on liitetty vapauttamista koskevia lisäedellytyksiä. Milloin tekijän mielentilan perusteella on käsillä uusien rikosten tekemisen vaara, päätös hoidon lakkaamisesta tehdään erityisessä järjestyksessä (utskrivningsprövning). Kun psyykkisesti vakavasti sairas henkilö on tehnyt rikoksen tuon sairauden vaikutuksesta ja on epäiltävissä, että henkilö syyllistyy sairautensa vuoksi vastaisuudessa vakavaan rikokseen, voi oikeus määrätä tekijän sellaiseen oikeuspsykiatriseen hoitoon, joka voidaan lopettaa ainoastaan oikeuden päätöksellä erityisessä uloskirjoitusmenettelyssä (31 luvun 3 §:n 2 momentti). Edellytyksenä sille, että hoito voidaan lopettaa vain oikeuden päätöksellä, on, että (a) rikos on tehty vakavan psyykkisen häiriön vaikutuksen alaisena, (b)

tekijä kärsii edelleen vakavasta psyykkisestä häiriöstä tuomion antamisen aikaan, (c) tekijä on tuomion antamisen ajankohtana oikeuspsykiatrisen hoidon tarpeessa ja (d) psyykkisen sairauden seurauksena on vaara, että tekijä syyllistyy uuteen, vakavaa laatua olevaan rikokseen. Kaikkien ehtojen tulee olla täytettyinä. Tässä tapauksessa hoitoon määräämistä tulee edeltää niin sanottu suuri mielentilatutkimus. Vaaditaan myös, että rikoksella ja sairaudella on syy-yhteys. Myös oletettujen uusien rikosten tulee olla vakavia. Vaikkei käsiteltävälle rikokselle ole asetettu vaatimuksia, käytäntö on, että turvaamisperusteinen hoito tulee kyseeseen vain väkivaltarikosten perusteella.

Hoidon kesto. Oikeuspsykiatrista hoitoa koskeva määräys tarkoittaa enintään neljän kuukauden hoitajaksoa laitoksessa. Tähän voi saada hakemuksesta kerrallaan enintään kuuden kuukauden pidennyksen. Päätöksen tekee lääninoikeus. Pidennysten lukumäärää ei ole rajoitettu. Jos hoito on määrätty lakkaamaan uloskirjoitusmenettelyn kautta, hoidon lopettamisesta päättää lääninoikeus. Muutoin asian ratkaisee asianomaisen laitoksen ylilääkäri. Henkirikoksissa langetetut rangaistusajat ovat noin kolme kertaa pidempiä kuin psykiatrisen hoidon kesto.

Mielentilatutkimus. Mielentilatutkimuksessa otetaan kantaa kysymyksiin: 1) onko epäilty tehnyt teon vakavan psyykkisen häiriön alaisena, 2) kärsiikö hän edelleen tästä häiriöstä, 3) onko edellytyksiä ja tarvetta määrätä hänet psykiatriseen hoitoon, 4) mikä on arvio vaarallisuudesta ja uusimisriskistä, 5) onko rangaistusseuraamuksien langettamisessa huomioon otettavia lieventäviä asianhaaroja, kuten oliko tekijän kyky kontrolloida toimiaan merkittävässä määrin alentunut rikoslain 29 luvun 3 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettulla tavalla. Tutkimus sisältää myös ehdotuksen seuraamukseksi, jos tekijä on kärsinyt vakavasta psyykkisestä häiriöstä. Laajan mielentilatutkimuksen enimmäiskesto on neljä viikkoa. Lisäksi tehdään suppeita tutkimuksia, joiden nojalla on mahdollista määrätä hoitoon ilman uloskirjoitustarkistusta.

Vaikutus syyteharkintaan. Syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta, jos kysymykseen tulee psykiatrisen hoito taikka erät toimintara-

joitteisten tuesta ja palveluista annetun lain mukaiset toimenpiteet (oikeudenkäymiskaa- ren 20 luvun 7 §:n 1 momentin 4 kohta).

Alentunut syyntakeisuus. Rikoslaisa ei käytetä alentuneen syyntakeisuuden käsitettä eikä myöskään syyntakeettomuuden käsitettä. Sen sijaan rikoslain mittaamissäännöksissä on tuomioistuimille jätetty mahdollisuus lieventää rangaistusta, milloin tekijän kyky kontrolloida käyttäytymistään on psyykkisen häiriön, mielenliikituksen taikka muun vastaavan seikan vuoksi tuntuvasti alentunut (rikoslain 29 luvun 3 §:n 1 momentin 2 kohta).

Uudistussuunnitelmat. Vuoden 1996 lopulla mietintönsä jättänyt komitea esitti syyntakeettomuuden käsitteen palauttamista Ruotsin rikoslakiin (SOU 1996:185).

Psyykkisesti häiriintyneiden rikosentekijöiden vastuuta ja heille määrättäviä seuraamuksia on perusteellisesti selvitetty hiljattain julkaistussa komiteamietinnössä (SOU 2002:3). Komitea ehdotti, että syyntakeisuus palautettaisiin rikosoikeudellisen vastuun edellytykseksi. Ehdotuksen mukaan tekijä ei joutuisi vastuuseen, jos hän ei vakavan psyykkisen häiriön, tilapäisen mielenhäiriön, vaikean kehityshäiriön tai vakavan dementian vuoksi ole voinut ymmärtää teon sisältöä tai säädellä käyttäytymistään. Seuraamuksina käytettäisiin yleisiä seuraamuksia, joten määräämisestä oikeuspsykiatriseen hoitoon luovuttaisiin seuraamuksena. Syyntakeettomana tuomitsematta jätettyjen hoitoon sovellettaisiin yleisiä terveydenhoitolainsäädännön edellytyksiä. Uutena seuraamuksena otettaisiin käyttöön yhteiskunnan suojelutoimenpide (samhällsskyddsåtgård), joka voitaisiin tuomita psyykkisesti häiriintyneille rikosentekijöille, myös syyntakeettomina tuomitsematta jätetyille. Tämän uuden seuraamuksen tuomitsemisen tarvetta arvioidessaan tuomioistuimen olisi otettava huomioon muun muassa vaara uusiin vakaviin rikoksiin syyllistymisestä. Nykyinen oikeuspsykiatrisen tutkimus korvattaisiin kahdella erillisellä selvityksellä, vastuun selvityksellä ja yhteiskunnan suojelutarpeen selvityksellä.

Norja

Käytössä on kolmijako syyntakeisiin sekä mielisairaisiin tai tunnottomassa tilassa ole-

viin rikoksentekeijöihin. Näiden välimaastoon sijoittuvat ne, joiden tajunnan taso on tilapäisesti merkittävästi alentunut. Oikeuskirjallisuudessa ryhmästä käytetään nimitystä alentuneesti syyntakeiset, mutta rikoslaissa tätä käsitettä ei käytetä.

Syyntakeettomuuden kriteerit. Teko ei ole rangaistava, jos sen tekijä oli tekohetkellä mielisairas tai tunnottomassa tilassa taikka vaikeasti psyykkisesti kehitysvammainen (rikoslain 44 §). Myös Norjan rikoslaki on puhtaan psykiatrisen metodin kannalla. Psykkisen tilan ja teon välille ei edellytetä kausaaliyhteyttä. Mielisairauksiksi tulkitaan sekä psykoosit että psyykkiset, vakava-asteiset kehityshäiriöt (NOU 1990:5). Tunnottomuus-tila tarkoittaa lyhytaikaista mielen häiriötilaa, johon liittyy täydellisen muistin menetys sekä alentunut tietoisuuden aste. Henkilö saattaa kyetä liikkumaan ja toimimaan, mutta ei tiedä mitä tekee. Tyypillisiä tiloja ovat unisakävely, hypnoositilat sekä aivovauriot tai kuumetilat. Vastuuvapaus on ehdoton. Toisaalta syyntakeettomuus ei estä muiden seuraamusten kuin rangaistusten tuomitsemista. Voidaan myös ryhtyä terveys- ja sosiaalilainsäädännön edellyttämiin hoitotoimiin.

Seuraamukset. Vuoden 2002 alussa voimaan tullut lainmuutos sisältää uuten seuraamuksena syyntakeettoman määräämisen psykiatriseen pakkohoitoon (tvungent psykisk helsevern). Kyse ei ole rangaistuksesta. Ehtona on, että käsillä on yhteiskunnan suojaamisen tarve ja tekijä on syyllistynyt johonkin laissa tarkemmin määriteltyyn rikokseen sekä että käsillä on vaara, että tekijä uudelleen syyllistyy samanlaiseen rikokseen. Päätöksen hoitoon määräämisestä tekee tuomioistuimien. Velvollisuus ja vastuu hoidon toteuttamisesta on terveydenhuoltoviranomaisilla. Seuraamuksen kesto ei ole ennalta määrätty, mutta seuraamuksen määräämisen edellytysten tulee olla jatkuvasti täytettyinä. Osapuolet voivat vaatia, että tuomioistuimien selvittää, ovatko edellytykset edelleen käsillä.

Alentunut syyntakeisuus. Rikoslaki ei tunne alentuneen syyntakeisuuden käsitettä. Sen sijaan tilanne on otettu huomioon rangaistuksen määräämistä koskevissa normeissa (56 §:n c-kohta).

Tanska

Syyntakeettomuuden perusteista säädetään rikoslain (straffeloven) 16 §:ssä. Syyntakeettomille määrättävistä erityis-seuraamuksista säädetään lain 68—70 §:ssä. Lisäksi rikoslain 85 §:ssä on säännös rangaistuksen lieventämisestä, jos rikos on tehty mielenterveyden häiriön alaisena.

Syyntakeettomuuden kriteerit. Henkilöt, jotka tekohetkellä olivat syyntakeettomia mielisairaudesta tai siihen rinnastettavan syyn taikka vaikea-asteisen kehityshäiriön perusteella, on vapautettava rangaistusvastuusta (16 §:n 1 momentti). Henkilöitä, jotka tekohetkellä kärsivät lievemmästä kehityshäiriöstä tai siihen rinnastettavasta tilasta, ei rangaista, elleivät erityiset syyt puolla rankaisemista (16 §:n 2 momentti). Rikosoikeudellisia seuraamuksia on tarkoitettu käytettäväksi eritoten tapauksissa, joissa syytetty on toistuvasti ajautunut mielenhäiriön aiheuttavaan tilaan alkoholin tai huumeiden käytön seurauksena.

Syyntakeisuus ratkaistaan siten lähinnä lääketieteellisin perustein. Laki ei edellytä psyykkisen tilan ja rikoksen välistä syy-yhteyttä. Vaaditaan vain, että häiriö ilmenee rikoksen aikana. Mielenterveydellisen häiriön tulee olla olemassa tekohetkellä, syyntakeettomuustilan tulee olla seurausta psyykkisestä häiriöstä ja syyntakeettomuuden tulee olla aktuaalisen sairaustilan aiheuttamaa. Myös käytetty mielisairauskäsite on psykiatrisen. Tutkiva lääkäri ottaa kantaa siihen, onko tekijä tehnyt tekonsa ollessaan mielisairas vai ei ja millainen tuo sairaus on ollut. Lääkäri ei ota kantaa syyntakeisuus-kysymykseen, jonka ratkaisee tuomioistuimien. Mutta kun rikoslain mielisairauskäsite seuraa lääketieteen sairaudelle antamaa sisältöä, seuraa tästä tosiasiallisesti, että huomattava osa ratkaisuvallasta on diagnoosia tekevällä lääkäriellä.

Seuraamukset. Syyntakeettomuuden perusteella 16 §:n nojalla rangaistuksesta vapautettu voidaan määrätä rikoslain 68 §:n mukaan suljettuun laitoshoidon (laki mainitsee laitovaihtoehtoina muun muassa mielisairaalan, kehitysvammaisille tarkoitettujen laitokset ja erityiseen tarkoitukseen varatut hoitokodit), milloin tämä katsotaan rikosten estämisen kannalta tarkoituksenmukaiseksi. Asiasta

päittää tuomioistuin. Edellytyksenä kuitenkin on, etteivät vähemmän rajoittavat seuraamukset tule kyseeseen. Sellaisina laissa mainitaan muun muassa valvonta sekä velvollisuus asua tietyllä paikkakunnalla ja käydä tietyssä työssä. Jos lievemmat määräykset eivät tehoa eivätkä tekijää ajatellen ole kokonaisuutena riittävät, voi tuomioistuin päättää ankarammista seuraamuksista, kuten esimerkiksi määräämisestä suljettuun mielisairashoittoon taikka viime kädessä eristettäväksi sen mukaan kuin 70 §:ssä säädetään.

Hoitoseuraamukset voivat tulla sovellettaviksi myös syyntakeisille. Rikoslain 69 §:n mukaan psykiatriseen hoitoon voidaan sijoittaa muitakin kuin 16 §:ssä tarkoitettuja mielisairaita, milloin tämä harkitaan tarkoitukseenmukaiseksi. Käytännössä kysymykseen tulevat lähelle syyntakeettomuuden rajaa sijoittuvat tapaukset. Erityisenä perusteena on myös asianomaisen oma hoitomotiivatio.

Vuonna 2000 voimaan tulleella uudistuksella otettiin käyttöön 68 ja 69 §:n mukaisten seuraamusten enimmäisajat.

Tanskalaisen järjestelmän erityispiirteenä on, että tuomioistuimen tulee ottaa kantaa siihen, sijoitetaanko syytetty mielisairaalaan vai psykiatriseen hoitoon mielisairaalassa. Ensin mainitussa tapauksessa henkilö sijoitetaan yleiselle osastolle ja hänen vapautumisensa on riippuvainen hoidollisista tuloksista. Vapauttamisesta päättää kuitenkin tuomioistuin. Vapauttamista voi hakea sekä hoidettava että hoidosta päättävä lääkäri. Psykiatrista hoitoa koskeva määräys tarkoittaa nimenomaan, että henkilö määrätään saamaan tiettyä hoitoa. Tuon hoidon lopettamisesta päättää lääkäri ilman tuomioistuimen uloskirjoituspäätöstä. Kriteerinä ovat jälleen hoidolliset näkökohdat. Hoidon lakattua potilas on velvollinen alistumaan avohoitoon ja toisaalta sairaala on velvollinen järjestämään edellytykset tuolle hoidolle. Avohoidon lakkaamisesta päättää tuomioistuin. Eräs psykiatrisen hoidon muoto on myös kriminaalihuollon suorittamaan valvontaan liitettävä avohoito.

Alentunut syyntakeisuus. Tanskan rikoslaki ei tunne yleistä alentuneen syyntakeisuuden käsitettä. Sen sijaan vastuun lievennys on mahdollista melko avoimen rikoslain lieventämisperusteiden avulla. Rikoslain 85 §:n mukaan rangaistusta voidaan lieventää, milloin

rikos on tehty vakavan mielenliikutuksen vallassa taikka milloin muut tekijän mielentilaan tai teko-olosuhteisiin liittyvät seikat antavat tähän aihetta. Eräänä soveltamistilanteena kirjallisuudessa mainitaan tapaukset, joissa on tehtävä valinta tavallisen rangaistuksen sekä mielenterveyden häiriöistä kärsiville tarkoitettujen erityisseuraamusten välillä.

Saksa

Syyntakeettomuuden kriteerit. Rikoslain 20 §:ssä säädetään mielentilaan perustuvasta syyntakeettomuudesta. Tekijä, jolta puuttuu kyky ymmärtää tekonsa oikeudenvastaisuus ja toimia tuon ymmärryksensä mukaisesti sairaalloisen sielullisen häiriön (mielenterveyden häiriön), syvän tietoisuushäiriön (tajunnan häiriön), heikkomielisyyden taikka muun vastaavan vaikean psyykkisen poikkeavuuden vuoksi, ei osoita rangaistuksen vaatimaa syyllisyyttä.

Sairaalloisen sielullisen häiriön päädiagnoosi on psykoosi. Edelleen sellaisiksi katsotaan neuroottis-psykopaattiset häiriöt sekä vakavat viettielämän häiriöt. Syviin tajunnanhäiriöihin kuuluvat muun muassa hypnoottiset tai post-hypnoottiset tilat, hallusinaatiot sekä ennen kaikkea esimerkiksi stressin, vihan, mustasukkaisuuden ja pelon aiheuttamat voimakkaat kiihtymistilat. Heikkomielisinä on pidetty idiootteja, imbesillejä ja debiilejä. Viimeinen ryhmä, eli vaikeat sielulliset poikkeavuudet, kattaa neuroosit, viettielämän häiriöt sekä sellaiset psykopatian vaikeimmat ilmenemismuodot, jotka pohjautuvat psyykkisiin rakenteellisiin sairauksiin ja kehityshäiriöihin.

Seuraamukset. Rikoslain 61 §:ssä mainituista erityisistä hoito- ja turvaamistoimenpiteistä ovat nyt tarkasteltavan ryhmän kannalta tärkeitä psykiatrisen hoito, päihdehoito sekä eristäminen.

Syyntakeeton sekä alentuneesti syyntakeinen voidaan määrätä psykiatriseen sairaalahoitoon, jos tekijää ja tekoa koskevan kokonaisarvostelun perusteella tekijän voi odottaa uusivan tekonsa ja olevan näin muille vaarallinen (63 §). Alentuneesti syyntakeinen voidaan vapausrangaistuksen ohella määrätä

hoitoon.

Päätös psykiatriseen hoitoon sijoittamisesta tehdään tuomioistuinkäsittelyssä, jossa psykiatri toimii asiantuntijana. Tuomioistuimen ratkaisussa ilmoitetaan ainoastaan laitokseen sijoittamisesta. Hoitomääräys on kestoiltaan rajoittamaton, eikä oikeus lausu tuomioissaan sen enempää sijoituspaikasta kuin hoidon kestostakaan. Hoidon kuluessa tuomioistuin tekee vuosittain päätöksen hoidon jatkamisesta.

Hoitoon määräämisen edellytyksenä on tekijän vaarallisuus. Vaarallisuusarvio tehdään tuomiohetken tilanteen mukaan. Tekijän vaarallisuus arvioidaan osaksi jo tehdyn teon perusteella, mikä myös merkitsee, etteivät aivan vähäiset rikokset oikeuta hoitomääräyksen antamiseen. Yleinen perustuslakiin kirjattu suhteellisuusvaatimus rajoittaa myös psykiatrisen hoidon käyttöä. Jos yhteiskunnan turvaaminen sekä tuomitun sopeuttaminen yhteiskuntaan olisivat saavutettavissa vähemmän rajoittavin toimenpitein, on niitä käytettävä.

Alentuneesti syyntakeiselle tulee kyseeseen myös yhdistetty rangaistus, jossa vankeusrangaistukseen on liitetty hoitojakso. Tällöin lähtökohtana on, että tuomio aloitetaan hoitojaksolla ja vankeusrangaistus suoritetaan hoidon päätyttyä. Vankeusrangaistuksen ja hoitomääräyksen käsittävälle yhteiselle seuraamukselle määrätään aina kiinteä aika. Sen sijaan tuomioissa ei oteta kantaa siihen, kuinka kesto jaetaan hoidon ja vankeuden välillä. Täytäntöönpanon osalta kuitenkin on sääntö, että sairaalassa tuomiosta voi sovittaa enintään kaksi kolmannesta (67 §:n 4 momentti).

Saksan rikoslaki tuntee myös mahdollisuuden määrätä päihdeiden käyttäjät tahdosta riippumattomaan päihdehoitoon enintään kahdeksi vuodeksi (64 §). Hoito toteutetaan pääsääntöisesti psykiatristen sairaaloiden suljetulla osastolla. Seuraamus on määrättävissä kaikille tekijäryhmille, myös syyntakeisille. Käytön edellytykset on vahvistettu rikoslain 64 §:ssä. Vaaditaan, että tekijä on alkoholista tai muista huumausaineista riippuvainen, hän on tehnyt rikoksen päihdeistä johtuvassa riippuvuus- tai huumausainelassa tai teko on johtunut kyseisestä riippuvuussuhteesta ja voidaan olettaa, että tekijä riippuvuussuhteensa seurauksena syyllistyy uusiin vakaviin

rikoksiin. Kaikkien ehtojen tulee olla täytettyinä.

Teon tulee olla yhteydessä päihderiippuvuuteen niin, että teko on tehty tuon tilan seurauksena taikka tuon tilan vuoksi, kuten huumeiden hankkimiseksi. Hoidon pääasiallinen tarkoitus on kuntouttava ja hoitava. Kuitenkin mukana on vaarallisuusarviointi. Vaaditaan näet myös, että jatkossa olisi odotettavissa riippuvuussuhteeseen syy yhteydessä olevia vakavia rikoksia. Arvioinnissa ratkaisevat tuomiohetken olosuhteet.

Suhteellisuusperiaate koskee myös tätä seuraamusta. Päihdehoitoa pidetään kuitenkin psykiatrista hoitoa lievempänä seuraamuksena, joten myös aikaisempia sekä odotettavissa olevia rikoksia koskevia vaatimuksia tulkitaan löyhemmin.

Vieroitushoidon enimmäiskesto on kaksi vuotta. Tuomioistuin päättää kestosta hoidon kuluessa. Hoidon tarpeellisuus on otettava tuomioistuimessa ratkaistavaksi vähintään kuuden kuukauden välein.

Eristäminen varmuussäilytykseen (Sicherungsverwahrung, 66 §) tulee kyseeseen vaarallisten huumausaineriippuvuudesta kärsivien rikoksentehtäjien ryhmässä. Edellytyksenä on, että (1) tekijä on aikaisemmin syyllistynyt vähintään kahteen rikokseen, joista molemmista on tuomittu vähintään vuoden vankeusrangaistukseen, (2) tekijä on ollut joko vankilassa tai hoitomääräysten varassa vähintään kaksi vuotta, (3) tekijä tuomitaan uudesta tahallisesta rikoksesta vähintään kahdeksi vuodeksi vankeuteen ja (4) on odotettavissa, että tekijä päihderiippuvuutensa vuoksi syyllistyy jatkossa vakaviin rikoksiin ja häntä on pidettävä yhteiskunnalle vaarallisena. Varmuussäilytyksen enimmäiskesto on 10 vuotta. Se voidaan määrätä tekijälle tämän syyntakeisuudesta riippumatta. Vuosittain seuraamus määrätään muutamalle kymmenelle rikoksentehtäjälle.

Alentunut syyntakeisuus. Rikoslain 21 §:ssä säädetään alentuneesta syyntakeisuudesta (Verminderte Schuldfähigkeit). Säännös antaa mahdollisuuden lieventää tekijälle tuomittavaa rangaistusta, jos tekijän kyky ymmärtää tekonsa oikeudenvastaisuus sekä hänen kykynsä toimia tuon ymmärryksensä mukaisesti on olennaisesti alentunut 20 §:ssä mainitusta syyistä. Alentuneesti syyntakeinen

voidaan myös määrätä vankilasijoituksen sijasta hoitoon mielisairaalaan.

Itävalta

Syyntakeettomuuden kriteerit. Syyntakeettomuuden perusteista säädetään rikoslain 11 §:ssä. Pykälän rakenne on sama kuin Saksassa. Syyntakeettomaksi katsotaan tekijä, joka teon hetkellä on mielisairauden, heikkolahjaisuuden tai syvän tietoisuushäiriön taikka muun näihin rinnastettavan psyykkisen häiriön vuoksi kykenemätön ymmärtämään tekonsa oikeudenvastaisuuden taikka kykenemätön käyttäytymään tuon ymmärryksensä mukaisesti.

Seuraamukset. Syyntakeeton, joka on tehnyt rikoksen, josta saattaisi seurata yli vuoden vankeusrangaistus, voidaan määrätä tuomioistuimen päätöksellä tahdonvastaiseen hoitoon, milloin tekijän henkilö, olosuhteet ja teon laatu huomioon ottaen on pelättävissä, että hän saattaa syllistyä tekoihin, joilla on vakavat seuraukset (21 §:n 1 momentti). Myös syyntakeisena rangaistukseen tuomittu voidaan määrätä samoin edellytyksin pakkohoitoon niin sanottuun psykopaattilaitokseen (21 §:n 2 momentti).

Alentunut syyntakeisuus. Rikoslain lieventämisperusteissa on säännös (34 §:n 1 momentti), joka oikeuttaa lieventämään rangaistusta, milloin tekijä on tehnyt tekonsa epänormaalien mielentilan alaisena taikka milloin hänen ymmärryskykynsä on heikentynyt. Säännös tulee sovellettavaksi myös luonnehäiriöiden (psykopatia) perusteella. Lainkohdassa tarkoitettut tilanteet tunnetaan oikeuskirjallisuudessa alentuneen syyntakeisuuden nimikkeellä.

Yhteenveto

Alentunut syyntakeisuus. Syyntakeisuuden aste-erot on otettu huomioon eri maiden rikosoikeusjärjestelmissä joko erottamalla selvästi alentuneesti syyntakeiset omaksi kategoriakseen tai ottamalla lakiin erillinen rangaistuksen mittaamissäännös, joka oikeuttaa tuomitsemaan samalle ryhmälle lievemmän rangaistuksen. Vertailumaista vain Saksan rikoslaki tunnistaa alentuneen syyntakeisuuden erillisen kategorian. Sen sijaan käsite on

tuttu useiden maiden oikeuskirjallisuudessa. Kaikki rikoslait kuitenkin tuntevat mahdollisuuden lieventää rangaistusta syistä, jotka ovat lähellä syyntakeettomuuteen johtavia perusteita.

Oikeuskäytäntöä. Käytettävissä olevien tietojen mukaan syyntakeettomien osuus rikosista syytetyistä on esimerkiksi Suomessa, Ruotsissa ja Saksassa samaa luokkaa. Hoitoon määrättyjen osuus vastaa Saksassa ja Suomessa toisiaan, sen sijaan Ruotsissa psykiatrisen hoidon käyttö on olennaisesti laajempaa.

3.3. Nykytilan ongelmia

Syyntakeettomuuden kriteerit

Syyntakeettomuuden perusteet on nykyisessä laissa kuvattu vanhahtavin ja nykykäsitksen mukaisesti myös varsin leimaavin termein. Osa perusteista on myös jäänyt käytännössä merkityksettömäksi (satunnainen mielenhäiriö). Toisena ongelmana on, ettei itse rikoslaissa ole selvästi otettu kantaa sovellettavaan arviointimenetelmään, siis siihen, mikä on lääketieteellisten, psykologisten ja normatiivisten kriteerien merkitys, sisältö ja keskinäinen suhde syyntakeisuusarvioinnissa. Oikeus- ja viranomaiskäytännöt ovat kuitenkin muotoutuneet melko selkeiksi, eikä syyntakeisuuden arvioinnissa käytännössä noudatettavaan malliin ole myöskään kohdistettu arvostelua.

Myös syyntakeettomuuden arviointiperusteita pohtinut rikosoikeuskomitea hylkäsi yksinomaisesti lääketieteellisen arviointimenetelmän. Mielisairautta ei sellaisenaan voi pitää syyntakeisuutta poistavana seikkana, vaan ratkaisevaa on, missä määrin sairaus ilmenee henkilön vähentyneenä kykyä käsittää ja ymmärtää asioiden tosiasiallinen ja moraalinen luonne sekä säädellä käyttäytymistään (komiteanmietintö 1976:72). Komitean mukaan syyntakeeton on sellainen henkilö, jolta siinä määrin on puuttunut kyky tajuta tekonsa tosiasiallinen tai moraalinen luonne taikka puuttunut käyttäytymisen vapaus, että olisi kohtuutonta kohdistaa häneen moitetta. Syyntakeisuuteen liittyy siten selkeästi kaksi erottuvaa elementtiä: älyllinen kyky käsittää asioita ja kyky tai mahdollisuus

säädellä käyttäytymistä valintatilanteissa. Sama psykologis-normatiivinen ajattelutapa on sittemmin hyväksytty myös korkeimman oikeuden käytännössä. Tälle perusratkaisulle rakentuu myös säännösehdotus.

Rikosoikeudellinen syyntakeettomuus ja mielisairaus leikkaavat toisensa vain osittain. Kaikki mentaalisiin perusteisiin syyntakeettomat eivät ole mielisairaita, eikä heitä siten voida määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon. Valtaosassa tapauksista tämä ei ole ongelma, sillä syyntakeettomuus ei välttämättä merkitse vaarallisuutta. Sen sijaan ongelmia saattaa muodostua, milloin syyntakeettomuuteen yhdistyy vakavien rikosten tekeminen ilman, että tahdosta riippumattoman hoidon muut edellytykset olisivat käsillä: esimerkiksi siten, että tekijää ei voi pitää mielisairana mielenterveyslain 8 §:ssä tarkoitettussa mielessä (hoitoon määrääminen), joskin kuitenkin syyntakeettomana rikoslaissa tarkoitettussa mielessä. Tämän alueen eliminoimiseksi edellytetään rikos- ja lääkintäoikeudellisen sääntelyn yhteensovittamista. Koska rikosoikeudellisen syyntakeisuus käsitteen kaventamiseen ei kansainvälisen vertailun perusteella eikä muutoinkaan ole tarvetta, mahdolliset ongelmat olisi hoidettava terveydenhoitolainsäädännön puolella.

Seuraamusjärjestelmä

Suomessa syyntakeettomaksi todetun hoitoon määräämisestä päättävät lääkintäviranomaiset. Viime kädessä päätöksen asiassa tekee Terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Hoidon jatkamista koskeva päätös on alistettava hallinto-oikeudelle, kun taas lopettamisesta voi päättää Terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Rikosoikeuskomitean mukaan päätös syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta jätetyille määrättävästä mahdollisesta sairaalahoidosta kuuluisi edelleen lääkintäviranomaisille. Käsillä oleva esitys rakentuu samalle kannalle.

Järjestelmä, jossa yleiset tuomioistuimet on suljettu pois päätöksenteosta, on kansainvälisesti harvinainen. Sen toiminnassa ei kuitenkaan ole havaittu puutteita. Ongelmat ovat lähinnä mielikuvien tasolla. Yhtenä ongelmana on ihmisten mahdollisesti kokema turvattomuus. Turvallisuuden tunteen kannalta

saattaisi olla eduksi, jos tuomioistuin todettaisiin tekijän syyntakeettomaksi määräisi hänet hoitoon tai vahvistaisi hoidolle enimmäisajan. Toisaalta järjestelmä, jossa henkilö määrättäisiin sairaalahoitoon vastoin lääkintäviranomaisten kantaa, tuntuu monessa suhteessa ongelmalliselta. Hoidon kriteerit ovat kuitenkin meillä lääketieteelliset, eivät juridiset. Joka tapauksessa tämänsuuntainen muutos vaatisi muutoksia myös hoidon käytön yleisiin periaatteisiin sekä konkreettisiin hoitoperusteisiin. Se merkitsisi myös periaatteellista muutosta oikeus- ja terveydenhuoltoviranomaisten keskinäisiin toimivaltasuhteisiin.

Toinen vaihtoehto on siirtää muodollinen päätösvalta tuomioistuimelle, kuitenkin siten, että suljettuun hoitoon määrääminen edellyttäisi lääkintäviranomaisten samansuuntaista lausuntoa. Tämä vastaisi Ruotsissa aikaisemmin käytössä ollutta järjestelmää. Näin poistuisi muun ohessa se nykyisin melko yleinen virhekesitys, jonka mukaan vakaviin tekoihin syyllistyneet syyntakeettomat pääsivät vapaasti jatkamaan rikoksiaan. Ongelmana tässäkin järjestelyssä olisi, ettei Suomessa ole ollut tapana sitoa tuomioistuinten päätösvaihtoehtoja tällä tavoin. Hoidon lopettamis päätös olisi yhtä lailla tärkeä. Jos hoitoon määräämisestä päättää tuomioistuin, tulisi ilmeisesti myös hoidon lopettamisen olla tuomioistuinasia. Kun hoidon keston määrää hoidon tarve, ei kesto voi ennakkoon vahvistaa. Nykyisin asia otetaan esille lääkintäpuolella kuuden kuukauden välein. Nämä päätökset tulisivat siten tehtäviksi joko yleisissä tuomioistuimissa, mikä tuntuu melko vieraalta, tai hallinto-oikeuksissa, joilla jo nykyisin on oikeus vahvistaa tai jättää vahvistamatta lääkärin tekemä hoidon jatkamista koskeva päätös.

Lainuudistuksen tarvetta harkittaessa on huomattava, ettei suuri osa päätösvallan siirtämistä koskevien ehdotusten taustaotaksuista pidä paikkaansa. Joka tapauksessa oletus siitä, että suomalainen järjestelmä olisi yhteiskunnan turvallisuuden kannalta vertailumaiden järjestelmiä huonompi, on selvästi perusteeton. Lääkintäviranomaisten käytäntö on Suomessa huomattavan tiukka ja on tiukentunut viime vuosina entisestään. Ruotsissa perinteisen rangaistusseuraamuksen vält-

tää vuosittain 600—700 rikoksentehtäjä mielenterveydellisen perustein. Suomessa todetaan vuosittain alle sata rikoksentehtäjä syyntakeettomaksi tuomioistuimen päätöksellä (vuonna 2000 tapauksia oli 92). Lisäksi arviolta muutama kymmenen jää syyttämättä. Psykiatrinen hoito on rikoksen seuraamukse- na Ruotsissa selvästi suosituempaa. Ruotsissa psykiatriseen hoitoon määrätään vuosittain 300—400 henkilöä. Meillä kriminaalipotilaita otetaan laitoksiin sisään vuosittain kymmenesosa tästä. Tämä kaikki merkitsee muun muassa, että suuri osa esimerkiksi Ruotsissa hoitoon määrätystä tuomittaisiin Suomessa täysimittaisiin vankeusrangaistuksiin. Syyntakeettomista, joita Suomessa on kansainvälisesti katsoen joko sama määrä tai pienempi osuus kuin vertailumaissa, tahdosta riippumattomaan hoitoon määrätään suurin piirtein sama osuus kuin muuallakin. Sen sijaan hoitoajat ovat meillä ainakin Ruotsiin verrattuna selvästi pidempiä.

Mutta vaikei järjestelmään siis olisi yhteiskuntaturvallisuuden nimissä tarve tehdä muutoksia, voivat syyt löytyä muualta. Nykyisen järjestelmän pulmana on pikemmin, että rikosoikeudellisen vastuun alaa on viime vuosina laajennettu lääkäreiden päätöksellä ja ilman julkista keskustelua. Viranomaiskäytännöissä tapahtuneet muutokset ehkä toisin sanoen kertovatkin nykyjärjestelmän haavoittuvuudesta sekä hoitoon määrättyjen oikeusturvan kannalta ehkä pulmallisesta oikeudellisen kontrollin puutteesta.

Syyntakeettomien hoitoon määräämistä koskeviin säännöksiin liittyy eräitä ongelmia. Jos rikoksesta epäilystä on laadittu mielentilatutkimus ja hänet on todettu syyntakeettomaksi, hänen todetaan olevan hoidon tarpeessa noin 95 %:ssa tapauksista. Toisaalta näyttää siltä, että ilman mielentilatutkimusta syyntakeettomaksi katsotuista verraten pieni osa määrätään hoitoon. Tämä on ilmeisesti yhteydessä siihen, että tuomioistuimet eivät juuri käytä hyväkseen mielenterveyslain 21 §:n mukaista mahdollisuutta saattaa tuomitsematta jätetyn hoidon tarve Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen arvioitavaksi. Esimerkiksi tapauksissa, joissa syytetty jo on mielenterveyspalvelujen piirissä, tähän tuskin on tarvettakaan. Muissa tilanteissa ja etenkin vakavampien rikosten yhteydessä hoidon tar-

ve tulisi kuitenkin saattaa oikeusturvakeskuksen arvioitavaksi, jollei tuota arviota ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana.

Alentunut syyntakeisuus

Alentuneen syyntakeisuuden kategoriaa on Suomessa arvosteltu varsin laajasti ja kovin monesta eri näkökulmasta.

Psykiatriselta kannalta luokkaa on arvosteltu keinotekoisena ja turhana. Koska täyttä ymmärrystä vailla olevat ja täydessä ymmärryksessä oleviksi katsotut eivät psyykkisen häiriön diagnoosilla mitaten eroa ryhminä merkittävästi toisistaan, olisi mahdotonta tehdä lääketieteellisin perustein selvää eroa syyntakeisten ja alentuneesti syyntakeisten välillä. Ja kun asiaa koskevalla ratkaisulla ei ole hoidollisia seurausvaikutuksia, olisi kritiikin mukaan sen pohtiminen, onko tekijä alentuneesti syyntakeinen vai täydessä ymmärryksessä, käytännössä turhaa resurssien tuhlaamista.

Toiseksi tätä kategoriaa on arvosteltu seuraamusjärjestelmän sisällön näkökulmasta. Pulmana on pidetty, ei ehkä niinkään alentuneen syyntakeisuuden luokkaa sinänsä vaan sitä, ettei seuraamusjärjestelmä riittävässä määrin ota huomioon tämän tekijäryhmän erityistarpeita. Vaikeistakin mielenterveyden häiriöistä kärsivien ongelmat tavallaan sivuutetaan vain antamalla heille tuomioon osittainen lievennys, mutta järjestämättä heille heidän tarvitsemaansa hoitoa. Pahimmillaan ainoa psykiatrisen auttamisen mahdollisuus käytetään menettelyllisesti raskaaseen mielentilatutkimukseen, joka tässä tapauksessa on auttanut vain sen ratkaisemisessa, että tekijä on kelvoinen suorittamaan vankeusrangaistustaan.

Alentuneesti syyntakeisten kategoria on saanut osakseen arvostelua myös yhteiskunnan suojelutarvetta korostavissa puheenvuoroissa. Tällöin säännöksen suurimpana epäkohtana on pidetty sen tuomaa mekaanista lievennystä tuomittavaan rangaistukseen. Käytännössä tällä on ollut merkitystä varsinkin täytetystä murhasta tuomittaessa, jolloin elinkautisrangaistuksen sijasta on tuomittu enintään 12 vuoden vankeusrangaistus.

Alentuneesti syyntakeisten luokan ongelmallisuutta on perusteltu myös edelliselle lä-

hes vastakkaisella argumentilla väittäen, että vapauttaessaan lausunnonantajan vaikeasta rajanvedosta vastuullisen ja vastuusta vapaan välillä tällainen väliporras tarjoaa helpon vaihtoehdon silloinkin, kun rikosoikeudellisen vastuun edellytykset eivät aidosti olisi täyttyneet.

On myös kiinnitetty huomiota siihen, ettei vastaavaa säännöstä ole muiden pohjoismaiden rikoslaeissa. Lopuksi väliportaan poistamista on perusteltu käsitteellisin syin: Alentunut syyntakeisuus olisi looginen mahdollisuus, koska vastuuseen joutuu tai ei joudu. Ihmiset ovat joko syyntakeisia tai syyntakeettomia — kolmatta vaihtoehtoa ei ole.

Osa tästä arvostelusta on perusteltua, osaan voidaan esittää painaviakin vastaväitteitä. Säännöksen arvioinnin lähtökohtana tulee olla yhtäältä, että alentunut syyntakeisuus on Suomessa rangaistavuuden määrään vaikuttava seikka, ja toisaalta syyntakeisuus ja sen aste ei ole yksinomaan tai edes olennaisimmilta osiltaan lääketieteellinen, vaan juridinen ja moraalinen kysymys.

Vastuun kaksijakaisuuteen rakentuva arvostelu (ihmiset ovat syyntakeisia tai eivät) jättää huomiotta sen, että syyntakeisuusarvostelun perusta on käyttäytymisen moittivuudessa ja siihen vaikuttavissa asteikollisissa tekijöissä, joihin kuuluu muun muassa tekijän kyky kontrolloida käyttäytymistään. Mahdolliset diagnostiset hankaluudet eivät myöskään mitätöi käyttäytymisen moraalissa arvottamisessa vaikuttavia yleisperiaatteita. Syyntakeisuus on aivan samalla tavoin asteikollinen käsite kuin muutkin rikosoikeudellista vastuuta ja syyllisyysmoitetta määrittävät perusteet. Lähes anteeksi annettava hätävarjelun liioittelu, kieltoerehdys tai oikeudenvastainen pakkotilateko alentaa moitetta, vaikka ei sitä kokonaan poista. Samalla tavoin myös henkisistä häiriöistä kärsivä ihminen on paremmin tai huonommin perillä tekonsa tosiasiallisesta tai oikeudellista merkityksestä, ja hän kykenee, sen mukaan kuinka vakavista terveydellisistä ongelmista on kyse, myös kontrolloimaan käyttäytymistään suuremmassa tai pienemmässä määrin. Alentuneen syyntakeisuuden kategoria onkin syyllisyysperiaatteelle rakentuvassa rikosoikeudessa itsestäänselvyys. Alentunut syyntakeisuus

lieventää syyllisyysmoitetta. Siltä osin kuin rangaistuksen tehtävänä on syyllisyyden asteeseen sidotun paheksunnan osoittaminen, myös alentuneesti syyntakeiselle tuomittavan rangaistuksen tulee olla lievempi.

Vaikka siis alentuneen syyntakeisuuden kategorialla ei lääkärille ole merkitystä, sillä on merkitystä tuomarille ja tuomitulle. Toinen asia sitten on, miten syyntakeisuuden kartoitus käytännössä tapahtuu ja miten sen tulisi tapahtua. Nykyinen mielentilatutkimus saattaa hyvin olla tämän seikan selvittämiseksi turhan raskas ja kallis väline. Toisaalta asian jättäminen pelkästään tuomarin omien havaintojen ja asianajajan argumentaation varaan on varmasti riittämätön ratkaisu.

Myöskään oikeusvertailu ei tue alentuneesta syyntakeisuudesta luopumista, päinvastoin. Kaikki tunnetut oikeusjärjestykset sisältävät alentuneen syyntakeisuuden ryhmän, silloin kuin asiaa tarkastellaan rangaistuksen määräämisen kannalta. Yleensä asiasta on säädetty mittaamisohjeiden yhteydessä, mutta poikkeuksiakin on. Suomen rikoslailla monessa suhteessa esikuvana olleessa Saksan rikoslaissa alentuneesta syyntakeisuudesta säädetään omana lainkohtanaan ja omalla nimikkeellään. Sen sijaan Suomessa termi "alentunut syyntakeisuus" on vain oikeustieteen kehittämä. Siihen katsomatta, kumpi menettely valitaan, on lopputulos rikosoikeudellisen rangaistuksen käytön kannalta sama. Myös siitä, onko alentunut syyntakeisuus terminä epäonnistunut, voi esittää eri käsityksiä. Ei ole kielellisiä esteitä sille, että täyden syyntakeisuuden ja syyntakeettomuuden väliin sijoitetaan alentuneen syyntakeisuuden ryhmä. Kaiken kaikkiaan luonnehdinta "täyttä ymmärrystä vailla oleva" on kuitenkin näistä kahdesta onnistuneempi. Niin moraaliselta, psykologiselta kuin psykiatriseltakin kannalta lienee selvää, että ihmiset ovat eri aikoina paremmin tai huonommin selvillä tekemisistään sekä tekojensa merkityksestä, ja ansaitsevat eriasteisen moitteen kulloisenkin ymmärryskykynsä mukaisessa suhteessa.

Alentuneen syyntakeisuuden aiheuttamaa mekaanista rangaistavuuden alenemista voi joissakin tilanteissa sen sijaan pitää pulmallisena. Erityisen ongelmalliseksi tilanne saattaa muodostua törkeitä henkirikoksia koske-

vissa yksittäistapauksissa. Alentuneesti syyntakeisen teossa voi vähäisemmästä syyllisyydestä huolimatta olla sellaisia piirteitä, että kokonaisarvostelun perusteella ei ole aihetta lievempään kohteluun. Tämän vuoksi esityksessä luovutaankin voimassa olevan lain mukaisesti mekaanisesta ja ehdottomasta asetteikkomuutoksesta ja sallitaan mahdollisuus tuomita alentuneesti syyntakeiselle myös täysi rangaistus.

Sen sijaan yleinen päätelmä alentunutta syyntakeisuutta vastaan olisi ilmeisen erheellinen. Ensinnäkin vain osa alentuneesti syyntakeisista on vaarallisia. Valtaosa syyllistyy vähäisiin omaisuusrikoksiin (sama koskee määrällisesti myös syyntakeettomia). Toiseksi järjestelmä sisältää erikseen mahdollisuuden rikoksentehtäjäiden eristämiseen vaarallisuuden perusteella. Virhepäätelmien välttämiseksi olisikin viisasta ratkaista erikseen kysymykset alentuneen syyntakeisuuden kategorian tarpeellisuudesta ja laajuudesta, hoidon tarpeesta ja käyttökriteereistä sekä eristämisestä tekijän vaarallisuuden perustella.

Myös se osa alentuneen syyntakeisuuden arvostelua, jossa keskeisenä on ollut huoli siitä, ettei seuraamusjärjestelmässä ole riittävässä määrin otettu huomioon tämän tekijäryhmän hoidollisia tarpeita, on osaksi oikeassa. Tämän näkökulman kannalta viranomaiskäytännöissä tapahtuneet muutokset ovat lisäksi vain pahentaneet tilannetta entisestään. Yhtäältä rangaistusajat ovat pidentyneet, toiseksi entisestään kaventunut alentuneesti syyntakeisten ryhmä on myös ominaisuuksiltaan aiempaa lähempänä syyntakeettomien ryhmää, jolloin tarve alentuneesti syyntakeisten seuraamusjärjestelmän kehittämiseksi hoidolliseen suuntaan painottuu entisestään. Johdonmukaisena korjauskeinona ei kuitenkaan olisi alentuneen syyntakeisuuden kategorian lakkauttaminen, vaan muutosten tekeminen seuraamusjärjestelmään. Alentuneesti syyntakeisten osalta joudutaankin jatkossa vielä pohtimaan kysymystä, olisiko luotava mahdollisuus hoidon ja rangaistuksen yhdistelmiin siten, että tuomitulle annettaisiin mahdollisuus suorittaa osa vankeusrangaistuksesta psykiatrisessa hoidossa. Tätä koskeva muutos on valmisteltava osana sopimushoitoa koskevaa uudistusta ja yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa.

3.4. Säännösten sisältö

2 momentti. Edellä jo käsitellyn ehdotetun 4 §:n 1 momentin mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä olisi, että tekijä on teon hetkelä täyttänyt 15 vuotta ja syyntakeinen. Ehdotettu 2 momentti koskisi syyntakeettomuutta. Sen mukaan tekijä olisi syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt.

Syyntakeettomuus arvioidaan kahden peruskriteerin valossa: Yhtäältä lähtökohtana ovat tietyt lääketieteelliset (psykiatriset) faktat kuten mielisairaus tai syvä vajaamielisyyttä. Toiseksi arvioitavana on, kuinka tällaiset seikat ovat vaikuttaneet tekijän havaintoihin, motivaatioon ja toimimiskykyyn. Syyntakeeton olisi tämän mukaan henkilö, joka 1) mielisairaudesta tai 2) syvän vajaamielisyyden taikka 3) vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ei ole (a) ymmärtänyt teon tosiasiallista luonnetta, tai joka (b) ei ole ollut selvillä teon oikeudenvastaisuudesta, taikka jonka (c) kyky säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt.

Lääketieteelliset (psykiatriset) kriteerit ovat mielisairaus, syvä vajaamielisyyttä ja vakava mielenterveyden tai tajunnan häiriö. Rikoslakiin ei ehdoteta otettavaksi viittausta mihinkään tiettyyn psykiatriseen diagnoosiin. Mielentilaa koskevat termit ovat siis yleiskielisiä. Etuna tällöin on muun muassa, etteivät psykiatriset koulukuntaerot vaikuta tuomioistuinyöskentelyyn. Toisaalta näin meneteltäessä ei myöskään ole tietoisesti pyritty irtautumaan samojen termien lääkintäjuridisesta merkityksestä.

Mielisairaus tarkoittaa tässä — kuten myös mielenterveyslaissa — tyypillisesti psykoottisluonteisia tiloja.

Syvää vajaamielisyyttä vastaava psykiatrisen käsite olisi usein kehitysvammaisuus. Tätä termiä vaivaa toisaalta leimaavuus. Sitä paitsi kehitysvammaisuus voi viitata myös fyysisiin ominaisuuksiin, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä vastuuongelmien kans-

sa. Nykyisin syyntakeettomiksi katsotaan muun ohella älyllisistä syistä ymmärrystä vailla olevat eli vajaamieliset. Käytännössä rajana on ollut, että älykkyydeltään 9-vuotiaan tason alapuolelle jäävät rikoksenteikijät on katsottu ymmärrystä vailla oleviksi. Tähän ryhmään kuuluvat vaikeasti kehitysvammaiset (joiden älykkyydosamäärä vaihtelee välillä 20—40), keskivaikeasti kehitysvammaiset (älykkyydosamäärä välillä 35—55) sekä osa lievästi kehitysvammaisista (älykkyydosamäärä välillä 50—70). Selkeätä rajaa sen suhteen, missä vaiheessa ylittyy raja syyntakeettomien ja alentuneesti syyntakeisten sekä vastaavasti alentuneesti syyntakeisten ja syyntakeisten välillä, ei voida esittää. Älyllinen kehitysvammaisuus esiintyy varsin harvoin päädiagnoosina. Sivudiagnoosin painoarvoa taas on erittäin hankala arvioida. Ratkaisevaa lopultakin on, ei pelkääntään todettu kehitysvammaisuus, vaan se, missä määrin havaittu häiriö on vaikeuttanut tekijän kykyä ymmärtää tekonsa merkitys ja säädellä käyttäytymistään.

Vakava mielenterveyden häiriö viittaa ennen kaikkea vaikeisiin rajatiloihin sekä seka- vuustiloihin, *tajunnan häiriö* taas erilaisiin myrkytystiloihin, ikäheikkouteen, demencian tuomiin ymmärryskyvyn alenemistiloihin sekä orgaanisiin aivovammoihin. Kriteerin sisällyttäminen lakiin merkitsee jonkinasteista syyntakeettomuuden alan laajennusta, mitä voi kuitenkin kansainvälisten käytäntöjen nojalla pitää perusteltuna.

Muutoksena nykyiseen lakiin on, ettei syyntakeettomuuden perusteissa erikseen enää mainittaisi nykyisen lain tuntemaa satunnaista mielenhäiriötä. Tällaisina perusteina oikeuskirjallisuudessa on nimetty tietoisuuteen tai tahtomiskykyyn vaikuttanut kuumeauti, myrkytys, aivotärähdyks ja tunnottomuuteen asti menevä päihtymys. Säännöstä on sovellettu kymmenkunta kertaa vuodessa. Tarpeen ilmaantuessa esitetty sanamuoto on ulotettavissa myös satunnaisiin mielenhäiriöihin. Tämänäyttypiset tilanteet ovat myös katettavissa erehdyssäännöksin.

Sillä, kuinka nykyisen tautiluokituksen tuntemat sairaudet sijoittuvat lain kriteereiden alle, ei kuitenkaan ole ratkaisevaa merkitystä. Olennaista on, missä määrin sairaus on vaikuttanut tekijän kykyyn havainnoida, ym-

märtää ja arvioida tosiasioita ja teon moraalista sekä oikeudellista merkitystä. On kysyttävä, miten sairaus on vaikuttanut hänen kykynsä kontrolloida käyttäytymistään.

Sairauden vaikutuksen volitiivis-kognitiivisten ja normatiivisten kriteerien tulee ilmetä siten, että tekijä ei ole ymmärtänyt teon tosiasiallista luonnetta, tai ei ole ollut selvillä teon oikeudenvastaisuudesta, taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Mielentilalausunnossa on siis kyettävä selvittämään, mikä on todetun psyykkisen tilan vaikutus tekijään kykyyn erottaa oikea ja väärä toisistaan, kykyyn tehdä kohtuullisen tarkkoja havaintoja ympäröivästä todellisuudesta ja hänen mahdollisuuksiinsa hallita omaa toimintaansa.

Oikeudenvastaisuus tekijän ymmärryksen kohteena viittaa ennen kaikkea teon kiellättävyyteen ("näin ei saa tehdä"). Milloin kyky arvioida tosiasioita on alentunut, ollaan lähellä tunnusmerkistöerehdyttä. Erehdyksestä tilanteen erottaa ennen kaikkea se, että virhearviointi johtuu syyntakeettomuustapauksessa tekijän sisäisistä ja useimmissa tapauksissa varsin pysyvistä henkisistä ominaisuuksista, ei niinkään tilanteeseen liittyvistä ulkoisista ja tilapäisistä seikoista.

Syyntakeettomuuden itsenäinen merkitys suhteessa syyksiluettavuuteen tulee esille ennen kaikkea tilanteissa, joissa tekijä on kyllä ymmärtänyt tekonsa oikeudellisen ja tosiasiallisen luonteen, mutta ei sairautensa vuoksi ole kyennyt kontrolloimaan käyttäytymistään. Vastuu ei toisaalta edellytä, että henkilö pystyy kaikissa suhteissa määräämään teemisistään. Toimintavapauttamme on yleensä jossain suhteessa kavennettu. Toisaalta lienee myös selvää, ettei vastuuvapaus edellytä, että tekijä on menettänyt kaiken kontrollin toimistaan. Vastuusta vapautumiseen vaaditaan ja siihen riittää, että kyky säädellä käyttäytymistä on "olennaisesti" tai "ratkaisevasti" heikentynyt. Vaadittavasta kynnyksestä päättäminen on kriminaalipoliittisin perustein ratkeava arvostuskysymys.

Syyntakeisuusarvio tapahtuu tekohetken tilanteen mukaan. Ratkaisu on syyllisyysperiaatteen kannalta ainoa kysymykseen tuleva. Rikos ei muutu tekona sen moittitavammaksi, vaikka tekohetkellä vallinnut syyntakeet-

tomuuden tila olisikin tuomitsemishetkeen mennessä poistunut. Toisaalta, vaikka teon jälkeen ilmenneet ongelmat ja häiriöt eivät tee tekoa sinänsä vähemmän moitittavaksi, ne saattavat kuitenkin tehdä rangaistuksen täytäntöönpanon mahdottomaksi. Sekä voimassa olevan että ehdotetun lain mukaan tuomioistuimella onkin myös mahdollisuus jättää rangaistus tuomitsematta, milloin rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon muun muassa tekijän henkilökohtaiset olosuhteet sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Säännös antaa mahdollisuudet tuomitsematta jättämiseen tilanteissa, joissa syyntakeettomuuden normaalisti perustava tila esiintyy vasta teon jälkeen.

Esityksen mukaan syyntakeettomaksi todetun hoitoon määräämisestä päättäisivät edelleenkin lääkintäviranomaiset ja viime kädessä Terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Hoidon jatkamista koskeva päätös on alistettava hallinto-oikeudelle, kun taas lopettamisesta voi päättää Terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Vaikka järjestelmä, jossa yleiset tuomioistuimet on suljettu pois päätöksenteosta, on kansainvälisesti harvinainen, ei sen toiminnassa ole havaittu olennaisia puutteita. Ongelmat ovat lähinnä mielikuvien tasolla. Joka tapauksessa tuomioistuinten osallistuminen esimerkiksi hoidon pituudesta päättämiseen vaatisi muutoksia hoitoperusteisiin sekä nykyisen mielenterveyslain tarkistamista. Näiden muutosten valmistelun ei ole katsottu kuuluvan rikoslain kokonaisuudistukseen. Näillä perusteilla ehdotuksessa on päätetty säilyttää nykyinen järjestelmä sellaisenaan.

3 momentti. Ehdotettu 3 momentti koskisi alentuneesti syyntakeisia. Jollei tekijä ole syyntakeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohekellä merkittävästi alentunut, häntä olisi pidettävä alentuneesti syyntakeisena. Tällöin olisi alentunut syyntakeisuus otettava huomioon rangaistusasteikkoa lieventävänä siten kuin ehdotetussa 6 luvun 8 §:ssä säädettäisiin.

Vaatimukset hylätä alentuneen syyntakei-

suuden kategoria perustuvat joko väärinkäsitkyisiin taikka alentuneen syyntakeisuuden ymmärtämiseen erheellisesti yksinomaan diagnostisena kategoriana. Alentuneen syyntakeisuuden säilyminen on syyllisyysperiaatteelle rakentuvassa rikosoikeudessa itseltään selvyys. Alentunut syyntakeisuus lieventää syyllisyysmoitetta. Siltä osin kuin rangaistuksen tehtävänä on syyllisyyden asteeseen sidotun paheksunnan osoittaminen, myös alentuneesti syyntakeiselle tuomittavan rangaistuksen tulee olla lievempi. Sillä, nimitäänkö tämä lievemmän syyllisyysmoitteen ansaitseva kategoria laissa erikseen ja varataanko sille oma pykälä, kuten esimerkiksi Suomessa ja Saksassa, vai otetaanko syyntakeisuuden aleneminen huomioon yleisissä mittaamisperusteissa kuten muissa pohjoismaissa, ei lopputuloksen kannalta ole ratkaisevaa merkitystä. Ehdotettu ratkaisu perustuu ennen kaikkea lakitekniisiin syihin.

Vastuun lieventämisen juuret ovat oikeudenmukaisuuskäsityksissämme sekä rikosoikeudellisessa syyllisyysperiaatteessa. Moraaliseen moitteeseen pohjaavassa syyntakeisuusarvioinnissa alentunut syyntakeisuus muodostaa luonnollisen ja tarpeellisen väliportaan vastuuvapauden ja täyden vastuun välillä. Näistä syistä laissa edelleen säilytetäisiin alentuneesti syyntakeisten luokka. Toisaalta tarvittavan liikkumavaran takaamiseksi rangaistusten mittaamisessa nykyisen lain mukaisesta mekaanisesta lievennyksestä ehdotetaan luovuttavaksi. Olosuhteen tarkemmasta merkityksestä rangaistuksen määrään ja laatuun säädettäisiin erikseen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten yhteydessä. Vastuun edellytyksiä koskevassa luvussa tuodaan esille vain se, että laki edelleenkin tunnustaa asteikollisuuden puheena olevassa suhteessa.

Kun syyntakeettomuuteen vaaditaan, että kyky kontrolloida käyttäytymistä on ratkaisevasti heikentynyt, niin alentuneeseen syyntakeisuuteen riittää luonnollisesti tätä vähäisempi kontrolloitavuuden aleneminen. Ehdotetussa lakitekstissä tämä on ilmaistu puhumalla kontrollointikyvyn merkittävästä alenemisestä. Sama vähennys ilmenee myös muissa termeissä: kun syyntakeettomuuden yhteydessä puhutaan syvästä vajaamielisyydestä ja vaikea-asteisesta mielenterveyden tai

tajunnan häiriöstä, alentunutta syyntakeisuutta koskevassa momentissa puhutaan yleisesti vajaamielisyydestä ja mielenterveyden tai tajunnan häiriöstä.

4. Päihtymyksen merkitys

4.1. Nykytila

Päihtymyksen vaikutuksesta rikosvastuuseen säädetään alentunutta syyntakeisuutta koskevassa rikoslain 3 luvun 4 §:ssä. Pykälän 2 momentissa todetaan: "Älköön tässä tapauksessa päihtymystä taikka muuta senkaltaista mielenhäiriötä, johon rikoksenteikijä on itsensä saattanut, yksinään pidettävä syynä tällaiseen rangaistuksen vähentämiseen." Lain mukaan humala, johon tekijä on itsensä saattanut, ei siis yksinään oikeuta alentunutta syyntakeisuutta vastaavaan rangaistuksen alentamiseen.

Sääntöä, jonka mukaan humala ei vaikuta vastuuseen, on perusteltu ennen kaikkea yleisestään syin. Onkin ymmärrettävää, ettei normaalisääntöjen mukainen vastuuvapaus voi tulla kyseeseen tilanteessa, jossa merkittävä osa rikoksista tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena. Ankarat vastuusäännöt kiinnittyvät kriminaalipoliittisten näkökohtien ohella myös yleisiin alkoholipoliittisiin sekä moraalisiin katsomuksiin. Toisaalta olosuhteen täyden merkityksen kieltäminen on syyllisyysperiaatteen kannalta ongelmallista. Lainsäätäjän ja oikeuskirjallisuuden kanta onkin kysymyksessä jonkin verran vivahteikkaampi kuin yleensä esitetään.

Ehdottomasta säännöstä, jonka mukaan itse hankittu humala ei vaikuta vastuuseen, on kirjallisuudessa esitetty poikkeuksena mielenhäiriöön rinnastettavan tunnettoman tilan synnyttämä niin sanottu patologinen humala. Toisaalta vastuusta vapautuminen on mahdollista, jos humaltuminen tapahtui vahingossa tai oli voimakkuudeltaan täysin ennakkoimaton, eikä juopumus siis ollut "itse hankittu". Onkin osoitettavissa erityistilanteita, esimerkiksi normaalia poikkeavat humalatilat ja erehdystilanteet, joissa humala saattaa poistaa rikosvastuun.

4.2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Ruotsissa juopumuksesta säädetään syyksiluettavuutta koskevien määräysten yhteydessä. Rikoslain 1 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan teko katsotaan rikokseksi vain, jos se on tehty tahallisesti. Pykälän 2 momentissa todetaan, ettei siitä, että teko on tehty itse hankitussa humalatilassa, seuraa, etteikö tekoa voisi pitää rikoksena.

Säännöksen sisällöstä on esitetty kolme tulkintavaihtoehtoa. On katsottu, että säännös oikeuttaa suoraan presumoimaan tahallisuuden ja tuottamuksen juopumustilanteissa. Toisena vaihtoehtona on, että lainsoveltajan tulisi kysyä, kuinka selvin päin toiminut rikoksenteikijä olisi tilanteet nähnyt, ja tehdä tämän perusteella päätelmät tekijän tahallisuudesta tai tuottamuksesta. Kolmas, ensimmäiselle vastakkainen tulkinta on lukea säännöstä vain muistutuksena siitä, että yleiset syyksilukemisvaatimukset pätevät myös juopumustilanteissa. Kaikki vaihtoehdot ovat edustettuina oikeuskäytännössä.

Ruotsin korkein oikeus selvensi ratkaisullaan (NJA 1973 s. 590) jossain määrin säännöksen sisältöä. Sen mukaan säännöksellä olisi tarkoitettu tuoda julki poikkeus normaalista tahallisuusvaatimuksesta. Toisaalta säännöksellä ei olisi tahdottu tehdä poikkeusta tahallisuusvaatimuksesta niissä tapauksissa, joissa tunnusmerkistö edellyttää erityistä tarkoitusta tai kvalifioitua tahallisuutta, siis tilanteita, joissa tahallisuus muodostaa itsenäisen subjektiivisen tunnusmerkin, "fristående subjektivt moment". Humalainen, joka on ottanut haltuunsa vieraat, mutta omiksi luulemansa lastenvaunut, on tämän perusteella katsottu voitavan vapauttaa varkaussyytteestä, koska häneltä on puuttunut varkausrikoksen edellyttämä erityinen anastustarkoitus. Kaiken kaikkiaan oikeustilaa pidetään yleisesti epätydyttävänä. Komitea esitti säännöstä muutettavaksi siten, että juopumustapauksissa otettaisiin käyttöön normaalit syyksilukemisäännöt (SOU 1988:7). Vuoden 1994 rikoslainuudistuksessa asian katsottiin kuitenkin edellyttävän vielä erilliselveltelyä (reg. prop. 1993/94:130).

Psyykkisesti häiriintyneiden rikoksenteikijöiden asemaa selvittänyt komitea ehdotti syyntakeisuuden palauttamista rikosoikeudel-

lisen vastuun edellytykseksi (SOU 2002:3). Tekijä olisi vastuusta vapaa esimerkiksi vakavan psyykkisen häiriön vuoksi. Ehdotuksen mukaan vastuuvapaus ei kuitenkaan tulisi kysymykseen, jos tekijä on itse aiheuttanut häiriötilansa juopumuksella tai muulla vastaavalla tavalla.

Norja. Norjassa juopumuksen vaikutuksesta säädetään Suomen tavoin syyntakeettomuuden yhteydessä. Syyntakeettomuutta koskevan rikoslain 44 §:n mukaan teko ei ole rangaistava, jos siihen syyllistynyt on tiedottomassa (bevisstløs) tilassa. Tiedottomuus, joka on seurausta itse hankitusta humalasta eli tekijän viaksi voidaan laskea se, että hän on tullut humalaan, ei kuitenkaan vapautta rangaistusvastuusta (45 §). Vastuuta voidaan toisaalta lieventää lain 56 §:n nojalla. Vuoden 2002 alussa tuli voimaan lainmuutos, jolla lisättiin rikoslain 40 §:ään säännös siitä, että itse hankittua humalaa ei oteta huomioon arvioitaessa, onko teko tahallinen. Vastaavasti 42 §:n mukaan itse hankitusta humalasta johtuva erehdys on vaikutukseton ja tekijän toimintaa arvioidaan ikään kuin hän olisi ollut selvä. Lain 56 §:n d kohdan mukaan rangaistusta voidaan lieventää, kun tekijä on toiminut itse hankitun humalan aiheuttamassa tiedottomassa tilassa, jos erityisen lieventävät asianhaarat puhuvat rangaistuksen lieventämisen puolesta.

Tanska. Juopumuksesta säädetään erikseen syyntakeisuuden yhteydessä (rikoslain 16 §:n 1 momentti). Lähtökohtana on, että alkoholin nauttiminen voi saattaa henkilön tilapäiseen mielenhäiriöön rinnastettavaan tilaan ja siis syyntakeettomaksi. Poikkeuksena yleisistä syyntakeisuussäännöistä säädetään, että jos syyntakeettomuuden yleisesti perustava tila on seurausta alkoholin tai muun sellaisen huumeen nauttimisesta, voidaan tekijä tuomita rangaistukseen, jos siihen on erityisiä syitä. Erityisenä vastuuta puoltavana syynä mainitaan kirjallisuudessa tilanne, jossa henkilö on aikaisempien kokemusten perusteella ollut selvillä alkoholin normaalista poikkeavista vaikutuksista ja niihin liittyvistä riskeistä. Presumptio on siis tavallaan käänteinen: syvä humala poistaa lähtökohtaisesti syyntakeisuuden, mutta tekijää voidaan kuitenkin rangaista, jos siihen on erityisiä syitä. Vastuuta toisaalta tiukennetaan sen kautta, että

oikeuskäytäntö on varsin pidättyväinen sen toteamisessa, onko humala saavuttanut vaadittavan patologisen humalan asteen.

Juopumuksen vaikutuksesta syyksiluettavuuteen ei ole erikseen säädetty. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei Norjan ja Ruotsin oikeuden ankara vastuu pätsisi Tanskassa. Humalaiseltakin edellytetään tahallisuutta, joskin tahallisuuden todistamiskynnystä jouduttaneen jonkin verran laskemaan syytetyn vahingoksi.

Saksa ja Itävalta. Päihtymyksen erityisasema on saksalaisella kielialueella säädelty yhtenäisen mallin mukaan. Humalan aiheuttamaa tietoisuuden ja tajunnan häiriötä käsitellään syyntakeisuuspuolella tavallisten sääntöjen mukaan. Riittävän syvä humala poistaa syyntakeisuuden. Tässä ei edellytetä tiedottomuuteen yltävää humalaa. Jo varhaisemmassakin vaiheessa juopumus voi vaikeuttaa käyttäytymisen säädeltävyyttä tavalla, joka oikeuttaa katsomaan tekijän tekohetkellä syyntakeettomaksi. Vaikka arvio tehdään humalan vaikutuksen perusteella tapauskohtaisesti, esitetään esimerkiksi Saksassa jonkinlaiseksi nyrkkisäännöksi, että 3 promillen humala johtaa jokseenkin säännönmukaisesti syyntakeettomuuteen ja 2 promillen humala alentuneeseen syyntakeisuuteen.

Vastuuta tiukennetaan kuitenkin erillisillä humalarikoksen (Vollrausch) tunnusmerkitöillä. Niiden mukaan rangaistaan sitä, joka nautittuaan tahallaan tai tuottamuksesta alkoholia tai muita huumaavia aineita tekee sittemmin oikeudenvastaisen teon, jos tekijää ei päihtymykseen perustuvan syyntakeettomuuden vuoksi voida tuomita siitä rikoksesta, jonka hän päihtyneenä teki. Jälkimmäisen teon osalta ei vaadita syyllisyysnäyttöä. Kyseessä on objektiivinen rangaistavuuden edellytys. Rangaistus ei kuitenkaan saa kohota korkeammaksi kuin mitä on säädetty siitä rikoksesta, jonka tekijä humalassa teki.

Syvää humalaa koskevan tunnusmerkistön tarve perustellaan humalaisten rikoksenteijöiden aiheuttamalla vaaralla oikeudellisesti suojatuille eduille ja yleiselle turvallisuudelle. Säännös on konstruoitu abstraktiseksi vaarantamisrikokseksi. Rikosvastuu edellyttää, että päihteitä nautitaan olosuhteissa, joissa tuo nauttiminen jollakin tavoin on omiaan synnyttämään vaaran oikeudellisesti suoja-

tuille eduille. Oikeuskirjallisuudessa humalantunnusmerkistöä on moitittu etenkin seuraushakuisuudesta. Sillä on pyritty välttämään syyllisyyperiaatteen avoin rikkominen luomalla kuva, että tilanteessa rangaistaan vain syyksiluettavasta humalasta, ei sen vallassa syntyneenä tehdyistä rikoksista. Kun nuo rikokset kuitenkin ovat rangaistuksen käytön ehtona ja kun niiden törkeys myös vaikuttaa rangaistuksen määrään, Vollrausch-tunnusmerkistöä on arvosteltu eräänlaiseksi silmäkääntötempuksi.

Yhteenvedo. Oikeusvertailu kertoo lainsäädäntöratkaisujen sekä oikeuskirjallisuudessa esitettyjen kannanottojen välisestä jännitteestä. Onkin ilmeistä, että lainsäätäjät joutuu tilanteessa vahvistamaan vastuusäännöt määrättyjen käytännön realiteettien asettamissa rajoissa ja tavalla, joka asettuu ristiriitaan keskeisten rikosoikeuden käyttöä koskevien periaatteiden kanssa. Ankarasta vastuu juopumustapauksissa on ristiriidassa syyllisyyperiaatteen kanssa. Lainsäädännössä edustettu ankara vastuu on ollut kasvavan kritiikin kohteena kaikissa pohjoismaissa. Myös saksalaisella kielialueella käytettyjä syvän humalan erilliskriminalisointeja on moitittu seurausvastuisiksi.

4.3. Nykytilan ongelmia

Lainsäädännöllinen tilanne on jossain määrin tulkinnanvarainen. Laissa säädellään ainoastaan humalan ja alentuneen syyntakeisuuden ja sitä vastaavan rangaistuksen alentamisen suhteista, tältäkin osin todeten, ettei humala "yksin", mutta ehkä muiden seikkojen kanssa yhdessä, johda vastuun alentamiseen alentuneen syyntakeisuuden perusteella. Kun samaa poikkeusta ei ole tehty täyden syyntakeettomuuden kohdalla, on kirjallisuudessa paikoin katsottu, että tiedottomuuteen yltävä tai sitä lähentyvä humala voi poistaa syyntakeisuuden kokonaisuudessaan, olkoonkin, että tapausten käytännöllinen merkitys on vähäinen ja saattaisi koskea lähinnä joitain laiminlyöntitilanteita. Toisaalta tiedottomuuden aiheuttavaa lievemmänkin humalan vaikutuksesta rangaistavuuteen on esitetty eri käsityksiä. Siitä, ettei humala rikoslain 3 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan yksin johda alentuneeseen syyntakeisuuteen, ei oike-

uskirjallisuudessa paikoin esitetyn mukaan seuraa estettä sille, että esimerkiksi juopumustilan aiheuttamia motiivintavallisia joissain tilanteissa kohdeltaisiin tavallisena rangaistuksen lieventämisperusteena.

Myös humalan ja syyksiluettavuuden sekä erehdysoppien väliset suhteet synnyttävät kysymyksiä. Juopumuksen rikosoikeudellinen vaikutus onkin arvioitava erikseen sekä suhteessa syyntakeisuuteen ja syyksiluettavuuteen. Juopumuksen vaikutusta on käsitelty ensisijaisesti syyntakeisuuskysymyksenä. Harvat syyksiluettavuutta koskevat kannanotot ovat myös jonkin verran erisuuntaiset. Osa kirjoittajista vaatii johdonmukaisuussystejä ankaraa vastuuta myös syyksiluettavuuspuolella, osa kirjoittajista taas katsoo, että tiedottomuuteen johtava humala poistaa tahallisuusvastuun, pois lukien tilanteet, joissa tekijä on tietoisesti hankkiutunut humalaan vapautuakseen vastuusta. Vaihtoehtoisesti on puollettu kantaa, jonka mukaan humalan synnyttämille erehdyksille myönnettäisiin normaalit oikeusvaikutukset. Rikosoikeuskomitea katsoi, että humalatilassa tapahtuneeseen ilmielävään tosiasiaerehdykseen olisi suhtauduttava kuin muuhunkin tosiasiaerehdykseen (komiteanmietintö 1976:72).

4.4. Säännöksen sisältö

Ehdotetun 4 §:n 4 momentin mukaan päihetympästä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei otettaisi syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä.

Humalan vaikutuksesta rangaistusvastuuseen ehdotetaan säädettäväksi edelleen nykyiseltä pohjalta ja yhteydessä rikosoikeudelliseen syyntakeisuuteen. Tämä merkitsee pitiäytymistä pohjoismaisessa sääntelymallissa, eikä lakiin siis ehdoteta saksalaisen kielialueen mallin mukaista humalarikos-tunnusmerkistöä.

Momentissa säädetään humalan vaikutuksesta syyntakeisuuden arviointiin. Syyllisyyperiaatteen täysimittainen soveltaminen ei humalatilanteissa liene mahdollista. Yleisestävät syyt sekä erät käytännön näkökohdat edellyttävät verraten ankaraa vastuuta. Syyttäjän olisi jokseenkin mahdoton

osoittaa rikoksen vaatimaa tahallisuutta, mikäli syytetyn sallittaisiin ilman erityisehtoja vedota juopumuksen aiheuttamiin tajunnan häiriöihin ja motivointivaikeuksiin. Ilmeistä edelleen on, ettei päihtymystä voida rinnastaa sellaisiin vaikutuksiltaan vastaaviin psyykkisiin tiloihin, jotka ovat tekijän oman valinnan tavoittamattomissa. Mielikuva siitä, että jokainen tiedottomuutta lähenevässä humalassa oleva on rikosoikeudellisesti syyntakeeton, olisi yleisprevention kannalta vahingollinen. Vastuuvapaudelta tulee edellyttää jonkinlaisia lisäargumentteja. Säännöksen mukaan päihtymys tai muu tilapäinen tajunnan häiriö, johon tekijä on saattanut itsensä, voitaisiinkin ottaa syyntakeisuusarvioinnissa huomioon vain, milloin siihen on erityisiä syitä. Tällaisina erityisinä syinä voisivat tulla kysymykseen esimerkiksi yhteisvaikutustilanteet, yllättävä teho, kokemattomuus, väsymys tai pitkäaikaisen käytön myötä alentunut toleranssi.

Erityisiä syitä koskeva ehto liittyy ainoastaan sellaiseen humalaan, johon tekijä on "saattanut itsensä". Tällä viitataan lähinnä humalan syyksiluettavuuteen — siis siihen, että tekijä on tietoinen tai hänen olisi tullut olla tietoinen humaltumisen riskistä. Sellainen päihtyminen, jota ei voida lukea tekijälleen tuottamuksellisenä syyksi, on lupa ottaa syyntakeisuutta alentavana tai sen poistavana seikkana huomioon normaalisääntöjen mukaan. Jos rikosentekijä on erehdyksessä nauttinut huumausaineita, esimerkiksi särkylääkkeiksi luulemiaan hallusinogeeniä, joiden vaikutuksesta tekijän havainnot todellisuudesta ja sen myötä myös tekemisistään ovat pahasti vääristyneet, voidaan häntä mahdollisesti pitää syyntakeettomana taikka alentuneesti syyntakeisena. Kyse olisi siis laissa tarkoitetusta vaikea-asteisesta tajunnan häiriöstä.

Jos tajunnan häiriö on tekijälle syyksiluettava, eli tekijä on saattanut itsensä humalaan eikä vain joutunut humalaan, seikalla ei lähtökohtaisesti ole vaikutusta syyntakeisuuteen taikka sen asteeseen, ellei tilanteeseen liity poikkeuksellisia piirteitä. Toisaalta useat tässä kysymykseen tulevista erityistä syistä ovat samalla seikkoja, joiden perusteella päihtymystä ei enää välttämättä ole pidettävä tekijälleen syyksiluettavana. Yllättävät ja enna-

koimattomat alkoholin ja lääkkeiden yhteisvaikutustilanteet ovat usein samalla sellaisia tajunnan häiriöitä, joita ei voisi lukea tekijälle syyksi. Erityiset syyt -kategoria on kuitenkin syyksiluettavuuden arvioinnissa vaikuttavia seikkoja laajempi. Humalalla voi olla erityisten syiden vuoksi merkitystä silloinkin, kun päihtyminen on ollut tietoista. Jos tekijä pakotetaan uhkauksin ja hänestä kiinni pitäen nauttimaan alkoholia, saattaa hän vapautua syntyneen sekavuustilan aikana tekemistään rikoksista. Tosin tällöin on tulkinnanvaraista, onko juomaan pakotettu "saattanut itsensä" humalaan.

Kaiken kaikkiaan ehdotettu sääntely merkitsee, ettei tekijä voi normaalitilanteissa vedota esimerkiksi syvän humalan tuomiin kontrollointivaikeuksiin tai siihen, ettei hän muista tapahtuneesta mitään. Vastuun lievennys voi tulla kyseeseen lähinnä tilanteissa, joihin liittyy jotain todella yllättävää. Alkoholin kanssa sattuvat yllätykset ovat yleensä melko lailla ennakoitavissa, sen sijaan esimerkiksi lääkeaineiden käytön yhteydessä mahdollisuudet vastuuta alentaviin erehdyksiin ja yllättäviin sivuvaikutuksiin ovat suu-remmat.

5. Mielenterveyslain 21 §:n mukainen menettely

Ehdotettu 4 §:n 5 momentti sisältäisi viittauksen mielenterveyslain 21 §:ään. Kyseisessä pykälässä säädetään, että jos tuomioistuin jättää rikoksesta syytetyn mielentilan vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, se voi saattaa kysymyksen hänen psykiatrisen sairaanhoidon tarpeestaan terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen selvitettäväksi. Tuomioistuin voi samalla määrätä tuomitsematta jätetyn säilytettäväksi vankilassa, kunnes oikeusturvakeskuksen päätös on annettu. Jos hänen psykiatrisen sairaanhoidon tarpeensa selvittämiseksi on välttämätöntä, oikeusturvakeskus voi määrätä hänet enintään 30 päiväksi sairaalaan tutkittavaksi.

Edellä on todettu, että tuomioistuimet eivät juuri käytä hyväkseen mahdollisuuttaan saattaa tuomitsematta jätetyn hoidon tarve arvioitavaksi. Kysymys on tapauksista, joissa hoidon tarve ei tule arvioitavaksi mielentilatutkimuksen yhteydessä, koska syyntakeetto-

muusratkaisu perustuu muuhun aineistoon, esimerkiksi aiempaan mielentilatutkimukseen. Jos syytetty ei ole muuten mielenterveyspalvelujen piirissä, saattaa kuitenkin olla aihetta arvioida hoidon tarvetta. Mahdollisesti mielenterveyslain 21 §:n vähäinen soveltaminen johtuu siitä, että pykälä ei ole rikoslaissa. Asian selventämiseksi syyntakeisuutta koskevan 4 §:n 5 momentiksi sijoitettaisiin viittaussäännös mielenterveyslain 21 §:ään, joka säilyisi ennallaan.

Momentissa säädettäisiin, että jos tuomioistuin jättää rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, tuomioistuimen tulee, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta, saattaa kysymys hänen hoidon tarpeestaan selvittäväksi siten kuin mielenterveyslain 21 §:ssä säädetään.

5 §. Syyksiluettavuus

1. Nykytila ja sen ongelmia

Rangaistukseen tuomitseminen edellyttää, että tekijä osoittaa teossaan rangaistavaa syyllisyyttä. Vaaditaan, että tekijä olisi voinut toimia toisin. Teon tulee perustua tekijän omiin valintoihin. Syyllisyysperiaate takaa, ettei valtio puutu yksilön elinpiiriin muutoin kuin tilanteissa, joissa yksilö on omien valintojensa kautta rikkonut lakia. Syyllisyysperiaate mahdollistaa näin pakkoon pohjautuvan rikoslain puitteissa ihmisten omien elämäntilanteiden toteuttamisen. Syyllisyysperiaate sisältää muun ohessa vaatimuksen subjektiivisesta syyksiluettavuudesta. Vastuuseen asettaminen edellyttää aina, että teko on luetavissa tekijälleen syyksi joko tahallisuutta taikka tuottamuksellisuutta. Näistä syyksiluettavuuden lajeista, tahallisuudesta ja tuottamuksesta, käytetään paikoin myös nimitystä syyllisyyden lajit.

Rikoslain 3 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan "teosta, joka harkitaan tapahtuneeksi pikemmin tapaturmasta, kuin tuottamuksesta, alköön rangaistusta tuomittako". Rangaistusvastuun vähimmäisedellytyksenä on siten aina tuottamus. Siitä, missä tilanteissa riittää tuottamusvastuu ja milloin vaaditaan tahallisuutta, rikoslaissa ei kuitenkaan säädetä. Tavanomaisoikeudellisena lähtökohtana on, että rikosoikeudellinen vastuu on tahallisuusvas-

tuuta. Jos laissa ei oteta kantaa vaadittavaan syyksilukemisen lajiin, teosta rangaistaan vain, jos tekijä on toiminut tahallisesti. Tuottamuksellisen teon rankaiseminen edellyttää lain nimenomaista säännöstä.

Sinänsä selkeätä lähtökohtaa hämärtävät kuitenkin eräät oikeuskirjallisuudessa esitetyt varaukset ja tarkennukset. Kanta, jonka mukaan tuottamusvastuu edellyttäisi aina nimenomaista säännöstä, ei ole riidaton. Tuottamuksellisen teon rankaisemiseen on katsottu riittävän myös, jos rangaistussäännöksen tarkoituksesta taikka sen yhteydestä on voitu päätellä lainsäätäjän tahtoneen rangaista rikoksesta myös tuottamuksellisessa muodossa. Tahallisuusvastuuta koskevaan sääntöön on lisäksi liitetty kaksi lieviä rikoksia koskevaa yleistä rajausta. Rikoslain 43 ja 44 luvuissa säänneltyjen niin sanottujen poliitariikosten sekä rikoslain ulkopuolisten kriminalisointien osalta on paikoin katsottu, että tuottamuksellisetkin teot voisivat olla rangaistavia ilman nimenomaista mainintaa. Vallitsevana kantana voi näissä tilanteissa pitää, että kysymys olisi ratkaistava erikseen kussakin yksittäistapauksessa.

Oikeustila on siten eräissä suhteissa epäselvä. Poliitariikosten erillinen ryhmä on rikoslain uudistusten myötä sinänsä menetännyt merkityksensä. Sen sijaan rikoslain ulkopuolisissa kriminalisoinneissa noudatettava syyksilukemisen vaatimus on käytännössä mitä merkityksellisinkin. Nykyisen tulkinnan mukaan tuottamusvastuu olisi ilmeisesti useimmissa tapauksissa mahdollinen ilman lain selvää sanamuotoa, edellyttäen, että tätä voidaan lakia säädettäessä ajatella tarkoitettuna. Kysymyksen jättäminen näin avoimen soveltamisohjeen varaan on oikeusturvaystävää ongelmallista, etenkin jos saman periaatteen katsottaisiin koskevan rikoslain tunnusmerkistöjä yleisemminkin. Rikoslain kokonaisuudistuksen valmistelussa on noudatettu johdonmukaisesti periaatetta, jonka mukaan tuottamusvastuu edellyttää selkeätä mainintaa laissa.

2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Asiaa koskevaa säännöstä muutettiin vuonna 1994. Uuden säännöksen mukaan (rikoslain 1 luvun 2 §:n 1 momentti) teot ovat

rangaistavia vain tahallisina, jollei tunnusmerkistössä toisin ole säädetty. Tuottamuksesta rankaiseminen edellyttää, että tuottamus nimenomaan mainitaan kyseisen rikoksen tunnusmerkistössä. Tämä pätee myös rikoslain ulkopuolisiin säännöksiin. Aikaisemman lain mukaan tilanne oli rikoslain ulkopuolisten kriminalisointien osalta jossain määrin avoin ja päätelmiä vaadittavasta syyksiluettavuuden muodosta oli tehtävä muun muassa rangaistusasteikon, säännöksen käytännöllisen funktion sekä muiden olosuhteiden perusteella.

Tahallisuusvastuun ulottaminen koskemaan myös rikoslain ulkopuolisia kriminalisointeja toteutettiin ottamalla käyttöön viiden vuoden siirtymäkausi. Ennen 1 päivää heinäkuuta 1999 tahallisuusvastuusääntöä sovellettiin rikoslain ulkopuolella vain heinäkuun 1997 jälkeen voimaan tulleiden kriminalisointien osalta. Tarkoitus oli, että lainsäätäjät käy 1 päivään heinäkuuta 1999 mennessä läpi muun lainsäädännön ja säätää tuottamukselliset tekemuodot rangaistaviksi niissä tapauksissa, joissa tarvetta on. Tuon ajankohdan jälkeen tahallisuusvastuu tuli voimaan myös vanhojen rikoslain ulkopuolisten kriminalisointien osalta.

Norja. Rikoslain 40 §:n 1 momentin mukaan rikoslaissa säädetyistä rikoksista rangaistaan vain tahallisesti tehtyinä, jollei ole nimenomaisesti säädetty tai kiistatta edellytetty (udtrykkelig er bestemt eller utvetydig forudsat), että myös tuottamuksellinen teko on rangaistava. Saman pykälän 2 momentin mukaan laiminlyönnillä toteutetusta rikkomuksesta rangaistaan tuottamuksellisenakin, jollei muuta ole säädetty tai kiistatta edellytetty. Norjan rikoslakitoimikunta ehdotti otettavaksi lakiin säännöksen, jonka mukaan rikoslaissa tarkoitettu teko on rangaistava vain tahallisena, ellei toisin ole säädetty. Muun lainsäädännön kriminalisoinneissa sekä erillisen siirtymäkauden aikana myös lievästi rangaistavissa laiminlyöntirikoksissa noudatettaisiin päinvastaista sääntöä, eli teot rangaistaisiin tuottamuksellisenä, jollei toisin ole säädetty (NOU 1992:93).

Tanska. Rikoslaissa säädetyt teot rangaistaan vain tahallisina, jollei tuottamuksesta ole nimenomaista säännöstä (19 §). Rikoslain ulkopuolella noudatetaan päinvastaista sääntöä.

Vastuu rajoittuu tahallisuuteen vain jos asiasta on nimenomainen säännös.

Saksa. Rangaistusvastuu edellyttää tahallisuutta, jollei tuottamuksellisten tekojen rangaistavuudesta ole nimenomaan säädetty (rikoslain 15 §). Tuottamusvastuuta ei voi perustaa tulkintaan, vaan ainoastaan selvään lain säännökseen. Tällä vuonna 1969 voimaan tulleella uudistuksella lainsäätäjät muutti aikaisempaa oikeustilaa. Tahallisuusvaatimus ulottuu myös rikoslain ulkopuolisiin kriminalisointeihin.

Itävalta. Itävallan rikoslaissa (7 §:n 1 momentti) erotetaan sääntelyn suhteen kolme ryhmää. Rikoslaissa rangaistavaksi säädetyt teot (Verbrechen, Vergehen) rangaistaan vain tahallisina. Rikoslain voimaantulon jälkeen muihin lakeihin otetut ja sisällöltään olennaisesti muutetut kriminalisoinnit (Vergehen, Übertretung) rangaistaan niin ikään vain tahallisina. Vanhempiin (rikoslain voimaantuloa edeltäneisiin) rikoslain ulkopuolisiin kriminalisointeihin pätevät vanhat säännöt. Niiden mukaan tunnusmerkistön edellyttämä syyksiluettavuuden laji olisi ratkaistava aina tulkinnalla yksittäistapauksissa erikseen.

3. Pykälän sisältö

Sääntelyn lähtökohtana on, että rikoslaissa pätee yleinen tahallisuusvastuu. Samaa periaatetta olisi sovellettava mahdollisimman pitkälle myös rikoslain ulkopuolisessa sääntelyssä. Kriminalisoinnin sijoituspaikka jää kuitenkin usein sattuman varaan eikä saata olla perusteena tekojen erilaiselle kohtelulle. Mitä vakavammasta rikoksesta on kyse, sitä painavimmat syyt on pitää tahallisuusvaatimuksesta kiinni.

Toisaalta sääntelyä harkittaessa joudutaan ottamaan huomioon, että useissa vähäisissä rikoslain ulkopuolisissa rikkomuksissa tuottamusvastuu on ainoa kriminaalipoliittisesti perusteltu syyksiluettavuuden muoto silloin, kun asia on tunnusmerkistössä jätetty avoimeksi. Etenkään vanhempien kriminalisointien suhteen ei ole perusteltua muuttaa nykyisiä tulkintoja. Tällöin vaihtoehtona on joko asettaa vanhemmat rikoslain ulkopuoliset kriminalisoinnit pysyvään erityisasemaan tai säätää niiden varalta erillinen määräaika, jonka kuluessa lainsäätäjän tulisi tarkistaa

syyksilukemisvaatimusten sisältö uhalla, että määräjän jälkeen teot rangaistaisiin vain tahallisuudella. Jälkimmäistä menetelmää noudatettiin Ruotsissa. Ratkaisu edellyttäisi kuitenkin koko lainsäädännön läpikäyntiä muutamassa vuodessa. On pelättävissä, että tämä työ jää joko tekemättä tai aikapulan vuoksi osa avoimista kriminalisoinneista muutetaan suoraan tuottamuskriminalisoinneiksi, jolloin tulos ei välttämättä vastaa työhön uhrattavaa vaivaa.

Näistä syistä esityksessä onkin päädytty ensin mainittuun ratkaisuun, kuitenkin eräin muunnelmin. Esityksen mukaan kaikissa vakavammassa rikoslain ulkopuolisissa kriminalisoinneissa tulee voimaan tahallisuusvastuu. Samoin tahallisuusvastuu pätee kaikkiin, myös lievempiin, rikoslain ulkopuolisiin kriminalisointeihin, jotka on säädetty uuden rikoslain voimaantulon jälkeen.

Pykälän 1 momentissa säädetään rangaistavuuden edellytykseksi tahallisuus tai tuottamus. Asiallisesti momentti ilmaisee siten rikosoikeudellisen syyllisyysperiaatteen keskeisen sisällön. Tässä yhteydessä tahallisuuden ja tuottamuksen käsitteissä jätetään avoimiksi. Tahallisuuden määritelmä esitetään kuitenkin otettavaksi luvun 6 §:ään sekä tuottamusta ja törkeää tuottamusta koskevat vastaavat säännökset luvun 7 §:ään.

Pykälän 2 momentissa säädetään rikoslain piirissä noudatettavasta syyksiluettavuussäännöstä. Sen mukaan rikolaisissa pätee poikkeukseton tahallisuusvaatimus. Jollei toisin ole säädetty, rikolaisissa tarkoitettu teko olisi vain tahallisuudella rangaistava. Tuottamus rangaistaan vain lain nimenomaisen säännöksen perusteella. Säännös merkitsee siten muutosta siihen oikeuskirjallisuuden suositukseen, jonka mukaan tuottamusvastuu voitiin yksittäistapauksissa perustaa rikoslain piirissäkin pelkkään säännöksen taikka lainsäätäjän tarkoitukseen.

Pykälän 3 momentissa säädetään rikoslain ulkopuolisten kriminalisointien osalta noudatettavasta syyksiluettavuussäännöstä. Tässä erotetaan kaksi eri tilannetta. Jos rikoslain ulkopuolisessa lainsäädännössä olevasta teosta on säädetty yli kuuden kuukauden vankeusuhka, tahallisuusvaatimus pätee katsomatta siihen, milloin rangaistussäännös on annettu. Jos rangaistus on tätä alempi, ratkai-

see säättämisaikajako. Vanhoissa, ennen rikoslain uudistuksen voimaantuloa annetuissa kriminalisoinneissa tilanne jäisi nykyisten tulkintojen varaan. Uusissa, lainmuutoksen voimaantulon jälkeen annetuissa rangaistussäännöksissä pätee tahallisuusvaatimus.

Järjestely merkitsee muutosta uusiin rikoslain ulkopuolisiin kriminalisointeihin ja vanhoihin yli kuuden kuukauden rangaistusmaksimin sisältäviin kriminalisointeihin. Tuottamusvastuuta ei edellä mainituissa tapauksissa voisi enää perustaa tulkintaan, vaan tuottamusvastuuseen vaaditaan selvä lain sanamuoto. Vanhojen rikoslain ulkopuolisten kriminalisointien osalta, joissa enimmäisrangaistus on kuusi kuukautta, noudatettaisiin aikaisempia tulkintaohjeita ja asia ratkaistaisiin tapauskohtaisesti ottaen huomioon säännösten yhteys, tarkoituksensa tehtävät.

Kaiken kaikkiaan tuottamusvastuu tulisi siis kysymykseen vain, jos asia on lain sanamuodon (tunnusmerkistöön otetun nimenomaisen ilmauksen kuten "varomattomuudesta", "huolimattomuudesta", "tuottamuksesta") perusteella riidaton, kun kyseessä ovat seuraavat ryhmät: (1) kaikki rikoslakiin sisältyvät kriminalisoinnit, (2) kaikki rikoslain uudistuksen jälkeen säädetty rikoslain ulkopuoliset kriminalisoinnit, (3) ne rikoslain uudistusta edeltäneet rikoslain ulkopuoliset kriminalisoinnit, joista voi seurata yli kuusi kuukautta vankeutta.

6 §. Tahallisuus

1. Yleisiä huomautuksia

1.1. Tahallisuuden määrittelystä

Arkikielessä "tahallisuus" viittaa useimmiten "tahtomiseen" tai tekemiseen "tieten tahtoen". Joka toimii tahallaan, tietää mitä tekee ja tahtoo tehdä juuri sen, minkä tekee. Tahtomista on usein taas pyrkiminen johonkin päämäärään. Rikosoikeudellinen tahallisuus on kuitenkin juridinen käsite. Sellaisena sen sisältöä joudutaan tarkentamaan eräissä suhteissa tahallisuuden arkikielistä merkitystä suppeammaksi, toisissa taas sitä laajemmaksi. Niinpä rikosoikeudessa "tahtominen" saatetaan ulottaa jopa seurauksiin, joiden tekijä toivoisi jäävän syntymättä. Toisaalta tahalli-

sesti syyksiluettaviksi ei välttämättä katsota aina sellaisiakaan seurauksia, joihin tekijä on pyrkinyt, jos niiden syntyminen on kuitenkin ollut äärimmäisen epätodennäköistä.

Tahallisuuden alaa ei siis vahvisteta arki-kielen lähtökohdista eikä myöskään pelkän psykologian keinoin. Taustalla ovat kriminaalipoliittiset syyt. Rikosoikeudellinen tahallisuuskäsitys rakentuu samojen peruselementtien varaan kuin rikosoikeudellinen syyllisyys. Tahallisuuden sisältöä määritetään käyttäen apuna tahtoon, tietoon sekä paikoin myös asennoitumiseen liittyviä kriteereitä. Tekijä, joka pyrkii vahingoittamaan toista tai joka tietoisesti loukkaa toisen oikeudellisesti suojattuja etuja, osoittaa käyttäytymisessään sellaista vihamielisyyttä tai piittaamattomuutta toisten eduista, että tahallisuusvastuu on kriminaalipoliittisesti perusteltua.

Tahallisuuden kohteena on rikoksen tunnusmerkistö. Tunnusmerkistöön sisältyvistä elementeistä keskeisin on usein teon seuraus, esimerkiksi kuolema henkirikoksissa. Tahallisuuden lajit onkin oikeuskirjallisuudessa yleensä määritelty suhteessa teolla aiheutettuihin konkreettisiin vahinkoseurauksiin. Uudemmassa tahallisuusteoriassa puhutaan tässä yhteydessä usein erikseen seuraustahallisuudesta. Seurausten ohella tahallisuuden tulee kattaa myös muut tunnusmerkistötekijät. Nämä usein teko-olosuhteiksi kutsutut seikat ovat sillä tavalla tekijän tahdosta riippumattomia, ettei tekijä voi asettaa niitä toimintansa päämääräksi, esimerkiksi omaisuuden kuuluminen toiselle varkausrikoksessa. Tätä tarkoittaen puhutaan vastaavasti olosuhdetahallisuudesta. Erottelulla seuraus- ja olosuhdetahallisuuden välillä on sikäli merkitystä, että tahallisuuden sisältöä määrittävien kriteerien merkitys vaihtelee sen mukaan, mistä tunnusmerkistötekijästä on kyse. Teko-olosuhteiden osalta asian ratkaisevat tiedolliset seikat (kognitiivinen tahallisuusteoria), seurausten osalta merkitystä on sekä tahtoon liittyvillä (volitiivisilla) että tiedollisilla seikoilla.

Seurausten ja teko-olosuhteiden ohella tahallisuudelta on saatettu myös edellyttää, että itse teko on tahdottu. Tällä on pyritty sulkemaan pois vastuu ei-vapaaehtoisista "teoista", kuten refleksiliikkeistä. Samaan tulokseen

päästään myös yleisen tekotunnusmerkin avulla, eli asettamalla vastuun edellytykseksi vapaaehtoinen ja kontrolloitu teko. Sillä, kumpaa menetelmää käytetään (tahallisuusvaiko tekokriteeriä), ei ole lopputuloksen kannalta merkitystä. Vastuu edellyttää aina, että tilanne on sillä tavoin tekijän kontrollissa, että voidaan sanoa hänen tehneen jotain. Ei riitä, että hänelle on tapahtunut jotain.

1.2. Tahallisuuden lajit (*seuraustahallisuus*)

Tahallisuuden lajit on oikeuskirjallisuudessa yleensä määritelty suhteessa teon seurauksiin. Jatkossa seurauksilla ymmärretään sekä konkreettisia vahinko- että vaaraseurauksia. Tahallisuuden muotoja on oikeuskirjallisuudessa erotettu kolme.

Dolus determinatus. Tilanne, jossa kriminalisoidun seurauksen aikaansaaminen on tekijän tarkoitus, tunnetaan suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa nimellä *dolus determinatus*. Siinä kriminalisoitu seuraus oli se syy ja peruste, minkä vuoksi tekijä ryhtyi tekoon. Tarkoitustahallisuus lasketaan tahallisuuden ylimmäksi asteeksi. Se osoittaa selkeätä päätöstä toimia vastoin toisten suojattuja etuja. Sen sijaan *determinatus-tahallisuus* ei edellytä arviota onnistumisen mahdollisuuksista. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan vaaditaan kuitenkin, ettei kyse ole pelkästä epärealistisesta toiveajattelusta. Sellaisen tarkoitettujen seurauksen syntymistä, jota tekijä asiallisesti ottaen piti poissuljettuna mahdollisuutena, ei voida lukea tekijän syyksi tahallisenä.

Dolus directus on oikeuskirjallisuuden määritelmän mukaan käsillä, milloin tekijä ei ole seurausta suorastaan tarkoittanut, mutta jonka hän on mieltänyt tavoittelemaansa päämäärään, luvalliseen tai luvattomaan, välttämättömästi liittyväksi. Esimerkkinä tästä tahallisuuden muodosta kuvataan usein tilanne, jossa terroristi asentaa lentokoneeseen pommin tarkoituksenaan surmata lentokoneessa matkustava valtionpäämies. Pommin räjähtämisen välttämättömänä oheisseurauksena on, että myös muut matkustajat saavat surmansa. Tekijän tahallisuus kattaa esimerkiksi ei-tarkoitettujen teon seuraukset (muiden matkustajien kuolema) *directus*-asteisena, kun taas teon varsinaisen tavoitteen osalta

kyseessä on determinatus-tahallisuus. Directus-tahallisuudessa keskeisellä sijalla ovat tekijän kognitiiviset käsitykset. Vastuu seuraa siihen katsomatta, pitikö tekijä oheisseurauksia tavoittelemisen arvoisena vai peräti epätoivottavina.

Kolmas tahallisuuden laji eli ehdollinen tahallisuus (*dolus eventualis*) määrittää tahallisuuden alarajan. Tätä koskeville eri käsityksille on yhteistä se, että kyse ei ole tavoitelluista seurauksista eikä myöskään tavoiteltuun seuraukseen varmuudella liittyvistä oheisseurauksista. Tyypillisesti kysymys on enemmän tai vähemmän todennäköisinä pidettävistä teon muista kuin tarkoitetuista seurauksista, joista ei oltu varmoja, mutta joiden arveltiin mahdollisesti olleen käsillä. Eventualis-tahallisuuden määrittely sisältää samalla rajauksen tuottamuksen suuntaan. Nämä tahallisuuden alarajaa täsmentävät teoriat jakaantuvat karkeasti kahteen ryhmään. Mielämisteorioissa tahallisuuden ja tuottamuksen ero määritetään lähinnä tekijän tiedollisten käsitysten (mieltämisen) sekä seurausten todennäköisyyden mukaan. Tahtoteorioissa ratkaisu tehdään sen mukaan, kuinka tekijän tahto on suhtautunut seurauksiin.

Vanhemmassa kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on Brynolf Honkasalon vaikutuksesta omaksuttu niin sanotun positiivisen tahtoteorian mukainen kanta, jonka mukaan tahallisuus edellyttää, että tekijä on suhtautunut hyväksyen tai välinpitämättömästi mahdolliseksi miellettyyn seuraukseen. Teko on tahallinen, jos tekijän voisi arvioida ennen tekoon ryhtymistä ajatelleen "olkoonpa, että tekoni johtaa mahdolliseksi mieltämäni oikeudenloukkaukseen, ryhdyn siihen kuitenkin". Tuottamus olisi taas kysymyksessä, jos tekijän tahto on suhtautunut torjuvasti miellettyyn oikeudenloukkauksen mahdollisuuteen.

Siitä, kuinka laajasti oikeuskäytäntö oli omaksunut positiivisen tahtoteorian, ei perusteltujen tahallisuusratkaisujen puuttuessa ole esittää varmaa kantaa. Luultavaa kuitenkin on, jo Honkasalon oppikirjaesitysten keskeisen aseman vuoksi, että positiivinen tahtoteoria on ollut käytännössä varsin laajasti hyväksytty. Tosin vanhemmasta oikeuskäytännöstä on löydettävissä myös toisensuuntaisia ratkaisuja. Selvä muutos oikeuskäytännön tahallisuusperusteluissa ajoittuu 1970-

luvulle, jolloin korkein oikeus antoi joukon henkirikoksia koskevia ratkaisuja. Niissä tahallisuuden kriteeriksi on asetettu se todennäköisyys, jolla tekijä on käsittänyt tekonsa johtavan rangaistavaan seuraukseen. Tekijä on tuomittu taposta, mikäli hän on pitänyt kuolemaa tekonsa varsin todennäköisenä seurauksena. Vastaavasti tappoa koskeva syyte on hylätty, milloin tekijä ei ole pitänyt kuolemaa tekonsa varsin todennäköisenä seurauksena. Tuota peruslinjaa on sittemmin noudatettu melko johdonmukaisesti, joskin perustelujen yksityiskohdat sekä vaadittavan todennäköisyyden asteen kuvauksessa käytetyt termit ovat vaihdelleet.

1.3. Olosuhdetahallisuus

Olosuhdetahallisuudella viitataan muihin tunnusmerkistötekijöihin. Olosuhteella tarkoitetaan tällöin kaikkia niitä tosiasiallisia tai oikeudellisia seikkoja, joiden tulee täytyttyä, jotta tunnusmerkistön objektiivinen puoli toteutuisi. Esimerkiksi kätkemisrikoksessa vaaditaan, että omaisuus on rikoksella saatu, rattijuopumuksessa vaaditaan, että kyseessä on moottoriajoneuvo, ja henkirikoksessa, että kohteena on ihminen.

Etenkään vanhempi oikeuskirjallisuus ei yleensä ole kehitellyt nimenomaisesti olosuhdetahallisuuden sisältöä. Seuraustahallisuuden osalta esitetty päteekin varsin pitkälle myös olosuhdetahallisuuteen, kuitenkin sillä erotuksella, että tahallisuuden perusmuodoksi usein mielletty tarkoitustahallisuus ei sovellu olosuhdetahallisuuden muodoksi. Olosuhteet eivät hevin saata olla tavoitteiden ja pyrkimysten kohde. Tahallisuus suhteessa muihin tunnusmerkistötekijöihin kuin seurauksiin määrittäytykin siten ennen kaikkea tiedollisten kriteerien nojalla. Niinpä esimerkiksi tieto siitä, että anastettava omaisuus kuuluu toiselle, on varkausrikoksessa vaikuttavan tahallisuuden tyyppitilanne.

Teko-olosuhteiden osalta tahallisuuden perustilanteena voidaan pitää tietoa tai varmuutta siitä, että teko toteuttaa tunnusmerkistön. Teko-olosuhteiden suhteen tahallisuuden alarajaa määrittää vastaavasti eventualisasteinen olosuhdetahallisuus. Painotettaessa tiedollisia elementtejä asian ratkaisisi se, kuinka hyvin tekijä oli selvillä muiden olo-

suhteiden käsillä olosta. Viimeaikaisissa korkeimman oikeuden ratkaisuisa myös teko-olosuhteiden osalta rajaksi on asetettu se, onko tekijän katsottu pitäneen niiden käsillä oloa varsin todennäköisenä.

1.4. Vaadittava tahallisuuden laji ja aste

Tahallisuuden eri lajien on yleensä nähty olevan astesuhteessa keskenään siten, että raskaimpana tahallisuuden lajina on pidetty determinatus-tahallisuutta, kun taas suhdetta tuottamukseen määrittävää eventualis-tahallisuutta pidetään tahallisuuden lievimpänä asteena. Aste-eroista huolimatta tahallisuuden eri muodot ovat tunnusmerkistöjen soveltamisessa lähtökohtaisesti samanarvoisia. Jollei tunnusmerkistöstä muuta ilmene, tahallisten rikosten rankaisemisessa riittää tahallisuuden alin aste. Poikkeuksena ovat ne tunnusmerkistöt, joissa olosuhteiden osalta on edellytetty tietoa ("tieten"), taikka joissa vaaditaan erityistä tarkoitusta (tämä ilmaistaan joko finaalityyppisellä tai esimerkiksi verbeillä "aikoa" tai "tarkoittaa"). Tahallisuuden lähempi sisältö ratkeaa molemmissa tapauksissa tunnusmerkistön sanamuodon pohjalta.

2. Oikeusvertailua

Tahallisuuden ylimmät asteet määritellään sekä pohjoismaissa että saksalaisella kieli-alueella jokseenkin samoin, vaikka käytetyt nimikkeet vaihtelevat. Tahallisuuden alarajaa koskevat ratkaisut sitä vastoin eroavat myös sisällön osalta.

Ruotsi. Rikoslaisissa ei määritellä tahallisuutta. Tahallisuuden raskaimmat asteet määritellään samoin kuin Suomessa, mutta eri termein. Meillä käytettyä dolus determinatus-ta vastaa Ruotsissa dolus directus ja Suomessa dolus directuksen nimellä tunnettua tahallisuuden lajia dolus indirectus. Raja tahallisuuden ja tuottamuksen välillä vedetään niin sanotun hypoteettisen tahtoteorian mukaan. Teko on tahallinen, milloin tekijä on mieltänyt oikeudenloukkauksen vaaran ja voidaan otaksua, että tekijä olisi tehnyt teon siitä huolimatta, että hän olisi pitänyt vain mahdolliseksi mieltämänsä seurauksen syntymistä varmana.

Vaikka tahallisuuden alarajan määrittelyä on arvosteltu oikeuskirjallisuudessa pitkään, oikeuskäytäntö on pitäytynyt varsin johdonmukaisesti hypoteettiseen tahtoteoriaan. Vuonna 1995 oikeusministeriö asetti työryhmän, jonka tehtäviin kuului myös sen pohtiminen, tulisiko tahallisuuden alarajan määrittelyssä noudatettavia perusteita muuttaa mahdollisesti lakiin otettavalla määritelmällä. Mietinnössä SOU 1996:185 käytiin läpi tahallisuuden alarajaa koskevat eri vaihtoehdot. Komitean kanta hypoteettiseen tahtoteoriaan oli selväpiirteisen kielteinen. Se kiinnittikin päähuomionsa tälle teorialle vaihtoehtoisin tahallisuusmuotoiluihin ja niiden ongelmiin.

Mietinnössä päädyttiin suosittamaan kvalifioidun todennäköisyystahallisuuden asettamista tahallisuuden alarajaksi. Sen mukaan tahallisuus olisi käsillä, jos tekijä pitää tunnusmerkistön toteutumista tekonsa uskottavana seurauksena. Uskottavuus viittaisi siihen, että tunnusmerkistön toteutuminen on selvästi todennäköisempää (klart mera sannolikt) kuin sen toteutumatta jääminen. Toinen tapa muotoilla sama vaatimus olisi uuden "tietotahallisuuden" (insiktuppsåt) käyttöön-otto. Teko olisi sen mukaan tahallinen, jos se vastaa sitä, mitä tekijä on tiennyt tai ymmärtänyt taikka otaksunut (insett, uppfattat eller antagit). Tässäkin olisi mietinnön mukaan kysymys kvalifioidusta todennäköisyystahallisuudesta, kuitenkin ilman todennäköisyystermejä. Jossain määrin epäselväksi tällöin jää, mikä on tahallisuuden edellyttämä tiedon varmuus. Mietinnössä todetaan, että jonkin verran alempi varmuus kuin suomalaisessa dolus directuksessa riittää (SOU 1996:185). Tahallisuuteen riittää, että tekijä arvioi tunnusmerkistön toteutuvan. Mietinnössä käytetyt ilmaukset viittaavat tilanteeseen, jossa seuraus on selvästi ollut tekijän laskelmiin vaikuttava keskeinen tekijä.

Työryhmän ehdotuksen mukaan teko on tahallinen, jos se on tarkoituksellinen taikka vastaa sitä, mitä tekijä on tiennyt, ymmärtänyt tai otaksunut. (SOU 1996:185, ehdotettu 1 luvun 2 §:n 2 momentti.)

Työryhmän ehdotusta ei kuitenkaan ole toteutettu. Hyväksytyssä hallituksen esityksessä 2000/01:85 asetettiin lainsäädännön muutoksen edelle se vaihtoehto, että tahallisuus-

käsitteen kehittäminen jätetään tuomioistuimille. Vallitsevan tahallisuuskäsitteen katsottiin kehittyneen oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa pitkän ajan kuluessa.

Norja. Norjan rikoslaki ei sisällä tahallisuudsmääritelmää. Norjalainen oikeuskirjallisuudessa ei myöskään käytetä kahdesta ylimmästä tahallisuuden lajista vakiintuneita termejä. Niiden sisältö vastaa kuitenkin Suomessa asiasta esitettyä. Tahallisuus on käsillä ensinnäkin, milloin seuraus on tekijän tarkoittama (tilsiktet), toisin sanoen milloin tekijä on toivonut tuottavansa teolla tämän seurauksen. Sama pätee, milloin tekijä pitää seurausta välttämättömänä välineenä tavoittelemansa lopputuloksen saavuttamiseksi, vaikka tekijä pitäisikin tapahtumaa sinänsä valitettavana. Kummassakaan tapauksessa ei seurauksen todennäköisyydellä ole tahallisuuden kannalta merkitystä. Tarpeellinen vastuunrajoitus saadaan oikeuskirjallisuuden mukaan joko sallitusta riskistä tai adekvanssivaatimuksesta. Oikeusjärjestyksen ei pidä puuttua aivan mitättömiin riskeihin, siitä huolimatta, että tekijä tai joku muu laskisikin toimintansa niiden varaan.

Tahallisuuden alaraja määritetään yleensä niin sanotun todennäköisyysteorian mukaan, jolloin käsillä on tahallisuus, milloin tekijä pitää ei-toivottua seurausta tai teko-olosuhteiden käsilläoloa tekonsa varmana tai todennäköisimpänä seurauksena. Vaadittavasta todennäköisyyden asteesta on ollut jonkin verran epäselvyyttä. Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä vaadittiin varsin korkeata todennäköisyyttä. Uudemmassa oikeuskäytännössä on tyydytty alhaisempaan asteeseen. Vähimmäisvaatimuksena on, että tekijä on tekohetkellä ajatellut, että seurauksen syntyminen on todennäköisempää kuin sen syntymättä jääminen. Ratkaisevaa on subjektiivinen todennäköisyys eli tekijän oma käsitys asioista. Oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä tunnetaan myös positiivisen tahtoteorian mukainen eventualis-tahallisuus. Sen sijaan hypoteettinen tahtoteoria on tullut hylätyksi niin kirjallisuudessa kuin oikeuskäytännössäkin.

Ehdotus vuodelta 1992 (NOU 1992:23) esittää lakiin tahallisuuden määritelmää. Sen mukaan tahallisuus olisi käsillä, milloin tekijä (1) tarkoituksella toteuttaa teon, joka täyt-

tää tunnusmerkistön, tai (2) toimii tietoisena siitä, että teko varmuudella tai mitä todennäköisimmin täyttää tunnusmerkistön, taikka (3) pitää mahdollisena, että teko täyttää tunnusmerkistön ja päättää tästä huolimatta ryhtyä tekoon sillä riskilläkin, että tunnusmerkistö tulee täytetyksi. Vuoden 1983 rikoslaki-toimikunta esitti tahallisuuden alarajan määrittämistä yksin todennäköisyystahallisuuden perusteella. Vuoden 1992 ehdotuksessa todennäköisyystahallisuuden rinnalle on asetettu positiivisen tahtoteorian mukainen muotoilu (edellä kohta 3). Ehdotuksen positiivista tahtoteoriaa koskevat perustelut liittyvät ennen kaikkea mahdollisuuteen varmistaa tahallisuusvastuu eräissä huumausainerikoksiin liittyvissä erityistilanteissa. Oikeuskirjallisuuden mukaan positiivisen tahtoteorian vahvistamisella ei kuitenkaan olisi suurta käytännön merkitystä, sillä poikkeustilanteita lukuun ottamatta olisi jokseenkin mahdotonta osoittaa tekijän omaksuneen teorian edellyttämän suhtautumisen tunnusmerkistötekijään.

Tanska. Myöskään Tanskan rikoslaissa ei ole tahallisuudsmääritelmää. Oikeuskirjallisuudessa erotetaan kaksi tahallisuuden astetta. Raskaampi näistä, "suora tahallisuus", kattaa Suomessa omaksutun determinatus- ja directus-tahallisuuden. Suora tahallisuus (direkte forsæt) on seurausrikosten yhteydessä käsillä, milloin tekijä on tavoitellut seurausta. Sama koskee tavoiteltuun seuraukseen välttämättä liittyviä seurauksia. Vaikka seurauksen todennäköisyydellä ei periaatteessa ole merkitystä, vaaditaan, että tekijä on pitänyt niitä käytännössä mahdollisina. Tekorikosten tahallisuus on määritettävä suhteessa tekoon ja teko-olosuhteisiin. Niissä tapauksissa, joissa kyse ei ole tulevaisuuden tapahtumista, on korkein tahallisuuden aste joko tieto tai käytännöllinen varmuus teko-olosuhteiden käsillä olosta.

Tahallisuuden alaraja määritetään myös Tanskassa tavallisimmin todennäköisyysteorian mukaan. Käsillä on tahallisuus, milloin tekijä pitää ei-toivottua seurausta tai teko-olosuhteiden käsilläoloa todennäköisimpänä (overvejende sandsynlig) seurauksena. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan tahallisuuden vaatimaksi todennäköisyys riittää 50 %:n ylittävä todennäköisyys. Rajaa tosin

hämärtää se, että vaadittava aste vaihtelee ainakin oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan rikostyypeittäin. Todennäköisyystahallisuuden ohella oikeuskäytännössä on jossain määrin sovellettu myös positiivisen tahtoteorian mukaista eventualis-tahallisuutta, vaikka tuohon teoriaan on oikeuskirjallisuudessa kohdistettu arvostelua.

Saksa. Rikoslaisissa ei määritellä tahallisuutta. Tahallisuuden ylimmät asteet määritellään Saksassa jokseenkin samoin kuin pohjoismaissa. Nimikkeet tosin vaihtelevat. Tahallisuuden peruslajeja erotetaan toisinaan kolme, toisinaan kaksi. Ensimmäisessä tapauksessa erotetaan "tarkoitus" (Absicht), dolus directus ja tahallisuuden lievin aste, jota kutsutaan vuoroin dolus eventualikseksi, vuoroin ehdolliseksi tahallisuudeksi. Toisinaan taas kahta ensimmäistä tahallisuuden lajia kutsutaan ensimmäisen ja toisen asteen dolus directukseksi.

Tahallisuuden alaraja on saksalaisen rikosoikeustieteen vilkkaimmin keskusteltuja kysymyksiä. Asiasta esitetyt kilpailevat näkemykset voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään. Kognitiivisissa teorioissa ratkaisevalle sijalle asetetaan tekijän käsitykset tunnusmerkistön toteutumisen todennäköisyydestä sekä teolla aiheutettujen riskien suuruudesta. Volitiivisten teorioiden mukaan tahallisuus edellyttää jonkinlaista myönteistä kannanottoa seurauksen taikka tunnusmerkistön toteutumisen suhteen. Vaaditaan, että tekijä on joko hyväksynyt mieltämänsä seurauksen tai ottanut sen kannettavakseen "kaupan mukana". Tahallisuuteen on toisaalta tahdottu lukea myös seuraukset, joita tekijä ei varsinaisesti hyväksy, mutta päättää sietää kaiken uhallakin. Tahallisuus on siten käsillä, milloin tekijä ottaa vakavasti huomioon tunnusmerkistön toteutumisen ja tyytyy siihen. Lähes kaikki asiassa esitetyt ratkaisuyritykset ovat tulleet myös riitautetuiksi. Uusimmissa oppikirjoissa esitelläänkin parhaimmillaan alun toistakymmentä tapaa määrittää tahallisuuden alimman asteen ja tuottamuksen raja. Saksalaisella kielialueella melko vakiintunut tahallisuuden kriteeri seurauksen hyväksymisestä "kaupan kylkiäisenä" (in Kauf nehmen) ei pohjoismaisessa oikeuskirjallisuudessa ole saanut suurtakaan ymmärrystä. Eräänä ongelmana on nähty liian läheinen yhteys tie-

toiseen riskinottoon ja sitä kautta yleiseen tuottamusvastuuseen. Se, että ottaa riskin "kaupan mukana", ei välttämättä merkitse itse seurauksen hyväksymistä.

Itävalta. Saksalaisen kielialueen rikosoikeus heijastelee kokonaisuudessaan melko suoraan Saksassa käytävää keskustelua. Itävallan rikoslain 5 § sisältää myös tahallisuuden määritelmän. Säännös rakentuu sen ajatuksen varaan, että tahallisuuden olemus on tekemisessä tieteen tahtoen. Pykälän 1 momentin mukaan tahallisesti (vorsätzlich) toimii se, joka tahtoo aikaansaada asiantilan, joka vastaa tunnusmerkistössä annettua teonkuvausta. Tässä katsotaan riittäväksi myös, jos tekijä pitää tunnusmerkistön toteutumista vakavasti otettavana mahdollisuutena ja suostuu siihen. Pykälän 2 momentin mukaan tekijä toimii tarkoituksellisesti (absichtlich), milloin hän on ottanut toimintansa lähtökohdaksi tunnusmerkistössä mainitun olosuhteen taikka seurauksen aikaansaamisen. Pykälän 3 momentin mukaan tietoisesti (wissentlich) toimii se, joka pitää varmana, että laissa tarkoitettu olosuhde on käsillä tai seuraus aiheutuu hänen teostaan. Sisällöllisessä suhteessa termien valinnalla ei ole vaikutusta tahallisuuden raskaimpien muotojen määrittelyyn. Sen sijaan tahallisuuden alaraja on myös Itävallassa jatkuvan keskustelun aihe. Paino on tältä osin tahtoon liittyvissä (volitiivisissa) teorioissa.

3. Tahallisuuden alaraja korkeimman oikeuden käytännössä

Todennäköisyystahallisuus. Korkein oikeus antoi 1970- ja 1980-lukujen taitteessa joukon surmaamisrikoksia koskevia ennakkoratkaisuja, joilla tahdottiin selvittää tahallisuusvaatimuksen ja lievimmän tahallisuuden asteen sisältöä. Kun tuomioistuin ei liittännyt perusteluihin mitään lausumia tekijän tahdon suuntauksesta, on katsottu, että ratkaisulla olisi vahvistettu niin sanotun mieltämisteorian mukainen kanta tahallisuuden ja tuottamuksen rajanvetokysymykseen.

KKO 1978 II 24 (tappo): Kun A:n oli pitänyt ymmärtää, että sanotut voimakkaat veitsenpistot saattoivat todennäköisesti aiheuttaa B:n kuoleman, surmaaminen luettiin hänen

syykseen tahallisena tappona. — KKO 1978 II 111 (tappo): Kun A:n oli lyödessään B:tä veitsellä kylkeen täytynyt käsittää, että lyöneistä seuraisi varsin todennäköisesti kuolema ja siten oli katsottava A:n tahallaan surmanneen B:n, A tuomittiin taposta. — KKO 1981 II 81 (tapon yritys): Koska A näin menetellessään oli käsittänyt B:n voivan saada surmansa, A:n katsottiin tahallaan yrittäneen surmata B:n. — KKO 1984 II 142 (tappo): Koska A:n oli täytynyt käsittää, että kerrotusta kuristamisesta varsin todennäköisesti seuraisi kuolema, hänen katsottiin tahallaan surmanneen B:n.

Ratkaisuja tulkittaessa on otettava huomioon se, että kaksi ensimmäistä koskevat humalatappotilanteita. Ratkaisussa 1978 II 24 tekijän veren alkoholipitoisuus oli vielä 3 ½ tuntia rikoksen jälkeen 2,81 promillea. Myöhempien ratkaisujen myötä selveni, ettei korkein oikeus tarkoittanut rajata tahallisuusmuotoilua yksin juopumustapauksiin. Myös ilmaisu "on pitänyt ymmärtää" voidaan tulkita kahdella tavoin. Sanonta voi viitata joko normatiiviseen vaatimukseen siitä, mitä henkilön olisi pitänyt ymmärtää siihen katsomatta mitä hän on ymmärtänyt, tai sen voi tulkita ilmaisevan tuomioistuimen käsityksen siitä, mitä on katsottu näytetyksi. Ensimmäinen vaihtoehto johtaisi asiallisesti tuottamuvastuuseen ja se onkin tällä perusteella hylättävä. Kolmas tulkintaongelma liittyy vaadittavaan todennäköisyyden asteeseen. On käytetty sekä ilmaisua "saattoivat todennäköisesti aiheuttaa" että "seuraisi varsin todennäköisesti". Ratkaisussa KKO 1981 II 81 tuodaan ilmi vain mahdollisuus lausumatta mitään todennäköisyyden asteesta ("oli käsittänyt B:n voivan saada surmansa"). Tilanne selkeytyi jossain määrin korkeimman oikeuden antaessa vuonna 1988 kolme uutta tahallisuusratkaisua.

KKO 1988:8 (oliko murhayritys): Syyte murhan yrityksestä hylättiin, kun A:n tarkoituksena ei ollut surmata poliiseja eivätkä ulkoiset olosuhteet olleet sellaiset, että poliisien kuolema olisi A:n tietien ollut törmäyksen varsin todennäköinen seuraus. — KKO 1988:21 (murhapolito ja tapon yritys): A on syyttänyt talon "alkoholin vaikutuksen alaisena ja suuttumuksen vallassa lähinnä hävitäkseen talon asunnot. Tästä huolimatta sy-

yttäminen on luettava A:n syyksi myös surmaamisen yrityksenä, jos olosuhteet syyttämisen hetkellä olivat sellaiset, että A:n tietien syyttämisen varsin todennäköisenä seurauksena olisi talossa olleiden tai talossa olleen kuolema. — — Näissä olosuhteissa talon syyttämisen varsin todennäköisenä seurauksena ei A:n tietien ole ollut kenenkään talossa olleen kuolema." — KKO 1988:73 (murha): Koska A:n oli täytynyt käsittää, että kerrotusta voimakkaasta kuristamisesta varsin todennäköisesti seuraisi kuolema, hänen katsottiin tahallaan surmanneen B:n. A tuomittiin murhasta.

Kaikki ratkaisut asettuvat selvästi todennäköisyystahallisuuden kannalle. Tapaus KKO 1988:73 vielä korostaa tätä sikäli, että korkein oikeus on muuttanut hovioikeuden perusteluja, joissa päätöstä perusteltiin positiivisen tahtoteorian (hyväksymisteorian) mukaisin sanonnoin. KKO 1988:21 tuntuu ottavan kantaa myös humalatahallisuuden erikoisasemaa koskevaan ongelmaan. Perusteluissa todetaan, että vaikka A on tehnyt rikoksen alkoholin vaikutuksen alaisena ja suuttumuksen vallassa, "tästä huolimatta syyttäminen on luettava A:n syyksi myös surmaamisen yrityksenä, jos — — A:n tietien syyttämisen varsin todennäköisenä seurauksena olisi talossa olleiden tai talossa olleen kuolema". Tämän voi tulkita varsin selväksi kannanotoksi siitä, että tahallisuuden alin aste on sisällöltään sama myös juopumus- ja affektiteoissa. Tapaukset ratkaisivat myös joukon aikaisempia tulkintaongelmia. Ensimmäisessä ja toisessa ratkaisussa käytetty ilmaisu "tietien" ei enää jätä epäselväksi käsitystä A:n mielikuvista teon hetkellä. Myös todennäköisyyden asteesta käytettävä ilmaisu tuntuu vakiintuneen. Kaikissa tapauksissa vaaditaan, että tekijä on ymmärtänyt seurauksen tekonsa "varsin todennäköiseksi" seuraukseksi.

Vuonna 1991 korkein oikeus antoi lisäksi kiintoisan ratkaisun 171, jota kirjallisuudessa on tarkasteltu myös tahallisuuden kannalta.

KKO 1991:171. Syytetty oli heikossa valaistuksessa ja päihtyneenä ampunut haulikolla noin 35 metrin etäisyydeltä laukauksen kohti poliisimiestä. Tekijä tuomittiin tapon yrityksestä. Perustelujen mukaan "— — ammuttaessa haulikolla lähietäisyydeltä tois-

ta henkilöä kohti tämän hengen menettämisen vaara on yleisen elämäkokemuksen mukaan huomattavan suuri. Ampuessaan noin 35 metrin etäisyydeltä kohti A:ta C on ollut tietoinen siitä, että ihmishengen menetyks olisi ollut hänen menettelynsä ennalta arvattava seuraus. Kun hän siitä huolimatta laukaisi haulikon kohti A:ta, hän syyllistyi tapon yritykseen."

Perustelujen nojalla näyttää siltä, että tapauksessa on pohdittavana ollut ennen kaikkea yrityksen rankaisemisen edellytyksenä oleva vaara. Menettelyn vaarallisuuden selvittämiseksi suoritettiin keskusrikospoliisissa myös perusteellinen selvitys, jota referoidaan korkeimman oikeuden vuosikirjaan otetussa selosteessa. Ratkaisevaa vastuun kannalta oli, että "ampuessaan noin 35 metrin etäisyydeltä kohti A:ta C on ollut tietoinen siitä, että ihmishengen menetys olisi ollut hänen menettelynsä ennalta arvattava seuraus". Tahallisuus esiintyy tapauksen hakusanana, mutta korkein oikeus ei perusteluissaan viittaa suoraan tahallisuuteen. Alioikeuden perustelun mukaan teko oli tahallinen, koska tekijän "on täytynyt käsittää, että ampumisesta voi suuressa todennäköisyydellä aiheutua kuolema". Perustelu on linjassa kognitiivisen tahallisuuskäsityksen kanssa, mutta ei vastaa todennäköisyystahallisuuden vakiintunutta muotoilua.

Seuraavan kerran tahallisuuskysymyksiä sivuttiin prejudikaatissa vuonna 1992.

KKO 1992:28 (tapon yritys): A ja B olivat pahoinpidelleet C:tä niin, että tämä oli menettänyt tajuntansa. Tämän jälkeen A ja B, jotka olivat erheellisesti luulleet, että C oli kuollut, olivat haudanneet hänet veteseen suohon 20—60 cm:n syvyyteen. C oli suohon haudattuna tehtynyt. Asiassa ei ollut näytetty, että A ja B olisivat tarkoittaneet surmata C:n. Kun C:hen kohdistettu väkivalta ei myöskään ollut senkaltaista, että C:n kuolema olisi ollut sen varsin todennäköinen seuraus, A:n ja B:n ei katsottu syyllistyneen tahalliseen surmaamisrikokseen tai sellaiseen yritykseen. — KKO 1992:92 (tappo): A oli tahallaan kuljettanut henkilöautoa kovalla nopeudella vastaan tulevan liikenteen kaistalla noin 800 metriä. Tällä matkalla hän oli törmännyt vastaan tulleeseen B:n kuljettamaan henkilöautoon, jolloin B oli saamiensa

vammojen johdosta kuollut. Koska A:n on täytynyt ymmärtää, että hän kuljettaessaan autoa mainitulla tavalla tulisi törmäämään johonkin vastaan tulevaan ajoneuvoon ja että vastaan tulijat silloin varsin suurella todennäköisyydellä kuolisivat, A:n katsottiin tahallaan surmanneen B:n.

Molemmat ratkaisut ovat todennäköisyystahallisuuden mukaisia. Ensin mainitussa tahallisuus katsottiin poissuljetuksi sillä perusteella, ettei tekijöiden uhrin kohdistama väkivalta ollut sen laatuista, että siitä varsin todennäköisesti olisi ollut seurauksena kuolema. Tapaus on myös hyvä osoitus siitä, että tahallisuuden tulee kattaa koko tapahtumaketju. Tapahtumaketjun päättyessä A:lla ja B:illä oli kyllä varmuus siitä, että he menettelyllään ovat aiheuttaneet C:n kuoleman, mutta jaettaessa tapahtumasarja osiin tahallisuusvaatimus jää täyttymättä. Ensimmäisessä vaiheessa sen kumoaa seurauksen näyttäytyminen vähemmän kuin "varsin todennäköisenä", jälkimmäisessä vaiheessa tahallisuuden poistaa erehdys, sillä haudatessaan uhrinsa tekijät otaksuivat tämän kuolleeksi. Toisessa tapauksessa KKO katsoi, että tekijän on täytynyt ymmärtää, että hän tulisi törmäämään johonkin vastaan tulevaan ajoneuvoon ja että vastaan tulijat silloin varsin suurella todennäköisyydellä kuolisivat. Perusteluissaan KKO lisäksi totesi, ettei tekijän mahdollinen itsemurha-aikomus poista teon tahallisuutta.

KKO 1993:5 (oliko tapon yritys): A oli lyönyt ratanaulalla B:tä useita kertoja päähän. B:n lyönneistä saamista vammoista ei ollut aiheutunut hengenvaaraa. Tähän nähden surmaamisen tarkoitusta ei voitu perustaa yksin A:n lyöntitilanteesta tai sen jälkeen päihytyneenä esittämiin tappouhkauksiin, kun A:n menettely ei ollut sellaista, että hänen oli täytynyt sen varsin todennäköiseksi seuraukseksi ymmärtää asianomistajan kuolema. Syyte tapon yrityksestä hylättiin ja A tuomittiin rangaistukseen törkeästä pahoinpitelystä. (Äänestys.) — KKO 1993:26 (oliko tapon yritys): Auton kuljettaja oli suurella nopeudella ohittanut toisen auton rajoitetusta näkyvyydestä huolimatta ja tällöin törmännyt kohtaavaan autoon seurauksin, että sen kuljettaja oli kuollut. Kun auton kohtaaminen ei ollut varsin todennäköistä valliinneissa keskiyön olosuhteissa, syyte taposta hylättiin ja

kuljettaja tuomittiin rangaistukseen törkeästä kuolemantuottamuksesta.

Nämäkin ratkaisut seuraavat todennäköisyystahallisuuden linjaa. Ensin mainituissa otetaan lisäksi kantaa kysymykseen, millaisin edellytyksin käsillä voisi katsoa olevan tarkoitustahallisuuden. Korkeimman oikeuden mukaan tähän eivät riitä pelkät lyöntitilanteissa ja sen jälkeen humalassa annetut uhkaukset, jotka korkein oikeus on ilmeisesti pannut eräänlaisen "uhoamisen" tiliin.

KKO 1995:143: A, joka tiesi kahden henkilön olevan asunnossa, ampui kahdesti haulikolla ikkunan läpi valaistuna olleeseen keittiöön kertomansa mukaan säikäyttääkseen huoneistonhaltijana ollutta B:tä. Koska A:n nähtävissä ampumishetkellä oli, ettei ampumalinjalla ollut ketään, A tuomittiin, syyte tapon yrityksestä hyläten, vaaran aiheuttamisesta.

Hovioikeus tuomitsi tapon yrityksestä positiivisen tahtoteorian mukaisin perusteluin: "Vaikka A:n ei ollut näytetty havainneen keittiössä ampumahetkellä ollutta B:tä, hänen oli ampuessaan sanotuissa olosuhteissa huoneistoon, jossa tiesi B:n olevan, täytynyt käsittää, että ihmishengen menetys olisi voinut olla hänen menettelynsä seurauksena. Kun A oli tästä huolimatta ampunut laukaukset, hän oli suhtautunut kuoleman mahdollisuuteen välinpitämättömästi ja siten syyllistynyt tapon yritykseen." Korkein oikeus hylkäsi henkirikossyytteen ja tuomitsi vaaran aiheuttamisesta perusteluin: "A:n ampuessa hovioikeuden tuomiossa kerrotuissa näkyvyysolosuhteissa haulikolla kahdesti B:n asunon keittiön ikkunan läpi kohti vastakkaisella seinällä ollutta kaapistoa keittiö on ollut hyvin valaistuna. Laukaukset ampuessaan A on tähdännyt ikkunan keskiosaan. A:n nähtävissä on siten ampumishetkellä ollut, ettei ampumalinjalla ollut ketään. Haulisuihkun osuminen suoraan ihmiseen ei näin ollen ole ollut varsin todennäköistä tai edes todennäköistä enempää kuin sekään, että haulien kimmokeista tai lasinsiruiosta olisi voinut seurata huoneistossa olevan kuolema." Korkein oikeus siis vapautti syytteestä todennäköisyystahallisuuden mukaisin perusteluin, kun hovioikeus katsoi surmaamistahallisuuden olleen käsillä positiivisen tahtoteorian mukaisin perusteluin. Jälleen päätelmiä vaikeuttaa

se, että eri oikeusasteet tuntuivat arvioineen eri tavoin sen, mitä A oli tilanteessa havainnut.

Korkein oikeus on seurannut samaa linjaa viime aikoihin saakka. Vuonna 1998 se antoi kaksi ratkaisua, jotka koskivat kuristamalla tehtyjen rikosten vaarallisuus- ja tahallisuusarviointia. Ratkaisussa KKO 1998:1 tekijä A oli kuristanut uhria usean sekunnin ajan vuoroin kaksin käsin ja vuoroin housun vyöllä kaulasta niin voimakkaasti, että B oli menettänyt tajuntansa. Korkein oikeus piti selvitetynä, että B oli ollut A:n suorittaman kuristamisen seurauksena konkreettisessa hengenvaarassa. Sen oli aiheuttanut kuristamiseen liittyvä heijasteellisen sydänpysähdyksen vaara. Tämä niin sanotun heijastekuoleman mahdollisuus ei kuitenkaan ole yleisesti tiedossa, minkä vuoksi korkein oikeus katsoi näyttämättä jääneen, että A:lla olisi ollut tapon yrityksen edellyttämä tahallisuus siinä suhteessa, että hän olisi ymmärtänyt tekonsa varsin todennäköisenä seurauksena olevan B:n kuolema. Samantyyppinen tilanne toistui myös ratkaisussa KKO 1998:2.

Vuonna 2001 korkein oikeus antoi kolme päätöstä, jotka koskivat olosuhdetahallisuutta. Myös niissä lähtökohdaksi otettiin todennäköisyystahallisuus.

Tapauksessa KKO 2001:13 A oli ottanut työpaikallaan aviomieheltään B:ltä lukitun kassin, jossa oli ollut suuri määrä erilaisia huumausaineita. A säilytti kassia B:n lukuun noin viikon verran työpaikallaan. B jäi kiinni huumausainerikoksesta Saksassa, jonka jälkeen A:n ja B:n asuntoon tehtiin kotietsintä. Tämän jälkeen B soitti ystävälleen C:lle ja pyysi tätä vastaanottamaan kassin. Tapauksessa oli kyse muun muassa A:n tahallisuuden arvioinnista, ja lähemmin siitä, kuinka hyvin hän oli ollut perillä kassin sisällöstä.

Korkeimman oikeuden perustelut kuuluivat seuraavasti: Korkein oikeus katsoo edellä mainittujen seikkojen osoittavan, että A on kassia säilyttäessään ja sen C:lle luovuttaessaan pitänyt varsin todennäköisenä, että kassi sisälsi huumausaineita. Hänellä on siten ollut huumausainerikoksen edellyttämä tahallisuus. Sitä vastoin on jäänyt näyttämättä, että hän olisi ollut selvillä kassissa olleen huumausaineen laadusta tai määrästä. Myöskään ei ole näytetty, että A olisi kassia säilyttäessään

tai sen luovuttaessaan tavoitellut huomattavaa taloudellista hyötyä. Sen vuoksi hänen syykseen ei voida lukea törkeää huumausainerikosta.

KKO 2001:97: Virallinen syyttäjä vaati A:n tuomitsemista rangaistukseen laittomasta tuontitavaraan ryhtymisestä sillä perusteella, että tämän hallusta oli tavattu pienehkö määrä erilaisia lääkevalmisteita, joilla ei ollut Suomessa myyntilupaa. Kysymys siitä, oliko lääkevalmisteet katsottava tuoduksi maahan salakuljettamalla sekä A:n tahallisuuden arvioinnista.

Korkeimman oikeuden perustelut kuuluivat seuraavasti: Mitä tulee siihen kysymykseen, onko A:n vastoin kiistämistään katsottava tienneen lääkevalmisteet salakuljetetuiksi, korkein oikeus toteaa A:n itse arvelleen, että metyyli-testosteronitabletit ovat peräisin Venäjältä. Viiden metenoloniampullin ja yhden testosteroniampullin alkuperästä hän ei ole lausunut käsitystään. A ei ole halunnut kertoa lähemmin tilanteista, joissa hän oli valmisteet ostanut, eikä paljastaa myyjien nimiä. Korkein oikeus katsoo, että A on lääkevalmisteet ostaessaan pitänyt varsin todennäköisenä, että ne on tuotu maahan salakuljettamalla. Sen vuoksi A:lla on ollut laittoman tuontitavaraan ryhtymisen edellyttämä tahallisuus.

KKO 2001:117: A oli tuonut autolla Virossa Suomeen suuren määrän huumausaineita. B oli A:n pyynnöstä matkalla mukana matkustajana siten, että he näyttivät pariskunnalta. B:n mukanaolon katsottiin vähentäneen A:n riskiä joutua tullitarkastukseen ja kiinni huumausainerikoksesta. B:n toiminta saattoi siten tulla rangaistavaksi avunantona. Kysymys siitä, voitiinko B:n katsoa tienneen tai pitäneen varsin todennäköisenä, että A oli salakuljettamalla huumausaineita ja voitiinko teko siten lukea B:n syyksi tahallisuuna. (Äänestys.)

Korkeimman oikeuden perustelut kuuluivat seuraavasti: Korkein oikeus katsoo kerrottujen seikkojen osoittavan B:n todennäköisesti epäilleen, että A yrittää tuoda Suomeen jotakin laitonta tavaraa tai että A:n matkaan liittyy ainakin jotain lainvastaisuutta. Ei kuitenkaan ole esitetty seikkoja, joiden perusteella voitaisiin päätellä B:n arvelleen, että kysymyksessä olisivat juuri huumausaineet. Hänen mahdolliset rikosepäilynsä ovat jääneet

epämääräisiksi. Jotta hänet voitaisiin tuomita avunannosta huumausainerikokseen, hänen olisi kuitenkin täytynyt pitää varsin todennäköisenä, että A on salakuljettamalla Suomeen huumeita. Korkein oikeus katsoo tämän jääneen näyttämättä. Sen vuoksi hänen syykseen ei voida lukea avunantoa huumausainerikokseen.

Positiivinen tahtoteoria. Kaikki edelliset ratkaisut ovat asettuneet niin sanotun todennäköisyystahallisuuden kannalle. Etenkin hieman vanhemmista korkeimman oikeuden päätöksistä löytyy kuitenkin myös tapauksia, joissa on käytetty positiivisen tahtoteorian suuntaisia perusteluita.

KKO 1984 II 105: Yhtiö X:n edustajat olivat ostaneet X:lle kiinteistön A:n edustamalta kiinteistöyhtiö Y:ltä. Koska X:n edustajien oli täytynyt käsittää, että A antaessaan Y:n puolesta veroilmoituksen todennäköisesti tuli käyttämään kauppakirjaa siihen merkittyine, todellista alhaisempine kauppahintoineen hyväkseen pidättääkseen veroa ja he olivat suhtautuneet tähän mahdollisuuteen hyväksyvästi tai ainakin välinpitämättömästi, heidät tuomittiin avunannosta A:n törkeään veropetokseen. — KKO 1985 II 172: Syytetty oli hengenvaaran aiheuttaen tahallaan lyönyt asianomistajaa puukolla vatsaan helposti vioittuvien sisäelinten alueelle. Kun syytetty ei ollut voinut lähteä siitä, ettei uhrin kuoleman mahdollisuus olisi ollut hyvinkin todennäköinen puukotuksen seurauksena, tai ainakin puukon käyttäminen tällä tavalla osoitti välinpitämättömyyttä uhrin hengestä, oli perusteltua päätyä siihen, että syytetyn tahallisuus ulottui asianomistajan kuolemaan asti. Sen vuoksi syytetty tuomittiin taposta.

KKO 1984 II 105 on melko puhdaslinjainen positiivisen tahtoteorian mukainen ratkaisu. Samalla kyseessä on yksi harvoista KKO:n muissa kuin henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa antamista tahallisuusratkaisuista. Perustelut ovat kuitenkin sikäli pulmalliset, että niiden mukaan tahallisuuteen riittäisi hyväksyvä tai välinpitämätön suhtautuminen seurauksen mahdollisuuteen, kun tarkkaan ottaen tahallisuus edellyttää, että tekijä hyväksyy itse seurauksen. KKO 1985 II 172 tuntuu sisältävän sekä todennäköisyystahallisuuden että positiivisen tahtoteorian (välinpitämättömyysteorian) mukai-

sen kannan. Tahallisuuden katsotaan ulottuneen kuolemaan saakka, koska tekijä ei voinut lähteä siitä, ettei kuoleman mahdollisuus olisi ollut hyvinkin todennäköinen seuraamus. Tapon tahallisuuteen ei kuitenkaan riittä se, että tekijä pitää kuoleman mahdollisuutta hyvinkin todennäköisenä. Tahallisuus kattaisi tässä vasta vaaraseurauksen, ja riittäisi periaatteessa tuomitsemaan ainoastaan hengenvaaran aiheuttamisesta. Myös perustelujen jatko-osa on tulkinnallisesti epäselvä ("tai ainakin puukon käyttäminen tällä tavalla osoitti välinpitämättömyyttä uhrin hengestä"). Muuhun perusteluosaan suuntautuva vauraus "ainakin" voi tarkoittaa, että korkein oikeus on epävarma siitä, mitä tekijä on tilanteessa mieltänyt (ei ehkä mieltänyt todennäköiseksi, mutta ainakin suhtautui välinpitämättömästi). Toinen vaihtoehto on, että näin olisi asetettu eri tahallisuusteorioiden toistensa vaihtoehtoisiksi. Sittemmin korkein oikeus ei ole tätä perustelutekniikkaa käyttänyt, alemmat oikeusasteet kylläkin.

KKO 1986 II 70: A ja B olivat menneet 76-vuotiaan C:n luo saadakseen tältä rahaa. C:n ilmoitettua, ettei hänellä ollut rahaa, A oli lyönyt C:tä nyrkillä kasvoihin ja C:n kaaduttua potkaissut häntä päähän sekä B ryhtynyt kuristamaan C:tä kurkusta A:n siirtyessä etsimään asunnosta anastettavaa omaisuutta. Käydessään noutamassa C:n taskusta avaimia A oli havainnut B:n edelleen kuristavan C:tä. C oli B:n kuristamisen seurauksena kuollut. Kun A avaimia ottaessaan ei ollut voinut olla havaitsematta, että hänen yhdessä B:n kanssa aloittamansa rikos saattaisi johtaa C:n kuolemaan, ja hän oli tästä huolimatta osaltaan jatkanut rikoksen suorittamista ja siten suhtautunut ainakin välinpitämättömästi C:n kuoleman mahdollisuuteen, A:n katsottiin yhteistuumiin B:n kanssa surmanneen C:n.

Ratkaisun perustelut ovat tahallisuusteorioiden kannalta selkeämmät. Todetaan selvästi, että A on havainnut seurauksen mahdollisuuden ("ei ollut voinut olla havaitsematta, että — — rikos saattaisi johtaa C:n kuolemaan") ja suhtautunut siihen (kuoleman mahdollisuuteen) ainakin välinpitämättömästi. Toisaalta tapaukseen kietoutuu lukuisia muita yleisten oppien ongelmia, jotka vaikeuttavat sen pohjalta tehtäviä päätelmiä. Myös tekijän mielteistä käytetty käänteinen ilmaisu

("ei ollut voinut lähteä siitä, ettei uhrin kuoleman mahdollisuus olisi ollut hyvinkin todennäköinen puukotuksen seuraus"; "ei ollut voinut olla havaitsematta, että — — rikos saattaisi johtaa C:n kuolemaan") mutkistaa asiaa.

KKO 1995:85: Syytetty oli horjautanut kirjahyllyä vasten, jolloin kirjahyllyllä ollut palava kynttilä oli pudonnut sänkyyn ja sytyttänyt sängynpeitteen tuleen. Syytetyn ei ollut selvitetty suhtautuneen tulen leviämiseen hyväksyvästi tai välinpitämättömästi, mutta hän oli varomattomuudellaan aiheuttanut ihmisten asuttavan talon palamisen. Syytetty tuomittiin rangaistukseen tuottamuksellisesta murhapoltoista.

Alioikeus ja hovioikeus tuomitsivat tahallista murhapoltoista perusteluin: "A:n oli sängynpeitteen sytyttyä palamaan täytynyt käsittää, että tuli varsin todennäköisesti leviäisi talon rakenteisiin. A oli suhtautunut palon leviämiseen hyväksyvästi tai ainakin välinpitämättömästi." Tapausfaktoihin liittyy lukuisia perustelujen tulkintaan vaikuttavia yksityiskohtia. Korkein oikeus katsoi rikoksen tuottamukselliseksi perusteluin: "Tulipalon syttymisestä ja leviämisestä huoneistossa ei ole muuta selvitystä kuin A:n kertomus. Ei ole selvitetty, että A olisi suhtautunut tulen leviämiseen hyväksyvästi tai välinpitämättömästi. A:n syyksi jää kuitenkin, että hän on varomattomuudellaan aiheuttanut palavan kynttilän putoamisen sänkyyn ja palon syttymisen ja siten varomattomuutensa kautta ollut syynä ihmisten asuttavan talon palamiseen." A:n on katsottu havainneen liekit vasta sen jälkeen, kun hän ei ole niitä kyennyt sammuttamaan. A:n menettelyssä on siis ollut tuottamuksellista kynttilän pudottaminen ja horjautaminen.

Positiiviseen tahtoteoriaan viittaava lausuma on myös korkeimman oikeuden ratkaisussa 1997:33. Siinä oli kysymys lahjusriikoksen tunnusmerkistön täyttymisestä. Tahallisuuskysymys ei ollut esillä tapauksen osikossa. Perusteluissa korkein oikeus kuitenkin kirjoitti, että "A:n on täytynyt käsittää, että hänen osallistumisensa matkalle varsinkin juuri harkinnanvaraisten avustusten myöntämisen jälkeen on ollut omiaan heikentämään luottamusta viranomais toiminnan tasapuolisuuteen ja hän on suhtautunut tähän mahdol-

lisuuteen välinpitämättömästi". Välinpitämättömyys-termi näyttää viittaavan eventualistitahallisuuden suuntaan. Tahallisuus arvioidaan kuitenkin suhteessa tunnusmerkistötekijöihin, tässä tapauksessa siihen, oliko toimi omiaan heikentämään luottamusta viranomaistoiminnan tasapuolisuuteen. Tämän tekijän katsottiin käsittäneen, joten asiallisesti kyseessä on varmuustahallisuus.

Tahallisuuden arviointiin *HIV-tartuntaa* koskevilla jutuissa on liittynyt aivan erityisiä ongelmia.

KKO 1993:92. Vastaja oli ilmoittamatta kumppanilleen HIV-positiivisuudestaan ollut vuosina 1986—87 tämän kanssa toistuvasti suojaamattomassa anaaliyhdyntäessä. Viimeksi mainittu oli tuolloin saanut vastaajalta HIV-tartunnan ja kuollut siitä johtuneen AIDS-oireyhtymän seurauksena vuonna 1990. Vastajan katsottiin syyllystyneen törkeään kuolemantuottamukseen. Syyte taposta tai törkeästä pahoinpitelystä hylättiin, kun oli jäänyt näyttämättä, että vastaja olisi tarkoittanut tartuttaa infektion kumppaniinsa eikä ollut perusteita olettaa, että hän, ottaen huomioon hänen käytettävissään tekojen aikaan olleet tiedot tartuntamahdollisuuden suuruudesta, olisi pitänyt tartunnan syntymistä menettelynsä varmana tai varsin todennäköisenä seurauksena. (Äänestys.)

Hovioikeus tuomitsi törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä kuolemantuottamuksesta. Surmaamistahallisuuden poissuljenta perustettiin todennäköisyysarviointiin: "Huomioon ottaen tapahtuma-ajankohtana annettu informaatio taudin leviämistä ja odotettavissa ollut lääketieteen kehitys ei voitu katsoa, että hengen menettämisen vaara HIV-infektion seuraamuksena olisi yleisen elämänskokeuksen mukaan ollut suuri. Myöskin mahdollisen seuraamuksen ajalliseen etäisyyteen nähden oli pidettävä epätodennäköisenä, että S olisi mieltänyt menettelynsä johtavan K:n kuolemaan tai että hän olisi voinut noissa olosuhteissa pitää tämän kuolemaa edes menettelynsä todennäköisenä seuraamuksena. S:n tahallisuuden ei siten voitu katsoa ulottuvan K:n kuolemaan asti." Korkein oikeus hylkäsi tahallisia rikoksia koskevat syytteet ja tuomitsi vain törkeästä kuolemantuottamuksesta. Myös korkein oikeus vetosi perusteluissaan aikaisempaan oikeuskäytäntöön:

"Viimeaikaisessa rikosoikeudellisessa käytännössä (KKO 1988:8, 1988:21, 1988:73, 1992:28, 1993:5 ja 1993:26) on yleensä lähdeetty siitä, että surmaaminen tai terveyden vahingoittaminen on tahallista, jos tekijä on tarkoittanut seurauksen syntymistä tai hänen on täytynyt käsittää sen syntyminen tekonsa varmaksi tai varsin todennäköiseksi seuraukseksi." Korkein oikeus on jättänyt mainitsematta ne hovioikeuden päätöksessään nimeämät varhaisemmat ratkaisut, joiden perusteluissa on viitattu myös välinpitämättömyyteen. Tahallisuuden poissuljenta perustui myös varsin selkeästi todennäköisyysarviointiin: "S:n ei ole näytetty tarkoittaneen tartuttaa mainittua infektiota K:hon. Ottaen huomioon hänen käytettävissään tekojen aikaan olleet tiedot tartuntamahdollisuuden suuruudesta ei myöskään ole perusteita olettaa, että S olisi pitänyt tartunnan tapahtumista anaaliyhdyntä varmana tai varsin todennäköisenä seurauksena. — — S tuomitaan hovioikeuden hänen syykseen lukemien rikosten ja niistä määräämän rangaistuksen asemesta törkeästä kuolemantuottamuksesta 3 vuodeksi vankeuteen."

Tämän ratkaisun jälkeen on alemmissa oikeusistuimissa tuomittu tapon yrityksestä tekijä, joka oli ollut sukupuoliyhteydessä useiden kymmenien kumppanien kanssa. Tahallisia henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia koskevat tunnusmerkistöt soveltuvat kaiken kaikkiaan huonosti HIV-tapauksiin. Olisikin ehkä tarpeen harkita ongelman ratkaisua erilliskriminalisoinnin avulla.

4. Nykytilan ongelmia

Määritelmän puute. Rikokset rangaistaan vain tahallisesti tehtyinä, jollei muuta laista ilmene. Tahallisuuden ja tuottamuksen raja on usein samalla rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen raja. Tahallisuus on siten rikosoikeuden keskeisimpiä vastuuta määrittäviä käsitteitä. Laillisuusperiaatteen kannalta on erittäin epätydyttävää, että rikosoikeudellisen vastuun alaan näin tärkeällä tavalla vaikuttava peruste on jätetty laissa määrittämättä.

Voimassa olevan rikoslain ensimmäinen ehdotus vuodelta 1875 sisälsi varsin yksi-

tyiskohtaiset syyksiluettavuuden muotojen määritelmät. Säännökset jäivät kuitenkin pois lopullisesta ehdotuksesta. Pääasiallisena perusteena oli, että kysymysten katsottiin kuuluvan oikeustieteen alaan. Vaikka verraten harva voimassa oleva rikoslaki sisältää tahallisuuden määritelmän, tämänsuuntaisia suunnitelmia on ollut vireillä useammassakin maassa. Tällainen määräys on Itävallan ja Sveitsin rikoslaeissa. Vastaavaa säännöstä esitettiin Saksan liittotasavallassa sekä vuoden 1962 ehdotuksessa että vuoden 1967 vaihtoehtoisessa rikoslakiehdotuksessa. Norjan rikoslakiehdotus vuodelta 1992 sisälsi tahallisuuden määritelmän ja sellaista esitti myös Ruotsissa vuonna 1996 mietintönsä jättänyt komitea (SOU 1996:185). Tahallisuuden määritelmän ongelmana ei tämän päivän katsannossa olekaan se, etteikö kyse olisi rikoslainsäätäjän kompetenssiin kuuluvasta asiasta. Ongelmat ovat pikemmin luonteeltaan teoreettisia ja kriminaalipoliittisia. Pääasiallisena pulmana on edelleen jatkuva erimielisyys tahallisuuden alarajan määrittelystä.

Kysymys tahallisuuden alarajasta. Vanhemmassa kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa tahallisuuden alarajan määrittäminen positiivinen tahtoteoria. Vaadittiin, että tekijä oli mieltänyt seurauksen mahdolliseksi ja suhtautunut siihen joko hyväksyvästi tai välinpitämättömästi. Hyväksymistä koskevan perusteen ongelmallisuus on sen laajuus yhdessä suunnassa: tahallisuusvastuun perustavaksi on vaikea asettaa pelkkää seurauksen hyväksymistä, jos todennäköisyys kuitenkin jää häviävän vähäiseksi, joskin vielä mahdolliseksi. Toisaalta hyväksymisen puutteen ei myöskään tulisi perustaa tahallisuuden poissuljentaa. Riittävän todennäköisenä näyttäytyvän seurauksen tulisi perustaa tahallisuusvastuu siinäkin tapauksessa että tekijä sen mieluummin välttäisi (ja jota siis ei hyväksyisi). Tahallisuusvastuun ehdoksi asetettavan hyväksymisen tulisi siis tarkoittaa jotain muuta kuin hyväksymistä termin arkikielen merkityksessä. Vaihtoehtoiseksi perusteeksi on nimetty välinpitämättömyys suhteessa mahdolliseksi miellettyyn seuraukseen. Tämä peruste on taas sikäli pulmallinen, että välinpitämättömyys kuvastaa usein tuottamukselliselle menettelylle tyypillistä suhtautumista. Molempiin liittyy

ongelmia tilanteissa, joissa useiden mahdollisten seurausten todennäköisyys on sama, mutta niiden tunnearvo tekijälle vaihtelee. Jos asunnon tuleen sytyttänyt toivoo, että osa sisällä olevista ja hänen tuntemistaan uhreista pelastuisi, kun taas osan henki olisi hänelle samantekevä, edellyttäisi tahtoteorian mukainen eventualis-tahallisuus, että tekijä tuomitaan tuttujen osalta kuolemantuottamuksesta ja tuntemattomien osalta taposta. Tällaista lopputulosta on vaikea perustella.

Korkeimman oikeuden 1970-luvulta saakka antamat tahallisuusratkaisut ovat olleet selvä kannanotto kognitiivisten teorioiden suuntaan ja todennäköisyystahallisuuden puolesta. Tätä ei kumoa ratkaisujen perusteluissa havaittava horjuvuus, kuten ei sekään, että näiden ratkaisujen joukkoon mahtuu myös eräitä positiivisen tahtoteorian suuntaisia joskin tulkinnanvaraisia ratkaisuja. Korkeimman oikeuden perustelutapa on sittemmin levinnyt myös alempiin oikeusistuimiin. Tosin perustelujen logiikassa ja laadussa on runsaasti sijaa kritiikille. Tilanteessa, jossa eri vaihtoehtojen keskinäinen paremmuus on huomattavan tulkinnanvarainen ja jossa ylin oikeusaste on johdonmukaisesti seurannut määrättyä, sittemmin oikeuskäytännössä laajasti omaksuttua linjaa, tulisi olla poikkeuksellisen vahvoja perusteita päätyä toisensisältöiseen lainsäädännölliseen ratkaisuun. Rikosoikeuskomitea päätyi suosittamaan, että tahallisuus kattaisi tarkoitettujen seurausten ohella vain ne seuraukset, joiden syntymistä tekijä piti käyttäytymisensä varmana tai varsin todennäköisenä seurauksena (komiteanmietintö 1976:72).

Merkittävin tässä huomioon otettava virallisehdotus on Ruotsin komiteanmietintö vuodelta 1996 (SOU 1996:185), jossa tahallisuuden alarajan kriteeriksi esitettiin tekijän "otaksuraa" seurauksen syntymisestä. "Otaksura" tai "oletama" sopii kuitenkin, ainakin suomen kielessä, huonosti tahallisuuskriteeriksi, koska se implikoi melko selvästi erehdystä. Mietinnön perustelujen todennäköisyystahallisuuden kritiikki oli osaksi osuvaa, osaksi ei. Todennäköisyystahallisuuden mukaan ei kuitenkaan, toisin kuin mietinnössä esitettiin, ole mahdollista otaksua, että henkilö samanaikaisesti pitää seurauksen syntymistä tekonsa todennäköi-

senä seurauksena, mutta samalla uskoo järkevin perustein, että seuraus jää syntymättä. Jos tekijä uskoo järkevin perustein, että seuraus jää syntymättä, hän ei ota sen syntymistä toimintansa lähtökohdaksi. On totta, että todennäköisyysteoria asettaa tuomioistuimen ratkaistavaksi hiuksenhienon rajanveto-ongelman, mutta sama pätee kaikkiin tahallisuusteorioihin. Kritiikki tahallisuuden objektivoitumisen riskeistä on perusteltu, mutta sen ei välttämättä ole katsottava olevan seurausta itse todennäköisyystahallisuuden peruslähtökohdista. Todennäköisyys on tuonkin tahallisuusmuodon osalta ymmärrettävissä subjektiiviseksi arvioksi, ei tilastollis-objektiiviseksi seuraussuhteeksi.

Edellä mainituista syistä tässä ehdotuksessa päädytään määrittämään tahallisuuden alaraja ensi sijassa korkeimman oikeuden käytännöstä jo tutuiksi käynein termein. Tahallisuusvaatimuksen täyttymisen alarajan määrittäisi se, vastaako rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen sitä, mitä tekijä on teon hetkellä pitänyt varsin todennäköisenä.

Todennäköisyystahallisuuden kannalta tärkein ratkaisu on siitä päättäminen, millaista todennäköisyyttä taikka varmuutta seurauksilta edellytetään. Hyvät kriminaalipoliittiset perusteet on esitettävissä sille, että tahallisuusvastuu alkaa jo tilanteessa, jossa seurauksen syntyminen on tekijän motivaatiossa vaihtoehto, jota hän pitää todennäköisempänä kuin sen syntymättä jäämistä. Olisi kielellisesti mahdollista sanoa, että tässä tilanteessa tekijä otaksui taikka uskoi tekonsa johtavan seuraukseen. Molempiin ilmaisuihin liittyy kuitenkin sivumerkityksiä, joiden vuoksi niiden käyttö lakitekstissä ei tule kysymykseen. Paremman ilmaisun puuttuessa on tyydyttävä jo korkeimman oikeuden käyttämään termiin "varsin todennäköinen".

Tämän termin ongelmana on, ettei tarkkaan ottaen ole selvää, mitä "varsin todennäköinen" käytännössä tarkoittaa. Pohjoismaisesta oikeuskäytännöstä tutun termin "överbägnade sannolikt" on tulkittu tarkoittavan yksinkertaista (50 %:n ylittävää) todennäköisyyttä. Termin "varsin todennäköinen" muuntaminen pelkäsi todennäköisyydeksi tulkittaisiin oikeuskäytännössä kuitenkin luultavasti pyrkimykseksi alentaa tahallisuuden alarajaa siitä, millaiseksi se korkeimman oikeuden käytännössä on muodostunut. Tähän ei ole mitään tarvetta.

Etenkin vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa mutta myös eräissä yksittäisissä oikeuskäytännön ratkaisuisa tahallisuuden alarajan kriteerinä on pidetty tekijän tahdonsuuntauksen varaan rakentuvaa eventualistahallisuutta. Volitiivisia elementtejä korostavan eventualistahallisuuden tarve ja käytöala tulee arvioida nyt ehdotettua ratkaisua vasten. Kyse on toisin sanoen siitä, onko joissain tilanteissa tarve ulottaa tahallisuusvastuu volitiivisin perustein myös seurauksiin taikka olosuhteisiin, joiden syntymättä jäämistä tai puuttumista tekijä pitää todennäköisempänä kuin niiden syntymistä tai käsilläoloa, taikka joiden suhteen tekijä ei ole ottanut lainkaan kantaa, mutta johon hän kuitenkin on suhtautunut myönteisesti sellaiseen kuitenkin suoranaisesti pyrkimättä. Tällaisen tahallisuusmuodon tarve lienee verraten vähäinen. Valmistelussa on tosin ollut esillä se, että tällaista tahallisuusmuotoa voitaisiin pitää vaihtoehtoisena tahallisuuden alarajan määritelmänä. Esitysluonnoksesta pyydettyä korkeimman oikeuden lausunnossa katsottiin, että harkittavana olleen vaihtoehtoisen tahallisuuskriteerin soveltaminen olisi kuitenkin omiaan aiheuttamaan epäyhtenäisyyttä tuomioistuinikäytännössä. Vakiintunut todennäköisyystahallisuuden määritelmä onkin tarkoituksenmukainen tahallisuuden ja tuotamuksen välisen rajan määrittelyssä.

Terminologia. Myös käytössä oleva tahallisuuslajien terminologia on pulmallinen ja aiheuttaa sekaannuksen vaaraa muun muassa suhteessa muihin pohjoismaihin. Determinatus-tahallisuutta ei tunneta sen enempää muissa pohjoismaissa kuin saksalaisella kielialueellakaan. Sitä vastaa Ruotsissa *dolus directus* ja Saksassa "tarkoitus" tai 1. asteen *dolus directus*. Meidän käsitteistömme *dolus directus* vastaa Ruotsissa *dolus indirectus* ja Saksassa 2. asteen *dolus directus*. *Dolus determinatus* on nimikkeenä kömpelö ja vailla informaatioarvoa. Sen suomenkieliseksi nimikkeeksi kävisi parhaiten tarkoitustahallisuus. Termi ilmaisee selvästi, että tässä tapauksessa arvostelussa on olennaista tekijän tarkoitus ja tavoitteet.

Dolus directus tarkoittaa "suoraa" ja "väli-töntä". Teon varsinaisten tavoitteiden ja tar-

koitusten kannalta luonnehdinta on kuitenkin harhauttava, sillä näissä tapauksissahan tekijää ei rangaista siitä, mihin hän suoraan tai välittömästi tähtää, joskin kyllä sellaisesta, minkä hän välittömästi ymmärtää teostaan seuraavana, edellyttäen, että hän pääsee päämääräänsä. Directusta luonnehtisikin paremmin Ruotsissa käytetty "indirectus" tai paremminkin termin suomennos "epäsuora tahallisuus". Toisaalta seurausten osalta on tehtävissä ero tahallisuuden alimpaan asteeseen, jossa seuraukset ovat vain varsin todennäköisiä, ja tilanteeseen, jossa seuraukset ovat tekijän tietien varmoja. Vastaavasti suhteessa teko-olosuhteisiin on erotettavissa tapaukset, joissa tekijä tietää, että teko toteuttaa tunnusmerkistön. Tältä kannalta olisi perusteltua puhua epäsuoran tahallisuuden sijasta varmuustahallisuudesta. Termin ongelmana kuitenkin on, että se jättää ulkopuolelle epävarmaan tavoitteeseen varmuudella liittyvät oheisseuraukset.

Todennäköisyyteen liittyy monia mielikuvia, joista osa pohjaa arkikokemukseen, osa taas kytkeytyy varsin teknisiin ajatusoperaatioihin kuten todennäköisyyslaskentaan tai tilastollisiin todennäköisyyksiin. Todennäköisyyttä eräissä suhteissa parempana terminä saattaisi tulla kyseeseen seurausten aiheutumisen tai olosuhteiden käsillä olon uskottavuus. Termi on kuitenkin syyksiluettavuuspohdiskelujen yhteydessä esitettynä outo. Kun pohjoismainen oikeuskäytäntö on suuremmitta ongelmitta kyennyt operoimaan todennäköisyyden käsitteellä, termiä voidaan käyttää jatkossakin. Korkeimman oikeuden melko vakiintuneen linjan mukaisesti vaadittava todennäköisyyden aste voidaan ilmaista termein "varsin todennäköinen". Tällöin seuraus X on varsin todennäköinen, milloin tekijä pitää sitä kahdesta vaihtoehdosta (X ja ei-X) uskottavampana eli lähtee siitä, että pikemmin X kuin ei-X.

5. Pykälän sisältö

Ehdotetussa pykälässä säädettäisiin teon olevan tahallinen, jos rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen vastaa sitä, mitä tekijä on teon hetkellä tarkoittanut taikka pitänyt varmana tai varsin todennäköisenä.

Tarkoitustahallisuus. Teko olisi tahallinen

ensinnäkin silloin, kun tekijän tarkoituksena on rikoksen tunnusmerkistön toteuttaminen. Tilanteesta, jossa kriminalisoidun seurauksen aikaansaaminen on tekijän tarkoitus, on suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa käytetty nimeä *dolus determinatus*. Tarkoitustahallisuudessa kriminalisoitu seuraus oli se syy ja peruste, miksi tekijä ryhtyi tekoon. Hän teki teon aiheuttaakseen seurauksen ja tahtoi seurausta siis tässä merkityssä. Tavoiteltua seurausta voidaan erotukseksi jäljempänä mainituista tilanteista kutsua pääseuraukseksi. Tarkoitustahallisuus lasketaan tahallisuuden raskaimmaksi asteeksi. Selvemmin kuin muut tahallisuuden lajit se osoittaa selkeätä päätöstä toimia toisen suojattuja etuja vastaan.

Tarkoituksella ymmärretään tässä yhteydessä siis teon päämäärää eli seikkaa, jonka vuoksi tekijä toimi niin kuin toimi. Tarkoitus tässä merkityksessä on aina samalla se syy, jonka vuoksi teko tehtiin. Tavoitteet suuntautuvat tulevaisuuteen, eivätkä siten liity jo valitsemiin teko-olosuhteisiin. Tarkoitustahallisuus määritetäänkin vain suhteessa teon pääseuraukseen. Teko-olosuhteiden osalta kysymys on joko varmuus- tai todennäköisyystyyppisestä tahallisuudesta.

Tarkoitettu seuraus on usein samalla tekijän lopullinen tavoite. Tekijä pahoinpitelee uhrin yksinkertaisesti pahoinpidelläkseen tämän. On kuitenkin myös mahdollista, että tunnusmerkistön mukainen lopullinen seuraus oli vain välitavoite suhteessa etäisempään päämäärään. Sille, joka surmaa uhrin periäkseen tämän rahat, henkirikos on vain välitavoite suhteessa lopulliseen päämäärään. Jos tekijän näkökulmasta välitavoitteen toteuttaminen on ainoa keino saavuttaa tarkoitettu lopputavoite, tekijä osoittaa suhteessa välitavoitteeseen *determinatus*-asteista tahallisuutta.

Vaikka volitiiviset elementit ovat tarkoitus-tahallisuudessa keskeisiä, asetetaan myös seurausten todennäköisyydelle ja sitä koskeville tekijän tiedoille määrätyt vähimmäisvaatimukset. Jos seuraus on siinä määrin epätodennäköinen, ettei teossa enää ilmene aiheuttamistahtoa, vaan tekijä tekee teon esimerkiksi vain jostain syystä tekoa demonstroidakseen, ei seuraus oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan kuuluisi enää tahallisuuden

piiriin. Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa vastuun minimivaatimuksia on etsitty myös kielletyn riskin alueelta. Jos seuraus olisi siinä määrin epätodennäköinen, että se kuuluisi jo sallitun riskin piiriin, ei pelkkä tarkoitus perustaisi vastuuta. Henkilö, joka ostaa enolleen etelänmatkan toivossa, että lentokone putoaa, niin kuin sitten yllättäen käykin, ei tarkoituksistaan huolimatta voi tulla tuomituksi taposta. Pelkkä epärealistinen toiveajattelu ei voi perustaa tahallisuusvastuuta. Sellaisen tarkoitetun seurauksen syntymistä, jota tekijä asiallisesti ottaen piti poissuljettuna mahdollisuutena, ei voida lukea tekijän syyksi tahallisuudeksi.

Teko olisi tahallinen myös, milloin tekijä pitää varmana tai varsin todennäköisenä, että hänen tekonsa toteuttaa rikoksen tunnusmerkistön. Tässä viitataan tahallisuuden toiseen perusolottuvuuteen ja tekijän tiedollisiin käsityksiin.

Varmuustahallisuus. Tieto esiintyy eriasenteisena. Ylimpänä on varmuus tunnusmerkistön toteutumisesta. Varmuus viittaa tässä käytännölliseen varmuuteen ja siihen, että tekijä sulkee mielestään mahdollisuuden tunnusmerkistön täyttymättä jäämisestä. Tieto tai varmuus siitä, että tekijä toimellaan toteuttaa tunnusmerkistön, on yksi tahallisuuden perusmuotoja. Tämä tahallisuuden ulottuvuus kattaa luontevasti juuri tekoolosuhteet ja sellaiset tunnusmerkistötekijät, joiden ei voida järkevästi ajatella kuuluneen tekijän tavoitteiden ja tarkoitusten piiriin. Tekijä ei aseta tavoitteekseen sitä, että väärennyksen kohteena on asiakirja. Sen sijaan hän on tästä seikasta enemmän tai vähemmän tietoinen.

Vaikka kognitiivinen ulottuvuus on omimmillaan teko-olosuhteiden parissa, oikeuskirjallisuudessa on tarkasteltu kysymystä enimmäkseen vahinkoseurausten kannalta. Kyse ei tällöin ole tavoitelluista seurauksista, vaan toimintasuunnitelmaan kuulumattomasta oheisseurauksesta. Oheisseuraukset voivat vuorostaan olla joko tavoiteltuun seuraukseen liittyviä edellytyksiä tai tavoitteen saavuttamisesta aiheutuvia lisäseurauksia. Molemmissa on kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa totuttu käyttämään termiä *dolus directus*. *Dolus directus* on oikeuskirjallisuuden mukaan käsillä, milloin tekijä ei ole seuraus-

ta suorastaan tarkoittanut, mutta jonka hän on mieltänyt tavoittelemaansa päämäärään, luvalliseen tai luvattomaan, välttämättömästi liittyväksi. Esimerkkinä mainitaan tilanne, jossa terroristi asentaa lentokoneeseen pommin tarkoituksessa surmata lentokoneessa matkustava valtionpäämies. Pommin räjähtämisen välttämättömänä oheisseurauksena on, että myös muut matkustajat saavat surmansa. Tekijän tahallisuusvastuu kattaa tässä kaikki, myös ei-tarjotut, teon seuraukset siihen katsomatta, pitikö hän niitä tavoittelemisen arvoisena vai peräti epätoivottavina. Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan tahallisuusvastuun perustana on, ettei tekijä voi olla tahtomatta sellaista, mikä välttämättä liittyy hänen tavoittelemaansa pääseuraukseen. Tämä pätee silloinkin, kun oheisseurauksen tunnearvo olisi tekijälle negatiivinen. Siten pommin asentaneen terroristin katsottaisiin "tahtoneen" myös kanssamatkustajien kuolemaa silloinkin, kun tekijä piti sitä mitä valitettavimpana sivuvaikutuksena. Tällainen tahtokäsittelen venyttäminen tuskin on tarpeen. Tahallisuusvastuu voidaan perustaa suoraan kognitiivisiin kriteereihin. Sen perustaksi voidaan asettaa myös tietoinen päätös määrättyä oikeushyvää vastaan sekä seurausten sisältyminen tekijän toimintasuunnitelmaan. Varmuus siitä, että pommi surmaa myös muut matkustajat, sisältää selvän päätöksen uhrata myös näiden henki. Matkustajien osalta vastuu perustuu esimerkiksi tapauksessa varmuustahallisuuteen, teon varsinaisen kohteen eli valtionpäämiehen osalta taas tarkoitustahallisuuteen.

Dolus directuksen yhteydessä puhutaan paitsi lisäseurauksista, myös edellytyksistä. Pää- ja oheisseuraukset voivat olla sellaisessa suhteessa, että pääseurauksen syntyminen on mahdollista vain oheisseurauksen kautta. Kyse on siis pääseurauksen saavuttamiseksi välttämättömistä välineistä. Niiden voidaan katsoa kuuluvan pikemmin tarkoitustahallisuuden puolelle. Joka rikkoo ikkunan murtautuessaan taloon, syyllistyy determinatusasteiseen vahingontekoon, olkoonkin, että tavoite on anastusrikos.

Varmuus oheisseurauksen syntymisestä on sidoksissa päätavoitteen saavuttamiseen. Oheisseurauksen syntyminen on vain niin varmaa kuin tavoitellun pääseurauksen syn-

tyminen. Pommin lentokoneeseen asentanut terroristi saattaa epäillä aikasytytyksen toimintaa. Suhteessa muiden matkustajien kuolemaan pommin asentaminen merkitsee ainastaan mahdollisuutta. Tuon seurauksen kytkeytyminen varmuudella itse tavoiteltuun pääseuraukseen riittää kuitenkin siihen, että myös nämä vain pääseurauksen kautta mahdolliseksi mielletyt oheisseuraukset katsotaan aiheutetuiksi directus-asteisella tahallisuudella. Tahallisuus ei seurausten osalta edellytä, että oheisseurausten syntyminen on varmaa, vaan riittää, että ne ovat varmoja siinä tapauksessa, että tekijä pääsee tavoitteeseensa. Myös epävarmaan tavoitteeseen varmuudella liittyvät oheisseuraukset arvioidaan varmuustahallisuudella aiheutetuiksi. Vastuun edellytyksenä on tällöin, että pääseurauksen, johon oheisseuraukset liittyvät, syntymistä on pidettävä siinä määrin varteenotettavana mahdollisuutena kuin tarkoitustahallisuuden rankaisemisessa edellytetään.

Vaikka tieto tai varmuus siitä, että tekoolosuhteita koskevat tunnusmerkit ovat käsillä, on lähtökohtaisesti melko ongelmaton tahallisuuden ilmenemismuoto, joudutaan tiedon osalta esittämään tiedon tarkempaa kohdetta, intensiteettiä ja konkreettisuutta koskevia jatkokysymyksiä: mitä tulee tietää ja millä tarkkuudella. Kysymyksiin vaadittavan tiedon tarkkuudesta ja sisällöstä palataan erehdyksen yhteydessä.

Todennäköisyystahallisuus. Tahallisuuden alarajan määrittämiselle on yhteistä, että kyse ei ole tavoitelluista seurauksista eikä tavoiteltuun seuraukseen varmuudella liittyvistä oheisseurauksista sen enempää kuin varmuudella läsnäoleviksi miellettyistä tekoolosuhteistakaan. Tyypillisesti kysymys on enemmän tai vähemmän todennäköisinä pidettävistä teon muista kuin tarkoitetuista seurauksista taikka olosuhteista, joista ei oltu varmoja, mutta joiden arveltiin mahdollisesti olleen käsillä.

Viimeisen kahden vuosikymmenen kuluessa korkein oikeus on lukuisissa ensi sijassa henkirikoksia koskevissa ratkaisuisaan vahvistanut säännön, jonka mukaan tahallisuuden ala määräytyy sen mukaan, kuinka todennäköisinä tekijä on seurauksia pitänyt. Tekijä on tuomittu taposta, mikäli hän on pitänyt kuolemaa tekonsa varsin todennäköise-

nä seurauksena. Tilanteessa, jossa eri vaihtoehtojen keskinäinen paremmuus on huomattavan tulkinnanvarainen ja jossa ylin oikeusaste on johdonmukaisesti pyrkinyt kiinteyttämään linjaa, vaadittaisiin huomattavan hyviä perusteita, jos lainsäätäjä tahtois irrottaa tuota jo vakiintuneeksi muodostuneesta käytännöstä. Tällaisia perusteita ei ole esittänyt, minkä vuoksi ehdotuksessa päädytään määrittämään tahallisuuden alaraja korkeimman oikeuden käytännöstä jo tutuiksi käynein termein.

Esityksen mukaan teko olisi tahallinen, milloin tekijä pitää tunnusmerkistön toteutumista tekonsa varsin todennäköisenä seurauksena. Sanamuodolla tarkoitetaan samaa kuin korkeimman oikeuden tahallisuusprejuddikaateilla. Todennäköisyysarviointi voi koskea sekä tunnusmerkistöön kuuluvien seurausten syntymistä että tunnusmerkistöön sisältyviä muita tahallisuuskatetta edellyttäviä tunnusmerkistötekijöitä. Tahallisesti toimii myös se, joka pitää varsin todennäköisenä, että tunnusmerkistön edellyttämät olosuhteet ovat muutoin käsillä. Poikkeuksena ovat ne tunnusmerkistöt, joissa olosuhteiden osalta on edellytetty tietoa, jolloin edellytetään varmuustahallisuutta. Sama koskee tunnusmerkistöjä, joissa rankaiseminen edellyttää erityistä tarkoitusta.

Todennäköisyyden käsitteellä ei tässä tarkoiteta tilastomatemattisia laskelmia, vaan arkista, tekoheikkellä tekijän näkökulmasta laadittavaa arviota siitä, kuinka uskottavana tekijä pitää tunnusmerkistön täyttymistä. Tämä on ilmaistu laissa edellyttämällä, että tunnusmerkistön toteutuminen on ollut tekijän käsityksen mukaan varsin todennäköistä. Ilmaisulla on tarkoitus kytkeä tahallisuusvastuu alkavaksi pisteestä, jossa tekijä pitää seurauksen syntymistä todennäköisempänä kuin sen syntymättä jäämistä. Jos molemmat vaihtoehdot ovat tekijälle yhtä uskottavia, tekoa ei voida pitää tahallisena. Tekijä, joka lähtee mielessään siitä, että seuraus pikemmin syntyy kuin jää syntymättä, ottaa tällaisen seurauksen tekosuunnitelmassaan siinä mielessä vakavasti, että myös tuohon seuraukseen liitetty ankarampi tekijän motiivointiin tähtäävä rangaistusuhka on kriminaalipoliittisesti perusteltavissa.

Arvio tehdään tekijän näkökulmasta ja te-

kohetken tilanteessa. Tekijällä tulee myös olla asiasta todellinen käsitys. Ei siis riitä, että tekijän olisi pitänyt tietää tunnusmerkistön täyttymisen todennäköisyydestä, jos hän ei kuitenkaan ole tästä ollut riittävissä määrin selvillä.

Humalaisen tahallisuus arvioidaan periaatteissa samojen lähtökohtien mukaan kuin muidenkin. Näyttöä koskevissa ratkaisuissa joudutaan tosin nojaamaan varsin pitkälle yleisiin kokemussääntöihin. Oikeuskäytännössä kokemussääntöjen merkitys on tulkittu siten, että melko vahvassakin humalassa olevan henkilön on katsottu ymmärtävän, että toista keskivartaloon puukolla lyödessä kuoleman mahdollisuus on teon varsin todennäköinen seuraus.

7 §. Tuottamus

1. Tuottamus ja törkeä tuottamus kriminalisoinneissa

Tuottamusta käytetään monentyppisissä kriminalisoinneissa vaadittavana syyksiluettavuuden asteena. Osittain kysymys on tyyppisesti uudemmassa rikosoikeudesta, jossa tiettyssä asemassa olevat henkilöt asetetaan huolellisuusvastuuseen. Usein kysymys on myös aivan perinteisistä kriminalisoinneista, joissa tärkeitä oikeushyviä suojataan myös huolimattomilta loukkaamisteoilta.

Vähiten ongelmia aiheutuu niiden tekoricosten tulkinnassa, joissa tunnusmerkistöön sisältyy kielletyn toiminnan kuvaus. Osassa tuottamuksellisista tekoricoksista tunnusmerkistö on kirjoitettu epämääräisemmin ja osassa tunnusmerkistön tulkinta palautuu siihen, mitä huolimattomuudella ymmärretään.

Täsmällisintä toimintakuvausten tyyppiä edustaa esimerkiksi tieliikenteen sosiaalilainsäädännön rikkominen (tieliikennelain, 267/1981, 105 a §). Sotilasrikoksiin kuuluvat tuottamuksellinen palvelusrikos ja tuottamuksellinen vartiorikos (rikoslain 45 luvun 4 ja ja 8 §) täytyvät tuottamuksellisella määräysten rikkomisella. Myös lukuisat salassapitorikosten ja -rikkomusten erityissäännökset (esimerkiksi tuottamuksellinen virkasalaisuuden paljastaminen, rikoslain 40 luvun 5 §:n 2 momentti) ovat tuottamuksellisina rangaistavia. Näissä tunnusmerkistöissä suu-

rimmat tuottamusongelmat liittyvät vaadittavaan subjektiiviseen syyllisyyteen. Ongelmana on myös rangaistavan käyttäytymisen ala yleensä. Vielä esimerkkinä voidaan mainita tuottamuksellinen perätön lausuma (15 luvun 4 §).

Osassa tekoricosten tunnusmerkistöjä huolellinen toiminta määritellään epämääräisemmin. Esimerkiksi tuottamuksellisessa kätkemisrikoksessa (32 luvun 4 §) huolellisuusvaatimus palautuu siihen, mitä tarkoittaa se, että jollakin on ollut syytä epäillä omaisuus tietyllä rikoksella saaduksi. Monissa tunnusmerkistöissä rajaavana kriteerinä toimii vähäisten sääntörikkomusten rankaistamattomuus. Tällaisia esimerkkejä ovat tuottamuksellinen virkavelvollisuuksien rikkominen (40 luvun 11 §) ja tuottamuksellinen vapaudenriisto (25 luvun 6 §). Myös työturvallisuusrikoksen tunnusmerkkien tulkinnassa (47 luvun 1 §) teon huolimattomuudella on itsenäisempi rooli. Näissä on usein turvaututtu kyseisen alan omiin normeihin ja käytäntöihin.

Kolmanneksi ryhmäksi voidaan erottaa sellaiset tunnusmerkistöt, joihin on kirjattu kielletyn toiminnan kuvaus mutta joissa kuvaus ei ole edes tulkinnalla täsmennettävissä. Huolimattonta tulenkäsittelyä ja varomatonta tulenkäsittelyä (44 luvun 20 ja 22 §) tarkoitavien kriminalisointien tulkinnassa kielletyn ja sallitun raja määräytyy huolellisuus käsitteestä. Taloudellisen toiminnan sääntelyssä tällaisia kriminalisointeja on runsaasti, esimerkiksi elintarvikerikkomus (elintarvikelain, 361/1995, 39 §).

Tuottamuksellisten vaarantamisrikosten tunnusmerkistöissä rangaistavaa käyttäytymistä ei kuvata yksityiskohtaisesti laissa. Sen sijaan tunnusmerkistöissä edellytetään eriaistaisen vaaran aiheuttamista oikeushyville. Tavallisin tuottamuksellinen abstraktinen vaarantamisrikos on liikenneturvallisuuden vaarantaminen (rikoslain 23 luvun 1 §). Muina tuottamuksellisina vaarantamisrikoksina voidaan mainita yleisvaaran tuottamus (34 luvun 7 §) ja tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen (48 luvun 4 §).

Suurimmat ongelmat liittyvät tuottamuksellisiin loukkaamisrikoksiin. Tunnusmerkistöissä kielletään tietyn vahinkoseurauksen aiheuttaminen huolimattomuudella.

Kriminalisoinneille on tyypillistä, että teko tapaa ei yleensä ole laissa määritelty lainkaan. Olennaiset tunnusmerkitötekijät ovat teko, vahinkoseuraus, syy-yhteys näiden välillä ja huolimattomuus yhdistämässä tekoa ja vahinkoseurausta. Tyypillisimmän esimerkin muodostavat rikoslain 21 luvun henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Kuoleman tuottamus (8 §) ja vammantuottamus (10 §) ovat tuottamuksellisina rangaistavia tekoja, joista rangaistaan sitä, joka huolimattomuudellaan aiheuttaa toiselle kuoleman tai vähäistä vakavamman vamman tai sairauden.

Törkeän tuottamuksellisena rangaistavien rikostyyppien määrä on Suomessa suuri verrattuna useisiin muihin maihin. Tällä hetkellä törkeän huolimattomuuden varaan rakentuvia rikostyyppisiä on kolmisenkymmentä. Yleensä törkeä tuottamus osoitetaan ilmaisulla törkeä huolimattomuus. Joissakin tapauksissa puhutaan törkeän huolimattomuuden rinnalla tai yksin törkeästä varomattomuudesta ja muutamissa tunnusmerkistöissä puhutaan törkeästä tuottamuksesta. Törkeää tuottamusta on käytetty varsin epäyhtenäisesti syyksiluettavuuden rajana. Osassa on kyse verraten vähäisistä rikkomuksista, osassa keskivakavista rikoksista.

Vahinkoseurauksen tai konkreettisen vaaran aiheuttaminen toisen hengelle tai terveydelle on jo perinteisesti ollut törkeän tuottamuksellisena rangaistavaa. Kuoleman- ja vammantuottamuksista on omat kvalifioidut tunnusmerkistönsä (21 luvun 9 ja 11 §) ja vaaran aiheuttamisen (21 luvun 13 §) rangaistavuus kattaa tahallisuuden ohella törkeän huolimattomuuden.

Törkeässä liikenneturvallisuuden vaaran- tamisessa (23 luvun 2 §) kvalifioitu tekemuoto edellyttää tietynlaista abstraktista vaaran- tamista. Liikennettä koskevia tekorikoksia ovat esimerkiksi yksityisistä teistä annetun lain (358/1962) säännösten rikkomisen (102 §) ja yleisistä teistä annetun (243/1954) lain säännösten rikkomisen (100 §). Myös ympäristön turmelemiseen (rikoslain 48 luvun 1 §), sen kvalifioituu tekemuotoon ja ympäristörikkomukseen (48 luvun 2 ja 3 §) riittää tahallisuuden ohella törkeä huolimattomuus syyksiluettavuuden asteeksi.

Osassa taloudellista toimintaa koskevaa rikoslainsäädäntöä on törkeää huolimattomuut-

ta pidetty perusteltuna rangaistavuuden alarajana. Säännökset kattavat hajanaisen alueen ja koskevat muun muassa kilpailumenettelyä, arvopaperikauppaa sekä tekijän- ja teollisoikeuksia. Myös työaikasuojelurikos (47 luvun 2 §) on törkeästä huolimattomuudesta tehtynä rangaistava. Taloudelliseen toimintaan liittyvien ilmoitusvelvollisuuksien täyttämistä koskevissa kriminalisoinneissa on usein edellytetty törkeää huolimattomuutta. Käytännössä tärkeitä ovat myös velallisen vilpillisuus (39 luvun 4 §), tuottamuksellinen kirjanpitorikos (30 luvun 10 §) ja kirjanpitorikkomus (kirjanpitolain, 1336/1997, 8 luvun 4 §). Kuluttajansuojalainsäädännössä törkeä tuottamus on tavanomainen syyksiluettavuuden alaraja. Myös esimerkiksi henkilörekisteririkkomus (henkilötietolain, 523/1999, 48 §) rakentuu törkeän huolimattomuuden varaan.

2. Tuottamusarvostelun nykytila ja sen ongelmia

Tuottamus. Rikosoikeudellinen tuottamus on toiminnassa vaadittavan huolellisuuden laiminlyöntiä tai lyhyesti huolimattomuutta. Tunnusmerkistöissä puhutaan yleensä tuottamuksesta, huolimattomuudesta tai varomattomuudesta. Rikoslain 3 luvun 5 §:n 1 momentissa säädetään pikemmin tapaturmasta kuin tuottamuksesta tapahtunut teko rangaistamattomaksi. Rikoslaisissa ei ole tuottamuksen määritelmää.

Aikaisemmin tuottamus ymmärrettiin syyllisyyskysymyksenä. Viime vuosikymmeninä tuottamuksessa on vakiintuneesti erotettu kaksi puolta. On alettu myös puhua kaksivaiheisesta vertailuoperaatiosta. Tuottamuksen objektiivinen, tunnusmerkistön mukaisuuteen kuuluva puoli koskee teon kiellettyä tai sallitua luonnetta. Tuottamuksen subjektiivinen puoli taas koskee syyllisyysmoitetta. Objektiivisella puolella kysytään, löikö tekijä lainin vaadittavan huolellisuusstandardin noudattamisen. Subjektiivisella puolella tarkoitetaan syyllisyysmoitetta eli sen kysymistä, voidaanko tekijää moittia teostaan.

Objektiivisen (teon) huolimattomuuden määritelmän käytetään monenlaisia kriteerejä. Usein kaikki teon huolimattomuuden tilanteet on yritetty kattaa käsitteillä huolellisuusvelvollisuuden loukkaaminen ja seura-

uksen ennalta-arvattavuus. Nykyään kirjallisuudessa tilanteita jäsennetään pidemmälle. Huolellisuusvelvoitteen taakse kätkeytyy hyvin erilaisia vastuun edellytyksiä.

Objektiivisessa huolimattomuudessa on asiallisesti kysymys ennen kaikkea siitä, ottiko tekijä kielletyn riskin vai jäikö riskinotto sallitun puolelle. Tässä mielessä objektiivista huolellisuutta määrittävät ennen kaikkea oikeusnormit, mutta myös erilaiset epäviralliset tai tekniset normit. Myös esimerkiksi hyötyn ja haittojen punninta voi tulla kyseeseen. Joissain tapauksissa joudutaan turvaautumaan "normaalilla tavalla huolellisen henkilön" mittapuuhun.

Monissa tilanteissa näistäkään ei kuitenkaan saada paljoa johtoa sen arvioimiseen, oliko tilanteessa toimittu riittävän huolellisesti vai ei. Tuottamuksellisen yhteisvaikutuksen tilanteet tuottavat ongelmia. Samoin jossain määrin avoimia ovat esimerkiksi kysymykset siitä, kuinka pitkälle objektiivisten huolellisuusvelvoitteiden asettamisessa olisi otettava huomioon tekijän erityinen kyvykyys tai olisiko kyvyttömyyden laskettava vaadittavan objektiivisen huolellisuuden tasoa.

Lisäksi ongelmia on ollut siinä, missä suhteessa teon huolimattomuus on sattuneeseen vahinkoseuraukseen. Loukkaamisrikoksesta rankaisemiseksi ei riitä se, että tekijä toimii huolimattomasti ja aiheuttaa ennakoitavalla tavalla tunnusmerkistössä tarkoitetun vahinkoseurauksen. Tunnuksmerkistön täyttyminen täytyy myös voida palauttaa huolimattomuuteen.

Näissä kysymyksissä on jatkossakin turvaututtava oikeuskäytäntöön ja -kirjallisuuteen. Tuottamuksen lakiin kirjatuihin määritelmissä on vertailumaissakin tyydytty vain korostamaan huolimattomuuden ja seurauksen välistä yhteyttä sitä kuitenkaan täsmenämättä.

Subjektiiivisessa (tekijän) huolimattomuudessa vastaavia ongelmia on ollut vähemmän. Tuottamuksen subjektiivista puolta on perinteisesti tutkittu laajasti. Merkittävimmät kehittämistarpeet kohdistuvat sisällöltään hämärtyneen syyllisyysperiaatteen uuteen täsmällisempään muotoiluun ja sovellutuksiin.

Tuottamuksen tyypeinä on usein erotettu

toisistaan tietoinen ja tiedoton tuottamus. Vanhemmassa kirjallisuudessa puhutaan myös itsetietoisesta ja itsetiedottomasta tuottamuksesta. Erolla ei ole käytännöllistä merkitystä, koska tuottamukselliset rikokset ovat rangaistavia niin tietoisella kuin tiedottomalakin tuottamuksella tehtyinä.

Tietoinen tuottamus viittaa tietoiseen riskinottoon. Tekijä toimii siitä huolimatta, että hän mieltää tunnusmerkistön toteutumisen mahdolliseksi. Käytännössä kyse on yleensä seurauksen sattumisen mieltämisestä mahdolliseksi tai sen sattumisen epäilystä. Jos seuraus mielletäisiin varsin todennäköiseksi, kyse olisi tahallisuudesta. Tietoisesta riskin otajalla on ollut kyky ja tilaisuus toimia huolellisesti. Tietoinen tuottamus ei ole syyllisyysperiaatteen kannalta ongelma.

Tiedoton tuottamus viittaa tiedostamattomaan riskinottoon. Tiedottomassa tuottamuksessa tekijä ei ole edes mieltänyt tunnusmerkistön toteutumista mahdolliseksi tai ei ole tullut ylipäättään ajatelleeksi asiaa. Usein tiedotonta tuottamusta kuvaillaan ilmaisulla "olisi kohtuudella pitänyt mieltää" seurauksen sattumisen riski tai "olisi tullut ymmärtää" tapahtumien tuleva kulku. Tiedostamattoman huolimattomuuden rangaistavuus ei lähtökohtaisesti täytä syyllisyysperiaatteen vaatimuksia. Preventiivisistä syistä myös tiedoton tuottamus hyväksytään kuitenkin tietyn rajoituksen rangaistusvastuun perustaksi.

Käytännössä tietoisesta ja tiedottomasta riskinoton erottaminen on usein hyvin tulkinvaraista. Koska tiedoton ja tietoinen tuottamus eivät ole astesuhteessa, erottelu ei yleensä ole edes tarpeen. Tärkeämpää on selvittää suoraan niitä seikkoja, jotka tekevät huolimattomuudesta rankaisemattoman. Riskien tiedostaminen ei välttämättä kerro muusta kuin paremmasta kyvystä riskien havaitsemiseen tai suuremmasta huolellisuudesta niiden selvittämisessä. Välinpitämättömyys tekojen seurauksista voi olla paljon haitallisempaa kuin se, että tekijä huolellisen harkinnan jälkeen päätyy arvioimaan seurauksen syntymisen riskin vähäiseksi.

Vastuu tiedottomasta tuottamuksesta perustellaan niin sanotun ryhtymistuottamuksen kautta. Vaikka tekijä ei ole tosiasiaa mieltänyt seurauksen sattumisen mahdollisuutta tai ei ole tullut sitä ajatelleeksi, rangaistus-

vastuun kannalta on riittävää, että hänellä oli tekoon ryhtyessään tilaisuus ja kyky havaita seurauksen sattumisen mahdollisuus ja hänen olisi myös pitänyt se havaita.

Lakiin on kirjattavissa vain huolimattomuusarvioinnin yleinen rakenne. Tuottamuksen määritelmä rikoslaissa on kuitenkin tarpeen oikeustilan selkeyttämiseksi ja syyllisyysperiaatteen vaatimusten tähdentämiseksi.

Törkeä tuottamus. Suomessa on yleensä katsottu, että tuottamuksen törkeysarviointi tehdään normatiivisen kokonaisarvioinnin perusteella. Myös rikos oikeuskomitea lähti kokonaisarvosteluun palautuvasta törkeän tuottamuksen määrittelystä. Lisäksi rikoslain kokonaisuudistuksen toisen vaiheen hallituksen esityksessä katsottiin, että niin tietoinen kuin tiedotonkin tuottamus voi olla törkeää. Hallituksen esityksessä katsottiin, että törkeää tuottamusta on "hyvin tärkeiden huolellisuusvelvoitteiden rikkominen huolimattomuudesta, joka osoittaa erityistä välinpitämättömyyttä näitä velvoitteita kohtaan", tai "tietoinen riskinotto, joka ei kuitenkaan ole tahallisuutta" (HE 94/1993 vp). Yleensä kysymys on tietoisesta riskin ottamisesta.

Törkeä tuottamus, tuottamus ja lievä tuottamus erotetaan määrällisillä eikä laadullisilla perusteilla. Tuottamuksen asteita ei jaeta kvalitatiivisesti sen mukaan, mitä tekijä on mieltänyt ja mitä ei. Myös tiedoton tuottamus voi olla törkeää ja tietoinen ei sitä välttämättä ole. Kanta on nykyään hyvin laajasti hyväksytty Suomen ohella myös muualla pohjoismaissa.

Koska törkeä tuottamus on Suomessa käytännössä tärkeämpi kysymys kuin muualla pohjoismaissa, ehdotetaan siitä otettavaksi lakiin kokonaisarvosteluun perustuva säännös.

Lievä tuottamus. Vaatimuksia lievän tuottamuksen rajaamisesta rangaistusvastuun ulkopuolelle esitetään usein. Vähäinen huolimattomuus ei ole käytännössä vältettävissä edes normaalisti huolelliselle henkilölle.

Vastasyynä on esitetty, että lievän tuottamuksen rankaisematta jättäminen merkitsisi lupaa ylittää lievästi huolellisuusvelvoitteet. Väitteen painoarvoa vähentää se, että tosiasiasa kontrollia ei kohdisteta kaikkein vähäsimpiin huolimattomuustapauksiin esimerkiksi työturvallisuus- tai tieliikennekontrol-

lissa. Yleisellä tietoisuudella siitä, että esimerkiksi poliisi ei liikennevalvonnassa reagoi kaikkiin sääntörikkomuksiin, ei liene ollut olennaisia moraalia höllentäviä vaikutuksia tienkäyttäjien asennoitumiseen.

Toisen vastasyyn mukaan lievän tuottamuksen tilanteet eivät ole preventiivisten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella. Jos rangaistusuhin voidaan vaikuttaa käyttäytymiseen, niillä vaikutetaan ensi sijassa jo ennen tekoa tapaa ylläpitävällä ja moraalia luovalla tavalla. Tavanomaisten huonojen rutiinien kehittäminen huolellisempaan suuntaan voisi toimia perusteena lievän tuottamuksen rangaistavuudelle.

Perusteet lievän tuottamuksen rangaistavuuden säilyttämiseksi ovat painavampia kuin rankaisemattomuutta puoltavat syyt. Lievän tuottamuksen rangaistavuuden säilyttäminen on myös johdonmukainen ratkaisu suhteessa rikesakkojärjestelmään. Rikoslain 2 a luvun 9 §:n mukaan rikesakko voidaan määrätä tiettyjen säännösten tai määräysten vähäisestä rikkomisesta.

Keskustelu lievän tuottamuksen rankaisemisesta on paljolti koskenut liikenne rikoksia. Niissä on vähäisimpien tekojen rangaistavuutta nyttemmin rajattu. Lokakuun 1999 alussa voimaan tulleessa liikenne rikosuudistuksessa vähäinen vaara (ilmailiikennettä lukuun ottamatta) suljettiin liikenneturvallisuuden vaarantamisen ulkopuolelle (rikoslain 23 luvun 1 §:n 3 momentti).

3. Oikeusvertailua

Tuottamuksesta on useissa maissa joko rikoslain määritelmä tai virallisehdotuksia määritelmäksi. Ne näyttävät olevan rakenteeltaan varsin samansuuntaisia. Pohjoismaista yhdessäkin ei ole tuottamuksen määritelmää otettu lakiin.

Ruotsi ja Tanska. Ruotsin ja Tanskan rikoslaeissa ei ole tuottamuksen määritelmää. Myös rangaistusvastuun rajoja koskevassa ruotsalaisehdotuksessa (SOU 1996:185) jätetään tuottamus määrittelemättä. Ruotsalaisessa kirjallisuudessa tuottamus määritellään samoja suuntaviivoja noudattaen kuin Suomessa. Tanskalaisessa rikoslainsäädännössä on voimassa poikkeuksellisen runsaasti tuottamuksellisia rikoksia erityisesti rikoslain ul-

kopuolella. Kirjallisuudessa tuottamuksen sisältö ymmärretään varsin ankarana ja joissain esityksissä tuottamuksessa ei nähdä subjektiivista elementtiä ylipäättäen.

Norja. Norjankaan rikoslaisissa ei ole määritely tuottamusta. Rikoslakitoimikunta on ehdottanut, että tuottamukselle annettaisiin rikoslaisissa määritelmä (NOU 1992:23, ehdotuksen 31 §). Ehdotuksen mukaan teon objektiivinen huolimattomuus merkitsee puolustettavalle käyttäytymiselle elämänalueella asetettavien vaatimusten rikkomista. Vaatimukseen saadaan johtoa järkevän ja tunnollisen toimijan mittapuusta, oikeusjärjestyksessä määritellyistä huolellisuusvelvoitteista ja hyötyjen ja haittojen punninnasta.

Puutteet tekijän henkilökohtaisissa edellytyksissä voivat kuitenkin poistaa tekijän subjektiivisen huolimattomuuden ja estää sen, että tekoa pidettäisiin tuottamuksellisena. Ehdotus lähtee perinteisestä toisintoimimis-mahdollisuuden vaatimuksesta, jonka mukaan tekijältä puuttuva kyky tai tilaisuus huolelliseen toimintaan voi poistaa rangaistusvastuun.

Tietoista ja tiedotonta tuottamusta ei eroteta omiksi lainkohdiksi. Ehdotuksen mukaan "merkityksetöntä" tai lievää tuottamusta voidaan jo nyt pitää Norjassa ainakin yleensä rankaisemattomana eikä siitä ehdoteta erillistä säännöstä. Törkeää tuottamusta ei ehdoteta määriteltäväksi, koska se on melko harvinaisen syyksiluettavuuden muoto Norjassa.

Itävalta. Itävallan rikoslain 6 §:n 1 momentin määritelmä koskee tiedotonta tuottamusta. Alkuosassa säädetään teon objektiivisesta huolimattomuudesta. Sen mukaan tuottamuksellisesti toimii se, joka rikkoo huolellisuusvelvoitetta, vaikka tuo velvollisuus on olosuhteet huomioon ottaen koskenut myös tekijää.

Lisäksi tekijän subjektiiviselta huolimattomuudelta edellytetään, että tekijällä on ollut henkisten ja fyysisten ominaisuuksiensa puolesta kyky noudattaa huolellisuusvelvoitetta ja sen noudattamista voitiin häneltä myös kohtuudella vaatia. Seurauksena tästä huolellisuusvelvoitteen noudattamatta jättämisestä on oltava, että tekijä ei ole havainnut voivansa toteuttaa tunnusmerkistön teonkuvausta tarkoittavaa asiantilaa.

Tietoinen tuottamus merkitsee saman pykä-

län 2 momentin mukaan sitä, että henkilö piti mahdollisena, että hänen menettelynsä toteuttaa tunnusmerkistön teonkuvausta tarkoittavan asiantilan, mutta ei halunnut aikaansaada sitä.

Saksa. Saksan rikoslaisissa ei ole tuottamuksen määritelmää. 1960-luvun rikoslakiprojektin yhteydessä sellaista ehdotettiin rikoslain 18 §:ksi. Saksalaisehdotus ei aikanaan toteutunut.

Ehdotettu pykälä jakaantui tiedotonta tuottamusta koskevaan 1 momenttiin ja tietoista tuottamusta koskevaan 2 momenttiin. Ehdotuksen tiedotonta tuottamusta koskenut 1 momentti on asiallisesti lähes identtinen Itävallan rikoslain 6 §:n kanssa. Ainoa ero on se, että syyllisyysperiaatteen vaatimukset kuvataan saksalaisessa ehdotuksessa yleisesti viittaamalla tekijän kykyihin, kun Itävallan rikoslaisissa mainitaan erikseen henkiset ja fyysiset kyvyt. Tietoista tuottamusta koskeva ehdotus (18 §:n 2 momentti) on itävaltalaisista vertailukohtaansa sikäli vaativampi, että pelkkä tietoinen riskinotto ei riitä. Luottamuksen siihen, että seuraus ei satu, on oltava "velvollisuudenvastaista" ja moitittavaa. Asialliset erot lienevät vähäisiä.

Lisäksi saksalaisehdotuksessa on piittaamattomuus samastettu törkeään huolimattomuuteen (ehdotettu 18 §:n 3 momentti). Tällainen määrittely ei selvennä asiaa, koska saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä piittaamattomuuden sisältö on kiistanalainen kysymys.

Sveitsi. Sveitsin rikoslain tuottamusta koskeva määritelmä (Artikla 19) on lainsäädäntöteknisesti kirjoitettu toiseen asuun kuin edellä mainitut määritelmät. Tekijä, joka ei ole havainnut tai ottanut huomioon toimintansa seurauksia, toimii tuottamuksellisesti, mikäli synnä on velvollisuudenvastainen varomattomuus. Varomattomuus on velvollisuudenvastaista, jos tekijä ei toimi sillä varovaisuudella, johon hän on velvollinen olosuhteiden ja henkilökohtaisten olojensa perusteella. Säännöksessä tietoista ja tiedotonta tuottamusta ei siis eroteta toisistaan. Muut erot saksalaiseen ehdotukseen ja itävaltalaiseen rikoslain kohtaan verrattuna ovat kielellisiä ja lainsäädäntötekniisiä.

Englanti ja Wales. Englannissa ja Walesissa on ollut muutamia vuosikymmeniä käyn-

nissä rikoslainsäädännön kokonaisuudistus- ja kodifointihanke, jonka yhteydessä "The Law Commission" on laatinut ehdotuksia. Komissio antoi vuonna 1989 ehdotuksensa uudeksi rikoslaiksi, jossa muun muassa syyksiluettavuuden asteet olisi määritelty rikoslaissa. Ehdotuksen antamisen jälkeen on kuitenkin päädytty toteuttamaan uudistus osittaisuudistuksina. Rikoslain yleistä osaa ei ole vielä säädetty.

Ehdotuksessa ei määritellä tiedotonta tuottamusta, koska se ei periaatteessa täytä syyllisyysperiaatteelle Englannissa asetettavia vaatimuksia ylipäätään. Toisaalta niin sanottu ankara rangaistusvastuu muistuttaa Englannissa läheisesti tiedotonta tuottamusta.

Tietoisien tuottamuksen tilanteet sijoittuvat englantilaisessa systematiikassa osittain piittaamattomuuden alaisuuteen. Rikoslakiehdotuksen mukaan (clause 18, c) henkilö toimii piittaamattomasti, kun hän ottaa tietoisien riskin seurauksen sattumisesta taikka siitä, että tietty olosuhde on olemassa tai tulee olemaan olemassa. Lisäksi vaaditaan kuitenkin, että riskinotto oli tekijän tuntemissa olosuhteissa kohtuutonta.

Tässä mallissa tietoiselle tuottamukselle ei riitä mikä tahansa objektiivisesti huolimaton teko, vaan riskinoton on oltava olosuhteisiin nähden kohtuutonta. Lisäksi riskinoton kohtuuttomuus kytketään suoraan tekijän tosiasiasa tuntemiin olosuhteisiin. Saksalaisessa ja pohjoismaisessa ajattelussahan riskinoton kiellettyä luonnetta arvioidaan siltä pohjalta, mikä oli tekotilanteessa objektiivisesti ennakoitavissa.

Lievän tuottamuksen määrääminen erikseen rankaisemattomaksi ei ole tarpeellinen järjestelmässä, jossa rangaistavuuden alarajaksi asetetaan tietoinen tuottamus ja tekijän ottama kohtuuton riski.

Yhdysvallat. Yhdysvalloissa rikoslainsäädäntö on osavaltiokohtaista. Rikoslakien sisältöön on vaikuttanut eri osavaltioissa 1950-luvulta lähtien merkittävästi asianajajaliitto American Bar Associationin laatima "mallirikoslaki", Model Penal Code. Lähes kaikkien osavaltioiden syyksiluettavuusmääritelmät vastaavat olennaisilta osiltaan mallirikoslakia.

Mallirikoslaissa ei suhtauduta tiedottoman tuottamuksen rankaisemattomuuteen yhtä pe-

riaatteellisesti kuin Englannissa. Käytännössä Yhdysvaltojen osavaltioissa lainsäätäjät ovat käyttäneet tiedotonta tuottamusta laajasti rangaistusvastuun alarajana.

Tiedottoman tuottamuksen määritelmässä (section 2.02,2,d) mallirikoslaissa jaetaan tuottamus selkeästi kahteen puoleen. Teon objektiivista huolimattomuutta kuvastaa vaatimus, että henkilön olisi pitänyt mieltää merkittävä ja oikeudeton riski siitä, että tunnusmerkistötekijä on olemassa tai aiheutuu hänen teostaan. Riskin merkittävyys ja oikeudettomuus arvioidaan objektiivisin kriteerein. Kriminaalipoliittisesti merkittävin ero saksalaisen kielialueen määritelmiin ja pohjoismaisiin määritelmäehdotuksiin on se, että jo teon objektiivisen huolimattomuuden tulee olla merkittävää, jotta teosta voidaan rangaista.

Tekijän subjektiivista huolimattomuutta arvioitaessa kysytään, onko riskin mieltämättä jäämistä pidettävä niin karkeana poikkeamisena sellaisesta huolellisuudesta, jota tunnollinen henkilö olisi tekijän sijassa noudattanut, että syyllisyysmoite on perusteltu. Arvostelussa on otettava pykäläehdotuksen mukaan huomioon riskin luonne ja aste, tekijän toiminnan luonne ja tavoite ja tekijän tuntemat olosuhteet.

Tältä osin erot mannereurooppalaisiin ja pohjoismaisiin tuottamuskäsityksiin ovat melko vähäiset. Lähtökohtana on Yhdysvalloissakin norjalaisehdotuksen tapaan järkevän ja tunnollisen henkilön mittapuu täydennettynä hyötyjen ja haittojen punninnalla. Se tosin sijoitetaan pohjoismaista poiketen tekijän subjektiivisen eikä teon objektiivisen huolimattomuuden osaksi.

Määritelmässä ei lähdetä saksalaiseen ja itävaltalaiseen tapaan siitä, että teon huolimattomuus ilmenee yleisen huolellisuusvelvoitteen rikkomisena. Sen sijaan lähtökohtana on norjalais- ja englantilaistyypinen teon olosuhteista pääteltävä huolellisuusvelvoite. Myös nimenomainen viittaus tekijän toisintoimimismahdollisuuteen on nähty määritelmässä tarpeettomaksi. Lievän tuottamuksen erillinen säätäminen rankaisemattomaksi ei ole tarpeen, koska koko tuottamusvastuu koskee vain merkittävää huolimattomuutta.

Eräänlaisena tiedottoman tuottamuksen tilanteena on vielä mainittava ankara vastuu.

Englannin tapaan myös Yhdysvalloissa ankarasta vastuusta vapautuu, jos voi osoittaa otaneensa huomioon kaiken asiaankuuluvan varovaisuuden. Ankaran vastuun tilanteiden tulisi mallirikoslain mukaan rajautua vain sakolla rangaistaviin rikoksiin (section 6.02,4), mutta kaikki osavaltiot eivät pidä tästä vaatimuksesta kiinni.

Tietoista tuottamusta ja osittain törkeää huolimattomuutta koskee mallirikoslain piittaamattomuus-määritelmä (section 2.02,2,c). Myös siinä voidaan erottaa teon objektiivista huolimattomuutta tarkoittava elementti. Henkilö toimii piittaamattomasti, kun hän tietoisesti jättää vaille huomiota merkittävän ja oikeudettoman riskin siitä, että tunnusmerkitötekijä on olemassa tai aiheutuu hänen teostaan. Riskin merkittävyys ja oikeudettomuus arvioidaan tässä tapauksessa tekijän näkökulmasta.

Tekijän subjektiivinen huolimattomuus edellyttää piittaamattomuudelta sitä, että riskinotto ei ole puolustettavaa. Kysytään, merkitsikö tekijän välinpitämättömyys mieltä-mästään riskistä niin karkeaa poikkeamaa sellaisesta huolellisuudesta, jota lainkuulainen henkilö olisi tekijän sijassa noudattanut, että syyllisyysmoite on perusteltu. Arvostelussa on otettava huomioon riskin luonne ja aste, tekijän toiminnan luonne ja tavoite ja tekijän tuntemat olosuhteet.

Yhteenveto. Verrattaessa eri maissa säädettyjä ja ehdotettuja tuottamuksen määritelmiä voidaan havaita paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja. Mitään selkeitä ulkomaisia esikuvia ei Suomen rikoslain uudelle yleiselle osalle ole. Manner-Euroopassa ja pohjoismaissa kunnioitettu syyllisyysperiaate on otettava tuottamuksen määritelmän perustaksi. Rikoslakiin otettavalla määritelmällä voidaan terävöittää muuten jossain määrin hämärtyneen syyllisyysperiaatteen sisältöä.

Tiedon ja tietoinen tuottamus erotetaan toisistaan täsmällisesti Itävallan rikoslaissa ja saksalaisehdotuksessa. Sveitsin rikoslaissa ja norjalaisessa ehdotuksessa erottelua ei tehdä, koska näissä järjestelmissä tietoisesta tuottamuksen erottamisella tiedottomasta ei ole käytännöllistä merkitystä. Tilanne on toinen Englannissa ja Walesissa sekä Yhdysvaltojen osavaltioissa, joissa tiedostamaton riskinotto ei ole rangaistavaa muissa kuin ankaran vas-

tuun tilanteissa ja eräissä poikkeuksellisissa huolimattomuuden varaan rakentuvissa kriminalisoinneissa. Siellä raja tietoisesta ja tiedostamattoman riskinoton välillä on olennainen.

Lisäksi englantilainen ja yhdysvaltalainen syyksiluettavuuden muotojen jäsenyys nojautuu keskeisesti sen varaan, että tietoista tuottamusta tarkoittava recklessness-piittaamattomuus kattaa myös paljon meillä törkeään tuottamukseen luettavia vastuun tilanteita. Myös tästä syystä erottelu tietoiseen ja tiedottomaan tuottamukseen on siellä tarpeen.

Osassa järjestelmistä teon objektiivinen huolimattomuus palautetaan ensisijaisesti olosuhteiden kulloinkin edellyttämään huolellisuuteen, osassa taas ensi sijassa oikeusjärjestyksen asettamien huolellisuusveloitteiden rikkomiseen. Käytännöllistä merkitystä painotuserolla ei ole. Edellisessä tapauksessa lähtökohtana on teko, jota on pidettävä huolimattomana, jälkimmäisessä oikeudelliset kiellot ja käskyt, joiden vastainen teko on tehty. Edelliseen ryhmään kuuluvat norjalainen, yhdysvaltalainen ja englantilainen ehdotus sekä Sveitsin rikoslain säännös. Lähinnä jälkimmäistä edustavat saksalainen ehdotus ja Itävallan rikoslain säännös.

Myös tekijän subjektiivista huolimattomuutta tarkoittava vastuuehto on muotoiltu eri säännöksissä eri tavoin. Sveitsiläiseen säännökseen ei näytä lainkaan kuuluvan vaatimusta tuottamuksen subjektiivisesta puolesta. Syyllisyysperiaatteen tarkoittamaan tekijän kykyyn toimia toisin viitataan nimenomaisesti itävaltalaissäännöksessä ja saksalaisehdotuksessa. Norjalaisehdotuksessa puhutaan henkilökohtaisista edellytyksistä. Englantilainen ja yhdysvaltalainen syyllisyysselementti palautetaan siihen, mitä tekijältä voitiin kohtuudella edellyttää.

Yhdysvaltalaisen mallirikoslain sekä piittaamattomuutta että huolimattomuutta koskevat ehdotukset rajaavat lievän huolimattomuuden rangaistusvastuun ulkopuolelle, koska rangaistavaa on vain karkea poikkeaminen sellaisesta huolellisuusveloitteesta, jonka huolellinen henkilö ottaisi tekijän tilanteessa huomioon (section 2.02,d). Muualla sen rangaistamattomuus perustuu oikeuskirjallisuuteen ja -käytäntöön.

4. Pykälän sisältö

Ehdotetun tuottamusta koskevan pykälän 1 momentin mukaan tekijän menettely on huolimattomuutta (tuottamuksellista), jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan. Pykälän 2 momentti koskee törkeää tuottamusta. Se, pidetäänkö huolimattomuutta törkeänä (törkeä tuottamus), ratkaistaan kokonaisarvostelun perusteella. Arvostelussa otetaan huomioon rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Pikemmin tapaturmaan kuin tuottamukseen perustuvasta teosta ei rangaistaisi (3 momentti).

1 momentti. Tuottamus. Momenttiehdotuksen alkuosalla viitataan objektiiviseen teon huolimattomuuteen ja jälkiosalla subjektiiviseen tekijän huolimattomuuteen. Ehdotuksessa ei erotella tietoista ja tiedotonta tuottamusta omiksi lainkohdiksi, koska erottelulla ei ole käytännöllistä merkitystä.

Säännöksessä puhutaan menettelystä, koska ryhtymistuottamusarviossa tekijän toimintaa voidaan joutua arvioimaan laajemmasta aikaperspektiivistä. Myös 2 momentissa tarkoitettu törkeä huolimattomuus palautuu usein ajallisesti laajempaan menettelyn arviointiin.

Objektiivinen teon huolimattomuus liittyy ehdotuksessa olosuhteiden edellyttämään huolellisuusvelvollisuuteen. Huolellisuusvelvoitteiden muotoutuminen tuomioistuimissa on jatkuva prosessi ja teon huolimattomuuden lähteet ovat monenlaisia.

Huolellisuusvelvollisuus määräytyy usein lainsäädännöstä. Sellaisilla elämänalueilla kuin liikenne, työturvallisuus ja vaarallisten aineiden käsittely on huolellisuusvelvollisuudet säännelty hyvin yksityiskohtaisesti. Huolellisuusvelvollisuuksia saatetaan vielä täsmentää erilaisissa viranomaisluvuissa sekä valvontaviranomaisten antamalla määräyksillä. Myös lainsäädännössä tarkkaan säännellyillä alueilla huolellisuus joudutaan usein arvioimaan tapauskohtaisten olosuhteiden perusteella. Lakiin kirjatut huolellisuusvelvoitteet ovat huolellisuusstandardeja, joiden

soveltuvuus joudutaan arvioimaan tapauksen olosuhteissa erikseen.

Usein turvallisuusmääräykset ovat epävirallisia teknisiä normeja. Tällaisia ovat esimerkiksi teollisuuden normistot, laitteiden käyttöön opastavat määräykset tai laitteen valmistajan ohjeet. Samaan ryhmään voidaan lukea myös esimerkiksi urheilujärjestöjen sisäiset määräykset urheilupaikkojen ja yleisötilojen turvallisuudesta. Teknisiä normeja ovat myös organisaatioiden omat tehtävien ja toimivaltuuksien laatua kuvaavat normistot. Myös vakiintuneet tavat, kuten hyvä kirjanpito tapa, kauppatapa tai lehtimiestapa taikka terveydenhuollossa kehittynyt hyvän hoidon standardi voivat toimia teknisinä normeina. Tällaisten normien merkitys on lainsäädännöllisiä normeja olennaisesti vähäisempää, mutta niillekin voidaan antaa merkitystä huolellisuusarvioinnissa.

Joissain tilanteissa ei ole mitään oikeus- tai muita normeja käytettävissä. Silloin huolellisuusvelvoite joudutaan muotoilemaan hyötyjä ja haittoja punnitien. Punnintaoperaatiossa otetaan huomioon mahdollisen vahinkoseurauksen vakavuus, sen todennäköisyys, tekijän tosiasialliset mahdollisuudet laajempiin varotoimenpiteisiin ja toiminnan sosiaalinen hyödyllisyys.

Joskus käytetään myös niin sanottua normaalilla tavalla huolellisen henkilön mallia arvioitaessa sitä, onko tilanteessa toimittu huolimattomasti. Epämääräistä "järkevä" ja tunnollisen" toimijan hahmoa tulisi kuitenkin käyttää pidättyväisesti. Jos tapauksessa on kyse yksityiskohtaisesti säännellystä elämänalueesta, kuten tieliikenteestä, tulisi huolellisuusvelvollisuuden ilmetä tekijää velvoittavista säännöistä ja pelkkään olosuhteiden edellyttämään huolellisuuteen viittaaminen ei olisi suotavaa.

Kaikkiin edellä mainittuihin normeihin liittyvä olosuhteiden huomioon ottaminen. Joissain tilanteissa lakiin otetut huolellisuusvelvoitteet saattavat väistyä, jos olosuhteet puhuvat toisen ratkaisun puolesta. Esimerkiksi oikeus tietyin edellytyksin luottaa tieliikenteessä toisen toiminnan asianmukaisuuteen saattaa vaikuttaa huolellisuusarvioinnissa. Niin ikään toimittaessa organisaatiossa ja eräissä muissakin tilanteissa olosuhteet saattavat sallia sen, että yksi henkilö luottaa toi-

sen toiminnan asianmukaisuuteen. Olosuhteiden edellyttämään huolellisuuteen liittyy myös esimerkiksi kysymys siitä, missä vaiheessa toisen rikosteon tuottamuksellinen edistäminen liitetään edistäjän huolimattomuuteen.

Tunnusmerkistö on toteutettava rikkomalla huolellisuusvelvollisuutta, jotta tekijän rangaikseminen tulisi kyseeseen. Tällä tunnusmerkillä kytketään teon huolimattomuus ja aiheutunut seuraus toisiinsa. Kyseessä ei ole syy-yhteyden tarkoittama yhteys, koska huolimattomuus on oikeudellinen käsite. Huolimattomuus ei voi "aiheuttaa" seurausta; seurauksen aiheuttaa huolimaton teko. Monissa tilanteissa siitä huolimatta, että tekijä on ottanut kielletyn riskin ja aiheuttanut vahinkoseurauksen, seuraus on jokin muu kuin sellainen, jonka sattumisen estämiseksi riskinotto oli kiellettyä. Otettu riski ja vahinkoseuraus eivät eräällä tapaa sovi yhteen. Niin ikään esimerkiksi uhrin oma jälkikäteinen huolimattomuus tai tekijän ja uhrin yhteisen vapaaehtoisen riskinoton merkitys on epäselvä.

Näissä kysymyksissä liikutaan kotimaisessa keskustelussa ja oikeuskäytännössä epävarmalla pohjalla. Korkein oikeus on ottanut kantaa huolimattomuuden ja vahinkoseurauksen välisen yhteyden vaatimiseen monissa ratkaisuisaan vuosikymmenten kuluessa. Tapausryhmät poikkeavat siinä määrin toisistaan, että yhdenmukaisista ratkaisulinjoista ei voida puhua. Jatkossakin kysymykset jäävät lain tasolla ratkaisematta.

Momentin loppuosa koskee *subjektiivista tekijän huolimattomuutta*. Tietoinen tuottamus viittaa tietoiseen riskinottoon. Tekijällä, joka ottaa tietoisesti riskin, on ollut kyky ja tilaisuus toimia huolellisesti. Nämä tilanteet eivät ole syyllisyysperiaatteen kannalta merkittäviä ongelmia, jos tekijältä voitiin edellyttää suurempaa huolellisuutta.

Myös rangaistavassa tiedottomassa tuottamuksessa eli tiedostamattomassa riskinotossa on edellytettävä syyllisyysperiaatteen vaatimusten täyttyvän. Tiedoton tuottamus arvioidaan kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä kysytään, mitä tekijän olisi pitänyt tehdä, jotta hän olisi mieltänyt toimintansa riskit. Vastaus kysymykseen on usein yksinkertainen. Seurauksen riski olisi mielletty, jos olisi esimerkiksi hankittu etukäteen tietoa tulevasta sääoloista

merellä, olisi tutkittu potilas huolellisemmin tai hankittu erikoislääkärin lausunto, olisi keskitytty enemmän ajamiseen kuin autoradiation käsittelyyn tai yleisesti ottaen selvitetty paremmin toiminnan riskitekijät.

Toiseksi on kysyttävä, olisiko tekijä voinut tai olisiko hänen edes pitänyt ryhtyä niihin toimenpiteisiin, joita toiminnan riskitekijöiden mieltäminen olisi välttämättä edellyttänyt. Konkreettisemmin tekijä ei olisi edes voinut tehdä sitä, mitä hänen olisi pitänyt, jos häneltä puuttui jo toimintaan ryhdyttäessä tilaisuus riskien havaitsemiseen tai jos hän ei olisi kyennyt riskien havaitsemiseen. Pykäläehdotuksessa määritelmään on siten otettu syyllisyysperiaatteen molemmat osat eli toisintoimimisen kyvyn lisäksi myös tilaisuus toimia toisin. Lisäksi joissain tilanteissa tekijän ei olisi edes pitänyt havaita riskejä, vaikka hän olisikin kyennyt siihen ja vaikka hänellä olisikin ollut siihen tilaisuus.

Vastuu tiedottomasta tuottamuksesta edellyttää tilaisuutta toimia toisin. Oikeusjärjestys ei voi edellyttää keneltäkään mahdollisuuksia. Tekijällä on täytynyt olla tosiasialliset mahdollisuudet riskien havaitsemiseen viimeistään tekoon tai toimintaan ryhtymiseen, jotta häntä voitaisiin rangaista. Esimerkiksi jonkin teknisen laitteen käytöstä ei ole välttämättä edes olemassa mitään ohjeita. Yllättävän onnettomuuden jälkeen olisi mietittävä sitä, oliko koneen käyttäjällä ollut mitään mahdollisuutta havaita koneen käyttöön liittyviä riskejä.

Toiminnan järjestäminen siten, että riskejä ei enää toiminnan kestäessä voidakaan havaita tai hallita, ei poista tuottamusvastuuta. Toisaalta tekijältä on voinut puuttua tilaisuus menetellä huolellisesti, jos tekijän kokemuseräisen ja ammatillisen tiedon perusteella ei ollut mitään perusteltua syytä epäillä riskejä ja jos normaalilla tavalla huolellinenkaan toimija ei olisi havainnut riskejä. Myös tilanteen yllätyksellinen kehittyminen voi merkitä sitä, että edes toimintaan ryhdyttäessä seurauksen sattumisen mahdollisuus ei ollut toimijan havaittavissa.

Tekijän syyllistyminen huolimattomuuteen edellyttää myös kykyä toimia toisin. Joissakin tapauksissa rangaistusvastuuta ei voida pitää perusteltuna sen vuoksi, että tekijällä ei ollut esimerkiksi vammaisuutensa johdosta

kykyä havaita seurauksen sattumisen mahdollisuutta. Toimintaan täysin kykenemätöntä ei voida tuomita rangaistukseen, koska ryhtymistuottamus edellyttää joka tapauksessa sitä, että toimintaan ryhdyttäessä kyvyttömyyden tai taitamattomuuden on oltava tekijän havaittavissa hänen käyttäessään omia kykyjään. Joissain muissakin poikkeuksellisissa tilanteissa, esimerkiksi vuosikymmeniä kestäneiden huonojen rutiinien tapauksissa, voi olla perusteltua katsoa, että tekijällä ei ollut toimintaan ryhtyessään kykyä arvioida sen riskejä.

Niin ikään kykyyn toimia huolellisesti vaikuttavat tekijän motivaation kautta sellaiset seikat kuten hämmennys, pelko tai hätäntyminen. Harhaan johdetun, pelotellun, uhkailun tai väsyneen tekijän kyky toimia toisin viimeistään tekoon ryhdyttäessä voi jäädä puuttumaan. Samalla tavalla voidaan arvioida vaikutuksiltaan epätyypillistä humalatilaa.

Rangaistava huolimattomuus edellyttää myös sitä, että tekijältä voitiin vaatia huolellisuusvelvollisuuden noudattamista. Melko harvoin voidaan sanoa, että tekijän ei olisi edes pitänyt havaita seurauksen sattumisen mahdollisuutta. Ryhtymistuottamuksen lähtökohtanaan ovat juuri toimintaan ryhtyjän velvollisuudet. Usein velvollisuus seurauksen mahdollisuuden selvittämiseen on suorastaan laissa säännelty.

Selonottovelvollisuus alalla vallitsevista ja toimintaa sitovista normeista voi vaihdella samallakin elämänalueella eri toimijoiden osalta. Se voi vaihdella asteeltaan eri vastuusemässä olevien henkilöiden toiminnassa tai perusteltu työnjako voi määrittää selonottovelvollisuuden rajoja eri tehtävissä toimijoille. Esimerkiksi lainopillisen koulutuksen puute saattaa keventää tuomioistuimen maallikkotuomarilla olevaa selonottovelvollisuutta normeista. Virkamiestuomari ei voi tehokkaasti vedota vastaavaan puutteeseen.

2 momentti. Törkeä tuottamus. Törkeysarvostelun ratkaiseva kriteeri ei olisi se, onko riskinotto tietoista. Käytännössä törkeä teko ja tekijän huolimattomuus esiintyvät usein samanaikaisesti. Mitä tärkeämmän huolellisuusvelvoitteen rikkomisesta on kysymys ja mitä olennaisemmalla tavalla velvoitetta rikotaan, sitä useammin voidaan katsoa, että riskinotto on ollut tietoista ja epätavanomais-

ta. Esimerkiksi mäenharjanteella ei yleensä voi ohittaa autoa vilkkaan liikenteen seassa tiedostamatta lainkaan ohitukseen liittyviä riskejä.

Törkeän huolimattomuuden kokonaisarvostelussa olisi otettava huomioon sekä teon objektiivisen että tekijän subjektiivisen huolimattomuuden aste. Huomioon otettavia seikkoja olisivat rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Momentissa mainituista seikoista ensimmäiset kolme liittyvät tekoon, neljäs tekijään ja viidentenä mainitut muut olosuhteet kumpaankin.

Teon huolimattomuus voi olla törkeää, jos rikottu huolellisuusvelvoite on merkittävä. Esimerkiksi ydinvoimalan valvomon yöpäivystäjän nukahtaminen työpaikalleen tuhoisin vahinkoseurauksin voisi merkitä kokonaisarvostelussa törkeää huolimattomuutta, vaikka yöpäivystäjän nukahtamista ei edeltäisikään tietoinen riskinotto nukahtamisesta.

Vaarannettujen etujen tärkeys viittaa uhattujen tai loukattujen oikeushyvien painoarvoon. Mitä vakavampi mahdollinen tai toteutunut vahinkoseuraus on, sitä lähempänä ollaan törkeää huolimattomuutta. Kuoleman riskin aiheuttamisessa törkeän huolimattomuuden raja on alempana kuin vammautumisen riskin aiheuttamisessa. Jos kyse on esimerkiksi räjähteiden jättämisestä toisten ulottuville, räjähteiden vähäinen voima perustelee osaltaan tuottamuksen pitämistä vain tavallisena.

Loukkauksen todennäköisyys teon hetkellä vaikuttaa samalla tavalla. Mitä todennäköisempi vahinkoseuraus oli teon hetkellä, sitä useammin huolimattomuus on törkeää. Todennäköisyys on tässäkin tapauksessa arvioitava sen tiedon perusteella, joka tekijällä oli ja joka huolellisella tarkkailijalla olisi ollut teon hetkellä. Hengenvaaraan asettamiseen ei sellaisenaan puolla tuottamuksen pitämistä törkeänä, jos vahinko ei ollut lainkaan todennäköinen. Toisaalta toisen vammauttaminen olosuhteissa, joissa vahinkoseuraus oli tekijän tieteen melko todennäköinen, voi merkitä törkeää tuottamusta.

Kaikki huolimattomuuden törkeysarvoste-

lussa huomioon otettavat seikat on arvioitava teonhetkisestä näkökulmasta. Tuomarin on asetettava tekijän asemaan. Huomioon on otettava paitsi tekijän tosiasiallinen tieto myös se, mitä huolellinen tarkkailija olisi havainnut tekohetkellä.

Tekijän riskinoton tietoisuudella viitataan tekijän subjektiiviseen huolimattomuuteen. Käytännössä näissä tilanteissa ollaan lähellä tahallista toimintaa. Jos tekijän toiminta lähestyy tahallista, ei teon objektiivisen huolimattomuuden törkeydelle jouduta antamaan kovin paljon merkitystä. Usein on kyse esimerkiksi tapposyytteistä, joiden edellyttämää tahallisuutta ei kyetä näyttämään toteen.

Muilla olosuhteilla viitataan monenlaisiin seikkoihin. Oikeuskäytännössä teon ja tekijän huolimattomuuden törkeysarvostelu on usein nähty laajemmasta aikanäkökulmasta. Törkeyttä ei arvostella pistemäisesti esimerkiksi liikenneonnettomuuteen välittömästi johtaneen ajovirheen näkökulmasta, vaan ottamalla huomioon syytetyn menettely liikenteessä kokonaisvaltaisemmin.

Esimerkiksi teliikennetapauksissa arvioitavaksi tulee sekä toteutunut ajo että aiottu ajosuorite. Jos vahvassa humalatilassa oleva kuljettaja lähtee erittäin pitkälle ajomatalle ja aiheuttaa huolimattomuudellaan kuolonkolarin heti alkumatkasta, yhtenä huolimattomuuden törkeyttä puoltavana seikkana on aiottu ajomatka. Myös jos kolaria on edeltänyt pitkäaikainen suuri ylinopeus, voidaan tuottamus todeta helpommin törkeäksi. Vastavasti lyhytaikaisen huolimattomuuden toteaminen törkeäksi edellyttää erityisen törkeää huolimattomuutta. Liikenteessä tällaisia esimerkkejä ovat huomion kiinnittäminen hetkeksi kanssamatkustajiin tai radioon tuhoisin seurauksin.

Muita tekon liittyviä ja arvioissa huomioon otettavia olosuhteita ovat muun muassa tekijän tosiasialliset mahdollisuudet suurempiin varotoimenpiteisiin. Jos varmuuden maksimointiin ei ole ollut käytännössä mahdollisuuksia tai jos esimerkiksi tarkastuksista, varmistuksista tai muista varotoimenpiteistä olisi aiheutunut huomattavaa ajanhukkaa tilanteessa, jossa loukkauksen todennäköisyys ei ole suuri, tuottamus ei ole yleensä törkeää. Vastavasti jos tekijällä olisi ollut kaikki mahdollisuudet toimia huolellisem-

min, mutta hän ei ole vaivautunut minimoimaan riskejä, tuottamuksen törkeys voidaan todeta helpommin.

Lisäksi muuna olosuhteena voidaan ottaa huomioon toiminnan yleinen sosiaalinen merkitys. Sosiaalisesti hyödyllisessä tai välttämättömässä toiminnassa aiheutuu tavanomaisista varotoimista huolimatta merkittäviä riskejä, joihin suhtaudutaan hyväksyvämmiin kuin esimerkiksi jo sellaisenaan kielletyn toiminnan aiheuttamiin riskeihin. Esimerkiksi ambulanssia hälytysajossa kuljettaessa voidaan harvoin sanoa, että kuljettaja syyllistyy törkeään liikenteen vaarantamiseen, vaikka teliikennelain 48 §:n poikkeussäännöstä olisi rikottu ja vaikka yksityisajossa vastaavaa kolarin aiheuttamista pidettäisiinkin törkeänä huolimattomuutena. Myös vaaraa lisäävät ja vähentävät teko-olosuhteet voidaan ottaa tuottamusarvioinnissa huomioon.

Tekijään liittyvillä muilla olosuhteilla viitataan yleisiin moitearvostelua vähentäviin seikkoihin. Esimerkiksi sellaiset tilanteeseen liittyvät syyllisyyttä vähentävät seikat kuin hämmennys, pelko ja hätäntyminen puoltavat tapauksen arvioimista tavallisena huolimattomuutena silloinkin, kun on aiheutettu tietoisesti erittäin suuri vaara vahinkoseurauksen syntymisestä. Tekijään liittyvä muu olosuhde voi vaikuttaa ankaroittavaan suuntaan silloin, jos tekijä on ollut erityisessä luottamusasemassa.

Oikeuskäytännön voidaan lisäksi tulkita edellyttävän sekä teon että tekijän huolimattomuuden ylittävän jonkinlaisen vähimmäistason. Esimerkiksi tahallisuutta lähellä oleva tietoinen riskinotto voi liittyä myös vähäiseen vaaraan. Tällaisissa tilanteissa tuottamusta ei tulisi pitää törkeänä pelkästään tekijän subjektiivisen huolimattomuuden perusteella. Vastavasti sellaisessakin tilanteessa, jossa teko on objektiivisesti ottaen törkeän huolimaton, tekijän subjektiivisen huolimattomuuden on oltava riittävällä tasolla. Pelkkä teon huolimattomuus ei vielä tee tuottamuksesta törkeää.

3 momentti. Tapaturma. Nykyisen 3 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan teosta, joka harkitaan tapahtuneeksi pikemmin tapaturmasta kuin tuottamuksesta, ei rangaista. Vastaava säännös sijoitettaisiin tuottamusta koskevan

pykälän 3 momentiksi. Säännöksellä on lähinnä selventävä ja pedagoginen merkitys. Tapaturmaksin on katsottava sellainen tunnusmerkistön toteuttaminen, jota ei, sen mukaan kuin edellä on esitetty, voida pitää sen enempää tahallisenä kuin tuottamuksellisenä.

4 luku. Vastuuvapausperusteista

Termiä vastuuvapausperuste käytetään tässä luvussa teknisenä yläkäsitteenä. Se viittaa kaikkiin niihin poikkeuksellisiin seikkoihin, jotka perustelevat tekijän vapauttamisen muutoin uhkaavalta rikosvastuulta. Vastuuvapausperusteisiin kuuluvat muun muassa syyntakeettomuuden perusteet, erehdystilanteet, oikeuttamisperusteet sekä syyllisyyden poistavat anteeksiantoperusteet. Laajassa merkityksessä niihin voidaan edelleen lukea yrityksestä luopuminen ja tehokas katumus samoin kuin vanhentumista ja parlamentaarista immuniteettia koskevat säännökset. Sen sijaan rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevat perusteet eivät lukeudu vastuuvapausperusteisiin, koska ne sisältävät syyllisyyden vahvistamisen.

Vastuuvapausperusteiden taustasyöt vaihtelevat. Kaikkien vastuuvapausperusteiden koostaminen samaan lukuun ja käsitteleminen yhdessä on perusteiden erilaisten rikosopillisten kytkentöjen ja taustasyiden vuoksi paitsi hankalaa myös epämielekkästä. Asiayhteys ratkaisee soveliaimman sääntely-yhteyden. Niinpä syyntakeettomuuden edellytyksistä säätäminen on luontevinta yleisten vastuuedellytysten yhteydessä, koska syyntakeisuus on käsitteellisesti vastuun edellytys, vaikka sen sisältö on vahvistettavissa vain epäsuorasti. Tässä luvussa taas on luontevaa säätää kaikista niistä vastuuvapausperusteista, jotka liittyvät läheisesti 3 luvussa säädelyihin vastuun edellytyksiin. Tämän mukaisesti luvun aluksi säädetään syyksiluettavuusvaatimuksen kääntöpuolesta eli tunnusmerkistöerehdyksestä.

Vastuuvapausperusteiden varsinaisen ydinryhmän muodostavat kuitenkin oikeudenvastaisuuden poissulkevat oikeuttamisperusteet sekä syyllisyyden kumoavat anteeksiantoperusteet. Näistä säädetään kootusti tässä luvussa. Poikkeuksena on sotilasrikoksien yh-

teyteen sijoitettava esimiehen käskyä koskeva säännös. Itseapua eli omaisuuden takaisinotto-oikeutta koskeva erityistilanne taas liittyy siinä määrin jokamiehen oikeuksiin, että tuo säännös ehdotetaan sijoitettavaksi pakkokeinolakiin, jossa on jo säädetty jokamiehen kiinniotto-oikeudesta. Muista vastuuvapausperusteista säädetään omissa yhteyksissään. Yrityksestä luopumista ja tehokasta katumista koskevat poikkeussäännökset ovat yritystä koskevassa luvussa.

Eri vastuuvapausperusteiden oikeusvaikutukset eroavat toisistaan. Siten teon katsominen oikeutetuksi on oikeusvaikutuksiltaan vahvempi kuin sen katsominen vain anteeksiannettavaksi. Oikeudenmukainen teko on samalla teko, joka on oikeusjärjestyksen tavoitteiden mukainen. Se on teko, johon jokaisella on paitsi oikeus, usein myös (vähintään moraalinen) velvollisuus. Jättäessään teon oikeuttamisperusteen nojalla rankaisematta tuomioistuimien toteaa tekijän menettelleen oikein. Samassa tilanteessa olevien voisi suositella jatkossakin menettelevän samalla tavoin. Anteeksiantoperusteiden soveltuessa tekijä vapautetaan vastuusta, koska häneen ei voida kohdistaa syyllisyysmoitetta. Teko jää kuitenkin edelleen oikeusjärjestyksen vastaiseksi. Kyseessä on teko, jonka olisi suonut jäävän tapahtumatta, eikä voida suositella toiselle samassa tilanteessa olevalle, että hän toimisi samalla tavoin kuin tekijä. Teko on kyllä ymmärrettävä, mutta tämä ei merkitse, että se olisi hyväksyttävä, saati suositeltava. Nämä käsitteelliset erot näyttäytyvät myös reaalisina oikeusvaikutusten eroina. Jos teko on oikeudenmukainen tai jos katsotaan, ettei teko täyttänyt tunnusmerkistöä, ei tekijälle voi määrätä sen enempää rangaistusta kuin menettämisseuraamuksiakaan. Rikosvastuu kokonaisuudessaan katsotaan poissuljetuksi. Jos teko on tunnusmerkistönmukainen ja oikeudenvastainen, mutta tekijä ei osoita rangaistavaa syyllisyyttä eli tekoon soveltuu anteeksiantoperuste, tekijä jää rankaisematta, mutta on mahdollista, että hänelle määrätään konfiskaatioseuraamus. Anteeksiantoperusteet vaikuttavat ainoastaan teosta seuraavaan rangaistukseen. Oikeuttamisperusteiden soveltuessa teon johdosta ei voida tuomita muitakaan rikokseen liittyviä seuraamuksia.

Erolla on vaikutuksensa myös osallisten

vastuuseen. Koska anteeksiantoperusteen soveltua teko jää oikeudenvastaiseksi ja koska anteeksiantoperuste motivaatioon liittyvänä seikkana vaikuttaa vain henkilöön, jota se koskee, anteeksiantoperuste ei vaikuta muiden osallisten vastuuseen. Anteeksiantoperusteen nojalla toimineen rikoskumppani tai häntä tekoon yllyttänyt voidaan tuomita tapahtuneesta rikoksesta edellyttäen, että vastuedellytykset hänen osaltaan ovat käsillä. Jos tekoon soveltuu oikeuttamisperuste, koskee vastuuvapaus lähtökohtaisesti kaikkia. Oikeudenmukaisesta teosta ei yhtä osaa tekijöistä voi asettaa vastuuseen ja toista vapauttaa.

Kolmas ero liittyy ulkopuolisten ja teon kohteen käyttäytymistä koskeviin odotuksiin ja mahdollisuuksiin. Oikeuttamisperusteen nojalla toimittaessa ulkopuolisilla on oikeus ja joskus jopa velvollisuus auttaa tekijää ja oikeuttamisperusteen nojalla toimivaa (esimerkiksi puolustautuminen hätävarjelutilanteessa). Jos tekijä on toiminut vain anteeksiantoperusteen nojalla, saattaa tekijää auttanut joutua vastuuseen osallisuussäännösten nojalla, kuten yllä jo todettiin. Vastaavasti, jos tekijä on toiminut oikeuttamisperusteen nojalla, ei "uhrilla" eli teon kohteella ole normaalisti oikeutta vastustaa oikeuttamisperusteista tehtyä tekoa. Jos taas kyse on pelkästä anteeksiantoperusteesta, vastustusoikeus säilyy.

Nämä eri perusteiden vaikutukset ilmaistaan ehdotuksessa eri termein. Silloin kuin peruste vaikuttaa ainostaan rangaistuksen käyttöön, käytetään termiä rangaistusvastuu. Rangaistusvastuun poissulkeutuminen ei sisällä kannanottoa sen enempää korvausvastuun kuin menettämisseuraamustenkaan suhteen. Termiä rangaistusvastuusta vapautuminen käytetään johdonmukaisesti anteeksiantoperusteiden yhteydessä. Jos taas seikan käsillä ole vaikuttaa vain tahallisuusarviointiin, asia todetaan erikseen (ehdotettu rikoslain 4 luvun 1 ja 3 §). Niissä tapauksissa, joissa teko katsotaan oikeudenmukaiseksi, jolloin sulkeutuu pois myös rikosvastuun ja rikosoikeudellisen vastuun mahdollisuus, käytetään termiä "sallittu". Tällaisen teon johdosta ei voida määrätä sen enempää rangaistusta kuin menettämisseuraamuksiakaan. Yrityksestä luopumisen ja tehokkaan katumisen vaikutus

rajoittuu vain kyseisestä yrityksestä seuraavaan rangaistukseen, mikä myös mainitaan laissa. Rikosta yrittänyt voidaan tuomita toisesta teosta ja hänelle voidaan myös tuomita menettämisseuraamus.

A. Erehdyssäännökset

Yleisiä huomautuksia

1. Nykytila

Erehdykset jaetaan vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa tosiasia- ja oikeuserehdyksiin. Oikeuserehdys merkitsee erehtymistä teon oikeudenvastaisuudesta. Tosiasiaerehdys merkitsee erehtymistä teon rangaistavuuden kannalta merkityksellisistä tosiseikoista. Kumpaakaan erehdystyyppiä ei määritellä laissa. Erehdyksen vaikutusten sääntely perustuu oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä kiteytyneisiin sääntöihin. Niiden mukaan tosiasiaerehdys poistaa tahallisuuden, jos tekijä on erehtynyt jostakin asiaan olennaisesti vaikuttavasta seikasta. Jos erehtyminen voidaan lukea tekijän syyksi tuottamuksellisena, saattaa seurata vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta, edellyttäen, että laissa on tilanteeseen soveltuva kriminalisointi.

Oikeuserehdyksen suhteen rikosoikeudessa on vanhastaan noudatettu sääntöä, jonka mukaan tietämättömyys lain sisällöstä koituu tekijän vahingoksi (ignorantia juris nocet). Ankan vastuun tueksi esitetyt perustelut ovat oikeuspoliittiset. Jos normistoa koskevat virheelliset käsitykset johtaisivat vastuusta vapautumiseen, olisi yksilön kannalta usein edullisinta pysyä asioista tietämättömänä. Ihmisten kiinnostus rikoslakia ja yhteiselämä koskevia säännöksiä kohtaan laimenisi. Rajoittamaton mahdollisuus vedota laintuntamattomuuteen asettaisi myös syyttäjän usein ylivoimaisten näyttövaikeuksien eteen.

Ankan kanta voisi kuitenkin yksittäistapauksissa johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen. Onkin huomattava, että "ignorantia juris nocet" -periaate muotoiltiin aikana, jolloin rikoslait olivat sisällöltään yksinkertaisia ja heijastelivat jokseenkin suoraan yhteisössä hyväksytyjä moraalिसääntöjä. Näissä oloissa harva saattoi väittää, ettei hän ollut ymmär-

tänyt tekoaan kielletyiksi, ja jos asia poikkeuksellisesti näin olisi ollut, ei tuota tietämättömyyttä yleensä voinut pitää anteeksiannettavana eikä ymmärrettävänä. Rikosoikeuden laajentamisen myötä tilanne on tästä kuitenkin suuresti muuttunut. Sadat lainsäädäntöön sisältyvät kriminalisoinnit sekä yleisessä käytössä oleva blankotekniikka on johtanut siihen, ettei tietämättömyyttä lain sisällöstä voi aina pitää yllättävänä eikä anteeksiannettomana. Itse asiassa tilanne lienee se, ettei juuri kellään voi enää olla täydellistä ja tarkkaa tietoa siitä, mitkä rikkeet ovat eri laeissa rangaistuksen uhalla kiellettyjä. Pohjoismaisissa erehdysoppi onkin viime vuosina kehittänyt kohden vapaampaa tulkintaa. Myös suomalainen tuomioistuinkäytäntö on eräissä tapauksissa katsonut normierehdyksen (oikeuserehdyksen) sillä tavoin anteeksiannettavaksi, että se perustaa vastuuvapauden. Säännösten uutuus, tulkinnanvaraisuus ja virheelliset viranomaisneuvot voivat tehdä erehdyksen ymmärrettäväksi ja tekijän rangaistuksen kohtuuttomaksi. Myös rikos oikeuskomitea katsoi, että anteeksiannettavalle oikeuserehdykselle tulisi myöntää vastuustavapauttava vaikutus, joskin ahtaissa rajoissa.

Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on lisäksi erotettu oikeuserehdyksen ja tosiasiaerehdyksen väliin sijoittuva soveltamiserehdys. Se tarkoittaa havaittujen tosiseikkojen väärää soveltamista lakiin. Tekijä on selvillä tunnusmerkistön edellyttämistä tosiseikoista, mutta erehtyy niiden oikeudellisen merkityksen arvioinnissa. Soveltamiserehdys käsitellään usein oikeuserehdyksen yhteydessä ja myös tulkintasuositukset noudattelevat samoja linjoja.

Vaikka erehdystilanteiden käsittelyn päälinjoista vallitsee yksimielisyys, moni kysymys on myös avoin. Tämä näkyy jo terminologiassa. Käytössä on sekava joukko erilaisia nimikkeitä kuten oikeuserehdys, tosiasiaerehdys, normierehdys, kielloerehdys, tunnusmerkistöerehdys, soveltamiserehdys ja subsumptioerehdys. Myös erehdystilanteiden jäsentämisessä käytettävä rikosopillinen viitekehys vaihtelee. Oikeuserehdyksen vaikutus on pyritty kanavoimaan joko tahallisuusvaatimuksen taikka erillisen syyllisyysehdon kautta. Ensin mainitussa tapauksessa tahallisuuteen kuuluisi myös määrätynasteinen tie-

toisuus teon oikeudenvastaisuudesta. Tätä seikkaa koskeva oikeuserehdys poistaisi vastaavasti tekijän tahallisuuden (niin sanottu tahallisuus teoria). Loppuun saakka vietyinä käsitys johtaisi erehdystyyppien välisen eron häivyttämiseen. Toisen käsityksen mukaan (syyllisyysteoria) rikosvastuun yleisiin edellytyksiin kuuluu erillisenä syyllisyysehtona tietoisuus teon oikeudenvastaisuudesta. Tuon tietoisuuden puute poistaa määräedellytyksin tekijän syyllisyyden. Syyllisyysteoriaa voi pitää vallitsevana kantana useimmissa maisa.

2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Oikeuskirjallisuudessa on käytössä kolmijako tosiasiaerehdykseen sekä epäaitoon ja aitoon oikeuserehdykseen (oegentlig rättsvillfarelse, egentlig rättsvillfarelse). Aito oikeuserehdys tarkoittaa erehtymistä rikoslain kieltonormista. Aito oikeuserehdys poistaa vastuun vain, jos sitä on jostain erityisestä syystä pidettävä anteeksiannettavana. Epäaito oikeuserehdys tarkoittaa erehtymistä rikoslain taustalla vaikuttavasta oikeudellisesta normista. Tyypillisesti kyse on sellaisesta muun elämänalueen piiriin kuuluvasta oikeudellisesta sääntelystä, joka vaikuttaa rangaistavan käyttäytymisen alan määrittelyyn. Epäaito oikeuserehdys vapauttaa tahallisuusvastuusta. Sama pätee tosiasiaerehdykseen.

Vuoden 1994 lainuudistuksella rikoslakiin otettiin säännös niin sanotusta aidosta oikeuserehdyksestä. Samalla nimikkeistöä muutettiin siten, että aidon oikeuserehdyksen sijasta puhutaan rikosoikeuserehdyksestä. Muutoksen toivottiin helpottavan käytännössä hankalaksi osoittautunutta erottelua aidon ja epäaidon oikeuserehdyksen välillä. Rikos-oikeuserehdys merkitsee erehtymistä itse rikoslain kieltonormista ja teon sallittavuudesta (tillätlighet). Rikosoikeuserehdys poistaa vastuun, jos säännös oli julkaistu virheellisenä taikka tekijällä ei muista syistä ollut mahdollisuuksia saada selvää lain sisällöstä, erehdyksen syynä ovat olleet säännöksen huomattava epätasällisyys tai viranomaisen antamat virheelliset neuvot taikka milloin erehtymistä on muusta syystä pidettävä ilmeisen anteeksiannettavana. Lakiin ei sisälly

säännöstä tosiasiaerehdyksestä.

Norja. Oikeuskirjallisuudessa erehdykset jaetaan tosiasia- ja oikeuserehdyksiin. Rikoslaisissa on säännökset molempien erehdystyyppien varalta.

Rikoslain 42 §:ssä säädetään, että jos joku on tehnyt teon tietämättömänä rangaistavuutta perustavasta taikka sitä korottavasta seikasta, ei tuota seikkaa lasketa hänen vahingokseen. Jos tietämättömyys perustuu huolimattomuuteen (uagtsomhed), voidaan tekijää rangaista tuottamuksellisesta rikoksesta, milloin tästä on erillinen säännös. Säännöksen pohjalta on katsottu, että tosiseikkoja koskeva erehdys poistaa tahallisuusvastuun.

Rikoslain 57 §:ssä säädetään oikeuserehdyksestä. Jos tekijä on erehtynyt teon oikeudenvastaisuudesta, tuomioistuimien voi lieventää tekijälle tuomittavaa rangaistusta, sikäli kuin tekijää ei vapauteta kokonaan. Säännöstä on oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä tulkittu siten, että oikeuserehdys vapauttaa vastuusta vain jos sitä voidaan pitää anteeksianttavana. Erehdystilanteiden kaksijaosta huolimatta oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä ollaan yksimielisiä siitä, ettei kaikkia normeja koskevia erehdyksiä arvioida 57 §:stä johdetun anteeksiannettavuuskriteerin nojalla. Norjan korkein oikeus on tehnyt eron 57 §:n nojalla arvioitavan normierehdyksen ja 42 §:n perusteella ratkaistavan tilanne-erehdyksen (situasjonvillfarelse) välillä. Tilanne-erehdyksinä ja siis tahallisuuskysymyksenä käsiteltäisiin eritoten tapaukset, joissa kyse on erehtymisestä sen oikeuden, esimerkiksi omistusoikeuden, rajoista taikka laajuudesta, jota rikoslailla pyritään suojaamaan. Tilanne-erehdyksen erottelulla tavoitellaan samaa kuin tanskalaisen ja ruotsalaisen oikeuden tuntemalla epäaidolla oikeuserehdyksellä. Jaottelu on jälleen kuitenkin harkinnanvarainen, ja ratkaisuja ohjaavat viime kädessä reaaliset argumentit, kohtuussyyt sekä rikoslain tehokkuuteen liittyvät näkökohdat.

Rikoslakitoimikunnan ehdotuksen mukaan (NOU 1992:23) ero tosiasia- ja oikeuserehdykseen säilyisi. Molemmista ehdotettiin lakiin omat säännökset. Tosiasiaerehdystä koskevan ehdotetun 33 §:n mukaan jokaisen vastuun arvioidaan hänen tosiasioita koskeneiden käsitystensä mukaan. Huolimattomuuteen pe-

rustunut erehdys voi perustaa tuottamusvastuun, jos asiasta on erikseen säädetty. Muutoksena aikaisempaan olisi, että kaikkia oikeudellisia seikkoja koskevat erehdykset arvioitaisiin saman oikeuserehdystä koskevan säännöksen nojalla. Ehdotuksen 34 §:n mukaan tietämättömyys tai erehtyminen teon oikeudenvastaisuudesta vapauttaisi vastuusta, edellyttäen, ettei erehtyminen perustunut huolimattomuuteen. Silloinkin, kun erehdys voidaan lukea tekijälle syyksi tuottamuksellisena, voidaan tekijä vapauttaa tahallisia rikoksia koskevasta vastuusta, milloin tähän on erityisiä syitä. Vastuuvapautta harkittaessa olisi ehdotetun säännöksen mukaan kiinnitettävä huomio kohtuussyyhin, tuottamuksen asteeseen sekä yleisiin tehokkuusnäkökohtiin.

Tanska. Tanskan rikoslaisissa ei ole erehdystä koskevia säännöksiä. Oikeuskirjallisuudessa jaetaan erehdykset tosiasia- ja oikeuserehdyksiin. Oikeuserehdys jaetaan lisäksi aitoon ja epäaitoon oikeuserehdykseen. Aito oikeuserehdys koskee rikoslakiin sisältyvää kieltä ja on pääsääntöisesti vaikutukseton. Epäaito oikeuserehdys koskee sellaista rikoslakiin sinänsä kuulumatonta oikeusnormia, jolla kuitenkin on rangaistavan käyttäytymisen alaa määriteltäessä merkitystä. Epäaito oikeuserehdys poistaa tahallisuuden. Käytännössä valinta eri erehdystyyppien välillä tehdään kuitenkin usein viime kädessä kriminaalipoliittisin perustein. Merkitystä on muun muassa sillä, kuinka olennaisena tekijällä olevaa käsitystä muun lainsäädännön avulla täsmennettävän tunnusmerkin sisällöstä on pidettävä. Jos kyse on teon arvioinnin kannalta merkittävästä seikasta, tietoisuus siitä luetaan tahallisuuden alaan, jolloin erehtymistä kohdellaan epäaitona oikeuserehdyksenä.

Rangaistuksen mittaamista koskevassa rikoslain 84 §:ssä on lisäksi määräys, joka oikeuttaa lieventämään rangaistusta, milloin tekijä on ilman omaa syytä erehtynyt teon oikeudenvastaisuudesta. Lieventävien asiahaarojen vallitessa rangaistus voidaan jättää tuomitsematta. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin pidetty puutteena, ettei laki tunne mahdollisuutta vapauttaa vastuusta anteeksiannettavan oikeuserehdyksen tapauksessa.

Saksa. Rikoslaki jakaa erehdykset tunnusmerkistö- ja kieltoerehdyksiin. Tunnusmerkistöerehdys (16 §) koskee erehtymistä teon

tunnusmerkistöön kuuluvasta seikasta. Tekijä joko ei ole tietoinen tunnusmerkistön edellyttämän olosuhteen käsilläolosta tai hänellä on sen suhteen virheellinen käsitys. Tunnusmerkistöerehdys poistaa tahallisuusvastuun. Sen sijaan tuottamusvastuun mahdollisuus on arvioitava erikseen. Jos tekijä oletti sellaisen seikan olevan käsillä, joka tekisi rikoksesta lievemmin rangaistavan, arvioidaan tekijän toiminta tuon privilegioidun asteikon mukaan.

Kieltoerehdys tarkoittaa erehtymistä tai puuttuvaa tietoisuutta teon oikeudenvastaisuudesta tai vääryydestä. Jos erehtyminen ei ollut vältettävissä, tekijä vapautuu vastuusta (17 §). Jos erehdys sen sijaan on luettavissa tekijän syyksi tuottamuksellisena, tekijä tuomitaan rangaistukseen (myös tahallisesta rikoksesta), mutta hänen rangaistustaan voidaan lieventää. Rikoslain erehdyssäännösten on katsottu rakentuvan niin sanotun rajoitetun syyllisyysteorian kannalle. Sen mukaan syyllisyyteen kuuluu itsenäisenä vastuuhehtona myös tietoisuus oikeudenvastaisuudesta. Tuon tietoisuuden puuttuessa tekijä ei osoita rangaistuksen käytön edellytyksenä olevaa syyllisyyttä, vaikka hänen tekonsa on hänelle tahallisenä syyksiluettava.

Itävalta. Rikoslain 9 §:ssä säädetään oikeuserehdyksestä. Tekonsa oikeudenvastaisuudesta (Unrecht) erehtynyt tekijä ei osoita rangaistavaa syyllisyyttä, edellyttäen, ettei erehtymisestä voida tekijää moittia. Erehtymistä on pidettävä moitittavana, jos teon kiellettävyys olisi ollut jokaisen helposti havaittavissa tai jos tekijä olisi ammattinsa, toimialansa taikka muun syyn vuoksi ollut velvollinen hankkimaan selvyuden lain sisällöstä.

Jos erehtymistä on pidettävä moitittavana, tahallisesti toiminutta tekijää rangaistaan tahallisen rikoksen ja tuottamuksellisesti toiminutta tekijää tuottamuksellisen rikoksen tunnusmerkistön mukaan. Vastuun lieventämisen mahdollisuus on otettu huomioon rikoslain mittamissäännöstyössä. Sen mukaan oikeuserehdystä lähentelevä tilanne tunnustetaan yleiseksi lievennysperusteeksi (34 §:n 12 kohta).

Rikoslaisissa säädetään myös oikeuttamisperusteen tosiasiallisten edellytysten käsilläoloa koskevasta erehdyksestä. Lain 8 §:n mukaan

oikeuttamisperusteen perustavista tosiseikoista erehtynyttä ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Sen sijaan tekijää rangaistaan tuottamuksellista rikosta koskevan säännöksen nojalla edellyttäen, että erehtyminen voidaan lukea tekijän syyksi tuottamuksellisena ja teko sellaisenaan on tuottamuksellisena rangaistava.

Yhteenveto. Tosiasioita taikka tunnusmerkistöön kuuluvia seikkoja koskeva erehdys poistaa kaikissa maissa tahallisuusvastuun. Se, rangaistaanko tekijää tuottamuksellisesta rikoksesta, ratkeaa sen mukaan, voiko erehdyksen lukea tekijän syyksi tuottamuksellisena.

Oikeuserehdyksen piiriin kuuluvien tapauksen käsittelyssä noudatettavaa ankaraa vastuuta on lievennetty kaikissa vertailun maissa. Vastuuvapauden edellytykset ja oikeusvaikutukset on tosin kirjattu lakiin vaihtelevasti. Ruotsissa ilmeisen anteeksiannettavana pidettävä erehtyminen teon sallittavuudesta vapauttaa vastuusta. Sääntö on laissa kirjattu ehdottomaan muotoon (skall). Norjassa anteeksiannettava (aito) oikeuserehdys voi vapauttaa vastuusta. Säännös on harkinnanvarainen. Tanskassa anteeksiannettava (aito) oikeuserehdys voi johtaa tuomitsematta jättämiseen. Saksassa ei-vältettävissä oleva kieltoerehdys ja Itävallassa ei-moitittava kieltoerehdys vapauttaa vastuusta. Molemmat säännöt ovat ehdottomia.

Useimmat maat tuntevat myös mahdollisuuden vastuun lieventämiseen oikeuserehdysten yhteydessä. Asiasta on voitu säätää joko erehdyssäännösten yhteydessä taikka suoraan mittamissäännöstyössä. Norjan rikoslain 57 § oikeuttaa rangaistuksen lieventämiseen, milloin erehdys ei ollut anteeksi annettava. Tanskan rikoslain 84 §:n mukaan anteeksiannettava oikeuserehdys joko alentaa tai poistaa vastuun anteeksiannettavuuden asteen mukaan. Saksan rikoslain 17 §:n mukaan vältettävissä oleva kieltoerehdys oikeuttaa vastuun lievennykseen. Itävallan mittamissäännöstyössä oikeuserehdystä lähentelevä tilanne tunnustetaan niin ikään yleiseksi lievennysperusteeksi. Ruotsin mittamissäännöstyössä on yleissäännös, jonka mukaan vastuuvapausperusteita lähellä olevat tilanteet, mukaan lukien rikosoikeuserehdys, oikeuttavat rangaistuksen lievennykseen.

3. Nykytilan ongelmia

Erehdysten käsittelyä oikeuskirjallisuudessa ja lainsäädännössä leimaa epävarmuus sekä noudatettavista luokituksesta että luokitukseen liitettävistä oikeusvaikutuksista. Suomessa erehdykset on jaettu vanhastaan oikeus- ja tosiasiaerehdyksiin. Muissa pohjoismaissa käytössä on kolmijako tosiasiaerehdykseen, epäaitoon oikeuserehdykseen sekä aitoon oikeuserehdykseen. Saksassa ja saksalaisella kielialueella yleisemminkin erehdykset jaetaan tunnusmerkistö- ja kieltoerehdykseen. Sama jako on otettu käyttöön uudemmassa kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa.

Epäaidon ja aidon oikeuserehdyksen ero perustuu siihen, koskeeko erehdys itse rikoslain kieltonormia vaiko vain rikoslain taustalla vaikuttavaa muuta kuin rikosoikeudellista normia. Erottelu kertoo tarpeesta ulottaa vastuuvapauden mahdollisuus myös tilanteisiin, joissa kyse on oikeudellisen arvottamisen alaan kuuluvista seikoista. Jakoperustetta on kuitenkin pidetty ongelmallisena, sillä siinä vastuun rajat jätetään riippuviksi siitä sattumanvaraisesta seikasta, tapahtuuko sääntely rikoslaissa vai muualla lainsäädännössä. On myös huomautettu, että erehdysten luonnehtiminen aidoiksi ja epäaidoiksi tuntuu edellyttävän jonkinlaista ennakkollista käsitystä siitä, miten "aitoa" erehdystä tulisi käsitellä, ja samalla myös ennakkollista ratkaisua sen suhteen, mikä on "aito" ja "oikea" erehdys.

Errottelu tosiasiaerehdyksen ja oikeuserehdyksen välillä on pulmallinen. Tosiasioiden ja normien välillä ei ole erottelun otaksumaa selkeätä eroa. Myös laissa säädetyt ja normien määritellyt seikat voivat viitata tosiasioihin (niin sanottuihin institutionaalisiin faktoihin). Se, että joku omistaa tietokoneen, on yhtä lailla (juridinen) tosiasia kuin se, että kone on harmaa.

Suomessa ei ole tarvetta omaksua pohjoismaista jaottelua aitoon ja epäaitoon oikeuserehdykseen. Jako faktoja koskevaan tosiasiaerehdykseen ja normeja koskeviin oikeuserehdykseen on vuorostaan teoreettisesti kestävä, jollei sitten tosiasioihin tahdota nimenomaan lukea myös sellaisia juridisia faktoja, joiden ei kuitenkaan katsota kuuluvan normierehdyksen piiriin. Teoreettisesti kestävin ja johdonmukaisin ratkaisu on jakaa

erehdykset tunnusmerkistöerehdykseen ja kieltoerehdykseen. Tunnusmerkistöerehdys poistaa tahallisuuden ja kieltoerehdys syyllisyyden. Tämä on myös ehdotuksen lähtökohhta.

Erehdyssäntöihin liittyvien ongelmien vuoksi pohjoismaisissa esityksissä on paikoin suositettu luopumista erehdysnäkökulmasta. Sen sijasta erehtymisen ja tietämättömyyden luomia ongelmia tulisi tämän käsityksen mukaan tarkastella suoraan rikoksen subjektiivisen tunnusmerkistön kannalta ja osana tahallisuuskysymystä. Tunnusmerkistöerehdyksen vaikutus rangaistavuuteen määräytyisi suoraan tahallisuuden ja tuottamuksen käsitteiden kautta. Myös rikosoikeuskomitea piti tarpeettomana säätää erikseen tosiasiaerehdyksestä. Erehdysopin kategorioita voi kuitenkin perustella muun muassa pedagogisilla syillä. Rikoslain sisällöstä saa helpommin yleiskuvan, kun pääsäännöt voidaan kiteyttää tyyppitilanteiden avulla. Erehtymisen eri tilanteet kuuluvat näihin. Sääntö, joka kertoo mitä tapahtuu, jos erehdytään eri asioista, on yleisölle informatiivisempi verrattuna ohjeeseen, jossa tietämättömyyden tai erehdyksen vaikutuksista kysyvää kehoitettaisiin palamaan tahallisuuden ja tuottamuksen peruskäsitteisiin sekä selvittämään, miten rikosten subjektiivista tunnusmerkistöä kussakin tilanteessa tulkitaan.

4. Ehdotuksen pääasiallinen sisältö

Ehdotuksen mukaan lakiin otettaisiin uutena kokonaisuutena erehdyssäännökset. Lukuun ehdotetaan omat säännökset tunnusmerkistöerehdyksen, kieltoerehdyksen ja vastuuvapausperustetta koskevan erehdyksen varalta.

Ehdotuksen myötä luovutaan teoreettisesti pulmallisesta erottelusta tosiasia- ja oikeuserehdyksiin. Uusi käsitteistö poistaa joukon vanhoja soveltamisongelmia. Tosin edelleenkin tulee esiintymään rajatapauksia, joiden luonnehdinta joko tunnusmerkistöerehdykseksi tai kieltoerehdykseksi jää viime kädessä tulkinnan varaan.

Erehdyssäntöillä, kuten kaikilla tähän lukuun sisältyvillä säännöksillä on yhteys myös rangaistuksen mittaamisnormeihin. Rajatapauksissa tarpeellisesta yleisemmästä

mahdollisuudesta lieventää rikosoikeudellista vastuuta erehdystilanteissa säädettäisiin erikseen rangaistuksen mittaamissäännösten yhteydessä.

1 §. Tunnusmerkistöerehdys

Ehdotetun pykälän mukaan teko ei ole tahallinen, jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsilläolosta, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voisi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien sääntöjen mukaan.

Tunnusmerkistöerehdys merkitsee erehtymistä jostakin tunnusmerkistössä tarkoitettun tosiasian olemassaolosta ja asioiden tosiasiallisesta tilasta. Tekijällä on väärä kuva siitä, mitä on tapahtumassa.

Tekijä voi erehtyä sekä teon kohteen ja tunnusmerkistössä mainitun seurauksen suhteen (onko kiväärin tähtäimessä hirvi vai sienestäjä) että tunnusmerkistöön sisältyvien teko-olosuhteiden osalta (onko myyjän kauppa tavaralla omaa vai varastettua). Tunnusmerkistöerehdys poistaa vastuun kokonaan, milloin kyseessä on vastuuehdot perustava tunnusmerkistötekijä. Erehdys voi myös lieventää vastuuta, milloin sen kohteena on rikoksen kvalifiointiperuste. Tällöin erehdyksen merkityksen arvostelussa on otettava huomioon erityisesti, mitä jäljempänä todetaan normatiivisista tunnusmerkistötekijöistä.

Tunnusmerkistöerehdyksestä on kyse, jos tekijä ei ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsilläolosta, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää. Tosiasiaerehdyksen yhteydessä on usein puhuttu tiedosta. Tosiasiat ovat jotakin, jonka tiedämme. Tunnusmerkistöön sisältyy kuitenkin usein myös normatiivisesti väritettyjä ja arvostusta edellyttäviä seikkoja. Puhe tietämisestä on niiden suhteen jossain määrin pulmallista. Ehdotetussa pykälässä on tästä syystä käytetty termiä "olla selvillä", mikä tarkoittaa samaa kuin tietää tai tuntee. Selvillä oleminen tarkoittaa deskriptiivisten tunnusmerkkien osalta aisteihin perustuvia havaintoja, normatiivisten tunnusmerkkien osalta niiden tarkoitettaman sisällön ymmärtämistä.

Tiedon puute ja väärä tieto (erehtyminen) ovat eri asioita. Tunnusmerkistöerehdys on käsillä myös, milloin tekijä erehtyy sellaisesta seikasta, jota rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää. Tekijä voi erehtyä kohteesta taikka kohdistaa tekonsa erehdyksessä muuhun kuin tarkoitettuun kohteeseen. Tällainen erehdys poistaa tahallisuuden edellyttäen, että todellinen ja tarkoitettu kohde ovat rikosoikeudellisesti eriarvoisia. Tunnusmerkistöerehdyksiin kuuluu edelleen erehtyminen kvalifiointi- taikka privilegiointiperusteiden käsilläolosta. Molemmat erehdykset tulevat pääsääntöisesti tekijän hyväksi.

Kuvailevien tunnusmerkistötekijöiden osalta ratkaisee siis todellisuusvastaavuus ja se, olivatko asiat aistein havaittavassa todellisuudessa siten, kuin tekijä otaksui niiden olevan. Arvottamista edellyttävissä tunnusmerkeissä kysymys on vuorostaan siitä, vastaavatko tekijän ja oikeusjärjestyksen puolesta edustetut käsitykset tunnusmerkin sisällöstä ja merkityksestä toisiaan. Vastuu ei tässä edellytä täyttä käsitysten yhdenmukaisuutta. Vaadittavan tiedon tarkkuuden osalta on näissä tilanteissa katsottu riittäväksi se, että käsitteellä tekijän ja hänen lähimmän ympäristönsä ajatusmaailman kanssa on samansuuntainen merkitys kuin minkä sille tuomari lainkäytössä antaa. Vaihtoehtoisesti on voitu edellyttää, että tekijä on selvillä niistä tosiasiallisista olosuhteista, joiden varaan oikeudellinen arvostelma kiinnittyy.

2 §. Kieltoerehdys

Ehdotettu 2 § koskee kieltoerehdyistä. Jos tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna, hän on rangaistusvastuusta vapaa, jos erehtymistä on pidettävä ilmeisen anteeksiannettavana 1) lain puutteellisen tai virheellisen julkistamisen, 2) lain sisällön erityisen vaikeaselkoisuuden, 3) viranomaisen virheellisen neuvon tai 4) muun näihin rinnastettavan seikan vuoksi.

Oikeuserehdyksen ankaraa kohtelua on lievennetty jokseenkin kaikissa tunnetuissa oikeusjärjestelmissä. Myös kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä on myönnetty oikeuserehdykselle rajoitettu merkitys vastuusta vapauttavana sekä sitä

lieventävänä perusteena. Poikkeukseton ankara vastuu johtaisikin ilmeisiin epäoikeudenmukaisuuksiin. Rikoslain tehokkuuden ei voi otaksua kärsivän siitä, että lainsäädännössä annetaan mahdollisuus välttää ilmeisen kohtuuttomia ratkaisuja. Tämä on myös esityksessä ehdotetun sääntelyn lähtökohta. Yleispreventiiviset näkökohdat asettavat vastuuvapaudelle kuitenkin edelleen verraten ahtaat rajat, ja vain ilmeisen anteeksiannettava tietämättömyys voisi esityksen mukaan jottaa vastuuvapauteen.

Kieltoerehdyksellä tarkoitetaan säännöksen mukaan sitä, että tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna. Samaa tarkoitetaan, kun oikeuskirjallisuudessa puhutaan erehtymisestä teon oikeudenvastaisuudesta. Tekijän on oltava selvillä siitä, että teko on oikeusjärjestyksen kieltämä. Tieto siitä, että teko on yhteiskunnanvastainen tai moraalisesti väärin, ei riitä. Vaaditaan tietoa siitä, että teko on riskitiedossa oikeusjärjestyksen säännösten kanssa ja että se rikkoo oikeusnormia. Toisaalta tässä ei vaadita tietoisuutta teon rangaistavuudesta ja siis suoranaisestä rikoslain vastaisuudesta.

Erehtyminen viittaa yleensä väärään tietoon, tässä tapauksessa virheelliseen käsitykseen siitä, että teko on sallittu. Mutta erehtyminen kattaa tässä tapauksessa myös täydellisen tietämättömyyden, vaikka tietämättömyys (tiedon puute) ja erehdys (väärä tieto) ovat kognitiivisesti erotettavissa.

Kieltoerehdys vapauttaa vastuusta vain, jos se on ilmeisen anteeksiannettava. Pykälässä mainitaan esimerkkejä tilanteista, joiden valitessa tapahtunut erehdys voisi olla tällä tavoin anteeksiannettava. Tilanteiden erottelu perustuu aikaisempaan käytäntöön ja oikeuskirjallisuuden erittelyihin.

1 kohta. Lain puutteellinen tai virheellinen julkistaminen. Jos laki on julkaistu virheellisessä muodossa ja tekijä on perustanut tietonsa tuohon virheelliseen julkaistuun säädökseen, voi käsillä olla vastuusta vapauttava erehdys. Uudet lait julkaistaan säädöskoelmassa, jolloin säädöskokoelma on hetken aikaa ainoa lähde. Tällöin virheellisellä julkistamisella saattaa olla ratkaisevakin merkitys. Osa voimassa olevasta lainsäädännöstä julkaistaan vuosittain Suomen Laki-teoksissa, jotka tosin eivät ole virallisjul-

kaisuja, ja sähköisissä tietokannoissa. Niissä mahdollisesti esiintyvät paino- ja vastaavat virheet eivät ole julkistamisen kannalta merkityksellisiä, olettaen, että säädökset on aikaisemmin julkistettu asianmukaisesti. Kokonaisarvioinnissa on kiinnitettävä huomiota myös virheellisuuden laatuun. Annetun tiedon täytyy olla olennaisesti väärä eli sellainen, joka tekee erehtymisen ymmärrettäväksi, jotta se perustaisi vastuuvapauden.

Lainkohdassa tarkoitettua puutteellisesta julkaisemisesta voisi olla kysymys eritoten tilanteissa, joissa julkaiseminen on tyystin laiminlyöty. Yleisenä tulkintalähtökohtana on, että lakien julkistamisesta ja julkistettujen tietojen oikeellisuudesta vastaavat viranomaiset. Lainsäädännöstä ja sen sisällöstä tiedotetaan kuitenkin yhä laajemmin myös muiden tahojen toimesta. Tällaiseen epäviralliseen ja kaupalliseen tiedottamiseen liittyvillä virhetiedoilla ja epätarkkuuksilla on säännöksen soveltamisedellytyksiä arvioitaessa olennaisesti vähäisempi merkitys. Tieto normiston sisällöstä tulee hankkia ensi sijassa virallislähteistä. Jos lainsäädännöstä on annettu muissa lähteissä väärää tietoa, ei erehtymistä lain sisällöstä voi juuri pitää anteeksiannettavana.

Eräissä tilanteissa rangaistavuuden rajat ilmaistaan erillisin, luontoon taikka ympäristöön sijoitettavin merkein ja kilvin tai vastaavin opastein. Tämä koskee esimerkiksi luonnonsuojelualueita, sotilasharjoitusalueita tai nopeusrajoitusalueita. Virheelliset tai puutteelliset kyltit voivat tällöin perustaa vastuuvapauden, jos tekijä ei esimerkiksi tiedä liikkuvansa luonnonsuojelualueella. Vastaavasti liikenteessä kulkevan on voitava luottaa asetettuihin merkkeihin. Jos joku noudattaa väärään tai virheelliseen paikkaan sijoitettuja tai myöhemmin siirrettyjä merkkejä ja syyllistyy näin liikennesääntöjen rikkomiseen, voi hänen erehdystään pitää laissa tarkoitettulla tavalla ilmeisen anteeksiannettavana.

2 kohta. Lain sisällön erityinen vaikeaselkaisuus. Jos lain sisällön selvittäminen kohtaa ylivoimaisia taikka kohtuuttomia vaikeuksia, saattaa olla perusteltua vapauttaa asiasta väärän käsityksen muodostanut tekijä vastuusta. Pelkkä säännösten tulkinnanvaraisuus ei tässä riitä, sillä laki antaa yleensä aina

mahdollisuuden erilaisiin tulkintoihin. Laillisuusperiaate edellyttää, että rikokset määritetään laissa tarkasti ja että tunnusmerkistöjä tulkitaan ahtaasti. Rikoslainsäätäjää sitoo laillisuusperiaatteen epätasällisyyskielto ja tuomaria vuorostaan analogiakielto. Tältä kannalta on selvää, että alueen, jolla lain sisällön vaikeaselkoisuus voisi olla syynä vastuusta vapauttavaan kieltoerehdykseen, tulee käytännössä jäädä hyvin kapeaksi. Epäselviä rikoslakeja ei ylipäätään saisi säätää. Jos näin taas olisi päässyt tapahtumaan, olisi lakia tulkittava ahtaasti.

Perusteella on otaksuttavasti suurin merkitys erikoisrikosoikeuden alueella ja tilanteissa, joissa rikoslain normit saavat sisältönsä kotimaisesta aineellisesta lainsäädännöstä tai EY-säännöksistä. Jokaisen tulee lähtökohtaisesti ottaa selvää oman alansa erityismääräyksistä, myös mutkikkaista ja tulkinnanvaraisista. Tällöin on lisäksi edellytettävä, että tällaisella alalla toimiva ottaa selvää, ei vain lakitekstin sisällöstä, vaan myös oikeuskäytännöstä ja esitöistä.

3 kohta. Viranomaisen virheellinen neuvo. Ehkä selkein kieltoerehdyksen tilanne koskee tapausta, jossa tekijä on kääntynyt viranomaisen puoleen saadakseen selvyden tulkinnallisesti epäselvään tilanteeseen. Väärät viranomaisneuvot tekevät erehdyksen anteeksiannettavaksi erityisesti, milloin neuvoa kysyneellä on hyvät perusteet pitää saamaansa vastausta viranomaisen auktoritatiivisena päätöksenä asiassa. Poikkeuksellisesti väärät neuvot voivat vapauttaa vastuusta silloinkin, kun neuvon antaneella ei ole ollut asianmukaista valtuutusta taikka virallista asemaa, jos neuvon kysyjän ei kuitenkaan ole voinut odottaa olleen tietoinen tapahtuneesta toimivallan ylityksestä. Yksityisten antamista neuvoista voi yleensä seurata korkeintaan vastuun lievennys. Vastuuvapaus voi kuitenkin olla perusteltua niissä poikkeustilanteissa, joissa asioista vastaavaa viranomaista ei ole, ja neuvon antanutta voidaan pitää juuri tämän alan asiantuntijana ja neuvoa voidaan myös pitää järkevän tuntuisena.

Kaikissa tapauksissa neuvon tulee olla selvä ja yksiselitteinen. Sen tulee koskea juuri asianomaista yksittäiskysymystä. Väärä neuvo, joka saadaan puutteellisten selvitysten pohjalta, ei vapauta vastuusta. Vaaditaan siis,

että neuvoa pyytänyt on antanut täydellisen ja totuudenmukaisen selonteon ja oikeat taustatiedot.

4 kohta. Muut edellisiin rinnastettavat seikat. Laissa jätettäisiin avoimeksi mahdollisuus vapauttaa vastuusta myös tilanteissa, joissa tekijällä ei muista vastaavista syistä ole ollut mahdollisuuksia saada tietoa lain sisällöstä. Tekijä, joka tulkinnallisesti epäselvässä tilanteessa on vilpittömästi yrittänyt ottaa selvää lain sisällöstä tilanteessa, jossa ulkopuolista asiantuntija-apua ei kohtuudella ole ollut tarjolla, voi siten vapautua vastuusta. Avointa kohtaa tulee kuitenkin tulkita suppeasti. Viime kädessä aina edellytetään, että tietämättömyys on ollut ilmeisen anteeksiannettavaa.

Oikeuskäytännössä on aika ajoin vedottu oikeuskulttuurien välisiin eroihin ja siihen, etteivät Suomeen tulleet ulkomaalaiset ole olleet selvillä täällä noudatettavasta normistosta. Peruslähtökohtana tällöinkin on, että maasta toiseen matkustavien tai maahan muuttavien velvollisuutena on ottaa selvää oleskelu- tai asuinmaansa lainsäädännöstä. Tämä koskee jopa sellaisia mutkikkaita ja sisällöltään vaihtelevia kokonaisuuksia kuten liikennesäännöt. Sitäkin selvempää on, että erehtymistä rikosoikeuden ydinalueille sijoituvissa henkilöön kohdistuvissa rikoksissa, esimerkiksi erehtymistä henkilöllisen koskemattomuuden ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden alueista, ei voi pitää anteeksiannettavana.

Usein tilanteisiin soveltuu useampi pykälässä mainituista perusteista. Laki on ehkä sisällöltään vaikeaselkoinen. Sen vuoksi asiaa on ehkä tiedusteltu viranomaisilta tai muilta, mutta saadut ohjeet ja vastaukset ovat kenties olleet vääriä, puutteellisia tai vaikeaselkoisia. Kyse on kokonaisarvostelusta. Viime kädessä kysytään, onko erehtyminen ollut kokonaisuudessaan ilmeisen anteeksiannettavaa ja olisiko tekijältä kohtuudella voitu edellyttää, että hän olisi ottanut ja saanut asioista selvää. Tässä arvostelussa on kiinnitettävä huomio usein samantyyppisiin seikkoihin kuin tuotamusarvostelussa. Siten myös tekijän ammatti ja asema saattavat vaikuttaa. Määrätyllä elämäalueella toimivalle tekijälle voidaan asettaa pidemmälle menevä selonottovelvollisuus. Esimerkiksi kaupaa harjoittava jou-

tuu selvittämään omaa ammattiansa koskevat normit ja näkemään tässä vaijaa silloinkin, kun normit ovat epäselvät. Mutta jos erehdyksen vallassa rikoksen tehnyt ei ole voinut välttää erehdystä, vaikka on huolellisesti pyrkinyt ottamaan selvää toimintaansa liittyvistä oikeussäännöistä, ja jos virheellisen käsityksen lähde voidaan vielä yleisesti ottaen pitää asiantuntevana, erehdys poistaa rikokseen kohdistuvan syyllisyysmoitteen (KKO 1985 I 2 ja KKO 1986 II 37).

3 §. Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys

1. Nykytila

Tekijä voi erehtyä paitsi rangaistavuuden perustavista seikoista eli tunnusmerkistötekijöistä ja kriminalisoinnin sisällöstä, myös rangaistavuuden poistavista seikoista. Vastuuvapausperusteet voivat olla erehdyksen ja tietämättömyyden kohteena eri tavoin. Valtaosa tilanteista ratkeaa peruseriaatteiden tulkinnan ja soveltamisen avulla, osa edellyttää erillissäätelyä. Voidaan erottaa neljä perustilannetta.

Ensinnäkin saattaa olla kyseessä *vastuuvapausperusteen oikeudellista olemassaoloa* koskeva erehdys. Tässä epäselvyys koskee sitä, sisältyykö oikeusjärjestykseen lainkaan tekijän kuvitteleman tyyppistä vastuuvapausperustetta. Kyseessä voisi olla esimerkiksi epäselvyys siitä, onko vanhemmilla oikeus fyysisesti kurittaa lapsiaan vetoamalla yleiseen kuritusoikeuteen (KKO 1993:151). Tässä tilanteessa kysymys on selväpiirteisestä kieltoerehdyksestä, joka ratkeaa edellä esitettyjen yleisten sääntöjen mukaan.

Toiseksi voi tulla kyseeseen *vastuuvapausperusteen oikeudellisia soveltamisrajoja* koskeva erehdys. Tilanteessa tekijällä on oikea käsitys niistä tosiseikoista, joiden hän otaksuu oikeuttavan soveltamaan vastuuvapausperustetta. Tuo peruste on lisäksi oikeusjärjestyksen tunnustama. Vastuuvapauden epäämisen perusteena kuitenkin on, että tekijän tulkinta normiston sisällöstä on väärä. Tekijä saattaa olla esimerkiksi siinä käsityksessä, että hänellä on lupa jo ennakolta käyttää hätävarjelua. Tässä tilanteessa on kyse oikeudellista tulkintaa koskevasta kieltoereh-

dyksenä käsiteltävästä soveltamiserehdyksestä. Vastuuvapaus tulee kyseeseen vain, jos erehtyminen vastuuvapausperusteiden rajoista on ollut ilmeisen anteeksiannettava.

Kolmanneksi voi käsillä olla *vastuuvapausperusteen tosiasiallisten edellytysten käsilläoloa* koskeva erehdys. Tällöin tekijä erehtyy tosiasioista ja toimii tämän virheellisen tosiasiatiedon pohjalta tavalla, joka olisi oikeutettua, mikäli tekijän käsitys asioista olisi oikea. Toisin sanoen tilanteeseen sellaisena kuin tekijä sen käsitti olisi liittynyt jokin vastuuvapausperuste. Näissä tapauksissa tekijä vapautuu tahallisuusvastuusta. Sen sijaan tuottamusvastuun perusteltavuus arvioidaan erikseen.

Neljäs tilanne on eräässä mielessä edellisten vastakohta. Tässä tekijä luulee tekevänsä rikoksen ja menettelevänsä lainvastaisesti, vaikka teko tosiasiaa on luvallinen tai ei täytä tunnusmerkistöä. Tällainen *putatiivirikos* jää rankaisematta. Rankaiseminen edellyttää tunnusmerkistön mukaista tekoa. Kun sellaista ei ole, eikä pelkistä ajatuksista rangaista, ei putatiivirikoksellakaan ole oikeudellista merkitystä.

Yllä kuvatuista tilanteista kolmas, vastuuvapausperusteen tosiasiallisia edellytyksiä koskeva erehdys, on rikosopillisesti sikäli ongelmallinen, ettei vastuuvapaudelle ole esittää selkeätä käsitteellistä perustelua. Sitä, ettei tekijää rangaista tahallisesta teosta, ei voi perustaa suoraan tunnusmerkistöerehdykseen, sillä vastuuvapauden tosiasialliset edellytykset (ne, joista tekijä erehtyy) eivät ole tunnusmerkistötekijöitä. Tästä myös seuraa, että jos tällaiselle erehdykselle tahdotaan antaa oikeusvaikutuksia, asiasta on säädettävä erikseen.

2. Oikeusvertailua

Pohjoismaat. Vastuuvapausperustetta koskevasta erehdyksestä ei ole säädetty pohjoismaiden rikoslaeissa eikä siitä ole myöskään ehdotuksia vireillä. Ruotsissa vastuuvapausperusteita pohjittanut komitea (SOU 1988:7) piti erillistä säännöstä putatiivitalanteiden varalta sinänsä tarpeellisena. Käytännössä kuitenkin katsottiin yleisten tahallisuussääntöjen soveltaminen tilanteessa riittäväksi, eikä asiasta otettu mainintaa lakiin.

Saksa. Asiasta ei ole yleissäännöstä. Pakkotilaa koskevassa lainkohdassa on kuitenkin erityissäännös. Kirjallisuudessa kysymystä tarkastellaan erikseen oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden kannalta. Oikeuttamisperusteen tunnusmerkkien käsilläoloa tai tunnusmerkkien toteutumista koskevaa erehdystä kohdellaan itsenäisenä erehdylajina, jonka ratkaisu seuraa kuitenkin tunnusmerkistö-erehdyksen sääntöjä. Tekijän ei katsota menetelleen tahallisesti, joskin tuottamusvastuu saattaa tulla kysymykseen. Myös anteeksiantoperusteen edellytysten käsilläoloa koskevalla erehdyksellä on merkitystä. Motivaation moitittavuuden kannalta todelliset ja kuvitellut tilanteet ovat jokseenkin rinnasteiset: uhkaus, pakko tai kiihtymys vaikuttavat motivaatioissa samalla tavoin, olivat niiden syyt sitten kuvitellut tai todelliset. Vastuuvapauden edellytyksistä on kuitenkin esitetty kaksi tulkintaa. Toisen mukaan tilanteessa riittäisi tuottamusvastuu, toinen kanta soveltaisi kieltoerehdystä koskevaa sääntöä ja asettaisi vastuuvapauden ehdoksi, että erehdys ei ollut vältettävissä. Rikoslain anteeksiannettavaa pakkotilaa koskevan säännöksen (35 §:n 2 momentti) mukaan vältettävissä olevaa erehdystä kohtaa tahallisuusmoite, joskin lievemässä muodossa. Erehdys siis otetaan huomioon mittaamisessa. Jos erehdys ei ollut vältettävissä, seuraa vastuuvapaus kieltoerehdyksen yleisten sääntöjen mukaan. Samaa periaatetta esitetään kirjallisuudessa sovellettavaksi myös muissa anteeksiantoperusteissa mutta ei oikeuttamisperusteissa.

Itävalta. Asiasta on säädetty oikeuttamisperusteiden osalta rikoslain 8 §:ssä. Pykälässä on säädetty vain tosiasioiden käsilläoloa koskevasta erehdyksestä. Sen mukaan oikeuttamisperusteen perustavista tosiseikoista erehtynyttä ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Sen sijaan tekijää rangaistaan tuottamuksellisesta rikoksesta edellyttäen, että erehtyminen voidaan lukea tekijän syyksi tuottamuksellisena ja teko on tuottamuksellisena rangaistava.

3. Pykälän sisältö

Sääntelyssä joudutaan ottamaan kantaa sekä rikosopillisiin että kriminaalipoliittisiin kysymyksiin. On päätettävä, mitkä erehdytti-

lanteet ylipäätään otetaan sääntelyn kohteeksi. Lisäksi on ratkaistava, tehdäänkö ero oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden välillä vai koskevatko molempia samat säännöt.

Ehdotuksen lähtökohtana on erottelu vastuuperusteen olemassaoloa, perusteen oikeudellisia rajoja sekä vastuuperusteen perustavien tosiseikkojen käsilläoloa koskevien erehdysten välillä. Näistä kaksi ensin mainittua ovat luettavissa kieltoerehdyksen piiriin. Toisin sanoen erehtyminen vastuuvapausperusteen olemassaolosta, siis siitä tunnustaako oikeusjärjestys ylipäätään tällaista perustetta, sekä sen rajojen oikeudellisesta tulkinnasta vapauttaa vastuusta vain, jos erehtyminen oli ilmeisen anteeksiannettavaa. Hätävarjelua tai itseapua oman käsitöksensä mukaan harjoitettava, joka luulee, että hänellä on oikeus käyttää millaisia keinoja hyvänsä itsensä puolustamiseksi tai omansa takaisin ottamiseksi, voi vapautua vastuusta vain, jos erehtyminen on ilmeisen anteeksiannettavaa. Näiden tilanteiden varalta ei tarvita erillistä säännöstä, sillä kieltoerehdyksen yleisluonnehdinta (tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna) koskee myös tätä tapausta.

Sen sijaan vastuuvapausperusteen tosiasialisten edellytysten käsilläoloa koskevan erehdyksen varalta tarvitaan erillinen säännös. Tunnusmerkistö- ja kieltoerehdystä koskevat normit eivät ota kantaa siihen, kuinka menetellä tilanteissa, joissa tekijä erehtyy vastuuvapausperusteiden tosiasialisten edellytysten suhteen, sillä vastuuvapauden perustavat olosuhteet eivät kuulu tunnusmerkistön.

Ehdotetun pykälän mukaan jos tekoon ei liity luvun 4—6 §:ssä tarkoitettua perustetta, joka tekisi teon sallituksi, mutta tekoilanteeseen sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti olisi tällainen peruste liittynyt, häntä ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Ehdotettu 4 § koskee hätävarjelua, 5 § pakkotilaa ja 6 § voimakeinojen käyttöä. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voisi ehdotuksen mukaan kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaisesti.

Säännöksessä on kyse tilanteista, joissa tekijä erehtyy vastuuvapausperusteen tosiasialisista edellytyksistä, siis siitä, toteutuuko tilanteessa jokin tosiseikka, joka vastuuva-

pauserusteiden asianmukaisen soveltamisen perusteella vapauttaisi vastuusta. Kyseessä voi siis olla esimerkiksi luuloteltu hätävarjelu taikka pakkotila. Hätävarjelua oman käsityksensä mukaan harjoitettava voi luulla, että häntä uhataan oikealla aseella, vaikka kyseessä on leikkipistooli. Näissä tapauksissa tekijä vapautetaan säännöksen mukaan tahallisuusvastuusta. Tuottamusvastuun edellytykset on kuitenkin harkittava erikseen. Vastuusääntö seuraa tunnusmerkistöerehdyksen yhteydessä omaksuttua. Näin siitä huolimatta, ettei nyt ole kysymys siitä, etteikö tekijä ollut selvillä rikoksen tunnusmerkistöön kuuluvasta seikasta.

Lainkohta ei tekisi eroa oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden välillä. Tähän ei myöskään ole asiallista tarvetta. Niissäkin harvoissa maissa (lähinnä Saksa), joissa erehdyksen merkityksestä säädetään erikseen oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden osalta, lopputulokset vastaavat toisiaan. Sekä oikeuttamisperusteiden että anteeksiantoperusteiden tosiasiallisia edellytyksiä koskeva erehdys poistaa siis tahallisuusvastuun.

Mikä hyvänsä erehtyminen ei kuitenkaan vapauta tahallisuusvastuusta. Lainkohta edellyttää, että tällainen peruste olisi liittynyt tekoilanteeseen sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti. Rajauksen tehtävänä on ennen kaikkea torjua vastuuvapaus tapauksessa, jossa tekijän virhekäsityksille ei löydy minkäänlaista järkevää selitystä tai puolustusta. Rajaus ei merkitse muutosta yleisiin syyllisyys- ja tahallisuusperiaatteisiin.

B. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet

Yleisiä huomautuksia

Rikosoikeudellisten vastuuvapausperusteiden ydinryhmän muodostavat oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet. Oikeuttamisperusteiden soveltuessa teko katsotaan oikeudenmukaiseksi, anteeksiantoperuste poistaa ainoastaan syyllisyyden. Perusteiden vaikutuseroja on selvitetty edellä.

1. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet lainsäädännössä

Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden si-

sältö on verraten vakiintunut. Tämä koskee etenkin saksalaisen kielialueen vaikutuspiiriin kuuluvia oikeusjärjestelmiä. Vuoden 1889 rikoslain alkuperäisiin säännöksiin kuuluvat säännökset hätävarjelusta ja pakkotilasta. Vaikka lainsäätäjät ei vielä tehnyt systemaattista eroa oikeuttavan ja anteeksiannettavan hätävarjelu- tai pakkotilaoikeuden käytön välillä, antavat alkuperäiset rikoslain säännökset jo mahdollisuuden tuonkin eron tekemiseen. Hätävarjelun piirissä erotettiin alkuun omana muotonaan julkisoikeudellinen hätävarjelu, joka nyttemmin tunnetaan voimakeinojen käytön nimellä. Edelleen lainsäädäntöön sisältyi omaisuuden takaisinottoa ja niin sanottua itseapua koskeva säännös, joka sijoitettiin kuitenkin rikoslain voimaannemismääräyksen 12 §:ään. Soittorikosuudistuksen yhteydessä rikoslakiin siirrettiin myös esimiehen käskyn vaikutuksia alaisen vastuuseen koskeva säännös (3 luvun 10 a §).

Lainsäädännön melko niukkaa oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden luetteloa on jonkin verran täydennetty oikeuskirjallisuuden ja -käytännön pohjalta. Verraten runsaasti huomiota on saanut kysymys loukatun suostumuksen merkityksestä vastuuvapausperusteena. Myös viranomaisen lupa on paikoin tulkittu tällaiseksi. Edellä jo käsitelty kieltorehdyksen on oikeussystemaattisesti luettavissa juuri anteeksiantoperusteiden joukkoon. Oikeuskirjallisuudessa on puollettu myös kantaa, jonka mukaan poikkeukselliset motivointivaikutukset voisivat perustaa vastuuvapauden yleisen syyllisyyssehdon kautta. Näiden suosittelujen soveltamisesta ei oikeuskäytäntöä juuri ole, oikeuserehdyistä lukuun ottamatta.

2. Nykytilan ongelmia ja ehdotuksen pääsisältö

Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden lainsäädännöllisen järjestelyn osalta Suomen rikoslaki vastaa hyvin säätämisaikansa rikoslakeja. Vastuuvapausperusteita koskeva teoria oli jo 1800-luvun lopulla siinä määrin kehittynyt, ettei olennaisia sisällöllisiä puutteita voida osoittaa. Sen sijaan säännösten systematiikka sekä oikeuttamista ja anteeksiantamista tarkoittavien tilanteiden erottelu on

lainsäädännössä toteutettu puutteellisesti. Myös yleisen syyllisyysvaatimuksen tai sitä vastaavan yleisen anteeksiantoperusteen jättämistä pois laista voi pitää puutteena.

Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden ydinryhmän ohella on erotettavissa eräänlaisia rajatapauksia, joiden ottaminen lainsäädäntöön kaippaa selvittämistä. Näihin kuuluu etenkin kysymys loukatun suostumuksesta sekä esimiehen käskystä yleisenä vastuuvapausperusteena. Jäljempänä esitettävistä syistä tässä ehdotuksessa on päädytty siihen, että esimiehen käskyn osalta sääntelyn on edelleen syytä rajoittaa vain sotilaskäskyihin. Ehdotukseen ei sisälly myöskään loukatun suostumusta koskevaa erillistä vastuuvapausperustetta. Säännöksen käytännön merkitys rajautuisi koskemaan vain suppeata rikosryhmää, lähinnä pahoinpitelyrikoksia. Tällaisessa säännöksessä olisi lisäksi mahdollista ottaa kantaa vain osaan arvioinnissa vaikuttavista perusteista. Suostumuksen vaikutus teon rangaistavuuteen jää siten edelleen oikeuskäytännön ratkaisujen ja oikeuskirjallisuuden suositusten varaan. Muilta osin oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden nykyistä sääntelyä täsmennetään ja systemaattikan tasoa korotetaan.

Tämän luvun loppupykäläksi ehdotetaan otettaviksi säännökset hätävarjelusta, pakko-tilasta ja voimakeinojen käytöstä sekä rangaistusvastuun lievennystä koskeva viittaus-säännös. Hätävarjelu, pakkotila ja voimakeinojen käyttö voivat esiintyä sekä oikeuttamisperusteena että anteeksiantoperusteena. Lisäksi sotilasrikosten yhteydessä säädettäisiin esimiehen käskystä anteeksiantoperusteena. Pakkokeinolaissa säädettäisiin itseavusta ja omaisuuden takaisinotto-oikeudesta oikeuttamisperusteena.

4 §. Hätävarjelu

1. Nykytila

Hätävarjelu. Rikoslain 3 luvun 6 §:n mukaan joka "suojellaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta aloitetulta tahi kohta päätä uhkaavalta oikeudettomalta hyökkäykseltä, on tehnyt teon, joka, vaikka muuten rangaistava, oli hyökkäyksen torjumiseksi välttämätön; älköön häntä tästä

hätävarjeluksesta rangaistukseen tuomittako". Oikeuskirjallisuudessa hätävarjelu määritellään välittömästi uhkaavan tai jo aloitetun oikeudenvastaisen hyökkäyksen torjumiseksi tarvittavaksi, vastahyökkäyksenä ahdistajaa vastaan tapahtuvaksi puolustukseksi. Hätävarjelu-oikeus on yleinen ja koskee jokaista rikoslain alaisuuteen kuuluvaa. Jos voimakeinoja käyttää määrättyjä tehtäviä hoitava viranomainen näiden tehtävien suorittamiseksi, kysymyksessä on aikaisemmin julkisoikeudellisen hätävarjelu nimellä tunnettu ja omassa lainkohdassaan erikseen säädelty voimakeinojen käyttö (rikoslain 3 luvun 8 § ja ehdotettu 4 luvun 6 §).

Rikoslain 3 luvun 7 §:ssä on hätävarjelua koskeva erillissäännös. Sen mukaan hätävarjelua saa käyttää myös sitä vastaan, joka "tekee vastarintaa sille, joka verekseltä tahtoo omansa ottaa takaisin". Tätä omaisuuden verekseltään takaisinotto-oikeutta on paikoin tulkittu hätävarjelu-oikeuden käyttämiseksi. Säännös merkitsisi tämän mukaan hätävarjelu-oikeuden laajennusta. Oikeampaa lienee kuitenkin katsoa, että omaisuuden takaisinoton perustana on itsenäinen, nykyisin rikoslain voimaanpanemisesta annettun asetuksen 12 §:ssä ja tässä ehdotuksessa pakkokeinolaissa säädety itseapu. Joka vastustaa laillista takaisinotto-oikeutta, syyllistyy oikeudettomaan hyökkäykseen. Tuon hyökkäyksen vastustamiseen on taas oikeus jo hätävarjelu perussäännöksen mukaan. Rikoslain 3 luvun 7 §:ää voikin pitää tarpeettomana täydennyksenä.

Hätävarjelu liioittelu. Hätävarjelu liioittelusta on erillinen säännös 3 luvun 9 §:n 1 momentissa: "Jos joku 6 tai 7 §:ssä mainituissa tapauksissa on tehnyt teon, joka ei ole ollut hyökkäyksen torjumiseksi, kotirauhan suojaamiseksi tai omansa takaisin ottamiseksi välttämätön, on tekijä tuomittava hätävarjelu liioittelusta tuomioistuimen harkinnan mukaan joko täyteen tai 2 §:n 1 momentin mukaan alennettuun rangaistukseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei hän voinut mieltänsä malttaa, häntä ei saa rangaistukseen tuomita." Saman pykälän 2 momentissa säädetään erikseen niin sanotun julkisoikeudellisen hätävarjelu liioittelusta eli liiallisesta voimakeinojen käytöstä.

Hätävarjelu luetaan oikeuttamisperuste-

siin, sen liioittelu taas anteeksiantoperusteisiin. Hätävarjelu katsotaan oikeudenmukaiseksi ja yleisesti hyväksytyksi toiminnaksi, koska tällainen puolustautuminen useassa tapauksessa pelastaa arvokkaita etuja. Hätävarjelu liioittelu taas jää rankaisematta sen vuoksi, että tekijän käyttäytymistä pidetään vaikean motivointitilanteen vuoksi anteeksiannettavana. Voimakeinoja ehkä käytetään enemmän kuin on pidettävä puolustettavana, mutta tämä tapahtuu syistä, joita pidetään ymmärrettävinä ja siinä tilanteessa anteeksiannettavana.

Hätävarjellulla suojeltavat oikeushyvät. Nykyisen lain ilmaisu "itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta" on kirjallisuudessa yhtäpitävästi tulkittu siten, että hätävarjelu on sallittu ainoastaan yksilöä koskevien oikeushyvien ja yksityisten intressien suojelemiseksi. Julkisten etujen taikka yhteisöllisten oikeushyvien suojeleminen ei hätävarjeluin ole sallittua. Poikkeuksena tästä on kuitenkin julkinen omaisuus: sen anastamistai vahingoittamisyhteyksiin on lupa puuttua yleisen hätävarjelu-oikeuden nojalla. Yksilöä koskevista oikeushyvistäkin hätävarjellulla suojattavia ovat vain henki, terveys, vapaus, omaisuus, ruumiillinen koskemattomuus, johon sisältyy muun muassa terveys ja seksuaalinen itsemääräämisoikeus, ja kotirauha. Hätävarjellulla suojattavaan kotirauhan piiriin kuuluvat paitsi asunto ja sellaisena käytettävät tilat, kuten asuntovaunu tai -laiva, myös pihapiiri sekä kerrostalon porraskäytävät. Yksityisistä oikeushyvistä kunnia jää hätävarjelu-oikeuden ulkopuolelle. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan kunniaa on lupa suojella vain, jos hyökkäys samalla sisältää puuttumisen ruumiilliseen koskemattomuuteen tai muuhun hätävarjelu-oikeuden piiriin kuuluvaan oikeushyvään.

Puolustuksen välttämättömyys. Hätävarjellussa on nykyisen lain mukaan lupa käyttää voimakeinoja, jotka ovat välttämättömiä hyökkäyksen torjumiseksi. Välttämättömyysvaatimukseen sisältyy lievimmän mahdollisen väkivallan vaatimus. Jos hyökkäys olisi ollut torjuttavissa vähemmällä väkivallalla, ei väkivalta ole ollut välttämätöntä. Välttämättömyys voi viitata myös hätävarjellun aikarajoihin. Keinoja ei saa käyttää ennen kuin niihin on tarve, eikä niitä saa käyttää sen jäl-

keen kun tilanne on jo ohi eikä niistä siis ole enää hyötyä.

Lain mukaan siis yhtäältä on lupa käyttää vain välttämättömiä keinoja, mutta toisaalta kaikki välttämättömät keinot ovat myös sallittuja. Hätävarjelu on oikeutettua, jos muuta keinoa ei ollut käytössä eikä vähempi väkivalta olisi riittänyt. Näin siihen katsomatta, kuinka paljon puolustuksella saadaan aikaan vahinkoa ja kuinka paljon sillä pelastetaan. Kirjaimellisesti tulkiten laki sallii hengen ja terveyden uhraamisen esimerkiksi omaisuuden pelastamiseksi. Voimassa oleva laki on sanamuotonsa puolesta niin sanotun absoluuttisen hätävarjelu-oikeuden kannalla. Kohtuullisen lopputuloksen saavuttamiseksi hätävarjelu-oikeutta on oikeuskirjallisuudessa kuitenkin tästä rajoitettu edellyttämällä jonkinlaista uhratun ja pelastetun välistä vertausta. Lain ehdottomasta sanamuodosta huolimatta oikeuskirjallisuudessa katsotaan yksimielisesti, että "omenavarasta ei saa ampua".

Ratkaisussa KKO 1988:49 katsottiin rikotun sekä suhteellisuusperiaatetta että puolustuksen välttämättömyysehtoa. Huoltoaseman hoitaja oli jäänyt yöksi aseensa kanssa vartioimaan asemaansa sinne tehtyjen useiden murtojen vuoksi. Yllätettyään asemalle murtautuneet tekijät itse teossa aseman hoitaja oli ampunut jalkaan uhkaavasti esiintynyttä murtovarasta. KKO:n mukaan puolustus ei ollut välttämätön eivätkä keinot suhteessa uhkaan.

Hätävarjellun liioittelusta rankaiseminen. Jos puolustuksessa käytetään voimakkaampia voimakeinoja kuin mitä edellä esitetyn mukaan voidaan pitää välttämättömänä, ei kyse ole sallitusta hätävarjellusta. Sen sijaan tilanne saattaa tulla arvioiduksi hätävarjellun liioitteluna. Tällöinkin edellytetään, että kyseessä on hätävarjellutilanne. Jos voimakeinoja käytetään liian varhaisessa taikka liian myöhäisessä vaiheessa taikka jos niitä käytetään esimerkiksi muutoin kuin puolustustarkoituksessa, ei kyse ole sen enempää hätävarjellusta kuin sen liioittelustakaan, vaan itseenäisestä rikoksesta.

Hätävarjellun liioittelutilanteissa tuomioistuimella on kolme ratkaisuvaihtoehtoa. Tekijälle voidaan tuomita täysi rangaistus, määrätä rangaistus alennettua asteikolta taikka vapauttaa tekijä kokonaan vastuusta, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijä voinut

"mieltänsä malttaa". Vastuuvapaus edellyttää, ettei tekijältä tilanteen vaarallisuus, yllätyksellisyys ja nopea kehittyminen tai muut sellaiset seikat huomioon ottaen voitu edellyttää muunlaista suhtautumista. Tällöin kyseessä on anteeksiantoperuste. Täyden rangaistuksen ja vastuuvapauden väliin sijoittuu myös mahdollisuus lieventää tekijälle tuomitavaa seuraamusta. Hätävarjelun liioittelu on samalla yksi rangaistuksen yleisistä vähentämisperusteista.

Hätävarjelun liioittelusta tuomittaessa teki- ja tuomitaan siitä rikoksesta, jonka tunnusmerkistön liiallinen voimakeinojen käyttäminen täyttää. Rikoslaisissa ei siis ole hätävarjelun liioittelu -nimistä rikosta, sen sijaan hätävarjelun liioittelu mainitaan rikosnimikkeen yhteydessä (esimerkiksi hätävarjelun liioitteluna tehty tappo).

Hätävarjelun ja puolustautumisen tarve on huomattavan tavallinen henkirikosten ja vakavien väkivaltarikosten yhteydessä esitettävä puolustus. Vakavaa väkivaltaa edeltää usein eriasteinen riitely ja uhkailu; usein väkivaltarikokseen syylistynyt on myös jossakin tapahtumien vaiheessa ollut osittaisella puolustuskannalla. Käytännössä täysi vastuuvapaus on kuitenkin harvinaista. Myöskään liioittelusäännöksen soveltaminen ei ole tavallista. Mitä vaarallisempia välineitä on käytetty ja mitä vakavampiin seurauksiin teko on johtanut, sitä varauksellisempi tuntuu oikeuskäytäntö tässä suhteessa olevan. Vähäisemmät vammat ja esimerkiksi hyökkääjän käyttämiä keinoja lievempien aseiden käyttö sen sijaan on saattanut useammin jäädä rankaisematta joko hätävarjeluna taikka sen liioitteluna (esimerkiksi KKO 1961 II 32).

2. Oikeusvertailua

Hätävarjelulla suojattavien oikeushyvien alue on Suomessa verraten suppea. *Norjassa* hätävarjelu-oikeus koskee mitä hyvänsä intressiä, joka voi olla oikeudettoman hyökkäyksen kohteena, ei kuitenkaan vähäisinä pidettäviä julkisia intressejä. Vaikkei siis olekaan oikeutta puuttua toisten liikennekäyttäytymiseen, olisi hätävarjelulla oikeus estää voimatoimin esimerkiksi yleisvaarallinen ympäristörikos, esimerkiksi myrkkujen pääs-

täminen ympäristöön. Myös *Tanskan* rikoslaki sallii paitsi yksityisten myös julkisten intressien puolustamisen. *Saksan* rikoslain mukaan hätävarjelu-oikeus koskee kaikkia oikeudellisesti suojattuja yksityisiä intressejä. Julkisista intresseistä valtion turvallisuutta voi suojata joko hätävarjelu- tai pakkotilaoikeuden nojalla. Muut julkiset intressit, niin sanotut yhteisölliset oikeushyvät, ovat suojelukelpoisia vain milloin yksityiset ihmiset tulevat loukkauksen kautta välittömästi uhatuiksi.

Ruotsi ja Itävalta ovat rikoslaeissaan rajoittaneet hätävarjelu-oikeuden nimettyihin oikeushyviin. Ruotsin rikoslain hätävarjelutilanteiden luettelo on tyhjentävä ja kattaa henkilöön, omaisuuteen ja kotirauhaan kohdistuvat hyökkäykset. Sen ulkopuolelle jäävät siten esimerkiksi kunnianloukkaukset sekä julkiset edut. Poikkeuksena jälkimmäisestä on kuitenkin valtion ja kunnan omaisuus. Itävallan rikoslaisissa hätävarjelu-oikeus on rajattu henkeen, terveyteen, ruumiilliseen koskemattomuuteen, vapauteen ja omaisuuteen.

3. Nykytilan ongelmia

Hätävarjelun sääntelyn pääkysymys koskee sallittavien voimakeinojen määrää. Nykyinen laki on periaatteessa niin sanotun ehdottoman (absoluuttisen) hätävarjelu-oikeuden kannalla. Hätävarjelussa on siis lupa käyttää kaikkia sellaisia voimakeinoja, jotka ovat välttämättömiä hyökkäyksen torjumiseksi. Näin siihen katsomatta, kuinka paljon puolustuksella saadaan aikaan vahinkoa ja kuinka paljon sillä pelastetaan. Kirjaimellisesti tulkiten laki sallii hengen ja terveyden uhraamisen esimerkiksi omaisuusedun pelastamiseksi. Näin säännöstä ei kuitenkaan oikeuskirjallisuudessa ole tulkittu. Oikeuskirjallisuuden yksimielisen kannan mukaan kohtuullinen ja järkevä hätävarjelu-oikeuden rajojen määrittely edellyttääkin jonkinlaista uhratun ja pelastetun välistä vertailua. Ongelmaan on etsitty helpotusta vetoamalla yleiseen šikaanikieltoon tai kohtuus- ja suhteellisuusperiaatteeseen. Oikeuskirjallisuuden tulkintasuosituksia ei voida perustaa lain sanamuotoon, vaan ainoastaan yleisiin oikeusperiaatteisiin. Hätävarjelu koskevan säännöksen keskeisin muutos-

tarve koskeekin intressipunninnan ja suhteellisuusperiaatteen mukaisen ajatuksen ottamista huomioon hätävarjelu-oikeuden rajoja määritettäessä.

Toinen sääntelyongelma liittyy hätävarjellulla suojeltaviin oikeushyviin. Nykyisen lain ilmaisu "itseään tai toista, omaansa tai toisen omaa" on tulkittu siten, että hätävarjelu on sallittu ainoastaan yksilöä koskevien oikeushyvien ja yksityisten intressien suojelemiseksi. Hätävarjelua ei ole lupa käyttää esimerkiksi julkisten etujen suojeluun. Yksilöä koskevista oikeushyvistäkin hätävarjellulla suojattavia ovat vain henki, terveys, vapaus, omaisuus, ruumiillinen koskemattomuus ja kotirauha. Kunniaa on lupa suojella vain, jos hyökkäys samalla sisältää puuttumisen ruumiilliseen koskemattomuuteen tai muuhun hätävarjelu-oikeuden piiriin kuuluvaan oikeushyvään.

Keskittyminen vain tärkeimpiin ja yksilöä kiinteimmin koskettaviin oikeushyviin on ollut perusteltua ottaen huomioon voimassa olevan hätävarjelusäännöksen sanamuodon suomat vahvat voimankäyttövaltuudet. Siirtyminen absoluuttisesta hätävarjelu-oikeudesta intressipunnintaan nojaavaan sääntelyyn asettaa kuitenkin näin tiukan rajauksen tarpeellisuuden kyseenalaiseksi. Myös rikoslain suojaamien intressien laajentuminen antaa aiheen tarkistaa hätävarjellulla suojattavien etujen piiriä. Suojaa kaipaavista yksilöä välittömästi tai välillisesti koskevista intresseistä voidaan mainita esimerkiksi intimitteetti ja yksityisyys, tieto eri muodoissa ja immateriaalioikeudet (kuten tekijänoikeus). Toiseksi rikoslailla suojataan yhä laajemmin myös yhteisöllisiä ja kollektiivisia intressejä (ympäristö, luonto ja kulttuuriarvot), joille myös voi olla poikkeuksellisesti tarve antaa suojaa myös hätävarjelluteoin. Tapahtumassa oleva vakava ympäristörikos, valtion ulkoista tai sisäistä turvallisuutta uhkaava hanke tai vakavasti liikenneturvallisuutta vaarantava teko voivat edellyttää voimatoimia rikoksen ja vahinkojen estämiseksi.

Muut nykyiseen sääntelyyn liittyvät epäkohdat ovat luonteeltaan teknisempiä ja koskevat lähinnä lakitekstin sanamuotoa, sääntelytekniikkaa sekä terminologiaa. Sääntely on melko hajanaista sekä paikoin tarpeettoman yksityiskohtaista.

4. Pykälän sisältö

Ehdotuksen mukaan hätävarjelusta ja hätävarjellun liioittelusta säädetään samassa lainkohdassa. Voimakeinojen käytöstä ja liiallisista voimakeinoista säädetään jäljempänä erikseen.

1 momentti. Hätävarjelu. Ehdotetun säännöksen mukaan aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjelluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.

Säännöksen sanamuotoa on ajanmukaistettu. Muutokset koskevat ennen kaikkea voimakeinojen määrää, aikarajoja sekä suojeltavia oikeushyviä. Hätävarjellun ominaisuus oikeuttamisperusteena ilmaistaan ehdotuksessa puhumalla teon sallittavuudesta.

Sallittujen voimakeinojen määrä. Kohtuullinen ja järkevä hätävarjelu-oikeuden rajojen määrittely edellyttää uhratun ja pelastetun välistä vertailua. Tämä on hätävarjelusäännöksen uudistamisen keskeinen lähtökohta. Uudistuksella siirrytään ehdottomasta (absoluuttisesta) hätävarjelu-oikeudesta etuvertailua edellyttävään (relatiiviseen) hätävarjeluun. Oikeutetun hätävarjellun edellytyksenä on ehdotuksen mukaan, että tekoa on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet. Jos teko kiistatta ylittää momentissa mainituilla perusteilla määritellyn puolustettavuuden tason, tekoa ei enää voida pitää sallittuna hätävarjelluna.

Voimankäytön puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon, paitsi suojeltavan edun merkitys ja hyökkäyksen vaarallisuus, myös puolustuksessa käytetyn väkivallan ja sen aiheuttamien vahinkojen suuruus. Vähärvoisen omaisuusedun pelastamiseksi ei ole lupa aiheuttaa esimerkiksi vakavia henkeen tai terveyteen kohdistuvia vammoja.

Toisaalta hätävarjellutilanteissa puolustautujalla on kuitenkin edelleen oikeus puolellaan, joten pakkotilaan rinnastettavasta in-

tressivertailusta ei ole kyse. Ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvan hyökkäyksen torjumiseksi on siten lupa käyttää voimakkaampaa väkivaltaa kuin mitä hyökkääjä käyttää ja aiheuttaa hyökkääjälle vakavampia vammoja kuin mihin hyökkäys itsessään otaksuttavasti johtaisi. Vastaavasti omaisuuteen kohdistuvien oikeudettomien hyökkäysten torjumiseksi on lupa aiheuttaa hyökkääjälle omaisuusvahinkoja, jotka ehkä selvästikin ylittävät määrältään puolustuksella pelastetun edun arvon. Pelkkien omaisuusetujen puolustaminen on hätävarjelu-oikeuden perusteella sallittu, vaikka tämä edellyttäisikin puuttumista hyökkääjän ruumiilliseen koskemattomuuteen tai hänen terveytensä vahingoittamista. Sen sijaan hengen uhraamista pelkkien omaisuusetujen pelastamiseksi voi tuskin missään oloissa katsoa oikeudenmukaiseksi hätävarjeluteoksi. Hätävarjeluun liioittelua koskevan säännöksen soveltuminen on kuitenkin ratkaistava erikseen.

Myös puolustautujan ja hyökkääjän henkilöillä ja niillä olosuhteilla, joissa hyökkäys tapahtuu, on puolustettavuuden arvioinnissa merkitystä. Arvioinnissa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi puolustautujan ikä, sukupuoli ja fyysinen ero hyökkääjään. Jos hyökkääjä puolestaan on esimerkiksi lapsi tai ymmärrystä vailla oleva, omista oikeuksista tiukasti kiinni pitäminen hyökkäystä torjuttavaksi ei ole kaikissa tilanteissa välttämättä perusteltua. Tällaista hyökkäystä torjuvalta voikin yleensä vaatia suurempaa pidättyvyyttä verrattuna tilanteeseen, jossa loukkaus uhkaa oman toimintansa ja tilanteen täysin oikein ymmärtävän aikuisen taholta. Tämänlaisissa tapauksissa oikeuskirjallisuudessa puhutaan hätävarjeluun sosiaalietteisistä rajoituksista. Omia oikeuksia puolustettaessa yhteiskunnan jäseniltä edellytetään kykyä yleistää, jos loukkauksen tekee ymmärrettäväksi hyökkääjän puuttuva ymmärryskyky, sairaus tai muu vastaava seikka. Nämä seikat on otettu säännöshedotuksessa huomioon asettamalla yhdeksi hätävarjeluun puolustettavuuden arvioinnissa huomioon otettavaksi kriteeriksi myös hyökkääjän henkilö.

Konkreettisesti hyökkääjän henkilöllä voi olla merkitystä pohdittaessa esimerkiksi velvollisuutta väistää hyökkäys perääntymällä tai pakenemalla. Puolustuksen hyväksyttä-

vyyttä arvioitaessa on siis kiinnitettävä huomio myös olosuhteisiin, jotka tekivät hyökkäyksen ymmärrettäväksi siihen katsomatta, onko seikalla merkitystä arvioitaessa puolustuksen välttämättömyyttä. Joustavuutta voi edellyttää erityisesti tilanteissa, joissa hyökkäys itsessään voisi jäädä subjektiivisista syistä rankaisemattomaksi, esimerkiksi kun hyökkäykseen syyllistyy lapsi, mielisairas, muuten syyntakeeton tai erehdyksen vallassa toimiva.

Suojeltavat oikeushyvät. Ehdotuksen mukaan hätävarjelu-oikeudella suojattavia oikeushyviä ei enää erikseen nimettäisi. Tämä ei kuitenkaan merkitse yleisen rikosten estämisoikeuden antamista kansalaisille. Hätävarjelu on edelleen keino ennen kaikkea yksilön perusoikeuksien, lähinnä fyysisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin suojaamiseksi oikeudettomia hyökkäyksiä vastaan. Tarpeelliset rajoitukset hätävarjelu-oikeuden käytölle saadaan säännökseen sisältyvistä muista edellytyksistä, ennen kaikkea arvioitaessa hätävarjeluun puolustettavuutta. Myös se, että hätävarjelu edellyttää puolustautumista hyökkäystä vastaan, sulkee jo kielellisesti hätävarjeluun piiristä osan kaikkein lievimpiä ja kohteeltaan epämääräisiä loukkauksia.

Tehdyn muutoksen myötä myös kunnia sekä yksilön intimitetti nauttivat periaatteessa hätävarjeluun ylläpidettävää oikeussuojaa. Kunnian sulkeminen hätävarjelupiirin ulkopuolelle oli absoluuttisen hätävarjelu-oikeuden järjestelmässä tavallaan johdonmukaista. Loukkaajaa nyrkillä lyöneen väitettä, jonka mukaan toimi oli välttämätön loukkausten lopettamiseksi, olisi ollut vaikea kiistää. Suhteellisen hätävarjelu-oikeuden mukaan puolustuksen välttämättömyys ei enää ole ratkaiseva, vaan tilanne arvioidaan kokonaisuutena. Ihmisten on voimatoimiin ryhtymättä siedettävä arvostelua, myös kunnialle käyviä lausumia. Voimatoimet maineen puolustamiseksi ovat aniharvoin tilanne kokonaisuutena arvioiden puolustettavia.

Oikeudeton hyökkäys. Säännös koskisi oikeudetonta hyökkäystä, kuten ennenkin. Hyökkäys ymmärretään samassa merkityksessä kuin aikaisemminkin. Lähtökohtaisesti tällä viitataan aktiiviseen tekemiseen, mutta myös toimimisvelvollinen laiminlyöjä voi syyllistyä laissa tarkoitettuun hyökkäykseen.

Myös tahaton intressien vaarantuminen voidaan kokea hyökkäykseksi, olkoonkin, että hyökkäys-sanaan liittyy usein ajatus tekijän vahingollisista aikomuksista. Ratkaiseva on tosiasiallinen tilanne ja sitä koskevat puolustautujan käsitykset. Jos uhka oli todellinen (hyökkääjä toimi vahingossa, mutta puolustautuja ymmärsi tilanteen vakavuuden oikein), kyseessä on hyökkäys, vaikkakaan ei tarkoitettu hyökkäys. Jos taas puolustautuja tulkitsee tilanteen virheellisesti hyökkäykseksi, sovelletaan erehdyssäännöksiä.

Myös oikeudettomuutta koskeva vaatimus säilyisi entisellään. Ei edellytetä, että hyökkäys olisi myös rangaistava. Hätävarjelu on siten edelleen periaatteessa sallittu torjuttaessa esimerkiksi lapsen, mielisairaana tai erehdyksen vallassa toimineen hyökkäystä. Hätävarjeluun rakentuminen aikaisemman absoluuttisen hätävarjelu-oikeuden sijasta relativiselle hätävarjelu-oikeudelle antaa kuitenkin aiempaa paremmat mahdollisuudet sosiaali-eettisten rajoitusten huomioon ottamiseen.

Aikarajat. Hätävarjelutilanteen ajallinen alkupiste kuvataan nykyisessä laissa sanoin "aloitettu tai kohta päätä uhkaava" oikeudeton hyökkäys. Ehdotuksessa sama ilmaistaan sanoin "aloitettu tai välittömästi uhkaava". Sanonnan muutos ei tuo muutoksia hätävarjelutilanteen alkamisajankohtaan. Hyökkäys on aloitettu tai välittömästi uhkaava, jos käsillä on välitön vaara suojattaville oikeushyville. Pelkkä uhkaus ei vielä riitä, ellei olosuhteiden perusteella ole pääteltävissä, että uhkausta ollaan tuota pikaa panemassa toimeen. Oikeus hätävarjeluun kestää nykyiseen tapaan niin kauan kuin hyökkäys jatkuu tai hyökkääjän käyttäytymisestä voi päätellä, että uusi oikeudenloukkaus uhkaa.

Hätävarjelu ei uudenkaan lain mukaan olisi sallittu, jos anastettu omaisuus on rikoksen tekijällä häiritsemättömästi tallessa. Näissäkin tilanteissa voi olla perusteltua antaa omistajalle mahdollisuus suojata oikeuksiaan tavallaan jälkikäteen. Tuo oikeus annetaan erillisen itseapua koskevan vastuuvapausperusteen muodossa. Omaisuuden takaisinotto takaa-ajotilanteissa perustuu siis jatkossa aikaisempaa selvemmin omaan oikeuttamisperusteeseen. Hätävarjelu-oikeus rajautuu taas omaisuuden kohdistuvien loukkausten osalta varsinaiseen tekotilanteeseen. Raja hätävarje-

lun ja laillisen itseavun välillä jää omaisuuden kohdistuvissa rikoksissa luonnollisesti liukuvaksi. Koska menettelyn oikeutus arvioidaan molemmissa tapauksissa suureksi osaksi samoin perustein, ei tämä kuitenkaan ole ongelma.

Lakiin ei ehdoteta siinä nykyisin olevaa säännöstä, jonka mukaan hätävarjelu-oikeus koskee myös tilannetta, jossa omaisuutta otetaan takaisin henkilöltä, jolla se on laittomasti hallussa. Jos omaisuutta hallussa pitävä vastustaa takaisinottoa, on omaisuuden oikealla omistajalla oikeus hätävarjeluun. Erillis-säännös on tarpeeton, sillä omaisuutta laittomasti hallussa pitävän ja laillisia toimia voimakeinoin vastustavan voi katsoa syyllistyneen oikeudettomaan hyökkäykseen, jota on lupa vastustaa jo yleisen hätävarjelu-oikeuden nojalla.

Tarpeellisuusvaatimus. Voimakeinojen tulee olla paitsi puolustettavia, myös tarpeellisia. Edellytetään, että kyseessä on hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko. Tarpeellisuusvaatimukseen sisältyy ensinnäkin lievimmän käytettävän väkivallan vaatimus. Jos hyökkäys olisi ollut torjuttavissa vähemmällä väkivallalla, on käytetty tarpeettomia keinoja. Tarpeellisuus voi viitata myös hätävarjeluun aikarajoihin. Keinoja ei saa käyttää ennen kuin niihin on tarve, eikä niitä saa käyttää sen jälkeen kun tilanne on jo ohi, jolloin niistä ei enää ole hyötyä.

Puolustuksen tarkoitus ja kohdentuminen. Aikaisemman lain sanamuoto toi selvästi esille vaatimuksen puolustautumistarkoituksesta (suojellaksensa itseään tahi toista). Nyt ehdotettu sanamuoto ei ole tämän kysymyksen suhteen yhtä nimenomainen. Vaatimus käy kuitenkin riidatta laista ilmi sen edellyttäessä hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellista puolustustekoa. Samalla tavoin kuin pakkotilan yhteydessä edellytetään pelastamistarkoitusta, edellytetään hätävarjeluun yhteydessä puolustustarkoitusta. Myös puolustuksen kohdentumista koskevat vaatimukset säilyisivät ennallaan. Edellytetään edelleen, että puolustus kohdistuu hyökkääjään. Tässä hätävarjelu eroaa esimerkiksi pakkotilasta, joka oikeuttaa myös ulkopuolisten intressien loukkaamiseen. Kirjallisuudessa vanhastaan esitetyn mukaisesti hätävarjelu saadaan kohdistaa myös kolmannelle kuuluviin hyökkä-

ysvälineisiin.

Voimassa oleva laki mainitsee erikseen mahdollisuudesta puolustaa paitsi itseään, myös kolmatta osapuolta. Ehdotuksessa ei mainita eri tahoja erikseen. Tällä ei kuitenkaan ole tahdottu rajoittaa hätävarjelu-oikeutta nykyisestä. Kun säännöksessä puhutaan hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellisesta toesta täsmentämättä muulla tavoin hyökkäyksen kohdetta, on sen nojalla luonnollisesti lupa torjua myös kolmatta vastaan kohdistuvat hyökkäykset.

Putatiivitilanteet. Luulotellun hätävarjelun tapaukset ratkaistaan luvun 3 §:stä ilmenevien periaatteiden mukaan. Jos tekijä erehtyy tilanteesta siten, että se hänen luulemassaan muodossa olisi oikeuttanut hätävarjeluun, ei häntä voida tahallisuuden puuttuessa tuomita tahallisesta rikoksesta. Jos huolellinen henkilö olisi välttänyt erehdyksen, voi vastuu seurata tuottamuksellisesta rikoksesta. Jos huolellinenkaan menettely ei olisi pelastanut väärinkäsityksiltä, sulkeutuu vastuu myös tuottamuksellisista rikoksista. Jos taas puolustautuja erehtyy hätävarjelu-säännöksen soveltamisen oikeudellisista rajoista, sovelletaan luvun 2 §:stä ilmeneviä periaatteita. Vain anteeksiannettava erehdys poistaa siten rangaistusvastuun.

Hätävarjelu-oikeus laittomia viranomais-toimia vastaan säilyisi nykyisellään. Hätävarjelu-oikeus on sallittu vain, jos virkatoimi on selvästi virkamiehen pätevyyspiiriin kuuluman tai jos toimessa on laiminlyöty oleelliset muotomääräykset. Hätävarjelu taas ei ole sallittua muodollisesti oikeata tai muotomääräyksistä vain vähäisessä määrin poikkeavaa virkatointia vastaan vain sillä perusteella, että se olisi aineellisesti oikeudenvastainen. Hätävarjelu-oikeutta ei siis ole sellaista virkatointia vastaan, joka vasta jälkikäteen huolellisen harkinnan jälkeen osoittautui tarpeettomaksi tai liialliseksi virkaintoisuudeksi. Rajoituksia puoltavat viranomaisten auktoriteetin ja virkatehtävien tehokkaan suorittamisen varmentamisen ohella se, että yksityisen ryhtyessä vastustamaan viranomaisia vastustus harvemmin johtaa onnelliseen lopputulokseen. Viranomaiset eivät yleensä peräänny virkatointien suorittamisesta, vaan säännönmukaisena reaktiona on vain voimakeinojen lisääminen, mikä voi lopulta johtaa hy-

vinkin suuriin vahinkoihin. Hätävarjelu-oikeuden rajoitusten ohella vahinkoja voidaan välttää sääntelemällä myös viranomaisten voimankäytön rajoja. Voimankäyttö-oikeutta on syytä rajoittaa tilanteissa, joissa vastapuolen voi epäillä toimivan hyvässä uskossa omien oikeuksien puolesta. Väkivallan käyttöön johtavien konfliktien välttämiseksi on siis syytä sisällyttää vastaavat rajoitukset molemmissa osapuolia koskevien säännösten tulkintoihin: sekä kansalaisia yleisesti koskevaan hätävarjelu-säännökseen että viranomaisten voimankäyttöä koskevaan oikeutamisperusteeseen.

2 momentti. Hätävarjelun liioittelu. Hätävarjelun liioittelusta säädetään nykyisin omana lainkohtanaan 3 luvun 9 §:ssä. Pykälän 1 momentti koskee varsinaisen hätävarjelun liioittelua ja 2 momentti niin sanotun julkisoikeudellisen hätävarjelun liioittelua (liiallista voimakeinojen käyttöä). Ehdotuksessa liioittelutapauksista ehdotetaan säädettäväksi erikseen sekä hätävarjelun että voimakeinojen käytön osalta kunkin oikeuttamisperusteen yhteydessä omana momenttinaan.

Ehdotuksen mukaan jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelun rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.

Sallittuja ankarampien voimakeinojen käyttö. Liiallisten voimakeinojen käyttöä voisi hätävarjelutilanteessa pitää ymmärrettävänä, jos olosuhteet olivat hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin huomioon ottaen sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista. Kyse on suurelta osin samoin subjektiivisin perustein tapahtuvasta arvioinnista, johon nykyisessä laissa viitataan puhuttaessa tilanteesta, jossa tekijä ei "voinut mieltänsä maltaa".

Arvioinnissa vaikuttavina perusteina mainitaan hyökkäyksen vaarallisuus ja tilanteen yllätyksellisyys. Mitä yllätyksellisempi tilanne ja mitä lyhyempi harkinta-aika, sitä ymmärrettävämmiksi käyvät mahdolliset virhearvioinnit. Arvioitaessa tilannetta kokonaisuudessaan on lupa ottaa huomioon ennen kaikkea myös tekijän subjektiiviset tunte-

mukset. Eräissä ulkomaisissa rikoslaeissa käytetyt ilmaukset "pelko, kauhu ja hämmennys" kuvaavat hyvin niiden tuntemusten laatua, joiden voimasta tekijän kyky arvioida tilanne oikein ja säädellä käyttäytymistään on sillä tavoin alentunut, että hänen käyttäytymisensä tulee ymmärrettäväksi ja anteeksiannettavaksi, joskaan ei oikeutetuksi.

Kysymys ei toisaalta ole yksinomaan subjektiivisesta arvioinnista. Koska ehtona on, ettei tekijältä kohtuudella voinut vaatia muunlaista suhtautumista, on mukana myös normatiivinen elementti. Kaikilta vaaditaan määrättyä kykyä itsehillintään. Pelkästään se, että tekijän on vaikea hillitä itseään ja tekemisiään, ei yksin oikeuta vastuuvapauteen. Sosiaalisesti hyväksyttäviä ja lainkohdassa tarkoitettulla tavalla ymmärrettäviä ovat ensi sijassa sellaiset motivointivaikeudet, jotka syntyvät defensiivisten tuntemusten ja reaktioiden voimasta. Liioteltu voimankäyttö, jonka taustalla ovat valloilleen päässeet aggressiiviset tuntemukset, kuten viha, kostonhalu tai raivo, eivät tee tekoa anteeksiannettavaksi. Tämänkaltaisten motivointivaikeuksien osalta yhteiskunta itse asiassa vaatii muunlaista suhtautumista.

Aikarajojen ylitys. Hätävarjelun liioittelutilanteesta olisi siis kyse, jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelun rajat. Hätävarjelu on siten määritelty lähtökohtaisesti sallituksi. Sallitun hätävarjelun rajat voidaan ylittää ennen kaikkea käyttämällä hätävarjelutilanteessa liiallisia voimakeinoja, sen mukaan mitä edellä on esitetty. Paitsi suhteessa käytetyn puolustuksen voimakkuuteen, hätävarjelun rajat on määritelty myös ajallisesti. Hätävarjelun rajat voidaan siten ylittää myös aloittamalla hätävarjelu liian aikaisin tai jatkamalla puolustusta tarpeettoman kauan.

Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa esitetyn käsityksen mukaan voimankäyttöä, joka on tapahtunut ennen hätävarjelutilanteen syntymistä tai sen jälkeen, ei voitaisi katsoa hätävarjeluksi. Kun kyse ei käsitteellisesti ole hätävarjelutilanteesta, ei tällaista puolustusta myöskään voisi katsoa hätävarjelun liioitteluksi. Tällainen rajaus on pulmallinen, koska samat motivaatioon vaikuttavat seikat, jotka voivat johtaa käyttämään liiallisia voimakeinoja, voivat yhtä lailla johtaa siihen, että keinoja on käytetty liian pitkään. Yleinen kie-

lenkäyttö, joka pitää itse asiassa hätävarjelun liioittelun tyyppiesimerkkinä juuri tilannetta, jossa hyökkäyksen aloittanutta pahoinpidellään akuutin hätävarjelutilanteen jo lakattua, heijastaa varsin luonnollista katsantokantaa. Näistä syistä hätävarjelun rajojen ylittämislä viitataan ehdotetussa säännöksessä myös aikarajojen ylittämiseen. Myös puolustus, joka aloitetaan liian aikaisin tai jota jatketaan yli sen, mitä hyökkäyksen laatuun ja voimakkuuteen, puolustautujan ja hyökkääjän henkilöön sekä muihin olosuhteisiin nähden kokonaisuutena arvioiden on pidettävä puolustettavana, voi tulla arvioiduksi hätävarjelun liioitteluna.

Oikeusvaikutukset. Hätävarjelun liioittelu tilanteessa, jossa tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, on anteeksiantoperuste. Tekijä ei osoita rankaisemisen edellytyksenä olevaa syyllisyyttä ja hänet on sen vuoksi vapautettava rangaistusvastuusta. Sääntö on ehdoton. Vastuuvapaus ei toisin sanoen ole tuomioistuimen harkinnassa. Sen sijaan päättelyketjun edeltävä vaihe eli siitä päättäminen, olisiko tekijältä voinut vaatia muunlaista suhtautumista, sisältää varsin laajan harkintamarginaalin. Jos tekijän menettely on sinänsä moitittavaa (hänen olisi tullut kyetä hillitsemään itsensä ja arvioimaan tilanne tarkemmin), hätävarjelua lähellä oleva tilanne saattaa yhtä kaikki lieventää vastuuta. Näissä tapauksissa hätävarjelun liioittelu voidaan ottaa huomioon rangaistuksen lievennysperusteena.

5 §. Pakkotila

1. Nykytila

Pakkotilasta säädetään 3 luvun 10 §:ssä. Sanamuodoltaan edelleen alkuperäisen säännöksen mukaan "jos joku, pelastaaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta pakottavasta vaarasta, on tehnyt rangaistuksenalaisen teon, ja jos pelastus ilman sitä olisi ollut mahdoton; tutkikoon oikeus, teon ja asianhaarain mukaan, onko hän teostaan jääpä rankaisematta, vai onko hän siitä ansainnut täyden tahi 2 §:n 1 momentin mukaan vähennetyn rangaistuksen".

Pakkotila oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteena. Pakkotila on oikeuskirjallisuudessa

määritelty tilanteeksi, jossa jonkin oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi pakottavasta, välittömästi uhkaavasta vaarasta joudutaan uhraamaan toinen oikeudellisesti suojattu etu. Pakkotila on siis oikeushyvän suojaamista toista oikeushyvää loukkaamalla.

Vanhempi oikeuskirjallisuus oli jossain määrin erimielinen sen suhteen, luetaanko pakkotila oikeuttamis- vai anteeksiantoperusteisiin. Erään käsityksen mukaan kyseessä on aina oikeudenvastainen mutta subjektiivisista syistä rankaisematon teko. Toisen kannan mukaan pakkotilateko voi aika ajoin olla myös oikeudenmukainen. Ratkaisevana on intressivertailu. Nytemmin oikeuskirjallisuudessa tehdäänkin selvä ero oikeudenmukaisen ja anteeksiannettavan pakkotilan välillä. Eräissä maissa näistä on otettu omat säännökset rikoslakiin. Suomessa ero ei suoranaisesti ilmene laista, jollei sitten sen merkiksi katsota, että lakiin sisältyy myös mahdollisuus jättää rangaistus harkinnanvaraisesti tuomitsematta tai alentaa tuomittavaa rangaistusta. Pakkotila toimii oikeuttamisperusteena, jos pienempi etu uhrataan suuremman pelastamiseksi. Oikeuskirjallisuuden ja lain-säännön kannanotot vaihtelevat myös sen mukaan, vaaditaanko vain, että uhrattu etu oli pelastettavaa etua pienempi vai olennaisesti pienempi. Jos edut ovat yhtä suuret tai jos pelastettu on uhrattua pienempi, saattaa teko jäädä rankaisematta, jos tekijää ei tuosta teostaan voida moittia. Tällöin kyseessä on anteeksiannettava pakkotila.

Suojeltavat oikeushyvät. Kotimaisen oikeuskirjallisuuden mukaan pakkotilateoin on lupa suojata rajoituksetta kaikkia oikeudellisesti suojattuja yksityisiä intressejä. Julkisista intresseistä säännös suojaa ainoastaan omaisuutta. Myös kolmannelle kuuluvia intressejä voidaan suojata.

Suhde hätävarjeluum. Pakkotila ja hätävarjelutilanne ovat usein varsin lähellä toisiaan. Tietyissä mielessä hätävarjelua voikin pitää eräänä pakkotilan tarkasti säänneltynä erikoistapauksena. Edellisessä tilanteen erottavat omaksi perusteekseen hyökkäyksen alkuperää ja tarkoitusta koskevat ehdot. Pakkotilan ja hätävarjelun erona on, että hätävarjelutilanteessa oikeushyvää uhkaa aina oikeudeton hyökkäys, pakkotilassa vaara aiheutuu muusta syystä. Syynä voi olla muiden lain-

mukainen käyttäytyminen, luonnonilmiö, onnettomuus tai vaikkapa eläimen hyökkäys. Kirjallisuudessa silloin tällöin käytetty luonnehdinta, jonka mukaan hätävarjelussa olisi "oikeus vääryyttä vastaan" ja pakkotilassa "oikeus oikeutta vastaan", on sen sijaan jossain määrin harhauttava. Hätävarjeluinkin uhrattu oikeushyvä nauttii periaatteessa oikeussuojaa. On lisäksi mahdollista, että myös pakkotilan perustavan vaaran on synnyttänyt lainvastainen teko, esimerkiksi liikennettä vaarantavien esteiden asettaminen tielle. Koska tällaista tekoa ei juuri voi pitää varsinaisena oikeudenvastaisena hyökkäyksenä, on tällaisten liikennettä vaarantavien esteiden poistaminen luontevimmin perusteltavissa pakkotilasäännöksen nojalla. Ero hätävarjeluum jää usein tulkinnanvaraiseksi ja liukuvaksi. Koska oikeusvaikutukset määräytyvät suurelta osin samojen perusteiden mukaan, ei tätä voi pitää suurena ongelmana. Hätävarjelua läheisesti muistuttavia ovat etenkin tilanteet, joissa vaara uhkaa siltä taholta, jonka etuihin pakkotilassa tehty pelastustoimi kohdistuu. Oikeuskirjallisuudessa puhutaan näissä tilanteissa puolustavasta (defensiivisestä) pakkotilasta vastakohtana hyökkäävälle (aggressiiviselle) pakkotilalle. Erottelulla on sikäli merkitystä, että puolustava pakkotila ei merkitse vastaavaa oikeusjärjestyksen stabiiliteetin vaarantamista. Näissä tilanteissa oikeudenmukaisen pakkotilan rajaa pidetäänkin jossain määrin alempana kuin hyökkäävän pakkotilan tapauksissa.

Pakkotilan edellytykset. Vaaditaan, että käsilä on pakottava vaara. Tilanteen tulee olla sellainen, ettei pelastautuminen siitä ilman pakkotilatekoa olisi ollut mahdollinen. Vaaran tulee lisäksi säännönmukaisesti olla välitön, eli edistynyt sille asteelle, että oikeuden menetys on viivytyksettä uhkaamassa. Pakkotila on aina toissijainen. Jos vaara on välitettävissä turvautumalla viranomaisapuun, pakenemalla tai vaikka uhraamalla omat edut kolmannen etujen sijasta, näin on yleensä tehtävä edellyttäen, ettei pakeneminen tai omien etujen likoon paneminen johda olennaisesti suurempaan oikeudenloukkaukseen.

Intressivertailu. Pakkotilatekojen oikeudellisen kohtelun ratkaisee viime kädessä intressivertailu. Oikeusjärjestyksen mukaan on lupa pelastaa suurempi etu pienempi uhraamal-

la. Tällainen pakkotilateko olisi myös oikeudenmukainen. Hengen pelastamiseksi on aina lupa uhrata omaisuusarvoja ja suuremman omaisuusvahingon pelastamiseksi saa uhrata pienemmät omaisuusedut. Säännön selkeyttä kuitenkin vähentää, ettei etujen arvoittamiselle ole pulmatilanteissa ohjetta. Kuinka menettellä, jos kyse on vähäisestä terveyden vahingoittamisesta ja huomattavista varallisuuseduista? Sitä paitsi muillakin olosuhteilla kuten sillä, kenen taholta oikeudenloukkaus uhkaa, on asiassa merkitystä. Jos kyse on niin sanotusta defensiivisestä pakkotilasta ja uhka tulee vahingonkärsijän taholta, tilanne lähennee hätävarjelua ja on ajateltavissa, että joissain tapauksissa uhrattu etu voisi olla pelastettua suurempikin. Joka suojellakseen omaa sekarotuista koiransa vapaana kulkevan rotukoiran hyökkäykseltä surmaa eläimistä arvokkaamman, saattaa vapautua vastuusta koirien käänteisestä arvoerosta huolimatta. Toisaalta teon rangaistavuus ei ratkea välttämättä pelkän arvoeron perusteella. Tilanetta tulee arvioida kokonaisuutena ottaen huomioon muun muassa vaaran alkulähde sekä muut olosuhteet mukaan lukien tunnearvot. Juuri niihin viittaa myös voimassa olevan lain tarjoama mahdollisuus katsoa "teon ja asianhaarain mukaan", onko suuremman edun uhrannut jäävä ehkä sittenkin rankaisematta. Myös ero intressivertailun pohjalta ratkeavan oikeuttavan ja anteeksiannettavan pakkotilateon välillä jää siis todellisuudessa varsin liukuvaksi.

2. Oikeusvertailua

Ruotsin rikoslain pakkotilasäännöksen (24 luvun 4 §) mukaan vaara hengelle, terveydelle, omaisuudelle tai muulle tärkeälle oikeudellisesti suojatulle edulle perustaa oikeuden pakkotilatekoon. Pakkotilatekoa pidetään rikoksena vain, mikäli sitä on vaaran laatu, aiheutetun vahingon laatu ja muut olosuhteet huomioon ottaen pidettävä epäpuolustettavana. Säännös antaa siis suojaa, paitsi hengelle, terveydelle ja omaisuudelle, myös muille tärkeille oikeudellisesti suojatuille eduille, kuten julkisille intresseille, kunhan ne vain ovat riittävän tärkeitä. Viranomaisten tehtäviin normaalisti kuuluviin toimiin ei kuitenkaan saisi ryhtyä, jollei tähän

ole aivan erityistä syytä.

Norjan rikoslain pakkotilasäännös (47 §) vapauttaa vastuusta, jos teko on tehty henkilön tai omaisuuden (person eller gods) pelastamiseksi pakottavasta vaarasta, jos tekijä saattoi olosuhteiden perusteella pitää pelastettavaa etua erityisen tärkeänä suhteessa pelastustoimella aiheutettavaan vahinkoon. Rikoslakitoimikunnan ehdotuksen (NOU 1992:23) 25 §:n mukaan teko on laillinen, jos se toteutetaan tarkoituksessa suojata tiettyä etua vahingolta tai vaaralta, joka ei muulla kohtuullisella tavalla olisi ollut vältettävissä, ja käsillä oleva vahingonvaara on olennaisesti merkityksellisempi kuin pakkotilatekoon sisältyvä vahingonvaara. Ehdotetulla uudistuksella ei tavoitella muutosta suojeltavien intressien alaan. Termi "person eller gods" on kuitenkin vaihdettu laveampaan termiin "intresse". Nykyisen tulkinnan mukaan "henkilö" kattaa muun muassa terveyden, ruumiillisen koskemattomuuden, kunnian ja yksityisyyden suojan. Myös julkisia etuja voidaan suojata pakkotilateoin. Ne kuuluvat osaksi omaisuus-käsitteen alle. Vaikka muut kuin materiaaliset julkiset edut, kuten esimerkiksi valtion turvallisuus, jäävät tiukasti ottaen sanamuodon ulkopuolelle, on pakkotilaa pidetty oikeuttavana joko analogian nojalla tai kohtuussyistä. Lopputulos suojeltavien etujen suhteen on jokseenkin sama kuin hätävarjellussa. Ilmaus "person eller gods" sallii varsin laajan pakkotilaoikeuden.

Tanskan rikoslaissa käytetään samoja termejä kuin *Norjan* rikoslaissa, "person eller gods". Myös tulkintalinjat vastaavat toisiaan. *Tanskan* rikoslaki antaa niin ikään mahdollisuuden julkisten etujen puolustamiseen pakkotilateoin.

Saksan laissa on säädetty erikseen oikeudenmukaisesta pakkotilasta (34 §) ja anteeksiannettavasta pakkotilateosta (35 §). Oikeuttavaa pakkotilaa koskeva säännös koskee kaikkia oikeudellisesti suojattuja etuja, myös julkisia (esimerkiksi elintarvikehuolto, liikenneturvallisuus ja valtion turvallisuus). Anteeksiannettava pakkotila on rajattu vain tärkeimpinä pidettävien intressien suojaamiseen. Sellaisina laki mainitsee hengen, ruumiillisen koskemattomuuden ja vapauden.

Itävallan rikoslaissa on säädetty ainoastaan anteeksiannettavasta pakkotilasta (10 §).

Säännöksessä ei oteta kantaa suojattaviin oikeushyviin. Tulkinnan mukaan intressit rajoittuvat kuitenkin yksilöllisiin oikeushyviin.

3. Nykytilan ongelmia

Oikeusvertailun perusteella kotimainen pakkotilaoikeus on suojakelpoisten intressien osalta melko suppea. Ahtaan pakkotilaoikeuden puolustukseksi oikeuskirjallisuudessa aikoinaan esitetyt yhteispohjoismaiset argumentit eivät enää puolla pakkotilaoikeuden rajoittamista yksityisiin intresseihin. Toisaalta kaikkien julkisten intressien lukeminen suojelun piiriin voi johtaa ongelmiin. Niissä yksittäistapauksissa, joissa pakkotilaoikeutta koskeva säännös on koettu tarpeettoman ahtaaksi, ei kyse ole niinkään ollut puhtaasti valtiollisista (julkisista) oikeushyvistä, vaan yhteisöllisistä, kaikkia yhteiskunnan jäseniä yhteisesti koskevista kollektiivisista oikeushyvistä kuten luonnosta ja kulttuurista.

Laissa ei oteta kantaa kysymykseen pakkotilan lajeista eikä erosta oikeuttavan ja anteeksiannettavan pakkotilan välillä. Tätä käsitteellistä epäselvyyttä voi myös pitää korjauksena vaatavana epäkohtana.

Pakkotilasäännöksen ydinongelmat keskittyvät intressivertailuun ja siinä noudatettaviin periaatteisiin. Nykyisessä rikoslaissa ei ole säädetty tässä vaikuttavista perusteista. Laki kehottaa tuomaria tutkimaan "teon ja asianhaaran mukaan", onko tekijä asetettava täyteen vastuuseen, vapautettava kokonaan tai tuomittava alennetun asteikon nojalla. Intressipunninnassa vaikuttavista perusteista olisi-kin säädetävä nykyistä tarkemmin.

4. Pykälän sisältö

Ehdotetun pykälän 1 momentti koskisi pakkotilaa oikeuttamisperusteena ja 2 momentti anteeksiantoperusteena. Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko olisi pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet (1 momentti). Jos oikeudellisesti suojatun

edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat (2 momentti).

Ehdotuksen mukaan pakkotilateolla on lupa suojata kaikkia oikeudellisesti suojattuja etuja. Tämä merkitsee, että pakkotilaoikeutta on periaatteellisesti laajennettu myös muihin kuin yksityisiin etuihin ja julkiseen omaisuuteen.

Samoin kuin hätävarjelu myös pakkotila on viimekätinen keino. Vaaditaan siis, ettei tilanteesta ollut muuta ulospäysä. Tämä tuodaan ilmi edellyttämällä, että käsillä on välitön ja pakottava vaara. Välittömyys viittaa siihen, että vaara on käsillä. Välittömyyteen sisältyy siis myös ajallista ulottuvuutta koskeva ehto. Pakottavuus viittaa siihen, ettei tilanteesta voi pelastautua muulla tavalla. Ehdoton vaatimus siitä, ettei käsillä ollut mitään muuta pelastuskeinoa, saattaa johtaa kohtuuttomuuksiin, jos voidaan esimerkiksi osoittaa, että tilanteesta olisi voinut selvittää turvautumalla johonkin hyvin vaivalloiseen keinoon. Säännöksessä on kuitenkin lähdetty siitä, että tällaiset tilanteet tulevat riittävässä määrin arvioitaviksi anteeksiannettavaa pakkotilaa koskevan 2 momentin perusteella. Jos siis käsillä oli toinen, ehkä vaikeastikin käyttöön otettava pelastusmahdollisuus, ei tekoa voi pitää 1 momentin nojalla oikeutettuna pakkotilatekona. Oikeudenmukaisen pakkotilan ehtoihin kuuluu, ettei vaara muulla tavalla ollut torjuttavissa. Jos tällainen keino olisi ollut käsillä, mutta sen käyttöä ei olisi voinut kohtuudella vaatia, siirtyy tapaus arvosteltavaksi 2 momentin mukaan.

Pakottavuus sisältää myös vaaran tuntuvuutta koskevan ehdon. Pakkotilasta ei ole aihetta puhua aivan pienissä vaaroissa, vaan vaaditaan, että tilanteen dramaattisuus ylittää määrätyn kynnyksen. Vähäisten oikeudenloukkausten yhteydessä mahdollisesti tarvittava vastuunrajoite on löydettävissä muun muassa sallittua riskiä koskevasta opista.

Pakkotilateko voidaan toteuttaa myös laininlyönnillä. Aivan samoin kuin hätävarjelu- lussa vastuuvapaus edellyttää myös pakkoti-

lan osalta tekijän tietoisuutta tai ymmärrettävää luuloa siitä, että hän on pakkotilanteessa.

1 momentti. Pakkotila oikeuttamisperusteena. Pakkotilasta säädettäisiin sekä oikeuttamisperusteena että anteeksiantoperusteena omissa momenteissaan. Pykälän 1 momentti kattaa oikeuttamistilanteet. Anteeksiannettava pakkotila on säännelty 2 momentissa.

Intressivertailu. Oikeuttavaa pakkotilaa koskevan 1 momentin mukaan muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Pakkotilan oikeudenmukaisuus ratkeaa siten edelleen intressipunninnan kautta. Sen mukaan pienemmän edun on väistyttävä suuremman tieltä. Painavamman intressin periaatteen ohella arvostelussa vaikuttaa solidariteettiperiaate: konkreettisesti konfliktitilanteessakin on osoitettava määrättyä solidaarisuutta lakiin sisältyviä kieltoja kohtaan. On tavallaan ylitettävä ylimääräinen kynnyksen, ennen kuin yksilö saa ryhtyä itse arvioimaan kahden edun välisiä painoarvoja, mikäli tuo arviointi merkitsee lakiin (muodollisesti) sisältyvän kiellon rikkomista. Samanarvoisten etujen ollessa kyseessä tulisi yksilön solidaarisuudesta oikeusjärjestyksen säännöksiä vastaan pidättäytyä niitä rikkomasta. Näin päädyttään ratkaisuun, jonka mukaan pakkotilateko on oikeudenmukainen, jos pelastettava etu on olennaisesti uhrattua suurempi. Se, että tekoa pidetään oikeudenmukaisena, merkitsee sen leimaamista oikeusjärjestyksen tavoitteiden kannalta positiiviseksi ja hyväksyttäväksi. Oikeusjärjestyksen suojaamien etujen kannalta on järkevää edistää tekoja, joilla ihmiset intressien kollisiotilanteissa pelastavat suuremman ja uhraavat pienemmän.

Vaaran alkuperä. Pakkotilateon oikeutus ei säännöksen mukaan ratkeaisi kuitenkaan yksin intressivertailun pohjalta. Torjuttujen vahinkojen suuruuden ja pelastettujen etujen tärkeyden sekä vastaavasti aiheutettujen vahinkojen suuruuden ohella on kiinnitettävä huomio myös vaaran alkuperään ja muihin olosuhteisiin. Vaaran alkuperää koskeva vaa-

timus viittaa ennen kaikkea niin sanotun defensiivisen pakkotilan tapauksiin, joissa vaara uhkaa vahingonkärsijän itsensä taholta. Jotta teko jäisi oikeudenmukaiseksi, pakkotilateolla pelastetulta edulta ei tällöin välttämättä vaadita, että se olisi olennaisesti uhrattua suurempi. Hätävarjelua läheisesti muisuttavissa pakkotilanteissa teko saattaa jäädä sallituksi pakkotilateoksi, vaikka uhrattu etu oli jopa pelastettua etua jonkin verran suurempi.

2 momentti. Pakkotila anteeksiantoperusteena. Momentissa säädetään anteeksiannettavasta pakkotilasta. Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

Oikeusjärjestys edellyttää, että tekijän tulisi uhrata pienempi etu suuremman tieltä. Jos etujen järjestys on päinvastainen, olisi toiminnasta pidättäydyttävä. Anteeksiannettavassa pakkotilassa lähtökohtana on, että pelastettava etu ei ole olennaisesti uhrattua arvokkaampi. Vastuuvapaus edellyttää tällöin, että tekijän menettelyä voidaan pitää ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana.

Pelastettavan edun tärkeys. Syistä, jotka voisivat johtaa teon anteeksiantamiseen, mainitaan pelastettavan edun tärkeys. Tärkeys viittaa tässä ennen kaikkea subjektiiviseen merkitykseen. Tekijä ehkä arvottaa intressit eri tavoin kuin oikeusjärjestys, mutta tekee sen syistä, joita pidämme ymmärrettävinä. Tähän viittaa normatiivisen syyllisyyskäsitteksen mukainen mahdollisuus luopua rangaistuksen käytöstä, jos pelastettava etu oli tekijälle niin tärkeä, ettei häneltä voitu odottaa muunlaista suhtautumista. Tunnearvotkin ovat arvoja, joille on syytä antaa jonkinasteinen, joskin ehkä pienempi suoja kuin oikeusjärjestyksen objektiivisesti tunnustamille arvoille. Mitä suuremmin kyse on tekijän omista tai häneen läheisesti liittyvien henkilöiden eduista, sitä helpommin menettely on ymmärrettävissä. Tästä myös seuraa, että julki- set ja yleiset intressit jäävät tämän perusteen osalta anteeksiannettavan pakkotilan ulko-

puolelle. Jos tekijä aidosti uskoo pelastavan-
sa tärkeemmän edun vähemmän tärkeän edun
kustannuksella, ei hänellä omasta mielestään
edes periaatteessa olisi ollut syytä menetellä
millään muulla tavalla. Kun hän kokee mene-
ttelyn oikeaksi, ei hän voi myöskään otak-
sua sitä rangaistavaksi. Tilanne muistuttaa
siis epäsuoraa kieltoerehdystä.

Tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus.
Jos ulkoiset seikat, esimerkiksi ajan puute,
estävät järkevän punninnan, on myös ilmeis-
tä, ettei sanktiollakaan saata olla siltä edelly-
tettyä motivoivaa vaikutusta. Voi myös sanoa
lainnoudattamismahdollisuuksien olevan
keskimääräistä heikompia.

Tässä yhteydessä ratkaistaviin tapauksiin
kuuluvat myös ne klassiset pakkotilatapauk-
set, joissa hengen pelastamiseksi joudutaan
uhraamaan toinen ihmishenki. Ihmishengen
arvo on absoluuttinen, eikä ihmishenkien vä-
lillä ole arvoeroa: kaikki ihmishenget ovat
yhtä arvokkaita ja nauttivat samanlaista oi-
keusjärjestyksen suojaa. Tästä myös seuraa,
ettei ihmishengen riistäminen pakkotilantees-
sa voi johtaa vastuuvapauteen oikeuttavan
pakkotilan perusteella. Ihmishengen riistämi-
nen ei pakkotilasäännöksen perusteella voi
olla sallittua tai oikeudenmukaista. Korkein-
taan tällainen teko saattaa poikkeuksellisen
vaikean motiivointitilanteen johdosta jäädä
rankaisematta subjektiivisin perustein.

Muut seikat. Myös tekijän henkilöön liitty-
villä syillä, hänen asemallaan ja omalla käyt-
tätymisellään saattaa tässä tilanteessa olla
merkitystä. Samoin tekijän myötäsyyllisyy-
dellä voi olla vaikutusta. Jos tilanne on itse
aiheutettu, on vaikea perustella vastuuvaa-
pautta ymmärrettävyysskriteerein.

6 §. Voimakeinojen käyttö

1. Nykytila

1.1. Yleistä

Määrätyissä tehtävissä toimivat voivat teh-
täväänsä suorittaessaan joutua käyttämään
voimakeinoja tavalla, joka toisissa oloissa
täyttäisi rikoksen tunnusmerkistön. Tällai-
siin tilanteisiin ovat vaarassa joutua varsinkin
ne, jotka joutuvat kohtaamaan työssään fyys-
istä vastarintaa. Näitä ovat ennen kaikkea

poliisi, yleistä järjestystä ylläpitämään asetet-
tut henkilöt, laitosturvallisuudesta vastaavat
viranomaiset, sotilaat ja rajavartiolaitos. Oi-
keudesta voimakeinojen käyttöön säädetään
osaksi rikoslaisissa, osaksi asianomaista hal-
linnonalaa koskevissa laeissa. Keskeisimmät
voimakeinoja käyttämään oikeutetut viran-
omaiset on vanhastaan mainittu voimakeino-
jen käyttöä koskevassa rikoslain säännökses-
sä. Lisäksi muuhun lainsäädäntöön sisältyy
yksittäisiä säännöksiä voimankäyttö-
oikeudesta eräissä tilanteissa.

Voimakeinojen käytön sääntelyä rikoslais-
sa vaikeuttaa se, että kysymys sallittujen
voimakeinojen rajoista määräytyy viime kädessä
asianomaisen hallinnonalan toimivaltasäännösten
perusteella. Rikoslain puolella
voidaan säätää lähinnä siitä, kuinka mene-
tellä, kun nuo valtuudet on ylitetty. Eri tilan-
teita tulisi ensi vaiheessa tarkastella kullois-
tenkin toimivaltasäännösten kautta, ei rikos-
tunnusmerkistön ja rikoslain kannalta. Luon-
tevimpiä sääntelypaikkoja ovat siten viran-
omaisia koskevat yleiset toimivaltasäännök-
set. Tämän vuoksi myös säännökset poliisin
voimankäyttöoikeudesta siirrettiin vuonna
1995 rikoslaista poliisilakiin. Samasta syystä
myös termi julkisoikeudellinen hätävarjelu
on harhaanjohtava. Julkisoikeudellisen hätä-
varjeluun sijasta tässä käytetään termiä voi-
makeinojen käyttö.

1.2. Voimankäyttöä koskevat rikoslain säännökset

Rikoslain piirissä on ryhmiä, joiden voi-
mankäytöstä säädetään 3 luvun 8 ja 8 a §:ssä.
Lisäksi rikoslain mukaan määräytyy se,
kuinka menetellä, kun voimankäyttövaltuudet
on ylitetty.

*Vanginvartijat ja muut 3 luvun 8 §:n
2 momentissa tarkoitetut henkilöt.* Rikoslain
3 luvun 8 §:n 2 momentti kuuluu seuraavasti:
"Milloin kiinniotettava, pidätettävä tai vang-
gittava henkilö tekemällä vastarintaa tahi pa-
kenemalla koettaa välttää kiinni joutumisen,
taikka, jos rangaistusvanki tai muu kiin-
niotettu, pidätetty tahi vangittu henkilö yrit-
tää karata tai tekee vastarintaa vanginvarti-
jalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää
karkaaminen tai joka on ohjaamassa häntä
järjestykseen, on silloinkin oikeus käyttää

sellaisia voimakeinoja, joita kiinniottamisen toimittamiseksi, karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, milloin kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin edellä mainittu henkilö."

Säännös ei suoraan nimeä voimakeinojen käyttöön oikeutettujen henkilöpiiriä, joka on kuitenkin pääteltävissä pykälässä kuvattujen tilanteiden pohjalta. Koska säännökset poliisin valtuuksista ja oikeuksista on siirretty kokonaisuudessaan poliisilakiin, myös tässä lainkohdassa tarkoitetut pidätys-, kiinniotto- ja vangitsemistilanteet arvioidaan poliisilain nojalla. Lainkohta koskee siis poliisilain muutoksen jälkeen lähinnä vanginvartijoita, mutta myös eräitä muita seuraavassa tarkasteltavia ryhmiä.

Poliisin huostassa olevien suhteen voimakeinojen käyttö määräytyy poliisilain nojalla, kun kysymys on poliisimiehen oikeuksista. Poliisin palveluksessa olevien vartijoiden valtuuksista ei sen sijaan ole säädetty lain tasolla.

Elokuussa 2001 on valmistunut luonnos hallituksen esitykseksi pidätettyjen ja kiinni otettujen kohtelua koskevaksi lainsäädännöksi. Luonnoksen mukaan ei voida pitää hyväksyttävänä nykyistä tilannetta, jossa vartijoiden toimivaltuudet määräytyvät sisäasiainministeriön ohjeen tasoisen normin tai yksittäistä vartijaa koskevan sisäasiainministeriön tekemän päätöksen taikka rikoslain 3 luvun 8 §:n tulkinnanvaraisen säännöksen perusteella.

Valmisteilla olevan pidätettyjen ja kiinni otettujen kohtelusta annettavan lain pääasialliseen henkilölliseen soveltamisalaan kuuluisivat pidätetyt ja kiinni otetut, mutta myös muulla laillisella perusteella kuin pidättämisen tai kiinni ottamisen vuoksi poliisin huostassa olevat henkilöt. Ehdotuksen mukaan laissa säädettäisiin vartijoiden oikeudesta voimakeinojen käyttämiseen. Poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja noudatettaisiin, mitä siitä säädetään poliisilaissa. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa vuonna 2002.

Valtuuksia antaa hoitoa tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin kohteen tahdosta riippumatta sisältyy ainakin mielenterveyslakiin, lastensuojelulakiin, kehitysvammaisten erityishuol-

lostaan annettuun lakiin, tartuntatautilakiin (583/1986), päihtyneiden käsittelystä annettuun lakiin (461/1973) ja päihdehuoltolakiin (41/1986).

Mielenterveyslakia on muutettu vuonna 2001 siten, että sen 22 d §:ssä ja 22 e §:ssä on säädetty voimakeinoista. Lainmuutos tulee voimaan 1.6.2002. Muissa mainituissa laeissa ei ole vastaavia voimakeinojen käyttöä koskevia säännöksiä.

Mielenterveyslaista ja kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain 40 §:stä ilmenee, että kehitysvammaisten erityishuollon toimintayksikössä voidaan pitää rikoksesta syytettyä ja mielentilansa vuoksi tuomitsematta jätettyä.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on vireillä sosiaali- ja terveydenhuollossa käytettäviä pakotteita koskeva lainvalmistelu. Siihen tul-taneen tarvittavassa määrin liittämään myös voimakeinoja koskeva sääntely.

Edellä mainitussa luonnoksessa hallituksen esitykseksi pidätettyjen ja kiinni otettujen kohtelua koskevaksi lainsäädännöksi ehdotetaan luovuttavaksi päihtyneiden säilöönoton käsitteestä. Päihtyneiden vapauteen kohdistuvaa toimenpidettä kutsuttaisiin poliisilaissa tarkoitetuksi kiinni ottamiseksi. Voimakeinojen käyttö määräytyisi edellä selostetulla tavalla poliisimiesten osalta poliisilain perusteella ja vartijoiden osalta pidätettyjen ja kiinni otettujen kohtelusta annettavan lain nojalla.

Sotilaskurinpitolain 4 luvussa on säännöksiä sotilasrikoksia koskevan rikoslain 45 luvun alaisen henkilön kiinni ottamisesta, pidättämisestä ja vangitsemisesta. Kiinniotettua, pidätettyä tai vangittua henkilöä säilytetään päävartiossa tai muuten sotilasviranomaisen valvonnan alaisena taikka yleisessä vankilassa tai muussa säilytyspaikassa.

Jos kiinniotettu, pidätetty tai vangittu henkilö on sotilasviranomaisen huostassa, vaikuttaa tulkinnanvaraiselta, määräytyvätkö sotilain oikeudet käyttää voimakeinoja karkavaa kiinniotettua, pidätettyä tai vangittua kohtaan rikoslain 3 luvun 8 §:n vai jäljempänä käsiteltävän 8 a §:n nojalla. Karkaamistilanne mainitaan 8 a §:ssä nimenomaisesti vain 3 momentissa, joka koskee sotavangin karkaamista. Lainvalmisteluasiakirjoista (komiteanmietintö 1972:A 18, HE 85/1981

vp) ei myöskään synny yksiselitteistä kuvaa voimakeinojen määräytymisestä.

Sotilasoikeydenkäyntilain 2 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta voidaan rikoslain 45 luvun alaiselle henkilölle oikeudenkäynnissä tuomita kurinpitorangeistus tai kurinpitomenetelyssä määrätä kurinpitorangeistus tai -ojennus. Kurinpitorangeistuksia ovat aresti, kurinpitosakko, poistumisrangeistus ja varoitus. Kurinpito-ojennuksia ovat poistumiskielto, ylimääräinen palvelus ja muistutus.

Arestia tuomitaan vähintään yksi ja enintään 30 vuorokautta. Aresti pannaan täytäntöön päävartiossa tai rangeistun olleessa muuten vartioituna. Kun aresti on pantava täytäntöön samalla kertaa kuin määräaikainen vankeusrangeistus tai sakon muuntorangeistus, suoritetaan myös aresti yleisessä rangeistuslaitoksessa.

Karkaavaan arestilaiseen kohdistettavien voimakeinojen sääntelyyn pätee se, mitä edellä on todettu sotilasrikoksen vuoksi kiinniotetuista, pidätetyistä ja vangituista.

Edellisiä avustavat henkilöt. Rikoslain 3 luvun 8 §:n 3 momentin mukaan kun "jolakulla 1 tai 2 momentin mukaan on oikeus käyttää voimakeinoja, on sama oikeus myös sillä, joka on apuna virkatehtävän suorittamisessa". Säännöksessä myönnetään niin sanottu jokamiehen voimankäyttöoikeudet 2 momentissa tarkoitettua vanginvartijaa yllä mainitussa tehtävässä avustavalle henkilölle. Pykälän 1 momentti on kumottu.

Jokamiehen kiinniotto-oikeus. Mainitun pykälän 4 momentin mukaan oikeus voimakeinojen käyttämiseen on niin ikään sillä, joka pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n nojalla on ottanut toisen kiinni, jos tämä tekee hänelle vastarintaa.

Lainkohta antaa voimakeinojen käyttöoikeuden niille, jotka toteuttavat niin sanottua jokamiehen kiinniotto-oikeutta pakkokeinoilaisissa tarkoitettussa tilanteessa. Pakkokeinolain 1 §:n 1 momentin mukaan jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksenteikijän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai jos rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingonteko tai lievä petos. Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava. Rikos-

lain 3 luvun 8 §:n 4 momentin perusteella jokamiehen kiinniotto-oikeutta käytävällä on siis oikeus sellaisiin voimakeinoihin, joita kiinniottamisen toimittamiseksi taikka karkaamisen estämiseksi voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina.

Sotilaat. Rikoslain 3 luvun 8 a §:ssä on säännökset sotilaalle kuuluvista oikeuksista voimakeinojen käyttöön. Pykälän 1 momentin mukaan vartio-, päivystys- tai poliisitehtävää suorittavalla sotilaalla, joka kohtaa vastarintaa, on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita joukon tai vartioitavan kohteen turvallisuuteen taikka muuten virka- tai palvelustehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden voidaan pitää puolustettavina. Mainituin edellytyksin vartiomiehellä on oikeus voimakeinojen käyttöön myös, milloin joku hänen pysähtymiskäskystään huolimatta lähestyy vartioitavaa aluetta, jonne tuleminen on kielletty. Pykälän 2 momentissa säädetään esimiehen voimankäyttöoikeudesta. Sen mukaan milloin "käskynalainen taistelussa, merihädässä tai vastaavassa joukolla tai sen toiminnalle erityisen vaarallisessa tilanteessa esimiehen kiellosta huolimatta pakenee, väkivaltaisesti vastustaa esimiestä tai ei noudata esimiehen vaaran torjumiseksi antamaa käskyä, vaikka käsky on toistettu, esimiehellä on oikeus käyttää kuuliaisuuden ja järjestyksen palauttamiseksi käskynalaista vastaan sellaisia voimakeinoja, joita käskynalaisen teon vaarallisuuteen nähden sekä tilanne muutenkin huomioon ottaen voidaan pitää teon estämiseksi tai käskyn täyttämiseksi puolustettavina". Pykälän 3 momentissa on lisäksi säännös sotavankien vartioinnin varalta: Sotavangin paetessa on sillä, jonka tehtävänä on estää pakeneminen, oikeus käyttää 8 §:n 2 momentissa säädettyjä voimakeinoja.

1.3. Rikoslain ulkopuoliset voimankäyttötilanteet

Poliisi. Tärkein rikoslain ulkopuolinen säännös koskee poliisin voimankäyttöoikeutta. Poliisilain 27 §:n mukaan poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estä-

miseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttä sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Pykälän 2 momentissa säädetään puolustettavuusarvioinnissa huomioon otettavista kriteereistä. Tämän mukaan voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Lisäksi 3 momentin mukaan sillä, joka poliisimiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa poliisimiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erityin tärkeän ja kiireellisen poliisin virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus poliisimiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin poliisimies toimivaltansa nojalla hänet valtuuttaa.

Poliisitehtäviin rinnastettavat viranomais-toiminnot. Eräissä tapauksissa myös muille viranomaisille on myönnetty samat valtuudet voimakeinojen käyttöön kuin poliisille. Tällaisia viranomaisia ovat rajavartiolaitoksesta annetun lain (320/1999) 24 §:n mukaan *rajavartiolaitokset* ja tullilain (1466/1994) 17 §:n mukaan *tullimiehet*. Rajavartiomiesten valtuudet on määritelty itsenäisesti, tullimiesten valtuudet viittaamalla poliisilakiin.

Muut ryhmät. Lisäksi laissa on itsenäisesti säädelty voimankäytön oikeudesta seuraavissa tilanteissa. *Järjestyksenvalvojien* voimakeinojen käytöstä säädetään järjestyksenvalvojista annetun lain (533/1999) 9 §:ssä. Järjestyksenvalvoja ovat kokoontumislain (530/1999), ulkoilulain (606/1973), merimieslain (423/1978) tai majoitus- ja ravitsemisliikkeistä annetun asetuksen (727/1991) nojalla järjestystä ja turvallisuutta valvomaan asetetut henkilöt. *Joukkoliikenteen* osalta on säännöksiä järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä annetun lain (472/1977) 4 §:ssä sekä joukkoliikenteen tarkastusmaksusta annetun lain (469/1979) 11 §:ssä. *Vartijan* oikeudesta käyttää voimakeinoja tehtävänsä suorittamisessa säädetään vartioimisliikelain (237/1983) 5 §:ssä. *Ulosottomiehen* oikeudesta käyttää voimakeinoja täytäntöönpanon toteuttamiseksi säädetään ulosottolain

(37/1895) 3 luvun 30 §:ssä. *Ilmailulain* (281/1995) 37 §:ssä säädetään *ilma-aluksen päällikön* oikeudesta käyttää pakkoa järjestyksen palauttamiseksi tai vaaran torjumiseksi. *Merimieslain* 74 §:ssä myönnetään *aluksen kapteenille* ja häntä avustavalle henkilölle oikeus voimakeinojen käyttöön järjestyksen ylläpitämiseksi aluksessa. Puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetun lain (781/1980) 6 §:n mukaan *virka-apuosastoon kuuluvalla* on oikeus poliisimiehen ohjauksessa käyttää pykälästä tarkemmin ilmenevällä tavalla sellaisia välttämättömiä voimakeinoja, joihin poliisimies hänet valtuuttaa. Turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain (1121/1999) 6 §:ssä säädetään *turvataarkastajan* oikeudesta käyttää voimakeinoja henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta. Turvatarkastuksista lentoliikenteessä annetun lain (305/1994) 6 §:ssä säädetään oikeudesta käyttää voimakeinoja henkilön poistamiseksi lentokenttäalueelta tai lentoasemarakennuksista. Aluevalvontalain (755/2000) 31 §:ssä säädetään *aluevalvontaviranomaisen* oikeudesta käyttää voimakeinoja. Useissa tapauksissa, joskaan ei aina, myös voimakeinojen käyttöön oikeutettua viranomasta tai henkilöä avustavalle sivulliselle on säännöksissä myönnetty vastaava oikeus voimakeinojen käyttöön.

2. Oikeusvertailua

Koska voimakeinojen käyttöä koskevat säännökset suurelta osin sijaitsevat muualla kuin rikoslaissa, seuraavassa esitetään vain esimerkkinä Ruotsia koskevia tietoja. Ruotsissa rikoslain 24 luvun 2 §:ssä säädetään voimakeinojen käytöstä vapautensa menettänyt kohtaan. Jos tällainen henkilö karkaa tai tekee vastarintaa, häntä vastaan voidaan käyttää sellaisia voimakeinoja, jotka olosuhteisiin nähden ovat puolustettavia pakenemisen estämiseksi tai järjestyksen säilyttämiseksi. Säännös koskee paitsi vangittuja ja pidätettyjä, myös esimerkiksi psykiatriseen pakkohoitoon otettuja. Luvun 3 § koskee sotilasesimiehen voimankäyttöoikeutta alaista kohtaan.

Poliisimiehellä olevasta voimankäyttöoikeudesta säädetään poliisilain 10 §:ssä. Poliisimies saa pykälässä luetelluissa tilanteissa

käyttää voimakeinoja, jos muut keinot ovat riittämättömiä ja jos se olosuhteisiin nähden on puolustettavaa. Saman lain 29 §:ssä säädetään järjestysmiehillä, puolustusvoimien vartiomiehillä ja eräillä muilla ryhmillä olevasta voimankäyttöoikeudesta. Sen sijaan vartijoilla ei ole heitä koskevan lainsäädännön mukaan erityisiä voimankäyttövaltuuksia.

3. Nykytilan ongelmia

Poliisilakia koskevalla uudistuksella toteutettiin perusratkaisu, jonka mukaan voimankäyttötilanteita tulee tarkastella lähtökohtaisesti viranomaisen toimivaltuuksien kannalta. Rikosoikeudellinen näkökulma tulee merkitykselliseksi siinä vaiheessa, kun nuo valtuudet ylitetään. Sama perusratkaisu on syytä toteuttaa muidenkin voimakeinojen käyttöön oikeutettujen ammattiryhmien osalta. Voimakeinojen käyttötilanteet vaihtelevat tehtävien, toimivien viranomaisten ja olosuhteiden mukaan siinä määrin, ettei tilanteiden kokoaminen rikoslain yleissäännöksen alaisuuteen ole mahdollista. Toimivaltasäännökset, voimankäyttöön oikeuttavat tehtävät ja tarkoitukset joudutaan sijoittamaan kutakin viranomaista tai hallinnonalaa koskevaan lainsäädäntöön erikseen. Tavoitteena on siten järjestely, jossa valtuuksista säädetään mahdollisimman tarkasti aineellisen lainsäädännön yhteydessä. Rikoslailta asetettaisiin yleisin termein uloimmat rajat voimakeinojen käyttövaltuuksille sekä säädettäisiin siitä, kuinka menetellä voimakeinojen rajojen ylityessä.

Tässä esityksessä omaksuttu perusratkaisu, jonka mukaan voimakeinoista tulisi säätää kutakin erityisalaa koskevassa lainsäädännössä, merkitsee sitä, että siltä osin kuin tällaista lainsäädäntöä ei vielä ole, sellaisesta tulisi säätää. Tämä koskee niitä ryhmiä, joiden voimankäyttövaltuudet perustuvat nyt pelkästään rikoslain 3 luvun 8 §:n 2 momentin yleisluonteiseen säännökseen. Tässä esityksessä ehdotetun uudistuksen tultua voimaan tällaista yleissäännöstä ei enää olisi.

Ehdotettu ratkaisu, jonka mukaan voimakeinoista säädetään mahdollisimman tarkasti kunkin viranomaisen tai hallinnonalan osalta erikseen, on sopusoinnussa myös perustus-

lain ja sen tulkintakäytännön kanssa. Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan antaa vain viranomaiselle. Merkittävästä julkisen vallan käytöstä esimerkkinä mainitaan perustuslakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 1/1998 vp) itsenäiseen harkintaan perustuva oikeus käyttää voimakeinoja tai puuttua muuten merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin. Tämä vastasi perustuslakivaliokunnan siihenastista tulkintakäytäntöä, jonka mukaan voimakeinojen käyttöoikeuden uskominen muulle kuin viranomaiselle edellytti lähtökohtaisesti perustuslain säätämisyjärjestystä (esim. PeVL 1/1994 vp).

Uuden perustuslain voimaantulon jälkeen perustuslakivaliokunta on tarkastellut hallituksen esityksessä 69/2001 vp ehdotettuja vartijan toimivaltuuksia (PeVL 28/2001 vp). Valiokunta arvosteli ehdotettua sääntelyä, jonka mukaan vartijan toimivaltuudet olisi määriteltävä viittauksin yleisiin säännöksiin hätärjelusta ja jokamiehen kiinniotto-oikeudesta. Valiokunnan mielestä perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten näkökulmasta viittaussäännöksiin perustuva lakisäätely jää sääntelyn täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden kannalta riittämättömäksi. Perustuslakivaliokunnan mielestä lakiin tulee laatia itsenäiset vartijan toimivalta- ja voimakeinosäännökset, mitä puoltaa myös vartijan oikeudellisen aseman selkeyden lisääminen.

Voimakeinojen käyttöoikeutta koskeva säännöstö on hajanaisuuden vuoksi varsin vaikeaselkoinen. Hajanaisuus on kuitenkin osaksi seurausta asian luonteesta, eikä sitä täysin voida välttää. Kokonaiskuvan paremmaksi hahmottamiseksi säännösten sanamuotoja kuitenkin ehdotetaan yhtenäistettäväksi. Yhtenä osoituksena sääntelyn epäyhdenäisydestä on myös se, ettei aina ole selvää, kuinka menetellä voimakeinojen rajojen ylitystapauksissa. Rikoslaisissa säädelyjen tilanteiden osalta asia on hoidettu rikoslain sisäisin järjestelyin. Joissain rikoslain ulkopuolisisissa tilanteissa asiasta on maininta asian-

omaisessa laissa, mutta ei aina. Myös tässä on syytä pyrkiä nykyistä suurempaan johdonmukaisuuteen.

4. Pykälän sisältö

Rikoslain yleiseen osaan ehdotetaan otettavaksi yleissäännös voimakeinojen käytöstä virkatehtävän tai siihen rinnastettavan syyn nojalla. Säännöksessä asetetaan ensinnäkin edellytys, jonka mukaan oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastettavan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla (1 momentti).

Rikoslain yleisessä osassa ei enää erikseen nimettäisi voimakeinojen käyttöön oikeutettuja ryhmiä ja tehtäviä, vaan asiasta tulisi säätää erikseen. Tärkein tätä koskeva säännös on uudistetussa poliisilaissa. Vielä nykyisin rikoslakiin sisältyvistä tilanteista vanginvartioita koskevat säännökset ehdotetaan siirrettäviksi rangaistusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin ja sotilaita koskevat säännökset sotilasrikoksia käsittelevään 45 lukuun. Samalla muuhun lainsäädäntöön jo nyt sisältyviin voimakeinojen käyttöä koskeviin säännöksiin tulisi eräitä pienempiä muutoksia.

Toiseksi pykälässä määritetään sallittujen voimakeinojen rajat (2 momentti). Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.

Momentissa säädettäisiin sallittujen voimakeinojen uloimmista rajoista. Voimakeinojen rajat määräytyisivät kaikissa tapauksissa kahden peruskriteerin perusteella. Yhtäältä toimenpiteitten tulee olla tarpeellisia laissa säädetyn tehtävän suorittamiseksi. Toiseksi niiden tulee olla puolustettavia. Jälkimmäinen arvio viittaa ennen kaikkea suhteellisuusperiaatteeseen. On punnittava vastakkain suoritettavan tehtävän tärkeys ja tuota tehtävää suoritettaessa tarvittavien voimakeinojen sisältämän pakon tuoma intressiloukkaus. Tarpeellisuus- ja suhteellisuusvaatimuksen

selvemmäksi erottamiseksi eri viranomaisia koskeviin voimankäyttöä säännöksiin ehdotetaan tehtäväksi eräitä teknisiä muutoksia.

Kolmanneksi lakiin tulisi säännös menettelystä voimakeinojen liioittelutapauksissa (3 momentti). Jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädettyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastausta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys.

Sääntelyä ehdotetaan myös yhtenäistettäväksi siten, että jokaiseen rikoslain ulkopuoliseen lakiin ehdotetaan otettavaksi viittaus, jonka mukaan voimakeinojen liioittelusta säädetään rikoslaissa.

Jokamiehen oikeuksista virkatoimissa avustettaessa ehdotetaan säädettäväksi aina erikseen asianomaisessa lainsäädännössä, milloin tätä pidetään tarpeellisena. Yleistä jokamiehen oikeutta avustaa yleistä järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä laki ei siis enää tuntisi.

Voimassa olevan lain mukaisen niin sanotun jokamiehen voimankäyttöoikeuden rajat ovat jossain määrin epäselvät. Uudistuksella selkeytetään tilannetta siten, että viranomaisista tai vastaavaa avustavan sivullisen oikeus voimakeinojen käyttöön edellyttäisi aina eri säännöstä. Sivullisen oikeudelle on myös usein asetettu erityisehtoja, edellytetään esimerkiksi viranomaisen erillistä pyyntöä tai suostumusta. Lisäksi asianomainen viranomais- tai sivulliselle kuuluva oikeus siitä, millainen se lain mukaan muutoin olisi.

Nyt esitetyn mukaan sivullisella olisi oikeus voimankäyttöön seuraavien lakien mukaisesti: poliisilaki, laki rajavartiolaitoksesta, tullilaki, laki rangaistusten täytäntöönpanosta, ilmailulaki, laki järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä ja merimieslaki. Voimankäyttöoikeuksia ei myönnettäisi sivullisille muissa tilanteissa. Sääntely vastaa nykyistä lainsäädäntöä.

1 momentti. Voimankäyttöön oikeuttavat tilanteet. 1 momentti sisältää yleissäännöksen voimankäyttöön oikeuttavista tilanteista. Sen mukaan oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen

rinnastettavan synn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla. Tällä tuodaan ilmi se, että voimankäyttöoikeus edellyttää aina erillistä lain valtuutusta. Voimankäyttöön oikeuttavia konkreettisia tilanteita ei enää osaksikaan säänneltäisi rikoslain yleisessä osassa, vaan tältä osin säännökset olisivat muissa laeissa, joista tärkein on poliisilaki. Uudistuksen jälkeen voimankäyttöoikeutta ei voida perustaa asetuksen tasoisiin säännöksiin ilman selvää laista ilmenevää valtuutusta.

Yleensä kyse on virkatehtävien suorittamiseksi tarpeellisista toimivaltuuksista. Aineellisessa lainsäädännössä määritellään tarkemmin ne tehtävät, joiden suorittamiseksi voimakeinoja on lupa käyttää. Tärkein voimakeinojen käyttöä koskeva määrittely on poliisilaisissa, jonka mukaan voimakeinoja on lupa käyttää vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi.

Virkatehtävällä tarkoitetaan virkasuhteen liittyvää tehtävää. Voimakeinojen käyttötarve saattaa olla myös henkilöillä, jotka eivät ole valtioon virkasuhteessa. Näissä tilanteissa ei kyse myöskään ole varsinaisista virkatehtävistä (esimerkkinä huvitilaisuuksien järjestysmiehet, ilma-alusten ja laivojen kapteenit, vartijat sekä jokamiehen kiinnioto-oikeutta käyttävät sivulliset). Näiden tilanteiden varalta säädetään, että oikeus voimakeinojen käyttöön voidaan myöntää myös virkatehtäviin rinnastettavan synn nojalla. Tyypillinen virkatehtävään rinnastettava tehtävä on järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen ja turvaaminen, tehtävä joka luonteensa puolesta kuuluu valtiolle, mutta jonka hoitaminen aika ajoin on annettu myös muiden kuin viranomaisien huolehdittavaksi. Voimakeinojen käyttöoikeus edellyttää kuitenkin aina lain suomaa tarkempaa valtuutusta.

Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksen mukaiseksi

hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan antaa vain viranomaiselle.

2 momentti. Sallittujen voimakeinojen rajat. Virkatehtävän hoitamiseksi tai siihen rinnastettavan synn vuoksi saadaan käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Ehdoista ja siis sallittujen voimakeinojen rajoista säädetään pykälän 2 momentissa. Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon tehtävän tarkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.

Rikoslaisissa säädetään sallittujen voimakeinojen uloimmista rajoista. Muihin lakeihin otetuilla säännöksillä on mahdollista rajoittaa voimakeinojen käyttöoikeutta siitä, mihin rikoslain yleissäännös muutoin tuntuisi antavan valtuudet. Pääasialliset arviointikriteerit ovat kuitenkin tarpeellisuus ja puolustettavuus.

Keinojen tarpeellisuus arvioidaan kulloinkin suoritettavana olevan tehtävän kannalta erikseen. Tämän ohella voidaan kiteyttää eräitä yleisiä näkökohtia, joilla on tarpeellisuusarvioinnissa merkitystä suoritettavaan tehtävään katsomatta. Tarpeellisuusvaatimus viittaa ensinnäkin keinojen voimakkuuteen. On käytettävä lievintä tarkoitukseen johtavaa keinoa. Jos samaan tulokseen olisi päädytty käytettyä lievemmällä keinolla, tilanteessa on turvauduttu tarpeettomaan, siis tarpeettoman ankaraan voimakeinoon. Tarpeellisuusvaatimus sisältää myös ajallisen rajauksen. Ennakollinen voimakeinojen käyttö on lainkohdassa tarkoitettussa mielessä tarpeetonta. Tarpeettomia ovat myös liian pitkään jatkuneet keinot. Keinojen käytöstä on siis luovuttava, kun tarvetta ei enää ole. Tarpeellisuusvaatimukseen voidaan liittää myös keinojen tehokkuutta koskeva ulottuvuus. Tosin tätäkin seikkaa voisi tarkastella myös puolustettavuusarvioinnin kannalta. Jos keinot eivät missään oloissa olisi voineet johtaa tavoiteltuun tulokseen, niitä ei myöskään voida pitää tehtävän suorittamiseksi tarpeellisina. Keinoista on siis luovuttava, jos ne eivät tuottaisi tavoiteltua tulosta.

Se, että keinot ovat tarpeellisia, ei vielä riitä. Niiden on myös oltava tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutoinkin huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden puolustettavia. Puolustettavuusvaatimus samastuu säännöksessä suhteellisuuden vaatimukseen ja sen edellyttämään intressivertailuun; keinon ankaruuden ja haittojen on oltava järkevässä eli oikeassa ja kohtuullisessa suhteessa tavoiteltaviin päämääriin. Tässä arvioinnissa vaikuttavia yksittäisiä kriteereitä ovat tehtävän tärkeys, tehtävän kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus ja muut tilanteeseen liittyvät kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Puolustettavuusarvioinnissa huomioon otettavat tarkemmat kriteerit määräytyvät kyseisen tehtävän ja tilanteen erityisluonteen mukaan. Muualle lainsäädäntöön on siten saatettu ottaa nyt esitettyjä perusteita täydentäviä ja tarkentavia ohjeita. Esimerkiksi poliisilain säännös vastaa muutoin rikoslain yleissäännöstä, mutta poliisilain 27 §:n 2 momentin mukaan puolustettavuusarvioinnissa on otettava huomioon lisäksi käytettävissä olevat voimavarat. Joukkoliikennevälineiden kuljettajien toimien matkustajan poistamiseksi tai kiinnittämiseksi tulee olla puolustettavia ottaen huomioon matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet (järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä annetun lain 4 §:n 1 momentti).

Voimakeinojen käyttöön oikeutetulla virkamiehellä ja muulla henkilöllä on myös kaikille kansalaisille kuuluva yleinen oikeus hätävarjelukseen ja pakkotilatekoon. Esimerkiksi virkatehtävää suorittava poliisi saattaa myös joutua tilanteeseen, jossa hänen toiminnassaan ei enää niinkään ole kyse määrätyn virkatehtävän suorittamisesta, vaan hänen itsensä tai toisen suojaamisesta oikeudettomalta hyökkäykseltä. Tällöin puolustusteko arvioidaan hätävarjelu-oikeuden nojalla, olkoonkin, että raja viranomaisvaltuuksiin liittyvien tehtävien toteuttamisoikeuden ja jokaiselle kuuluvan puolustautumisoikeuden välillä jää vaikeasti täsmennettäväksi. Ongelma konkretisoituu etenkin tilanteissa, joissa on ylitetty sallitut rajat.

3 momentti. Voimakeinojen käytön liioittelu. Nykyisen lain mukaan liiallisten voimakeinojen käyttö virkatehtävän suorittamiseksi

voi johtaa alennettuun rangaistukseen teon moitittavuutta vähentävien erityisten piirteiden nojalla. Vaihtoehtoisesti tekijä voidaan kokonaan vapauttaa rangaistusvastuusta, milloin siihen on erittäin painavia syitä. Esityksen mukaan jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys.

Voimakeinojen käytön liioittelu on anteeksiantoperuste. Sen edellytysten käsilläolo ratkeaa yleisten syyllisyysarvioinnissa vaikuttavien periaatteiden mukaan. Ratkaisevaa on, voidaanko voimakeinojen ylittämistä pitää tilanteessa ymmärrettävänä ja anteeksiantettavana. Arvioinnissa noudatettavat perusteet muistuttavat läheisesti seikkoja, joiden nojalla ratkaistaan myös kysymys hätävarjelu-liioittelusta. Voimakeinojen käyttösäännöksen ja yleisen hätävarjelusäännöksen soveltamisalat limittyvät eritoten tilanteissa, joissa on ylitetty lain sallimien voimakeinojen rajat. Oikeuskäytännössä joudutaan vaikeisiin rajanveto-ongelmiin pohdittaessa, kumman säännöksen kannalta tilanteita tulisi arvostella.

Hätävarjelussa kyse on ennen kaikkea hyökkäyksen vaarallisuuteen ja yllätyksellisyyteen liittyvistä seikoista, joiden nojalla virhearviointit ovat ymmärrettäviä tekijän pelon, hätäännyksen ja kauhun vuoksi. Tilanne on siis edennyt jo varsin kriittiseksi ja voimakeinoja käytettäisiin tässä tilanteessa pikemmin oman tai toisen hengen pelastamiseksi kuin minkään määrätyn virkatehtävän suorittamiseksi. Jos tilanne on liukunut yleisen hätävarjelu-piiriin, tapausta arvioidaan yleisen hätävarjelu-liioitteluna käyttäen siinä vaikuttavia kriteereitä. Se, että kyse on usein viranomaisten ja ennen kaikkea poliisin toiminnasta, vaikuttaa myös siihen, milloin esimerkiksi mielenmaltin menetystä on pidettävä ymmärrettävänä. Viranomaisille voidaan perustellusti asettaa korkeammat vaatimukset kuin tavallisille kansalaisille. Se, että vaikka poliisin tai vartijan koulutusta ja ammattitaitoa vailla oleva tavallinen kansalainen saattaisi tietystä tilanteesta hyvinkin syyllis-

tyä ymmärrettäviin ylilyönteihin, ei välttämättä tee vastaavassa tilanteessa toimivan viranomaisen toimintaa anteeksiannettavaksi.

Voimakeinojen käytön lioittelusta taas olisi kysymys silloin, kun tilannetta voidaan vielä tarkastella virkatehtävän suorittamisena ilman, että kyse olisi oman tai toisen hengen tai terveyden välittömästä suojelemisesta. Liiallisiin voimakeinoin ei näissä tilanteissa olisi siis johtanut niinkään poliisimiehen hätäntyminen ja pelko omasta turvallisuudesta, vaan liiallinen virkaintoisuus ja tehtävän ylikorostus. Tällaisen virhearvioinnin ymmärrettävyyteen vaikuttavia seikkoja olisivat muun muassa tilanteen yllätyksellisyys, poliisimiehen asema, koulutus ja henkilökohtaiset edellytykset, käytettävissä oleva harjonta-aika sekä vastarinnan määrä. Toisaalta koulutuksen tehtävänä on juuri karsia tämänkaltaiset virhearviot. Kun voimassa oleva laki vaatii rankaisemattomuuteen erittäin painavia syytä, myös uuden säännöksen soveltamisessa on syytä asettaa käytännössä melko tiukat rajat.

Se, onko sallittujen voimakeinojen rajat ylitetty, ei ratkea yksin rikoslain nojalla. Voimakeinojen lioittelu arvioidaan sekä rikoslain että muiden lakien säännösten nojalla, milloin näiden antamat valtuudet ovat rikoslakia suppeammat.

7 §. Rangaistusvastuun lievennys

Ehdotetussa pykälässä säädettäisiin, että vaikka tekijää ei tässä luvussa säädettyjen perusteiden nojalla kokonaan vapauteta rangaistusvastuusta, olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon rangaistusvastuuta lieventävinä siten kuin 6 luvun 6 §:n 3 kohdassa ja 8 §:n 1 momentin 5 kohdassa säädetään.

Luvun 1—6 §:n säännökset käsittelevät tilanteita, joissa teko katsotaan oikeudenmukaiseksi tai ainakin anteeksiannettavaksi, vaikka se sinänsä täyttää rikoksen tunnusmerkistön. Ehdotettu pykälä sisältäisi selvittävän viittauksen muistutukseksi siitä, että silloin kun tekijä ei kokonaan vapaudu rangaistusvastuusta tällaisilla perusteilla, tekoon voidaan kuitenkin soveltaa 6 luvun mukaisia rangaistuksen lieventämisperusteita taikka rangaistuslajista tai -asteikosta poikkeamisen perusteita.

Ehdotetun 6 luvun 6 §:n 3 kohdan mukaan rangaistuksen lieventämisperusteena on rikoksen tekeminen olosuhteissa, joissa 4 luvussa säännellyn vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi lähellä.

Ehdotetun 6 luvun 8 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan tuomioistuimien voi tuomita laissa säädettyä lievemmänlaisen rangaistuksen tai alittaa teosta säädetyn vähimmäisrangaistuksen, jos rikos on tehty olosuhteissa, joissa 4 luvussa tarkoitetun vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä. Tällaisessa tapauksessa tekijälle saisi tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus siitä rikoksesta olisi kaksitoista ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta.

Jos vastuuvapausperusteet eivät johda tekijän vapauttamiseen kokonaan rangaistusvastuusta, niitä ei luonnollisesti ole pakko ottaa huomioon rangaistusta lieventävinä seikkoina, vaan tekijälle voidaan tuomita täysi rangaistus eli jättää soveltamatta rangaistuksen lieventämisperusteita taikka rangaistuslajista tai -asteikosta poikkeamisen perusteita.

5 luku. Yrityksestä ja osallisuudesta

A. Rikoksen yrityksestä

Yleisiä huomautuksia

1. Yrityksen rangaistavuus

Rikoslain mukaan vastuuseen voi joutua myös se, joka on yrittänyt toteuttaa rikoksen tunnusmerkistön siinä kuitenkaan onnistumatta. Yrityksen rangaistavuus voidaan toteuttaa lakiteknisesti eri tavoin. Eräissä maissa määrätyn vakavuusasteen ylittävät rikokset on voitu yleissäännöksin säätää aina rangaistaviksi. Pohjoismaista näin on menetelty Norjassa. Toinen vaihtoehto on säätää asiasta erikseen erityisen osan puolella. Tämä on Suomen rikoslain kanta. Suomessa yrityksestä rangaistaan ainoastaan, milloin asiasta on erikseen säädetty. Tällöin kyseessä on aina myös rangaistuksen vähentämisperuste. Yrityksestä rangaistaan siis pääsääntöisesti lie-

vemmin kuin täytetystä teosta. Tästä poikkeuksena ovat ne harvat tapaukset, joissa yritys on rangaistavuudeltaan jo tunnusmerkistössä rinnastettu täytettyyn tekoon. Näitä niin sanottuja yritysrikoksia ovat muun muassa veropetos (29 luvun 1 §), säännöstelyrikos (46 luvun 1 §) ja salakuljetus (46 luvun 4 §).

Yrityksen rankaisemisen perusta on syyllisyys- ja vaarantamisvastuussa. Yritys on osoitus yhtäältä tekijän syyllisyydestä, toiseksi siihen liittyy oikeudenloukkauksen vaara. Mitä vakavammasta loukkauksesta on kyse, sitä perustellumpaa rikoslain tavoitteen, intressisuojan, kannalta on rangaista myös rikoksen yrityksestä. Kaikkein törkeimpien rikosten yritykset onkin meillä säännönmukaisesti säädetty rangaistaviksi. Lainsäätäjän toimintaa rajoittavat myös oikeusturvasyyt ja näyttöongelmat. Mitä useampaan objektiivisesti havainnoitavaan osatekoon oikeushyvän loukkaamiseen tai vaarantamiseen tähtäävä tekojen sarja on paloittelavissa, sitä helpommin lainsäätäjä voi liittää rikokseen yritys vastuun. Rikosten jakaantuessa selvästi erotuviin osavaiheisiin oikeusturvasyyt ja näyttöön liittyvät ongelmat eivät muodosta samanlaisia esteitä yrityksen rankaisemiselle kuin jos tällaisia osavaiheita ei voida erottaa.

2. Valmistelu ja suunnittelu

Rikoksen valmistelulla tarkoitetaan subjektiivisessa suhteessa rikokseen tähtäävää toimintaa, jolla luodaan edellytyksiä rikoksen myöhemmälle toteuttamiselle. Valmistelua olisi esimerkiksi aseiden hankkiminen myöhemmin tapahtuvan rikoksen toteuttamista varten. Suomen rikoslain pääsääntönä on, ettei valmistelusta rangaista. Asiasta säädetään 4 luvun 3 §:ssä.

Poikkeuksen säännöstä, jonka mukaan valmistelu jää rankaisematta, muodostavat erilliset valmistelukriminalisoinnit. Niissä määrätyn vaaralliseksi arvioidun rikoksen valmistelu on erikseen säädetty rangaistavaksi. Kyseessä on aina itsenäinen tunnusmerkistö, eikä rangaistus ole myöskään määräsuhteessa täytetyn rikoksen rangaistukseen. Tärkeimpiä valmistelukriminalisointeja ovat joukkotuhonnan valmistelu (11 luvun 7 §), valtiopetoksen valmistelu (13 luvun 3 §), salakuuntelun ja salakatselun valmistelu

(24 luvun 7 §), yleisvaarallisen rikoksen valmistelu (34 luvun 9 §), rahanväärennyksen valmistelu (37 luvun 4 §), maksuvälinepetoksen valmistelu (37 luvun 11 §) ja huumausainerikoksen valmistelu (50 luvun 3 §).

Valmistelukriminalisointeihin voidaan rinnastaa myös sellaiset subjektiivista enemmyyttä osoittavat kriminalisoinnit, joiden rikosnimikkeessä ei puhuta valmistelusta, mutta joissa on kysymys valmisteluluonteisen teon tekemisestä tarkoituksessa tehdä jokin toinen tahallinen rikos. Tällaisia kriminalisointeja ovat esimerkiksi maanpetoksellinen yhteydenpito (12 luvun 11 §), salahanke vaarallisen sotilasrikoksen tekemiseksi (45 luvun 24 §), huumausainerikoksen edistäminen (50 luvun 4 §) ja alkoholipitoisen aineen luvattoman valmistamisen edistäminen (alkoholilain, 459/1968, 91 §).

Valmistelutoimiin ryhtyminen edellyttää jo päätöstä tai vähintäänkin ajatusta rikoksen tekemisestä. Eräissä oikeusjärjestelmissä pelkkä suunnitelman laatiminen, salaliitto, tietyn vakavan rikoksen toteuttamiseksi on saatettu säätää rangaistavaksi. Tällaisen kriminalisoinnin soveltamiseen liittyy vaikeita näyttöongelmia sekä oikeusturvariskejä. Suomen rikoslain mukaan suunnittelu ei ole rangaistavaa, eikä lakimme tunne myöskään yleistä salaliitto-tyyppistä kriminalisointia.

1 §. Yritys

1. Nykytila

Nykyinen rikoslain 4 luvun 1 §:n sisältämä perussäännös yrityksen rangaistavuudesta koskee ainoastaan rangaistuksen määrää. Yrityksestä rangaistaan lievemmän asteikon mukaan silloin, kun yritystä ei ole rinnastettu tunnusmerkistössä täytettyyn tekoon. Yritys on rangaistuksen vähentämisperuste, ja sovellettavaan rangaistusasteikkoon tehdään 3 luvun 2 §:ssä tarkemmin määritellyt muutokset. Rikoslaisissa ei sen sijaan määritellä rikoksen yrityksen yleisiä tunnusmerkkejä. Tämä tehtävä on jäänyt oikeuskirjallisuuden sekä oikeuskäytännön varaan. Ratkaistavia kysymyksiä ovat muun muassa yrityksen ja täytetyn teon sekä toisaalta yrityksen ja valmistelun välinen raja.

Yrityksen ja täytetyn teon välisen rajan paikantamisessa lähtökohtana on rikoksen tunnusmerkistö. Rikos on tullut täytetyksi, kun laista ilmenevät rikostunnusmerkistöön välittömästi kuuluvat toiseikat ovat käsillä. Se, onko tunnusmerkistö tullut täytetyksi, ilmenee vain vertaamalla tapahtunutta tunnusmerkistökuvaukseen. Suhteessa täytettyyn tekoon yritys on määriteltävissä ainoastaan epäsuorasti. Yritys on käsillä, milloin tunnusmerkistöstä jää jotakin olennaista täyttymättä.

Yrityksen erottaminen valmistelusta ei ole ratkaistavissa muodollisin perustein ja viitauksin rikoksen tunnusmerkistöön. Rangaistavan yrityksen yleiset edellytykset ovat jääneet oikeuskäytännön sekä oikeuskirjallisuudessa muotoiltujen yritysteorioiden varaan. Sama koskee myös niin sanotun kelvottoman yrityksen ongelmaa, eli kysymystä siitä, kuinka suhtautua yritykseen, joka ei aiheuta vaaraa, mutta jonka tekijä on kokenut ehkä hyvinkin vaaralliseksi. Molempiin kysymyksiin vastausta tarjoavat yritysteoriat ovat karkeasti jaettavissa subjektiivista näkökulmaa painottaviin ja objektiivisesti painottuviin teorioihin.

Subjektiivinen teoria kytkee rangaistavuuden tekijän syyllisyyteen ja rikolliseen tahtoon. Yritykseen syyllistynyt on osoittanut samaa moitittavaa mielenlaatua kuin täytetyn rikoksen tehnyt. Objektiivinen teoria panee painon objektiivisiin seikkoihin, rikoksen seurauksiin sekä aiheutettuun vaaraan. Yritys on käsillä, milloin teolla on luotu oikeudenloukkauksen vaara tai milloin tekijä on aloittanut täytäntöönpanotoimen. Oikeuskirjallisuudessa kannatusta saaneet yritysteoriat ovat yleensä näiden kahden näkökulman yhdistelmiä. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa edustetut kannat ovat yleensä olleet objektiivisesti painottuneita. Tämä pätee myös aineellis-objektiiviseksi kutsuttuun yritysteoriaan. Yrityksen rankaisemisen perusteeksi siinä esitetään menettelyn tuottama vaara oikeusjärjestyksen suojaamille eduille. Yrityksen täytyminen edellyttää määrätyn vaarakynnyksen ylittämistä, jota oikeuskirjallisuudessa on kuvattu seuraavasti: jos tekijän tunteet ja yleisesti tunnettavissa olevat seikat huomioonottaen rikoksen täytyminen tekohetkeä silmälläpitäen näyttää uskottavalta,

yritys on luonut riittävän oikeudenloukkauksen vaaran. Jos seurauksen syntyminen näin arvostellen näyttää mahdottomalta, kelvollisista yritystä ei ole olemassa.

Kysymys kelvottomasta yrityksestä on vanhastaan ollut yritysteorioiden vedenjakaja. Tässä yrityksen kelvottomuudella tarkoitetaan siis sitä, ettei yritys jälkikäteen saatavilla olevan tiedon perusteella olisi saattanut johtaa tavoiteltuun tulokseen, ei sitä, voiko yrityksestä joutua vastuuseen. Pulmana on se, milloin kelvoton yritys johtaa vastuuseen ja milloin ei. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on yleensä korostettu objektiivispainotteisia kriteereitä. Usein viitataan "vaaravyöhykettä" koskevaan kriteeriin, jolla tarkoitetaan sitä, että tekijä saattoi joutua vastuuseen, vaikka rikoksen täytyminen oli tosiasiallisesti mahdotonta, mikäli kohde oli vaaravyöhykkeessä. Jos surmattava oli jo kuollut, ei kyse ollut rangaistavasta yrityksestä, mutta jos kohteena oleva henkilö oli vain sattumalta hetkeksi poistunut paikalta, teosta saattoi seurata vastuu.

Oikeuskäytännön ei voi katsoa seuranneen johdonmukaisesti mitään tiettyä yritysteoriaa. Joskus tekosuunnitelmassa olevat puutteet ja selvät onnistumisen esteet ovat vapauttaneet yritys vastuusta, joissain tapauksissa näkyy jälkiä vaaravyöhyke-teoriasta (KKO 1978 II 91, 1988:109 ja 1993:103).

2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Rikoslain 23 luvun 1 §:ssä vahvistetaan yrityksen käsitetunnusmerkit sekä rangaistavuuden yleiset perusteet. Yritys on käsillä, milloin tekijä on aloittanut rikoksen suorittamisen ja näin aikaansaanut vaaran rikoksen täyttymisestä, tai milloin vaaraa ei ole syntynyt, sen puuttuminen on johtunut vain tilapäisistä olosuhteista. Yritys on rangaistava ainoastaan, jos erityisessä osassa näin säädetään. Säännös yrityksen rankaisemisesta on liitetty aina asianomaisen rikoslain luvun loppuun. Rikoslain 23 luvun 2 §:n mukaan myös rikoksen valmistelu on rangaistavaa, milloin asiasta on erikseen näin säädetty. Yrityksen rangaistusasteikko on sama kuin täytetyn teon. Käytännössä rangaistus kuitenkin mitataan täytettyä tekoa lievemmäksi. Valmistelun rankaisemisesta

laisa on säännökset, joiden tarkoituksena on varmistaa, että valmistelusta aina rangaistaan täytettyä tekoa lievemmin.

Komiteanmietinnössä vuodelta 1996 (SOU 1996:185) esitettiin yrityksen rangaistavuutta rajoitettavaksi vähäisissä tapauksissa. Hyväksytyin hallituksen esityksen (2000/01:85) mukaan tätä muutosta ei kuitenkaan tehdä.

Tanska. Yrityksestä rankaisemisen perusteena on yleissäännös, joka kytkee rangaistavuuden rikoksen törkeyteen. Rikoslain 21 §:n 1 momentin mukaan niiden rikosten, joista saattaa seurata neljää kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, yritys on rangaistava, jollei laissa erikseen ole muuta säädetty. Laki ei määrittele yrityksen käsitunnusmerkkejä. Yrityksestä rangaistaessa on lupa aina tuomita sakkoo. Toisaalta käytössä on myös täytetystä teosta säädetty maksimirangaistus. Valmistelusta rangaistaan vain itsenäisenä rikoksena ja omana tunnusmerkistönään.

Norja. Myös Norjassa yrityksen rangaistavuus on kytketty rikoksen törkeyteen. Kaikkien forbrytelse-luokan tahallisten rikosten yritys on rangaistava. Rikkomusten (forseelse) yritys ei ole rangaistava (rikoslain 49 §). Laki sisältää varsin niukan käsitelmäärityksen. Käsillä on yritys, milloin tunnusmerkistö ei ole täyttynyt, mutta tekijä on ryhtynyt rikoksen toteuttamiseen tähtääviin toimiin. Tällöin vaaditaan sekä ulkoisia toimia, jotka tähtäävät välittömästi rikoksen täyttämiseen, että tahallisuutta. Lain mukaan yritys on rangaistava täytettyä tekoa lievemmin ja rangaistusta määrättäessä voidaan alittaa laissa säädetty erityisminimi tai tuomita säädettyä rangaistusta lievämpään seuraamukseen (51 §).

Rikoslakitoimikunnan ehdotus (NOU 1992:23) vastasi rangaistavuuden määrittelyn osalta asiallisesti voimassa olevaa oikeutta. Yritys on sen mukaan käsillä, milloin joku tarkoituksessa toteuttaa rangaistava teko ryhtyy toimiin, jotka johtavat suoraan tuohon tekoon. Rangaistuksen määrän osalta ehdotettiin luovuttavaksi pakollisesta lievennyksestä. Rangaistus saataisiin määrätä täytettyä tekoa lievämmäksi, mitä tulisikin pitää pääsääntönä, mutta lainkäyttäjällä olisi yhtä lailla myös mahdollisuus rangaista yritys yhtä ankarasti kuin täytetty teko.

Saksa. Rikoslain 22 § vahvistaa yrityksen tunnusmerkit: rikostekoa yrittää se, joka käsi-

tyksensä mukaan on teollaan välittömästi ryhtymässä toteuttamaan tunnusmerkistöä. Yrityksen rangaistavuus on sidottu rikoksen törkeyteen. Verbrechen-luokan rikosten, joissa vähimmäisrangaistus on vähintään yksi vuosi vankeutta, yritys on aina rangaistava. Tätä lievempien rikosten (Vergehen) yritysten rangaistavuus edellyttää erityissäännöstä (23 §). Yrityksestä rangaistaessa lainkäyttäjällä on mahdollisuus asteikon alittamiseen ja lievemmän rangaistuslajin käyttöön. Samassa lainkohdassa säädetään myös niin sanotusta kelvottomasta yrityksestä. Jos tekijä ei karkeasta väärinkäsityksestä johtuen ole ymmärtänyt, että teko ei olosuhteiden tai valitun menetelmän laadun vuoksi voi johtaa täyttymiseen, tuomioistuimien voi jättää rangaistuksen tuomitsematta taikka tuomita harkintansa mukaan säädettyä lievemmän rangaistuksen.

Itävalta. Tahallisten rikosten yritys on rikoslain yleissäännöksen mukaan aina rangaistava (15 §). Käsillä on rikoksen yritys, milloin tekijä on päätöksensä mukaisesti ryhtynyt toimiin rikoksen välittömäksi toteuttamiseksi. Yrityssäännöksen yhteydessä säädetään tarkemmin myös yritysteon osallisten vastuusta, samoin kuin erityisten olosuhteiden vaikutuksesta rangaistusvastuuseen. Edelleen laissa vahvistetaan niin sanotun absoluuttisesti kelvottoman yrityksen rankaisemattomuus. Yritysteko, joka ei missään olosuhteissa olisi voinut johtaa tavoiteltuun tulokseen, jää rankaisematta.

Yhteenveto. Vertailu osoittaa, että yrityksen rangaistavuus voidaan toteuttaa lakiteknisesti eri tavoin. Yleissäännöksiin on mahdollista säätää tietyn kategorian rikostyyppien yritykset aina rangaistaviksi. Näin on menetely esimerkiksi Tanskassa ja Norjassa. Toinen vaihtoehto on säätää asiasta erikseen rikoslain erityisessä osassa. Ruotsissa yritystä koskevat säännökset on liitetty aina kunkin luvun loppuun. Saksassa (Vergehen-luokan rikoksissa) ja Suomessa kunkin rikossäännöksen lopussa mainitaan, onko myös yritys rangaistava. Edellä mainituista irrallaan ovat varsinaiset yritysrikokset, jotka jo tunnusmerkistöön sisältyvän määrittelyn mukaisesti ovat yrityksiä ja joissa tunnusmerkistön kuvaus rinnastaa yrityksen täytettyyn tekoon.

Toiseksi järjestelmät eroavat sen suhteen, onko lainsäätäjä pyrkinyt täsmentämään yri-

tyksen käsitetunnusmerkkejä, vai onko kysymys jätetty oikeuskirjallisuudessa kehitettyjen yritysteorioiden sekä oikeuskäytännön varaan. Jälkimmäistä ratkaisua edustavat Suomen ja Tanskan rikoslait. Sen sijaan Ruotsin, Norjan ja Saksan rikoslaeissa pyritään myös täsmentämään rangaistavan yrityksen tunnusmerkit, joskin käsitemäärittelyt vaihtelevat melkoisesti.

Yhteistä kaikille järjestelmille on, että yritys aina mahdollistaa täytettyä tekoa lievemmän rangaistuksen tuomitsemisen. Lievennys on yleensä toteutettu harkinnanvaraisesti siten, että tuomioistuimilla on yhtäältä aina mahdollisuus tuomita normaalia lievempi rangaistus, mutta toisaalta pääsääntöisesti käytössä on myös mahdollisuus tuomita yrityksestä yhtä ankara rangaistus kuin täytetystä teosta.

Kaikissa vertailumaissa rikoslain yleisessä osassa on otettu kantaa yrityksen periaatteelliseen rangaistavuuteen. Suomen rikoslaissa säädetään tältä osin ainoastaan, että kun yritys lain mukaan on rangaistava, se rangaistetaan lievennetyin asteikon mukaan.

3. Nykytilan ongelmia

Ratkaisu, jonka mukaan yrityksen rangaistavuudesta päätetään aina kunkin tunnusmerkistön ja rikostyyppin osalta erikseen, on osoittautunut käytännössä toimivaksi. Se antaa mahdollisuuden yksittäistapauksissa arvioida yritysrankaistuksen kriminaalipoliittista tarvetta ja mahdollisuuksia. Myöskään valmistelun rangaistavuuden suhteen lainsäädäntö ei ole antanut aihetta arvosteluun. Oikeusturvan kannalta on edelleen perusteltua säätää valmistelusta itsenäinen tunnusmerkistö, milloin tähän on kriminaalipoliittinen tarve. Tällaisen rikoksen nimeäminen valmistelukriminalisoinniksi on puhtaasti terminologinen kysymys. Kun määrätyn rikoksen valmistelusta on aina laadittu erillinen tunnusmerkistö ja kun rankaiseminen edellyttää legaliteettiperiaatteen vuoksi aina lakiin sisältyvää säännöstä, nykyisen 4 luvun 3 §:n 1 momentin säännös, jonka mukaan valmistelusta ei rangaista ilman erillissäännöstä, on asiallisesti tarpeeton. Sama pätee myös saman pykälän 2 momentin säännökseen, joskin eri syistä. Tätä käsitellään jäljempänä.

Lainsäädännön puutteena on, että Suomen rikoslaista puuttuu yrityksen rangaistavuutta koskeva perussäännös. Laissa säännellään huomattavan tarkasti yrityksen rankaisemisen erityistilanteita, mutta laki ei sisällä esimerkiksi yrityksen määritelmää. Laissa ei myöskään oteta suoraan kantaa yrityksen periaatteelliseen rangaistavuuteen.

Vanhemman oikeuskirjallisuuden kautta vakiintuneiksi muodostuneet rajanvetokriteerit eivät ole saaneet osakseen suurempaa arvostelua. Aineellis-objektiivisen yritysteorian sisältämä objektiivispainotteinen vaaraelementti on edelleen syytä säilyttää jo oikeusturvasyistä yrityksen rangaistavuuden keskeisenä perusteena. Sen sijaan eräitä oikeuskäytännön ratkaisuja on kirjallisuudessa arvosteltu subjektiivisten seikkojen liiallisesta korostamisesta.

4. Pykälän sisältö

Lakiin ehdotetaan otettavaksi uusi yritys vastuuta koskeva perussäännös. Sen 1 momentissa säädetään yrityksen periaatteellisesta rangaistavuudesta. Pykälän 2 momentissa vahvistetaan yrityksen keskeiset käsitetunnusmerkit. Pykälän 3 momentissa säädetään viittaussäännöksiin vastuun määrästä.

Pykälän 1 momentissa todetaan se nykyisen lain implisiittisesti sisältämä periaate, jonka mukaan rikoksen yrityksestä rangaistetaan vain, jos yritys on tahallista rikosta koskevassa säännöksessä säädetty rangaistavaksi. Legaliteettiperiaate vaatii asian ottamista lakiin.

Subjektiivisessa suhteessa yrityksestä rankaiseminen edellyttää aina tahallisuutta. Tahallisuusvaatimus seuraa yleisistä syyksilukemissäännöistä, joiden mukaan rikokset rangaistetaan vain tahallisesti tehtyinä, jollei muuta ole erikseen säädetty. Tämä merkitsee ensinnäkin, että vain tahallisten rikosten yritykset ovat rangaistavia. Toiseksi yrityksen rangaistavuus edellyttää tahallisuuden käsitteellöä. Yrittämiselle yleiskielessä annettavasta merkityksestä poiketen rankaiseminen ei edellytä tarkoitustahallisuutta, vaan tahallisuuden alin aste riittää.

Pykälän 2 momentti sisältää rangaistavan rikoksen yrityksen määritelmän sekä käsitetunnusmerkit. Ehdotuksen mukaan teko on

edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys olisi kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran synty-mättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä.

Yrityksen ja täytetyn rikoksen rajan määrää tunnusmerkistö. Momentin ensimmäiseen virkkeeseen otetut kriteerit määrittävät siten ennen kaikkea yrityksen ja valmistelun välis-tä rajaa. Toisen virkkeen ohjeet tulevat lisäksi sovellettavaksi ratkaistaessa kelvottoman yrityksen ongelmaa.

Yrityksen rankaisemisen edellytykset jä-sentyvät kahteen pääryhmään: (1) rikoksen tekemiseen tähtäävät ulkoiset toimet ja (2) näin luotu vaara rikoksen täyttymisestä. Molemmat perusteet täydentävät toisiaan. Niissä tarkastellaan samaa tapahtumasarjaa tavallaan eri näkökulmista.

Momentin *ensimmäisen virkkeen* vaatimus kiinnittää yrityksen rankaisemisen aina tiettyyn tunnusmerkistöön. Vaatimus, että tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen, viittaa siihen, että tekijä on ryhtynyt konkreettisiin toimiin rikoksen tunnusmerkistön toteuttamiseksi. Tapahtumaa on tarkasteltava legaliteet-tiperiaatteen hengessä ja aina jonkin tunnus-merkistön kannalta, ei pelkästään esimerkiksi oikeushyvän vaarantamisena. Kriteerin nojal-la pyritään tekemään eroa ennen kaikkea pelkkiin valmistelutoimiin. Jos tekijä on jo tehnyt kaiken, mitä rikoksen toteutuminen edellyttää, eli käsillä on niin sanottu päättynyt yritys, ehdot ovat tältä osin täytetyt. Muilta osin kyse on verraten tulkinnanvaraisesta kriteeristä, jonka täyttymisestä voidaan esittää vain toisiaan täydentäviä apusääntöjä.

Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa yri-tyspisteen paikantamisessa on vedottu täytän-töönpanotoimen käsitteeseen. Sen sisällöllinen määrittely on kuitenkin osoittautunut vaikeaksi. Muodollisesti sillä tarkoitetaan tunnusmerkistössä edellytettyä toimintaa. Tunnusmerkistöt vaihtelevat sen mukaan, kuinka täsmällisesti vaadittu toiminta on lais-sa kuvattu. Joka alkaa kuristaa toista, on aloittanut, valitsemansa tekotavan puitteissa, surmaamistoimen lain ja yleiskielen tunte-massa merkityksessä. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan yrityskynnys ylittyy ja täy-

täntöönpanotoimi on alkanut, kun toimissa on edetty vaiheeseen, johon yleisesti tai vain tekijälle itselleen tunnettavissa olevissa olo-suhteissa sisältyy välitön vaara seurauksen syntymisestä.

Täytäntöönpanotoimi on kriteerinä riittä-mätön erityisesti tilanteissa, joissa rikoksen toteuttaminen on pilkottavissa vaiheittaiseksi prosessiksi, josta ei erotu selkeästi nähtävää ja muiden yläpuolelle kohoavaa täytäntöön-panotoimintaa. Ongelmia syntyy myös tilanteis-sa, joissa rikoksen toteuttaminen on ketjuttu-nut toisiaan seuraaviin erilaisiin toimiin, joita sinänsä ei ole sisällytetty tunnusmerkistöku-vaukseen. Vanhemmassa oikeuskirjallisuus-dessa on kehitetty ratkaisun ohjeeksi apu-sääntöjä. Yrityspisteen on siten katsottu tul-leen saavutetuksi myös tekijän ryhdyttyä te-koon, joka on viimeistä edellinen lenkki te-kosarjassa, joka on jokseenkin välittömästi johtamassa rikoksen täyttymiseen. Myös sil-lä, onko tuo esiteko jo sinänsä rangaistava, saattaa olla asiassa indisiomerkitys: joka on jo ylittänyt rangaistavuuden kynnyksen, on otaksuttavasti valmis saattamaan tekonsa myös muilta osin päätökseen. Käsillä on siis objektiivisesti suurempi riski rikoksen täyt-tymisestä.

Ratkaisussa KKO 1988:54 tuomittiin var-kauden yrityksestä syytetty, joka oli varasta-misen tarkoituksessa yrittänyt murtautua kauppaliikkeeseen käyttäen apunaan lasiveis-tä, jolla hän, ennen kuin hänet yllätettiin ja otettiin kiinni, oli saanut liikkeen ulko-oven lasia sillä tavoin vahingoitetuksi, että lasi oli kokonaan uusittava. Kritiikille altis on sen si-jaan tapaus KKO 1985 II 8, jossa syytetty oli saamansa toimeksiannon mukaisesti saapu-nut huumausaineita myyvien henkilöiden asunnolle tarkoituksin saada huumausaineita levitettäväkseen, mutta oli välittömästi jou-tunut asunnossa kotietsintää toimittaneiden poliisien kiinni ottamaksi ehtimättä saada asunnossa olleita huumausaineita haltuunsa. Syytetyn katsottiin menettelyllään aloittaneen huumausaineen levittämisen täytän-töönpanotoimen ja siten syyllistyneen huu-mausainelain (1289/1993) 2 §:ssä tarkoitettuun huumausaineen levittämisen yritykseen. On vaikea nähdä, että levittämisen täytän-töönpanotoimi olisi voinut alkaa jo vaihees-sa, jossa syytetty vasta oli tullut asunnolle

ehdimättä mihinkään kosketukseen huumeiden kanssa. Kysymyksessä oli äänestyspäättös.

Ulkoisten toimien ohella edellytetään, että tekijä on toimillaan saanut aikaan vaaran rikoksen toteutumisesta. Vaara viittaa tässä konkreettiseen vaaraan. Rikoksen täyttymisen tulisi olla tosiasiallisesti mahdollista. Lisäksi vaaditaan, että täyttymistä saatettiin tekoilanteessa pitää käytännössä varteenotettavana mahdollisuutena. Jos parhaan mahdollisen hankittavissa olevan tiedon perusteella rikoksen täyttymistä voidaan pitää teon hetkellä huomioon otettavana riskinä, laissa tarkoitettu vaaratunnusmerkki on täyttynyt.

Yrityksen rankaisemisessa tarvittava konkreettinen vaara edellyttää siis, että rikoksen täyttymisen oli tekoilanteessa pitäisi tosiasiallisesti mahdollista, myös käytännössä uskottava vaihtoehto. Jos rikos olisi ollut mahdoton, nyt käsitelty ehto jää täyttymättä. Näihin tilanteisiin viitataan kelvotonta yritystä koskevilla pohdintoilla oikeuskirjallisuudessa. Kelvoton ja tosiasiallisesti mahdotonkin yritys saattaa kuitenkin tulla rangaistavaksi 2 momentin toiseen virkkeeseen otetun toisen vaarakriteerin nojalla.

Momentin *toisen virkkeen* mukaan käsillä olisi rangaistava yritys myös, vaikka vaaraa ei syntynyt, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä. Tässä tarkoitettussa tilanteessa käsillä ei ollut tosiasiallista rikoksen täyttymisen mahdollisuutta, mutta tekijän näkökulmasta ja senhetkisen tilanteen pohjalta rikoksen täyttymistä saattoi pitää uskottavana. Kyse on siten oikeuskirjallisuudessa runsaasti huomiota saaneesta kelvottoman yrityksen ongelmasta, joskaan tätä termiä ei ehdotuksessa käytetä. Ehdotuksessa on sen sijaan omaksuttu ruotsalaisen oikeuden tuntema satunnaiset syyt -konstruktio. Termin "satunnaiset syyt" etuna on, että se viittaa suoraan ratkaisussa noudatettavaan lähtökohtiin, eikä se ole yhtä altis virhetulkinnolle kuin "kelvoton yritys".

Myös kriteerin "satunnaiset syyt" täsmenämässä on mahdollisuus turvautua apusääntöihin. Vaikka apusäännöt osoittavatkin suunnan, jolta ratkaisua tulisi etsiä, sekä perusteita, joihin tulisi kiinnittää huomiota, jää tässäkin lopullinen ratkaisu avoimeksi. Lähtökohta on, että mikäli normaali arvio tekijän

kannalta ennakolta johtaisi pitämään yrityksen vaarattomuuden perustaneita seikkoja satunnaisina, yrityksestä rangaistaisiin. Arvioinnissa tulee ottaa huomioon tekijän tahallisuus ja hänen ajattelemansa toimintavaihtoehdot suhteessa tavoiteltuun päämäärään. Jos tekijä oli sattunut useasta hänen käytettävissään olevasta toimintavaihtoehdosta valitsemaan kelvottoman, yrityksestä rangaistaan. Jos taas kaikki käytössä olevat vaihtoehdot olivat sellaisia, ettei tekijä niiden välillä olisi kyennyt valitsemaan toimivaa vaihtoehtoa, yrityksestä ei rangaista. Edelleen yrityksestä rangaistaan, jos tapahtumien ketju olisi jälkikäteen helposti voitu modifioida sellaiseksi, että rikos olisi voinut tulla täytetyksi. Yritys jää taas rankaisematta, jos rikossuunnitelmassa oli sillä tavoin perustava puute, ettei teko käytettyjen välineiden, teon kohteen tai muiden tilanteeseen tyypillisesti liittyvien seikkojen vuoksi olisi missään olosuhteissa voinut johtaa tarkoitettuun tulokseen. Yrityksestä rangaistaan myös tilanteessa, jossa tekijällä oli käytössään myös toimiva vaihtoehto, mutta hän oli vain sattunut valitsemaan useasta käytettävissä olleista toimintavaihtoehdoista kelvottoman. Taskuvaras, joka väkijoukossa pistää käden tyhjiään taskuun, sattui valitsemaan väärän taskun. Murtomies, joka murtautuu asuntoon viedäkseen sieltä tilapäisesti muualle siirretyn arvokkaan taulun, sattui valitsemaan väärän ajankohdan.

Apusäännöistä huolimatta ratkaisu jää lopulta arvostuksen varaiseksi. Kriminaalipoliittisena lähtökohtana on edelleen vaara-arvio. Samat syyt, jotka puoltavat abstraktisten vaarantamisrikosten rankaisemista, puoltavat myös sellaisen yrityksen rankaisemista, joka ei ole kyseisessä tilanteessa aiheuttanut konkreettista vaaraa, mutta joka toisissa olosuhteissa olisi saattanut hyvinkin olla vaarallinen. Pysyvästi kelvottomin välinein tehty rikoksen yritys, esimerkiksi henkirikoksen yrittäminen noituudella, ei muutu sen vaarallisemmaksi, vaikka teko toteutettaisiin myöhemminkin toisenlaisin loitsuin tai kohdistettaisiin toiseen uhriin. Sen sijaan taskuvaras, joka sattuu pistämään kätensä tyhjiään taskuun, voisi tuossa samaisessa tilanteessa nopeastikin toteuttaa yrityksensä kannaltaan paremmin seurauksin.

Pykälän 3 momentissa viitataan rangaistuk-

sen mittaamista koskevaan ehdotetun 6 luvun 8 §:n 1 momentin 2 kohdan sääntöön. Sen mukaan yritys on peruste, joka oikeuttaa alittamaan täytetystä rikoksesta säädetyn vähimmäisrangaistuksen sekä tuomitsemaan laissa säädettyä rangaistusta lievempään seuraamukseen. Lisäksi teon jääminen yritykseen vaikuttaisi sovellettavaan enimmäisrangaistukseen, kuten nykyisinkin.

2 §. Yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen

1. Nykytila

Rikoslain 4 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan yritys jää rankaisematta milloin "tekijä omasta tahdostaan, eikä ulkonaisten esteiden tähden, on luopunut rikoksen täyttämisestä, taikka ehkäissyt sen vaikutuksen, joka tekee rikoksen täytetyksi". Lainkohta koskee tilanetta, josta oikeuskirjallisuudessa on käytetty nimitystä yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen.

Vastuuvapauden perustelut ovat ennen kaikkea kriminaalipoliittiset. Myöntämällä vastuuvapaus tilanteissa, joissa tekijä ennen rikoksen täyttymistä vapaaehtoisesti poistaa rikoksen vaikutukset ja estää vahinkojen syntymisen, vähennetään rikosten aiheuttamia vahinkoja. Vastuuvapautta voidaan tukea myös syyllisyysperustein. Tekijä, joka omasta aloitteestaan on valmis vetäytymään rikoksesta tai tahtoo estää sen vaikutukset, osoittaa vähäisempää syyllisyyttä ja moitittavuutta kuin päämääränsä sinnikkäästi pyrkivä henkilö.

Yrityksestä luopumista ja tehokasta katumusta koskeva sääntely rakentuu päättymättömän ja päättyneen yrityksen erottelun varaan. Kyseessä on päättymätön yritys, milloin tekijä ei vielä ole ryhtynyt kaikkiin toimiin, jotka hänen mielestään tarvitaan seurauksen aikaansaamiseen. Päättyneessä yrityksessä tekijä on jo ryhtynyt kaikkiin toimiin, jotka hänen mielestään tarvitaan seurauksen aikaansaamiseen. Yrityksestä luopuminen on mahdollista vain niin kauan kuin käsillä on päättymätön yritys. Jos yritys on päättynyt, voi tekijä vapautua vain tehokkaan katumuksen avulla.

Nykyisen 4 luvun 2 §:n 2 momentissa sää-

detään lisäksi, että jos "sellainen yritys käsittää teon, joka semmoisenaan on eri rikos; tuomittakoon siitä rikoksesta rangaistus". Tilanne tunnetaan oikeuskirjallisuudessa kvalifioidun yrityksen nimellä. Momentissa viitataan tilanteeseen, jossa yritystoimet, esimerkiksi raikausyritykseen sisältyvä väkivallan käyttö, jo itsessään täyttävät jonkin rikoksen tunnusmerkistön. Tällaisessa tapauksessa yrityksestä luopuva joutuu vastaamaan siitä täytetystä rikoksesta, jonka tunnusmerkistön jo suoritettut toimet ovat toteuttaneet, esimerkiksi pahoinpitelystä, vaikka häntä ei tuomita itse päärikoksen yrityksestä.

Yrityksestä luopumista ja tehokasta katumusta koskevaan sääntelyyn liittyy erityisyksymyksenä vastuun järjestely osallisuustapauksissa. Nykyisen 5 luvun 4 §:n mukaan erityiset henkilöä koskevat olosuhteet, jollaisena yrityksestä luopumista voisi myös pitää, vaikuttavat vain sellaisen osallisen vastuuseen, jota tuo olosuhde koskee. Tämä merkitisi, että rikoskumppani, joka omalta osaltaan jättää rikoksen suorittamisen kesken, vapautuisi vastuusta, vaikka kumppani saattaisi rikoksen päätökseen. Tällaista järjestelyä on yleensä pidetty kriminaalipoliittisesti kestävämmänä. Asiaa koskevan varsinaisen säännöksen puuttuessaakin oikeuskirjallisuudessa on yksimielisesti katsottu, että yrityksestä luopuva tai tehokkaasti katuva osallinen vapautuu vastuusta ainoastaan, mikäli hän saa muut luopumaan rikoksen täyttämisestä tai muuten kykenee eliminoimaan oman aikaisemman toimintansa merkityksen tapahtumien kulussa.

2. Oikeusvertailua

Useimmat oikeusjärjestykset sisältävät Suomen rikoslaissa olevia vastaavat säännökset yrityksestä luopumisesta ja tehokkaasta katumisesta. Tosin termistö ja sääntelyyhteys vaihtelevat.

Ruotsi. Asiasta säädellään toimenpiteistä luopumisen puolella. Rikoslain 23 luvun 3 §:n mukaan rikoksen täyttymisen vapaaehtoisesti estänyt tai toimintansa ennen täyttymispistettä keskeyttänyt voidaan jättää rangaistukseen tuomitsematta. Sama pätee myös valmistelutoimiin ryhtyneisiin, milloin nämä ovat vapaaehtoisesti estäneet hankkimiansa

välineiden käytön rikollisiin tarkoituksiin.

Norja. Rikoslain 50 §:n mukaan yrityksestä ei rangaista, jos tekijä omasta vapaasta tahdostaan joko luopuu rikoksen jatkamisesta ennen kuin rikos on tullut täytetyksi tai estää sen seurauksen syntymisen, joka olisi tehnyt rikoksen täytetyksi. Norjan rikoslakitoimikunnan ehdotus (NOU 1992:23, 24 §:n 3 momentti) vastaa sisällöltään nykyistä säännöstä.

Tanska. Rikoslain 22 §:n mukaan yrityksestä ei rangaista, milloin tekijä on vapaaehtoisesti ja muusta syystä kuin ulkoisten esteiden takia luopunut rikoksen täyttämisestä. Vastuuvapaus seuraa niin ikään, milloin tekijä ryhtyy toimiin, joilla rikoksen täytyminen on estynyt. Tanskan rikoslaissa on lisäksi erityissäännös, jonka mukaan tehokkaasti katunut vapautuu vastuusta myös niissä tilanteissa, joissa hänen suorittamansa katumustoimet eivät tosiasiallisesti ole estäneet seurauksen syntymistä, vaan tähän ovat olleet syynä muiden taholta alkuun pannut estotoimet, joista tekijä ei kuitenkaan ole ollut tietoinen. Vastuusta voi siis vapautua silloinkin, kun muut ovat estäneet seurauksen syntymisen, jos tekijä itse on kuitenkin yrittänyt estää seurauksen syntymisen ja ryhtynyt myös sellaisiin toimiin, joilla seuraus tekijän oman käsityksen mukaan estyy ja jotka myös objektiivisesti katsoen olivat kelvollisia tuon seurauksen estämiseen. Rikoksen täyttymispisteen jälkeen tekijän vastuuta voidaan lieventää (84 §:n 1 momentin 6–9 kohta).

Saksa. Rikoslain 24 §:n 1 momentin mukaan yritysvastuusta vapautuu se, joka vapaaehtoisesti luopuu rikoksen enemmästä suorittamisesta taikka estää rikoksen täyttymisen. Jos rikos olisi joka tapauksessa jäänyt täyttymättä, tekijä vapautuu vastuusta, mikäli hän on vapaaehtoisesti ja vakavissaan pyrkinyt estämään rikoksen täyttymisen.

Itävalta. Yrityksestä luopumisesta ja tehokkaasta katumisesta säädetään eri lainkohdissa. Ensin mainittua koskevan rikoslain 16 §:n 1 momentin mukaan vastuusta vapautuu niin vapaaehtoisesti rikoksen täyttämistä luopuva kuin seurauksen syntymisen estäneen rikosentekijä. Pykälän 2 momentissa vastuuvapaus ulotetaan tilanteisiin, joissa teko olisi jäänyt täyttymättä myös ilman tekijän estotoimia, edellyttäen, että rikosta yrit-

tänyt tekijä täyttymisen estävistä seikoista tietämättömänä oli vapaaehtoisesti ja vakavissaan pyrkinyt torjumaan seurauksen syntymisen taikka muutoin estämään rikoksen täyttymisen. Tehokasta katumusta koskevassa rikoslain 167 §:ssä säädetään yksityiskohdaisesti vastuuvapaudesta myös tilanteissa, joissa rikos on jo tullut täytetyksi. Vastuuvapauden ehtona on, että tekijä on korvannut aiheuttamansa vahingon taikka sitoutunut tällaiseen suoritukseen, edellyttäen, että tämä on tapahtunut ennen kuin tekijän henkilö on paljastunut viranomaisille.

3. Nykytilan ongelmia

Yrityksestä luopumista ja tehokasta katumista koskevan säännösten tarpeellisuudesta ei ole epäselvyyttä. Lähinnä on keskustelua käyty sen eräistä yksityiskohdista.

Oikeuskirjallisuudessa säännöksen vastuuehtoja on arvosteltu seuraushakuisuudesta. Vastuusta vapautuminen edellyttää tehokkaassa katumisessa aina, että tekijä on kyennyt estämään seurauksen syntymisen. Ranskaisemista tilanteista, joissa tekijä ei vilpittömästi yrityksistään huolimatta ole onnistunut estämään seurauksen syntymistä, voidaan kuitenkin pitää joissakin tapauksissa kohtuuttomana. Tätä on yleensä pidetty pulmana kaikissa järjestelmissä. Yleisenä ratkaisuna on myöntää vastuuvapaus harkinnanvaraisin perustein siirtämällä tilanteet avoimen vastuuvapaussäännön alaisuuteen, kuten Norjassa, taikka sääntelemällä asiasta tuomitsemattajättämissäännöksin Ruotsin tavoin.

Toinen ongelmakohta koskee vastuusta vapauttamisen mahdollisuutta jo päätyneissä ja täytetyiksi tulleissa rikoksissa. Yleensä tehokkaan katumisen ulottuvuus rajoitetaan yrityksen asteelle. Joissain tilanteissa voisi kuitenkin olla perusteltua vapauttaa tehokkaasti katunut vastuusta myös rikoksen täyttymispisteen tultua ohitetuksi, etenkin milloin vahingot olivat hyvin korjattavissa. Tämäkin ongelma on yhteinen eri järjestelmissä. Niissä tilanteissa, joissa vastuuvapauden laajentaminen täytettyihin rikoksiin on koettu tarpeelliseksi, asiasta on yleensä säädetty rikoslain erityisessä osassa kuten Ruotsissa ja Saksassa. Poikkeuksena on Itävallan rikoslaki, joka mahdollistaa katuvalla vastuuvapau-

den rikoksen tultua jo täytetyksi (167 §). Täydentävänä mahdollisuutena on jälleen toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten soveltaminen.

Useiden maiden kuten Tanskan, Saksan ja Itävallan rikoslaeista poiketen Suomessa ei ole erityissäännöstä niiden tilanteiden varalta, joissa seuraus jää syntymättä muista syistä kuin tekijän omien toimien vuoksi, mutta joissa tekijä on kuitenkin vakaasti pyrkinyt seurausten estämiseen. Poikkeussäännösten tarkoituksena on lähinnä kattaa yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen niin sanotun rangaistavan kelvottoman yrityksen tapauksissa. Näissä rikoksen toteutumatta jääminen ei ole johtunut tekijän estotoimista vaan siitä, että yritys jo alun alkaen oli kelvoton. Säännöksiä on lisäksi sovellettu analogisesti niihin tehokkaan katumisen tilanteisiin, joissa seurauksen syntymättä jääminen on johtunut muista kuin tekijän toimista, joskin myös tekijä on vakavasti pyrkinyt seurauksen estämiseen. Yhtenä sääntelyvaihtoehtona näiden poikkeuksellisten tilanteiden hoitamiseksi on vastuusta vapauttaminen yrityksestä luopumista koskevassa säännöksessä, kuten on tehty Saksassa ja Itävallassa. Tilanteiden mutkikkuus edellyttäisi kuitenkin varsin yksityiskohtaista säännöstä. Toisena mahdollisuutena on tapausten kanavoiminen tuomitsemattajättämissäännösten kautta. Tässä suhteessa nykyisiä säännöksiä voidaan pitää riittävinä. Niissä on tosin ajateltu lähinnä päinvastaista tapausta, toisin sanoen tilannetta, jossa tekijä itse pyrkii seurauksen estämiseen mutta epäonnistuu siten, että seuraus ainakin osaksi kuitenkin toteutuu.

Legaliteettiperiaatteen kannalta selvänä puutteena on, että osallisten asettaminen vastuuseen yrityksestä luopumisen tapauksissa perustuu Suomessa vain oikeuskirjallisuudessa muotoiltuihin periaatteisiin. Erillis-sääntelyn tarve on kiistaton.

4. *Pykälän sisältö*

Yrityksestä luopumisen ja tehokkaan katumisen perustilanteesta säädetään 1 momentissa. Yrityksestä ei ehdotuksen mukaan rangaista, jos tekijä on vapaaehtoisesti luopunut rikoksen täyttämisestä tai muuten estänyt tunnusmerkistössä tarkoitettua seurauksen

syntymisen.

Osallisuustapauksia käsitellään 2 momentissa. Jos rikoksessa on useita osallisia, yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen vapauttaisi tekijän, yllyttäjän tai avunantajan vastuusta vain, jos hän on saanut myös muut osalliset luopumaan rikoksen täyttämisestä tai muuten kyennyt estämään tunnusmerkistössä tarkoitettua seurauksen syntymisen taikka muulla tavalla poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen toteuttamisessa.

Ehdotettu 3 momentti koskee tilannetta, jossa seuraus on tosiasiaa estynyt ja tekijäkin on tähän pyrkinyt, mutta seuraus ei kuitenkaan ole estynyt tekijän toimien ansiosta. Yrityksestä ei rangaistaisi, jos rikos jää täytymättä tai tunnusmerkistössä tarkoitettu seuraus syntymättä tekijästä, yllyttäjistä tai avunantajasta riippumattomasta syystä, mutta hän on vapaaehtoisesti ja vakavasti pyrkinyt estämään rikoksen täyttymisen tai seurauksen syntymisen.

Säännös niin sanotusta kvalifioidusta yrityksestä olisi 4 momentissa. Jos 1—3 momentin perusteella rankaisematta jäävä yritys samalla toteuttaa muun, täytetyn rikoksen, se rikos on rangaistava. Yrityksestä luopumisen ja tehokkaan katumisen vaikutus vastuuseen kuvataan ilmaisulla "yrityksestä ei rangaista". Oikeussystemaattisesti kysymys on kriminaalipoliittisiin perusteisiin rakentuvasta erityisestä vastuuvapauden perusteesta. Vastuuvapaus ei siten perustu siihen, että käsillä olisi puute jossakin rikoksen yleisen tunnusmerkistön täyttymisen ehdoista.

Järjestelmän sisältö säilyisi suurin piirtein entisellään. Asian luonteen vuoksi huomattava osa rajanveto-ongelmista joudutaan jättämään edelleen oikeustieteen ja käytännön varaan. Myös erottelu yrityksestä luopumiseen ja tehokkaaseen katumukseen säilyisi nykyisellään. Sama koskee käytössä olevaa terminologiaa. Niin kauan kuin yritys on vielä kesken, onkin kielellisesti edelleen luontevaa puhua juuri yrityksestä luopumisesta. Sen sijaan puhe tehokkaasta katumuksesta on sikäli harhaanjohtava, ettei vastuuvapaus edellytä aitoa katumusta taikka muutoinkaan eettisesti hyväksyttäviä motiiveja. Korvaavan termin keksiminen ei kuitenkaan ole helppoa. Päättyneiden yritysten yhteydessä on asiallisesti kyse tunnusmerkistön täyttymisen estä-

misestä, mutta ilmaus toisi mieleen lähinnä poliisitoimet. Epätarkkanakin kieleen jo juurtunut termi tehokas katumus on sittenkin tarjolla olevista paras. Lakitekstissä käytettäisiin kuitenkin ajanmukaisempaa muotoa "tehokas katuminen".

Yrityksestä luopumisen ja tehokkaan katumisen varsin tiukkoja vastuuvapausehtoja olisi eräissä määrätilanteissa syytä lieventää. Lakitekniseltä kannalta tyydyttävimpään ratkaisuun päästään kanavoimalla nämä vaikeasti kuvattavat tilanteet toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten kautta. Tämä koskee tapauksia, joissa tekijä ei pyrkimyksistään huolimatta ole kyennyt estämään seurauksen syntymistä, samoin kuin tilanteita, joissa seurauksen syntyminen on estynyt tekijän toimista riippumatta. Sama koskee seurausten poistamisyrityksiä ja vahinkojen korvaamista rikoksen tultua täytetyksi.

Pykälän 1 momentissa säädetään sekä yrityksestä luopumisesta että tehokkaasta katumisesta.

Yrityksestä luopuminen. Jos tekijä vapaaehtoisesti on luopunut rikoksen täyttämisestä, kyseessä on yrityksestä luopuminen. Yrityksestä luopuminen on mahdollista vain edellyttäen, että käsillä on niin sanottu päättämätön yritys. Lähtökohtaisesti yritystä voidaan pitää päättäneenä, jos tekijä itse on sitä mieltä, että hän on tehnyt kaiken vaadittavan rikoksen toteuttamiseksi. Yrityksen tultua päätetyksi siitä ei enää voida luopua, vaan vastuuvapaus edellyttäisi aktiivisia toimia tavalla, johon viitataan jäljempänä selostetun tehokkaan katumisen tapauksessa. Mutta jos tekijä katsoo, että suunnitelma on vasta puoliessään, ei yritys ole päättynyt, vaan siitä voidaan vielä luopua.

Päättäneen ja päättämättömän yrityksen välistä rajaa joudutaan täsmentämään erityisesti niissä tapauksissa, joissa rikoksen on ajateltu toteutuvan peräkkäisten, tarvittaessa toistettavienkin, tekojen avulla. Tällöin ei asiaa voi ratkaista pelkkien subjektiivisten, tekijän tekosuunnitelmaa koskevien perusteiden nojalla. Jos näet yleisen elämäkokemuksen mukaan jo ensimmäisenkin osateon voisi ajatella johtavan rikoksen täyttymiseen, voisi yritystä pitää päättäneenä, eikä vastuusta vapautuminen voi tapahtua enää pelkän passiivisuuden nojalla. Näin siitä huolimatta,

ettei ensimmäisen ohilaukauksen ampunut tekijä subjektiivisessa suhteessa pidä yritystään vielä päättäneenä. Riittää, että jo tapahtunutta voisi yleisen elämäkokemuksen mukaan ja normaalioloissa pitää riittävänä synnyttämään tavoitellun tuloksen. Joka ampui ensimmäisen laukauksen ohi, on jo syyllistynyt rangaistavaan yritykseen, vaikka teon suunnitelman mukainen toteuttaminen vielä onkin kesken.

Tehokas katuminen. Rikosta yrittänyt vapautuu vastuusta myös, milloin hän on muutoin estänyt tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntymisen. Lainkohta viittaa tehokkaaseen katumiseen. Nykyisen lain sanamuoto "ehkäissyt sen vaikutuksen, joka tekee rikoksen täytetyksi" ehdotetaan korvattavaksi kielellisesti ajanmukaisemmalla ilmauksella. Muutoksella ei tavoitella soveltamiskäytännön muuttamista.

Tehokas katuminen tulee käyttöön päättäneiden yritysten tilanteissa, eli kun tekijä on tehnyt jo kaiken tarvittavan, mutta seuraus ei ole vielä syntynyt. Vaikka puhuminen katumuksesta tai katumisesta viittaa aitoon ja pysyvämpään mielentilan ja asennoitumisen muutokseen, ei säännöksen soveltamista ole sidottu tämänkaltaisiin kriteereihin. Tekijän motiiveille ei aseteta muuta edellytystä kuin se, että hän toimii vapaaehtoisesti.

Vastuusta vapauttamisen yhtenä ehtona on, että tekijä onnistuu pyrkimyksissään. Vilpittömään yritys seurausten estämiseksi ei vapauttaisi vastuusta, mikäli tekijä ei onnistuisi estoyrityksissään. Tarvittavan joustomahdollisuuden tarjoavat syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä sekä viime kädessä rangaistuksen mittaamista koskevat säännökset. Ne eivät edellytä onnistumista, vaan pelkkä pyrkimys seurausten estämiseen riittää.

Estämistä koskeva ehto sisältää tarkkaan tulkiten myös kausaliteettivaatimuksen. Jos tekijän yrittäessä estää seurauksen syntymisen tuo seuraus estyy, mutta tämä tapahtuu kolmannen henkilön väliintulon johdosta, vastuusta vapautumisen edellytykset eivät tarkasti ottaen olisi käsillä. Näissä tilanteissa kohtuuttomat lopputulokset on mahdollista välittää soveltamalla toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Sama koskee yrityksestä luopumista niin sanotun kelvottoman yrityksen tapauksessa. Kun seuraus ei muu-

toinkaan olisi tullut täytetyksi, ei tekijä ole omilla toimillaan sitä voinut myöskään estää. Rikoksen vaarattomuus yhdistyneenä tekijän subjektiviisiin pyrkimyksiin perustaa tässä vastuuvapauden.

Vapaaehtoisuutta koskeva vaatimus. Subjektiviisessa suhteessa edellytetään vapaaehtoisuutta. Vapaaehtoisuutta koskeva vaatimus koskee molempia laissa säädelyjä tilanteita, olkoonkin, että aktiivista toimintaa edellyttävässä tehokkaassa katumisessa ehdon voi otaksua täyttyvän helpommin. Voimassa olevassa laissa käytetty ilmaisu "omasta tahdostaan, eikä ulkonaisten esteiden tähden" antoi aiheita eräisiin kriteerien keskinäistä korvaavuutta koskeviin tulkintaongelmiin: onko esimerkiksi ulkoinen este aina samalla tulkittava seikaksi, joka poistaa vapaaehtoisuuden, ja onko vastaavasti vapaaehtoisuuden poistava seikka aina ulkoinen este? Näiden asiallisesti turhien ongelmien välttämiseksi ehdotetussa säännöksessä puhutaan suoraan vapaaehtoisuudesta ilman, että uudella sanamuodolla tavoitellaan muutosta tulkintakäytäntöön.

Oikeuskirjallisuudessa esitetyn säännön mukaan luopuminen on vapaaehtoista, jos tekijän ajattelua voi kuvata lausein: "Minä en tahdo pyrkiä päämäärääni, vaikka voisinkin." Luopuminen ei täytä vapaaehtoisuusvaatimusta, jos tekijän motivaatiota voi kuvata lausein: "Minä en pääse päämäärääni, vaikka tahtoisinkin." Vapaaehtoisuuden poistavat paitsi todelliset, myös täytäntöönpanoa kohtaavat kuvitellut ulkoiset esteet. Tekijä esimerkiksi luulee ulkoisten esteiden kohtaavan täytäntöönpanoa, vaikka sellaisia ei todellisuudessa ole. Selkeänä esimerkkinä vapaaehtoisuuden poistavista esteistä on tilanne, jossa ulkoiset seikat estävät tekijää pääsemästä päämääräänsä, esimerkiksi kun tekovälineet pettävät. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1993:103 tekijä, joka oli luopunut surmaamisesta sen vuoksi, ettei ase ollut lauennut, tuomittiin tapon yrityksestä. Sen sijaan luopuminen on tulkittavissa vapaaehtoiseksi tilanteissa, joissa myöhemmän ilmitulemisen seuraukset ovat luopumisen motiivina. Se, että teko näyttäytyy tekijälle aikaisempaa vähemmän houkuttelevana vaihtoehtona, ei sinänsä poista luopumisen vapaaehtoisuutta.

Omaisuuuden täydellinen tavoittamattomuus

tai teon kohdistuminen vain määrättyyn omaisuuteen voi perustaa vastuuvapauden jo sillä perusteella, ettei käsillä ole kelvollista yritystä, jos mahdollisuus on johtunut muusta kuin satunnaisesta syystä. Jos omaisuus on vain satunnaisesta syystä tavoittamaton tai lajiltaan toisenlaista kuin tekijä oli ajatellut, tulee arvioitavaksi seikan vaikutus vapaaehtoisuuteen. Tilanteessa, jossa auki murrettu kassakaappi osoittautui tyhjäksi, kyse on normaalisti vapaaehtoisuuden poistavasta ulkoisesta esteestä. Tämä pätee myös tilanteeseen, jossa saalis rikosta suoritettaessa osoittautui odotettua hankalammaksi myydä tai muuttaa rahaksi ja tekijä tästä syystä jätti anastuksen sikseen. Ryöstön aloittanut, joka jättää yrityksen kesken sen vuoksi, että uhri olikin aseistautunut, ei jätä rikosta tekemättä vapaaehtoisesti nyt tarkoitettussa mielessä.

Rajanveto sen välillä, milloin omaisuus on vain oletettua hankalammoin saavutettavissa, jolloin luopuminen ei olisi vapaaehtoista, ja milloin hankaluudet ovat niin suuret, ettei kohteen puuttumisen vuoksi käsillä ole edes luopumiskelpoista tilannetta, on varsin hankalaa. Yleiseksi lähtökohdaksi voidaan asettaa, että vapaaehtoisuus on suljettu pois, jos tekijä pitää rikoksen toteuttamista joko mahdollisena tai olennaisesti hankalampana tai suurempia riskejä sisältävänä kuin mitä oli ennalta ajatellut ja tämä muuttunut käsitys perustuu ulkoisissa olosuhteissa tapahtuneisiin muutoksiin. Päätöksen pitää olla myös lopullinen. Pelkkä täytäntöönpanon lykkääminen toiseen kertaan ei riitä. Toisaalta tilanteessa, jossa tekopäätös jää epämääräiseen tilaan siten, että tekijä myöhemmin yrittää toteuttaa rikoksen, riittää, että hän ei ole ajatellut mahdollista myöhempää yritystä edellisen jatkamistoimeksi. Tilapäinen luopuminen ajatuksin myöhemmin toteuttaa rikos ei ole yrityksestä luopumista, sitä vastoin myöhemmän toimen jättäminen sikseen jo käy sellaisesta luopumisesta.

Säännös rajoittaa ainoastaan yritysvastuuta. Rikoksella loukatun olotilan palauttaminen ei vapauta vastuusta, jos rikos on jo tullut täytetyksi. Tapauksessa KKO 1986 II 68 asianomistajalta väkivalloin kassin ottaneet syytetyt tuomittiin ryöstöstä, vaikka he olivat välittömästi palauttaneet kehnoksi saaliiksi

osoittautuneen kassin takaisin asianomistajalle.

Vaikkei jo täytetyksi tullutta rikosta voida enää tehokkaasti katua, saattaa aktiivinen rikoksen vaikutusten jälkikäteinen poistaminen johtaa toimenpiteistä luopumiseen. Seikalla on lisäksi merkitystä rangaistuksen mittaamisessa. Määrätyissä tunnusmerkistöissä on myös asiaa koskevia erityissäännöksiä, joiden voimasta vastuu saattaa tyystin sulkeutua pois.

Yrityksestä luopuminen vapauttaa vastuusta vain tilanteissa, joissa yrityksen rankaiseminen perustuu yleisiin yritysopillisiin rakenteisiin. Luopumisella ei ole vaikutusta niin sanotussa yritysrikoskessa, jossa yritys on tunnusmerkistöissä rinnastettu täytettyyn tekkoon. Tällöin yrityskin täyttää rikoksen tunnusmerkistön, eikä vastuusta vapautuminen rikoksen täyttymispisteen jälkeen ole mahdollista. Näissäkin tapauksissa voidaan turvautua tuomitsemattajättämissäännöksen sallimaan harkintaan.

2 momentti. Momentissa säädetään yrityksestä luopumisen ja tehokkaan katumisen vaikutuksesta osallisuustilanteissa. Osallisuusopin noudatetun aksessorisuusvaatimuksen nojalla yllyttäjän ja avunantajan vastuu on yhteydessä päätekkoon siten, että pääteon pitää täyttää rangaistavuuden edellytykset in abstracto. Toisaalta osallisten vastuu arvioidaan subjektiivisessa suhteessa itsenäisesti. Jos tunnusmerkistöön liittyy joitain erityissäännöksiä, jotka korottavat tai alentavat jonkun osallisen vastuuta, ei näillä ole vaikutusta muiden vastuuseen. Yrityksestä luopumista ja tehokasta katumista saattaisi periaatteessa pitää sellaisena erityisenä henkilölä koskevana olosuhteena, joka vaikuttaa vain sellaisen osallisen vastuuseen, jota tuo olosuhde sillä hetkellä sattuu koskemaan. Tämä vastaisi myös nykyisen 5 luvun 4 §:n ilmaisemaa osallisten vastuun itsenäisen arvotamisen periaatetta. Kriminaalipoliittisista syistä näin ei kuitenkaan ole menetelty, vaan vastuusta vapautumisen edellytykseksi on asetettu, että yrityksestä luopuva tai tehokkaasti katuva kykenee ulottamaan tuon olosuhteen koskemaan myös muita osallisia.

Asiasta on erityissäännös useiden maiden rikoslaeissa. Sen sijaan Suomessa kysymys on jätetty oikeuskirjallisuuden varaan. Koska

kyse on vastuun laajennuksesta siitä, mitä yleiset lakiin kirjatut vastuuperiaatteet muutoin merkitsisivät, on asiasta säädettävä laila. Tämän vuoksi pykälään ehdotetaan 2 momentiksi säännöstä, jonka mukaan jos rikoksessa on useita osallisia, yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen vapauttaa tekijän, yllyttäjän tai avunantajan vastuusta vain, jos hän on saanut myös muut osalliset luopumaan rikoksen täyttämisestä tai muuten kyennyt estämään tunnusmerkistöissä tarkoitettujen seurauksen syntymisen taikka muulla tavalla poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen toteuttamisessa. Vastuuvapauden saavuttamiseen on siten tarjolla kolme eri tapaa. Säännöksen soveltamisen kannalta on selkeämpää tarkastella tilanteita erikseen eri osallisuusmuotojen kannalta.

Osallinen vapautuisi vastuusta ensinnäkin, jos hän on saanut myös muut osalliset luopumaan rikoksen täyttämisestä. Yllyttäjä voi tehokkaasti katumalla vapautua vastuusta, jos hän kykenee estämään rikoksen toteutumisen. Milloin päätekiä ei vielä ole tekemästään päätöksestä huolimatta ryhtynyt täytäntöönpanoon, yllyttäjä voi mitätöidä yllytyksen merkityksen saamalla tämän luopumaan päätöksestään tai estämällä itse rikoksen täytäntöönpanon. Tällöin vastuuvapaus perustuu puhtaasti aksessorisuuteen. Yllyttäjä on vastuusta vapaa, koska käsillä ei ole rangaistavaa päätekoa tai sen yritystä. Säännöstä tarvitaan ennen kaikkea niitä tilanteita varten, joissa päätekiä on jo ehtinyt toimia tavalla, joka perustaa hänen kohdaltaan rangaistusvastuun. Jos päätekiä on jo ryhtynyt täytäntöönpanotoimeen siten, että käsillä on rangaistava yritys, yllyttäjän vastuuvapaus edellyttää yrityksestä luopumista, jonka saa aikaan yllyttäjä. Tämä vapauttaa sekä yllyttäjän että päätekiän. Vastuuvapaus edellyttää siten, että yllyttäjä onnistuu keskeyttämään päätekiän toiminnan. Avunantaja voi vapautua vastuusta saamalla päätekiän luopumaan yrityksestä, taikka jos yritys on jo päättynyt, avunantaja voi vapautua vastuusta vain estämällä seurauksen syntymisen joko omalla toiminnalla tai muiden avustuksella. Sama pätee valmisteluun.

On kuitenkin mahdollista, että päätekiä tai tämän kumppani jatkaa osallisen luopumisesta ja mahdollisista keskeytysyrityksistä huo-

limatta rikoksen toteuttamista. Tällöin luopunut tai katunut osallinen voi vapautua vastuusta, mikäli hän on muulla tavalla poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen toteuttamisesta. Osallinen, joka kykenee eliminomaan oman toimintansa kausaalisen merkityksen, voi siis vapautua vastuusta. Jos yllytystilanteessa päätekiä tekee rikoksen yllyttäjän luopumisesta huolimatta, mutta kuitenkin muista syistä kuin yllyttäjän synnyttämän tekopäätöksen vuoksi, on yllyttäjän toiminnan kausaalinen merkitys kadonnut ja hän voi vapautua vastuusta yleisten sääntöjen mukaan. Päätekiä, joka toimii nyt itsenäisenä, joutuu sen sijaan vastuuseen. Vastaavasti avunantaja voi saada eliminoiduksi oman toimintansa myötävaikuttavan merkityksen esimerkiksi pyytämällä takaisin ennen käyttöä rikosentekijälle toimittamansa välineen. Vapautumisen ehtona tällöin on, ettei avustaminen kuitenkaan vaikuta psyykkisenä avunantona.

Kolmas tilanne koskee päättynyttä yritystä ja tehokasta katumista. Vastuusta vapautuminen on mahdollista, jos tekijäkumppani, yllyttäjä tai avunantaja on muutoin kyennyt estämään tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntymisen joko estämällä seurauksen itse tai muiden välityksellä.

Jos tekijä on omasta tahdostaan vetäytynyt rikoksesta, mutta toimellaan toteuttanut toisen rikoksen tunnusmerkistön eli kyseessä on kvalifioitu yritys, vastaa yllyttäjä yllytyksestä alkuperäisen rikoksen yritykseen, kun taas tekijä vastaa vain jo toteutuneesta lievemmin rangaistavasta täytetystä rikoksesta. Jos taas rikoksen täytäntöönpano on estynyt yllyttäjän väliintulon johdosta samanlaisin tuloksin (tilanteessa on syntynyt erillisenä rikoksena rangaistava vahinkoseuraus), yllyttäjä vastaa vain jo aikaansaadusta oikeudenloukkauksesta, kun taas tekijä vastaa aikomansa rikoksen yrityksestä. Tekijää tämä vastuu kohtaa vain, jos alkuperäisen rikoksen yrityksestä luopuminen ei ole luettavissa vapaaehtoiseksi. Jos luopuminen on vapaaehtoista — esimerkiksi yllyttäjän suostuttelun tuloksena tapahtuvaa luopumista voitaneen pitää tässä tarkoitetulla tavalla vapaaehtoisena — päätekiä vapautuu yritysvastuusta.

3 momentti. Vastuuvapaus tehokkaan katumisen tilanteessa edellyttää, että tekijä tai

muu osallinen onnistuu estämään seurauksen syntymisen. Perussäännöshän vaatii, että rikos jää täyttymättä tai seuraus tulee estetyksi nimenomaan tekijän omien toimien kautta. Se, että seuraus tulee estetyksi ulkopuolisen toimin, ei poista tekijän vastuuta. Joissain tilanteissa ehdoton vaatimus tekijän toimien ja seurauksen estymisen välisestä syy-yhteydestä johtaisi kuitenkin kohtuuttomiin lopputuloksiin. Näin etenkin tilanteissa, joissa ulkopuolinen on toimillaan estänyt rikoksen täyttymisen tai seurauksen syntymisen samalla kun tekijä itse on pyrkinyt samaan päämäärään. Se, ettei tekijä ole onnistunut estämään seurauksen syntymistä, on johtunut siitä, että joku toinen on omilla toimillaan tähän kyennyt. Käsillä on siis tilanne, jossa seuraus on tosiasiallisesti estynyt ja tekijäkin on tähän pyrkinyt, mutta seuraus ei ole estynyt tekijän toimien ansiosta. Kun tekijä ei ole estänyt seurauksen syntymistä säännöksessä edellytetyllä tavalla, hän ei myöskään voisi vedota tehokasta katumista koskevaan säännökseen. Tekijän rankaisemista olisi tässä tilanteessa kuitenkin pidettävä monella tapaa kohtuuttomana. Tuon kohtuuttomuuden välttämiseksi ehdotetaan pykälän 3 momenttiin otettavaksi erityissäännös.

Säännösehdotuksen mukaan sen lisäksi mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, yrityksestä ei rangaistaisi, milloin rikos jää täyttymättä tai tunnusmerkistössä tarkoitettu seuraus syntymättä tekijästä, yllyttäjistä tai avunantajasta riippumattomasta syystä, mutta hän on vapaaehtoisesti ja vakavasti pyrkinyt estämään rikoksen täyttymisen tai seurauksen syntymisen. Poikkeussäännöksellä on merkitystä ennen kaikkea tehokkaan katumisen tilanteissa. Säännös ei rajaa niitä syitä, joiden ansiosta seuraus jää syntymättä tai rikos täyttymättä. Edellytetään vain, että kyse on tekijästä, yllyttäjistä tai avunantajasta riippumattomasta syystä. Kyseessä voi olla kolmannen henkilön väliintulo, mutta yhtä lailla tapahtumien kulkuun voivat säännöksessä tarkoitetulla tavalla vaikuttaa puhtaat luonnontapahtumat.

4 momentti. Momentissa säädetään niin sanotusta kvalifioidusta yrityksestä. Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa päättymätön yritys, josta on luovuttu, tai päättynyt yritys, jota on tehokkaasti kaduttu, kuitenkin sellaisenaan toteuttaa muun rikoksen tunnusmerkistön.

Niinpä esimerkiksi raiskauksen yrityksestä luopunut on teollaan jo hyvinkin saattanut toteuttaa täytetyn pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön. Tällaisessa tilanteessa raiskauksen sikseen jättäminen ei saata vaikuttaa jo toteutetun rikoksen johdosta seuraavaan vastuuseen. Tätä tarkoittaen säännöksessä todetaan, että vastuu täytetyn rikoksen osalta arvioidaan sitä koskevien omien säännösten mukaan.

Tapauksessa KKO 1990:9 A oli lyömällä B:tä veitsellä kaulaan ja kylkeen tahallaan yrittänyt tappa B:n. A oli kuitenkin heti tämän jälkeen sairasauton hankkimalla saattanut B:n hoitoon niin ajoissa, että tämän henki oli saatu pelastetuksi. Kun syytetty siten oli omasta tahdostaan ehkäissyt sen vaikutuksen, joka tekee rikoksen täytetyksi, häntä ei tuomittu rangaistukseen tapon yrityksestä, vaan törkeästä pahoinpitelystä. Vastaavasti ratkaisussa KKO 1993:44 A:ta, joka oli omasta tahdostaan omilla toimillaan ja hälyttämällä palokunnan ehkäissyt asuinhuoneistossaan sytyttämänsä tulen leviämisen talon rakenteisiin, ei tuomittu rangaistukseen murhapolton yrityksestä, vaan ainoastaan yritykseen sisältyneestä varomattomasta tulenkäsittelystä.

5. Valmistelusta luopuminen

Rikoslain 4 luvun 3 §:n 2 momentissa on vaikeasti tulkittava säännös, jonka mukaan rangaistavasta valmistelusta on noudatettava, mitä 2 §:ssä yrityksestä on säädetty. Säännös voidaan ymmärtää monin eri tavoin.

Yksi tapa tulkita säännöstä on katsoa, että rangaistavasta valmistelusta luopuminen koskee juuri tuosta valmistelukoksesta luopumista. Kun tähän luopumiseen on sovellettava mitä rikoslain 4 luvun 2 §:ssä on säädetty, se tarkoittaa, että vetäytyminen on arvioitava 2 §:n sääntöjen mukaan. Tulkinta, vaikkakin ilmeisesti oikeuskirjallisuudessa vallitseva, johtaisi kuitenkin lukuisiin vaikeuksiin. Kun valmistelukosten yritystä ei missään ole säädetty rangaistavaksi, ei erilliselle yrityksestä luopumismahdollisuudelle ole käyttöä. Jos taas valmistelukoksesta luopuminen voitaisiin arvioida suoraan yrityksestä luopumista koskevan perussäännöksen kautta, jolloin viittaus olisi niin ikään tarpeeton. Myöskään tehokas-

ta katumista koskeva mahdollisuus ei toteutuisi, koska rikoksen tultua täytetyksi tämä mahdollisuus poistuu. Jos taas valmistelukoksesta ei täyty, ei siitä yrityskriminalisoinnin puuttuessa muutoinkaan seuraa vastuuta. Koska 4 luvun 3 §:n 2 momentin soveltaminen rakentuu saman luvun 2 §:n yleisten soveltamisedellytysten varaan, säännös ei johdaisi missään oloissa vastuusta vapauttamiseen.

Säännöstä voi tulkita myös siten, että siinä viitattaisiin siihen rikokseen, jonka valmistelusta on kysymys. Lainkohta olisi ymmärrettävä siten, että valmistelu jää rankaisematta, jos tekijä luopuu valmistelemansa rikoksen täyttämisestä tai tehokkaasti katuu tuon rikoksen osalta. Tällainen säännös olisi kuitenkin kriminaalipoliittisesti varsin arveluttava. Jos vastuu valmistelukriminalisoinnin tunnusmerkistön täyttävästä teosta poistuisi sillä, että tekijä jättää valmistelun kohteena olevan rikoksen tekemisen sikseen, putoaisi pohja koko valmistelukriminalisoinnilta. Jos näet valmistelukoksesta seuraisi vastuu vain silloin kun pääririkoksesta tai sen yrityksestä seuraa vastuu, olisi valmistelukriminalisointi asiallisesti tarpeeton.

Kolmas vaihtoehto olisi katsoa säännöksen viittaavan itse valmistelukriminalisointiin, mutta siten, että valmistelusta voisi luopua vielä tunnusmerkistön tultua täytetyksi. Tekijä vapautuisi esimerkiksi törkeän huumausainerikoksen valmistelusta mitätöimällä tekonsa siihenastiset vaikutukset. Säännöksen syntyhistoria osoittaa, että juuri tämä on ollut rikoslainsäätäjien alun alkaen tavoittelema lopputulos. Tällaisessa tilanteessa valmistelusta luopumisen vastuuvapaus voisi olla hyvinkin perusteltua. Arvioitaessa tilanteet 4 luvun 2 §:n 1 momentin kautta, jolloin rikoksen täyttymisen estäminen poistaa katumusmahdollisuuden, vastuusta vapauttaminen ei enää ole mahdollista.

Selitys ilmeiselle ristiriidalle on, että rikoslain varhaisempiin ehdotusvaiheisiin sisältyi myös sellaisia valmistelukriminalisointeja, joiden osalta tehokkaasti katunut tekijä olisi voinut vapautua vastuusta erityissäännösten nojalla myös tilanteessa, jossa valmistelukoksesta oli tullut muodollisesti täytetyksi. Lopputuloksena kaikki yrityksestä luopumista ja tehokasta katumista koskevat tilanteet päätettiin säännellä yleiseen osaan sijoitettavalla

syntetisoidulla säännöksellä. Tämä koski myös valmistelua, jonka osalta yleiseen osaan otettiin nykyisessä laissa oleva viittaus. On ilmeistä, että lainsäätäjä otaksui näin mahdollistavansa vastuusta vapauttamisen valmistelukriminalisointien tapauksissa myös tunnusmerkistön tultua täytetyksi, edellyttäen, että tekijä onnistuu poistamaan rikoksen vaikutukset. Kun yrityksestä luopumista koskeva perussäännös kuitenkin puhuu sen vaikutuksen estämisestä, joka tekee rikoksen täytetyksi, ei valmisteluteostakaan voi luopua rikoksen tultua täytetyksi.

Voimassa olevan rikoslain yleisen osan säätäjälle näkyy siten uudistuksen viime vaiheissa sattuneen erehdys. Sen tuloksena lakiin otettiin valmistelusta luopumista koskeva säännös, joka on vailla soveltamisen mahdollisuuksia. Valmistelusta luopumista koskeva 4 luvun 3 §:n 2 momentti voidaan siis kumota säätämättä mitään sen tilalle. Vastuuvapaus voidaan nykyisellään kanavoida tuomitsematta jättämistä koskevan kohtuusperusteen kautta. Jos vastuusta vapauttamiseen on valmistelutyypissä kriminalisoinneissa tätä laajempi tarve, asia tulee parhaiten arvioitavaksi rikoslain erityisessä osassa. Näin asia onkin yleensä ratkaistu maissa, joissa valmistelusta rangaistaan saman rakenteen mukaan kuin Suomessa. Saksassa valmistelusta luopumisesta on erillissäännökset. Ruotsissa valmistelusta luopumiseen sovelletaan, mitä yrityksestä luopumisesta säädetään, mutta siellä valmistelun ja yrityksen rankaisemista koskevien säännösten rakenteet ovat keskenään samanlaiset.

B. Osallisuudesta

Yleisiä huomautuksia

1. Osallisuusmuotojen erottelu

Usein rikoksiin liittyy eri henkilöiden yhteistoimintaa. Useamman henkilön osallistuksessa rikoksen toteuttamiseen on ratkaistava, kuinka vastuu jaetaan eri osallisten kesken. Vastuunjako voidaan toteuttaa joko yhtenäisvastuuperiaatteen tai osallisten erilliseen vastuun pohjalta. Yhtenäisvastuulle rakentuvissa järjestelmissä jokainen rikokseen myötävaikuttanut tuomitaan tekijänä, jolloin erot osallis-

ten toiminnassa otetaan huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Järjestelmä on käytössä muun muassa Norjassa ja Itävallassa. Erillisvastuuta toteuttavissa järjestelmissä tehdään ero tekijävastuun ja niin sanotun varsinaisen osallisuusvastuun eli yllytyksen ja avunannon välillä. Erillisvastuun pohjalle rakentuva järjestelmä on käytössä muun muassa Suomessa ja Saksassa. Muista pohjoismaista Ruotsi ja Tanska sijoittuvat myös tähän ryhmään, joskin osallisuusmuotojen erotelua ei näissä maissa ole toteutettu yhtä tarkasti.

Erillisvastuulle perustuvissa järjestelmissä on vahvistettava ne perusteet, joiden nojalla tehdään eri osallisuusmuotojen välillä. Osallisten välillä tehtävä ero perustuu joko objektiivisiin tai subjektiivisiin seikkoihin taikka näiden yhdistelmiin. Subjektiivisen osallisuusteorian mukaan huomio kiinnitetään suhtautumiseen, asennoitumiseen ja tarkoituksiin. Objektiivisen osallisuusteorian mukaan ero perustuu ulkoisiin seikkoihin. Muodollisobjektiivinen teoria kiinnittää huomionsa kirjaimellisesti tulkittuun ulkoiseen teonkuvaukseen. Tekijänä voi olla vain se, joka täyttää kaikki teonkuvauksen olennaiset tunnusmerkit, mikä usein rajaisi tekijävastuun tavattoman ahtaaksi. Aineellisobjektiiviset teoriat ovat kompromissi muodollisobjektiivisten ja subjektiivisten teorioiden välillä. Yhteistä subjektiivisille teorioille on vaatimus yhteisestä tekopäätöksestä tai vastaavasta subjektiivisväritteisestä edellytyksestä. Objektiivisessä suhteessa edellytetään yleensä, että eri osallisten tekojen merkitystä painotetaan ja punnitaan myös aineelliselta kannalta; jokin käyttäytyminen voi olla ratkaisevampaa kuin toinen. Se, kuinka tämä punninta tehdään ja mitä kriteereitä seuraten, vaihtelee.

Erillisvastuuta toteuttavassa järjestelmässä osallisten vastuu on määrättyyn pisteeseen saakka sidoksissa päätekijän teon rangaistavuuteen. Puhutaan osallisten vastuun aksessorisuudesta. Sen mukaan, kuinka tarkasti pääteon rangaistavuus määrittää osallisten toiminnan rangaistavuuden, puhutaan vastavasti vahvuudeltaan eritasoisesta aksessorisuudesta. Vahvimmillaan aksessorisuus merkitsisi, että osallisten rankaiseminen aina edellyttäisi päätekijän rankaisemista ja sa-

masta teosta. Jos päätekijää ei saataisi kiinni tai hän muusta syystä välttäisi vastuun, myös osalliset vapautuisivat vastuusta. Aksessorisuusvaatimusta on tästä kuitenkin lievennetty kaikissa tunnetuissa järjestelmissä. Tämä koskee etenkin subjektiivisia seikkoja. Onkin vaikea hyväksyä, että tekijän subjektiivisilla seikoilla saisi olla sama merkitys osallisten vastuuseen kuin ulkoisille teonpiirteillä. Jälkimmäisten osalta avunantaja ja yllyttäjä voivat itse arvata, mihin ovat apua antamassa tai tekijää yllyttämässä. Jos taas osallisen vastuuseen vaikuttaisivat ratkaisevasti myös vaikeasti havainnoitavat päätekijän subjektiiviset seikat, seuraukset saattaisivat oikeusturvan kannalta olla ongelmallisia.

2. Nykytila

Suomessa osallisten vastuu on toteutettu erillisvastuun pohjalta. Rikoksen tekemisen muotoina erotetaan tekijävastuu ja varsinainen osallisuus. Tekijävastuu kattaa kolme tilannetta: välitön (varsinainen) yksin tekeminen, rikoskumppanuus ja välillinen tekeminen. Rikoskumppanuudessa kukin kumppani tuomitaan tekijänä. Välillisessä tekemisessä tekijävastuu kohtaa sitä, joka tekee rikoksen toista välikappaleena käyttäen. Varsinainen osallisuus kattaa kaksi tilannetta, yllytyksen ja avunannon. Osallisten vastuu on meillä varsin pitkälle sidoksissa päätekijän tekoon.

Osallisuutta koskevat säännökset on sijoitettu rikoslain 5 lukuun. Laissa on säädetty rikoskumppanuudesta, yllytyksestä ja avunannosta. Tekijävastuusta ja välillisestä tekemisestä ei ole säännöksiä. Lisäksi laissa säädetään niin sanottujen erityisten henkilökohtaisten olosuhteiden vaikutuksesta osallisten vastuuseen.

2.1. Tekijävastuu ja rikoskumppanuus

Rikoslain 5 luvun 1 §:n mukaan jos "kaksi tahi useammat ovat yhdessä tehneet rikoksen; rangaistakoon itsekukin rikoksen tekijänä". Yhdessä tekeminen perustaa siten tekijävastuun. Tarkempien tekijävastuun ehtojen erittely on jäänyt oikeustieteeseen käytännön tehtäväksi. Tekijävastuun ala rajautuu ennen kaikkea avunantovastuun kautta. Periaatteet,

joiden nojalla tehdään ero avunantajan ja tekijäkumppanuuden välillä, määräävät tekijävastuun alan.

Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa edustetun kannan mukaan ero osallisuusmuotojen välillä tulisi tehdä tekojen muodollisen laadun perusteella. Tekemiseksi katsottaisiin siten täytäntöönpanotoimen suorittaminen tai siihen osallistuminen, avunannoksi taas toimi, joka tekee täytäntöönpanotoimen mahdolliseksi tai edistää sitä. Tämä kuitenkin vain siirtää itse pääkysymystä, sillä seuraavaksi olisi määriteltävä itse täytäntöönpanotoimi. Tätä tehtävää oikeuskirjallisuudessa ei ole tyydyttävästi kyetty ratkaisemaan.

Oikeuskäytännössä paino on usein ollut ai-neellisoikeuksilla perusteilla. 1970-luvulla korkein oikeus antoi joukon ennakkopäätöksiä, joissa paino varsin selvästi oli muissa kuin muodollisoikeuksissa kriteereissä. Niinpä tapauksessa KKO 1974 II 82 syytetty, joka oli hankittuaan rakennuksen ulko-oven avaimen yhdessä kahden muun henkilön kanssa suunnitellut anastuksen suorittamisen, kuljettanut nämä henkilöt autolla rikospaikalle, odottanut heitä autossa ja kuljettanut heidät sieltä pois sekä saanut osan anastetuista rahoista, tuomittiin törkeästä varkaudesta tekijänä eikä vain avunantajana. Ratkaisussa KKO 1975 II 40 syytetty, joka oli suunnitellut ryöstön yhdessä kahden muun henkilön kanssa, käyttänyt sen toteuttamisessa luvattomasti käyttöönotettua henkilöautoa, odottanut nopean paon varmistamiseksi autossa pankkiin anastusta suorittamaan menneitä rikoskumppaneitaan ja saanut osan pankista ryöstetyistä rahoista, tuomittiin tekijänä eikä vain avunantajana. Myös tapauksessa KKO 1983 II 4 rikoksen suunnitteluun ja muulla tavoin sen toteuttamiseen vahvasti myötävaikuttanut henkilö tuomittiin tekijänä.

Joissain tapauksissa osallisten vastuu on ulotettu hyvinkin pitkälle. Ratkaisussa KKO 1988:42 A ja B olivat päättäneet tilata taksin, surmata sen kuljettajan sekä anastaa sen jälkeen auton ja kuljettajan rahat. Tällöin he olivat keskustelleet muun muassa surmaamispaikasta. Matkan aikana A oli pyytänyt taksiautoilija C:tä pysäyttämään autonsa syrjäiselle paikalle ja ampumalla surmannut C:n. Sen jälkeen A ja B olivat ottaneet auton käyttöönsä B:n ryhtyessä sitä kuljettamaan ja

anastaneet autosta rahaa. Kun C:n surmaaminen oli tehty A:n ja B:n ennalta yhdessä laaditun suunnitelman mukaisesti ja yhteisen päämäärän saavuttamiseksi, B tuomittiin tekijänä rangaistukseen C:n surmaamisesta. Kysymyksessä oli äänestyspäätös. Enemmistön mukaan tekijävastuuseen riitti, että surmaaminen oli tehty ennalta yhdessä laaditun suunnitelman mukaisesti ja yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Jos tekijävastuun ehdoksi asetetaan paitsi yhteisymmärrys myös yhdessä toimiminen, tapaus on kiistanalainen.

2.2. Välillinen tekeminen

Oikeuskirjallisuudessa esitetty määritelmä välillisestä tekemisestä viittaa tilanteisiin, joissa rikos tehdään käyttäen toista henkilöä välikappaleena. Välilliseksi tekijäksi kutsutaan henkilöä, joka suorittaa täytäntöönpanotoimen toista henkilöä välikappaleena käyttäen. Välikappaleen asemassa välitön tekijä on sen vuoksi, että häneltä puuttuu jokin vastuun perustuva olosuhde tai ominaisuus. Välillinen tekeminen on yksi rikoksen tekemisen muodoista ja välillisen tekijän vastuu arvioidaan tekijävastuun mukaan.

Välillisen tekemisen konstruktion tarkoituksena on huolehtia siitä, ettei päätekijän vastuun edellytysten puuttuminen koidu häntä hyväksikäyttävän eduksi. Välillinen tekeminen on yhteydessä aksessorisuuden vaatimukseen sekä tapaan ymmärtää osallisuuden kohde. Jos osallisuuden kohteelta edellytetään syyllisyyttä osoittavaa tekoa ja jos siis avunantaminen tai yllyttäminen vain syyllisyyttä osoittavaan päätekoon olisi rangaistavaa, päätekijän syyllisyyden puuttuminen johtaisi vastuusta vapautumiseen, jollei jolla olisi välillisen tekemisen konstruktioita. Välillinen tekeminen on siten syntynyt tarpeesta paikata tiukasta aksessorisuusvaatimuksesta seuraavat rangaistavuusaukot.

Välillisen tekemisen tapauksissa välillinen tekijä tuomitaan kuten tekijä. Molempien rangaistavuus ja vastuu on lähtökohtaisesti samalla tasolla. Konkreettisen tilanteen arvioinnissa sillä, ettei välillinen tekijä sittenkään suorita itse rikosta, saattaa kuitenkin olla merkitystä.

2.3. Yllytys

Rikoslain nykyinen yllytystä koskeva 5 luvun 2 § kuuluu: "Joka käskää, palkkaa, kiusaa tai muuten tahallansa taivuttaa tai viettelee toista rikokseen, tuomittakoon, joko rikos tulee täytetyksi, taikka vaan jää rangaistavaan yritykseen, yllytyksestä ikäänkuin hän itse olisi ollut tekijä." Yllytys on siis varsinaisen osallisuuden muodoista ankarimmin rangaistava. Yllyttäjän vastuu on lähtökohdaisesti samalla tasolla kuin itse päätekijän.

Yllytysvastuu rajautuu tahallisiin tekoihin. Yllyttäjän tulee toimia tahallisesti ja myös sen teon, johon on yllytetty, tulee olla tahallinen. Vaikkei jälkimmäinen ehto saakaan suoraa tukea lain sanamuodosta, on oikeuskirjallisuuden kanta asiassa varsin yksimielinen. Yllytys tuottamukselliseen rikokseen saattaa kuitenkin tulla rangaistavaksi välillistä tekemistä koskevan konstruktion nojalla.

Yllyttäjän vastuu edellyttää, että päätekijä syyllistyy vähintään rangaistavaan yritykseen. Jos päätekijä ei reagoi yllytykseen yllyttäjän tarkoittamin tavoin eli ei ryhdy rikoksen toteuttamiseen, on kyseessä niin sanottu yritelty yllytys. Osallisuusvastuuta sääntelevän aksessorisuusperiaatteen mukaan tällainen yritykseksi jäänyt yllytys ei johda rangaistusvastuuseen. Yllytysvastuun aksessorisuus merkitsee myös, että pääteon tulee täyttää kaikki rikoksen yleiset edellytykset. Vaaditaan tunnusmerkistönmukaisuutta, oikeudenvastaisuutta ja subjektiiviselta puolelta tahallisuutta. Pääteon oikeudenvastaisuuden taikka päätekijän tahallisuuden puuttuessa myös osalliset vapautuvat vastuusta. Koska tämä lopputulos olisi usein kriminaalipoliittisesti epämielekäs, on vastuu usein perustettavissa välillisen tekemisen konstruktioon.

2.4. Avunanto

Nykyisen avunantoa koskevan rikoslain 5 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan avunantosta rikokseen rangaistetaan sitä, joka "toisen rikosta tehdessä taikka sitä ennen, tahallansa on neuvolla, toimella tai kehotuksella tekoa edistänyt". Myös avunantovastuu rajautuu tahallisiin tekoihin. Avunantajan tulee toimia tahallaan, ja myös päärikoksen tulee oikeuskirjallisuudessa vakiintuneen kannan mukaan

olla tahallinen. Asetelma on tässä sama kuin yllätyksen yhteydessä. Myös avunannon rankaiseminen edellyttää, että pääteko on edennyt rangaistavaan yritykseen. Laissa säädetään erikseen tilanteesta, jossa joku on yllättänyt toista avunantoon. Pykälän 3 momentin mukaan yllätys rangaistavaan avunantoon on avunantona rangaistava. Käytännössä keskeisin tulkintaongelma koskee tekijävastuun ja avunannon suhdetta. Edellä on lyhyesti esitelty tässä ratkaisussa noudatettavat perusteet.

Laissa on lisäksi säännös, joka supistaa avunantovastuuta lievissä rikoksissa. Pykälän 4 momentin mukaan avunanto niin sanottuihin poliitariikoksiin, eli rikoslain 43 ja 44 luvussa mainittuihin ja niihin verrattaviin tekoihin, jää rankaisematta. Käytännössä keskeisin ryhmä ovat ne rikoslain ulkopuolisessa lainsäädännössä mainitut rikokset, joista on säädetty rangaistukseksi sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta.

2.5. Erityisten olosuhteiden vaikutus osallisten vastuuseen

Osallisuudessa vaikuttavan aksessorisuusvaatimuksen mukaan yllättäjän ja avunantajan vastuu on määräpisteeseen saakka sidoksissa siihen, kuinka päätekijän teko oikeudellisesti arvioidaan. Näiden varsinaisten osallisten vastuu yleensä edellyttää, että pääteko täyttää tunnusmerkistön, on oikeudenvastainen ja tahallisenä päätekijälle syyksiluettava. Mutta kun osallisuudella on tällä tavoin määritelty kelvollinen kohde, yhteys päätekoon eräissä mielessä katkeaa. Tästä eteenpäin osallisten vastuu arvioidaan näet subjektiivisessa suhteessa pääsääntöisesti itsenäisesti. Kunkin osallisen syyllisyys mitataan hänen omien olosuhteittensa mukaisesti. Periaate on eräiden maiden rikoslaeissa saatettu lausua julki suoraan. Suomessa tämä ajatus ilmenee epäsuorasti rikoslain 5 luvun 4 §:stä. Sen mukaan milloin "jonkun erityinen olosuhde poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka sitä vähentää tahi enentää; koskekoon se ainoastaan sitä tekijää, yllättäjää tahi auttajaa, joka on mainitussa suhteessa". Toisin sanoen jos laki tuntee erityisen rangaistavuutta poistavan, vähentävän tai lisäävän seikan, tuollainen seikka koskee vain sitä osallista, johon

tällaista seikkaa koskeva säännös soveltuu.

Erityinen olosuhde, joka lieventää jonkin tekijän vastuuta, koituu siis vain tuon tekijän hyväksi, jota se koskee. Vanhastaan pesänkavalluksena tunnettu rangaistussäännös merkitsi sitä, että perheenjäsenen välisestä omaisuusrikoksesta rangaistiin keskimääräistä lievemmin. Tämä lievennys ei sen sijaan ulottunut muihin osallisiin, joita tämä suhde ei koskenut. Sama periaate koskee perusteita, jotka lisäävät jonkin osallisen vastuuta. Se, että yksi tekijöistä tuomitaan vaikkapa rikoslain uusimista koskevan säännöksen nojalla, ei vaikuta muiden osallisten rangaistuksiin.

Erityinen rangaistuksen poistava tai sitä lieventävä seikka ei koidu muiden osallisten hyväksi. Vastaavasti erityinen rangaistusta korottava seikka korottaa vain sen osallisen rangaistusta, joka on mainitussa suhteessa. Sen sijaan laissa ei säädetä, mikä vaikutus muiden osallisten vastuuseen on sillä, että erityinen rangaistavuutta perustava seikka koskee vain yhtä osallisista. Kun vastuuta perustavaa seikkaa ei ole mainittu rikoslain 5 luvun 4 §:ssä, oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, ettei säännös sellaista myöskään koske. Muiden osallisten vastuu arvioidaan lähtien siitä, että hekin ikään kuin täyttäisivät tuon puuttuvan ehdon. Toisin sanoen rangaistavuutta perustavan erityisen olosuhteen puuttuminen avunantajan tai yllättäjän osalta ei estä vastuuseen asettamista. Näin myös esimerkiksi henkilö, joka ei ole virkamies, voi yllättää virkarikokseen. Jos sen sijaan virkamiesominaisuus merkitsisi vain vastuun ankaroittamista (niin sanotut epävarsinaiset virkarikokset), yllättäjän vastuu arvioitaisiin ilman tuon ominaisuuden tuomaa rangaistuslisää.

3. Oikeusvertailua

Pohjoismaat. Osallisuusvastuun järjestelyssä noudatetut periaatteet vaihtelevat suuressakin eri oikeusjärjestelmissä. Tämä pätee myös pohjoismaihin. Norja on omaksunut yhtenäisvastuuperiaatteen. Kaikki rikokseen osallistuneet tuomitaan tekijöinä, mutta erot osallisuuden intensiteetissä otetaan huomioon rangaistusta määrittäessä. Yleistä mittamisohjetta lukuun ottamatta (Norjan rikoslain 58 §) rikoslain yleinen osa ei sisällä

säännöksiä osallisuudesta. Siitä, missä määrin myös tekoon osallistuneet voidaan saattaa vastuuseen, säädetään rikoslain erityisen osan tunnusmerkistöissä.

Ruotsissa ja Tanskassa on toteutettu vähemmän eriytetty erillisvastuu. Tanskan rikoslain mukaan vastuuseen joutuu jokainen, joka on vaikuttanut rikoksen tekoon yllytyksellä, neuvolla tai toimella (23 §). Laki ei tee eroa osallisuuden eri muotojen välillä. Oikeuskirjallisuudessa erotetaan kuitenkin toisistaan yllytys ja avunanto. Lisäksi mainittuun pykälään sisältyy ohjeet rangaistuksen mitaamisesta osallisuustapauksissa. Rangaistusta voidaan lieventää, jos osallisuus on ollut merkitykseltään vähäisempää tai jos se on vain vahvistanut jo tehtyä tekopäätöstä, milloin päätekijän teko jäi yritykseen tai milloin osallistuneen oma toiminta on katsottava epäonnistuneeksi.

Varsinaisen osallisuuden sijasta myös Ruotsissa on käytössä termi "myötävaikutus" (medverkan). Myötävaikutus rikokseen voi toteutua toiminnalla tekijänä, yllyttäjänä tai avunantajana. Ruotsissa aksessorisuuden vaatimusta on lievennetty olennaisesti. Päätekijältä ei edellytetä esimerkiksi syyllisyyttä tai tahallisuutta ja myös yllytys tuottamukselliseen tekoon on rangaistava. Ruotsin oikeus tuntee myös välillisen tekemisen konstruktion. Koska aksessorisuusvaatimusta tulkitaan Ruotsissa lievemmin kuin Suomessa, välillisen tekemisen merkitys on kuitenkin vähentynyt varsinaisen osallisuuden vallatessa siltä alaa. Uudistusehdotuksen (SOU 1996:185) mukaan lakiin esitettiin yleissäännöstä tekijäkumppaneiden vastuusta (medgärningsmannaskap). Asiallisia muutoksia nykyiseen lakiin ei ehdotettu. Hyväksytyin hallituksen esityksen (2000/01:85) mukaan tätä uudistusehdotusta ei kuitenkaan toteuteta. Esityksessä katsottiin nykyisen sääntelyn toimineen käytännössä hyvin.

Saksan rikoslaki on eriytetyn osallisuusvastuun kannalla. Laissa säädetään erikseen tekijävastuusta (25 §), yllyttäjistä (26 §) ja avunantajasta (27 §). Lisäksi rikoslaisissa on yksityiskohtaiset säännökset erityisten olosuhteiden vaikutuksesta osallisten vastuuseen (28 §) sekä yrityksen ja yrityksestä luopumisen vaikutuksesta osallisuustilanteissa (30 ja 31 §). Jokaisen osallisen vastuu määräytyy

hänen oman syyllisyytensä mukaan (29 §). Tekijänä tuomitaan se, joka toteuttaa rikoksen yksin taikka muiden välityksellä. Yllyttäjänä rangaistaan sitä, joka tahallaan on saanut aikaan tahallista rikosta koskevan tekopäätöksen tekijässä. Avunantajana tuomitaan toisen tahallisen rikoksen tekemistä tahallaan edistänyt taikka helpottanut. Raja tekijävastuun ja avunantajan vastuun välillä ratkeaa niin sanotun teonherruusopin mukaan. Tekijävastuu edellyttää yhteistä tekopäätöstä taikka suunnitelmaa ja yhdessä toimimista tuon suunnitelman puitteissa. Tekijävastuu edellyttää työnjakoon pohjaavaa yhteistoimintaa; jokaisen tekijävastuuseen joutuvan tulee täyttää tehtävä, joka on olennainen rikossuunnitelman toteuttamisen onnistumisen kannalta. Lisäksi vaaditaan yhteistoimintaa rikoksen täytäntöönpanon aikana, myötävaikutus vain valmistelu- tai suunnitteluvaiheessa ei riitä. Välillisen tekemisen konstruktiolla on Saksassa jokseenkin sama asema kuin Suomessa. Saksassa yritetty yllytys törkeään rikokseen rangaistaan yleissäännöksen nojalla (30 §:n 1 momentti, päärikoksen minimirangaistuksen tulee olla yksi vuosi vankeutta).

Erityisten henkilökohtaisten olosuhteiden vaikutuksesta säädetään varsin yksityiskohteisesti. Laki tekee eron vastuun perustavien ja vastuun määrään vaikuttavien olosuhteiden välillä. Mikäli osallista ei koske vastuun perustava henkilökohtainen olosuhde, on tällaisen osallisen rangaistusta 28 §:n 1 momentin mukaan lievennettävä. Jos siis ulkopuolinen antaa apua tai yllyttää virkamiehen tekemään rikoksen, hänen vastuutaan lievennetään. Toiseksi erotetaan ne henkilökohtaiset olosuhteet, jotka vain vaikuttavat vastuun määrään. Näiden osalta laissa todetaan niiden koskevan vain sitä osallista, joka on mainitussa suhteessa. Toisin sanoen peruste, joka koventaa tai lieventää vastuuta, koituu vain asianomaisen henkilön hyväksi tai vahingoksi (28 §:n 2 momentti).

Itävallan rikoslaki seuraa yhtenäisvastuun periaatetta. Laki ei erottele avunantajan tai yllyttäjän vastuuta, vaan jokainen tekoon jollakin tavoin myötävaikuttanut henkilö tuomitaan tekijänä oman syyllisyytensä mukaan (12 ja 13 §). Jos kuitenkin jotakuta tekoon osallistunutta koskee jokin teon rangais-

tavuuteen taikka rangaistavuuden määrään vaikuttava henkilökohtainen olosuhde, vaikuttaa tuo seikka vain sanotussa suhteessa olevan osallisen vastuuseen (14 §). Itävallassa yritetty yllytys on kaikissa tapauksissa rangaistava.

4. Nykytilan ongelmia

Käytössä oleva osallisten toimien erilliselle arvostelulle perustuva järjestelmä synnyttää lukuisia rajanveto-ongelmia. Yhtenäisvastuulle perustuvan järjestelmän etuja on näiden ongelmien välttäminen. Hintana on kuitenkin vastuuperiaatteiden epämääräisyys. Osallisten erillisarvostelulle perustuva järjestelmä on tarkempi vastuun kohdentamisesseen. Tekijän, yllyttäjän ja avunantajan toimissa on ero, joka tulee tunnistaa jo rikoslain peruskategorioiden tasolla. Myös rikos oikeuskomitea piti kriminaalipoliittisesti tarkoituksenmukaisimpana ja rikoslain havainnollisuuden kannalta tarpeellisenä säilyttää nykyiset kolme osallisuusmuotoa ja määritellä ne uudessa rikoslaissa.

Yleisten vastuuperiaatteiden soveltamiskäytännössä ei myöskään ole ilmennyt suurempia ongelmia. Tekijäkumppanuuden ja avunannon erottelussa oikeuskäytännössä on valittu vaikeasti täsmennettävien muodollisobjektiivisten kriteereiden sijasta aineellishobjektiivisesti painottuneet perusteet. Myös rikos oikeuskomitean mukaan osallisuusmuotojen käsitisesältö olisi syytä säilyttää entisellään. Rikoskumppanuuden ja avunannon erottelun tulisi perustua siihen, miten olennaista myötävaikuttava toiminta on ollut rikoksen toteuttamiselle. Eräissä oikeuskäytännön ratkaisuissa on paikoin esiintynyt myös varsin subjektiivisväritteisiä perusteluita. Näihin on syytä suhtautua jo oikeusturvasyistä kriittisesti.

Rikoslain nykyiset osallisuutta koskevat säännökset ovat toimineet pääosin moitteetta. Legaliteettiperiaatteen kannalta selkeä puute kuitenkin on, ettei välillisestä tekemisestä ole säädetty laissa. Välillisen tekemisen konstruktion tarve itsessään on arvioitava suhteessa noudatettuun aksessorisuuden vaatimukseen. Koska aksessorisuusvaatimukseen ei tässä esityksessä ehdoteta muutoksia, välillisen tekemisen konstruktiolla on jatkossakin

merkitystä. Tämän vuoksi asiaa koskevan erillisäännöksen ottaminen lakiin on perusteltua.

Tiukasta aksessorisuusvaatimuksesta seuraa myös, ettei niin sanottu yritetty yllytys johda rangaistusvastuuseen. Jos yllytetty pysyy passiivisena, yllyttäjä vapautuu osallisuusvastuusta siihen katsomatta, kuinka intensiivistä hänen toimintansa on. Joissain tilanteissa vastuun puuttumista voi pitää pulmallisena. Rangaistavuusaukkoa on paikattu erityiskriminalisoinnein. Tällaisena on vanhastaan tunnettu yritetty yllytys perättömään lausumaan (rikoslain 15 luvun 5 §). Eräissä maissa yritetty yllytys on rangaistu olennaisesti laajemmin. Toisaalta nykyistä rangaistavuusaukkoa paikkaa osaltaan myös julkista kehottamista rikokseen koskeva rangaistusäännös (17 luvun 1 §). Vastuun edellytyksenä kuitenkin on muun muassa, että kehoitus tapahtuu joukkotiedotusvälinettä käyttäen, julkisesti väkijoukossa tai yleisesti tietoon saatetussa kirjoituksessa tai muussa esityksessä.

Myös sääntely, joka koskee erityisten olosuhteiden vaikutusta osallisten vastuuseen, on osaksi puutteellinen. Laki ottaa kantaa ainoastaan siihen, kuinka menetellä niiden olosuhteiden suhteen, jotka lisäävät, vähentävät tai poistavat jonkin osallisen vastuun. Sen sijaan kysymys siitä, kuinka menetellä vastuuta perustavien olosuhteiden kanssa, on jätetty avoimeksi. Tulkinnulla on vakiinnutettu tilanne, jonka mukaan tällaisen olosuhteen puuttuminen muiden osallisten osalta ei vaikuta heidän vastuuseensa. Lakia voi tältä osin pitää jossain määrin epä johdonmukaisena. Jos kerran yhteen osalliseen sovellettavissa olevan erityisen ominaisuuden tuoma rangaistuslisä eli tilanne, jossa kyseessä on rangaistavuutta lisäävä seikka, ei koidu ulkopuolisen osallisen haitaksi, voi yhtä lailla kysyä, miksei tällaista ulkopuolista osallista yhtä hyvin vapauteta siitä lisärasitteesta, jota merkitsee päätekijää koskeva erityinen rangaistavuutta perustava ominaisuus. Kriminaalipoliittisena perusteluna vastuuvapautta vastaan voi esittää, että muussa tapauksessa rikokseen johtanut yllytys jäisi erikoisrikoksissa kokonaan rankaisematta. Oikeuskirjallisuudessa on puollettu kompromissiratkaisua, jonka mukaan erityisen vastuuta perustavan

olosuhteen soveltumattomuus osalliseen otetaisiin huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Samalla kannalla on myös Saksan rikoslaki. Tilanteiden vaihtelevuus kuitenkin vaikeuttaa yleisen lievennyssäännön asettamista. Joissakin tapauksissa erityisen olosuhteen puuttumisen voisi ajatella johtavan lähes täyteen vastuuvapauteen (avunantaminen teknisluonteiseen ja suppeata erityisryhmää koskevaan erikoisrikokseen), toisissa tapauksissa taas erityisominaisuuden puuttumisella ei juuri tarvitsisi olla vaikutusta vastuuseen (esimerkiksi joku yllyttää virkamiehen rikokseen virkavelvollisuutensa).

5. Ehdotuksen pääkohdat

Osallisten vastuu ehdotetaan säänneltäväksi edelleen erillisvastuun pohjalta. Lakiin ehdotetaan otettavaksi nykyiseen tapaan säännökset rikoskumppanuudesta, yllytyksestä ja avunannosta. Varsinaisen osallisuuden ja tekijävastuun rajat ehdotetaan säilytettäväksi entisellään. Avunannosta tuomittaisiin se, joka ennen rikosta tai sen aikana neuvoin, toimin tai muilla tavoin tahallaan auttaa toista tahallisen rikoksen tai sen rangaistavan yrityksen tekemisessä. Yllytyksestä tuomittaisiin vuorostaan se, joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen.

Uutena lakiin ehdotetaan otettavaksi välistä tekemistä koskeva säännös. Sen mukaan rikoksen tekijänä tuomitaan myös se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden, tahallisuuden puuttumisen tai muun rikosvastuun edellytyksiin liittyvän syyn vuoksi. Säännöksen tulkinta rakentuisi nykyisten oikeuskirjallisuudessa ja käytännössä muotoutuneiden suuntaviivojen varaan.

Muutoksena nykyiseen lakiin ehdotetaan lisäksi nykyiseen verrattuna täydennettyä säännöstä erityisten olosuhteiden vaikutuksesta osallisten vastuuseen. Lisäys koskisi vastuuta perustavaa olosuhdetta. Ehdotuksen mukaan yllyttäjän tai avunantajan rangaistusvastuuseen ei vaikuta se, ettei häntä koske sellainen erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka tekijän osalta perustaa teon rangaistavuuden.

Osallisuussäännösten yhteyteen ehdotetaan otettavaksi lisäksi säännös oikeushenkilön puolesta toimimisesta. Tämä ilmaus viittaa tilanteeseen, jossa rikos tapahtuu oikeushenkilön toiminnassa ja jossa rikoksen varsinainen tekijä toimii oikeushenkilön puolesta ilman, että hän täyttää rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetetut erityisehdot, mutta oikeushenkilö kuitenkin nuo ehdot täyttää.

3 §. Rikoskumppanuus

Rikoskumppanuutta koskevan säännösehdotuksen mukaan jos kaksi tai useammat ovat yhdessä tehneet tahallisen rikoksen, rangaistaan kutakin rikoksen tekijänä. Sanamuoto vastaa jokseenkin sellaisenaan nykyistä 5 luvun 1 §:ää. Selvennyksenä aikaisempaan on lisäksi, jonka mukaan rikoskumppanuus voi tulla kysymykseen vain tahallisten rikosten yhteydessä.

Tekijävastuu edellyttää yhdessä tekemistä. Termi viittaa sekä subjektiivisiin että objektiivisiin seikkoihin. Subjektiivisessa suhteessa yhdessä tekeminen merkitsee vaatimusta yhteisymmärryksestä. Yhteisymmärrys merkitsee tietoisuutta siitä, että oma toiminta yhdessä muiden toiminnan kanssa toteuttaa tunnusmerkistön. Yhteisymmärrysvaatimuksesta seuraa, että kumppani ei vastaa vain oman toimintansa seurauksista, vaan teosta siihen saakka, mihin yhteisymmärrys ulottuu. Yhteisymmärrys voi syntyä kesken tapahtumasarjan, jolloin vastuu kuitenkin alkaa vasta sanotusta hetkestä. Yhteisymmärrys sekä perustaa että rajaa vastuun koskemaan vain yhteisymmärryksessä suoritettuja tekoja ja teon osia. Objektiivisessa suhteessa edellytetään jonkinlaista osallistumista itse rikoksen toteuttamiseen (vaaditaan siis "tekemistä"). Siitä, millaista panosta tässä suhteessa vaaditaan, voidaan esittää vain eräitä ratkaisuja helpottavia apusääntöjä. Tekijävastuun edellytyksenä on, että osallisen työnjaon mukainen osuus on olennainen ja että hänen osuutensa täyttämistä on pidettävä kokonaisuuden kannalta merkityksellisenä. Ratkaisu on tehtävissä vain tarkastelemalla tapahtumien sarjaa kokonaisuudessaan kaikkine yksityiskohdineen.

Rikoskumppanuussäännökseen perustuvan tekijävastuun merkitys ilmenee ennen kaik-

kea niin sanotuissa yhdistetyissä rikoksissa, joissa on elementtejä eri rikoksista, kuten ryöstössä tai raiskauksessa. Jos tällainen rikos toteutetaan työnjakoa seuraten, esimerkiksi yksi uhkaa väkivallalla ja toinen anastaa omaisuusesineen, vastuu olisikin mahdollon ilman kumppanuussääntöä. Työnjakoon perustuva kumppanuusvastuu voidaan toteuttaa myös muissakin kuin yhdistetyissä rikoksissa. Esimerkiksi varkauden suunnittelu, vartiosta oleminen, omaisuuden kuljettaminen pois ja osallistuminen saaliin jakoon voi johtaa tekijävastuuseen, vaikkei henkilö olisi osallistunut itse anastustoimeen.

Rikoskumppanuuden soveltuvuutta on rajoitettu useassa suhteessa. Niin sanotuissa erikoisrikoksissa, joissa tekijältä vaaditaan tiettyjä ominaisuuksia, tekijäkumppania kohtaa vain avunantajan vastuu. Niin sanotuissa omakätisissä rikoksissa, jotka edellyttävät henkilökohtaista toteuttamista, samoin kuin tuottamuksellisissa rikoksissa kumppanuus on mahdollon.

Yleensä rikoskumppanuuden rajojen selvittäminen tapahtuu tarkoituksella tehdä ero varsinaisen osallisuuden tilanteisiin. Subjektiviisen puolen yhteys on tällöin yleensä ongelmaton, ja pulmat ovat koskeneet lähinnä tekijäkumppanuuteen vaadittavia ulkoisia toimia. Päinvastainenkin tilanne on mahdollon, jolloin useampi henkilö voi toteuttaa teollaan saman rikoksen tunnusmerkistön, kuitenkin ilman tarvittavaa subjektiivista yhteyttä. Oikeuskirjallisuudessa tilanteesta käytetään nimitystä satunnainen rikoskumppanuus, jolla tarkoitetaan "kahden tai useamman henkilön myötävaikutusta saman rikoksellisen seurauksen aikaansaamisessa rikoskumppanuuden edellytysten puuttuessa". Tällöin kunkin myötävaikuttajan osuus arvioidaan itsenäisenä rikoksena. Satunnainen rikoskumppanuus tulee käytännössä harvoin kysymyksen tahallisissa rikoksissa. Sen sijaan tuottamuksellisten rikosten yhteydessä on hyvinkin tavallista, että useampi henkilö syyllistyy samanaikaisesti huolimattomaan tai varomattomaan menettelyyn, esimerkiksi jonkin suojanormin rikkomistapauksessa.

4 §. Välillinen tekeminen

Rikoslain säännökset eivät suoraan mainit-

se välillisen tekemisen konstruktioita. Kun aksessorisuusvaatimus säilytetään nykyisellään, tälle konstruktioille on kuitenkin selvä tarve myös jatkossa. Legaliteettiperiaate edellyttää siten asiasta säädettäväksi laissa.

Säännöshdotuksen mukaan tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä. Vastuun edellytyksistä voi periaatteessa puuttua tunnusmerkistönmukaisuus, oikeudenvastaisuus tai syyllisyys. Välillisestä tekemisestä on siten kyse, milloin välittömältä tekijältä (hyväksikäytetyltä) puuttuu jokin seuraavista ominaisuuksista taikka olosuhteista.

Välitön tekijä voi ensinnäkin olla syyntakeeton. Syyntakeettoman yllyttäminen rikokseen rangaistaan välillisenä tekemisenä (KKO 1922 II 893). Myös syyntakeettoman avustaminen rikoksen tekemisessä johtaa täyteen tekijävastuuseen välillisen tekemisen kautta. Syyntakeettomuus voi perustua välitömän tekijän ikään tai hänen mielentilaansa.

Välittömältä tekijältä voi myös puuttua tahallisuus, toisin sanoen tietoisuus teon tosiasiallisesta tai oikeudellisesta luonteesta puuttuu tai tekijä erehtyy siitä. Molemmissa tapauksissa erehdyistä hyväksikäyttävä kolmas henkilö tuomitaan välillisenä tekijänä. Esimerkkinä välikappaletta erehdyttämällä toteutetusta rikoksesta on tilanne, jossa A antaa B:n käyttöön myrkyä selittäen sen lääkkeeksi, jota B:n pitäisi tarjota C:lle. A tuomitaan välillisenä tekijänä taposta tai murhasta. Oikeuskäytännön esimerkit ovat yleensä vähemmän dramaattisia (esimerkiksi KKO 1953 II 122 ja 1965 II 38).

Edelleen välittömältä tekijältä voi puuttua jokin tunnusmerkistöön kuuluva erityinen tarkoitus tai motiivi. Jos teko ilman erityistä tarkoitusta ei kuulu minkään tunnusmerkistön alaisuuteen, yllyttäjää rangaistaan välillisenä tekijänä. Jos tarkoituksen puuttuminen johtaa lievemmän tunnusmerkistön soveltamiseen, yllyttäjää vastaa välillisenä tekijänä raskaammasta tekemuodosta, kun taas taivutettu vastaa siitä, mihin hänen tekonsa subjektiivinen puoli ulottuu.

Välitön tekijä voi myös toimia sellaisen oi-

keuttamisperusteen nojalla, joka ei koske välillistä tekijää. Tekijä voi esimerkiksi johdattaa toisen tilanteeseen, jossa tämä joutuu turvautumaan hätävarjeluun.

Välittömältä tekijältä saattaa puuttua myös syyllisyyden normatiivinen elementti, eli hän toimii olosuhteissa, joissa keneltäkään ei voikohtuudella vaatia norminmukaista suhtautumista. Välittömän tekijän pakottaminen tai painostaminen rikokseen voi konstituoida välillisen tekemisen, milloin välitön tekijä ei tuota pakkoa ole voinut vastustaa. Lievemmissä tapauksissa pakottaminen voidaan taas arvioida yllytyksenä rikokseen, jolloin molemmat joutuvat vastuuseen rikoksesta. Syyllisyyden poistavana seikkana voi poikkeuksellisesti tulla kyseeseen myös velvoittava käsky.

Edelleen välittömältä tekijältä saattaa puuttua tietoisuus tekonsa oikeudellisesta luonteesta tai hän erehtyy siitä. Oikeudenvastaisuutta koskeva erehdys taas poistaa määrähdoin syyllisyyden. Edellyttäen, että erehdys vapauttaisi välittömän tekijän vastuusta, erehdyttä hyväksikäyttävä kolmas henkilö tuomitaan välillisenä tekijänä.

Välillisen tekemisen soveltuvuutta arvioitaessa muodostavat oman ryhmänsä niin sanotut erikoisrikokset. Niissä tunnusmerkistön voi toteuttaa vain määrätty ehdot täyttävä tekijä (intraeus). Henkilö, jolta nämä ominaisuudet puuttuvat (extraneus), ei voi toimia tekijänä. Siten esimerkiksi virkarikokseen voi syyllistyä vain virkamies. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn kannan mukaan virkamies voi toteuttaa virkarikoksen välillisenä tekijänä käyttäen välikappaleena henkilöä, joka ei täytä virkamiehen tunnusmerkkejä. Sen sijaan muu kuin virkamies ei voi toteuttaa virkarikosta välillisenä tekijänä käyttäen välikappaleena virkamiestä.

Toisen erityisryhmän muodostavat rikokset, jotka edellyttävät henkilökohtaista toteuttamista. Näissä omakätisissä rikoksissa välillinen tekeminen ei ole mahdollista. Omakätisiin rikoksiin kuuluu jo lain sanamuodonkin perusteella perätön lausuma. Toisena omakätisen rikoksen esimerkkinä voidaan mainita rattijuopumus.

Samoin kuin varsinaisen osallisuuden muodot myös välillinen tekeminen rajoittuu tahallisiin rikoksiin. Itse välillisen tekijän

toiminnalle asetettaviin vaatimuksiin kirjallisuudessa on kiinnitetty vähemmän huomiota. Myös tältä osin toiminnan tulee täyttää rikoksen yleisen tunnusmerkistön edellytykset. Esimerkiksi seurauksen tulee olla tunnusmerkistön mukainen, oikeudenvastainen ja välilliselle tekijälle syyksi luettava. Lisäksi rikoksen täytyy tapahtua toisen henkilön toimintaa hyväksi käyttämällä. Joissain tapauksissa joudutaan tekemään rajausta suhteessa varsinaiseen tekemiseen. Jos välikappaleen asemassa olevaa käytetään tyystin tahdottomana välineenä, saatetaan siirtyä välillisestä tekemisestä varsinaiseen tekemiseen. Välillisenkin tekemisen pitäisi olla siis sellaista, jossa rikos tehdään käyttäen hyväksi toisen omaa toimintakykyä.

5 §. Yllytys

Ehdotuksen mukaan yllytyksestä rikokseen tuomittaisiin se, joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen. Yllyttäjä tuomittaisiin kuten tekijä.

Yllytys on toisen tahallista taivuttamista tahalliseen tekoon. Yllytysvastuun perusedellytyksenä on, että yllytys saa aikaan tekopäätöksen tekijässä (psykkinen kausaalisuus). Milloin päätöksen syntyyn on vaikuttanut useita tekijöitä, yllytyksen tulisi olla ainakin pääasiallinen syy. Yllyttäjän toiminta muodostaa päätekijän toiminnalle sellaisen syyn, jota ilman pääteko olisi jäänyt tekemättä. Jos yllytys vain vahvistaa jo aiemmin tehtyä tekopäätöstä, toiminta rangaistaan vain avunantona. Rajanveto-ongelmia tulee erityisesti tilanteissa, joissa päätekijä jo oli pohtinut rikoksen mahdollisuutta. Vastuu yllytyksestä syntyy oikeuskirjallisuuden mukaan myös, milloin yllytys vain saa "tekijässä kyteneen ajatuksen muuttamaan toimintaan johtavaksi tekopäätökseksi".

Tapauksessa KKO 1983 II 61 (ääneystyspäätös) A ja B olivat jo pitemmän aikaa suunnitelleet B:n aviomiehen C:n surmaamista. Sopivan tilaisuuden ilmaannuttua B ilmoitti siitä puhelimitse A:lle, jolloin he samalla sopivat C:n surmaamisesta vielä samana iltana. Sopimuksen mukaisesti A surmasi C:n B:n osallistumatta surmatekoon. B, jonka katsottiin sopimalla A:n kanssa surmateosta

saaneen tämän ryhtymään vakaasta harkinnasta tapahtuneeseen C:n surmaamiseen, tuomittiin rangaistukseen yllytyksestä murhaan.

Vastuun edellytyksenä olevan psyykkisen kausaalisuhteen toteamisessa joudutaan luonnonlakien sijasta nojautumaan kokemussääntöihin. Rikosoikeuskomitean mukaan yllytyksenä olisi rangaistava sellainen psyykinen vaikuttaminen toiseen henkilöön, joka yleisen elämäkokemuksen mukaan ratkaisevasti vaikuttaa päätöksentekoon. Pelkkä kaksipuolinen sopimus rikoksen tekemisestä ei riitä, sillä Suomessa ei tunneta salaliittovastuuta. Tapauksen lähemmistä tiedoista ilmeneekin, että B:n toiminta ylitti pelkän sopimisen ollen itse asiassa jo varsin lähellä tekijäkumppanuutta. Hän oli tekoa helpottaakseen myös tarjoutunut kuljettamaan A:n tekopaikalle. Syynä B:n poisjääntiin itse rikoksen suorituksesta oli tietojen mukaan tarve huolehtia samaan aikaan omista lapsista. Kysymys oli siis lähinnä tarkoituksenmukaisesta työnjaosta.

Tekotapoina mainitaan voimassa olevassa laissa käskeminen, palkkaaminen, kiusaaminen tai muu tahallinen taivuttaminen rikokseen. Sanamuotoa on oikeuskirjallisuudessa tulkittu siten, että mikä hyvänsä menettely, joka saa tekijässä aikaan rikosentekopäätöksen, käy yllytyksestä. Koska kaikissa näissä yhteisenä piirteenä on toisen tahallinen taivuttaminen rikokseen, on säännöksen sanontaa lyhennetty puhumalla yksinomaan tahallisesta taivuttamisesta. Muutoksella ei tavoitella soveltamiskäytännön muutosta. Tyypillisiä taivuttamisen muotoja ovat siis edelleen käskeminen ja palkkaaminen. Muina taivuttamisen muotoina voivat tulla kysymykseen myös erehdyttäminen siltä osin kuin se ei poista tekijän tahallisuutta, samoin kuin uhaaminen ja väkivalta niin kauan kuin ne eivät poista toisintoimimismahdollisuutta.

Yllyttäjän tulee toimia tahallisesti. Yllyttäjän tahallisuuteen kuuluu tietoisuus tunnusmerkistöön liittyvistä seikoista (tekoaika, -paikka ja -tapa), oman toiminnan merkityksestä seurauksen syntymiselle sekä siitä, että hänen toimintansa saa aikaan rikoksen teosta vastuunalaisen tekijän päätökseen perustuvan toiminnan kautta. Yllyttäjällä teosta olevan käsityksen ja toteutuneen teon välillä tulee

vallita riittävä vastaavuus. Ei vaadita tarkkaa ennakkosuunnitelmaa, toisaalta, jos yllytetty tekee enemmän kuin mihin on yllytetty, yllyttäjä ei joudu vastuuseen ylimenevästä osasta. Yllyttäjän motiiveilla ei sinänsä ole merkitystä, jollei näin ole suoraan tunnusmerkistön kautta. Joka yllyttää toisen rikokseen tarkoituksessa, että rikoksen täyttymisen jälkeä tekijä saataisiin rikoksesta kiinni, rangaistaan yllytyksestä normaalisääntöjen mukaan (niin sanottu agent provocateur).

Yllytysvastuu voi kohdata myös sitä, joka yllyttää toisen olemaan apuna rikosta suoritettaessa. Tällainen yllytys rangaistaan avunantona (ehdotettu 6 §:n 2 momentti). Yllyttäjiä voi olla useita ja he voivat joko toimia yhdessä tai erikseen toisistaan tietämättä. Tällä ei ole vaikutusta yllyttäjien vastuuseen.

Yllyttäjä vastaa vain siitä mitä tekijä on tehnyt, vaikka hänen yllytyksensä olisi ulottunut pidemmällekin (aksessorisuus). Toisaalta yllyttäjä vastaa vain siitä mihin on yllyttänyt. Vastuuta rajaavat siten samanaikaisesti aksessorisuusvaatimus (vastuu voi olla korkeintaan sen mittainen, minkä pääteko tuo mukanaan) sekä tahallisuusvaatimus (siitä, mistä yllyttäjä vastaa, hän vastaa vain oman tahallisuutensa puitteissa). Jos pahoinpitelyyn yllytetty tekee henkirikoksen, vastaa yllyttäjä yllytyksestä senasteiseen pahoinpitelyyn, johon hänen tahallisuutensa voi katsoa ulottuvan. Jos taas yllytetty tekee jotain sellaista, jonka ei voi katsoa sisältyvän yllytykseen, yllyttäjä vapautuu vastuusta. Paikan, ajan ja suoritustavan suhteen tapahtuvat poikkeamiset ovat merkityksellisiä yllyttäjän vastuun suhteen vain siinä tapauksessa, että mainitut seikat on korotettu tunnusmerkistötekijöiksi, rikoksen luonteen muuttaviksi tai sen kvalifioiviksi asianhaaroiksi. Niissäkin tapauksissa, joissa yllyttäjä vapautuu tahallisuuden puuttuessa, voidaan häneen mahdollisesti kohdistaa tuottamusvastuu seurauksen syntymisestä.

Aksessorisuusvaatimuksen vuoksi yllyttäjän vastuu supistuu todella tapahtuneeseen, silloinkin kun hän on yllyttänyt enempään. Jos päätekijä pidättäytyy kokonaan rikoksesta, on yllyttäjä, jäljempänä esitetyin poikkeuksin, kokonaan vastuusta vapaa. Jos päätekijä teki vähemmän, esimerkiksi syyllistyi tapon sijasta pahoinpitelyyn, yllyttäjä vastaa

vain yllytyksestä pahoinpitelyyn.

Yllyttäjää rangaistaan ikään kuin hän itse olisi ollut tekijä. Sanonnan merkitys on vain muodollinen. Se tarkoittaa, että yllyttäjään sovelletaan samaa rikossäännöstä ja että yllyttäjän vastuu, toisin kuin avunantajan, on yhtä ankara kuin tekijän. Samaa tarkoittaa ehdotuksessa käytetty muotoilu, jonka mukaan yllyttäjä tuomitaan kuten tekijä. Tällä ei tarkoiteta, että tuomitaan sellainen rangaistus, joka hänelle olisi seurannut, jos hän olisi ollut tekijä. Tällöinhän erikoisrikokseen yllyttänyt, jota ei voi tuomita rangaistukseen tästä rikoksesta, jäisi vastuusta vapaaksi. Kyse on vain siitä, että tuomitaan soveltaen samaa lainpaikkaa kuin tekijään ja mittaamalla vastuu yhtä ankaraksi kuin tekijälle.

Yllyttäjän vastuu on tasoltaan tekijävastuuta. Tälle ankaralle vastuulle on esitetty perusteluksi, että yllyttäjä saa aikaan paitsi rikoksen, myös sen tekijän. Asiaa voi tarkastella myös yllytyksen merkityksen kannalta. Sellainen toiminta, joka on rikoksen tekemisen ratkaiseva perussyy, ansaitsee ankaran moitte.

6 §. Avunanto

Ehdotetun pykälän 1 momentin 1 virkkeessä säädetään avunantovastuun edellytyksistä: joka ennen rikosta tai sen aikana neuvoin, toimin tai muilla tavoin tahallaan auttaa toista tahallisen rikoksen tai sen rangaistavan yrityksen tekemisessä, tuomitaan avunannosta rikokseen saman lainkohdan mukaan kuin tekijä. Momentin 2 virkkeessä on vastuun määrää koskeva viittaussäännös, jonka mukaan rangaistusta määrättäessä sovelletaan kuitenkin, mitä 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4 kohdassa säädetään. Pykälän 2 momentissa säädetään nykyisen lain tapaan, että yllytys rangaistavaan avunantoon rangaistaan avunantona.

Nykyisenkaltaista säännöstä siitä, että avunanto niin sanottuihin poliitariikoksiin on rankaisematon, ei pykälään enää otettaisi. Rikoslain uudistuttua poliitariikosten käsite ei ole nykyisin tarpeen.

1 momentti. Avunannon kohteena voi olla tahallinen rikos tai sen rangaistava yritys. Kysymys täytyy olla rikoksesta. Jos jokin rikoksen yleisistä edellytyksistä puuttuu, ei ky-

se ole rangaistavasta avunannosta. Päätekijä voi esimerkiksi toimia oikeuttamisperusteen nojalla, hän on erehtynyt, häneltä puuttuu tahallisuus tai hän on syyntakeeton. Tällainen tilanne voi tulla rangaistavaksi välillisenä tekemisenä.

Avunanto on mahdollista ainoastaan tahalliseen rikokseen. Toisen tuottamuksellisen rikoksen tahallinen edistäminen ei ole avunantoa, vaan sekin tulee rangaistavaksi välillisenä tekemisenä. Tätä on perusteltu vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa samoin kriminaalipoliittisin argumentein kuin yllytyksen yhteydessä. Koska avunantaja toimii tahallisesti, ei hän voi saada edukseen lievennettyä tuottamusvastuuta, ei vaikka avunantajan vastuun muutoin kuuluu olla lievempi kuin päätekijällä. Päätekijän toimissa tuottamuksellisesti tahallinen avustaminen saa kausaaliketjussa poikkeuksellisen suuren merkityksen verrattuna tilanteeseen, jossa päätekijä toimii tietoisesti ja tahallisesti. Tahallaan tuottamukselliseen tekoon avun antanut tuomittaisiin siis tahallisen rikoksen välillisenä tekijänä.

Voimassa olevan lain sanamuoto asettaa avunantajalle selkeän tahallisuusvaatimuksen. Saman toteaa ehdotettu sanamuoto. Tilanteissa, joissa avunantajan tuottamuksellisen toiminnan vaikutuksesta päätekijä tekee tahallisen rikoksen, avunantajan toimintaa tulee tarkastella itsenäisenä tuottamuksellisenä rikoksena. Avunantajan tahallisuuden sisälön osalta pätee sama kuin yllyttäjään. Avunantajalla tulee olla tietoisuus tekijän teosta, omasta toiminnastaan ja oman toiminnan päätekoa edistävästä merkityksestä. Joka asetetaan vartioimaan taloa, jonka muu joukko tyhjentää arvoesineistä, ei joudu avunantovastuuseen, jos hän hyvin perustein kuvittelee vain varmistavansa, ettei kukaan kutsumaton vieras saavu yllättäen paikalle. Tietensä kelvottomilla välineillä apua antanut ei joudu vastuuseen, koska häneltä puuttuu rikoksen edistämisen tahto. Sen sijaan avunannon rankaiseminen ei edellytä, että tekijä olisi selvillä avunantajan toiminnasta. Tältä osin subjektiiviset ehdot poikkeavat rikoskumppanuuden vastaavista. Rikoskumppanuudessa yhteisymmärryksen tulee olla molemminpuolista, avunannossa se voi olla vain toispuolista. Vaaditaan vain, että avunantaja on selvillä

oman toimensa merkityksestä koko suunnitelman kannalta, sen sijaan ei edellytetä, että päätekijä olisi siitä selvillä. Avunantajan vastuu ei edellytä, että hän itse pyrki rikoksesta hyötymään (KKO 1953 II 105).

Avunannon alaa rajattaessa on määritettävä suhde sekä ylöspäin (missä vaiheessa avunanto muuntuu tekijäkumppanuudeksi) että alaspäin (millaisia toimia edellytetään, että avunantokynnys ylittyy). Ensimmäistä rajausta on tarkasteltu tekijäkumppanuuden yhteydessä. Jälkimmäistä koskettelee lain sanamuoto, jossa auttaminen mainitaan tapahtuvaksi neuvoin, toimin tai muin keinoin. Vanhan lain pohjalta, jossa tekotapoina mainitaan neuvot, toimet tai kehotukset, on erotettu fyysinen ja psyykinen avunanto. Oikeuskirjallisuuden määritelmän mukaan avunantoa onkin kaikkalainen myötävaikuttaminen toisen henkilön tekijänä tekemään tekon, jota ei ole katsottava rikoskumppanuudeksi tai yllytykseksi. Avunannon ei tarvitse olla seurauksen syntymisen välttämätön edellytys. Muussa tapauksessa avunanto useimmissa tapauksissa jäisi rankaisematta. Kausaalisuusvaatimusta onkin lievennetty avunannon osalta. Aina kuitenkin edellytetään, että avunanto on edistänyt rikosta. Vaaditaan siis, että avunantotoimi on lisännyt rikoksen toteutumisen todennäköisyyttä. Selvää ohjetta sen suhteen, kuinka paljon todennäköisyyden tulisi kasvaa, ei ole asettaa. Erityisesti psyykkisen avunannon kuten neuvon suhteen tilanne on varsin arvostuksenvaarainen.

Voimassa olevan lain sanamuodon mukaan avunannon tulee tapahtua toisen rikosta tehdessä tai sitä ennen. Samaa tarkoittaen ehdotuksessa edellytetään, että avunantaja toimii ennen rikosta tai sen aikana. Myös mukaan liittyminen kesken rikoksen on mahdollista. Rikoksen tekeminen tässä tarkoitettussa mielessä voi joissain tapauksissa jatkua vielä senkin jälkeen, kun täyttymispiste on saavutettu (esimerkiksi jatkuvat rikokset). Tällöin avunanto voi tulla kyseeseen, vaikka rikoksen juridinen täyttymispiste olisi jo saavutettu. Avunanto on niin ikään mahdollista vielä siinä vaiheessa, kun tekijä on jo tehnyt kaiken tarvittavan, mutta luonnonkausalisuuden kulku ei vielä ole seurausta toteuttanut, esimerkiksi avunantaja viivyttelee lääk-

rinavun toimittamisessa surmaamisaikomuksessa haavoitetulle uhrille.

Vaikka voimassa olevassa laissa käytetyt termit "neuvo, toimi, kehotus" viittaavat aktiiviseen tekemiseen, on avunantaminen mahdollista myös laiminlyönnillä, milloin laiminlyönti merkitsee vain täytäntöönpanon edistämistä tavalla, joka voidaan rinnastaa positiivisella toimella tapahtuvaan täytäntöönpanon edistämiseen (talonmies jättää portin auki tietäen, että joku aikoo seuraavana yönä murtautua asuntoon). Ehdotuksessa avunannon tekotavat määritetäänkin hieman väljemmin. Avunanto voidaan toteuttaa sen mukaan neuvoin, toimin tai muilla tavoin. Jos kuitenkin avunantajalla on erityinen oikeudellinen velvollisuus seurauksen estämiseksi, tuon velvollisuuden laiminlyönti synnyttää tekijävastuun. Jos vastuuasemassa oleva toimii yhteisymmärryksessä niiden kanssa, jotka saavat seurauksen aikaan positiivisella toiminnalla, laiminlyöjälle seuraa tekijävastuu rikoskumppanuuden nojalla. Jolleivät osapuolet ole yhteisymmärryksessä, seuraa vastuu satunnaisena myötävaikuttajana.

Avunantovastuu edellyttää, että pääteko on edennyt vähintään rangaistavan yrityksen asteelle. Jos päätekijä on tehnyt enemmän kuin sen, mihin apua on annettu, avunantaja vastaa ylimenevästä osasta vain, jos se sisältyy tahallisuuteen. Sama pätee, jos päätekijä on tehnyt muuta kuin sen, mihin apua on annettu. Avunantaja ei toisaalta vastaa enemmästä kuin todella aikaansaadusta loukkauksesta. Jos avunantaja on antanut apua enempään kuin mihin on päädytty, kyse on yritetystä avunannosta.

Avunantajan oma toiminta voi epäonnistua joko sen vuoksi, ettei hän ole onnistunut lainkaan edistämään rikoksen tekemistä (kelvoton avunanto), taikka koska päätekijä ei ole miltään osin käyttänyt hyväkseen avunantajan taholta tarjolla ollutta tukea. Avunantovastuun edellytys on, että toimella on edistetty rikosta. Kun kummassakaan epäonnistuneessa tapauksessa näin ei ole eikä avunannon yritys ole rangaistava, avunantaja vapautuu näissä tilanteissa vastuusta.

Avunantajan vastuu olisi uudistetussakin laissa lievennettyä vastuuta. Avunanto olisi yksi rangaistuksen yleisiä vähentämisperus-

teita. Tuomioistuin voisi tuomita avunantajan säädettyä rangaistusta lievempään seuraamukseen. Lisäksi avunantajalle voitaisiin tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta. Näistä lievennyksistä säädettäisiin 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4 kohdassa ja 2 momentissa.

2 momentti. Nykyisen lain tapaan ehdotetaan säädettäväksi, että yllytyksestä rangaistavaan avunantoon rangaistaan avunantona. Ilman erillissäännöstä yllytys avunantoon johtaisi joko tekijävastuun taseiseen vastuuseen tai vaihtoehtoisesti olisi tulkittavissa, että koska avunanto ei ole rikoksen tekemistä, yllyttäjä vapautuisi kokonaan vastuusta. Myös vastakkainen asetelma eli avunanto yllytykseen on mahdollinen. Tällöin avunantaja rangaistaan kuten avunannosta päätökseen.

7 §. Erityiset henkilöön liittyvät olosuhteet

Ehdotetun pykälän 1 momentin mukaan erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka vähentää tai enentää sitä, koskee ainoastaan mainitussa suhteessa olevaa tekijää, yllyttäjää tai avunantajaa. Yllyttäjän tai avunantajan rangaistusvastuuseen ei vaikuttaisi se, ettei häntä koske sellainen erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka perustaa tekijän teon rangaistavuuden (2 momentti).

Pykälän 1 momentti vastaa voimassa olevaa lakia. Se tuo ilmi periaatteen, jonka mukaan kunkin osallisen vastuuta arvioidaan hänen henkilökohtaisten olosuhteittensa nojalla. Jos tekijää, yllyttäjää tai avunantajaa koskee jokin erityinen olosuhde, joka poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka vähentää tai enentää sitä, se koskee ainoastaan mainitussa suhteessa olevaa tekijää, yllyttäjää tai avunantajaa. Nämä perusteet voidaan jaotella sen mukaan, vaikuttavatko ne vain tekijän syyllisyyteen vai sisältyvätkö ne tunnusmerkistökuvaukseen.

Ensin mainittujen, niin sanottujen subjektiivisesti henkilökohtaisten olosuhteitten osalta erillisarviointia on pidetty itsestään selvänä jo ilman asiaa koskevaa säännöstä. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi alentunut syyntakeisuus, uusiminen, nuoruus sekä erä-

siin rikoksiin liittyvät erityiset tarkoitukset. Säännöksen merkitys rajautuukin lähinnä tunnusmerkistökuvauksista ilmeneviin niin sanottuihin objektiivisesti henkilökohtaisiin olosuhteisiin. Rangaistusta enentävistä tai vähentävistä seikoista voidaan mainita synnyttäjän asema lapsensurmassa, tekijän ja uhrin yhteisomistussuhde eräissä omaisuusrikkoksissa (olosuhde sääntelee muodollisesti vain syyteoikeutta), sekä ammattimaisuus ja tavanomaisuus. Objektiivisesti henkilökohtaisia rangaistavuuden poistavia seikkoja taas ovat eksterritoriaalisuus, määrätynlainen sukulaisuus törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisessä ja rikosentekijän suojelemisessa sekä yhteistaloussuhde rikoslain 32 luvun kätkemisrikkoksissa edellyttäen, että yhteistaloudessa asuva henkilö ainoastaan käyttää tai kuluttaa rikosentekijän yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta.

2 momentti. Erityinen rangaistuksen poistava tai sitä lieventävä seikka ei koidu muiden osallisten hyväksi. Vastaavasti erityinen rangaistusta korottava seikka korottaa vain sen osallisen rangaistusta, joka on mainitussa suhteessa. Voimassa olevasta laista puuttuu säännös siitä, mikä vaikutus on erityisellä rangaistavuutta perustavalla seikalla. Vakiintuneen tulkinnan mukaan muiden osallisten vastuu arvioidaan lähtien siitä, että hekin ikään kuin täyttäsivät tuon puuttuvan ehdon. Rangaistavuutta perustavan erityisen olosuhteen puuttuminen avunantajan tai yllyttäjän osalta ei siten estä heidän asettamistaan vastuuseen. Tästä periaatteesta ehdotetaan otettavaksi säännös myös lakiin. Ehdotuksen mukaan yllyttäjän tai avunantajan rangaistusvastuuseen ei vaikuta se, ettei häntä koske sellainen erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka perustaa tekijän teon rangaistavuuden. Näin saisi lainsäädännöllisen vahvistuksen se nykyinen käytäntö, jonka mukaan esimerkiksi extraneus voidaan tuomita yllyttämisestä erikoisrikkokseen.

Tämäkin säännös jättää avoimeksi kysymyksen olosuhteen vaikutuksesta vastuun määrään. Oikeuskirjallisuudessa on jo vanhastaan esitetty kanta, jonka mukaan erityisen vastuuta perustavan olosuhteen puuttumisen muiden osallisten osalta tulisi vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen. Suositusta

voikin pitää perusteltuna ja vastuuperiaatteiden sisäisen logiikan kannalta johdonmukaisena. Tämä vastuun lievennys tulee arvioida tapauskohtaisesti. Harkinnassa vaikuttavia seikkoja ovat luonnollisesti paitsi avunantajan ja yllyttäjän oman toiminnan intensiteetti, myös kulloisenkin erityisolosuhteen tarkempi sisältö. Jos kyse on kovin teknisluonteisista seikoista ja kriminalisoinneista, joiden rangaistavuudesta ulkopuolisilla osallisilla on korkeintaan epämääräinen käsitys (esimerkiksi erilaiset määrättyyn ammattiin liittyvät virkavirheet), vastuun lievennys voi olla hyvinkin perusteltua. Jos taas ulkopuolinenkin voi hyvin ymmärtää vastuun perusteen ja on hyvin selvillä oman menettelynsä ja päätekijän menettelyn oikeudenvastaisuudesta, lievennykseen on vähemmän aihetta (esimerkiksi tilanne, jossa ulkopuolinen yllyttää omassa intressissään virkamiehen rikkomaan virkavelvollisuutensa).

8 §. Oikeushenkilön puolesta toimiminen

1. Nykytila ja sen ongelmia

Jokaisessa tunnusmerkistössä on tekijätunnusmerkki, joka ilmaistaan yleensä avoimella termillä "joka". Näissä tilanteissa tekijänä voi tulla kyseeseen kuka tahansa. Tekijäpiirin rajaamiseen voidaan päätyä vain tekijäpiirin tulkinnan avulla. Esimerkiksi rikoslain 29 luvun 1—3 §:ssä tarkoitettujen veropetosrikosten tunnusmerkistöt eivät rajaa vastuusubjekteja. Ongelmia ei aiheudu siitä, että teko on tehty oikeushenkilön toiminnassa sen puolesta.

Ongelmia voi aiheutua erikoisrikosten ja erityisten tekijätunnusmerkkien tilanteissa. Tällöin varsinaisena rikoksen tekijänä voi olla vain sellainen henkilö, jolla on lain edellyttämä asema tai lain edellyttämät ominaisuudet taikka joka täyttää muut tunnusmerkistössä tarkoitetut olosuhteet. Ulkopuolinen voi tulla tuomituksi avunantajana tai yllyttäjänä, mutta vain silloin, kun teolla on sellainen tekijä, joka täyttää mainitut erityisehdot.

Erikoisrikoksia ovat selkeimmin virka-, sotilas- ja työrikokset. Myös esimerkiksi liikenne- ja rikosten osalta rikoslain 23 luvun säännökset koskevat sellaisia rajattuja tekijäpiirejä kuin tienkäyttäjää (1 §) tai moottori-

käyttöisen ajoneuvon kuljettajaa (2 §). Lisäksi esimerkiksi kirjanpitorikoksen (30 luvun 9 §) ja tuottamuksellisen kirjanpitorikoksen (30 luvun 10 §) tunnusmerkistöt koskevat lähtökohtaisesti vain kirjanpitovelvollista. Velallisen rikokset (39 luku) koskevat velallisia.

Erityiset tekijätunnusmerkit ja erikoisrikokset aiheuttavat ongelmia niissä tilanteissa, joissa tekijäasema voi olla oikeushenkilöllä. Jos osakeyhtiö on velallinen, kirjanpitovelvollinen tai työnantaja, sen edustajaa ei voitaisi tuomita näihin asemiin liittyvistä rikoksista pelkkien osallisuusopillisten säännösten perusteella, koska osakeyhtiö ei ole rikoksen tekijä. Ongelma ei liity virka-, sotilas- tai liikenne- ja rikosten osalta. Sen sijaan velallisen rikokset, kirjanpitorikokset, työrikokset ja eräät muut taloudelliseen toimintaan liittyvät teot ovat tyypillisesti rikoksia, joissa erityinen tekijätunnusmerkki koskee oikeushenkilöä.

Mahdolliset aukot rangaistusvastuussa on meillä pyritty täyttämään tunnusmerkistössä rajattua tekijäpiiriä laajentamalla. Tätä sääntelymallia edustavat työrikokset. Työlainsäädännössä vastuu kohdennetaan säännönmukaisesti työnantajaan tai tämän edustajaan. Näin on säädetty esimerkiksi rikoslain 47 luvun 1—5 §:ssä. Työnantajan edustajaksi katsotaan 47 luvun 8 §:n mukaan työnantajana olevan oikeushenkilön lakimääräisen tai muun päättävän elimen jäsen sekä se, joka työnantajan sijasta johtaa tai valvoo työtä. Eräissä työlainsäädännön vähäisissä rikkomuksissa tekijäpiiriä ei ole rajattu. Samanlaisesta edustajanvastuusta on säädetty muun muassa toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi annetun lain (693/1976) 32 §:n 2 momentissa.

Osapuilleen samalla tavalla on säännelty kirjanpitorikokset. Rikoslain 30 luvun 9 ja 10 §:ssä tarkoitettuihin kirjanpitorikoksiin voi syyllistyä paitsi kirjanpitovelvollinen myös hänen edustajansa tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu. Lievästi rangaistavassa kirjanpitorikkomuksessa tekijäpiiriä ei ole rajattu.

Rikoslainsäädännössä on muutamia lainkohtia, joissa yhteisön puolesta toiminut henkilö voidaan asettaa vastuuseen sen toiminnassa tehdystä rikoksesta, jos oikeushenkilö täyttää tunnusmerkistössä tekijälle aset-

tut erityisehdot. Rikoslain 39 luvun 1—6 §:ssä tarkoitettuun velallisen rikokseen voi syyllistyä velallisen lisäksi myös henkilö, joka toimii velallisen puolesta (39 luvun 7 §).

Monet tunnusmerkit on kirjoitettu tekijäpiiriltään avoimella tavalla siten, että tunnusmerkit eivät aiheuta ongelmia oikeushenkilön puolesta toimittaessa. Hyvin tavallista on muotoilla säännös siten, että rangais-tavaa on hyödyn hankkiminen itselle tai toiselle. Esimerkiksi verorikkomus (29 luvun 4 §) ja avustuspetos (29 luvun 5 §), yrityssalaisuuden rikkominen (30 luvun 5 §) ja yrityssalaisuuden väärinkäyttö (30 luvun 6 §), petos (36 luvun 1 §) ja kiskonta (36 luvun 6 §) sekä maksuvälinepetos (37 luvun 8 §) edellyttävät ainoastaan sitä, että teolla on hankittu tai yritetty hankkia hyötyä itselle tai toiselle.

Toinen sääntelytapa on se, jossa erityinen tekijätunnusmerkki on sidottu henkilön muodollisjuridiseen asemaan yhteisössä. Merilain (674/1994) 7—12 luvussa säädetään erikseen vastuusta ja sen kohdentumisesta eri tilanteissa. Ilmailulaissa aluksen omistaja, haltija, käyttäjä ja edustaja rekisteröidään ja vastuu heidän ja kuljettajan välillä määräytyy lain mukaan. Uudistettavana olevissa painovapa-uslaissa (1/1919), radiovastuulaissa (219/1971) ja muissa joukkoviestintää koskevissa säädöksissä on yksityiskohtaisia säännöksiä siitä, missä tilanteissa esimerkiksi päätoimittaja tai vastaava toimittaja ovat vastuussa yhteisön toiminnassa tehdystä teosta tai laiminlyönnistä. Ehdotetussa laissa sananvapauden käyttämisestä joukkoviestin-nässä päätoimittajarikkomus (19 §) koskee vastaavaa toimittajaa (sananvapaustoimikun-nan mietintö, komiteamietintö 1997:3).

Kolmas ja tavallisin sääntelyn tapa on se, jossa erityistä tekijätunnusmerkkiä ei ole lainkaan säädetty ja tunnusmerkitö on kirjoitettu avoimeksi "joka"-kriteerin avulla. Näissä tilanteissa teonkuvaus on kirjoitettu tai sitä on tulkittu riittävän ahtaasti, jotta erityisen tunnusmerkin tavoite saadaan toteutetuksi. Tätä sääntelymallia edustavat veropetosrikokset (rikoslain 29 luvun 1—3 §). Tun-nusmerkitö eivät varsinaisesti rajaa vastuusubjekteja, mutta käytännössä tekijänä tulee kysymykseen verovelvollinen ja vuonna 1997 tehdyn lainmuutoksen jälkeen myös

ennakonpidätyksen laiminlyönyt palkanmak-saja.

Samantaisia avoimia tunnusmerkitöjä on runsaasti muuallakin lainsäädännössä. Tuote-turvallisuuslain (914/1986) 17 §:ssä tarkoitettu tuoteturvallisuusrikos, kuluttajansuojalain (38/1978) 11 luvun 1 §:ssä säännelty kulutta-jansuojarikkomus, osakeyhtiölain (734/1978) ja muita yritysmuotoja koskevien lakien krimi-nalisoinnit ja muu taloudellista toimintaa koskeva rikosoikeudellinen sääntely on yleensä kirjoitettu tekijäpiiriltään täysin avoimiksi. Valtaosassa taloudellisen toiminnan rikosoikeudellisesta sääntelystä ei ole säädetty mitään erityistä tekijätunnusmerk-kiä. Elinkeinon harjoittamista koskevat krimi-nalisoinnit on yleensä muotoiltu muotoon "elinkeinonharjoittaja tai tämän edustaja". Immateriaalioikeuksia koskevat krimi-nalisoinnit ovat tekijäpiiriltään yleensä avoimia. Myös kuluttajansuoja ja muu talou-dellisen toiminnan rikosoikeudellinen säänte-ly on lähes kauttaaltaan toteutettu tekijäpiiril-tään avoimin tunnusmerkitöin.

Lainsäädännössämme on eräitä aukkoja, joiden johdosta toiminnan organisoiminen oikeushenkilön piiriin näyttää estävän luonnollisen henkilön tuomitsemisen rangaistuk-seen. Vaikka tällaisia säännöksiä on melko vähän ja niitä sovelletaan varsin harvoin, niihin sisältyvien ongelmien ei voida olettaa vähenevän vastaisuudessa.

Esimerkiksi kulutusluottorikkomuksesta (kuluttajansuojalain 11 luvun 3 §) tuomitaan "elinkeinonharjoittaja". Sellaiseksi määritel-lään lain 1 luvun 5 §:ssä luonnollinen henkilö taikka yksityinen tai julkinen oikeushenkilö, joka tuloa tai muuta taloudellista hyötyä saa-dakseen ammattimaisesti tarjoaa kulutushyö-dykeitä vastiketta vastaan hankittaviksi. Esimerkiksi myymäläpäällikön tai tavaratalon tilipalveluista vastaavan henkilön tulkit-seminen elinkeinonharjoittajaksi lienee pul-mallista. Osamaksukaupasta annetun lain (91/1966) 19 a §:n 2 momentissa tarkoitettu osamaksukauppalain säännösten rikkominen koskee "myyjää".

Toisentyypisiä ongelmia liittyy tekijänoi-keusrikoksiin. Tekijänoikeuslain (404/1961) 56 c §:ssä kriminalisoidaan tietokoneohjel-mien suojauksen poistovälineen luvaton le-vittäminen vain ansiotarkoituksessa tehtynä.

Vaikka säännöksen tarkoitus on selvä ja sen soveltaminen on rajattu "kotikopioimisen" ulkopuolelle, ei ole niinkään selvää, osoittaisiko ohjelmaa luvattomasti levittävän yrityksen palveluksessa toimiminen "ansiotarkoitusta".

Yhteenvetona voidaan todeta, että osassa erityistä tekijätunnusmerkkiä edellyttävistä rikoksista tai erikoisrikoksista tekijäpiiriä on laajennettu kattamaan esimerkiksi oikeushenkilön edustaja tai se, jolle jokin oikeushenkilön tehtävä on uskottu toimeksiannolla. Joissain tunnusmerkistöissä edellytetään toimimista tekijätunnusmerkin omaavan oikeushenkilön puolesta tai hyödyn hankkimista oikeushenkilölle. Eräissä rikostyypeissä erityinen tekijätunnusmerkki on sidottu henkilön muodollisjuridiseen asemaan yhteisössä. Suuressa osassa erityistä tekijätunnusmerkkiä ei ole säädetty, mutta vastuusubjektien piiriä on rajattu joko teonkuvauksella tai tunnusmerkistön tulkinnalla. Eräissä tunnusmerkistöissä erityinen, tarkkarajainen tekijätunnusmerkki viittaa vain oikeushenkilöön, vaikka tarkoituksena on ollut rangaista myös sen puolesta toimivia tahoja.

Ongelmia aiheutuu siitä, että osassa tunnusmerkistöistä erityinen tekijätunnusmerkki jättää lainsäädäntöön aukon. Tekijän pitäisi täyttää sellainen tekijätunnusmerkki, jonka voi täyttää vain se oikeushenkilö, jonka puolesta rikosentekijä toimii. Näiden tunnusmerkistöjen soveltaminen laillisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla näyttää johtavan joissain tapauksissa syytteen hylkäämiseen, vaikka rikos on tehty oikeushenkilön puolesta.

Osassa vastuusubjektien piirin laajentamiseen tähänneistä säännöksistäkin säännösten soveltamisala saattaa jäädä varsin suppeaksi. Joka hävittää toisen puolesta kirjanpidon, ei voi syyllistyä kirjanpitorikokseen, ellei hävitäjänä toimi yrityksen edustaja tai kirjanpidon toimeksiannolla tehtäväkseen saanut. Ainoa vaihtoehto on katsoa yrityksen edustaja, esimerkiksi toimitusjohtaja, tekijäksi, jolloin ulkopuolinen täytäntöönpanotoimen suorittaja voidaan tuomita avunantajana. Vastuu tekijäkumppanuudesta ei ilman muita säännöksiä tule kyseeseen.

Oikeuskäytännössä veropetossäännöstä on tulkittu samaan tapaan. Yhtiötä tosiasiallis-

ti johtava ulkopuolinen voi olla vain joko avunantaja- tai yllyttävävastuussa, vaikka veroilmoituksen allekirjoittanut henkilö olisi ollut yhtiön asioihin perehtymätön. Selvissä bulvaanitulanteissa on kuitenkin yhtiötä tosiasiaassa johtaneen katsottu toimivan välillisenä tekijänä.

2. Oikeusvertailua

Toisen puolesta toimimisesta ei ole säädetty esimerkiksi pohjoismaisissa taikka Itävallan tai Sveitsin rikoslaeissa. Sellaista ei ole ehdotettu Englannissa eikä sitä ole myöskään yhdysvaltalaisessa Model Penal Codessa. Sen sijaan toisen puolesta toimimisesta on säädetty Saksan rikoslain 14 §:ssä.

Saksalaisen säännöksen mukaan jos joku toimii (1) oikeushenkilön edustamiseen oikeutettuna elimenä tai sellaisen jäsenenä, (2) henkilöyhtiön edustamiseen oikeutettuna yhtiömiehenä tai (3) toisen lakimääräisenä edustajana, on sellaista lakia, jonka mukaan erityiset henkilökohtaiset ominaisuudet, suhteet tai olosuhteet perustavat rangaistavuuden, sovellettava myös edustajaan, jos edustettavaan liittyvät nämä olosuhteet, vaikka edustajalla ei niitä olisikaan.

Koska mainittu säännös koskee vain lähinnä oikeushenkilön johtoa ja lakimääräisiä toimielimiä, toisessa momentissa on laajennettu edustajanvastuuta. Laajennus koskee tilannetta, jossa elinkeinonharjoittaja tai muu siihen oikeutettu on (1) antanut jollekin tehtäväksi harjoittaa liikettä, tai (2) nimenomaisesti antanut jollekin tehtäväksi hoitaa omalla vastuulla elinkeinonharjoittajan joitain tehtäviä. Elinkeinoon harjoittaminen rinnastetaan oikeushenkilöön. Myös julkisen hallinnon tehtäviä vastaanottanut on rinnastettu rikoslaissa oikeushenkilön toimeksisaajaan.

Kolmannessa momentissa todetaan vielä, että vaikka se oikeustoimi, jolla tehtäviä on siirretty, olisi tehoton, tehtävät vastaanottanut voi joutua vastuuseen.

3. Ehdotuksen pääkohdat

Suomen rikoslaista puuttuu yleissäännös niin sanotusta edustajanvastuusta. Kysymys on niin sanotun erityisen tekijätunnusmerkin sivuuttamisesta, milloin kyse on oikeushen-

kilön tai vastaavan yhteenliittymän puolesta tehdystä rikoksesta. Osittain sama ajatus liittyy rikoslain 5 luvun 4 §:n sääntöeseen. Sen mukaan yllyttäjän tai avunantajan vastuuseen ei vaikuta jonkin sellaisen seikan puuttuminen, joka tekijän osalta perustaa rangaistusvastuun. Sama tilanne voi esiintyä oikeushenkilön toiminnassa siten, että tunnusmerkistö edellyttää esimerkiksi velallisasemaa, työnantajan asemaa taikka asemaa kirjanpito- tai verovelvollisena. Oikeushenkilön puolesta toimivalta tai tätä johtavalta tuo asema puuttuu. Rikoslain 5 luvun 4 §:n tarkoituksen mukaista olisikin ulottaa vastuu koskemaan myös sitä, joka edustaa oikeushenkilöä ja toimii tämän puolesta, vaikka hänellä ei olekaan lain edellyttämää erityistä tekijäasemaa. Ehdotetulla yleissäännöksellä pyritään paikkaamaan lainsäädäntöön jääneitä aukkoja.

Toisaalta ehdotettu lainkohta ei aina ratkaisisi näitä ongelmia. Esimerkiksi tekijäoikeuslainsäädännössä tyypillinen rajaus ansio- tai rikoksesta ei selkiydy ehdotetun kaltaisella isännänvastuusäännöksellä. Tällaiset ongelmat olisi ratkaistava tunnusmerkistöjen muutoksilla.

Ehdotettuun sääntöeseen on otettu toissijaisuuslauseke, koska tarkoituksena ei ole muuttaa niitä erityisten tekijätunnuksien laajennuksia, joita lainsäädäntöön on tehty eri tunnusmerkistöihin. Jos oikeushenkilön puolesta toimiminen johtaisi ilman rajoituksia vastuuseen tilanteessa, jossa erityiset tekijätunnuksimerkit täyttää vain oikeushenkilö, laajennettaisiin olennaisesti rangaistusvastuuta sellaisissa toimintaympäristöissä, joissa ongelmaan on reagoitu jo aikaisemmin tunnusmerkistöjä tarkistamalla. Lainsäädännössä jo olevat isännänvastuupykälät ilmentävät tietoisia oikeus- ja kriminaalipoliittisia ratkaisuja, joihin tulisi puuttua vain kyseisen alan sääntelyn yhteydessä.

Tällaisesta sääntelystä keskeisimpänä esimerkinä ovat työrikokset, joiden teonkuvauksia on rajattu tarkoituksella kohdentaa rangaistusvastuu vain tiettyihin henkilöihin yhtiön sisällä. Osassa tunnusmerkistöjä tekijäpiiriä on rajattu. Esimerkiksi työrikoksiin voi yleensä syyllystyä vain työnantaja tai tämän edustaja.

Esimerkeistä voidaan havaita, että "oikeushenkilön puolesta toimivan henkilön" kriteeri

laajentaisi olennaisesti rangaistusvastuuta sellaisissa tilanteissa, joissa sitä on tietoisesti rajattu edustajan käsitteellä, ellei momenttiin otettaisi toissijaisuuslauseketta. Ottamalla sääntöeseen toissijaisuuslauseke turvataan se, että säännöksellä ei aiheuteta tiedostamattomia uusia normiristiriitoja.

Toinen peruste toissijaisuuslausekkeen ottamiselle pykälään liittyy edellä selostettuihin toimintaympäristöihin, joissa rangaistusvastuu on tietoisesti kytketty tiettyssä muodollisjuridisessa asemassa toimimiseen. Joukkoviestinnän sääntely sekä vesi- ja ilmaluonnon sääntely on tietoisesti järjestetty osittain siten, että tietynlaisesta rikoksesta voidaan tuomita vain tiettyssä asemassa oleva henkilö, vaikka muutkin voivat toimia näissä tapauksissa oikeushenkilön puolesta. Jos tällaisessa vastuun kohdentamisessa nähdään ongelmia, kuten viime aikoina esimerkiksi joukkoviestinnän sääntelyssä on nähty, on ryhdytty uudistamaan kyseistä alaa koskevaa lainsäädäntöä. Näissä toimintaympäristöissä tekijäpiirin rajaukseen on omat kriminaalipoliittiset syynsä.

Säännös ei vaikuta suoranaisesti sellaisten tekijäpiiriltään avointen tunnusmerkistöjen kuin veropetoskriminalisoinnin tulkintaan. Vaikka toissijaisuuslauseke otettaisiin pykälään, tällaisten tunnusmerkistöjen tulkintaongelmat eivät poistuisi. Tekijäpiiriltään avoimet tunnusmerkistöt ovat saaneet oikeuskäytännössä sisällön, jota ehdotettu 1 momentti ei täysin vastaa. Ehdotettua säännöstä voidaan käyttää myös niiden tulkinnassa tukena.

Samalla ehdotetaan kumottavaksi rikoslain 39 luvun 7 §, jonka mukaan se, joka velallisen puolesta on tehnyt 1—6 §:ssä tarkoitetun rikoksen, tuomitaan niin kuin velallinen. Säännös on annettu juuri puheena oleviin tilanteisiin liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi.

4. Pykälän sisältö

Ehdotetun pykälän mukaan yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön lakimääräisen toimielimen tai johdon jäsen sekä oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä taikka sen puolesta työ- tai virkasuhteessa tai toimeksiannon perusteella muutoin toimiva henkilö voidaan tuomita oikeushenkilön toi-

minnassa tehdystä rikoksesta rangaistukseen siitä huolimatta, ettei hän täytä rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetettuja erityisehtoja, jos oikeushenkilö nuo ehdot täyttää (1 momentti).

Pykälän 2 momentti koskisi oikeushenkilön toimintaan rinnastettavaa toimintaa. Mitä 1 momentissa säädetään oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta, sovellettaisiin vastaavasti, milloin rikos on tehty elinkeinonharjoittajan liikkeeseen kuuluvassa tai muussa oikeushenkilön toimintaan rinnastettavassa järjestäytyneessä toiminnassa. Yleinen toissijaisuuslauseke olisi 3 momentissa.

1 momentti. Säännöstä sovellettaisiin oikeushenkilön toiminnassa tehtyyn rikokseen. Oikeushenkilöitä ovat ensinnäkin yhteisöt ja säätiöt. Yhteisöt voidaan jakaa yhtiöihin ja yhdistyksiin. Yhtiöitä puolestaan ovat esimerkiksi yksityiset ja julkiset osakeyhtiöt sekä avoimet ja kommandiittiyhtiöt. Yhdistyksiä ovat sekä aatteelliset että taloudelliset yhdistykset. Edellisiä ovat esimerkiksi urheiluseurat ja jälkimmäisiä hypoteekki- ja vakuutusyhdistykset. Säätiöillä tarkoitetaan sellaista omaisuusmassaa, joka on kirjattu säätiörekisteriin.

Yhtiöiden, yhdistysten ja säätiöiden lisäksi on olemassa muitakin oikeushenkilöitä. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa osuuskunnat. Muissa rajatapauksissa tulkinta-apua on haettava oikeushenkilön keskeisistä tunnusmerkeistä. Oikeushenkilöllä tarkoitetaan tässä samalla tavalla kuin oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalassa oikeuskelpoista ja oikeudellisesti toimintakykyistä itsenäistä oikeuksien ja velvollisuuksien haltijaa.

Myös julkisoikeudelliset oikeushenkilöt kuuluvat säännöksessä tarkoitettuihin oikeushenkilöihin. Vaikka kaikissa julkisoikeudellisissa oikeushenkilöissä ei voida syyllistyä vaikkapa velallisen rikoksiin, esimerkiksi työturvallisuusvastuu koskee myös tällaisia oikeushenkilöitä. Säännöksessä tarkoitettuja julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä ovat esimerkiksi kunnat ja kuntayhtymät sekä evankelisluterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta. Myös valtio ja sellaiset valtion laitokset kuin Suomen Pankki kuuluvat säännöksen piiriin. Maksullisen palvelutoiminnan harjoittaminen ei muuta toiminnan luonnetta,

ja esimerkiksi tutkimuslaitokset ja korkeakoulut ovat osa valtiota. Myös valtion liikelaitokset kuuluvat säännöksen sanamuodon piiriin. Valtion tai kunnan omistamat osakeyhtiöt ovat samassa asemassa kuin muut vastaavat yhtiöt.

Erilaisia oikeushenkilöitä koskevat säännökset antavat tyydyttävän vastauksen kysymykseen, milloin oikeushenkilön katsotaan syntyneen tai lakanneen olemasta. Esimerkiksi vaikka oikeushenkilön toiminta olisi tosiasiallisesti hiljentynyt, sen oikeuskelpoisuus ja oikeudellinen toimintakyky ovat vielä olemassa ja sen on noudatettava muun muassa kirjanpitolaisissa olevia velvoitteita kirjanpitoon.

Pykälän 1 momentin määritelmän ulkopuolelle jäävät esimerkiksi rekisteröimättömät yhdistykset, epäitsenäiset rahastot ja säätiöt sekä niin sanotut verotusyhtymät. Niitä koskee 2 momentti.

Säännös soveltuu oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai johtoon kuuluvaan sekä oikeushenkilöä tosiasiallisesti johtavaan tai sen puolesta toimivaan henkilöön.

Lakimääräisellä toimielimellä tarkoitetaan yhdistyksen tai säätiön hallitusta, avoimen yhtiön osakkaita, kommandiittiyhtiön vastuunalaisia yhtiömiehiä, osakeyhtiön hallintoneuvostoa, toimitusjohtajaa, yhtiökokouksen osanottajia ja tilintarkastajia, kunnanhallitusta ja kunnallisia lautakuntia sekä muissa erilaisia oikeushenkilöitä koskevissa säädöksissä mainittuja vastaavia toimielimiä.

Oikeushenkilön johtoon kuuluu yleensä myös muita päätöksentekijöitä, joiden toimivalta on määrätty oikeushenkilön sisäisin päätöksin. Konsernijohtaja, yrityksen toimialajohtaja tai tuotantolaitoksen vastaava paikallisjohtaja voivat olla tällaisia henkilöitä. Julkisyhteisöissä voi lakimääräisten toimielinten ohella olla erilaisia laissa mainitsemattomia kollektiivisia päätöksentekojen elimiä, esimerkiksi niin sanottuja vapaaehtoisia kunnallisia lautakuntia taikka toimikuntia ja neuvostoja.

Säännöstä on tarpeen voida soveltaa myös silloin, kun rikokseen on syyllistynyt oikeushenkilöä tosiasiallisesti johtava henkilö, vaikka hän ei kuuluisikaan johtoon tai lakimääräiseen toimielimeen. Käytännössä on esiintynyt tapauksia, joissa esimerkiksi osa-

keyhtiön toimitusjohtaja, joka on saattanut lisäksi omistaa huomattavan osan yhtiöstä, on eronnut tehtävistään vähän ennen veroilmoituksen antamista ja veroilmoituksen on antanut uusi toimitusjohtaja, joka on ollut yhtiön asioihin täysin perehtymätön. Samanlainen toiminnasta irtautuminen voi tapahtua myös ennen yhtiön asettamista konkurssiin. Konkurssimenettelyssä tuomioistuimien voi velvoittaa myös entisen toimitusjohtajan vannomaan pesäluettelon oikeaksi. Tällaisissa tilanteissa yhtiötä tosiasiallisesti johtava henkilö on voitava tuomita velallisen rikoksesta, kirjanpitorikoksesta tai verorikoksesta. Tähänkin asti oikeuskäytännössä henkilö on voitu näissä tilanteissa tuomita joko välillisenä tekijänä tai avunantajana, koska hän on toiminut yhtiön puolesta.

Myös yleisemmin oikeushenkilön puolesta toimivaan on syytä ulottaa rangaistusvastuu rikoksesta, jonka tarkoittaman tekijätunnusmerkin oikeushenkilö täyttää. Kumottavan 39 luvun 7 §:n mukaan velallisen rikoksesta voidaan tuomita se, joka on tehnyt rikoksen velallisen puolesta. Vastuu velallisen rikoksesta on siis ulotettu varsinaisten velallisen johtoon kuuluvien henkilöiden ohella myös niihin, jotka toimivat velallisen puolesta velallisen johdon jättäytyessä rikollisen toiminnan ulkopuolelle.

Puolesta toimimisella tarkoitetaan samaa kuin oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan 9 luvun 3 §:n 1 momentissa. Oikeushenkilön puolesta voi toimia se, joka on oikeutettu edustamaan oikeushenkilöä tai käyttämään jossain asiassa oikeushenkilön päätösvaltaa. Puolesta voi toimia lisäksi sellainen henkilö, jolle on annettu tehtäväksi jokin rikollinen teko tai jonka on annettu ainakin ymmärtää, että teko hyväksytään. Oikeushenkilön puolesta toimimista on esimerkiksi työturvallisuuspäällikön tai yhtiön keskijohtoon kuuluvan henkilön toiminta yhtiön työturvallisuusasioissa.

Puolesta toimivan henkilön muodollisen aseman ei tarvitse olla korkea. Esimerkiksi osamaksukaupasta annetun lain säännösten rikkomiseen voi syyllistyä tavanomainen myyjä, vaikka hänellä ei olisi minkäänlaista päätäntävaltaa yhtiössä. Vastuun kohdentaminen myyjän ja esimerkiksi myymäläpäällikön välillä ratkaistaan yleisten periaatteiden

mukaan tapauksen olosuhteet huomioon ottaen.

Oikeushenkilön puolesta toimiva henkilö kuuluu yleensä joko sen johtoon tai on siihen työ- tai virkasuhteessa. Johdon vastuuta on käsitelty edellä. Työsuhteen olennaiset piirteet on määritelty työsopimuslain (55/2001) säännöksillä. Virkamiehistä säännös kattaa lähtökohtaisesti saman henkilöpiirin kuin 2 luvun 12 §:n 1 momentin 1 kohta, jossa virka- tai siihen verrattavassa palvelussuhteessa työskentelevien henkilöiden ryhmä on rajattu. Tällaisten virkamiesten toiminta työnantajansa puolesta voisi siis olla rangaistavaa esimerkiksi kirjanpitorikoksena.

Oikeushenkilön puolesta voidaan toimia myös erilaisten toimeksiantojen perusteella. Toimeksianton saaja pysyy muodollisesti itsenäisenä eikä kuulu oikeushenkilön organisaatioon. Esimerkiksi kauppakaaren 18 luvussa tarkoitettu asiamies tai kauppaedustaja ja myyntimiehistä annetussa laissa (417/1992) tarkoitettu kauppaedustaja voi syyllistyä rikoksiin kuluttajia vastaan. Konkurssipesän väliaikainen pesänhoitaja tai uskottu mies taikka kuolinpesän selvittäjä voivat syyllistyä kirjanpitorikokseen muiden edellytysten täytyessä. Toimeksiantona on pidettävä myös kertaluonteista toimenpidettä, jossa esimerkiksi jonkun tehtäväksi annetaan yrityksen kirjanpidon tuhoaminen. Toimeksiantona on pidettävä myös suoranaista sopimusta rikoksen tekemisestä. Kirjanpitorikosten tyypillinen toimeksiantosuhte on yrityksen ja kirjanpito toimiston välinen sopimus.

Sen sijaan muiden henkilöiden toimimista oikeushenkilön puolesta ei ole tarpeen sisällyttää säännökseen. Myöskään oikeushenkilön hyväksi toimiminen ei täytä säännöksen edellytyksiä. Oikeushenkilön hyväksi toimivalla ei ole muodollista toimivaltaa tekoonsa eikä sitä ole edes hyväksytty. Teko perustuu tyypillisesti hänen omaan ajatteluunsa. Tekeen on tarjoutunut mahdollisuus ja oikeushenkilö saa tehdystä teosta hyötyä. Rikoksen oikeushenkilön hyväksi voi tehdä myös oma työntekijä, mutta yhtä hyvin toimeksiantosopimuksen perusteella työtään tekevä ulkopuolinen. Esimerkiksi jos työntekijä väärentää oma-aloitteisesti ja oikeushenkilön tahdon vastaisesti sen kirjanpitoa, kyseessä ei

ole kirjanpitorikos.

Vaatus rikoksen tekemisestä oikeushenkilön puolesta sulkee pois myös ne tapaukset, joissa rikos kohdistuu oikeushenkilöön itseensä, sekä sabotaasitapaukset. Esimerkiksi henkilö, joka väärentää yhtiön kirjanpitoon itselleen saatavia, ei siten syyllisty kirjanpitorikokseen. Samalla tavalla oikeushenkilöön kohdistuva on konkurssiin ajautumassa olevan yhtiön omaisuuteen kohdistuva varkausrikos. Myös henkilö, joka tuhoaa yrityksen kirjanpidon kustoksi katsottuaan tullee vääriin kohdeksi, ei ole toiminut kirjanpito-velvollisuuden puolesta, vaikka yhtiö hyötyisi-kin teosta.

2 momentti. Oikeushenkilön toimintaan rinnastetaan 2 momentin mukaan elinkeinonharjoittajan liikkeeseen kuuluva tai muu oikeushenkilön toimintaan rinnastettava järjestäytynyt toiminta. Järjestäytymistä koskeva vaatimus sisältää sen, että mukana on enemmän kuin yksi henkilö. Yhden elinkeinonharjoittajan toiminta ei ole tässä mielessä järjestäytynyttä, mutta toisaalta tällaisissa puitteissa tehtyyn rikokseen ei liity tekijätunnusmerkkien tulkintaongelmia. Momentti soveltuu esimerkiksi rekisteröimättömiin yhdistyksiin, epäitsenäisiin rahastoihin ja säätiöihin sekä niin sanottuihin verotusyhtymiin.

Säännöksellä ei ole tarkoitettu laajentaa tai supistaa tekijänvastuuta rikoksissa, joissa joko teonkuvauksella tai tekijätunnusmerkillä on annettu asiasta erityissäännös. Edellisestä esimerkki on työturvallisuusrikos (47 luvun 1 §). Rikos täyttyy muun muassa, jos työnantaja tai tämän edustaja mahdollistaa työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkumisen laiminlyömällä valvoa määräysten noudattamista alaisessaan työssä tai jättämällä huolehtimatta taloudellisista, toiminnan järjestämistä koskevista tai muista työsuojelun edellytyksistä. Säännöksellä on tietoisesti haluttu siirtää vastuuta oikeushenkilön organisaatiossa ylemmälle tasolle alijohdon sijasta.

Jälkimmäisestä tyypillisimmän esimerkin muodostavat työrikkokset kokonaisuudessaan. Niissä tekijäpiiriä on rajattu siten, että työrikkoksiin voi yleensä syyllistyä vain työnantaja tai tämän edustaja. Edustajan määritelmän avulla rajataan ne henkilöt, jotka voidaan asettaa rangaistusvastuuseen yhteistyönantajan toiminnassa sattuneesta rikoksesta.

Edustaja voi olla esimerkiksi oikeushenkilön tai sitä vastaavan yhteisön päättävän elimen jäsen. Myös henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa annetussa laissa (725/1990) tarkoitettut henkilöstön edustajat rinnastetaan yrityksen valitsemaan päättäviin henkilöihin nimenomaisen lain säännöksen nojalla (9 §:n 1 momentti). Työnantajan edustajia voivat olla myös ne, jotka työnantajan sijasta johtavat tai valvovat työtä. Tärkein vastuuaseman tunnusmerkki on jonkinasteinen esimiesasema, jolla viitataan asemaan toimitusjohtajasta aina alityönjohtajaan.

Sen sijaan esimerkiksi taloudellisissa vaikeuksissa olevan yhtiön suoritusportaan työntekijää, joka aiheuttaa määräysten vastaisen tilan ja tekee yhtiön puolesta työturvallisuutta rikkovan teon, ei tuomita muusta kuin työturvallisuuslain 49 §:ssä tarkoitettusta työturvallisuusrikkomuksesta.

3 momentti. Pykälän 3 momenttiin on otettu yleinen toissijaisuuslauseke: mitä tässä pykälässä säädetään, ei sovelleta, jos asiasta muualla säädetään toisin. Lausekkeen tarve ja merkitys on perusteltu edellä.

6 luku. Rangaistuksen määräämisestä

A. Nykytila

1. Rangaistuksen määräämisen osaratkaisut

Sen jälkeen kun tuomioistuin on tehnyt ratkaisunsa tekoon sovellettavasta tunnusmerkistöstä ja sen törkeysasteesta, seuraa päätös rangaistuksen lajista ja määrästä. Tuo päätös sisältää useita eri osavaiheita.

Rangaistus määrätään sovellettavan asteikon rajoissa. Asteikko ilmenee säännönmukaisesti rikossäännöksestä. Joissain tapauksissa tuohon asteikkoon voidaan kuitenkin joutua tekemään muutoksia. Näissä tilanteissa rangaistuksen määräämisen ensimmäiseksi ratkaisuksi erottuu asteikon vahvistaminen.

Asteikon tultua vahvistetuksi päätetään sovellettavan rangaistuksen lajista ja tuomittavan rangaistuksen määrästä. Näistä vaiheista käytetään seuraavassa nimityksiä lajinvalinta ja rangaistuksen mittaaminen.

Tuomitusta rangaistuksesta voidaan joissain tapauksissa joutua vielä tekemään erilaisia vähennyksiä. Näistä tavallisin on suorite-

tun tutkintavankeusajan vähennys. Tuomioistuini voi lisäksi joutua ottamaan kantaa tekijälle aikaisemmin tuomittuihin rangaistuksiin eli ehdollisen rangaistuksen täytäntöönpanoon tai ehdonalaisen vapauden menettämiseen.

Laajassa merkityksessä rangaistuksen määrääminen viittaa siten rangaistusasteikon vahvistamiseen, rangaistuslajin valintaan sekä rangaistuksen mittaamiseen. Näiden ohella osakysymyksenä erottuvat tuomitusta rangaistuksesta mahdollisesti tehtävät vähennykset. Tämä esitys koskee kaikkia näitä osatarkaisuja. Sen sijaan aikaisempia tuomioita koskevista täytäntöönpanoratkaisuista säädetäisiin edelleen erikseen.

Rikoslakiin alun alkaen sisältyneet rangaistuksen määräämiseen liittyvät normit vaikuttivat voittopuolisesti vain sovellettavaan asteikkoon. Näitä olivat ennen kaikkea rangaistuksen yleiset vähentämisperusteet, joita koskevat säännökset oli rikoslakia säädettäessä liitetty vastuuvapausperusteita sekä yritystä ja osallisuutta koskevien lukujen 3—5 yhteyteen. Rikoslaisissa oli myös jo vanhaan säännökset rikoksen uusimisesta rangaistuksen koventamisperusteena. Uusiminen vaikutti sekä sovellettavan asteikon laajuuteen että mittaamiseen niin sanotun normaaliasteikon rajoissa. Nämä säännökset kumottiin vuoden 1976 mittaamis uudistuksen yhteydessä. Tilalle säädetyt yleiset mittaamisperusteet vaikuttavat ainoastaan sovellettavan asteikon rajoissa. Rangaistuslajin valinnasta on säädetty osaksi rikoslain ulkopuolisessa lainsäädännössä. Toisaalta vaikka rikoslain 6 luku nykyisen otsikkonsa mukaan koskee rangaistuksen mittaamista, siinä vahvistetut periaatteet ja näkökohdat tulevat usein sovellettaviksi myös tehtäessä valintaa eri seuraamusvaihtoehtojen välillä.

2. Asteikon vahvistaminen

Rangaistus määrätään tapaukseen sovellettavan rikossäännöksen rangaistusasteikolta. Asteikossa vahvistettu enimmäisrangaistus voidaan ylittää, mikäli tekijälle määrätään useammasta rikoksesta yhteinen rangaistus. Tätä koskevat säännökset ovat rikoslain 7 luvussa. Yhteisen rangaistuksen määräämistä koskeviin säännöksiin ei tässä uudistuksessa

ehdoteta muutoksia. Asteikosta voidaan eräissä tilanteissa poiketa myös lievempään suuntaan. Tähän antavat mahdollisuuden rikoslain yleinen minimalittamissäännös ja rangaistuksen yleiset vähentämisperusteet.

2.1. Asteikosta poikkeaminen

Joissakin tapauksissa laissa säädetty vähimmäisrangaistuskin voi tuntua tuomitavaan tapaukseen liittyvien poikkeuksellisten syiden vuoksi kohtuuttoman ankaralta. Rangaistusasteikot vahvistetaan pitäen silmällä rikoksen yleisiä ilmenemismuotoja, eikä niitä säädettäessä ole mahdollista ottaa huomioon kaikkia esiin tulevia poikkeustilanteita. Tällaisten yksittäistapauksissa esiintyvien kohtuuttomuusien välttämiseksi rikoslakiin otettiin jo vuonna 1966 asteikosta poikkeamista koskeva yleissäännös (3 luvun 5 §:n 2 momentti). Sen mukaan tuomioistuini voi erityisistä syistä, jollei yleinen etu muuta vaadi, tuomita vankeuden sijasta sakkoon tai alittaa rangaistussäännöksessä asetetun vankeuden erityisminimin.

Säännös antaa mahdollisuuden rangaistuslajin vaihtoon sekä rikoslain erityisessä osassa vahvistettujen rikoskohtaisten vähimmäisrangaistusten alittamiseen. Rikoslain yleisessä osassa vahvistettavia rangaistuslajien yleisiä vähimmäisrangaistuksia ei ole lupa alittaa.

2.2. Yleiset vähentämisperusteet

Yleisiä vähentämisperusteita rikoslaisissa on kaikkiaan kuusi: nuoruus (3 luvun 2 §), alentunut syyntakeisuus (3 luvun 4 §), rikoksen jääminen yritykseen (4 luvun 1 §), avunanto rikokseen (5 luvun 3 §), hätävarjelun ja voimakeinojen käytön liioittelu (3 luvun 9 §) sekä oikeudenvastainen pakkotilateko eräissä tapauksissa (3 luvun 10 §).

Nuoruus. Rikoslain 3 luvun 2 §:n mukaan viisitoista mutta ei kahdeksaatoista vuotta täyttäneen tekemästä rikoksesta määrätään rangaistus alennetun asteikon mukaan. Lainkohta sisältää tarkemmat säännökset asteikkoon tehtävistä muutoksista. Samat muutosäännöt tulevat käyttöön myös muiden vähentämisperusteiden soveltuessa.

Alentunut syyntakeisuus. Syyntakeisuuden

ja täyden vastuuvapauden välimaille sijoittuu niin sanottu alentunut syyntakeisuus. Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan jos "jonkun harkitaan rikosta tehdessään olleen täyttä ymmärrystä vailla, vaikkei häntä 3 §:n mukaan voida syyhyin mahdolliseksi katsoa; olkoon yleistä lajia oleva rangaistus se, mikä 2 §:ssä on säädetty".

Yritys. Myös rikoksen jääminen yritykseen luetaan rangaistuksen yleisiin vähentämisperusteisiin. Rikoslain 4 luvun 1 §:ssä säädetään: "Kun yritys lain mukaan on rangaistava, eikä erityistä rangaistusta siitä ole määrätty; tuomittakoon rangaistus sen lainpaikan mukaan, joka säättää rangaistuksen täytetystä rikoksesta, kuitenkin vähentämällä yleistä lajia olevan rangaistuksen niin, kuin 3 luvun 2 §:n mukaan vähennetään siltä, joka on täyttänyt viisitoista, vaan ei kahdeksaatoista vuotta."

Avunanto. Neljäs yleinen rangaistuksen vähentämisperuste on avunanto. Rikosoikeudellisen vastuun lähtökohtana on osallisen vastuu kokonaisteosta. Tätä ilmentää 5 luvun 3 §:n säännös avunantajan lievemmästä kohtelusta. Pykälän 1 momentti kuuluu: "Joka, toisen rikosta tehdessä taikka sitä ennen, tahallansa on neuvolla, toimella tahi kehotuksella tekoa edistänyt, on avunannosta rikokseen, jos se saatettiin täytäntöön, taikka, yrityksen ja täytetyn rikoksen saman rangaistuksen alaisina ollessa, jäi yritykseen, tuomittava sen lainpaikan mukaan, jota olisi pitänyt käyttää, jos hän olisi ollut rikoksen tekijä, mutta yleistä lajia oleva rangaistus kuitenkin sillä tavalla vähennettävä, kuin 3 luvun 2 §:n mukaan vähennetään siltä, joka on täyttänyt viisitoista, vaan ei kahdeksaatoista vuotta." Laissa on myös verraten mutkikas erityissäännös avunannosta rikoksen yritykseen. Sen mukaan jos "rikos jäi sellaiseen yritykseen, joka on 4 luvun 1 §:n mukaan rangaistava; tuomittakoon auttajalle korkeintaan puoli siitä rangaistuksesta, joka hänelle olisi voitu tuomita, jos tekijä olisi rikoksen täyttänyt".

Hätävarjelu, voimakeinojen käyttö ja pakkotila. Hätävarjelu, voimakeinojen käyttö ja pakkotila ovat oikeuttamisperusteita. Hätävarjeluun liioittelu ja oikeudenvastainen pakkotilateko voivat määräytyin edellytyksin vapauttaa vastuusta myös anteeksiantoperus-

teena. Kolmas mahdollisuus on, että tällaiset olosuhteet vaikuttavat rangaistukseen vähentämisperusteina.

Hätävarjeluun osalta säädetään 3 luvun 9 §:n 1 momentissa seuraavaa: "Jos joku 6 tai 7 §:ssä mainituissa tapauksissa on tehnyt teon, joka ei ole ollut hyökkäyksen torjumiseksi, kotirauhan suojaamiseksi tai omansa takaisin ottamiseksi välttämätön, on tekijä tuomittava hätävarjeluun liioittelusta tuomioistuimen harkinnan mukaan joko täyteen tai 2 §:n 1 momentin mukaan alennettuun rangaistukseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei hän voinut mieltänsä maltaa, häntä ei saa rangaistukseen tuomita." Voimakeinojen käytön osalta säädetään sanotun pykälän 2 momentissa: "Milloin 8 tai 8 a §:ssä, poliisilain 27 §:ssä taikka järjestyksenvalvojista annetun lain (533/1999) 9 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin sanottujen pykälien mukaan voidaan pitää puolustettavina, saadaan rangaistusta teon moitittavuutta vähentävien erityisten syiden perusteella alentaa niin kuin 1 momentissa säädetään taikka, jos siihen on erittäin painavia syitä, tekijä kokonaan vapauttaa rangaistuksesta." Pakkotilaa koskevassa 3 luvun 10 §:ssä säädetään: "Jos joku, pelastaaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta pakottavasta vaarasta, on tehnyt rangaistuksenalaisen teon, ja jos pelastus ilman sitä olisi ollut mahdoton; tutkikoon oikeus, teon ja asianhaarain mukaan, onko hän teostaan jääpä rankaisematta, vai onko hän siitä ansainnut täyden tahi 2 §:n 1 momentin mukaan vähennetyt rangaistuksen."

Näissä tilanteissa on siis mahdollisuus myös tuomita normaaliasteikon mukainen rangaistus. Toisaalta, jos tekijä ei voinut mieltänsä maltaa, rangaistus voidaan jättää myös kokonaan tuomitsematta.

Asteikon muutos säännöt. Kaikissa vähentämisperusteiden tarkoittamissa tilanteissa sovellettava asteikko määräytyy 3 luvun 2 §:n mukaan. Vähentämisperusteiden soveltuessa tekijälle voidaan tuomita enintään kolme neljännestä säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään pienin määrä, jonka sitä rangaistusta saa 2 luvun mukaan tuomita. Vankeuden osalta tämä minimi on 14 päivää ja sakon osalta yksi päivä sakko niissä tapa-

uksissa, joissa päiväsakoille on asetettu erityisminimi. Sakkorangaistuksen normaalias- teikko on 1—120 päiväsakkoa, jolloin vähentämisperusteen vaikutus rajoittuu vain maksimin alentumiseen 90 päiväsakkoon. Jos rikoksesta on säädetty vaihtoehtoisina seuraamuksina sakko- ja vankeusrangaistus, alenevat molempien rangaistuslajien enimmäis- ja vähimmäismäärät edellä esitetyllä tavalla.

Toisin kuin asteikosta poikkeamista koskeva 3 luvun 5 §:n 2 momentin yleissäännös, vähentämisperuste ei oikeuta asteikossa säädettyä lievemmän rangaistuslajin käyttöön ja tuomitsemaan esimerkiksi vankeuden sijasta sakkoa.

Jos teosta on säädetty ainoaksi seuraamukseksi elinkautinen vankeusrangaistus, vankeutta saadaan tuomita vähintään kaksi ja enintään kaksitoista vuotta. Tämä on asteikko, jota sovelletaan tuomittaessa esimerkiksi alentuneesti syyntakeiselle rangaistus murhasta. Jos rangaistusasteikossa on sekä elinkautinen että määräaikainen vankeusrangaistusuhka, on pienin mahdollinen rangaistus 14 päivää vankeutta ja kovin rangaistus 12 vuotta vankeutta.

Mikäli tekoon soveltuu kaksi tai useampia vähentämisperusteita, esimerkiksi alentuneesti syyntakeinen 17-vuotias syyllistyy rikoksen yritykseen, vaikuttaa niistä jokainen korkeimpaan mahdolliseen rangaistukseen edellä mainitulla tavalla. Minimiin perusteiden lukumäärällä ei ole vaikutusta, koska jo yhtä perustetta soveltamalla päästään rangaistuslajin yleiseen minimiin saakka.

3. Rangaistuksen mittaaminen

Vuonna 1976 rikoslakiin saatiin yleissäännökset rangaistuksen mittaamisesta. Rikoslain 6 lukuun otetut säännökset sisältävät rangaistuksen mittaamista koskevan yleissäännöksen, säännökset erityisistä koventamis- ja lieventämisperusteista sekä seuraamusten kasautumista koskevan kohtuullistamissäännöksen.

Yleissäännös. Mittaamista koskevan 6 luvun 1 §:n mukaan rangaistusta mitattaessa on otettava huomioon kaikki asiaan vaikuttavat rangaistusta koventavat ja lieventävät perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistus on mitattava niin, että se on oi-

keudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen. Säännös vahvistaa mittaamisen johtaviksi periaatteiksi yhdenvertaisuuden ja suhteellisuusperiaatteen. Törkeysarvostelun keskeisiksi perusteiksi vahvistetaan teon seuraukset, vahinko ja vaara, sekä teosta ilmenevä tekijän syyllisyys.

Oikeuskäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi 6 luvun uudistuksen esitöiden pohjalta kiteytettiin mittaamisharkinnan ohjeeksi niin sanotun normaalirangaistusajattelun nimellä tunnettu päätöksentekomalli. Tämän mukaisesti normaalirikoksesta olisi tuomittava normaalirangaistus, jollei ole syytä poiketa tuosta rangaistuksesta suuntaan tai toiseen. Normaalirangaistusajattelulla pyritään tarjoamaan mittaamiselle lähtökohta ja kiintopiste. Tuo kiintopiste haettaisiin oikeuskäytännöstä. Tuomioistuimen tulisi pitäytyä käytännön vakiinnuttamilla keskimääräisillä linjoilla, jollei jokin tapaukseen liittyvä erityispiirre oikeuttaisi tuosta linjasta poikkeamiseen.

Koventamisperusteet. Rangaistuksen koventamisperusteita ovat luvun 2 §:n mukaan 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, 2) rikoksen tekeminen vakavia rikoksia varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä, 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan, sekä 4) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Koventamisperusteet liittyvät ennen kaikkea syyllisyysarvosteluun. Liigoittumista koskevan säännöksen taustalla oli myös tarve suojautua tehokkaammin järjestäytyneen rikollisuuden luomaa uhkaa vastaan. Uusiminen rangaistuksen ankaroitamisperusteena liittyy ennen kaikkea tekijän syyllisyyden arviointiin. Ainoastaan sellainen uusiminen, joka osoittaa piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, tulisi ottaa huomioon rangaistusta koventavana.

Lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet. Lieventämisperusteita ovat luvun 3 §:n mukaan 1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen vaikutin, 2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikke-

uksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia, sekä 3) tekijän oma-aloitteinen pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka edistää rikoksensa selvittämistä. Myös suurin osa lieventämisperusteista liittyy syyllisyysarvosteluun. Yhdistävänä tekijänä on useissa tapauksissa normatiivinen syyllisyysajatus ja heikentyneen lainnoudattamiskyvyn tuoma lievennys moitearvosteluun (1 ja 2 kohta). Osa lieventämisen perusteista pohjaa myös muihin syihin. Teonjälkeisen käyttäytymisen (vahinkojen korvaaminen ja rikoksen selvittämisen edistäminen) rangaistusta lieventävän vaikutuksen taustasyöt ovat ennen muuta käytännölliset, muun muassa pyrkimys rohkaista tekijää toimiin, jotka helpottavat uhrin asemaa.

Luvun 4 §:ssä on erillinen kohtuusperuste seuraamusten kasautumisen varalta: "Jos tekijälle on rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuu muu seuraus, joka yhdessä tässä luvussa mainittuja perusteita soveltaen määrättävän rangaistuksen kanssa johtaisi rikoksen laatuun nähden kohtuuttomaan tulokseen, tällainen seikka on rangaistusta mitattaessa otettava kohtuuden mukaan huomioon." Säännös toisin sanoen oikeuttaa lieventämään rangaistusta, milloin tekijän kannettavaksi on rangaistuksen ohella koitunut myös muita joko oikeudellisia tai tosiasiallisia seurauksia. Tässäkin tapauksessa lievennyksen taustasyöt liittyvät muihin kuin syyllisyysnäkökohtiin.

4. Rangaistuslajin valinta

Tuomioistuin joutuu usein myös tekemään valinnan eri rangaistuslajien välillä. Rangaistuslajin valintaratkaisuja ovat päätös tuomitsematta jättämisestä, valinta sakon ja vankeusrangaistuksen välillä, valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä sekä ratkaisut yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen käytöstä.

Tuomitsematta jättäminen. Tuomitsematta jättämisen perusteista on säädetty varsin yksityiskohtaisesti rikoslain vuonna 1990 uudistetuissa toimenpiteistälupumissäännöksissä (3 luvun 5 §:n 3 momentti). Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta

ensinnäkin, milloin rikosta on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä (vähäisyysperuste), ja toiseksi milloin rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana (poikkeuksellisuusperuste).

Tuomitsematta jättäminen on mahdollista myös, milloin rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi tai sen selvittämisen edistämiseksi, tekijän henkilökohtaiset olot, rikoksesta tekijälle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat (kohtuusperuste). Neljäntenä perusteena mainitaan se, ettei rikos yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään (konkurrenssiperuste).

Myös tekijän ikä otetaan harkinnassa huomioon. Pykälään on omaksi 4 momentiksi otettu säännös niin sanotusta nuoruusperusteesta. Tuomioistuin saa, sen lisäksi mitä 3 momentissa on säädetty, jättää rangaistuksen tuomitsematta rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, jos teon katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Valinta sakon ja vankeuden välillä. Pää-rangaistuslajien, sakon ja vankeuden, ero perustuu sanktioankaruuteen: vankeus on aina sakkoa ankarampi rangaistus. Jos asteikko antaa mahdollisuuden valita näiden kahden välillä, valinta perustuu rikoksen moitittavuuden ja rangaistuksen ankaruuden väliseen vertailuun. Kysymys on toisin sanoen puhtaasta mittaamisratkaisusta. Tuo ratkaisu tehdään 6 luvun normien sekä tunnusmerkistöistä ilmenevien erityisten mittaamisperusteiden ohjaamana. Erillisten lajinvalintanormien antamiseen ei siten ole ollut tarvetta. Sakon määräämistä ohjaavat lisäksi päiväsakon rahamäärän vahvistamista koskevat ohjeet.

Ehdollinen ja ehdoton vankeus. Rikoslain 2 b luvun 1 §:n mukaan määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syylli-

syys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellyttä vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Jos ehdollista vankeusrangaistusta yksinään on pidettävä riittämättömänä seuraamuksena rikoksesta, voidaan rikoksenteikijälle ehdollisen vankeusrangaistuksen ohella tuomita sakkorangaistus tai, jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Yhdyskuntapalvelu. Jos tuomioistuin päätyy arvioissaan enintään kahdeksan kuukauden mittaiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, on vielä tehtävä päätös yhdyskuntapalvelun käytöstä. Tätä ratkaisua ohjaavat yhdyskuntapalvelusta annetussa laissa vahvistetut omat lajINVALINTAPERUSTEET. Lain 3 §:n mukaan rikoksenteikijä, 1) joka tuomitaan vankeuteen, 2) jolle määrätään yhteinen vankeusrangaistus tai 3) jonka ehdollinen vankeusrangaistus määrätään pantavaksi kokonaan tai osaksi täytäntöön, tuomitaan pituudeltaan määrätyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle. Lain 4 §:n mukaan yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä on lisäksi, että rikoksenteikijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja että voidaan olettaa hänen suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

Nuorisorangaistus. Jos nuorelle henkilölle määrättävä rangaistus sijoittuu sakon ja ehdottoman vankeusrangaistuksen väliin, voi kyseeseen tulla myös nuorisorangaistus. Tämä vaihtoehto on toistaiseksi käytössä vain rajatulla kokeilualueella. Nuorisorangaistuksen valintaperusteet vahvistetaan nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain (1058/1996) 3 §:ssä. Sen mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos 1) sakkoa on rikoksen vakavuus ja tekoon liittyvät olosuhteet huomioon ottaen pidettävä riittämättömänä rangaistuksena eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen

tuomitsemista ja 2) nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna uusien rikosten ehkäisemiseksi ja tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi. Seuraamusten ankaruusportaikolla nuorisorangaistus sijoittuu ehdollisen rangaistuksen tasolle. Sen käyttöä määräävät kuitenkin osaksi muutkin kuin seuraamuksen ankaruuteen liittyvät näkökohdat. Harkinnassa on kiinnitettävä huomio myös tekijän tulevan sosiaalisen selviytymisen mahdollisuuksiin sekä uusien rikosten ehkäisyn tavoitteeseen.

5. Rangaistuksesta tehtävät vähennykset

Joissain tapauksissa teosta tuomitusta rangaistuksesta on tehtävä vähennyksiä siksi, että tekijä on jo tavalla tai toisella joutunut kantamaan osan tuon saman teon perusteella hänelle määrätystä oikeudellisista seuraamuksista. Laki tuntee neljä tällaista tilannetta.

Tutkintavankeusaika. Rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä käytännössä tärkein koskee tutkintavankeusajan vähentämistä. Asiasta säädetään 3 luvun 11 §:ssä. Sen mukaan jos määräaikaisen vankeusrangaistukseen tuomittu on ollut tuon rikoksen johdosta vapautensa menettäneenä yhtäjaksoisesti vähintään yhden vuorokauden, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika tai katsottava vapaudenmenetys rangaistuksen täydeksi suoritukseksi. Samoin on meneteltävä silloin, kun vapaudenmenetys on aiheutunut muun saman asian yhteydessä syytteen tai valmistavan tutkinnan kohteena olleen rikoksen tai oikeuteen tuotavaksi määrätyn vastaajan säilöönottamisen johdosta. Jos rangaistukseksi tuomitaan sakko tai nuorisorangaistus, vapaudenmenetys on kohtuullisessa määrin, sakosta kuitenkin vähintään vapaudenmenetystä vastaavan ajan pituisena, otettava huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Ulkomaiset tuomiot. Tuomitusta rangaistuksesta voidaan joutua tekemään vähennyksiä myös, jos tekijä tuomitaan Suomessa rangaistukseen sellaisesta rikoksesta, josta hänet on ulkomailla jo tuomittu rangaistukseen. Tilannetta sääntelee 1 luvun 13 §:n 3 momentti. Jos tuo ulkomailla tuomittu rangaistus

tus on tullut suoritetuksi jo kokonaan tai osaksi, tulee Suomessa määrätystä rangaistuksesta vähentää kohtuullinen määrä. Jos suoritettu seuraamus on ollut vapausrangaistus, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika. Tuomioistuin voi myös todeta, että suoritettua seuraamusta on pidettävä riittävänä seuraamuksena rikoksesta.

Rangaistusvankien kurinpitorangeistukset. Kolmas tilanne koskee rangaistusvankien laitoksessa tekemiä rikoksia ja niistä määrättyjä kurinpitorangeistuksia. Rikoslain 2 luvun 13 §:n mukaan jos rangaistusvanki tekee rangaistuslaitoksessa tai muuten ollessaan vankilan viranomaisen valvonnan alaisena rikoksen, josta yleisen lain mukaan tulevan seuraamuksen katsotaan olevan sakkkoa, siitä on laitoksessa määrättävä kurinpitorangeistus niin kuin erikseen säädetään. Jos katsotaan, että rikoksesta seuraa ankarampi kuin sakko-rangaistus, rikoksenteikijä on pantava siitä syytteesen tuomioistuimessa. Tämä kurinpitorangeistus tulee ottaa huomioon siinä tapauksessa, että samasta rikoksesta määrätään myöhemmin rangaistus yleisessä tuomioistuimessa. Pykälän 2 momentin mukaan jos tällaisessa tapauksessa kurinpitorangeistus on kokonaan tai osaksi suoritettu, on rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä, jollei ole perusteltua aihetta jättää vähennystä tekemättä tai pitää suoritettua kurinpitorangeistusta täytenä rangaistuksena teosta.

Sotilaiden kurinpitorangeistukset. Neljäs tilanne koskee sotilaille ja muille rikoslain 45 luvun alaisille henkilöille määrättyjä kurinpitorangeistuksia. Sotilaskurinpitolaik mukaisia kurinpitomenettelyssä käytettäviä kurinpitorangeistuksia ovat kurinpitotosakko, poistumisrangaistus ja varoitus. Kurinpitoojennuksia ovat poistumiskielto, ylimääräinen palvelus ja muistutus. Sotilaskurinpitolaik 8 §:n 2 momentin mukaan jos rikoksen-tekijä on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpitoojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen, on jo täytäntöönpantu rangaistus ja ojennus otettava kohtuullisessa määrin huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi. Vähennystä laskettaessa yksi

vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitotosakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

B. Oikeusvertailua

Oikeusvertailun pääpaino on sääntelyn perusratkaisujen sekä rangaistuksen ankaruuteen vaikuttavien mittaamisnormien esittelyssä. Koska käytössä olevat rangaistuslajit vaihtelevat eri maissa, on rangaistuslajin valintaa ohjaavien säännösten tarkastelu jätetty vähemmälle.

1. Ruotsi

Ruotsissa toteutettiin laaja mittaamisnormiston uudistus vuonna 1988. Rangaistuksen määräämisestä säädetään rikoslain 29 ja 30 luvussa. Rikoslain 29 luvussa ovat määräykset rangaistuksen mittaamisesta ja tuomitsematta jättämisestä (straffmätning och påföljdseftergift). Rikoslain 30 luku sääntelee valintaa eri rangaistuslajien välillä.

Rangaistuksen mittaamista koskevan rikoslain 29 luvun 1 §:n yleissäännöksen mukaan rangaistukset tulee määrätä, oikeuskäytännön yhtenäisyyden intressi huomioon ottaen, rikoksen tai rikoskokonaisuuden rangaistusarvon (straffvärde) mukaan. Säännöksessä nimetään myös lähemmin ne seikat, joihin rangaistusarvoa määrättäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota. Näitä ovat teolla aiheutettu vahinko, loukkaus tai vaara, jonka tekijä on ennalta havainnut. Edelleen on kiinnitettävä huomiota tekijän tarkoituksiin ja motiiveihin.

Yleissäännöksen ohella 29 luvussa nimitään joukko rangaistusarvoa vahvistettaessa huomioon otettavia koventamis- ja lieventämisperusteita (2 ja 3 §). Koventämisperusteena mainitaan se, että tekijä oli tähännyt seurauksiltaan huomattavasti toteutunutta vakavampaan rikokseen (2 §:n 1 kohta). Koventämisperusteina tulevat kysymykseen edelleen tekijän osoittama erityinen piittämättömyys (hänsynslöshet, 2 kohta), se, että teossa on käytetty toisen suojatonta asemaa (3 kohta) ja se, että tekijä on hyödyntänyt omaa luottamusasemaansa (4 kohta). Ran-

gaistusta koventaa myös se, että tekijä on saanut toisen osallistumaan rikokseen käyttäen vakavaa pakkoa tai viekkautta taikka väärinkäyttäen toisen nuorta ikää, ymmärtämättömyyttä tai riippuvaista asemaa (5 kohta). Kuudentena koventamisperusteena on rikoksen liittyminen erityisen suunnitelmalliseen taikka mittasuhteiltaan laajaan toimintaan, jossa tekijä on keskeisessä asemassa (6 kohta). Vuonna 1994 koventamisperusteiden joukkoon liitettiin myös rasistiset motiivit (7 kohta). Rangaistusta koventaa, jos rikoksen tekemisen motiivina on ollut henkilön, kansanryhmän tai muun sellaisen ryhmän loukkaaminen rodun, ihonvärin, kansallisen tai etnisen alkuperän, uskonnustuksen taikka muun vastaavan seikan vuoksi. Säännöksen antama suoja on epäsymmetrinen; se suoja ainoastaan vähemmistöryhmiä. Etniseen vähemmistöryhmään kuuluvan samoista motiiveista tekemää rikosta, jonka kohteena on valtaväestöön kuuluva henkilö, ei tuomita lain koventamisperustetta soveltaen. Hallituksen esityksen 2001/02:59 mukaan 7 kohtaa täydennettäisiin lisäämällä maininta rikoksen kohteen seksuaalisesta suuntautuneisuudesta.

Luvun 3 §:n 1 momentissa lieventämisperusteena mainitaan ensinnäkin rikoksen tekemiseen vaikuttanut toista syvästi loukkaava käyttäytyminen (1 kohta). Rangaistusta lieventää myös se, että tekijän kyky kontrolloida käyttäytymistään on voimakkaasti alentunut psyykkisen häiriön, mielenliikituksen tai muun sellaisen syyn vuoksi (2 kohta). Kolmantena lieventämisperusteena mainitaan se, että teko vastaa tekijän ilmeisesti puutteellista kehitystä, kokemusta tai ymmärryskykyä (3 kohta). Edelleen rangaistusta lieventää rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto (4 kohta) sekä se, että teko, johtamatta vastuuvapauteen, muutoin on tehty rikoslain 24 luvun vastuuvapausperusteiden tarkoittamissa olosuhteissa (5 kohta). Pykälän 2 momentissa todetaan myös yleisesti, että jos rikoksen rangaistusarvo tätä edellyttää, tuomioistuim voi tuomita myös säädettyä lievempään rangaistukseen.

Psyykkisesti häiriintyneiden rikoksenteijöiden asemaa selvittänyt komitea ehdotti 3 §:n muuttamista siten, että psyykinen häiriö erotettaisiin 2 kohdasta omaksi kohdak-

seen (SOU 2002:3).

Mittaamislukuun sisältyy lisäksi joukko perusteita, joiden ei katsota vaikuttavan rikoksen rangaistusarvoon, mutta joilla kuitenkin on merkitystä rangaistuksen määrittämisessä. Luvun 4 §:n uusimissäännöksen mukaan voidaan aikaisempi rikollisuus ottaa huomioon myös rangaistuksen mittaamisessa, mikäli tuomioistuim katsoo, ettei sanottu seikka ole tullut otetuksi jo riittävässä määrin huomioon rangaistuslajia valittaessa. Uusimivaikutusta arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota aikaisemman rikollisuuden laajuuteen, rikoksista kuluneeseen aikaan sekä aikaisempien ja uusien rikosten samankaltaisuuteen ja törkeyteen.

Rangaistusarvoon vaikuttamattomina mittaamisperusteina mainitaan 5 §:ssä lisäksi joukko erityisiä lieventämisperusteita. Näitä ovat tekijän vakava loukkaantuminen rikoksen yhteydessä (1 kohta), tekijän yritys estää tai rajoittaa tekonsa seuraukset (2 kohta), se, että tekijä on vapaaehtoisesti antanut itsensä ilmi (3 kohta) tai karkotettu maasta rikoksen vuoksi (4 kohta), tekijän työtä, ammattia tai elinkeinoa kohtaavat vaikeudet (5 kohta), tekijän korkea ikä tai heikko terveydentila (6 kohta), rikoksen tekemisestä kulunut epätavallisen pitkä aika (7 kohta) tai muu sellainen seikka (8 kohta). Näissä tapauksissa tuomioistuim voi myös erityisistä syistä tuomita säädettyä lievempään rangaistukseen. Jos tekijän tuomitseminen rangaistukseen olisi 5 §:ssä tarkoitetun seikan vuoksi ilmeisen kohtuutonta, tekijä voidaan jättää rangaistukseen tuomitsematta (6 §).

Psyykkisesti häiriintyneiden rikoksenteijöiden asemaa selvittänyt komitea ehdotti, että 5 §:n lieventämisperusteisiin lisättäisiin tekijän psykiatrinen hoito (SOU 2002:3).

Tekijän iän merkityksestä säädetään erikseen omana lainkohtanaan. 29 luvun 7 §:n mukaan alle 21-vuotiaana tehdyistä rikoksista on mahdollista tuomita säädettyä lievempään rangaistukseen. Elinkautisen vankeusrangaistuksen tuomitseminen rikoksesta, joka on tehty ennen kuin tekijä oli täyttänyt 21 vuotta, on niin ikään kielletty.

Rangaistuslajin valintaa koskevan rikoslain 30 luvun säännöksistä suurin osa keskittyy ehdottoman vankeuden käytön ohjaamiseen. Lisäksi tässä yhteydessä säädetään yhteisen

rangaistuksen määräämisestä (2 ja 3 §). Luvun 1 §:ssä määritetään rangaistuslajien välistä suhdetta toteamalla vankeus ehdollista tuomiota ja suojelukasvatusta ankarammaksi seuraamukseksi. Tuomioistuimia kehoitetaan yleisesti kiinnittämään erityistä huomiota seikkoihin, jotka puhuvat vankeutta lievemmän seuraamuksen puolesta (4 §). Perusteina vankeuden käytön puolesta mainitaan rikosten rangaistusarvo ja laji sekä tekijän aikaisempi rikollisuus (4 §). Vankeuden käyttöä rajoittavina perusteina ovat nuoruus ja tekijän psyykkinen terveydentila. Alle 18-vuotiaana rikoksensa tehneelle saa tuomita vankeutta vain erityistä syistä. Alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneelle vankeutta on lupa tuomita vain, jos tämä on rikoksen rangaistusarvon vuoksi perusteltua tai jos tähän on muutoin erityisiä syitä (5 §). Rikoksensa vaikean psyykkisen häiriön alaisena tehnyttä ei saa tuomita vankeuteen ja, jos tuomioistuimien katsoo, ettei muutakaan rangaistusta tule määrätä, on tällainen tekijä vastuusta vapaa (6 §; sen kumoamista on ehdotettu komiteamietinnössä SOU 2002:3). Näissä tilanteissa tulee kuitenkin harkittavaksi erityis-seuraamuksena psykiatriseen sairaanhoitoon määrääminen, josta on tarkemmat säännökset 31 luvussa. Muut rikoslain 30 luvun säännökset täsmentävät eri rangaistuslajien käyttöperusteita: ehdollinen tuomio, 7 §, ehdollinen tuomio ja sakko, 8 §, suojeluvallonta ja sopimushoito, 9 §, sekä eri seuraamusten yhdistelmät, 10 ja 11 §.

2. Norja

Norjan rikoslakiin ei sisälly erillistä rangaistuksen määräämistä koskevaa yleisnormistoa. Rangaistuksen määräämisen oikeudellisesta ohjauksesta on vastannut pääosin Norjan korkein oikeus, joka on kiinnittänyt runsaasti huomiota rangaistuksen määräämisen ongelmiin ja antaa jatkuvasti oikeuskäytännön ohjeeksi tarkoitettuja ennakkopäätöksiä. Vaikka rikoslaista puuttuvat varsinaiset mittaamisnormit, siihen sisältyy joukko asteikon alittamiseen oikeuttavia vähentämisperusteita. Ne vaikuttavat ohjaavasti myös rangaistuksen mittaamiseen asteikon rajoissa. Perusteet liittyvät perinteisiin rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin, syntyneisyyden

asteeseen ja humalatilaa erityistilanteissa, sekä vastuuvapausperusteisiin (eli hätävarjelun, pakkotilaan ja oikeuserehdykseen).

Vähäinen osallisuus rikokseen voi myös oikeuttaa säädettyä lievemmän rangaistuksen käyttöön. Norjan oikeudessa ei tehdä eroa tekijäkumppanuuden ja avunannon välillä. Sama koskee tilannetta, jossa rikokseen osallistuminen on ollut seurausta tekijän muista rikokseen osallisista riippuvasta asemasta (58 §). Erityisenä lieventämisperusteena laissa mainitaan tilanne, jossa tekijä on mahdollisuksiensa mukaan olennaisesti estänyt tekinsa seuraukset tai korvannut ne taikka tunnustanut (59 §). Seurausten estämiseen tai korvaamiseen perustuvan lievennyksen ehtona on, että tämä on tapahtunut ennen kuin tekijä tietää paljastuneensa. Vuonna 2001 pykälää muutettiin niin, että tunnustus otetaan huomioon myös rangaistuksen mittaamisessa.

Uusiminen tunnustetaan yleisesti rangaistusta ankaroitavaksi tekijäksi, joskaan laissa ei asiasta ole yleissäännöstä. Uusimisen merkitys on otettu huomioon säätämällä lukuisissa yksittäisissä rikoksissa korotetut asteikon uusijoille. Rassistiset motiivit on säädetty rangaistusta koventaviksi perusteiksi vahingon-tekoriikoksissa sekä pahoinpitelyrikoksissa.

3. Tanska

Tanskan rikoslain 80 §:ssä säädetään rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteista. Lain 84 §:ssä on tarkemmat säännökset rangaistuksen alentamisesta. Yleissäännöksen mukaan rangaistuksen mittaamisessa tulee ottaa huomioon rikoksen vakavuus sekä tiedot rikosentekijän henkilöstä. Tämän ohella on otettava huomioon tekijän yleiset henkilökohtaiset ja sosiaaliset olosuhteet, olosuhteet ennen tekoa ja sen jälkeen samoin kuin rikoksen vaikuttimet. Pykälän 2 momentissa säädetään yleiseksi rangaistusten koventamisperusteeksi se, että tekoon on osallistunut useampi yhdessä.

Rangaistuksen alentamisperusteita mainitaan kaikkiaan yhdeksän. Osa liittyy yleisiin vastuuvapausperusteisiin (hätävarjelun liioittelu ja pakkotila, anteeksiannettava oikeuserehdys) ja osa tekijän ikään (rikoksen tekeminen alle 18-vuotiaana, vankeuden yleinen

enimmäismäärä on tällöin kahdeksan vuotta). Lieventämisperusteita ovat edelleen provo-kaatio-tilanne sekä rikoksen tekeminen painostuksen tai uhan alaisena taikka tilanteessa, jossa tekijä on riippuvuussuhteessa toiseen. Teon jälkeisen käyttäytymisen merkityksestä säädetään useassa kohdassa. Rangaistusta lieventää ensinnäkin se, että tekijä on ennen teon täyttymistä vapaaehtoisesti poistanut teolla syntyneen vaaratilanteen. Teon tultua täytetyksi rangaistusta lieventää se, että tekijä on korjannut aiheuttamansa vahingon tai yrittänyt vapaaehtoisesti korjata tai poistaa teolla aiheuttamansa vahingot. Edelleen rangaistusta voi lieventää se, että tekijä on vapaaehtoisesti antanut itsensä ilmi ja tehnyt täyden tunnustuksen.

Rikoslakineuvostossa (straffelovrådet) on ollut harkittavana, tulisiko rangaistusta lieventävänä ottaa huomioon myös se, että tekijä on antanut tietoja, jotka ovat ratkaisevia toisten tekemien rangaistavien tekojen selvittämisessä. Lisäedellytys olisi, että hänen omaa tekoaan on pidettävä merkitykseltään suhteellisen vähäisenä.

Yksittäisten rangaistuslajien käyttöä koskevat säännökset sijaitsivat eri puolilla lainsäädäntöä.

4. Saksa

Saksan rikoslain 46 §:ssä vahvistetaan rangaistuksen mittaamisen peruslähtökohdat. Pykälän 1 momentin mukaan rangaistuksen mittaamisen perustana on tekijän syyllisyys. Tämän ohella on otettava huomioon rangaistuksen vaikutukset tekijän tulevaan käyttäytymiseen. Pykälän 2 momentissa luetellaan tarkemmin perusteet, jotka rangaistuksen mittaamisessa tulee ottaa huomioon. Näitä ovat teon vaikuttimet ja motiivit, teon osoittama mielenlaatu ja teosta ilmenevä rikollinen tahto, teon osoittama velvollisuudenvastaisuus, tekotapa ja tekijälle syyksiluettavat seuraukset, tekijän menneisyys ja hänen henkilökohtaiset ja taloudelliset olosuhteensa sekä tekijän käyttäytyminen tekonsa jälkeen, erityisesti hänen pyrkimyksensä vahinkojen hyvittämiseen ja pyrkimys saavuttaa asiassa sovinto rikoksen uhrin kanssa. Lainsäätäjä ei ole ottanut kantaa perusteiden vaikutussuuntaan. Osa perusteista vaikuttaa lieventävästi,

osa voi yhtä lailla koventaa kuin lieventääkin tuomittavaa rangaistusta. Pykälän 3 momentissa olevan säännöksen mukaan tunnusmerkistöön kuuluvaa seikkaa ei ole lupa käyttää uudestaan rangaistuksen mittaamisessa (niin sanotun kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö).

Yksittäisten mittaamisperusteiden lisäksi erotetaan erityinen lainsäädännöllisten lieventämisperusteiden ryhmä (49 §). Näissä tapauksissa rangaistus määrätään lievennetyltä asteikolta. Lievennyksen mahdollisuudesta säädetään useammankin yleisen osan säännöksen yhteydessä. Näitä ovat rikoksen tekeminen laiminlyönnillä (13 §), kieltöerehdys (17 §), alentunut syyntakeisuus (21 §), teon jääminen yritykseen (23 §), avunanto (27 §), erityiset henkilölliset olosuhteet määrättilanteissa (28 §) sekä osallistuminen soviteluun tai yritys sovinnon aikaansaamiseksi tekijän ja uhrin välillä (46 a §). Tämän ohella rikoslain erityisen osan säännöksiin sisältyy joukko tunnusmerkistökohtaisia lieventämisperusteita, muun muassa teon täyttymisen jälkeisen tehokkaan katumisen mahdollisuus. Rikoslain uusimissäännösten kumoamisen jälkeen lakiin ei sisälly erityisiä koventamisperusteita.

Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä ratkeaa tekijän tulevaa käyttäytymistä koskevien odotusten mukaan. Ratkaisussa otetaan huomioon muun muassa aikaisempi elämä, teko-olosuhteet, teonjälkeinen käyttäytyminen, elinolosuhteet sekä ne vaikutukset, joita rangaistuksen ehdollisuudella mahdollisesti olisi tekijän tulevaan käyttäytymiseen (56 §). Erityisen varoituksen käyttö on sidottu samantapaisiin tekijän tulevaa käyttäytymistä koskeviin arvioihin (59 §). Tuomitsematta jättäminen on mahdollista lähinnä tilanteissa, joissa rikoksesta on aiheutunut tekijälle muita vaikeita seurauksia (60 §).

5. Itävalta

Itävallan rikoslaki sisältää varsin yksityiskohtaiset säännökset rangaistuksen mittaamisesta. Yleisperiaatteen vahvistetaan lain 32 §:ssä. Säännöksen mukaan rangaistuksen määräämisen perustana on tekijän syyllisyys. Rangaistusta mitattaessa on otettava huomi-

oon kaikki rangaistusta koventavat ja lieventävät seikat. Erityisesti on kiinnitettävä huomio siihen, missä määrin tekijän käyttäytyminen kertoo piittaamattomuudesta tai halveksivasta asenteesta oikeudellisesti suojattuja arvoja kohtaan ja toisaalta muista olosuhteista ja vaikuttimista, joiden kautta teolla voisi olla merkitystä myös oikeudellisesti suojattuun arvoon sidotulle ihmiselle. Yleensä rangaistus on määrättävä sitä ankarammaksi, mitä suurempi tekijän aiheuttama vahinko tai vaara on (niihin rinnastetaan sellainen vahinko tai vaara, johon tekijän syyllisyys on ulottunut, vaikka hän ei ole sitä aiheuttanut), mitä enemmän velvollisuuksia tekijä on rikkonut, mitä huolellisemmin hän on tekonsa harkinnut ja siihen valmistautunut, mitä häikäilemättömämmin hän on tekonsa toteuttanut ja mitä vähemmän varovaisuutta suhteessa tekoon on voitu noudattaa.

Laki sisältää myös pitkälle viedyn yrityksen listata tärkeimmät rangaistusta lieventävät ja koventavat seikat omina mittaamisperusteinaan. Lain 33 §:n mukaan käsillä on erityinen koventamisperuste, kun tekijä (1) on tehnyt useampia samaa tai eri laatua olevia rangaistavia tekoja tai jatkanut tekoaan pitemmän ajan, (2) jo aikaisemmin on tuomittu samaan haitalliseen taipumukseen perustuvasta teosta, (3) on houkutellettu toisen rangaistavaan toimintaan, (4) on toiminut alkuunpanijana tai yllyttäjänä useamman henkilön suorittamaan rangaistavaan tekoon tai muuten johtavana osallisena sellaiseen tekoon, (5) on toiminut erityisen moitittavien motiivien perusteella, (6) on toiminut petollisella, julmalla tai uhrille tuskaa aiheuttavalla tavalla tai (7) teon suorittamisen yhteydessä on käyttänyt hyväkseen toisen suojattomuutta tai avuttomuutta. Uusimisesta säädetään Suomen vuonna 1976 kumottujen uusimisäännösten tapaan erillisenä asteikon nostamisperusteena. Tuomioistuimella on lupa ylittää rangaistusasteikon enimmäisrangaistus 50 %:lla edellyttäen, että tekijä on jo kahdesti tuomittu vapausrangaistukseen samaan haitalliseen taipumukseen perustuvista teoista ja hänen on katsottava kärsineen ainakin osan näistä rangaistuksista. Lisäehtona on, että tekijä on uuden rikoksen sattuessa täyttänyt 18 vuotta ja uusi rikos on seurausta samasta haitallisesta taipumuksesta. Aikai-

sempaa rangaistusta ei oteta huomioon, jos sen suorittamisen ja seuraavan teon välillä on kulunut yli viisi vuotta.

Erityisiä lieventämisperusteita nimetään lain 34 §:ssä kaikkiaan 18: tekijä (1) on täyttänyt 18 muttei 21 vuotta (tätä nuorempien teot arvioidaan erillisen nuorisorikoslain nojalla), hänen henkinen kehityksensä on häiriintynyt tai hän on ollut epänormaalisti sielutilassa taikka hänen kasvatustaan on laiminlyöty pahoin, (2) on tähän asti elänyt kunnollisesti ja hänen tekonsa on ilmeisessä ristiriidassa hänen yleisen käyttäytymisensä kanssa, (3) on suorittanut tekonsa kunnioitettavien motiivien perusteella, (4) on toiminut kolmannen vaikutuksen alaisena, pelosta tai käskynalaisuudessa, (5) on syyllistynyt rangaistavaan tekoon pelkästään siten, että hän tapauksessa, jossa tietyn seurauksen aiheuttaminen lain mukaan on rangaistavaa, on laiminlyönyt seurauksen torjumisen, (6) on ainoastaan toisarvoisella tavalla ollut osallisena useampien suorittamaan rangaistavaan tekoon, (7) on suorittanut tekonsa pelkästään ajattelemattomuudesta, (8) on langennut tekoon yleisesti ymmärrettävän voimakkaan mielenkuohun johdosta, (9) on suorittanut tekonsa enemmän houkuttelevan tilaisuuden johdosta kuin etukäteen harkiten, (10) on ryhtynyt tekoonsa jostain muusta kuin työhaluttomuudesta johtuvan ahdingon johdosta, (11) on suorittanut tekonsa anteeksianto- tai oikeuttamisperustetta lähestyvissä olosuhteissa, (12) on suorittanut tekonsa ei-anteeksiannettavassa oikeuserehdyksessä, varsinkin kun häntä rangaistaan tahallisesta teosta, (13) ei ole loppuun suoritetusta teosta huolimatta aiheuttanut vahinkoa tai kun teko on jäänyt yrityksen asteelle, (14) on vapaaehtoisesti pidättynyt suuremman vahingon aiheuttamisesta, vaikka hänellä olisi ollut mahdollisuus siihen, taikka kun hän tai joku muu hänen puolestaan on hyvittänyt aiheutetun vahingon, (15) on vakavissaan yrittänyt hyvittää aiheutettuja vahinkoja tai estää muita haitallisia seurauksia, (16) on antautunut poliisille, vaikka hän helposti olisi voinut karata tai häntä todennäköisesti ei olisi löydetty, (17) on tunnustanut syyllisyytensä katuen tai lausumallaan olennaisesti myötävaikuttanut totuuden selvittämiseen, (18) on suorittanut tekonsa jo kauan sitten ja siitä asti käyttäyty-

nyt hyvin. Oikeuskirjallisuudessa korostetaan, että luettelo on vain esimerkinomainen.

Saksalaisella kielialueella jo vanhastaan vaikuttanut pyrkimys välttää lyhyitä vankeusrangaistuksia on johtanut omaan sakkorangaistuksen tuomitsemista koskevaan säännökseen (37 §). Sen mukaan jos teosta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin korkeintaan viiden vuoden vapausrangaistus, on korkeintaan kuuden kuukauden vapausrangaistuksen sijasta tuomittava sakkorangaistus, mikäli erityis- tai yleisestävät syyt eivät vaadi vapausrangaistuksen tuomitsemista. Jos teosta on säädetty ankarampi rangaistus kuin mitä 1 momentissa on säädetty, mutta ei kuitenkaan kymmenen vuoden vapausrangaistusta ankarampaa rangaistusta, sakon käyttö vankeuden sijaan on sallittu vain, mikäli erityisestävät syyt eivät vaadi vapausrangaistuksen tuomitsemista ja sakkorangaistusta erityisistä syistä, esimerkiksi jos tapausten olosuhteet lähestyvät oikeuttamis- tai anteeksiantoperustetta, voidaan pitää riittävänä seuraamuksena yleisestävyyden kannalta.

Tuomitsematta jättäminen tulee kysymykseen 42 §:n mukaan. Teko, josta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, enintään vuoden vapausrangaistus tai tällainen vapausrangaistus yhdistettynä sakkorangaistukseen, ei ole rangaistava, kun (1) tekijän syyllisyys on vähäinen, (2) teolla ei ole ollut seurauksia tai sillä on ollut ainoastaan merkityksettömiä seurauksia ja lisäksi (3) rangaistus ei ole välttämätön tekijän tai toisten rangaistavan toiminnan estämiseksi.

Sakko tai enintään vuoden vapausrangaistus on määrättävä ehdolliseksi, jos voidaan olettaa, että pelkkä täytäntöönpanon uhka, yksin tai yhdistettynä muihin toimenpiteisiin, on riittävä seuraamus erityisestävyyden kannalta ja että yleisestävät syyt eivät vaadi rangaistuksen täytäntöönpanoa (43 §). Tällöin on erityisesti otettava huomioon teon laatu, tekijän persoona, hänen syyllisyytensä aste, hänen tähänastinen elämänsä ja hänen käyttäytymisensä teon jälkeen. Yli vuoden mutta enintään kahden vuoden rangaistus on sanottu edellytyksin määrättävä ehdolliseksi, kun erityisistä syistä on annettu takeet siitä, ettei lainrikkoja syöllisty enempään rikollisiin tekoihin.

6. *Kokoavia havaintoja*

Ennen tuomioistuinten vapaan harkinnan alueeksi ymmärretty mittaamisharkinta on vähä vähältä tullut yhä kattavamman oikeudellisen sääntelyn kohteeksi. Yhä useampaan rikoslakiin on otettu säännökset rangaistuksen mittaamisen ohjeeksi. Pyrkimys rangaistuksen mittaamiskäytäntöjen yhtenäistämiseen ja aiempaa tiukempaan oikeudelliseen sääntelyyn ei rajoitu mannereurooppalaisiin tai pohjoismaisiin rikosoikeusjärjestelmiin. Pohjois-Amerikassa otettiin 1980-luvulla käyttöön erilaiset niin sanotut Sentencing guidelines -järjestelmät. Niissä tuomioistuinten käytettäviksi vahvistetaan eri tilanteiden varalta eräänlaiset lähtörangaistukset tai lähtörangaistusvyöhykkeet. Näistä voi poiketa sen mukaan kuin tilanne vaatii, kuitenkin vain erikseen vahvistettavien syiden nojalla. Eurooppalainen oikeuskulttuuri on tätä lähestymistapaa kuitenkin vierastanut. Mittaamisharkinnan ohjaamisessa luotetaan edelleen perinteiseen oikeudelliseen ohjausjärjestelmään, jossa rungon muodostavat lain rangaistusasteikot, lainsäädännössä vahvistettavat mittaamisperiaatteet ja perusteet sekä oikeuskäytäntö. Tässä asetelmassa lain rangaistusasteikot ovat nimenomainen keino vaikuttaa yksittäisten rikosten rangaistustasoon; mittaamisnormien päätavoitteena on taas oikeuskäytännön yhtenäisyyden takaaminen sekä sen varmistaminen, että mittaamisen tavoitteet säilyvät mahdollisimman samansuuntaisina ja että tekojen moitittavuusarviointi tapahtuu mahdollisimman yhtenäisin perustein.

Vertailu osoittaa, että myös lainsäädännöllinen ohjeistus voidaan toteuttaa monella eri tavalla. Yhtä ääripäätä tässä vertailussa edustaa Norja. Toisentyppisestä lähestymistavasta ovat esimerkkeinä Itävallan ja Ruotsin rikoslait. Norjassa on annettu ohjeet ainoastaan asteikon alittamisesta tietyissä tilanteissa. Tämän vastapainona Norjan korkein oikeus on kuitenkin ottanut asiassa varsin aktiivisen roolin julkaisemalla vuosittain useita ennakkotapauksia rangaistuksen määräämisen alalta. Itävallan vuonna 1975 voimaan tulleen rikoslain mittaamisperusteet ovat vuorostaan huomattavan yksityiskohtaiset, mistä hyvänä esimerkkinä on lähes kaksi-

kymmentä kohtaa käsittävä lieventämisperusteiden luettelo. Sääntelytekniikaltaan vähemmän kasuistista, mutta toisessa suhteessa kattavampaa mallia edustaa Ruotsin vuonna 1988 toteutettu rikoslakiuudistus. Siinä on pyritty kokonaisratkaisuun, jolla kätetään perinteisten moitittavuusarvioinnissa vaikuttavien mittaamisperusteiden ohella myös lajinvalintanormit.

Vertailu paljastaa myös yhteisiä rakenteellisia piirteitä eri maiden välillä. Kaikissa vertailun maissa on käytössä mahdollisuus alittaa tekoon sovellettava rangaistusasteikko erikseen nimetyissä tapauksissa. Lisäksi tuomioistuimille on yleensä annettu yleinen mahdollisuus tuomita säädettyä lievempään rangaistukseen, milloin poikkeukselliset tai erityiset syyt tätä vaativat. Toinen yhteinen piirre on sääntelyn määrätty epäsymmetrisyys. Lieventämisperusteiden joukko on säännönmukaisesti koventamisperusteita laajempi. Myös lieventämisperusteiden peruseryhvät erottuvat samantyyppisinä. Kysymys on yhtäältä moitittavuuteen ja tekijän motivaatioon vaikuttavista seikoista. Toiseksi erottuvat kohtuusharkintaan ja erilaisiin tarkoituksenmukaisuusnäkökohtiin liittyvät perusteet. Useissa tapauksissa näiden määrittelyssä nojaututaan myös rikoslain vastuupauserusteita koskeviin säännöksiin.

Suomessa vuonna 1976 toteutettu mittamissäännösten uudistus kestää hyvin kansainvälisen vertailun. Lakiteknisesti se edustaa tavallaan kompromissia Itävallan kasuistisen ja yleisluonteisempiin ilmauksiin tyytyneen Saksan mittaamisnormiston välillä. Näistä jälkimmäinen ainoastaan nimeää mittaamisessa vaikuttavat seikat, muttei ota kantaa perusteiden vaikutussuuntaan, vähentämisperusteita lukuun ottamatta. Suomen rikoslain 6 luvussa nimetään erikseen lieventävät ja koventavat perusteet, mutta tyydytään tässä selvästi Itävallan rikoslakia yleisluonteisempiin ilmauksiin. Puutteena kuitenkin on lajinvalintanormien jääminen erillissääntelyn varaan. Kaiken kaikkiaan oikeusvertailu sekä rikoslainsäädännön kansainväliset kehityslinjat tukevat rikoslain 6 luvun uudistuksella toteutettuja periaateratkaisuja. Rangaistuksen määrittämisestä koskevan normiston uudistuksessa onkin lähinnä kyse näiden ratkaisujen edelleen kehittelystä sekä yk-

sittäisten epäkohtien korjaamisesta.

C. Nykytilan ongelmia ja esityksen lähtökohtia

Rangaistuksen mittaamisnormisto sääntelee sekä mittaamisessa vaikuttavia yleisperiaatteita että mittaamisharkinnassa huomioon otettavia yksittäisiä lajinvalinta- ja mittaamisperusteita. Sääntelyn toimivuutta arvioitaessa on tarpeen erottaa periaatetason ratkaisut toteutuksen yksityiskohdista.

1. Periaatteellisia lähtökohtia

Mittaamisperiaatteet ja rangaistusten tavoitteet. Mittaamisnormistoa uudistettaessa joudutaan väistämättä ottamaan kantaa laajempiin rangaistuksen tavoitteita ja toimintaa koskeviin kysymyksiin, ennen kaikkea siihen, mikä on rangaistuksen tavoitteiden osuus tuomarin mittaamisharkinnassa. Vuoden 1976 mittaamis uudistus oli asiassa varsin selväsanainen. Tuossa uudistuksessa tavallaan kiteytyivät niin sanotun uusklassisen seuraamuspolitiikan keskeiset piirteet eli oikeusturvan, yhdenvertaisuuden ja suhteellisuusperiaatteen tavoitteet. Rangaistusta määrävän tuomarin ensisijaisena tehtävänä oli suhteellisuusperiaatteen, niin sanotun uusklassisen sovitussajatuksen, vaatimusten toteuttaminen, ei erisuuntaisten hyötyvaikutusten yksittäistapauksellinen tavoittelu. Tämä ei ole ristiriidassa rikosoikeuden viimekätisen yhteiskuntahyödyllisyyttä ja yleisestäävyyttä korostavan perustelun kanssa. Kyse on järkevästä ja perustellusta tehtävänjaosta rikoslailla edistettävien arvojen ja tavoitteiden sekä rikosoikeusjärjestelmän eri toimintatasojen välillä. Yleisestäävyyden vaatimukset tulevat otetuiksi huomioon ennen kaikkea rangaistusasteikoista päätettäessä sekä vahvistettaessa yksittäisiä mittaamisperusteita. Sen sijaan yleisestäävyys ei ole tuomioistuintason argumentti siinä merkityksessä, että tuomarin tulisi jokaisessa yksittäistapauksessa pohtia tehtävän ratkaisun yleispreventiivisiä vaikutuksia.

Vaikka rangaistusta määrävän tuomarin perustehtävänä on siis oikeudenmukaisuuden toteuttaminen ja oikeusturvan antaminen, ei tämä kokonaan sulje pois mahdollisuutta yk-

sittäistapaukselliseen tarkoituksenmukaisuusharkintaan. Osa lainsäädäntöön kirjatuista mittaamisperusteista edustaa tämänkaltaisia reaalisia argumentteja. Yksittäistapauksissa myös niin sanotuilla erityisestävillä näkökohdilla on merkitystä etenkin lajinvalinnassa. Niiden pääasiallinen merkitys on meillä kuitenkin seuraamusten täytäntöönpanossa.

Rangaistuksen tavoitteita koskevien erisuuntaisten näkökohtien välillä sekä rikosjärjestelmän eri portaiden välillä on siis toteutettu työnjako. Yleisestävät näkökohdat ohjaavat yhdessä muiden asiassa vaikuttavien näkökohtien kanssa ennen kaikkea päätöksiä, jotka koskevat yleistä rangaistustasoa sekä rangaistusasteikkojen laatimista. Sovitusajatuksen ja suhteellisuusperiaatteen vaatimukset ohjaavat vuorostaan rangaistusta määrävän tuomarin toimintaa. Erityisestävien näkökohtien merkitys on taas ennen kaikkea rangaistuksen täytäntöönpanotasolla. Tähän perustyönjakoon ei viime aikojen kriminaalipoliittinen kehitys ole tuonut olennaista muutosta. Yksityiskohdissa on sen sijaan tapahtunut painotusten muutoksia. Tärkein niistä on erityisestävien näkökohtien esiintulo osaksi eräiden yksittäisten seuraamusten, lähinnä yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen käyttösääntöjä. Rangaistuksen määrittämiseen sisältyy siten muunlaistakin kuin yksinomaan seuraamusten ankaruuteen liittyvää harkintaa.

Normaalirangaistusajattelusta ja rangaistusasteikkojen soveltamisesta. Rikoslain 6 luvun esitöiden pohjalta kehitettiin erityinen, rangaistuksen mittaamisratkaisua ja sen etenemistä jäsentävä normaalirangaistusajattelun nimellä tunnettu päätöksentekomalli. Mallin perustavoitteena oli käytäntöjen yhtenäistämisen tarjoamalla mittaamiselle aiempaa konkreettisemmat kiintopisteet. Nämä esittäisiin vallitsevasta oikeuskäytännöstä. Normaalirangaistusajattelun mukainen mittaaminen tapahtuisi periaatteessa eräänlaisten vertailujen avulla. Tuomioistuimen tulee verrata tuomittavana olevaa tapausta rikoksen tavallisiin ilmenemismuotoihin ja tuomita sen jälkeen teosta rangaistus, joka vastaa joko teosta tyypillisesti tuomittavia rangaistuksia tai poikkeaa näistä sen mukaan, miten tapaus poikkeaa keskimääräisrikoksesta törkeämpään tai lievempään suuntaan. Järjes-

telmässä, joka korostaa ennustettavuuden ja yhdenvertaisuuden arvoja, jossa rangaistuksen määrittämistä ohjaa suhteellisuusperiaate ja jossa mittaamisen ajatellaan keskittyvän teon ja tekijän moitittavuuden arviointiin, tähän ajattelumalliin tuskin on kohdistettavissa ratkaisevaa kritiikkiä.

Samalla kun normaalirangaistusajattelun kaltaisesta mittaamistoiminnan ajatuksellisen jäsennyksen mallista on edelleen syytä pitää kiinni, on korostettava, ettei mallia tule ymmärtää liian mekaanisesti. On esimerkiksi selvää, että luonnehdinta "normaalirikos" on rangaistuksen mittaamisproessin kuvauksena vain karkea yksinkertaistus. Ja yhtä lailla selvää on, ettei yksittäisten rikostyyppien keskuudesta ole löydettävissä selvärajaisesti määriteltävää tai kuvattavissa olevaa normaalirikosta tai sitä vastaavaa normaalirangaistusta. Sen sijaan eri rikosten piirissä on erotettavissa joukko tyyppitilanteita. On myös mahdollista kuvata tilastollisesti näitä tyyppirikoksia vastaavat tyyppirangaistusvyöhykkeet. Tällainen tieto auttaa tuomioistuimia suuntaamaan käytäntöään tavalla, joka estää suuret yksittäispoikkeamat.

Toiseksi on korostettava, ettei normaalirangaistusajattelun mukainen mittaamisprosessin hahmotustapa saa rajata niiden seikkojen alaa, jotka otetaan huomioon rangaistuksen laadusta ja määrästä päätettäessä. Vaikka oikeuskäytännön yhtenäisyyttä arvostava mittaamisen tapa asettaa keskeiseksi rikoksen ja sen törkeyden, se antaa mahdollisuudet ottaa huomioon myös tekijään liittyvät perusteet. Sama koskee teon ulkopuolisia (moitearvosteluun kuulumattomia) kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusyytiä. Sen varmistaminen, että nämäkin seikat saavat riittävän aseman mittaamisharkinnassa, voi kuitenkin edellyttää niiden nykyistä selkeämpää kirjaamista lakiin.

Normaalirangaistusajattelun vaaroihin on luettu myös riski siitä, että rangaistukset keskittyvät liian kapealle alueelle. Tämä olisi seurausta siitä, että tuomioistuimet ottaessaan lähtökohdaksi vallitsevan oikeuskäytännön sitoutuisivat liiaksi tilastollisiin keskirangaistuksiin kykenemättä ottamaan huomioon tuomittavan tapauksen erityispiirteitä. Näin on ajateltu tapahtuvan etenkin harvinaisissa ja törkeimmissä rikoksissa, joista yksittäisel-

lä tuomarilla ei välttämättä ole paljoakaan kokemuksia. Riski, että näissä tapauksissa käytäntö hakeutuu keskimääräistapausten edustamille linjoille, voi paikoin olla hyvinkin perusteltu. Tämä arvostelu ei kohdistu niinkään itse mittaamismalliin kuin sen soveltamistapaan. Peruslähtökohtana tässä mallissahan on otaksuma siitä, että tuomioistuimilla on paitsi tieto eri rikosten tyyppirangaistusvyöhykkeistä, myös näitä vyöhykkeitä vastaavista tyyppirikoksista. Ja kolmanneksi edellytetään, että tuomioistuimet ovat selvillä ja suhteellisen yksimielisiä rikosten törkeysarvostelussa vaikuttavista perusteista. Tieto käytännöstä ei riitä, vaaditaan myös kykyä suhteuttaa ratkaistavana oleva tapaus tuohon käytäntöön. Vaikka vakiintuneen oikeuskäytännön merkitystä korostava ratkaisutapa siten saattaa luoda riskin siitä, että kokematon ratkaisija hakeutuu harvinaisissa rikoksissa liiaksi keskimääräislinjoille, on tämä riski ehkä sittenkin pienempi kuin millaiseksi se muodostuisi sellaisessa järjestelmässä, joka ei tasapainoiseen vertailuun kykenemättömälle kokemattomalle ratkaisijalle tarjoaisi minkäänlaista konkreettista lähtökohtaa.

Rangaistuskäytäntöjä selvitettäessä on tuomittujen rangaistusten havaittu yleensä liikkuvan asteikon keskivaiheen alapuolella. Rangaistusasteikon käytetyin osa tuntuu usein olevan asteikon ensimmäinen neljännes. Havainto ei rajoitu vain Suomeen, eikä se koske pelkästään tämän päivän rangaistuskäytäntöä. Sama tulos saatiin jo 1800-luvun puolella julkaistuissa ensimmäisissä rangaistusasteikkojen soveltamiskäytäntöä kartoittaneissa selvityksissä. Rangaistusten keskittyminen asteikon alapäähän eikä esimerkiksi asteikon keskivaiheille, kuten ensi näkemältä voisi ehkä odottaa tapahtuvan, ei niinkään kerro tuomioistuinten lievästä suhtautumisesta. Ennen kaikkea se kertoo rikosten käytännön ilmenemismuotojen jakautuman määrätynlaisesta vinoudesta: lieviä tapauksia on aina enemmän kuin törkeitä. Esimerkiksi poikkeuksellisen raakoja murhia on vähemmän kuin tavallisia tappoja, törkeitä pahoinpitelyjä tehdään vähemmän kuin tavallisia tai lieviä pahoinpitelyjä ja suuriin omaisuusmääriin kohdistuvia varkausrikoksia tapahtuu harvemmin kuin pieniin summiin kohdistuvia rikoksia. Tästä rikostapausten

jakautuman vinoudesta myös seuraa, että valtaosa rangaistuksista sijoittuu asteikkojen alapäähän. Enimmäisrangaistukset on vuorostaan varattu rikoksen kaikkein törkeimmän ajateltavissa olevan tapauksen varalta. Jos enimmäisrangaistuksia jouduttaisiin käytännössä soveltamaan, olisi tämä samalla merkki siitä, ettei asteikko enää anna riittävästi liikkumavaraa, sillä aina on kuviteltavissa jo tuomittua rikosta vielä törkeämpi tapaus.

Rangaistuksen määräämisen ideologisiin ja periaatteellisiin lähtökohtiin ei ole tullut olennaisia muutoksia. Oikeudellisen sääntelyn nykyiset ongelmat tällä alalla ovatkin toisentyypisiä: osa niistä liittyy sääntelytekniikkaan, osa sääntelyn yksityiskohtiin ja erillisiin käytännön syihin.

2. Sääntelytekniikka

Sääntelyn hajanaisuus. Rikoslain alkupe-
räistä seuraamusvalikoimaa on vähä vähältä täydennetty uusilla rangaistusmuodoilla. Näistä on yleensä annettu omat erillislakinsa. Seurauksena on ollut, että kaikki lajinvalintaa ohjaavat normit eivät sisälly rikoslakiin. Tämä vaikeuttaa kokonaiskuvan hahmottamista eri seuraamusten käyttösäännöistä. Ratkaisuna tähän ongelmaan on sijoittaa kaikkia rangaistuslajeja koskevat perusnormit rikoslakiin ja näiden seuraamusten valintaa koskevat normit omaan rangaistuslajin valintaa koskevaan rikoslain lukuun. Koska nuorisorangaistus on tällä hetkellä vasta kokeiltavana, tähän hallituksen esitykseen ei kuitenkaan sisälly ehdotusta kokeilulakiin sisältyvien nuorisorangaistuksen valintaperusteiden siirtämisestä rikoslakiin.

Kokonaisuuden hahmottamista vaikeuttaa myös se, että käytössä on erilliset mittaamisperusteiden (rikoslain 6 luku) ja yleisten vähentämisperusteiden (3—5 luku) ryhmät, joista säädetään hajallaan useammassakin rikoslain luvussa. Tämäkin on seurausta säännösten historiallisesta kehityksestä. Vuoden 1889 rikoslain säätämisen loppuvaiheessa ehdotuksesta karsittiin rangaistuksen mittaimien yleisohjeet. Lakiin kuitenkin jätettiin säännökset tilanteista, joissa lainkäyttäjät saattoi tuomita laissa säädettyä rangaistusta lievempään seuraamukseen. Pyrkimys ran-

gaistuksen mittaamisen oikeudellisen ohjauksen tehostamiseen on sittemmin johtanut Suomessa ja muuallakin myös varsinaisten mittaamisohjeiden antamiseen. Näin on päädytty järjestelmään, joka sisältää erikseen nimetyt asteikon muuntamisperusteet sekä perusteet, jotka vaikuttavat vain valitun asteikon sisällä. Perusteiden suhde ei ole erityisen selkeä, sillä vähentämisperusteet vaikuttavat paitsi asteikon vahvistamiseen myös konkreettiseen mittaamisharkintaan asteikon sisällä. Niiden todellisen merkityksen osoittamiseksi vähentämisperusteista tulisikin säätää samassa yhteydessä muiden mittaamissääntöjen kanssa. Tämä ei tarkoita sitä, että kaikki mittaamisperusteet olisivat vaikutuksiltaan rinnasteisia. Rangaistusten suuruuteen vaikuttavien perusteiden merkitys ja painoarvo vaihtelevat. Perusteista painavimmat on edelleen syytä säilyttää sellaisina, jotka oikeuttavat myös asteikosta poikkeamiseen. Merkitykseltään vähäisemmät perusteet ovat taas sellaisia, että ne vaikuttavat ainoastaan asteikon sisällä. Eri lieventämisperusteiden osalta tavoitteeksi tuleekin asettaa ennen kaikkea nykyistä johdonmukaisempi ja helpommin hahmotettava järjestelmä.

Lajia ja määrää koskevien ratkaisujen järjestys. Rangaistuksen määrääminen sisältää yleensä päätöksen sekä lajista että määrästä. Vain kaikkein lievimpien ja kaikkein törkeimpien rikosten yhteydessä riittää, että tehdään vain yksi ratkaisu, lievimmissä tapauksissa päätös toimenpiteistä luopumisesta ja törkeimmissä tapauksissa päätös ehdottoman vankeusrangaistuksen pituudesta. Kun on kyse kahdesta eri ratkaisusta, joudutaan ottamaan kantaa näiden ratkaisujen tekojärjestykseen.

Peruslähtökohtana voi pitää, että tärkeimmät ratkaisut tulisi tehdä ensin ja hienosäätö vasta myöhemmin. Näin tapahtuu luonnollisesti tehtäessä valintaa sakan ja vankeuden välillä. Ensin päätetään rangaistuksen lajista ja vasta sitten lajin mukaisesta määrästä (vankeuden pituudesta tai päiväsakkojen luku- ja rahamäärästä). Yhdyskuntapalveluun tuomittaessa ratkaisua edeltävät sekä lajia että määrää koskevat päätökset sikäli, että tuomioistuimen tulee ensin päätyä määrätyn mittaiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tämän jälkeen tulee mietittäväksi tuon

rangaistuksen muuntaminen yhdyskuntapalveluksi. Tässä vaiheessa tulee periaatteessa harkittavaksi myös yhdyskuntapalvelun tuntimäärä, joskin lain esitöihin kirjattu muuntosuhde antaa asiassa varsin vahvan ohjauksen. Myös nuorisorangaistukseen tuomittaessa päätetään ensin laji, vasta sitten tulee päätettäväksi nuorisopalvelun tuntimäärä ja valvonnan kesto.

Sen sijaan siihen, kumpi tulee tehtäväksi ensin, valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä vai päätös vankeuden pituudesta, ei löydy yksiselitteistä vastausta. Lajia koskeva ratkaisuhan on tässä sidottu määrää koskevaan harkintaan siinä, että valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tulee ajankohtaiseksi vain, jos vankeuden pituus on enintään kaksi vuotta. Tässä suhteessa vankeuden pituudesta päättäminen siis edeltää lajinvalintaa. Kun toisaalta päätös vankeuden lajista on seuraamuksen ankaruuden kannalta mitä ratkaisevin, olisi lähtökohdaisesti asianmukaista, että tätä koskeva ratkaisu olisi tiedossa, ennen kuin suoritetaan rangaistuksen määrää koskeva hienosäätö. Ongelma tulee esiin tilanteissa, joissa vankeuden laji vaihtuu muutoksenhaun vuoksi toiseksi. Niinpä muutettaessa ehdollinen vankeus ehdottomaksi saattaisi olla perusteita samalla lyhentää rangaistuksen kesto. Tämä edellyttäisi, että lajia ja määrää koskevaa ratkaisua tarkasteltaisiin kokonaisuutena. Lajista päätettäessä otetaan huomioon tuomion pituus, toisaalta myös tuomion pituutta harkittaessa olisi mielessä jo jonkinlainen ennakkokuva vankeuden lajista. Ilmeistä onkin, ettei tämän kysymyksen suhteen voida esittää sitovaa ja ehdotonta sääntöä sovellettavasta taikka suositeltavasta päätöksentekojärjestyksestä. On luultavaa, että ratkaisu tehdään usein enemmän tai vähemmän samanaikaisesti osana juuri kuvattua tuomion kokonaisuuden harkintaa. Tällaisen kokonaisuuden puolesta puhuu myös se, että lajinvalinta ja mittaaminen perustuvat suureksi osaksi samoihin seikkoihin.

3. Mittaamisperusteista

Teon motiivit. Useiden muiden maiden rikoslaeista poiketen Suomen rikoslaissa ei mainita teon vaikuttimia yleisinä mittaami-

sessä vaikuttavina seikkoina. Sen sijaan rikoksen tekeminen palkkiota vastaan mainitaan rangaistuksen yhtenä koventamisperusteena. Siitä, että motiivit vaikuttavat tekojen moitittavuusarvioinnissa ilman lakiin otettua nimenomaista mainintaakin, ei ole epäselvyyttä. Motiivit voidaan ymmärtää osaksi laajasti käsitettyä syyllisyysarvostelua. Syyllisyys vuorostaan on teon moitittavuusarvioinnin toinen kivijalka. Siitä, onko tämä katsottava riittäväksi, on kuitenkin esitetty epäilyjä.

1990-luvun kuluessa rasismi ja muukalaisvihamielisyys nousivat yhä suuremmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi niin Euroopassa kuin muuallakin maailmassa. Tämän seurauksena myös suhtautuminen niin sanottuihin rasistisesti suuntautuneisiin rikoksiin muuttui ankarammaksi. Eräissä maissa, kuten Ruotsissa rasistiset motiivit säädettiin rangaistuksen yleisiksi koventamisperusteiksi. Myös Suomessa tehtiin samaa tarkoittava lakialoite (LA 8/1997 vp).

Euroopan yhteisöjen komissio teki marraskuussa 2001 ehdotuksen neuvoston puitepäätökseksi rasismien ja muukalaisvihan vastaisesta toiminnasta. Siinä on ehdotettu muun muassa, että jäsenvaltioiden tulee pitää rasistisia ja muukalaisvihamielisiä vaikuttimia koventamisperusteina määritettäessä rangaistuksia. Ehdotusta on alettu käsitellä työryhämätasolla.

Toinen ajankohtainen esimerkki motiivien merkityksestä ja niiden arvottamisen vaikeudesta liittyy tavallaan motiiviarvostelmien toiseen päähän. Rikoksen tekemistä yleis-työhyödyllisistä ja epäitsekkäistä motiiveista on usein pidetty keskimääräistä vähemmän moitittavina. Tähän ryhmään on myös laskettu luonnon ja ympäristöarvojen puolustaminen sekä niin sanotut kansalaistottelemattomuusliikkeet. Suomessa aihe nousi näkyvästi esille turkistarhoja ja koe-eläinasemia vastaan kohdistuvien rikosten yhteydessä.

Yksittäisten motiivien nimeäminen joko rangaistuksen koventamis- tai lieventämisperusteeksi on jonkin verran pulmallista ennen kaikkea siksi, että näin onnistutaan nostamaan esille vain kovin harva motiivityyppi. Tässä esityksessä omaksutun ratkaisun mukaan teon vaikuttimet mainitaan yleisenä moitittavuusarvioinnin perusteena. Sen lisäksi

si otetaan koventamisperusteina huomioon kaksi yksittäistä motiivina. Toinen on jo voimassa olevassa laissa mainittu rikoksen tekeminen palkkiota vastaan. Toisena perusteena mainittaisiin rasistiset ja vastaavat motiivit, mikä olisi lainsäädännössämme uutuus. Vaikka olisikin melko helppoa nimetä rasismien ohella muitakin yhtä lailla kielteiseksi koettuja ihmisen luonteenpiirteitä ja taipumuksia, rasistiset motiivit liittyvät kuitenkin näitä muita perusteita useammin suunnitelmalliseen rikollisuuteen.

Erityisenä lieventämisperusteena mainittaisiin yksi motiivi, nimittäin rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto. Muita lieventäviä motiiveja ei erikseen mainittaisi. Esimerkiksi kansalaistottelemattomuuden tai vaikkapa eläinsuojelullisten motiivien nimeäminen lievennysperusteiksi voisi herättää hämmennystä tilanteessa, jossa näiden motiivien ohjaamat rikokset ovat kuitenkin hyvin suunniteltuja ja johtavat mittaviin aineellisiin vahinkoihin tai uhkaavat toisten henkeä tai terveyttä.

Alentunut syyntakeisuus. Alentuneesti syyntakeisten kohtelu ja heihin sovellettavat seuraamusperiaatteet muodostavat vaikeasti ratkaistavan kysymysryhmän. Syyllisyysperiaatteen kannalta alentuneesti syyntakeiset ansaitsevat epäilyksettä lievemmän kohtelun. Toisaalta uusiminen on tämän ryhmän rikosentekijöillä keskimääräistä tavallisempaa ja vastaavasti uusien rikosten riski tavallista suurempi, mikä perustelisi keskimääräistä ankaramman rangaistuksen käytön.

Alentuneen syyntakeisuuden kategoria on 1990-luvulla muuttuneen mielentilalausontokäytännön seurauksena voimakkaasti kaventunut. Käytännön muutosten seurauksena niin sanottu luonnevikaisuus (psykopatia) ei yksin enää riitä perusteeksi sille, että tekijän katsottaisiin olleen tekohetkellä täyttä ymmärrystä vailla, mikä olisiltaan vaimentaa tätä alaryhmää vastaan suunnattua kritiikkiä. Tästä huolimatta alentuneen syyntakeisuuden tuomaa mekaanista rangaistavuuden lievennystä voi määrättilanteissa pitää ongelmallisenä. Tämä pätee etenkin törkeimpiin henkiriikoksiin yksittäistapauksissa. Alentuneesti syyntakeisen teossa voi vähäisemmästä syyllisyydestä huolimatta olla sellaisia piirteitä, että kokonaisarvostelun perusteella ei ole ai-

hetta lievempään kohteluun.

Näistä syistä esityksessä päädytään ehdottamaan luopumista mekaanisesta ja ehdottomasta asteikkomuutoksesta, kun rikoksenteikijä on alentuneesti syyntakeinen. Tämän seurauksena myös alentuneesti syyntakeiselle voitaisiin tuomita täysi rangaistus.

Alentuneesti syyntakeisten seuraamusjärjestelmää on arvosteltu liian mekaanisten sanktiolievennyksen ohella myös siitä, ettei järjestelmä ota riittävässä määrin huomioon tämän tekijäryhmän hoidollisia tarpeita. Tuon sinänsä oikeutetun arvostelun edellyttämät toimet eivät kuitenkaan kuulu tämän esityksen alaan.

Sovinto ja sovittelu. Voimassa olevan 6 luvun 3 §:n 3 kohdan mukaan käsillä on rangaistuksen lievennysperuste, milloin tekijä on pyrkinyt estämään tai poistamaan rikoksensa vaikutukset. Tämä voi tapahtua esimerkiksi korvaamalla aiheutettu vahinko rikoksen uhrille. Yhdeksi vahinkojen hyvittämisen muodoksi on viime vuosina vakiintunut sovittelu. Sovittelua on Suomessa sovellettu jo vuodesta 1983 alkaen. Nyttemmin tämän toiminnan piirissä on kolmannes maan kunnista ja kolme neljänestä maan väestöstä. Vuosittain sovittellaan jo useampia tuhansia rikosjuttuja. Sovittelun laajentuessa myös viranomaiset joutuvat yhä useammin ratkaisemaan kantansa siitä, mikä on sovittelun vaikutus jutun rikosoikeudelliseen käsitteilyyn. Näistä syistä sovittelusta otettiin vuonna 1996 maininta rikosoikeudellista toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin. Sen sijaan yleisiin mittaamisperusteisiin ei vielä tuossa yhteydessä tehty vastaavia muutoksia. Nyt niihin on mahdollisuus.

Yhteistoiminta viranomaisten kanssa. Voimassa olevan 6 luvun 3 §:n 3 kohdan mukaan rangaistusta lieventää myös tekijän pyrkimys edistää rikoksensa selvittämistä. Tekijän toimet rikoksen selvittämisen edistämiseksi lieventävät rangaistusta kuitenkin vain, jos kyse on tekijän omasta rikoksesta. Järjestely poikkeaa eräissä lähinnä angloamerikkalaisen oikeuskulttuurin maissa käytössä olevasta niin sanotusta kruununtodistajajärjestelmästä. Siinä lievennyksen tuomioonsa voi hankkia auttamalla viranomaisia selvittämään myös muiden tekemiä rikoksia. Järjestelmä antaa mahdollisuuden jopa välttää kokonaan rikos-

syyteiltä, mikäli tekijä suostuu todistamaan rikoskumppaneitaan vastaan. Kruununtodistajajärjestelmän mahdollisuus tunnetaan myös eräissä Manner-Euroopan rikoslaeissa, joissa sen soveltamisen piiri on rajattu lähinnä terrorismiin sekä eräisiin järjestäytyneen rikollisuuden muotoihin.

Kruununtodistajajärjestelmään liittyy periaatteellisia ongelmia, joiden vuoksi siihen on syytä suhtautua varauksin. Lievennyksiä lupaamalla saadun tiedon luotettavuus on usein kyseenalainen. Tämä ongelma on olennaisesti vähäisempi, milloin tiedot koskevat tekijän omia tekemisiä. Syvemmältä tarkastellen kyse on rikoslain ja oikeudenhoidon edustamasta moraalista ja siitä viestistä, minkä sen tahdotaan kertovan ihmisille. Oman rikoksen paljastamisesta seuraava lievennys viestii siitä, että katumus ja omien virheiden myöntäminen voi tuoda anteeksiannon. Kruununtodistajajärjestelmä sen sijaan ruokkii ilmiantomoraalia. Se kertoo, että omat rikokset saa anteeksi, jos voi osoittaa muiden tehneen vielä pahempia rikoksia. Vain pakottavat syyt voivat perustella tällaiseen eettiseen kompromissiin ryhtymisen. Muissa pohjoismaissa tähän ei ole katsottu olevan aihetta, joskin Tanskassa asiaa on selvitetty. Tämä on myös käsillä olevan esityksen lähtökohta.

4. Lajinvalintaperusteista

Lajinvalintaa koskevien säännösten vakavimmat puutteet liittyvät sääntelyn tekniikkaan. Useimpia rangaistuslajeja koskevat käyttösäännöt ovat tulleet uudistetuiksi, joten sisällöllisessä suhteessa niihin ei ole juuri tarvetta tehdä muutoksia.

Nykyisistä rangaistuslajeja koskevista valintaperusteista keskustelua on herättänyt lähinnä yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen yhteydessä omaksuttu järjestely. Sen mukaahan tuomioistuimen tulee ensin päätyä ehdottamaan vankeusrangaistukseen, jonka se sitten voi muuntaa yhdyskuntapalveluksi, mikäli lakiin kirjatut edellytykset tulevat täyteen. Järjestelyn käyttöönoton pääasiallinen tavoite oli taata se, että yhdyskuntapalvelu todella tuli sovellettavaksi ehdottoman vankeuden sijasta, kuten tarkoitus oli, eikä esimerkiksi korvaisi aikaisempia sakkorangaistuksia tai ehdollisia vankeusrangaistuksia.

Rangaistuksen soveltamisesta saadut kokemukset myös osoittavat, että tässä on hyvin onnistuttu.

Lain soveltamisessa tämä kaksivaiheinen määräämistapa ei kuitenkaan ole johtanut sen suurempiin ongelmiin. Periaatteelliselta kannalta voidaan tosin huomauttaa, että järjestely, jossa ensin tuomitaan yhdenlainen rangaistus ja tämän jälkeen muutetaan tuo rangaistus lajiltaan toiseksi, on sisällöllisesti epäjohdonmukainen. Toisaalta näyttää siltä, että uusia rangaistuslajeja käyttöön otettaessa on aiemminkin koettu tarpeelliseksi määrittää uuden seuraamuksen käyttöala aikaisemmin käytössä olleiden seuraamusten kautta. Uuden seuraamuksen käyttöalan sitten vakiintuessa tätä apuvälinettä ei enää tarvita ja seuraamus saa itsenäisemmän aseman osana rikosten seuraamusjärjestelmää. Ehdollisen rangaistuksen käyttöönoton vaiheessa tuo rangaistus miellettiin tavallaan kriminaalipoliittisesti perustelluksi poikkeukseksi tilanteessa, jossa muutoin oli ensi vaiheessa päädytty ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Myös uutena seuraamuksena lakiin otetun tuomitsematta jättämisen käyttöala määriteltiin aikoinaan muiden rangaistusten avulla. Esimerkiksi nuori saatettiin jättää rangaistukseen tuomitsematta, jos tuomioistuimen harkinnan mukaan teosta olisi seurannut enintään kuusi kuukautta vankeutta. Sittenkin molemmat seuraamukset ovat vakiinnuttaneet paikkansa niin, että on ollut mahdollista säätää niiden käyttöedellytyksistä itsenäisesti ja muista seuraamuksista riippumatta. Kehitys vei kuitenkin vuosikymmeniä. On oletettavaa, että samoin tulee myöhemmin käymään myös yhdyskuntapalvelulle. Vielä tässä vaiheessa uuden rangaistuksen käyttöala ja tuomitsemisen edellytykset ovat sillä tavoin vakiintumattomat, että oikeusvarmuuden kannalta on syytä pitäytyä lainsäätäjän alun alkaen valitsemaan kaksivaiheiseen menettelyyn.

5. Oikeuskäytännön ongelmia

Käytännön epäyhtenäisyys. Oikeuskäytännön suurin ongelma on eittämättä käytännön epäyhtenäisyys. Sekä rangaistuksen mittaamisessa että lajinvalinnassa on havaittavissa suuriakin paikkakuntakohtaisia eroja. Näin

siitä huolimatta, että esimerkiksi erot ehdollisen ja ehdottoman vankeuden käytön välillä ovat tasoittuneet vuonna 1977 toteutetun liikennejuopumusuudistuksen ja tuon rikoksen yhteydessä käyttöön otettujen puolivirallisten normaalirangaistusvyöhykkeiden ansiosta. Tuomittavien henkilöiden yhdenvertaisen kohtelun kannalta on ongelmallista, että samankaltaisesta teosta tuomitut rangaistukset vaihtelevat sen mukaan millä paikkakunnalla rikos satutaan tekemään. Vaikka mittaamis- ja lajinvalintanormit omalta osaltaan korjaavat tätä epäkohtaa, ovat ne yksin riittämätön väline käytännön yhtenäisyyden takaamiseksi. Tämän ohella tarvitaan jatkuvaa ja ajan tasalla olevaa tietoa eri rikosten rangaistuskäytännöstä. On syytä korostaa myös muutoksenhaakukontrollin sekä ylempien oikeusasteiden antamien ennakkopäätösten merkitystä sekä seminaarien ja keskustelutilaisuuksien muodossa annettavan muun ohjauksen käytäntöä yhtenäistävää vaikutusta.

Mittaamisperustelut ja mittaamisperusteiden soveltaminen. Suomalaisia tuomioistuimia on ennen arvosteltu varsin jyrkästikin päätösten puutteellisista perusteluista. Rangaistuksen määrää koskevaa ratkaisua ei vielä muutama vuosikymmen sitten itse asiassa perusteltu lainkaan. Tässä on viime vuosina tapahtunut merkittävä muutos. Rikoslain 6 luvun säätämisen sekä tuota uudistusta seuranneiden korkeimman oikeuden mittaamisratkaisujen myötä myös rangaistuksen määräämisen kysymyksiin on kiinnitetty aiempaa suurempi huomio. On kuitenkin ilmeistä, että tuomioistuinten valmius ja halukkuus perustella mittaamista ja lajinvalintaa koskevia päätöksiään vaihtelee huomattavasti. Myös perustelujen tasossa on suuria eroja. Päätöksen perustelut ovat keino saada ratkaisulle kansalaisten hyväksyntä; ne ovat väline myös oikeusjärjestyksen toiminnan ehtona olevan legitimitetin ja luottamuksen säilyttämiseksi. Mittaamisratkaisujen perustelut ovat myös keskeinen väline, jolla tuomioistuinlaitos voi itse osallistua rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavien oikeudellisten periaatteiden muotoiluun. Tapahtuneesta muutoksesta huolimatta vaikuttaa siltä, että päätöksen yleiseen perusteluvaatimukseen suhtaudutaan mittaamisratkaisun osalta vieläkin turhan ylimalkaisesti. Usein perusteluksi tuntuu riit-

tävän lakitekstin suora lainaus.

Myös tiedot lain koventamis- ja lieventämisperusteiden soveltamisesta viittaavat siihen, että tuomioistuimet edelleen arastelevat mittaamisharkinnassa vaikuttavien seikkojen tuomista esiin. Vuonna 1999 tuomioistumisissa annettiin lähes 60 000 rikostuomiota. Näissä oli syyksiluettuja rikoksia kaikkiaan 118 000. Rikoslain 6 luvun perusteista uusimissäännöstä sovellettiin yli 10 000 kertaa. Muiden perusteiden soveltaminen jäi sen sijaan jokseenkin satunnaiseksi. Niistä käytetyin oli luvun 3 §:n 3 kohdan vahinkojen korvaamista ja rikoksen selvittämisen edistämistä koskeva peruste (416 tapausta; yleensä kyse oli sovittelusta). Myös suunnitelmallisuuteen vedottiin melko usein koventamisperusteena (kaikkiaan 105 mainintaa). Sen sijaan muita perusteita koskevat maininnat jäivät perin harvinaisiksi, esimerkiksi palkkiota koskevaa koventamisperustetta sovellettiin vuonna 1999 kaksi kertaa.

D. Ehdotuksen pääsisältö

Luvun rakenne. Rangaistuksen määräämistä koskeva ratkaisu sisältää useita toisiinsa sidoksissa olevia osaratkaisuja. Rangaistuksen ankaruudesta ja sen määrästä päättäminen osuu usein yksiin rangaistuksen lajista päättämisen kanssa. Osassa tapauksista rangaistuslajin valinta on kuitenkin muutakin kuin päättämistä rangaistuksen ankaruudesta. Vaikeutena on, että ratkaisut ja ratkaisuperusteet lomittuvat tavalla, joka tekee mahdottomaksi nimetä osaa perusteista pelkästään lajinvalintaperusteiksi ja osaa yksinomaan mittaamisessa vaikuttaviksi perusteiksi. Kokonaiskuvan hahmottamiseksi on välttämätöntä jakaa perusteet eri ryhmiin. Samalla on tarpeen säilyttää eri ratkaisujen ja perusteryhmien välinen yhteys. Esityksessä tämä on toteutettu ottamalla kaikki rangaistuksen laatuun ja määrään vaikuttavat perusteet samaan lukuun.

Luvun otsikko "Rangaistuksen määräämisestä" on tässä esityksessä käytetty yleistermi, joka kattaa sekä rangaistuksen mittaamisen että lajinvalinnan. Rangaistuksen määräämistä koskeva luku jakaantuisi neljään alaosaan. Näistä ensimmäinen (1—3 §) kattaa yleisperiaatteet, joita sovelletaan sekä

mittaamisessa että lajinvalinnassa. Toinen alaosa (4—8 §) koskee rangaistuksen mittaamista eli perusteita, joita noudattaen päätetään rangaistuksen ankaruudesta eli määrästä. Siltä osin kuin rangaistuslajit edustavat ankaruudessaan toisistaan poikkeavia vaihtoehtoja, nämä perusteet soveltuvat myös lajinvalintaan. Kolmas alaosa (9—12 §) sisältää yksittäisiä rangaistuslajeja koskevat valintasäännökset. Loppuun (13—16 §) on koottu vielä säännökset, jotka koskevat tuomitusta rangaistuksesta tehtäviä vähennyksiä. Rangaistuksen määräämiseen läheisesti liittyvistä aikaisempia tuomioita koskevista täytäntöönpanoratkaisuista ehdotetaan edelleen säädettäväksi asianomaisia rangaistuslajeja koskevien muiden säännösten yhteydessä.

Yleiset säännökset. Ensimmäinen alaosa sisältää kolme keskeistä säännöstä. Luvun 1 §:ssä nimetään kaikki rikoslaissa käytetyt rangaistuslajit. Luvun 2 §:ssä on yleissäännös rangaistuksen määräämisestä rangaistusasteikolta ja asteikosta poikkeamisesta, ja 3 §:ssä vahvistetaan rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet. Kyse on suureksi osaksi periaatteista, joista säädetään voimassa olevassa 6 luvun 1 §:ssä. Sisällöllisenä muutoksena nykyiseen mittaamisen yleissäännökseen ehdotetaan tekijän vaikuttimien lisäämistä rikoksen moitearvostelun yleisiin lähtökohtiin.

Rangaistuksen mittaaminen. Toinen alaosa kattaa perusteet, joiden nojalla päätetään rangaistuksen ankaruudesta. Osasto kattaa yleissäännöstä lukuun ottamatta nykyiset 6 luvussa olevat säännökset eräin muutoksin. Mittaamista koskevaan alaosaan sijoittuvat myös nykyiset asteikosta poikkeamista sekä yleisiä vähentämisperusteita koskevat säännökset. Säättämällä asteikkoon vaikuttavista vähentämisperusteista ja asteikon rajoissa vaikuttavista mittaamisperusteista samassa alaosastossa tahdotaan korostaa perusteiden välistä yhteyttä ja sitä, että vähentämisperusteet ovat vaikutuksiltaan nimenomaan mittaamisperusteita. Itse asiassa nämä perusteet olivat varsin pitkään, uusimista lukuun ottamatta, ainoita lakiin kirjattuja rangaistuksen määrään vaikuttavia syitä. Niiden erityisasema liittyi varhemman lainsäätäjän haluttomuuteen ottaa lakiin epämääräiseksi koettuja periaatetyyppejä yleisohjeita. Vä-

hentämisperusteet saivat suoraan sisältönsä rikoslain muista käsittekkategorioida ja ne antoivat selkeästi kaksi vaihtoehtoa; ne joko sopivat tapaukseen tai eivät sopineet, mikä vastasi paremmin 1800-luvun lopun rikoslainsäädännön kirjoittamistapaa.

Nykyisen lain tuntemiin mittaamisperusteisiin ja vähentämisperusteisiin ehdotetaan eräitä muutoksia. Uutena koventamisperusteena mainittaisiin rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella. Lieventämisperusteissa mainittaisiin tekijän ja uhrin välinen sovinto. Lieventämisperusteiden systematiikkaa ehdotetaan selvennettäväksi erottamalla rangaistuksen kohtuullistamisperusteet omaksi ryhmäkseen. Vähentämisperusteista ehdotetaan säädettäväksi yleisessä rangaistuslajista ja rangaistusasteikosta poikkeamista koskevassa säännöksessä. Alentunut syyntakeisuus ei enää vaikuttaisi sovellettavaan enimmäisrangaistukseen.

Rangaistuslajin valinta. Kolmas alaosa sisältää lajinvalintaa koskevat normit. Tässä säädetään valinnasta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä, ehdollisen vankeuden oheisuraamuksista, yhdyskuntapalvelun käytöstä ja tuomitsematta jättämisestä. Näitä kaikkia koskevat säännökset ovat varsin uusia. Lajinvalintaa koskevat säännökset eivät jo senkään vuoksi juuri tuo muutosta nykyiseen oikeustilaan. Sen sijaan säännösten koostaminen samaan lukuun antaa nykyistä olennaisesti selkeämmän kokonaiskuvan rikoslain seuraamusten nykyisistä käyttösäännöistä.

Rangaistuksesta tehtävät vähennykset. Luvun loppuun on kerätty säännökset tuomittavasta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä.

E. Säännöskohtaiset perustelut

Yleiset säännökset (1—3 §)

1 §. Rangaistuslajit

Pykälässä lueteltaisiin yleiset ja vain tiettyihin ryhmiin sovellettavat rangaistuslajit. Yleisiä rangaistuslajeja olisivat edelleen rike-

sakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus.

Erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten olisivat varoitus ja viraltapano. Sotilaan ja muun 45 luvun alaisen henkilön kurinpitörangaistuksia olisivat varoitus, poistumisrangaistus, kurinpitösakko ja aresti. Lisäksi pykälässä viitattaisiin 9 luvun säännöksiin oikeushenkilölle tuomittavasta yhteisösakosta.

1 momentti. Säännöksessä nimitään yleiseksi rangaistuslajeiksi rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Yleiset rangaistukset voivat tulla tuomituksi kenelle hyvänsä rikoslain alaiselle henkilölle. Niistä erotetaan vain määrättyjä tekijäryhmiä koskevat erityiset rangaistukset. Näihin voidaan laskea kuuluvaksi nuorisorangaistus. Tämä rangaistus voidaan tuomita ainoastaan rikoksen alle 18-vuotiaana tehneelle. Koska nuorisorangaistus on tällä hetkellä vasta kokeiltavana, sitä ei ainakaan toistaiseksi mainittaisi tässä pykälässä.

Suomen seuraamusjärjestelmä perustuu ajatukseen asteittain ankaroituvasta rangaistusjärjestelmästä. Sen mukaan rikoslain tuntemat rangaistuslajit ovat määrättyssä ankaruussuhteessa keskenään. Vankeus on sakkoa ankarampi seuraamus ja rikesakko vastaavasti sakkoa lievempi. Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden ankaruusjärjestyksestä ei myöskään ole epäselvyyttä. Sen sijaan uusien yhdyskuntaseuraamusten, yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen, sijoittaminen tälle seuraamusten ankaruusasteikolle on osoittautunut pulmalliseksi. Yhdyskuntapalvelu tulee tuomittavaksi vasta kun tuomioistuin on arvioissaan päättänyt ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tässä mielessä yhdyskuntapalvelu on rinnastettu ankaruudeltaan ehdottomaan vankeuteen. Toisaalta mahdollisuus tulla tuomituksi ehdottoman vankeuden sijasta yhdyskuntapalveluun ymmärretään selvästi tekijälle suoduksi eduksi, josta hän voi päästä määrähdoin osalliseksi. Tässä mielessä yhdyskuntapalvelu edustaa vankeutta lievempää vaihtoehtoa. Nuorisorangaistuksen ankaruussuhteeseen ei myöskään oteta suoraan kantaa. Käytödedellytysten perusteella se sijoittuu kuitenkin ehdollisen vankeuden tasolle.

Kovin kiinteisiin ankaruussuhteiden mää-

rittelyihin ei ole syytä pyrkiä. Tuo ankaruus-suhde on määriteltävissä vain verraten väljin termein, joiden mukaan seuraamuksen määrää ja lajia ankaroitetaan asteittain rikoksen vakavuusasteen ja uusimisen mukaan. Kiinteiden ankaruussuhteitten määrittämistä vaikeuttaa myös se, että rangaistuksen ankaruuteen vaikuttaa lajin ohella myös määrä. Peruslähtökohtana voi kuitenkin pitää, että rangaistukset asettuvat 1 momentista ilmenevään ankaruusjärjestykseen.

2 momentti. Erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten ovat viraltapano ja varoitus. Säännös vastaa nykyistä 2 luvun 1 §:n 2 momenttia. Virkamiesten rangaistuksista säädettäisiin lähemmin virkarikoksia koskevassa luvussa.

3 momentti. Sotilaiden ja muiden 45 luvussa tarkoitettujen henkilöiden kurinpitörangaistuksia ovat varoitus, poistumisrangaistus, kurinpitosakko ja aresti. Niistä säädetään erikseen. Sovellettaessa muuhun kuin 45 luvun alaiseen henkilöön säännöstä, jossa on säädetty seuraamukseksi kurinpitörangaistus, hänet tuomitaan kurinpitörangaistuksen sijasta sakkoon. Säännös vastaa nykyistä 2 luvun 1 §:n 3 momenttia. Kurinpitörangaistusten määräämisessä noudatettavista periaatteista säädettäisiin tarkemmin sotilaskurinpitolaisissa, kuten nykyisinkin.

4 momentti. Oikeushenkilölle tuomittavaa yhteisösakkoa voi pitää vain määrättyyn tekijäpiiriin sovellettavana erityisenä rangaistuksena. Yhteisösakosta säädetään erikseen 9 luvussa. Selvyyden vuoksi tästäkin seuraamuksesta ehdotetaan otettavaksi maininta rangaistuslajeja koskevaan yleissäännökseen. Yhteisösakon määräämisessä noudatettavista periaatteista on tarkemmat säännökset 9 luvussa.

2 §. Rangaistusasteikko ja siitä poikkeaminen

Pykälä sisältäisi selvyyden vuoksi rangaistuksen määräämisen yleisen lähtökohdan: rangaistus määrätään noudattaen rikoksesta säädettyä rangaistusasteikkoa. Lisäksi pykälässä säädettäisiin tuohon asteikkoon tehtävistä poikkeuksista. Rangaistusasteikosta voitaisiin poiketa siten kuin rangaistuslajista ja -asteikosta poikkeamista koskevassa

8 §:ssä säädetään.

Toisaalta asteikon mukainen enimmäisrangaistus voitaisiin nykyiseen tapaan ylittää siten kuin yhteistä rangaistusta koskevassa 7 luvussa säädetään. 7 luvun 2 §:n mukaan eri rikoksista yhteistä vankeusrangaistusta määrättäessä rikoksista seuraavan ankarimman enimmäisrangaistuksen saa ylittää, mutta rangaistus ei saa olla eri rikosten enimmäisrangaistusten yhteisaikaa pitempi. Pykälässä on myös tarkemmat säännökset siitä, kuinka paljon ankarimman enimmäisrangaistuksen saa eri tapauksissa ylittää. Useammas- ta rikoksesta tuomittavasta yhteisestä sakkorangaistuksesta säädetään 7 luvun 3 §:ssä. Yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 240 päiväsakkoa, kun sakon enimmäismäärä yksittäisestä rikoksesta on 120 päiväsakkoa.

3 §. Rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet

Pykälä sisältää rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet. Sen 1 momentin mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Säännöksen alkuosa vahvistaa luvussa käytetyn terminologian. Rangaistuksen määrääminen on yläkäsite, joka kattaa lajinvalinnan ja rangaistuksen mittaamisen. Myös tässä säännöksessä kiteytetyt yleisperiaatteet pätevät molempiin osaratkaisuihin. Mittaamisen pääsäännöistä säädetään tarkemmin 2 momentissa. Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Lajinvalinnan lähtökohdista säädetään 3 momentissa. Päätettäessä rangaistuksen lajista noudatettaisiin rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella mitä 9—12 §:ssä säädetään.

1 momentti. Momentissa korostetaan oikeuskäytännön yhtenäisyyden merkitystä. Tuo vaatimus on kirjattu myös nykyiseen rangaistuksen mittaamista koskevaan 6 luvun 1 §:ään. Koska yhdenvertaisuuden periaate koskee yhtä lailla lajinvalintaa, on asiasta katsottu tarpeelliseksi säätää lajinvalintaa ja mittaamista koskevassa yleissäännöksessä.

Yhdenvertaisuusperiaate on oikeudellisesti sitova mittaamisperiaate. Sen räikeä sivuuttaminen voi johtaa jopa virkavastuuseen (KKO 1973 II 73).

Oikeuskäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi 6 luvun uudistuksen esitöiden pohjalta kiteytettiin 1970-luvulla mittaamisharkinnan ohjeeksi normaalirangaistusajattelun nimellä tunnettu päätöksentekomalli. Tämän mukaisesti normaalirikoksesta olisi tuomittava normaalirangaistus, jollei ole syytä poiketa tuosta normaalirangaistuksesta suuntaan tai toiseen. Normaalirangaistusajattelulla pyritään tarjoamaan mittaamiselle konkreettinen lähtökohta ja kiintopiste, joka haettaisiin oikeuskäytännöstä. Tuomioistuimen tulisi pitäytyä käytännön vakiinnuttamilla keskimääräisillä linjoilla, jollei jokin tapaukseen liittyvä erityispiirre oikeuttaisi tuosta linjasta poikkeamiseen.

Normaalirangaistusajattelun mukainen mittaaminen tapahtuu periaatteessa eräänlaisten vertailujen avulla. Tuomioistuimen tulee verrata tuomittavana olevaa tapausta rikoksen tavallisiin ilmenemismuotoihin ja tuomita sen jälkeen teosta rangaistus, joka joko vastaa teosta tyypillisesti tuomittavia rangaistuksia tai poikkeaa näistä sen mukaan, miten tapaus poikkeaa keskimääräisrikoksesta törkeämpään tai lievempään suuntaan. Luonnehdinta "normaalirikos" on rangaistuksen mittaamisprosessin kuvauksena vain yksinkertaistus. Selvää on, ettei yksittäisten rikostyyppien keskuudesta ole löydettävissä selvärajaisesti määriteltävää tai kuvattavissa olevaa normaalirikosta tai sitä vastaavaa normaalirangaistusta. Sen sijaan eri rikosten piirissä on erotettavissa joukko tyyppitilanteita. Vastaavasti on mahdollista kuvata tilastollisesti näitä vastaavat tyyppirangaistusvyöhykkeet. Tällainen tieto auttaa myös tuomioistuinta suuntaamaan käytäntöään tavalla, joka estää suuret yksittäispoikkeamat.

Pykälän 2 momentti sisältää rangaistuksen mittaamisen pääperusteet: rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Nykyiset mittaamisen pääsäännöt vahvistetaan 6 luvun 1 §:ssä. Säännöksen uusi sijoituspaikka ei sinänsä tuo muutosta näihin pe-

riaatteisiin. Sanamuotoon on kuitenkin tehty eräitä tarkennuksia ja täsmennyksiä.

Nykyisen lain tavoin yleissäännös vahvistaa rangaistuksen mittaamisen pääperiaatteen suhteellisuusperiaatteen. Suhteellisuusperiaatteen teoreettiseen sisältöön säännös ei ota lähempää kantaa. Sen sijaan siinä täsmennetään niitä perusteita, joihin rikoksen ja rangaistuksen välistä oikeudenmukaista suhdetta vahvistettaessa tulee kiinnittää huomio. Näitä ovat rikoksen arvioitu vahingollisuus ja vaarallisuus, teon vaikuttimet sekä rikoksesta ilmenevä muu tekijän syyllisyys. Nykyisessä 6 luvun 1 §:ssä säädettyihin moitittavuusarvostelun lähtökohtiin esitys merkitsisi eräitä muutoksia.

Vahinko ja vaara. Seurausten osalta moitittavuusarvostelun lähtökohtaksi asetetaan rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus. Tämä on myös nykyisen 6 luvun 1 §:n sanamuodon mukaan lähtökohtana.

Rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnin tulisi tapahtua suhteessa annettuun rikoskuvaukseen. Kyse on aina nimenomaan tunnusmerkistön mukaisten seurausten arvottamisesta. Siinä lähtökohtana ovat säännöksen suojeluobjekti ja suojaamistavoite. Tämä on myös 6 lukua säädettyä aikoinaan tarkoitettu lähtökohta. Mikä hyvänsä vahingollisuus tai vaarallisuus ei kelpaa törkeysarvostelun perustaksi, vaan kyse täytyy olla juuri niistä vahingoista, jotka mainitaan tunnusmerkistössä ja joiden torjumiseksi tunnusmerkistö on säädetty.

Vahinko ja vaara ei viittaa pelkästään toteutuneisiin rikoksen seurauksiin, vaan myös siihen vahinkoon ja vaaraan, jonka teosta ennalta arvioiden olisi saattanut odottaa aiheutuvan. Vaaraa arvioidaan asteikossa sekä seurausten todennäköisyyden että niiden laadun ja vakavuuden mukaan. Konkreettisesti seurausten merkityksen arvostelu perustuu rikoskohtaiseen erittelyyn ja erityisten mittausperusteiden tulkintaan.

Rangaistuksen mittaamisessa on lupa ottaa huomioon rikoksen seurauksista vain ne, joihin tekijän syyllisyys on ulottunut. Tahallisisissa rikoksissa edellytetään 3 luvun 6 §:n mukaisesti vähintään, että tekijä on pitänyt seurausten aiheutumista varsin todennäköisenä. Ankarasti ottaen tuottamuksellisesti aiheutetuilla seurauksilla ei siten tulisi olla

merkitystä tahallisten rikosten törkeysarvotelmassa. Tästä huolimatta tuottamuksellisetkin seuraukset vaikuttavat yleensä vastuun määrään, joko omien tunnusmerkistöjen kautta, esimerkiksi kun sama teko käsittää pahoinpitelyn ja kuolemantuottamuksen, taikka, milloin oikeushyvälle ei tarjota suojaa tuottamuksellisten kriminalisointien muodossa, soveltamalla lain ilmaisemaa yleistä vaarantamisperiaatetta. Kun laki mainitsee vahingon ja vaaran rinnakkaisina ja itsenäisinä perusteina, rangaistavuus voidaan kytkeä suoraan teolla luotuun vaaraan, joka sittemmin realisoitui syntyneinä vahinkoina.

Teon vaikuttimet. Vaikuttimista ei ole mainintaa nykyisessä rangaistuksen mittaamista koskevassa yleissäännöksessä. Nyt sellaista ehdotetaan. Lainsäätäjän määrätty pidättyväisyys tämän kysymyksen suhteen on ollut ymmärrettävää. Vaikka motiiveilla on tekojen sosiaalieettisessä arvioinnissa merkitystä, niiden asema lainsäädännöllisinä mittaamisperusteina on vähemmän selkeä.

Motiivit ovat tekojen yleisessä moraalisesa arvottamisessa tärkeitä, koska ne kertovat jotakin tekijästä itsestään, siitä millainen ihminen hän on ja mihin hän on pyrkinyt. Yleinen moraalikeskustelu ja päätökset rangaistuksen käytöstä kuitenkin eroavat. Kun yleinen moraalialgumentaatio operoi hienon hienoilla paheksunnan eri vivahteilla, rikoslaki jakaa moitetta varsin raskaalla kädellä — moraalisen närkästyksen vivahteilla ja vuosissa mitattavilla vankeusrangaistuksilla on suuri ero. Kaikki moraalikeskustelun vivahteet eivät voi suodattaa rikosoikeudellisiin käytäntöihin. Torjuva suhtautuminen tekijärikosoikeudellisiin perusteisiin antaa aiheen suhtautua pidättyvästi myös seikkoihin, jotka johtaisivat rangaistusten koventamiseen tekijän persoonallisuuspiirteiden nojalla. Vaikka siis hylättävät motiivit, kuten esimerkiksi kauteus, ilkeys, ahneus, egoismi ja mustasukkaisuus, kertovat samalla jotakin tekijästä ja tämän luonteesta, on tällaisiin koventamisperusteisiin oikeuspoliittisista syistä syytä suhtautua pidättyvästi. Rikoslaki ei ole moralisoinnin väline, vaan keino keskeisten yhteiskunnallisten ja yksilöllisten intressien suojaamiseksi. Rangaistuksen käyttö ja rangaistusta koventavat seikat tulee voida perustella järkevin käytännön syin. Tätä voidaan

edellyttää myös rangaistusta koventavilta motiiviperusteilta. Niiden on kyettävä todistamaan riittävän riidattomasti tekijän suuremmasta syyllisyydestä tai teon vaarallisuudesta.

Kriminalisointien taustaoletuksiin kuuluu yleensä ajatus toista vahingoittamaan tai ainakin itseään hyödyttämään tähtäävästä rikoksentekijästä. Epäitsekkäistä motiiveista tehdyt, muita yhteiskunnan jäseniä hyödyttämään pyrkivät teot poikkeavat tästä oletuksesta, ja ovat siten yleisesti lievemmin rangaistavia. Rikoksen tunnusmerkistön täyttävä toiminta on siis lievemmin rangaistavaa, jos teko on tehty tarkoituksella edistää yhteisön arvokkaina pitämiä päämääriä ja yksilöiden hyvinvointia. Esimerkiksi säälistä, myötätunnosta tai auttamishalusta tehtyihin teoihin liitetään myös positiivisia moraalisia arvosteluja. Teko on paitsi ymmärrettävä, myös tiettyyn pisteeseen saakka hyväksyttävä. Lievempi rangaistus on eräänlainen tunnustus sosiaalisesti hyväksytyille päämäärille. Lievennystä voidaan toki puolustaa myös vetoamalla siihen, että tällaisista motiiveista toimiva henkilö ei ole erityisen vaarallinen. Lieventävistä motiiveista rikoslaissa mainitaan nykyisin erikseen 6 luvun 3 §:n 2 kohdassa voimakas inhimillinen myötätunto, jota siis voidaan tarkastella sekä sosiaalisesti hyväksyttävänä motiivina että lainsäädättämiskykyä alentaneena vaikuttimena. Muina esimerkkeinä epäitsekkäistä motiiveista voivat olla muun muassa kansalaistottelemattomuusliikkeet, joihin osallistuvat henkilöt saattavat kulttuuri- ja ympäristöarvoja puolustaessaan syyllistyä vahingontekoina tai eriasteisina virkamiehen vastustamisrikoksina arvosteltavaan menettelyyn. Sikäli kuin tavoitteiden hyväksyttävyyttä ei sinänsä käy kiistäminen ja moitittavuus kohdistuu lähinnä vain valittuihin keinoihin, tulisi hyväksyttävät päämäärät ottaa huomioon rangaistusta lieventävinä tekijöinä.

Rikoksesta ilmenevä muu tekijän syyllisyys. Moitittavuusarvioinnin kolmas kiintopiste on tekijän teossa osoittama syyllisyys. Syyllisyydellä on rikosoikeudessa useita merkitysisältöjä. Puhutaan ensinnäkin tekosyyllisyydestä ja tekijäsyyllisyydestä sen mukaan, kiinnittykö arvostelu tekijän henkilöön vai ko konkreettiseen tekoon. Rangaistuksen

mittaamisen pohjaksi otetaan teko- eikä tekijäsyllisyys. Arvostelun kohteena eivät ole tekijän persoonallisuus ja elämäntavat yllä, mikä on ilmennyt konkreettisesti rikoksessa. Juopotteleva elämäntapa, epäilyttävä seura tai oudot tavat eivät ole legitiimejä mittaamisperusteita. Syyllisyysarvostelun rajaaminen konkreettisiin yksittäistekoihin perustuu oikeusvaltiolliseen käsitykseen rikoslain tehtävistä ja toimintatavoista. Rikoslain perusteella rangaistaan teoista, ei elämäntavasta.

Syyksiluettavuuden lajit ovat osa syyllisyysarvostelua. Tahallisuuden ja tuottamuksen erottelu eriasteisiin mahdollistaa syyllisyysmoitteen jyvittämisen myös syyksiluettavuuden lajien sisällä. Tahallisten ja tuottamussellisten tekojen erilaiselle kohtelulle voidaan esittää useita rinnakkaisia perusteluita. Tahallisuuden ilmentämä suurempi syyllisyys kytketään sekä tekijän yhteiskunnanvastaiseen tahtoon että tahallisesti toimivan korkeampaan tiedon tasoon. Tahallisuuden ylin aste on tarkoitustahallisuus. Siinä tekijän nimenomaisena tarkoituksena on toisen intressien loukkaaminen. Tahallisuuden arviointi asteikolla tapahtuu myös tiedollisen ulottuvuuden kautta. Mitä varmemmin tekijä tiesi saavuttavansa tavoitteensa ja mitä paremmin hän oli selvillä tekoon liittyvistä ja rangaistavuuteen vaikuttavista olosuhteista, sitä selvemmin tekijä osoittaa piittaamattomuutta muiden suojatuista eduista. Varmuus tunnusmerkistön täyttymisestä on tahallisuutena moitittavampaa kuin arvio pelkästä todennäköisyydestä. Tahallisuusmoite lievenee vastaavasti seurausten muuttuessa epävarmemmiksi.

Tuottamuksessa on vanhastaan erotettu tietoinen ja tiedoton tuottamus. Jälkimmäisessä tekijä ei ole lainkaan mieltänyt seurauksen mahdollisuutta, vaikka hänen olisi tullut näin tehdä. Tietoisessa tuottamuksessa tekijä on tuon mahdollisuuden ottanut laskuissaan huomioon. Tietoinen tuottamus on näistä lajeista subjektiivisessa suhteessa moitittavampi. Koska tuottamus sisältää sekä subjektiivisen että objektiivisen elementin, tuottamuksen törkeysarvostelu vaatii molempien ulottuvuuksien samanaikaista huomioon ottamista. Objektiivisen tuottamuksen asteeseen vaikuttavat muun muassa teon tuottaman riskin

suuruus sekä vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, tekijän ammatillinen ja sosiaalinen asema sekä riskin luonne teon mahdollisesti sosiaalisesti hyväksyttävät päämäärät. Kyse on kuitenkin aina kokonaisarviointista, jossa tulee ottaa huomioon myös tekijän subjektiivinen kyky ja mahdollisuudet havaita riskit.

Myös rikoksen tekopäätöksen kiinteys ja se, missä määrin se osoittaa tekijän vakaata aikomusta rikkoa lakia, ovat syyllisyysarvosteluun vaikuttavia seikkoja. Harkiten ja suunnitelmallisesti tehdyistä rikoksista rangaistaan ankarammin kuin hetken mielijohteesta syntyneistä teoista, mistä kertoo esimerkiksi vakaa harkinta murhan tunnusmerkkinä. Suunnitelmallisuus on sekä nykyisissä että ehdotetuissa säännöksissä yksi mittaamissäännöstön yleisiä koventamisperusteita. Lisäksi sama olosuhde on mainittu kvalifiointiperusteena useissa yksittäisissä tunnusmerkistöissä. Suunnitelmallisuuden ja harkinnan kääntöpuolena on rikoksen tekeminen hetken mielijohteesta asiaa sen enempää ajattelematta. Seikka on mainittu voimassa olevissa toimenpiteistä luopumista koskevissa perusteissa säätämällä, että nuoren teosta, joka on johtunut "pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta" voidaan jättää rangaistus tuomitsematta (3 luvun 5 §:n 4 momentti).

Normatiivisen syyllisyysajatuksen kannalta syyllisyys on ennen muuta moitittavuutta. Moitteen edellytyksenä taas on, että tekijä olisi voinut toimia toisin. Jos tekijän mahdollisuudet toimia toisin kuin hän toimi olivat jostakin syystä heikentyneet, on tämä otettava huomioon syyllisyysarvostelua lieventävänä seikkana. Lainsäädännössä tätä periaatetta ilmentävät etenkin rikoslain hätävarjeluun ja pakkotilaan liittyvät vähentämisperusteet sekä nykyisen 6 luvun 3 §:n 1 ja 2 kohdan lieventämisperusteet (painostus, uhka, myötätunto ja houkutus).

Myös rikoksen tekotapa vaikuttaa törkeysarvosteluun. Perustetta ei kuitenkaan mainita lainkohdassa erikseen. Tekotapojen erot heijastavat pääsääntöisesti teon vaihtelevaa vahingollisuutta tai vaarallisuutta taikka ne kertovat tekijän syyllisyyden asteesta. Tekotapa määrittävien piirteiden kuten esimerkiksi

käytettyjen tekovälineiden, teon keston, tekijän aseman, uhrin avuttomuuden ja haavoittuvuuden sekä tekotavan raakuuden tai julmuuden merkitys määräytyy sen mukaan, mitä ne kertovat teon vahingollisuudesta ja vaarallisuudesta tai tekijän syyllisyydestä.

Pykälän 3 momentissa säädetään lajinvalinnan yleisistä lähtökohdista. Sen mukaan päätettäessä rangaistuksen lajista noudatettaisiin rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella mitä 9—12 §:ssä säädetään. Rangaistuslajin valinta ja rangaistuksen mittaaminen perustuvat osaksi samoihin syihin. Siltä osin kuin lajinvalinta on valintaa ankaruudeltaan toisistaan poikkeavien lajien välillä, tulevat siinä noudatettaviksi yleiset rangaistuksen mittaamisperusteet. Näistä säädetään luvun 4—8 §:ssä. Tämän ohella lajinvalinnassa tulevat sovellettaviksi kutakin rangaistuslajia koskevat erityiset lajinvalintaperusteet. Niistä säädetään luvun kolmannessa alaosastossa. Nämä lähtökohdat ehdotetaan mainittaviksi yleissäännöksen 3 momentissa.

Rangaistuksen mittaaminen (4—8 §)

Luvun toisen alaosaston säännökset koskevat rangaistuksen mittaamista eli rangaistuksen määrällistä vahvistamista. Mittaamisarvostelussa on kyse ennen kaikkea teon moitittavuusarvostelusta. Moitittavuuden ohella tulevat otettaviksi huomioon erilaiset kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperusteet. Tärkeimmät mittaamisperusteet mainitaan luvun 4—8 §:ssä.

4 §. Mittaamisperusteet

Säännöksen mukaan rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavia seikkoja ovat, sen ohella mitä muualla laissa säädetään, tämän luvun 5—8 §:ssä mainitut perusteet. Nykyisessä 6 luvun 1 §:n 2 momentissa säädetään, että rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteita ovat muiden lain mukaan rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavien seikkojen ohella mainitun luvun 2 ja 3 §:ssä mainitut perusteet. Koska koventamis- ja lieventämisperusteilla helposti ymmärretään yksinomaan ehdotetun luvun 5 ja 6 §:ssä säädetyt perusteita, käytetään ehdotetussa lainkohdassa

yleisempää termiä "rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavat" perusteet. Niihin kuuluvat koventamis- ja lieventämisperusteiden ohella myös erityyppiset kohtuullistamisperusteet (7 §) sekä 8 §:ssä säädetty rangaistuslajista ja -asteikosta poikkeamiseen oikeuttavat syyt.

Viittaus muihin lain mukaan rangaistuksen määrään vaikuttaviin syihin tarkoittaa ennen kaikkea yksittäisistä tunnusmerkistöistä ilmeneviä rikosten törkeysarvostelussa vaikuttavia seikkoja. Keskeiset rikoskohtaiset törkeysarvostelun perusteet, niin sanotut erityiset mittaamisperusteet, löytyvätkin tunnusmerkistöä sekä rikoksen kvalifiointi- ja privilegiointiperusteita tulkitsemalla.

Yleisten mittaamisperusteiden sekä tunnusmerkistöstä ilmenevien erityisten mittaamisperusteiden samanaikaisen soveltamisen varalta on eräiden maiden lainsäädäntöön kirjattu niin sanottu kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö. Sen mukaan tunnusmerkistöekijää ei tule uudelleen arvottaa mittaamisessa. Kiellolla on merkitystä lähinnä törkeysarvosteluperusteiden yhteydessä. Sen järkevä tulkinta merkitsee, että mikäli kvalifiointiperusteena on mainittu jokin yleisten mittaamisperusteiden tuntema seikka, esimerkiksi suunnitelmallisuus, tuo sama peruste on lupa ottaa mittaamisessa huomioon vain jos se esiintyy poikkeuksellisen korostuneena. Jos veropetos katsotaan törkeäksi teon suunnitelmallisuuden vuoksi, on törkeästä veropetoksesta tuomittavan rangaistuksen koventaminen suunnitelmallisuutta koskevan koventamisperusteen nojalla mahdollista vain, jos suunnitelmallisuus on poikkeuksellisen perinpohjaista.

Rangaistuksen mittaamisperusteiden tyhjentävä luetteleminen on mahdotonta. Tunnusmerkistöstä ilmenevien seikkojen sekä rangaistuksen mittaamisnormeihin kirjattujen perusteiden ohella moitearvostelussa tulevat pohdittavaksi itse asiassa kaikki ne perusteet, joiden nojalla tehdään ero rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen välillä. Näiden tulkinta ja perustelevminen jää viime kädessä oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa tehtäväksi.

5 §. Koventamisperusteet

Luvun 5 §:ssä säädetään yleisistä koventa-

misperusteista. Rangaistuksen koventamisperusteita olisivat 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, 2) rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä, 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan, 4) rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella, ja 5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

Vastaava säännös sisältyy nykyiseen 6 luvun 2 §:ään. Siinä säädetyt perusteet ehdotetaan säilytettäviksi sisällöltään ennallaan. Lisäksi säädettäisiin rasistisista ja vastaavista motiiveista koventamisperusteena.

1 kohta. Suunnitelmallisuuden koventavaa vaikutusta rangaistukseen voidaan perustella sekä syyllisyys- että preventioperustein. Suunnitelmallisuus on yhtäältä osoitus rikollisen tahdon intensiteetistä, toisaalta koventetuilla rangaistusuhilla voi juuri näissä tilanteissa olla keskimääräistä suurempi preventioteho. Perusteen soveltamiseksi ei riitä lyhyt täytäntöpanohetkinen harkinta, vaan rikoksen tekemisen ja siihen tähtäävän pitempiä aikaisen toiminnan pitää olla suunniteltua. Suunnitelmallisuus saattaa koskea vain yhtä tekoa tai kokonaista rikossarjaakin.

Mittamisperusteen soveltamisen kynnyks vaihtelee rikostyyppin mukaan. Jos tunnusmerkistö edellyttää jo itsessään jonkinasteista suunnittelua, suunnitelmallisuuden tulee olla voimaperäisempää kuin puheena olevaan rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvan harhinnan. Lisäksi on huomattava, että (erityinen) suunnitelmallisuus mainitaan useiden yksittäisten rikosten kvalifiointiperusteena. Näissä tilanteissa on 1 kohdan soveltamiselle asetettava aivan erityisen suuret vaatimukset. Rikokset, jotka tehdään säännönmukaisesti ilman ennakkoharkintaa, esimerkiksi useat väkivaltarikokset, saattavat taas oikeuttaa säännöksen soveltamiseen jo vähäisemmin edellytyksin.

Suunnitelmallisuus on usein pääteltävissä rikoksen tekotavasta. Erityisesti pitkäaikaiset valmistelutoimet ennen rikoksen tekemistä olisivat osoituksena laissa tarkoitettun perus-

teen käsillä olosta. Edelleen suunnitelmallisuudesta voivat olla osoituksena toimet, joilla taataan rikoksen menestyksellisen suorittaminen, samoin kuin poikkeuksellisen laajamittaiseen toimintaan tähtäävät hankkeet. Suunnitelmallisuus voi vaihdella kumppaneiden osuuden ja toiminnan mukaan. Kunkin tekijän rangaistusta mitattaessa tutkitaan, kuinka hän on omissa toimissaan osoittanut suunnitelmallisuutta.

2 kohta. Toisena rangaistuksen koventamisperusteena olisi rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä. Järjestäytynyt rikollisuus edustaa erityistä uhkaa oikeusjärjestyksen suojaamille eduille toiminnan tehokkuuden ja laajamuotoisuuden vuoksi. Yksi keino sen torjumiseksi on rikollisjärjestön toimintaan osallistumisen säätäminen rangaistavaksi, mitä Suomessa on ehdotettu (HE 183/1999 vp).

Suomessa on säädetty jo vuonna 1976 yleiseksi rangaistusten koventamisperusteeksi rikoksen tekeminen vakavia rikoksia varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä. Koventamisperusteen soveltamisen edellytyksenä on ensinnäkin se, että kysymyksessä on järjestäytynyt ryhmä. Järjestäytymisen on oltava niin tiivistä, että siitä voidaan päätellä käskyvaltasuhteiden olemassaolo ja työnjaon eriytyminen. Esimerkiksi sopii huumeliiga, jossa yksi voi olla rahoittaja ja toiminnan johtaja, toinen huumeiden maahantuojaja, kolmas tukkumyyjä ja muut jakelijoita vähittäiskaupassa. Taloudellinen rikollisuus ja rahanpesu, ihmiskauppa ja yleensä rajat ylittävät kansainvälisen rikollisuuden muodot ovat tyyppiesimerkkejä perusteen soveltamisen tilanteista. Sen sijaan nuorisojoukko, joka näpistelee ja harjoittaa ilkeävaltaa, ei kuulu nyt puheena olevan koventamisperusteen piiriin, koska jengin työnjako ei ole eriytynyt eikä siinä ole erityisiä käskyvaltasuhteita (HE 125/1975 II vp).

Perusteen soveltaminen edellyttää myös, että ne rikokset, joiden tekemistä varten ryhmä on järjestäytynyt, ovat vakavia. Koventamisperusteen soveltamista ei kuitenkaan ole yleisesti rajoitettu vakaviin rikoksiin. Se sopii vähäiseenkin rikokseen, jos se on välittömästi edistänyt liigan yhteistä toimintatavoitetta. Jos liigan jäsenen tekemällä

rikoksella ei ole mitään yhteyttä liigan toimintakokonaisuuteen, koventamisperustetta ei voi käyttää (HE 125/1975 II vp).

Mittaamisperusteen soveltaminen saattaa osoittautua ongelmalliseksi erityisesti tapauksissa, joissa tekijä on mukana rikoksen tekemisessä muiden painostuksesta ja ryhmäkurin vaikutuksesta. Tässä niin kuin useissa muissakin tapauksissa tulee esiin rangaistuksen mittaamisperusteiden kaksinainen luonne: sama seikka saattaa eräissä tapauksissa puoltaa rangaistuksen koventamista, toisissa olosuhteissa se voi vuorostaan olla lievennyksen aihe.

3 kohta. Kolmas koventamisperuste koskisi teon motiivia. Rikoksen tekemistä palkkiota vastaan pidettäisiin nykyiseen tapaan rangaistuksen koventamisperusteena. Tällaisen teon on katsottu osoittavan erityisen suurta syyllisyyttä. Palkkion ottaminen kertoo jokin myös tekijästä ja hänen luonteenpiirteistään. Se, että tekijä suostuu rikkomään yhteiskunnan normeja vastaan, kunhan vain saa siitä korvauksen, osoittaa hänessä erityistä piittaamattomuutta muiden intressejä kohtaan. Palkkiota vastaan tehdyt rikokset vaativat usein myös suunnittelua, mikä sekkin tukee vaatimusta keskimääräistä ankarammasta rangaistuksesta. Kovennus edellyttää, että palkkiosta on sovittu ennakolta, tai että tekijän on ainakin voitava pitää palkkiota aikaisempien kokemustensa perusteella todennäköisenä.

Myös tässä on tarpeen korostaa kokonaisarvostelun ja teon koko motivaatioperustan merkitystä. Kaikki palkkiosta tehdyt teot eivät välttämättä ole suunniteltuja. Luvattu palkkio voi poikkeustilanteissa päinvastoin muodostua tekijälleen niin suureksi houkutteeksi, ettei hän ole voinut vastustaa kiusausta, mikä puolestaan voisi olla aiheena pikemmin rangaistuksen lieventämiseen.

4 kohta. Neljäntenä koventamisperusteena olisi rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella.

Yhteiskunnallisten muutosten seurauksena rasismi ja muukalaisviha ovat saaneet useissa maissa yhä näkyvämpiä ilmauksia. Se, että ongelmaan tahdotaan reagoida myös rikoslain keinoin, on luonnollista jo senkin vuoksi,

että tapa, jolla näitä asenteita ja näkemyksiä tuodaan esiin, täyttää usein sellaisenaan rikoksen tunnusmerkistön. Tämän ohella on yhä laajempi yksimielisyys siitä, että rikoksia, joiden motiivina on ollut muukalaisvihamielisyys tai vihamielisyys erilaisia vähemmistöryhmiä kohtaan, tulisi arvostella keskimääräistä ankarammin. Suomessa mielessä ovat olleet ennen kaikkea pakolaisiin ja maahanmuuttajiin kohdistuvat rikokset; toisaalta sama asetelma syntyy myös, milloin rikoksen motiivina on ollut esimerkiksi uhrin uskonto tai etninen alkuperä.

Rikokset, jotka kohdistuvat suojaa kaipaaviin vähemmistöryhmiin, ovat keskimääräistä moitittavampia, sillä ne vaarantavat näihin ryhmiin kuuluvien asemaa, oikeuksia ja turvallisuutta tavalla, joka usein ylittää vastavaihtotyypin keskimääräisrikoksen edustaman haitan. Rasistisista motiiveista tehty rikos saattaa herättää uhrissaan vakavia pelkotiiloja, koska hän ei ole joutunut rikoksen uhriksi sattumalta, vaan sellaisen yleensä näkyvän ominaisuutensa vuoksi, joka altistaa hänet mahdollisesti jatkossakin rikoksen kohteeksi. Samoin kuin liigoittumista koskevan koventamisperusteen yhteydessä kovennus olisi myös perusteltavissa rasistisen väkivallan kasvun uhalla. Rasistiset rikokset ovat usein myös hyvin suunniteltuja, verrattuna esimerkiksi konfliktitilanteen synnyttämiin pahoinpitelyihin tai hetken mielijohteesta tehtyihin vahingontekorikoksiin. Myös tämä on perusteluna näiden rikosten ankarammalle kohtelulle.

Säännöksen tarkoituksena on ennen kaikkea suojata kansallisia, rodullisia ja etnisiä vähemmistöjä rotuvihaan perustuvaa niin sanottua rasistista väkivaltaa vastaan. Säännös ei kuitenkaan tarjoa suojaa pelkästään vähemmistöryhmille. Joissain poikkeuksellisissa tapauksissa myös rikoksen kohdistaminen enemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön voisi olla koventamisperuste, jos rikos on tehty nimenomaan tähän ryhmään kuulumisen vuoksi.

Tärkeä rajoitus on, että kovennus koskee ainoastaan rikoksia, joiden motiivina on uhrin kuulumisen säännöksessä tarkoitettuun kansanryhmään. Kaikkia tiettyihin kansanryhmiin suuntautuneita rikoksia ei tehdä tuollaisen ryhmään kuulumisen vuoksi. Säännök-

sen tarkoituksena on kuitenkin antaa suojaa juuri niitä rikoksia vastaan, joiden alkusyy ja tekijän motiivi liittyy uhrin ominaisuuteen tietyn kansanryhmän jäsenenä. Rajoitus tuodaan ilmi säännösehdoituksessa edellyttämällä, että rikos tapahtuu juuri sen vuoksi, että uhri kuuluu ehdotuksessa mainittuun ryhmään.

Suojaa kaipaavina ryhminä mainitaan kansalliset, rodulliset ja etniset kansanryhmät. Näiden lisäksi laissa annettaisiin suojaa myös muihin sellaisiin kansanryhmiin kuuluville, jos kansanryhmä on jollakin tavoin rinnastettavissa kansallisiin, rodullisiin tai etnisiin vähemmistöihin. Luonnollinen tulkintaohje saadaan yleisistä syrjintäsäännöksistä, joiden tarjoama suoja on kuitenkin tässä esitettyä laajempi. Syrjintäsäännökset suojaavat kaikkia vähemmistöjä, kun taas tässä on tarkoitus suojautua ainoastaan rasisestisesti motivoituneita tai muukalaisvihamielisyyteen perustuvia rikoksia vastaan. Näihin voidaan kuitenkin monessa suhteessa rinnastaa myös rikokset, joiden motiivipohjana on kuuluminen määrättyyn uskontokuntaan. Sama koskee rikoksia, joiden perustana on viha seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvia kohtaan.

Säännöksessä ei rajata sen soveltamispiiriin kuuluvia rikoksia. Muiden yleisten mittaamisperusteiden tapaan tämäkin koventamisperuste kattaa periaatteessa kaikki rikostyytit. Säännöksen tausta ja tavoitteet huomioon ottaen sen luontevin soveltamisala rajoittuu väkivaltarikoksiin sekä rikoksiin, joilla vaarannetaan vähemmistöön kuuluvien ihmisen turvallisuutta taikka toimeentulo- tai elinmahdollisuuksia (esimerkiksi vahingonteot ja tuhotyörikokset).

Näiden ohella laissa on joukko kriminalisointeja, joiden nimenomaisena tarkoituksena on tässä tarkoitettujen vähemmistöjen suojaaminen. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi joukkotuhonta ja sen valmistelu, kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja syrjintä (11 luvun 6, 7, 8 ja 9 §). Näissä tapauksissa vähemmistön suojan tarve on jo otettu huomioon tunnusmerkistössä ja rangaistusasteikoissa. Olosuhdetta, joka on jo otettu huomioon tunnusmerkistön laadinnassa, ei enää toistamiseen tule ottaa huomioon mitaamisessa (niin sanottu kaksinkertaisen kvalifioinnin kielto). Syrjintä tai kiihottaminen

kansanryhmää vastaan ei toisin sanoen tule sen ankarammin rangaistavaksi sillä perusteella, että se perustuu esimerkiksi kansallisuuteen tai ihonväriin.

Rasistisesti motivoituneet rikokset voivat kohdistua paitsi yksityisiin henkilöihin myös kansanryhmään. Esimerkiksi Ruotsin vastavassa säännöksessä (rikoslain 29 luvun 2 §:n 7 kohta) kohteena mainitaan erikseen myös kansanryhmä tai muu sellainen ryhmä. Vastaavaa sääntelyä ei sisälly tähän ehdotukseen. Ne tilanteet, joissa rikos kohdistuu nimenomaan tiettyyn ryhmään, ovat samalla tilanteita, joiden varalta laissa on omat vähemmistöryhmien suojaksi tarkoitettut tunnusmerkistöt, eikä kansanryhmiä ole niin muodoin tarpeen erikseen mainita rikoksen kohteena.

5 kohta. Rangaistusta koventaisi myös tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Säännöksen sanamuoto vastaa voimassa olevan 6 luvun 2 §:n 4 kohdan sanamuotoa.

Uusiminen on käytännössä tärkein koventamisperuste. Periaate, jonka mukaan ensikertalainen ansaitsee lievemmän kohtelun, tavallaan toisen mahdollisuuden, on yleisesti hyväksytty. Lähes yhtä riidattomana pidetään periaatetta, jonka mukaan rikosten toistamisen myötä kohtelu ankaroituu. Sen tueksi, että uusimista pidetään ankaroitamisperusteena, voidaankin esittää joukko toisiaan tukevia perusteluja: Rikoksensa jo saamastaan varoituksesta huolimatta toistanut henkilö osoittaa piittaamattomuutta oikeusjärjestyksen normeista ja toisten oikeudellisesti suojatuista intresseistä. Samoin uusiminen osoittaa piittaamattomuutta tekijään itseensä kohdistetusta moitteesta ja varoituksesta. Ankaroituminen voi siten perustua kohonneeseen syyllisyyteen. Toistuva rikoksiin syyllistyminen kertoo myös tekijän vaarallisuudesta tai ainakin taipumuksesta syyllistyä laittomuuksiin myös tulevaisuudessa. Ankaroitumisella voidaan tähdätä siten joko tekijän entistä tehokkaampaan varoitamiseen tai viime kädessä hänen eristämiseensä. Sen mukaan, mille perusteista annetaan painoa, uusiminen rangaistuksen ankaroitumisperusteena ja uu-

simisen merkitys muodostuvat rangaistuksen eri osaratkaisuuissa erilaiseksi.

Ankaroitumisen perustelut eivät kuitenkaan ole ongelmattomat. Laitosrangaistukset pikemmin heikentävät kuin parantavat tekijöiden lain noudattamisen mahdollisuuksia. Normatiivisen syyllisyysajatuksen kannalta kroonisten rikoksenuusijoiden tekojen moitittavuus onkin toisintoimimismahdollisuuden heikkenemisen vuoksi usein keskimääräistä pienempi. Rikosten uusiminen liittyy usein myös rikoksia suosivaan ja urautuneeseen elintapaan, jossa teot seuraavat toisiaan ilman harkintaa ja niin, että tekijän tosiasialliset mahdollisuudet vaikuttaa tapahtumien kulkuun ovat rajoitetut. Yksi uusimissäännösten uudistamisen lähtökohtia vuonna 1976 olikin harkitun ja piittaamattomuutta osoittavan uusimisen erottaminen sellaisesta uusimisesta, jonka lähtösyöt ovat pikemmin tekijän sosiaalisessa avuttomuudessa kuin hänen piittaamattomuudessaan muiden intresseistä.

Vastasyöt, joita voidaan esittää uusimisen pitämiselle rangaistuksen koventamisperusteena, on tarpeen ottaa huomioon harkittaessa tapaa, jolla ankaroituminen toteutetaan. Ne eivät kuitenkaan riitä perusteiksi ankaroitumisesta luopumiseen. Viime kädessä ankaroitumisen välttämättömyys perustuu samoihin syihin kuin rangaistuksen käyttö yleensä. Rikoslain tavoite, intressisuoja, vaatii sitä ponnekkaampia toimenpiteitä, mitä arvokkaammista intresseistä on kyse ja mitä todennäköisempänä niiden loukkausta pidetään. Kun rikoslain rangaistukset on tarkoitettu vakavasti otettaviksi, järjestelmän uskottavuuden ylläpito vaatii, että seurauksia asteittain kovennetaan uusimisen jatkuessa. Muu suhtautumistapa merkitsisi antautumista tilanteen edessä ja sen avointa myöntämistä, ettei rangaistusjärjestelmä edes periaatteessa pyri pitämään kiinni intressisuojan tavoitteestaan.

Seuraamusjärjestelmän uskottavuuteen perustuva uusimisesta seuraava ankaroituminen edellyttää siis vaiheittaista siirtymää lievemmistä rangaistuslajeista ankarampiin. Samoin voidaan perustella myös varoitusvaikutukseen vedottaessa. Sen jälkeen kun lajivalikoima on käytetty loppuun ja on päädytty ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tilanne käy varoitusvaikutuksen kannalta ongelmal-

liseksi. Vankeuden pelotusvaikutus nojaa olennaisesti vankilaa kohtaan tunnettuihin pelkoihin. Nämä pelot katoavat nopeasti jo ensimmäisen vankilakokemuksen jälkeen. Kerran käytettynä ehdoton vankeusrangaistus on siten varoitusvaikutukseltaan aiempaa heikompi.

Uusimista on tarkasteltava myös yhteydessä niihin rikoksiin, joiden toistamisesta on kyse. Tärkeätä ei ole toisin sanoen se, että tekijä todennäköisesti tulee syyllistymään uusiin rikoksiin, vaan se, millaisiin rikoksiin hänen otaksutaan syyllistyvän. Myös uusijoita rangaistaessa on huolehdittava siitä, että vakavien rikosten ehkäisemiseen uhraataan enemmän voimavaroja kuin lievien ehkäisemiseen, samoin kuin siitä, että rangaistukset kohdennetaan sinne, missä niillä voidaan olettaa olevan vaikutusta. Perusteltaessa uusijoille määrättyjen ehdottomien vankeusajkojen pidentämistä tekijän vaarallisuudella on uusimisargumentin painoarvoa pohdittaessa otettava huomioon yhtäältä odotettavissa olevien uusien rikosten vakavuus ja lukumäärä, toisaalta virhe-ennusteiden mahdollisuus sekä vankilan yhteiskunnalle ja uhrille aiheuttamat haitat ja kustannukset.

Edellä esitetyt näkökohdat ovat myös voimassa olevan 6 luvun uusimissäännöksen taustalla. Lain tausta-ajatuksen mukaan uusiminen ei sinänsä kovenna rangaistusta; ainoastaan sellainen rikosten toistaminen, joka osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, vaikuttaa arvosteluun. Tämä piittaamattomuus on pääteltävissä uuden ja aikaisemman rikoksen välisestä suhteesta. Rikosten välinen suhde vuorostaan osoittaa laissa tarkoitettua piittaamattomuutta muun muassa silloin, kuin kyse on samankaltaisista teoista. Selitys sille, miksi juuri rikosten samankaltaisuuteen tulisi ratkaisussa kiinnittää huomio, ei ole aivan selvä. Tällainen uusiminen osoittaa ainakin, että tekijä on johdonmukaisen piittaamaton tietyn tyyppisistä toisten intresseistä.

Samankaltaisuuskaan ei riitä, jos rikosten toistaminen on pikemmin osoitus rikoksiin urautuneesta elämäntavasta kuin tietoisesta ja ilmeisestä oikeusjärjestyksen uhmaamisesta. Myös satunnainen uusiminen jää lainkohdan soveltamisen ulkopuolelle. Satunnaisuutta osoittaa muun muassa rikosten välillä kulu-

nut pitkähkö aika. Lain edellyttämä piittamattomuus tulee todistetuksi ennen kaikkea rikosten ollessa harkittuja ja suunniteltuja, siis tilanteissa, joissa on kyse tietoisista rikoksentelepäätöksistä ja joissa rangaistuksilla voi olettaa olevan myös yleisestä vaikutusta. Kun kvalifiointi kytketään aikaisemman ja uuden rikoksen välisestä suhteesta pääteltävään harkittuun ja tietoiseen lainrikkomiseen, motivointikykyä yleisesti heikentävät teko- ja tekijäkohtaiset olosuhteet, esimerkiksi yleiset lieventämisperusteet, nuoruus ja alentunut syyntakeisuus, sulkevat pois ainakin tekosyyllisyyteen pohjautuvan ankaroitumisen.

6 §. Lieventämisperusteet

Ehdotetun pykälän mukaan rangaistuksen lieventämisperusteita olisivat 1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka, 2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, tekijään kohdistunut karkea loukkaus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia, 3) rikoksen tekeminen olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi lähellä, ja 4) tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä.

Lieventämisperusteet on voimassa olevassa 6 luvun 3 §:ssä kuvattu varsin väljiä ilmauksia käyttäen. Koska lieventämisperusteet vaikuttavat syytetyn eduksi, niiden väljää määrittelyä samoin kuin laajentavaa tulkintaakin voidaan pitää perusteltuna. Koventamisperusteita taas on oikeusturvasyistä tulkittava suppeasti.

1 kohta. Ensimmäisenä lievennysperusteena mainitaan rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka. Sanamuoto vastaa nykyistä 6 luvun 3 §:n 1 kohtaa. Kyse on ennen kaikkea syyllisyysarvioinnista: näissä tilanteissa tekijällä ei ole ollut täyttä valinnanvapautta eikä teko ole myöskään syntynyt tekijän omasta aloitteesta tai halusta.

Painostaminen saattaa olla psyykkistä,

mutta tekijän toimimismahdollisuuksia voidaan kaventaa myös suoraan fyysisin keinoin, edellyttäen, ettei kyse ole vastuusta vapauttavasta absoluuttisesta pakosta. Ulkoiset tekijät saattavat luoda normiristiriidan, jolloin tekijä tuntee olevansa velvollinen seuraamaan lain kanssa ristiriidassa olevaa toista normia. Esimerkkinä voi olla esimiehen alaiselleen antama käsky rikoksen tekemiseen. Lieventämisperustetta olisi siten mahdollista soveltaa esimerkiksi vahtimestariin, joka ravintolan omistajan käskystä kieltäytyy päättämästä ulkomaalaisuustyistä asiakasta ravintolaan ja syyllistyy näin työpaikan menettämisen pelosta syrjintään. Painostuksen ohella saattavat lievennystä tukea tietyt velvoittaviksi koetut odotukset. Vaikka työnantaja ei suoraan käskisi työntekijää syrjintään, voivat hänen käsityksensä olla niin tunnettuja, että työntekijä toimii niihin sisältyvän odotuksen mukaisesti. Tällaisista tilanteista hallituksen esitys (HE 125/1975 II vp) mainitsee esimerkiksi myös perheenisän auktoriteetin, johon taipuvina perheen muut jäsenet ottavat osaa isän rikoksiin.

Lieventämisperusteen soveltaminen edellyttää, että painostus, uhka tai muu vastaava vaikutin on huomattava. Rajoitus on perusteltu, sillä esimerkiksi erilaisissa nuorisoryhmissä ja muissa osakulttuureissa esiintyneen säännönmukaisesti lievemmän asteista ryhmäpainetta, joka johtaa lain ja osakulttuurin normien ristiriitaan.

Kääntöpuolena voi olla rikokseen painostaneen keskimääräistä ankarampi vastuu. Meillä yllyttäjää rangaistaan periaatteessa yhtä ankarasti kuin tekijää. Tästä huolimatta erot toiminnan intensiteetissä saattavat vaihdella. Ääripäätä edustaa tilanne, jossa yllytys lähenee jo pakottamista tai jossa kyse on tavanomaisen yllytyksen sijasta painostamisesta tai rikokseen johdattelusta. Näissä tapauksissa yllyttäjän toimintaa ja rikokseen painostamista voidaan pitää jo koventamisperusteena, etenkin jos tämä on tapahtunut käyttämällä hyväksi toisen yllyttäjistä riippuvaa tai muutoin alisteista asemaa (tällainen säännös on Ruotsin rikoslain 29 luvun 2 §:n 5 kohdassa). Myös milloin yllyttäjä itse osallistuu myös rikoksen varsinaiseen toimeenpanoon, voidaan häntä usein rangaista muita ankaremmin rikoksen päätekijänä. Arvostelussa

vaikuttaa myös muiden osallisten valmius rikoksen tekemiseen. Niinpä jo rikosentekopäätöksensä tehnyttä henkilöä yllyttänyt tuomitaan avunantajana. Myös tässä on mahdollisuus aste-eroihin siitä riippuen, kuinka valmis varsinaisen tekijän päätös oli.

2 kohta. Tuomiota lieventäisi pykälän 2 kohdan perusteella myös rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, tekijään kohdistunut karkea loukkaus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia. Samaa tarkoittava säännös on nykyisessä 6 luvun 3 §:n 2 kohdassa. Nykyistä lieventämisperustetta ehdotetaan muutettavaksi kuitenkin siten, että säännökseen lisättäisiin provokaatioon viittaava tekijään kohdistunut karkea loukkaus.

Myötätunto. Rikokseen johtaneesta voimakkaasta inhimillisestä myötätunnosta on vanhastaan mainittu esimerkkinä niin sanottu armomurha. Joku voi esimerkiksi surmata vaikeasti sairaan omaisensa tämän sietämättömien kärsimysten lopettamiseksi. Sääli rikoksen vaikuttimena voi oikeuttaa vuorostaan rangaistuksen lieventämiseen esimerkiksi silloin, kun äiti anastaa ruokatarvikkeita puutteessa eläville lapsilleen. Se, milloin kyse on lainkohdassa edellytetystä voimakkaasta inhimillisestä myötätunnosta, joudutaan viime kädessä arvioimaan yleisen elämäntekemisen perusteella. Myötätunnon lievempää rankaisemista puoltavat argumentit eivät välttämättä edellytä, että tunne olisi heikentänyt tekijän lainnoudattamiskykyä. Sana- muodon mukaan viittaus lainnoudattamiskyvyn heikkenemiseen liittyykin vain lainkohdan muihin perusteisiin.

Houkutus. Myös poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus lieventää rangaistusta. Houkutuksen tulee olla äkkiarvaamaton. Lievennys on tarkoitettu rajattavaksi vain päähänpistosta tehtyihin rikoksiin, joiden olennainen aihe on houkutteleva ja suotuisa tilaisuus. Harkitsevakin rikosentekijä pyrkii tekemään rikoksensa suotuisissa olosuhteissa ja saattaa odotella näitä hyvinkin pitkään. Tällaisen tilaisuuden sitten koittaessa ei sitä ennakoita odotettuna voida enää pitää laissa tarkoitettussa mielessä äkkiarvaamattomana. Toteutuksen helpous ei sekään yksin riitä.

Esimerkiksi valintamyymälästä anastava ei yleensä voi vedota tähän perusteeseen, sillä jokainen tällaiseen myymälään menevä on jo ennakoita selvillä vallitsevista olosuhteista. Normaali tavaroiden asettelu ei perusta poikkeuksellista houkutusta laissa tarkoitettussa mielessä. Henkilö, joka kokeiltuaan useiden autojen lukkolaitteita lopulta osuu lukitsemattomaan ajoneuvoon, jää yhtä lailla vaille perusteen tuomaa lievennystä. Tällainen tilaisuus luvattomaan käyttöön ei enää ole äkkiarvaamaton.

Tekijään kohdistunut karkea loukkaus. Uutena lieventämisperusteen soveltamisesimerkkinä ehdotetaan säädettäväksi, että myös tekijän vihastuttaminen karkealla loukkauksella (provokaatio) voi olla lieventämisperuste. Provokaation merkitystä arvioidaessa on määrävänä ärsytyksen voimakkuus. Kun provokaation lieventävä vaikutus perustuu ärsytyksen nostattamaan tunnekuuhun, tulee vastareaktion seurata ärsytystä verraten nopeasti. Mitä pitempi aika loukkauksen ja vastareaktion välillä on, sitä vähäisempi on provokaation rangaistusta lieventävä merkitys. Aikavälin venyessä saateen jossain vaiheessa siirtyä rangaistusta lieventävästä provokaatiotilanteesta rangaistusta koventavaan kostotarkoitukseen.

Muu vastaava seikka. Viittaus muihin lainnoudattamiskykyyn vaikuttaviin seikkoihin on aiemmin kattanut muun muassa erilaiset yleisiä anteeksiantoperusteita lähellä olevat tilanteet. Kun näiden varalta lakiin ehdotetaan nyt otettavaksi kaikkia vastuuvapausperusteita tarkoittava yleisviittaus (3 kohta), 2 kohdan viittauksen itsenäinen merkitys vähenee. Tällaisena muuna seikkana voisi tulla kysymykseen esimerkiksi kolmanteen osapuoleen, kuten tekijän perheenjäsenen kohdistunut loukkaus.

Oikeuselämässä vedotaan usein myös humalan ja päihtymyksen mukanaan tuomiin motivointiongelmiin. Rikoslain voimassa olevan 3 luvun 4 §:n 2 momentin säännöksen mukaan itse hankittu humala ei yksinään kuitenkaan riitä rangaistuksen vähennykseksi. Tämä lähtökohta säilyisi myös uudessa laissa. Toisaalta vaikka juopuneena tehtyjä rikoksia ei yleisestävistä syistä voidakaan kaavamaisesti arvostella keskimääräistä lievemmin, täytyy yksittäistapauksissa olla

mahdollisuus ottaa humalan motivaatiota vaikeuttava vaikutus huomioon. Jos tekijä nauttii erehdyksessä tai tietämättään alkoholia ja tekee rikoksen alkoholin vaikutuksen alaisena, rangaistusta on mahdollisuus lieventää jo lain sanamuodonkin mukaan. Lievennys voidaan ulottaa myös tilanteisiin, joissa alkoholilla on epätyypillinen tai muutoin yllättävä vaikutus, johon tekijä ei voinut varautua. Esimerkiksi anastusrikokseen, johon tekijä syyllistyy humalassa ja ilman järkevää motiivia vain tilanteen saattamana, voitaneen suhtautua jonkin verran lievemmin. Vaikeimmin arvosteltavia ovat syvässä humalassa tehdyt väkivaltarikokset. Samat yleispreventiiviset syyt, jotka pakottavat joustamaan syyllisyysperiaatteen vaatimuksesta, myös edellyttänevät, ettei humalaa kohdella yleisenä lievennysperusteena.

3 kohta. Rangaistusta lieventäisi esityksen mukaan myös rikoksen tekeminen olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi lähellä. Lainkohdassa tarkoitettuja tilanteita ovat 4 luvussa säännellyt kieltoerehdys, hätävarjelu, pakkotila ja voimakeinojen käyttö, ehdotetussa 45 luvun 26 b §:ssä säännelty esimiehen käsky ja ehdotetussa pakkokeinolain 1 luvun 2 a §:ssä säännelty itseapu.

Tietämättömyys oikeudenvastaisuudesta (kieltoerehdys) vapauttaa vastuusta vain, jos erehtyminen on ollut ilmeisen anteeksiannettava. Vaikka olosuhteet eivät täytä vastuusta vapauttavalle kieltoerehdykselle asetettavia ehtoja, saattavat ne kuitenkin riittää vastuun lievennykseen. Siten tietämättömyys teon oikeudenvastaisuudesta, joka on perustunut esimerkiksi lainsäädännöllisen tilanteen epäselvyyteen, virheellisiin viranomaisneuvoihin tai toisistaan poikkeaviin tulkintasuosituksiin ja virallishjeiseihin, voi johtaa rangaistuksen lievennykseen tai joissain tapauksissa myös tuomitsematta jättämiseen.

Hätävarjeluun liioittelu jää ehdotuksen mukaan rankaisematta, jos olosuhteet olivat hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin huomioon ottaen sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista. Hätävarjeluun rajat voidaan ylittää, paitsi käyttämällä liikaa voimaa, myös aloittamalla hätävarjelu liian aikaisin tai jatkamalla puolustusta tar-

peettoman kauan. Rangaistavan hätävarjeluun liioittelun moitittavuusarviossa kiinnitetään huomio hätävarjeluun yleisiin arviointiperusteisiin. Mitä yllätyksellisempi tilanne ja mitä lyhyempi harkinta-aika, sitä ymmärrettävämmiksi käyvät mahdolliset virhearviointit. Kokonaisarviossa on lupa ottaa huomioon myös tekijän subjektiiviset tunteukset. Koska ehtona on, ettei tekijältä "kohtuudella olisi voinut vaatia" muunlaista suhtautumista, on mukana myös normatiivinen elementti. Kaikilta vaaditaan määrättyä kykyä itsehillintään. Pelkästään se, että tekijän on vaikea hillitä itseään ja tekemisiään, ei yksin oikeuta vastuuvapauteen. Ymmärrettäviä ja lievennykseen oikeuttavia ovat etenkin sellaiset motivointivaikeudet, jotka syntyvät defensiivisten tuntemusten ja reaktioiden voimasta. Liioiteltu voimankäyttö, jonka taustalla ovat valloilleen päässeet aggressiiviset tuntemukset, kuten viha, kostonhalu ja raivo, arvostellaan vastaavasti ankarammin.

Oikeudenvastainen pakkotilateko voisi jäädä rangaistuksetta, jos tekijältä ei pelastettavan edun tarkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat huomioon ottaen kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista. Vaikka puolustustilanne ei antaisikaan aihetta täyteen vastuuvapauteen, vastuun lievennys on kuitenkin mahdollinen. Mittaamisarviossa kiinnitetään tällöin huomio muun muassa pelastettavan edun subjektiiviseen merkitykseen tekijälle. Tunnearvotkin ovat arvoja, joille on syytä antaa jonkinasteinen, joskin ehkä pienempi suoja kuin oikeusjärjestyksen objektiivisesti tunnustamille arvoille. Myös tekotilanteeseen liittyvillä ulkoisilla seikoilla on merkitystä. Milloin esimerkiksi ajan puute esti järkevän punninnan, olivat myös lainnoudattamismahdollisuudet keskimääräistä heikommat.

Myös lakiin kirjaamattomat vastuuvapausperusteet antavat viitteitä seikoista, joilla voi moitearvostelussa olla merkitystä. Näihin kuuluu määrätilanteissa myös loukatun suostumus. Sellainenkin suostumus, joka ei kokonaan poista teon oikeudenvastaisuutta, saattaa kuitenkin lieventää esimerkiksi pahoinpitelyrikoksesta tuomittavaa rangaistusta. Erillisen maininnan ansaitsevat myös tapaukset, joissa uhri tai ulkopuolinen suurentavat omalla käyttäytymisellään rikoksesta

syntyviä vahinkoja, esimerkiksi kieltäytymällä lääkärinhoidosta tai hidastamalla hoitoon pääsemistä. Tällaisesta ennakoimattomasta toiminnasta aiheutuvia lisävahinkoja ei lueta tekijän syyksi.

4 kohta. Ehdotettu 4 kohta koskisi rikoksen tekemisen jälkeisiä tapahtumia. Rangaistusta lieventäisi tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä. Säännös vastaa sisällöltään ja sanamuodoltaan nykyistä 6 luvun 3 §:n 3 kohtaa kuitenkin siten, että siihen on lisätty sovintoa koskeva maininta. Rikoksen vaikutusten poistaminen ja selvittämisen edistäminen on sukua yrityksestä luopumista ja tehokasta katumista koskevalle säännökselle. Samaa ajatusta heijastavat myös yleisiin toimenpiteistöluopumissäännöksiin otetut kohtuusperusteet.

Kun muut lieventämisperusteet liittyvät ennen kaikkea tekijän teonhetkisen motivaation ja syyllisyyden arvosteluun, teonjälkeisen käyttäytymisen tuoma rangaistuksen lievennys perustuu enemmänkin kriminaalipoliittisiin tarkoituksenmukaisuussyihin. Vahinkoja hyvittäneelle rikosentekijälle tarjottava lievennys palvelee ennen kaikkea uhrin etuja; hän saattaa näin saada osan vahingoistaan paremmin korvatuksi. Rikoksensa selvittämistä edistäneen palkitseminen lievennyksin taas perustuu prosessiekonomisiin ja tutkinnallisiin intresseihin.

Sovinto. Lakiin ehdotetaan lisättäväksi yhtenä rikoksen vaikutusten poistamisen muotona erikseen maininta tekijän ja uhrin välillä saavutetusta sovinnosta. Sovittelumenettelyä ei vielä tunnettu 1970-luvulla, jolloin rikoslakiin otettiin säännökset rangaistuksen mittaamisesta. Sovittelun sittemmin laajentuessa siitä on otettu maininnat sekä syyttämättä että tuomitsematta jättämistä koskeviin säännöksiin. On selvää, että sovinnon tekemisellä ja tekijän ja uhrin välillä toimitetulla sovittelulla on yhtäläinen merkitys mittaamisessa kuin toimenpiteistä luopumista harkittaessa.

Sovittelu on usein samastettu useissa kunnissa toimiviin kunnallisiin sovitteluprojekteihin. Tuon toiminnan nopea laajentuminen onkin ehdotetun lainmuutoksen ja jo toteutuneiden lainmuutosten yhtenä perusteena.

Säännöksen soveltaminen ei kuitenkaan rajoitu vain kunnalliseen sovittelutoimintaan. Myös muunlaiset osapuolten väliset sopimiset voidaan ottaa huomioon. Laissa ei myöskään edellytetäisi, että sovintosopimus olisi jo täytetty. Täytetty sovintosopimus luonnollisesti painaa mittaamisessa enemmän kuin pelkkä sovinnon tarjous. Toisaalta sovittelu- ja syyteprosessien keskinäinen kulku ja sovintosopimuksen täyttämisen ajankohta riippuvat usein seikoista, joihin tekijä ei voi vaikuttaa. Sen vuoksi olisi epäoikeudenmukaista asettaa rikoksesta epäillyt eri asemaan vaikkapa erilaisen maksukyvyyn vuoksi tai sen perusteella, kuinka nopeasti sovittelu on käynnistynyt ja asiassa on päästy eteenpäin. Lisäksi uhrin korvausintressien täyttäminen on vain yksi, joskin sinänsä tärkeä seikka, johon sovittelun arvo ja merkitys perustuu. Näin ollen myös sellaisille sovintoyrityksille tulee antaa merkitys, joissa sovinto osapuolten kesken jää saavuttamatta tekijän yrityksistä huolimatta. Vaikkei lievennystä tällöin voidaakaan perustaa osapuolten välillä saavutettuun sovintoon, tekijän sovitteluhalukkuutta voi hyvin pitää lainkohdassa tarkoitettuna muuna tekijän toimintana rikoksensa vaikutusten poistamiseksi.

Pyrkimys estää tai poistaa rikoksen vaikutukset. Rangaistusta lieventäisi myös tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia. Rikoksen vaikutukset voidaan estää ehkäisemällä seurauksen syntyminen tai palauttamalla muutoin oikeustila ennalleen. Lievennys voi tulla kysymykseen tilanteissa, joissa pahoinpitelijä auttaa uhrin sairaalahoitoon tai tuhotyöhön syylistynyt hälyttää palokunnan. Lievennykseen voi oikeuttaa edelleen esimerkiksi anastettujen rahojen ja tavaroiden palauttamisen omaisuusrikoksissa tai valheellisten tietojen oikaiseminen kunniaan kohdistuvissa rikoksissa. Käytännössä tekijä voi poistaa rikoksen vaikutukset tai ainakin hyvittää aiheuttamansa vahingot suoraan vahingonkorvauksin. Vahinkojen korvaaminen onkin tyypillinen lieventämisperusteiden tarkoittama soveltamistilanne.

Lievennykseen riittää pelkkä pyrkimys. Ei siis vaadita, että tässä onnistuttaisiin. Toisaalta onnistuessaan toimet rikoksen vaikutusten poistamiseksi tuovat rangaistukseen

usein vielä suuremman lievennyksen ja voivat poistaa vastuun kokonaankin, milloin yrityksestä luopumista ja tehokasta katumusta koskevat ehdot tulevat täytetyiksi.

Toisin kuin nykyisessä 6 luvun 3 §:n 3 kohdassa, lievennyksen muodolliseksi edellytykseksi ei enää asetettaisi tekijän vapaaehtoisuutta tai oma-aloitteisuutta. Myös uudempaa lainsäädäntöä edustavissa syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä koskevilla säännöksissä on luovuttu tästä vaatimuksesta. Se, mikä merkitys tekijän oma-aloitteisuudelle asiassa annetaan, ratkeaa paljolti sen mukaan, pannaanko paino syyllisyys- vai tarkoituksenmukaisuusperusteille. Vapaaehtoisuus lievennyksen ehtona liittyy ennen kaikkea syyllisyyssarvosteluun. Tässä esityksessä sekä aiemmassa lainsäädännössäkin omaksutun kannan mukaan selvä pääpaino on kuitenkin erilaisilla käytännöllisillä syillä kuten uhrin korvausintresseillä, prosessitaloudellisilla säästöillä ja rikoksen selvittämisestä saaduille muilla eduilla. Toisaalta tekijän suhtautumisella omaan tekoonsa on myös tekurikosoikeudellisessakin järjestelmässä oma, joskin verraten rajattu syyllisyysperusteinen merkityksensä. Näistä syistä arvioinnissa on lupa edelleen kiinnittää huomio myös siihen, kuinka oma-aloitteista tekijän toiminta on ollut. Vapaaehtoinen vahinkojen korvaaminen painaa lieventämisperusteena enemmän kuin sellainen korvaus, joka on suostuttu maksamaan vain pakon edessä. On kuitenkin huomattava, että kysymys on aina aste-eroista. Ulosottoa lukuun ottamatta jokseenkin kaikki korvaussuoritukset nimittäin edellyttävät ainakin jonkinlaista yhteistyötä tekijän puolelta. Ne ovat siis joltain osin vapaaehtoisia ja joltain osin pakon edessä maksettuja.

Rikoksen selvittämisen edistäminen. Oman rikoksen selvittämisen edistämisen hyväksyminen lievennysperusteeksi nojaa ennen kaikkea tarkoituksenmukaisuussyihin, vaikka rikosentekijän antamaa tunnustusta voi pitää lievennysperusteena myös eettisin syin. Esimerkkinä oman rikoksensa selvittämisen edistämisestä voi olla, paitsi vilpitiön käyttäytyminen kuulusteluissa, muun muassa tunnustaminen, myös itsensä ilmiantaminen. Vaikka tunnustus voidaankin ottaa tarkoituksenmukaisuussyin huomioon rangaistuksen

lievennyksenä, ei kiistäminen kelpaa vastaavasti koventamisen perusteeksi.

Lieventämisperuste rajoittuisi tekijän omiin rikoksiin, kuten nykyisinkin. Toisin sanoen rikoskumppaneiden tai ylipäätään muiden tekijän tiedossa olevien rikosentekijöiden rikosten paljastaminen ei lieventäisi tekijän kohtelua, toisin kuin eräissä anglo-amerikkalaisen oikeuskulttuurin maissa. Kysymystä on käsitelty tarkemmin edellä 6 luvun perusteluissa kohdassa C.3.

7 §. Kohtuullistamisperusteet

Kriminaalipoliittisten tarkoituksenmukaisuusargumenttien ohella rangaistusta lieventävien perusteiden joukossa erotetaan omaksi ryhmäkseen moitearvosteluun kuulumattomat kohtuusperusteet. Näissä kyse ei ole niinkään rikoksen vakavuuden tai tekijän syyllisyyden arvottamisesta, vaan paino on tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisessa, tarvittaessa sen kohtuullistamisessa ja tarpeettomien haittojen välttämiseksi.

Edellä 6 §:ssä säädetyn lisäksi olisi rangaistusta lieventävinä seikkoina otettava 7 §:n mukaan huomioon 1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, 2) tekijän korkea ikä, terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä 3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

1 kohta. Pykälän 1 kohdan mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana olisi siis otettava huomioon myös tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus näistä syistä johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Lainkohta vastaa asiallisesti nykyistä 6 luvun 4 §:ää, mutta on sanamuodoltaan tätä lyhyempi.

Lainkohdassa nimetyillä muilla seurauksilla tarkoitetaan ensinnäkin viranomaisten määräämiä seuraamuksia, kuten huomattavaa vahingonkorvausta, lastensuojelun pakko-toimia, tuntuvia konfiskaatiomääräyksiä ja virkamiehelle määrättyä kurinpitotoimenpi-

teitä. Myös epäviralliset seuraamukset kuten työpaikan menetys ja rikoksen saama poikkeuksellinen julkisuus kuuluvat säännöksen piiriin. Tämän lisäksi säännöstä voidaan soveltaa kaikenlaisiin rikoksentehtyjälle teosta aiheutuneisiin tosiasiallisiin seurauksiin. Jos esimerkiksi rattijuopumuksesta tuomittava henkilö on loukkaantunut vakavasti rikoksen yhteydessä sattuneessa liikenneonnettomuudessa, kohdan soveltaminen voi tulla kysymykseen.

Lievennyksen edellytyksenä on, että kokonaisseuraamus olisi muutoin muodostumassa kohtuuttomaksi tai poikkeuksellisen haitalliseksi. Peruste on tarkoitettu poikkeussäännökseksi. Rikokseen liittyy säännönmukaisesti monenlaisia seuraamuksia ja haittoja. Esimerkiksi julkisuuden henkilöt tai merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat joutuvat omissa toimissaan ottamaan huomioon sen, että heidän tekemiään rikoksia käsitellään näkyvästi tiedotusvälineissä. Säännönmukainen mediajulkisuus ei sinänsä riitä yleensä lievennyksen perustaksi. Mutta jos julkisuus nousee kohtuuttomiin mittasuhteisiin ja jos sillä on muita vakavia seuraamuksia tuomittujen ja usein jo epäiltyjen elämään, on nuo seuraukset lupa rangaistusta määrättäessä ottaa kohtuuden mukaan huomioon. Kelvatakseen lieventämisperusteeksi sanktiokumulaation tulee kuitenkin olla keskimääräistä huomattavasti tuntuvampaa. Normaalit lisäseuraamukset eivät yleensä oikeuta soveltamaan säännöstä.

2 kohta. Toiseksi rangaistusta lieventäisivät tekijän korkea ikä, terveydentila taikka muut henkilökohtaiset olot. Myös tässä vaaditaan, että vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus näistä syistä johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Peruste on yleisenä mittaamisperusteena uusi, mutta vastaa sisällöltään toimenpiteistä luopumisen kohtuusperustetta.

Oikeudenmukaisuus vaatii lähtökohtaisesti, että myös rangaistusten eriasteinen kohdentuminen eri ihmisille otettaisiin mittaamisessa huomioon. Varallisuusrangaistusten yhteydessä tämä on järjestetty päiväsakkojärjestylin. Mutta on myös huomautettu, että vapausrangaistuskin kohtaa eri ihmisiä hyvin eri tavoin. Hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa oleva menettää vankilaan joutuessaan

paitsi vapautensa, usein myös siihen saakka saavuttamansa aseman. Seikan merkitys mitaamisessa on kuitenkin kiistanalainen. Pelkäätkään se, että joillakin on enemmän meneettävää, koska heille on tässä maailmassa enemmän annettu, ei ole kestävä peruste kohtelun lieventämiseen. Voimassa olevan rikoslain keskeinen valmistelija Jaakko Forsman kirjoitti runsaat sata vuotta sitten, kuinka vastuunalaisuus yhteiskuntaa kohtaan on sitä korkeampi, mitä korkeampi yhteiskunnallinen asema on.

Samat oikeudenmukaisuusnäkökohdat eivät sen sijaan estä iän ja terveydentilan huomioon ottamista. Vakava sairaus tai korkea ikä on legitiimi peruste välttää vapausrangaistuksen käyttöä tai lyhentää rangaistusaikaa. Ikäjakautuman toisessa päässä taas kehityksessä oleva vaikutuksille altis nuori kokee laitosen elämän ja ympäristön muutoksen voimakkaammin kuin kypsään ikään ehtinyt henkilö. Koulutuksen kannalta ratkaisevien elinvuosien hukkaaminen vankilaan merkitsee myös nuoren tulevaisuuden kannalta usein korvaamatonta menetystä. Tarkasteltavat perusteet koskevat ensi sijassa valintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä, mutta niillä on myös merkitystä ehdottoman vankeuden pituudesta päätettäessä.

3 kohta. Kolmantena kohtuullistamisperusteena mainitaan rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika. Tässäkin tapauksessa edellytyksenä on, että vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

Kohtuullistamisen taustasyöt ovat tässä tapauksessa samoja, joilla perustellaan rikosoikeudellisen vanhentumisen vastuusta vapauttava vaikutus. Rikoksen muiston hälvetessä ei yleisestäävyys sen enempää kuin sovitussajatuskaan enää vaadi samassa määrin rikoksen täyttää rankaisemista. Sanktion kohdentuminen henkilöön, jonka elämäntilanne on kokonaan toinen kuin rikoksen tekohetkellä, saattaa olla tarkoituksetonta myös erityisestävien näkökohtien alkuperäisten tavoitteiden kannalta. Vanhasta rikoksesta rangaistaessa normaalirangaistus saattaa siis osoittautua paitsi keskimääräistä ankarammaksi myös erityisprevention kannalta keskimääräistä haitallisemmaksi. Vanhentumis-

ajan rajoilla oleviin rikoksiin on näistä syistä mahdollista suhtautua suuremmalla ymmärryksellä.

Paljon riippuu luonnollisesti olosuhteista ja vanhentumisajoista. Talousrikoksissa ei kahden vuoden vanhentumisajan lähestyminen loppuaan vielä anna aiheita suhtautumisen muutoksiin. Sen sijaan täyteen rangaistukseen tuomitseminen vähäisestä omaisuusrikoksesta lähes viiden vuoden kuluttua sen tekemisestä saattaa olla kohtuutonta etenkin, jos tekijä on käyttäytynyt moitteettomasti. Jo lyhyempikin aika voi perustaa poikkeustapauksissa pätevän aiheen lievennykseen, jos tekijän elämäolosuhteet rikoksen jälkeen ovat kehittyneet niin, että hänen tempaamisensa irti senhetkisistä oloista vahingoittaisi vakavasti tulevia sosiaalisen selviytymisen mahdollisuuksia. Jälkimmäiset näkökohdat eivät ole sidottuja prosessuaalisen vanhentumisen tosiasialliseen kulkuun. Toinen asia on, että ylipitkäksi muodostunut prosessi ja siihen liittyvät sielulliset kärsimykset voidaan ottaa sanktiokumulaatiota koskevien periaatteiden nojalla huomioon osana rikoksen seuraamusta.

8 §. Rangaistuslajista ja rangaistusasteikosta poikkeaminen

Pykälän 1 momentissa luetellut perusteet oikeuttaisivat tuomitsemaan laissa säädettyä lievemmlajaisen rangaistuksen tai alittamaan teosta säädetyn vähimmäisrangaistuksen. Tämä olisi mahdollista, jos 1) tekijä on tehnyt rikoksensa alentuneesti syyntakeisena, 2) rikos on jäänyt yritykseen, 3) tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana, 4) tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä säädetään, tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osallisuutta selvästi vähäisempi, 5) rikos on tehty olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä tai 6) siihen edellä 6 ja 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä.

Pykälän 2 momentti puolestaan koskisi sovellettavan asteikon enimmäisrangaistusta. Kun kysymyksessä on 1 momentin 2—5 kohdan nojalla määrättävä rangaistus, tekijälle saisi tuomita enintään kolme neljänestä

rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Lisäksi momentissa säädetäisiin enimmäis- ja vähimmäisrangaistuksesta, kun jotain mainituista kohdista sovelletaan tuomittaessa rikoksesta, josta voisi seurata elinkautinen vankeus.

Nykyisen rikoslain mukaisista tilanteista lainkohta kattaa asteikosta poikkeamista koskevan 3 luvun 5 §:n 2 momentin sekä niin sanottujen yleisten vähentämisperusteiden tarkoittamat tapaukset.

Pykälän 1 momentissa mainitaan kuusi asteikon alittamiseen oikeuttavaa tilannetta. Valtaosa niistä on tuttuja jo nykyisistä vähentämisperusteista. Näitä ovat alentunut syyntakeisuus, yritys, nuori ikä ja avunanto. Avunannon ohella uutena asteikon alittamisperusteena mainitaan muutoin vähäiseksi katsottava osallistuminen rikokseen. Osittain uutena perusteena on myös viittaus lain tuntemia yleisiä vastuuvapausperusteita lähellä oleviin tilanteisiin. Lisäksi viitattaisiin edellä 6 ja 7 §:ssä mainittuihin tai muihin poikkeuksellisiin perusteisiin.

1 kohta. Ensimmäisenä asteikon alittamisperusteena mainitaan tilanne, jossa tekijä on tehnyt rikoksen alentuneesti syyntakeisena. Syyntakeettomien vastuuvapautta voidaan puolustaa sekä syyllisyyttä- että tarkoituksenmukaisuussyin. Samat perusteet puoltavat alentuneesti syyntakeisten lievempää kohtelua. Alentunut syyntakeisuus lieventää syyllisyysmoitetta. Siltä osin kuin rangaistuksen tehtävänä on syyllisyyden asteeseen sidotun paheksunnan osoittaminen, myös rangaistukseen tulee olla lievempi. Moraaliseen moitteeseen pohjaavassa syyntakeisuusarvioinnissa alentunut syyntakeisuus muodostaa luonnollisen ja tarpeellisen väliportaan vastuuvapauden ja täyden vastuun välillä. Kun syyntakeettomuuteen vaaditaan, että kyky kontrolloida käyttäytymistä on ratkaisevasti heikentynyt, niin alentuneeseen syyntakeisuuteen riittää luonnollisesti tätä vähäisempi kontrolloitavuuden ja ymmärryskyvyn aleneminen.

Alentuneen syyntakeisuuden kriteerit on määriteltävä syyntakeisuutta koskevassa perussäännöksessä, vaikka säännöksen teoreettisesti oikea sijoituspaikka olisi mittamääränormisto. Alentuneen syyntakeisuuden määritte-

ly on kuitenkin siinä määrin sidoksissa syntakeettomuuden kriteereihin, että säännöksen sijoittamista vastuuopin säännösten yhteyteen voidaan pitää lakiteknisesti perusteltuna.

2 kohta. Toisena asteikon alittamisperusteena mainitaan rikoksen jääminen yritykseen. Lievennys koskee ainoastaan tilanteita, joissa yrityksen rangaistavuus on perustunut yleissäännökseen. Jos yritys on rikossäännöksessä rinnastettu täytettyyn tekoon, sovelletaan normaaliasteikkoa. Toki tällöinkin on mahdollista ja luontevaa tuomita yritysteosta lievempi rangaistus kuin täytetystä rikoksesta.

Yrityksen reaalin merkitys on sen aikaansaamassa vaarassa. Yrityksen törkeysarvostelu on siten suurelta osin menettelyn vaarallisuuden arviointia. Arvostelussa vaikuttaa ennen kaikkea se, kuinka lähellä lopullinen vahinko oli ja kuinka suuri se olisi ollut. On myös syytä selvittää, mikä esti seurauksen toteutumisen ja missä määrin tuon seikan voi katsoa olleen ennalta arvattava ja siis vaikuttaneen ennakkolliseen vaara-arviointiin. Jos seurauksen syntymättä jääminen taas perustui rikossuunnitelmassa olevaan perustavanlaatuisen puutteellisuuteen, välineiden kelvottomuuteen tai kohteen puuttumiseen, lähestytään rankaisematonta kelvotonta yritystä. Jos taas yritysteko tuli ilmi jo aivan toiminnan alkuvaiheessa, ollaan lähellä rankaisematonta valmistelua. Molemmista tapauksista yrityksestä rangaistaan keskimääräistä lievemmin.

Koska täytetyn teon ja yrityksen raja vaihtelee rikoskohtaisesti, ei yrityksestä ja täytetystä teosta langetettujen rangaistusten ankaruussuhteen tarvitse olla eri rikoksissa sama. Rikoksissa, joissa täytetyn teon ja yrityksen raja on vedetty toiminnan alkuvaiheeseen, myös yritys saattaa sellaisenaan osoittaa huomattavaa päättävyyttä. Myös yrityksestä rangaistaessa kyse on subjektiivisobjektiivisesta kokonaisarvioinnista. Yrityksen vaarallisuuden ohella on kiinnitettävä huomio myös tekijän toiminnan päättävyyteen ja pyrkimysten sinnikkyyteen.

3 kohta. Rikoslain mukaan alle 15-vuotiaita lapsia ei rangaista ja nuorten rangaistukset ovat keskimääräistä lievempiä. Lievempää kohtelua voidaan perustella useilla eri syillä. Nuoren rikos on usein osoitus pikemmin kypsymättömyydestä ja ajattelemattomuudesta

kuin harkitusta ja tietoisesta päätöksestä oikeusjärjestystä ja sen normeja vastaan. Erityiskohtelun perusteena on myös ymmärrys siitä, että ihmisen normaaliin kasvuvaiheeseen kuuluu määrätty rajojen koettelu. Nuori saa siksi tehdä useampiakin virheitä, ennen kuin viranomaisten kärsivällisyys loppuu. Tällainen sallivuus on perusteltua, sillä useimmissa tapauksissa käytöshäiriöt loppuvat itsestään. Kehitysvaiheessa nuoret ovat myös aikuisia vastaanottavaisempia kasvatuksellisille toimenpiteille ja yrityksille vaikuttaa käyttäytymistottumuksiin. Samalla perinteisten laitoserangaistusten haitat ovat tässä ryhmässä keskimääräistä raskaammat. Pahimmillaan vankila riistää nuoren mahdollisuudet normaaliin sosiaaliseen, ammatilliseen, koulutukselliseen ja seksuaaliseen kehitykseen.

Nämä syyt selittävät tarpeen määrittellä rikosoikeuden toimintatavat ja tavoitteet nuorten osalta tavanomaisesta poiketen. Tähän voidaan pyrkiä esimerkiksi rakentamalla nuoria varten tyystin aikuisrikosoikeudesta erillinen järjestelmä omine tuomioistuimineen ja nuorisorikoslakeineen, kuten Yhdysvalloissa ja Saksassa. Samaan tavoitteeseen voidaan pyrkiä myös normaalijärjestelmän puitteissa sisällyttämällä siihen nuoria koskevia erityisjärjestelyjä ja siirtämällä mahdollisesti osa nuorisorikosoikeuden tehtävistä sosiaalitoimen puolelle, kuten on toimittu Pohjoismaissa. Suomessa toteutetut rikosoikeudelliset erillisjärjestelyt ovat olleet kansainvälisesti katsoen varsin vaatimattomat. Toisaalta myös sosiaalitoimen tehtävät on tahdottu nähdä rikosoikeudesta selvästi erillisinä. Osittaista linjanmuutosta ilmentää kuitenkin vuonna 1996 toteutettu lainuudistus, jolla otettiin ensi kertaa kokeilukäyttöön yksinomaan nuorille tarkoitettu erityisseuramus.

Mittaamissäännösten puolella nuorten erityisasema voidaan ottaa huomioon lähinnä asteikon lievennysperusteiden muodossa. Päätettäessä rangaistuksen ankaruudesta tulee nuorten tekoja arvioida eri mitalla.

4 kohta. Neljäs asteikon alitusmahdollisuus koskee tilannetta, jossa tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä on säädetty, tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osalli-

suutta selvästi vähäisempi. Avunantajan rangaistusta mitattaessa lähtökohtana on avunantajan toimien merkitys osana kokonaistulosta. Mitä vähäisempi merkitys avunantajan toimilla on ollut, sitä lievempi on myös vastuu. Myös avunantotoimien laadulla sinänsä voi olla merkitystä. Teon aikana tapahtuva pelkkä neuvoin tapahtuva psyykkinen avunanto voi usein tulla lievemmin arvosteltavaksi kuin avunantajan suorittamat punnekkaat konkreettiset rikoksen edistämistoimet. Mitä lähempänä ollaan tekijävastuuta, sitä ankarampi on avunantajan vastuu.

Tekninen rajanveto avunantajan ja tekijän välillä on usein varsin keinotekoinen tapa ryhmittää osalliset kahteen rangaistavuuskategoriaan tilanteessa, jossa moitittavuuserot tosiasiaassa vaihtelevat jatkumona. Tämän vuoksi on tarpeen antaa yleisohje tekijävastuun jyvittämisestä myös tilanteessa, jossa molemmat tuomitaan tekijöinä, mutta heidän osallistumisensa rikokseen on tästä huolimatta kovin eriasteinen. Säännökseen antaa lisäaiheen myös avunantovastuun alan kaventuminen oikeuskäytännössä. Kun yhä useampi osallinen tuomitaan tekijänä, tulee myös yhä useammin ottaa pohdittavaksi se, kuinka suurta moitittavuutta kunkin osallisen menettely osoittaa ja miten kunkin rangaistukset tulisi mitata. Erot osallisen toiminnan intensiteetissä on lupa ottaa huomioon paitsi mitaamisessa asteikon puitteissa, myös perusteena, joka oikeuttaa asteikon alittamiseen.

5 kohta. Erityinen lievennyksen mahdollisuus olisi käsillä myös, jos rikos on tehty olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä. Säännös täydentää luvun 6 §:n 3 kohdan säännöstä, jossa samat tilanteet vahvistettaisiin asteikon rajoissa huomioon otettaviksi yleisiksi lievennysperusteiksi. Ehdotetussa 5 kohdassa näiden tilanteiden vaikutus ulotetaan laajemmalle.

Myös nykyinen laki antaa mahdollisuuden alittaa asteikko tilanteissa, joissa anteeksiantoperusteen edellytykset tulevat melkein täytetyiksi. Nykyisessä laissa näistä tilanteista säädetään kuitenkin erikseen eri anteeksiantoperusteiden yhteydessä (esimerkiksi 3 luvun 9 ja 10 §). Lakiin otettujen anteeksiantoperusteiden ryhmän laajentaminen edellyttäisi

si lakiin useita erityismainintoja. Lisäksi on huomattava, ettei vastuuedellytysten asteikollisuus rajoitu vain anteeksiantoperusteisiin, vaan koskee myös muita vastuuvapausperusteita. Näistä syistä on katsottu perustelluksi ottaa lakiin vastuun lievennystä koskeva yleissäännös. Vastuuvapausperusteilla tarkoitetaan samaa kuin edellä 6 §:n 3 kohdassa. Käytännössä merkityksellisimpiä tilanteita olisivat edelleen hätävarjelun liioittelu ja oikeudenvastainen pakkotila.

6 kohta. Tässä luvussa säädetty lievennysperusteet voidaan jakaa kolmeen ryhmään: perusteisiin, jotka määrittävät teon ja tekijän moitittavuutta, kohtuullistamisperusteisiin ja erilaisiin tarkoituksenmukaisuusperusteisiin. Niiden vaikutuksesta asteikon sisällä on säädetty luvun 6 ja 7 §:ssä. Luonteensa puolesta nämä syyt ovat sellaisia, että ne voivat perustella myös vastuusta vapauttamisen tai tuomitsematta jättämisen. On sen vuoksi perusteltua säätää väliin jääväksi mahdollisuudeksi mahdollisuus tuomita säädettyä rangaistusta lievempään seuraamukseen. Tuomioistuimien voisi tuomita laissa säädettyä lievempään rangaistukseen tai alittaa laissa säädetyn vähimmäisrangaistuksen, milloin siihen on edellä 6 ja 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomioissa mainittavia erityisiä syitä.

Säännös viittaa siis ensi sijassa 6 ja 7 §:n lievennysperusteisiin. Niiden ohella kohdassa mainitaan mahdollisuus alittaa asteikko myös muun poikkeuksellisen syyn perusteella. Muun muassa liikuttaessa rikoksen yleisten vastuuedellytysten toteutumisen raja-alueilla saattaa olla tarve tuomita asteikossa säädettyä lievempi rangaistus. Esimerkiksi passiiviseksi jättäytyneen tekijän menettely on hädin tuskin ylittänyt ne ehdot, joita rangaistavalle laiminlyönnille asetetaan, teon hyväksyttävät piirteet tekevät siitä lähes oikeudenmukaisen tai teon sisältämä kielletty riskinotto on vain vaivoin ylittänyt rangaistavan riskinoton rajan.

2 momentti. Momentissa säädettäisiin asteikon mukaisten rangaistusten lievennyksistä. Momentin ensimmäisen virkkeen mukaan määrättäessä rangaistusta 1 momentin 2—5 kohdan nojalla tekijälle saa tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään

rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän.

Enimmäisrangaistuksen vähennys koskisi siis yritystä, tekijän nuorta ikää, avunantoa ja muutoin vähäistä osallistumista rikokseen sekä rikoksen tekemistä olosuhteissa, joissa 4 luvussa tarkoitetun vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä. Sääntely vastaa pääosin nykyistä. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan yleisiä vähentämisperusteita on kuusi: nuoruus, alentunut syyntakeisuus, rikoksen jääminen yritykseen, avunanto rikokseen, hätävarjelun ja voimakeinojen käytön liioittelu sekä oikeudenvastainen pakkotilateko eräissä tapauksissa.

Keskeinen poikkeus nykytilanteeseen olisi se, että alentunut syyntakeisuus ei enää olisi yleinen vähentämisperuste. Alentuneesta syyntakeisuudesta nykyisin seuraavaa automaattista enimmäisrangaistuksen lievennystä on pidetty tietyissä tilanteissa ongelmallisena.

Vaikka ehdotuksen mukaan alentunut syyntakeisuus johtaisi vain harkinnanvaraisesti rangaistuksen määräämiseen lievennetyltä asteikolta, sitä olisi perusteltua vastedeskin säännönmukaisesti pitää rangaistusta lieventävänä seikkana. Alentunut syyntakeisuus merkitsee alentunutta toisintoimimis-mahdollisuutta, minkä yleensä täytyy heijastua rangaistuksen määräämisessä.

Tarve käyttää alentuneesti syyntakeiseenkin joskus normaalia rangaistusasteikkoa liittyy ennen muuta tapauksiin, joissa rangaistukseksi on säädetty elinkautinen vankeusrangaistus ja joissa asteikon lievennyksellä sen vuoksi on erityisen suuri vaikutus. Käytännössä tämä tarkoittaa murhaa. Näissäkin tapauksissa alentunut syyntakeisuus yleensä tekee perustelluksi teosta normaalisti säädettyä elinkautista lievemmän rangaistuksen.

Saattaa kuitenkin esiintyä tapauksia, joissa rikos on tekotapaan, teon olosuhteisiin ja vaikkapa uhrien lukumäärään nähden murhaksikin aivan poikkeuksellisen törkeä. Silloin voi katsoa, että nämä erityisen raskauttavat piirteet painavat seuraamusharkinnassa niin paljon, että tekijän alentunut syyntakeisuuskaan ei riittävästi perustele elinkautista lievemmän rangaistuksen käyttöä.

Nykyisenkaltainen säännös enimmäisrangaistuksen vähennyksestä on antanut tuomio-

istuimille käytännössä vakiintuneen ohjauksen, jonka mukaan määrätyt lieventävät seikat tulee ottaa huomioon myös rangaistusta käytännössä mitattaessa. Enimmäisrangaistuksen vähennyksestä luopuminen voisi aiheuttaa tässä suhteessa epäselvyyttä ja johtaa siten rangaistuskäytännön epäyhtenäisyyteen ja sen perusteettomaan ankaroitumiseen momentissa tarkoitetuissa tilanteissa. Vähennys onkin syytä edelleen säilyttää.

Momentissa tarkoitetut perusteet vaikuttaisivat myös rikoksesta säädettyyn vähimmäisrangaistukseen. Rangaistuksena olisi tuomitava vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärä. Tällä tarkoitetaan yleisiä vähimmäisrangaistuksia eli neljäätoista päivää vankeutta ja yhtä päiväsakkoa.

Momentin toisen virkkeen mukaan jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus siitä rikoksesta olisi kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta. Yhteistä rangaistusta 7 luvun mukaisesti määrättäessä tämän enimmäisrangaistuksen saisi ylittää. Sääntely olisi nykyisen kaltainen. Momenttiin sisältyvä viittaus ei koske 1 momentin 1 kohtaa, joten elinkautinen vankeusrangaistus alentuneesti syyntakeiselle olisi mahdollinen, toisin kuin nykyisin. Silloin kun ainoana rangaistusvaihtoehtona on elinkautinen vankeusrangaistus eli tuomittaessa murhasta, alentuneesti syyntakeista ei kuitenkaan olisi välttämätöntä tuomita elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Pykälän 1 momentin mukaan alentuneesti syyntakeistakin koskee nimittäin mahdollisuus tuomita laissa säädettyä lievemmänlainen rangaistus tai alittaa teosta säädetty vähimmäisrangaistus. Tällä perusteella myös määrävuosina mitattava vankeusrangaistus olisi mahdollinen alentuneesti syyntakeista murhasta tuomittaessa.

Vakiintuneesti on katsottu, että useamman yleisen vähentämisperusteen soveltuessa kukin niistä alentaa enimmäisrangaistusta yhdellä neljänneksellä, jolloin vähentämisperusteilla saatava etu kumuloituu. Koska tällaista laskutapaa on pidettävä liian mekaanisena, siitä ei otettaisi säännöstä ehdotettuun pykälään. Tämä ei luonnollisesti estäisi sitä, että tuomioistuimien ottaa rangaistusta mitattaessa kaikki eri vähentämisperusteet huomioon.

Rangaistuslajin valinta (9—12 §)

Kolmanteen alaosaan on koottu rangaistuslajien käyttöä koskevat perussäännökset. Kustakin rangaistuslajista on tähän lukuun otettu vain ne säännökset, joiden nojalla tuomioistuimien päättää rangaistuslajin käytöstä tai käyttämättä jättämisestä. Seuraamusten sisällöstä ja täytäntöönpanosta säädetään erikseen.

Lajinvalinnassa on suureksi osaksi kysymys rangaistuksen ankaruudesta päättämisestä. Siltä osin kuin eri rangaistuslajit edustavat ankaruudeltaan toisistaan poikkeavia ratkaisuja, lajinvalintaan pätevät samat säännöt ja periaatteet kuin rangaistuksen mittaamiseen. Tämä lähtökohta on kirjattu 3 §:n yleissäännöksen 3 momenttiin. Tämä pätee sekä moitittavuusarvioinnissa vaikuttaviin perusteisiin että moitearvosteluun kuulumattomiin kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperusteisiin.

Rangaistuslajien käyttöön liittyy kuitenkin paitsi määrällinen myös laadullinen ulottuvuus. Rangaistukset eivät eroa toisistaan vain siinä, että toinen on lajiltaan toista ankarampi. Eri rangaistuksilla on myös muita toisistaan poikkeavia ominaisuuksia, joiden vuoksi toiset rangaistukset ovat toisissa tilanteissa sopivampia taikka toimivampia kuin toiset. Myös eri mittaamisperusteilla voi olla erilainen rooli määräytyissä lajinvalintaratkaisussa. Tämänkin vuoksi mittaamisnormisto yksin on riittämätön väline ohjaamaan valintaa rangaistuslajien välillä. Tarvitaan eri rangaistuslajien käyttöedellytyksiä tarkemmin määrittävät lajinvalintanormit. Ne sisältyvät luvun 9—12 §:ään.

9 §. Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

Pykälän 1 momentti sisältäisi ehdollisen rangaistuksen käyttöä koskevan perussäännöksen. Sen mukaan määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Kun laki asettaa ylärajan ehdollisen vankeuden käytölle, tämä merkitsee myös sitä, että mitä pitempi tuomittava rangaistus on,

sitä vähäisemmät ovat mahdollisuudet ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöön. Ehdollisen vankeusrangaistuksen sovellettavuus siis heikkenee rikoksen törkeyden ja rangaistuksen pituuden kasvaessa. Kahden vuoden ylärajaa lähestyvissä rangaistuksissa oletuksen voi katsoa jo kääntyneen päinvastaiseksi. Toisin sanoen pitkissä vankeusrangaistuksissa täytyy löytyä erityisiä syitä ehdollisen vankeusrangaistuksen tueksi.

Rikoksen vakavuus viittaa ensi sijassa ulkoiseen teonkuvaan, ennen kaikkea aiheutettuun vahinkoon ja teolla tuotettuun vaaraan. Ulkoisen teonkuvan ohella teon moitittavuus- ja törkeysarvosteluun vaikuttaa tekijän syyllisyys. Tämän mukaisesti ehdotetaan säädettäväksi, että lajinvalinnassa kiinnitetään huomio myös rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen. Molempien perusteiden osalta pätee rangaistuksen määräämistä koskevan 3 §:n yhteydessä todettu. Myös ehdollisen rangaistuksen käyttöä ohjaava syyllisyysarvostelu painottaa konkreettisesta teosta ilmenevää syyllisyyttä (niin sanottu tekosyyllisyys), ei esimerkiksi tekijän yleistä elämäntapaa ja sen moitittavuutta.

Kolmas säännöksessä nimetty lajinvalinta-peruste olisi tekijän aikaisempi rikollisuus. Tässäkin pätevät uusimisesta rangaistusta ankaroitavana seikkana edellä esitetyt yleisperiaatteet, eräin tilanteen edellyttämin täsmennyksin. Aikaisemmalla rikollisuudella tarkoitetaan tässä ennen kaikkea rikoksia, joista syytetty on tuomittu rangaistukseen ennen kuin hän syyllistyi tuomittavana olevaan rikokseen. Jos syytetty tuomitaan rangaistukseen esimerkiksi rikossarjasta, rikosten lukumäärä tulee huomioon otetuksi kahden ensiksi mainitun kriteerin, rikoksen vakavuuden ja tekijän syyllisyyden kautta eikä kysymyksessä siis ole syytetyn aikaisempi rikollisuus. Samoin jos samaan konkurrenssi-ryhmään kuuluvista eri rikoksista tuomitaan rangaistukseen kahdessa eri oikeudenkäynnissä, ensimmäisessä oikeudenkäynnissä käsitellyt rikoksia ei voida pitää syytetyn aikaisempina rikollisuutena, vaan ehdollisen vankeusrangaistuksen mahdollisuus määräytyy rikosten vakavuuden ja tekijän syyllisyyden perusteella. Jos rikossarja koostuu suuresta määrästä rikoksia, tuomitun rikollisuus saattaa tällöin olla niin vakavaa, että hänet on

myöhemmässä oikeudenkäynnissä tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen, vaikka hänet olisi ensimmäisessä oikeudenkäynnissä tuomittu ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Lopputuloksena on tällöin tosiasiallisesti eräänlainen yhdistelmärankaistus, joka koostuu sekä ehdollisesta että ehdottomasta osasta. Edellä kuvatun kaltaisissa tapauksissa rikossarjaan kuuluvien rikosten käsitteleminen eri oikeudenkäynneissä saattaa myös johtaa siihen, että rikoksenteikijälle tuomitaan useita ehdollisia vankeusrangaistuksia peräkkäin.

Rikoksenteikijän aikaisemman rikollisuuden perusteella joudutaan siten ratkaisemaan ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitsemisen mahdollisuus sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksenteikijä syyllistyy uuteen rikokseen sen jälkeen kun hänet on tuomittu yhteen tai useampaan ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Aikaisemman rikollisuuden vaikutusta uuden rangaistuksen ehdollisuuteen ei voida määritellä täsmällisesti laissa, koska tilanteet poikkeavat toisistaan. Koska kysymyksessä on kokonaisharkinta, jossa on otettava huomioon myös tuomittavana olevan rikoksen törkeys ja tekijän syyllisyys, yksiselitteistä tulkintaohjetta ei voida antaa siihen kysymykseen, miten monta ehdollista vankeusrangaistusta rikoksenteikijälle voidaan tuomita peräkkäin nyt tarkoitetuissa tapauksissa. Aikaisempien rikosten määrän ja rikosten törkeyden lisäksi harkintaan vaikuttaa uusimisnopeus. Mitä pitempi aika on kulunut aikaisemmasta tuomiosta, sitä pienempi merkitys uusimiselle on syytä antaa. Rikoksenteikijän aikaisempaa rikollisuutta koskevan nimenomaisen maininnan tarkoituksena on kuitenkin vähentää useiden peräkkäisten ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitsemisen mahdollisuutta.

Pykälän 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saisi tuomita ehdotonta vankeutta, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavat syyt voivat liittyä ennen kaikkea rikoksen vakavuuteen ja tekijän menettelyn moitittavuuteen.

Parhaillaan työskentelee nuoria rikoksenteikijöitä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamista valmisteleva toimikunta, jonka toimikausi päättyy vuoden 2002 lopussa. Toimikunnan asettamispäätöksen mukaan

pääpainon nuorten seuraamusjärjestelmän kehittämisessä on oltava vapaudessa täytännön pantavissa seuraamuksissa.

Pykälän 1 ja 2 momentin säännösten ohella tulevat siis sovellettaviksi luvun muut mitaamisperusteet. Rikoksen vakavuuden, uusimisen ja tekijän nuoruuden ohella lajinvalinnassa vaikuttavat ennen kaikkea 6 ja 7 §:ssä säädetty kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperusteet. Niistä useat sivuavat seikkoja, joilla on erityistä merkitystä pohdittaessa vapaudenmenetykseen sisältyvää sanktiokärsimystä ja vankeusrangaistuksen merkitystä tuomittavan senhetkisessä elämäntilanteessa. Niissä tarkoitetuista seikoista esimerkiksi pitkä esitutkintavankeusaika tai syytetyn vakava sairaus voivat puhua ehdotoman vankeuden tuomitsemista vastaan. Samoin muuttuneessa elämäntilanteessa, jossa rikoksenteikijä on pitkään pysytellyt irti rikoksista, vankilaan palauttaminen voisi katkaista myönteisen kehityksen.

10 §. Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset

Ehdotetussa pykälässä säädetään ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista. Ne on tarkoitettu käytettäväksi tapauksissa, joissa tuomioistuimien katsoo pelkän vankeusuhan olevan riittämätön seuraamus tapahtuneesta rikoksesta. Ehdollisen vankeuden ohessa voitaisiin pykälässä mainituin edellytyksin tuomita sakkoa tai yhdyskuntapalvelua. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt voitaisiin myös tuomita ehdollisen vankeuden lisäksi valvontaan.

Pykälän 1 momentin mukaan jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa tai, jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Ensimmäisenä oheisrangaistuksena mainitaan sakko. Mahdollisuus tuomita ehdollisen vankeuden rinnalla ehdoton sakko, niin sanottu oheissakko, on ollut käytössä jo yli 20 vuotta. Oheissakko on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi ja etenkin rattijuopumusrikoksissa usein käytetyiksi lisärangaistukseksi. Sakko, jonka suorittaminen laiminlyödään, peritään ulosottoteitse ja se voidaan

myös muuntaa vankeudeksi yleisten sakko-rangaistuksista annettujen säännösten perusteella.

Tuomioistuimella on mahdollisuus oheis-sakon käyttöön ehdollisen rangaistuksen pi-tuudesta riippumatta. Tuomioistuimella säi-lyisi laaja harkintavalta sen suhteen, milloin sakon tuomitsemista pidettäisiin tarpeellise-na. Sen tuomitsemisen edellytykset kuvattai-siin samalla tavoin kuin voimassa olevassa laissa, eli sakko tuomittaisiin, jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättö-mänä rangaistuksena rikoksesta. Sakko voida-an luonnollisesti tuomita oheisrangaistukseksi myös silloin, kun rikoksesta ei muutoin ole säädetty rangaistukseksi sakkoa. Tätä ei ole pidetty tarpeellisenä mainita laissa erik-seen. Sakko olisi ehdoton, koska ehdollista sakkoa ei muutenkaan enää voitaisi tuomita.

Toiseksi oheisrangaistukseksi ehdotetaan yhdyskuntapalvelua. Se voisi liittyä yli yhden vuoden ehdolliseen vankeuteen eli tapauksiin, joissa on kyse suhteellisen vakavasta rikoksesta. Yhdyskuntapalvelu on sakkoa ankarampi rangaistus ja soveltuu siten tällaisen rikoksen lisärangaistukseksi. Koska yhdyskuntapalvelu tällaisissa tapauksissa liittyisi lisäseuraamuksena toiseen rangaistukseen, se olisi syytä määrätä vain 20—90 tunnin pituiseksi eli ehdottoman vankeusrangaistuksen vastineena käytettävää yhdyskuntapalvelua lievemmäksi. Yhdyskuntapalvelutuntien määrä mitattaisiin kuten rangaistukset yleensä eli rikoksen vakavuuden ja tekijän syyllisyyden mukaan.

Yhdyskuntapalveluun sovellettaisiin muuten samoja sääntöjä kuin ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavaan yhdyskuntapalveluun. Sekin olisi täytäntöön pantavissa välittömästi eli ehdollisen vankeuden koeajan kuluessa, ja sekin voitaisiin, mikäli tuomittu ei täyttäisi hänelle asetettuja velvoitteita, panna täytäntöön ehdottomana vankeutena. Tämän vankeuden pituus olisi ehdotuksen mukaan vähintään 4 ja enintään 90 päivää.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin ehdolliseen rangaistukseen liitettävästä valvonnasta. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voitaisiin nykyiseen tapaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä

uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Pykälän 3 momentti sisältää viittauksen oheisrangaistuksia koskevaan muuhun lain-säädäntöön. Oheisrangaistuksena tuomittavasta sakosta, yhdyskuntapalvelusta ja valvonnasta on sen mukaan voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Sakkoa voidaan siten tuomita vähintään yksi ja enintään 120 päivä-sakkoa, päiväsakon rahamäärä määrätään 2 a luvun 2 §:n mukaisesti ja sakko pannaan täytäntöön samalla tavoin kuin itsenäinen sakkorangaistus. Yhdyskuntapalveluun puolestaan sovelletaan yhdyskuntapalvelusta annettua lakia. Siten myös ehdollisen vankeuden oheisrangaistuksena tuomittavan yhdyskuntapalvelun edellytyksenä on, että rikoksentekijä on antanut sen suorittamiseen suostumuksensa ja että hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Jos tuomittava ei suostu yhdyskuntapalveluun oheisrangaistuksena, tuomioistuin voi tuomita ehdollista vankeutta ja sen oheisrangaistuksena sakkoa.

Vaikka oheisrangaistuksena tuomittava yhdyskuntapalvelu yhdessä ehdollisen vankeuden kanssa saattaakin estää ehdottoman vankeuden käytön, yhdyskuntapalvelua ei tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Tämän vuoksi tarvitaan säännös siitä, millaiseksi vankeusrangaistukseksi yhdyskuntapalvelu tarvittaessa voidaan muuntaa. Tässä momentissa säädetään, että lisärangaistuksena tuomittu yhdyskuntapalvelu voidaan muuntaa vähintään neljän ja enintään 90 päivän vankeudeksi. Yhdyskuntapalvelussa käytettävän ohjeellisen muuntoasteikon mukaan 90 tuntia yhdyskuntapalvelua vastaa 90 päivää vankeutta. Neljä päivää on puolestaan sama kuin takaisin vankeudeksi muunnettavan yhdyskuntapalvelun ja sakon muuntorangaistuksen vähimmäismäärä. Tuomioistuimen tulee muuntaessaan yhdyskuntapalvelun vankeudeksi ottaa lähtökohdaksi suoritamatta jääneet yhdyskuntapalvelutunnit ja tuomita vankeutta niitä vastaava määrä, ei kuitenkaan vähemmän kuin neljä päivää.

11 §. Yhdyskuntapalvelu

Voimassa olevassa yhdyskuntapalvelusta annetussa laissa säädetään yhdyskuntapalve-

lun tuomitsemisen edellytyksistä kahdessa eri lainkohdassa. Lain 3 §:ssä säädetään ensi sijassa tekoon ja tuomittuun vankeusrangaistukseen liittyvistä edellytyksistä, kun taas lain 4 §:ssä säädetään suostumusta ja tekijän soveltuvuutta koskevista edellytyksistä. Lainkohtiin sisältyy niin muodollisiksi kuin aineellisiksikin tulkittavia ehtoja. Tässä näistä edellytyksistä ehdotetaan säädettäväksi samassa lainkohdassa.

Rikoksenteijä, joka tuomitaan enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomittaisiin sen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle. Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä olisi, että rikoksenteijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

Kuten nykyisinkin, yhdyskuntapalveluun tuomitseminen olisi pääsääntö silloin, kun muodolliset edellytykset sen tuomitsemiselle täyttyvät. Tuomioistuinharkinnan kannalta muodollisilla edellytyksillä tarkoitetaan tässä rangaistuksen lajia ja ankaruutta sekä tuomittuun suostumusta ja soveltuvuutta. Varsinainen lajinvalintaa koskeva harkinta liittyy perusteisiin, joiden nojalla katsotaan, että yhdyskuntapalvelun muodolliset edellytykset täyttävän tapauksen tulisikin johtaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Näistä säädettäisiin 1 momentissa.

Pykälän 1 momentin säännös vastaa sanamuodoltaan nykyistä yhdyskuntapalvelusta annetun lain 3 §:n 1 momenttia. Rikoksenteijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

Muodollisessa suhteessa edellytetään, ettei tuomittu rangaistus ylitä kahdeksaa kuukautta vankeutta. Kuten voimassa olevassa laissa erikseen todetaan, kyse voi olla yksittäisestä taikka yhteisestä vankeusrangaistuksesta.

Yhdyskuntapalvelu voi tulla kyseeseen myös pantaessa täytäntöön aikaisempi ehdollinen vankeusrangaistus. Nämä selvennykset pätevät lakiin kirjaamattominakin, minkä vuoksi niitä ei otettaisi ehdotettuun pykälään.

Ensimmäisenä 1 momentissa säädetyistä aineellisista harkintakriteereistä olisivat rikoksenteijälle tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset. Ne voisivat muodostaa esteen yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle kahdesta eri syystä. Ensinnäkin aiemmin tuomitun vankeusrangaistuksen täytäntöönpano voi konkreettisesti estää yhdyskuntapalvelun suorittamisen. Silloin, kun tällaisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta on tieto jo soveltuvuusselvitystä laadittaessa, soveltuvuuslausuntokin saattaa olla kielteinen. On myös mahdollista, ettei pitkälle tulevaisuuteen ajoittuvaa soveltuvuutta edes ryhdytä arvioimaan näissä tapauksissa, vaan harkinta jää yksin tuomioistuimelle. Jos tieto täytäntöönpantavasta vankeusrangaistuksesta saadaan vasta tuomioistuimessa, yhdyskuntapalveluun saatettaisiin jättää tuomitsematta myönteisestä soveltuvuuslausunnosta huolimatta.

Täytäntöönpantava vankeusrangaistus olisi ehdoton este yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle silloin, kun vankeusrangaistus on niin pitkä, ettei yhdyskuntapalvelun suorittaminen sen vuoksi olisi normaalissa ajassa mahdollista. Se, että tuomittava on parhailaan suorittamassa vankeusrangaistusta, ei sellaisenaan estäisi yhdyskuntapalveluun tuomitsemista. Jos täytäntöönpantava vankeusrangaistus kuitenkin merkittävästi viivästyttäisi yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon säännönmukaista aloittamista, yhdyskuntapalveluun ei tulisi tuomita.

Syy vankeusrangaistuksen muodostumiselle esteeksi yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle voi myös olla vankeusrangaistuksen ankaruus sinänsä. Törkeästä rikoksesta äskettäin tuomitulle ei yleensä ole syytä määrätä yhdyskuntapalvelua silloinkaan, kun vankeusrangaistuksen täytäntöönpano ei konkreettisesti estäisi palvelun suorittamista. Syynä tähän on tuomittavan kokonaisrikollisuuden vakavuus.

Harkittaessa sitä, estääkö ehdoton vankeusrangaistus yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen, huomiota olisi syytä kiinnittää myös

tuomittavana olevan rangaistuksen ankaruuteen. Mitä lähempänä se on laissa säädettyä kahdeksan kuukauden rajaa, sitä enemmän painoa tulisi antaa perusteille, jotka voivat estää yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen. Huomiota tulisi lisäksi kiinnittää siihen aikaan, joka vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen johtavasta rikoksesta on kulunut. Vuosien takaisille rikoksille ei yleensä tulisi antaa merkitystä tehtäessä valintaa yhdyskuntapalvelun ja vankeusrangaistuksen välillä.

Toisena perusteena, joka voisi muodostaa esteen yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle, olisivat aiemmat yhdyskuntapalvelurangaistukset. Yhdyskuntapalvelutuomio toimisi tässä suhteessa vastaavanlaisena varoituksena vankilaan joutumisesta kuin ehdollinen rangaistus on toiminut. Ehdotetussa 1 momentissa käytetyn monikollisen ilmaisun mukaisesti yksi aiempi yhdyskuntapalvelurangaistus ei yleensä voisi estää uuden tuomitsemista, mutta kaksi aiempaa rangaistusta voisivat. Myös harkittaessa aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten vaikutusta uuden tuomitsemiseen tulisi huomiota kiinnittää sekä aiemmista rikoksista kuluneeseen aikaan että rangaistusten ankaruuteen.

Kolmantena esteperusteiden ryhmänä olisivat 1 momentin mukaan muut painavat syyt. Tätä mahdollisuutta tulee tulkita suppeasti. Joissain tapauksissa tässä tarkoitettu painava syy voi liittyä sen rikoksen laatuun, josta tuomittava rangaistus on parhaillaan harkittavana. Poikkeustapauksissa voidaan esimerkiksi joistakin lajiltaan sinänsä vakavista seksuaalirikoksista tuomita kahdeksaa kuukautta lievempiä rangaistuksia. Myös törkeitä huumausainerikoksista tuomittavat rangaistukset saattavat yksittäistapauksissa jäädä kahdeksaan kuukauteen tai sitä lyhyemmiksi. Tämänkaltaisissa poikkeustilanteissa tuomittavana olevan rikoksen laatu voi olla sellainen painava syy, joka estää yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen. Painava syy voi liittyä myös rikoksen tekohetkeen. Jos esimerkiksi yhdyskuntapalveluun tuomittu välittömästi tuomion saatuaan syöllistyy samanlaiseen rikokseen, josta tuomio on saatu, uudesta rikoksesta voi olla perusteltua olla tuomitsematta yhdyskuntapalveluun.

Yhdyskuntapalvelun kesto on vähintään 20 ja enintään 200 tuntia. Muuntosuhdetta ei

ole vahvistettu laissa, mutta se on pääteltävissä sovellettavista asteikoista. Myös yhdyskuntapalvelun kokeilemisesta annetun lain (1105/1990) esitöihin (HE 62/1990 vp) otettiin lainkäyttöä ohjaava muuntotaulukko. Pääsäännön mukaan yksi päivä vankeutta vastaa yhtä työtuntia. Käytännössä vaihtosuhte ei ole yhdyskuntapalvelua suorittavalle näin edullinen, koska vanki vapautuu vankilasta ehdonalaisesti suoritettuaan rangaistuksestaan joko puolet tai kaksi kolmannesta.

2 momentti. Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen toisena edellytyksenä on, että rikoksentekijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Suostumusta koskevasta edellytyksestä säädetään nykyisin yhdyskuntapalvelusta annetun lain 4 §:ssä. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi yhdyskuntapalvelun tuomitsemisedellytyksiä koskevan pykälän toiseksi momentiksi.

Ensimmäisenä mainitaan suostumusta koskeva edellytys. Suostumusta koskeva vaatimus otettiin lakiin aikoinaan pakkotyön kieltöä koskevien kansainvälisten velvoitteiden seuraamisen varmistamiseksi. Suostumus selvitetään soveltuvuustutkimnan yhteydessä ja se merkitään tehtävään soveltuvuusselvitykseen. Käytännössä tämän ehdon tulkinnaan ei ole liittynyt ongelmia.

Toisena edellytyksenä on, että vastaajan voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Rangaistuksesta suoriutumisen mahdollisuuksia arvioitaessa on pääsääntöisesti käytössä kriminaalihuoltolaitoksen laatima soveltuvuusselvitys. Lakiin ei ole otettu tarkempia säännöksiä sen arvioimiseksi, ketkä soveltuvat yhdyskuntapalveluun ja ketkä eivät. Yhdyskuntapalvelusta annetun asetuksen (1259/1990) 3 §:n mukaan kriminaalihuoltolaitoksen on tutkiessaan rikoksesta epäillyn soveltuvuutta yhdyskuntapalveluun otettava huomioon hänen kykynsä ja halukkuutensa suoriutua palvelusta sekä hänen muut olosuhteensa. Soveltuvuusarvioinnissa on käytännössä muodostunut ongelmalliseksi etenkin tilanne, jossa tutkittavan päihdeongelma muodostaa riskitekijän yhdyskuntapalvelusta selviytymiseksi. Tällaisessa tilanteessa on lähellä vaara, että hoitoa vaativa päihderiippu-

vuus johtaa laitoserangaistuksen käyttöön. Soveltuvuuteen seuraamuksen käyttöperusteena liittyy näissä tapauksissa vaara sosiaalisesta syrjinnästä. Näitä riskejä on pyritty pienentämään yhdistämällä seuraamuksen toimeenpanoon sosiaalisia tukitoimia. Tämän vuoksi asetuksessa edellytetään, että soveltuvuutta selvitetessä samalla on selvitettävä mahdollisten tukitoimien tarve.

12 §. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Tuomitsematta jättämiseen liittyy aina motteen osoitus ja tekijän syyllisyyden vahvistaminen. Tältä kannalta on johdonmukaista sijoittaa tuomitsematta jättämistä koskeva säännös rangaistuslajien valintaa koskevaan alaosaan. Säännös vastaa sanamuodoltaan nykyistä rikoslain 3 luvun 5 §:n 3 momentin tuomitsemattajättämissäännöstä. Teknisenä muutoksena nykyiseen sääntöön ehdotetaan kaikista tuomitsematta jättämisen perusteista säädettäväksi muodollisesti samalla tavoin omina kohtinaan. Nykyinen 3 luvun 5 §:n 4 momentin mukainen nuoruusperuste on tämän mukaisesti siirretty tuomitsematta jättämisen perusteeksi 2 kohtaan.

Ehdotetun pykälän mukaan tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos 1) rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, 2) tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta, 3) rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana, 4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 4 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitettavat seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet taikka 5) rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien sääntösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaiserangaistuksen määrään.

1 kohta. Vähäisyysperusteiden mukaan tuomitsematta jättämisen edellytyksenä on, että rikosta on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä. Te-

on haitallisuudella tarkoitetaan sen vahingollisuutta ja vaarallisuutta. Haitallisuutta arvioitaessa ei huomiota siis ole kiinnitettävä pelkästään toteutuneisiin vahinkoseurauksiin, vaan on otettava huomioon myös se vahinko, joka teosta olisi ennalta arvioitaessa todennäköisesti syntynyt. Syyllisyydellä tarkoitetaan, yhtäpitävästi aikaisemmin sanotun kanssa, tekosyyllisyyttä. Syyllisyyden sekä seurausten arvottamiseen pätee muutoinkin edellä 3 §:n yhteydessä todettu. Syyllisyyden vaikutukseen vaikuttaa lieventävästi myös tekijän ensikertalaisuus. Tuomitsematta jättäminen voi siten tulla kyseeseen erityisesti silloin, kun rikos on luonnehdittavissa pikemmin ulkoisten olosuhteiden vaikutuksesta syntyneeksi ensikertalaisen tilapäiseksi hauraudeksi kuin toistuvaksi ja suunnitelmalliseksi lainrikkomiseksi.

Rikoksen vähäisyys tulee arvostella aina suhteessa kyseiseen rikoslajiin. On arvioitava, onko rikosta pidettävä rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna vähäisenä. Mitä lievemmästä rikoslajista on kyse, sitä helpommin lainkohdassa tarkoitettavat rikoksen vähäisyyttä koskevat ehdot täyttyvät. Mitä törkeämmästä rikoslajista on kyse, sitä enemmän vaaditaan, jotta tuomitsematta jättämisen soveltamisedot täyttyvät.

Haitallisuus ja syyllisyys ovat samanaikaisesti vaikuttavia ratkaisukriteereitä. Vähäisyysperusteella tapahtuvan tuomitsematta jättämisen onkin perustuttava kokonaisarviointiin. Yleensä vähäisyysperuste tulee sovellettavaksi, jos tekoa on pidettävä sekä seurausten että syyllisyyden kannalta vähäisenä. Peruste voi kuitenkin tulla kyseeseen myös, jos teko on vain joko haitallisuuden tai syyllisyyden osalta vähäinen. Niinpä jos syyllisyys on erityisen vähäinen, voi tuomitsematta jättäminen tulla kyseeseen myös silloin kun teosta on aiheutunut jo selvä vahinko- tai vaaraseuraus. Toisaalta voi esiintyä tilanteita, joissa ei edes rikoksen tekeminen täysin tarkoituksellisesti estä tuomitsematta jättämistä.

2 kohta. Tuomitsematta jättäminen on myös mahdollista, milloin tekijä on tehnyt tekonsa alle 18-vuotiaana ja rikoksen on katsottava johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta.

Pykälän 2 kohta laventaa tuomitsematta jättämisen alaa alle 18-vuotiaiden nuorten te-

kemissä rikoksissa muihinkin kuin vähäisinä pidettäviin tapauksiin. Lainkohdassa rajoitusperusteeksi asetetaan kuitenkin syyllisyyssarvostelu. Tätä koskevien kriteereiden tavoitteena on sulkea tuomitsematta jättämisen ulkopuolelle ennen kaikkea suunnitelmallinen ja harkittu lainrikkominen. Muutkin kuin vähäisinä pidettävät rikokset voivat jäädä johtamatta rangaistukseen, jos niiden katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta eikä piittaamattomuudesta oikeusjärjestyksen käskyjä ja kielloja kohtaan. Ensikertalaisen rikos voi hyvinkin olla osoitus tekijän ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta. Rikosten toistaminen taas antaa yhä painavimmat perusteet uskoa, ettei tekijä anna oikeusjärjestyksen normeille niille kuuluvaa arvoa. Uusiminen on siten yksi keskeisiä perusteita myös harkittaessa tuomitsematta jättämisen mahdollisuutta nuorten ryhmässä. Uusimivaikutuksen arvioinnissa on haettava tulkinta-apua edellä 5 §:n yhteydessä todetusta. Vaikka uusiminen onkin usein tuomitsematta jättämisen este, voi rikoksiin aikaisemminkin syyllistyneen tekemä teko silti yksittäistapauksessa johtua pikemmin harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta, esimerkiksi rikosten välillä kuluneen ajan, tekojen laadun taikka teko-olosuhteiden vuoksi.

3 kohta. Rangaistus voi jäädä tuomitsematta, jos rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana. Tästä perusteesta käytetään vakiintuneesti nimeä poikkeuksellisuusperuste.

Poikkeuksellisuus voi perustua moniin syihin. Teon seuraukset voivat olla poikkeuksellisen lievät. Tällöin tekoa voidaan ehkä pitää vähäisenä myös momentin 1 kohdassa tarkoitettussa merkityksessä. Käsiteltävässä kohdassa tarkoitettu poikkeuksellisuus liittyy kuitenkin syyllisyyteen ja subjektiivisella puolella vaikuttaviin vastuuheitoihin, mistä syystä laissa käytetään syyllisyyssarvosteluun kytkeytyvää termiä "anteeksiannettava". Nämä perusteet liittyvät tyypillisesti teon motivaatiotaustaan. Kyse on toisin sanoen samoista anteeksiantoperusteista lähellä olevista tilanteista, joihin viitataan myös 8 §:n 5 kohdassa. Poikkeuksellisuusperusteita voivat olla muun muassa tekijään kohdistunut voimakas painostus tai uhka, voimakas ja

äkkiarvaamaton houkutus, pakkotilaa lähellä olevat tilanteet, hätävarjelua lähellä olevat tilanteet, rangaistavuuden poistavaa oikeusehdystä lähellä olevat tilanteet samoin kuin tapaukset, joissa uhri on provosoinut tekijän rikokseen tai muuten myötävaikuttanut rikokseen. Perusteet voivat liittyä myös tekijän henkilöön ja hänen syyntakeisuusarvioonsa. Tekijän kyky ymmärtää tekonsa tosiasiallinen ja moraalinen luonne sekä hänen mahdollisuutensa kontrolloida käyttäytymistään voivat olla alentuneita esimerkiksi korkean iän, sairaalloisuuden, voimakkaan henkisen kriisitilan tai sellaisen lääkeaineiden ja alkoholin yhteisvaikutuksen vuoksi, jota tekijä ei ole voinut ennalta arvata.

4 kohta. Neljänneksi tuomitsematta jättäminen olisi mahdollista, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti ottaen huomioon edellä 6 §:n 4 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitettut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Kohta kattaa nykyisin "kohtuusperusteena" tunnetun 3 luvun 5 §:n 3 momentin 3 kohdan tilanteet. Nykyisen säännöksen sanamuotoa on lyhennetty viittaamalla 6 §:n 4 kohdassa ja 7 §:ssä mainittuihin perusteisiin. Näistä 6 §:n 4 kohta koski tekijän käyttäytymistä teon jälkeen ja 7 § kohtuullistamisperusteita.

Kohtuusperuste kattaa sekä ne tilanteet, joissa säännönmukainen seuraamus tuntuu liian ankaralta, että tapaukset, joissa on tarkoituksenmukaista luopua rikosoikeudellisesta seuraamuksesta jonkin toisen kontrolli- tai hoitojärjestelmän hyväksi. Tarkkaan ottaen kyseessä onkin kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperuste. Tämän myös ilmaisee kaikkia tilanteita koskeva tuomitsematta jättämisen yleinen edellytys, jonka mukaan rangaistusta on näissä tapauksissa pidettävä "kohtuuttomana tai tarkoituksettomana". Molempia ehtoja yhdistää se, ettei niillä ole välitöntä yhteyttä tekoa ja tekijää koskevaan moitittavuusarviointiin. Säännöksen tulkintaan pätee edellä 6 §:n 4 kohdan ja 7 §:n yhteydessä esitetty seuraavin täsmennyksin.

Rangaistuksen tuomitsemisesta voidaan luopua ensinnäkin, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon tekijän ja uhrin välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän pyrkimys rikoksensa vaikutusten estä-

miseksi tai poistamiseksi (6 §:n 4 kohta). Peruste voi soveltua tilanteissa, joissa tekijä on luopunut rikoksen jatkamisesta tai ehkäissyt tai poistanut taikka pyrkinyt ehkäisemään tai poistamaan rikoksensa vahinkovaikutukset tai muuten sopinut asiasta ja vahingon korvaamisesta asianomistajan kanssa. Lievennyksen perusteet liittyvät ennen kaikkea kriminaalipoliittisiin tarkoituksenmukaisuussyihin. Rangaistuksen tuomitseminen voi eräissä tapauksissa jopa suoranaisesti vaarantaa asianomistajan mahdollisuudet korvausten saantiin. Vastaavasti tieto siitä, että mainittu teon jälkeinen suhtautuminen voi johtaa tuomitsematta jättämiseen ja kohtelun yleiseen lieventämiseen, saattaa myös rohkaista rikoksen jo tehneitä toimiin, joilla pienennetään rikoksesta yhteiskunnalle ja uhrille aiheutuvia haittoja. Tuomitsematta jättäminen voisi nykyiseen tapaan perustua myös tekijän ja asianomistajan välillä saavutettuun sovintoon. Sovinto tai sovittelu ei automaattisesti johda toimenpiteistä luopumiseen. Tämän voi estää jo rikoksen vakavuus. Sovittelun merkitystä arvioitaessa on pidettävä silmällä myös sitä, että sovinto on vapaaehtoinen ja saavutettu oikean tiedon pohjalta. Tässäkään ei edellytetä, että sovintosopimus olisi jo täytetty. Jo täytetty sovintosopimus on toki sinänsä painava peruste toimenpiteistä luopumiseksi.

Myös rikoksenteikijän toiminta rikoksensa selvittämisen edistämiseksi voidaan ottaa huomioon harkittaessa tuomitsematta jättämistä. Tällaisena toimintana voi tulla kysymykseen esimerkiksi vapaaehtoinen ilmoittautuminen ja vilpityn käyttäytyminen kuulusteluissa. Säännös koskee vain omien rikosten selvittämisen edistämistä. Se ei myöskään oikeuta vastakohtaispäätelmään, jonka mukaan kiistäminen olisi tuomitsematta jättämisen este, milloin edellytykset toimenpiteistä luopumiselle muutoin ovat olemassa.

Pykälän 7 §:ään sisältyviin tuomitsematta jättämisen perusteisiin kuuluu ensinnäkin sanktiokumulaatio, siis tekijälle rikoksesta aiheutuvat muut seuraukset. Poikkeustapauksissa teon johdosta aiheutuneet muut seuraukset, esimerkiksi työpaikan menetys, tuomitut vahingonkorvaukset tai kurinpitorangaisukset taikka tekijän vakava loukkaantuminen ovat yksinäinkin riittävä seuraus rikok-

sesta. Toisena 7 §:n mainitsemana perusteena tulee kysymykseen tekijän korkea ikä, terveydentila tai henkilökohtaiset olot. Edellytyksenä tässäkin on, että rangaistuksen tuomitsemista olisi pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana. Tämä voi olla tilanne, jos kyseessä on huomattavan iäkäs tai vaikeasti sairas rikoksenteikijä. Teosta normaaliikäntäntöön mukaan tuomittava rangaistus voi olla kohtuuton myös tekijän poikkeuksellisen vaikeitten elinolojen vuoksi. Kolmas 7 §:n mainitsemista perusteista, rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika ja vanhentumisajan läheneminen kohti loppua, voi sekin puoltaa tuomitsematta jättämistä. Joskus asioiden käsittely saattaa ylemmissä oikeusasteissa kestää hyvinkin pitkään. Jos syytetyn henkilökohtaisissa oloissa on prosessin kestäessä tapahtunut olennaisia muutoksia, ne voidaan ottaa huomioon asiaa ylemmässä oikeusasteessa käsiteltäessä. Tällainen tilanne voi olla kysymyksessä esimerkiksi jos rikokseen nuoruusvuosinaan syyllistynyt tekijä on sittemmin irrottautunut rikoksiin altistavista sosiaalisista yhteyksistään, hankkinut työpaikan ja muutoinkin vakiinnuttanut olonsa tavalla, joka osoittaa aikaisemman rikoksen kuuluvan jo menneeseen elämäntilanteeseen.

Omana toimenpiteistä luopumisen perusteena säädettäisiin nykyisen lain tapaan myös sosiaali- ja terveydenhuollon toimista. Rangaistus voitaisiin jättää tuomitsematta, jos on perusteet uskoa, että rangaistus osoittautuisi erityisen haitalliseksi aloitettujen tai suunnitteilla olevien sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden kannalta, esimerkiksi huumausaineen käyttäjän hakeutuessa hoitoon päästämiseen eroon riippuvuudestaan. Oikeudenkäynti ja rangaistus saattaisivat tällöin epä-tarkoituksenmukaisella tavalla katkaista aloitetun tai estää suunnitellun hoitosuhteen. Huumausainerikoksia koskevan erityissäännöksen (50 luvun 7 §) mukaan huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä muusta 50 luvussa tarkoitettusta rikoksesta voidaan niin ikään jättää rangaistus tuomitsematta, jos tekijä osoittaa sitoutuneensa sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon. Tätä perustetta on kuitenkin sovellettu varsin harvoin. Yhteiskunnallisen kontrollijärjestelmän kokonaistoiminnan

kannalta voi olla tarkoituksenmukaista jättää rangaistus tuomitsematta myös esimerkiksi silloin, kun rikoksentekijä on laitoshoidossa kehitysvammaisuuden tai mielisairauden vuoksi tai hänet on sijoitettu lastensuojelulain mukaisesti sijaishuoltoon.

Kohtuusperiaatteen soveltamisalaa ei ole rajattu vain lieviin rikoksiin. Perusteeseen ei liitetä myöskään syyllisyysarviointeihin viitattavia mainintoja. Tästä huolimatta on selvää, että mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys, sen painavampia siihen liittyvien poikkeuksellisten olosuhteiden tulee kuitenkin olla, jotta tuomitsematta jättäminen tulisi kysymykseen. On myös todennäköistä, että käytännössä tapauksiin liittyy monesti yhtä aikaa useampia kuvatuista erityisistä seikoista. Saattaa olla, ettei mikään niistä tekisi yksinään rangaistusta kohtuuttomaksi tai tarkoituksettomaksi. Tällöin tuomioistuimelta edellytetään kokonaisharkintaa: on arvioitava, onko erityisten seikkojen yhteisvaikutus sellainen, että tuomitsematta jättäminen on paikallaan.

Rangaistuksen tuomitsematta jättämiseen voisi johtaa myös muu kuin edellä 6 §:n 4 kohdassa tai 7 §:ssä tarkoitettu seikka tai viranomaistoimi. Esimerkkeinä laissa tarkoitettuja muista seikoista, jotka voidaan ottaa huomioon harkittaessa tuomitsematta jättämistä, voisi olla asianomistajan nimenomainen toivomus siitä, ettei rangaistusta tuomittaisi. Onkin syytä korostaa, että myös rajassa asianomistajarikosten ja virallisen syytteen alaisten rikosten välillä on kysymys pikemmin aste- kuin laatueroista. Esimerkiksi varkaus luetaan virallisen syytteen alaisiin ja näpistys asianomistajarikoksiin. Raja varkauden ja näpistyksen välillä on kuitenkin kaikkea muuta kuin tarkkarajainen. Erityisesti tämänkaltaisissa tapauksissa, siis rikoksissa, jotka ovat "lähes" asianomistajarikoksia, on luontevaa antaa arvoa myös asianomistajan käsityksille päätettäessä rangaistuksen tuomitsemisesta.

5 kohta. Viimeisenä tuomitsematta jättämisen perusteena mainitaan niin sanottu konkurrensiperuste. Pykälän 5 kohdan nojalla rangaistus voidaan jättää tuomitsematta, jos rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Konkurrensiperusteiden taustasyöt ovat ensi sijassa prosessitaloudelliset ja ne vaikuttavat siten tehokkaimmin syyttämistasolla (vastava säännös sisältyykin myös syyttämättä jättämisen perusteisiin, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, 689/1997, 1 luvun 8 §:n 2 kohta). Kun rikoksesta on jo esituttu suoritettu ja syyte nostettu, ei näillä näkökohdilla enää ole tuomioistuimen toiminnan kannalta samaa merkitystä. Saatu työekonomisen säästö on toisin sanoen varsin vähäinen. Periaatteessa konkurrensiperuste voi edelleen tulla sovellettavaksi silloin, kun tuomitavana on useita törkeysasteeltaan kovin erilaisia rikoksia. Jos rikossarja sisältää pitkiin vapausrangaistuksiin johtavia rikoksia, on usein tarpeetonta ja tarkoituksetonta liittää vapausrangaistusten oheneen vähäisiä sakkorangaistuksia.

Tuomitusta rangaistuksesta tehtävät vähennykset (13—16 §)

13 §. Tutkintavankeuden vähentäminen

Pykälä vastaa sanamuodoltaan voimassa olevaa 3 luvun 11 §:n säännöstä. Luettavuuden lisäämiseksi pykälä on jaettu momentteihin.

Pykälän *1 momentti* sisältää perussäännön siitä, miten menetellään tilanteessa, jossa tutkintavankeudessa ollut tuomitaan vankeusrangaistukseen. Jos määräaikainen vankeusrangaistus tuomitaan teosta, jonka johdosta rikoksen tehnyt on ollut vapautensa menettäneenä yhtäjaksoisesti vähintään yhden vuorokauden, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika tai katsottava vapaudenmenetyksen täydeksi suoritukseksi.

Lyhin vähennettävä aika on vuorokausi. Vähennykselle ei ole ylärajaa. Tarvittaessa tutkintavankeusaika on katsottava koko rangaistuksen suoritukseksi. Vähennys on toimitettava täysimääräisenä. Toisin sanoen kuukauden mittainen tutkintavankeus lyhentää suoritettavaksi tulevaa vankeusrangaistusta kuukaudella.

Vähennysoikeus koskee aikaa, jonka tekijä on ollut rikoksen johdosta vapautensa menet-

täneenä. Tähän sisältyy niin kiinnittämisen, pidättämisen kuin varsinaisen tutkintavankeuden aika. Edelleen tähän luetaan se aika, jonka syytetty on ollut mielentilatutkimuksen johdosta mielisairaalassa, vaikkei häntä ole tällöin pidetty vangittuna (KKO 1974 II 27).

Pykälän 2 *momentti* laventaa tutkintavankeuden vähennysoikeuden koskemaan muita tuomioon johtaneeseen rikokseen tutkinnallisesti läheisesti liittyviä rikoksia. Vapaudenmenetystä vastaava aika on sen mukaan vähennettävä myös silloin, kuin vapaudenmenetys on aiheutunut muun saman asian yhteydessä syytteen tai esitutkinnan kohteena olleen rikoksen johdosta tai oikeuteen tuotavaksi määrätyn vastaajan säilöön ottamisen johdosta. Sillä, tuleeko syyte tästä toisesta rikoksesta hylätyksi, ei ole asiassa merkitystä (KKO 1981 II 82). Oikeuskäytännössä on vähennykseen oikeuttavaksi katsottu myös se aika, jonka tekijä on ennen pidättämistään ollut otettuna säilöön juopumuksen vuoksi, koska syytetty oli alunperin menettänyt vapautensa tuomioon johtaneiden rikosten johdosta (KKO 1983 II 128).

3 *momentti*. Vähennyksen suuruus ei vankeusrangaistukseen tuomittaessa yleensä aiheuta ongelmia. Muita rangaistuksia käytettäessä tilanne on toinen. Sakkorangaistuksesta tehtävästä vähennyksestä säädetään 3 momentissa. Jos rangaistukseksi tuomitaan sakko, vapaudenmenetys on otettava huomioon kohtuullisessa määrin, kuitenkin vähintään vapaudenmenetystä vastaavan ajan pituisena, tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi. Vapaudenmenetyksen ja sakon vaihtosuhte saadaan sakon muuntorangaistusta koskevista säännöksistä. Tämän mukaan yksi päivä vankeudessa vastaa kahta päiväsakkoa.

4 *momentti*. Nykyisessä 3 luvun 11 §:ssä säädetään erikseen myös nuorisorangaistuksesta tehtävästä vähennyksestä. Tämän mukaan nuorisorangaistukseen tuomittaessa aiempi vapaudenmenetys on otettava huomioon kohtuullisessa määrin. Laissa ei kerrota, mistä nuorisorangaistuksen osasta tämä vähennys tehdään. Selvyyden vuoksi ehdotetaan säädettäväksi, että tutkintavankeusaika otettaisiin huomioon vähentämällä tuomittavalle muutoin määrättäviä nuorisopalvelutunteja kohtuullisessa määrin.

14 §. Ulkomailla tuomitun rangaistuksen vähentäminen

Ulkomailla tuomitun rangaistuksen vähentämisestä säädetään nykyisin 1 luvun 13 §:n 3 momentissa. Säännös ehdotetaan otettavaksi sellaisenaan nyt kyseessä olevaan pykälään.

Jos joku Suomessa tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta ulkomailla tuomitun seuraamuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, olisi tuomittavasta rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä. Jos suoritettu seuraamus on ollut vapausrangaistus, tuomioistuimen olisi vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika. Tuomioistuin voisi myös todeta, että suoritettu seuraamusta on pidettävä riittävänä seuraamuksena rikoksesta.

15 §. Rangaistusvankien kurinpitorangaistusten vähentäminen

Rangaistusvankien kurinpitorangaistuksista säädetään nykyisin 2 luvun 13 §:n 2 momentissa. Vastaava sääntely sijoitettaisiin nyt kyseessä olevaan pykälään.

Pykälän alussa olisi viittaus säännöksiin, jotka koskevat rangaistusvangille rangaistuslaitoksessa rikoksesta määrättäviä kurinpitorangaistuksia. Nämä säännökset ovat rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvussa. Vankeusrangaistuskomitean (komiteanmietintö 2001:6) ehdotuksen mukaan rangaistusvankien kurinpitorangaistuksesta säädettäisiin vankeuslaissa. Komitea ehdotti, että myös tutkintavangille voitaisiin määrätä kurinpitorangaistus. Tästä säädettäisiin tutkintavankeuslaissa.

Jos rangaistusvanki tuomioistuimessa tuomitaan rikoksesta, josta määrätyn kurinpitorangaistuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, olisi rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä, jollei ole perusteltua aihetta jättää vähennystä tekemättä tai pitää suoritettua kurinpitorangaistusta täytenä rangaistuksena teosta. Ehdotettu vähentämissäännös vastaisi voimassa olevaa lakia.

Ehdotetun säännöksen sanamuotoa lienee tarpeen muuttaa vankeusrangaistusta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön valmistelun yhteydessä, ainakin jos mahdoli-

suus tuomita kurinpitorangeistus laajenee koskemaan myös tutkintavankeja.

16 §. Rikoslain 45 luvun alaisten henkilöiden kurinpitoseuraamusten vähentäminen

Sotilaille ja muille rikoslain 45 luvun alaisille henkilöille määrättyjen kurinpitorangeistusten ja -ojennusten huomioon ottamisesta tuomioistuimessa on säädetty sotilaskurinpitolain 8 §:n 2 ja 3 momentissa. Vastavat säännökset otettaisiin nyt kyseessä olevaan pykälään.

Ehdotetussa 1 momentissa säädettäisiin, että rikoslain 45 luvun alaiselle henkilölle voidaan kurinpitomenettelyssä määrätä sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 2 §:ssä tarkoitettua rikoksesta kurinpitorangeistus tai -ojennus siten kuin siitä erikseen säädetään. Jos tällainen henkilö on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpito-ojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen, olisi jo täytäntöön pantu rangaistus ja ojennus otettava kohtuullisessa määrin huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Edellä 1 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaisi yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta (2 momentti).

7 luku. Yhteisestä rangaistuksesta

3 §. *Yhteinen sakkorangeistus.* Pykälän 1 momentissa on säädetty, että jos joku olisi tuomittava samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta sakkorangeistukseen, hänet tuomitaan yhteiseen sakkorangeistukseen. Yhteinen sakkorangeistus saa 2 momentin mukaan olla enintään 240 päiväsakkoa. Jos jostakin rikoksesta tuomittavalle sakkorangeistukselle on 1 päivän kesäkuuta 1969 jälkeen säädetty erityinen vähimmäismäärä, yhteinen sakkorangeistus ei saa olla sitä pienempi. Edellä säädettyä ei sovelleta markkamääräisesti tuomittavaan uhkasakkoon (3 momentti).

Sovellettaessa yleisiä rangaistuksen vähentämisperusteita rangaistusasteikkoa muunnetaan voimassa olevan lain mukaan siten, että enimmäisrangaistuksena on kolme neljänestä säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta. Vastaavasti ehdotetussa 6 luvun 8 §:n 2 momentissa säädettäisiin, että määrättäessä rangaistusta eräiden pykälässä säädettyjen rangaistusasteikon lieventämisperusteiden nojalla tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta.

Voimassa olevassa 3 §:ssä ei oteta kantaa siihen, tuleeko sen 2 momentissa mainittua 240 päiväsakon enimmäismäärää lieventää, jos teosta tuomittaessa sovelletaan rangaistusasteikon vähentämisperusteita. Käytännössä kysymyksen voi tulla lähinnä sellainen tilanne, että tekijä on tehnyt kaikki sakkoon johtavat rikoksensa alle 18-vuotiaana.

Oikeuskirjallisuudessa on tämän kysymyksen ratkaisemiseksi viitattu siihen luvun 2 §:stä ilmenevään periaatteeseen, että yhteistä vankeusrangaistusta määrättäessä rangaistus ei saa olla eri rikosten enimmäisrangaistusten yhteisaikaa pitempi. On katsottu, että vastaavaa periaatetta olisi noudatettava myös yhteistä sakkorangeistusta määrättäessä: sakkoasteikon enimmäismääräksi muodostuu yhden vähentämisperusteen vaikutuksesta 90 päiväsakkoa, jolloin kahden tällaisen rikoksen yhteenlaskettu enimmäisrangaistus voisi olla enintään 180 päiväsakkoa. Samalle kannalle on päädytty hovioikeuksien oikeustapausrekisteriin otetussa Turun hovioikeuden päätöksessä: nuorelle henkilölle voitiin yhteisen sakkorangeistuksen enimmäismääränä tuomita enintään kolme neljänestä säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta 240 päiväsakosta eli 180 päiväsakkoa (Turun HO D:R-91/1875, päätös 27.11.1992).

Vaikka edellä esitetty tulkinta onkin ilmeisesti vakiintunut, on tarpeen säätää asiasta nimenomaisesti lailla. Käytännössä enimmäisrangaistuksen vähentäminen 180 päivään tulisi kysymykseen lähinnä juuri nuorten kohdalla, mutta muitakaan rangaistusasteikon lieventämisperusteita ei sinänsä ole syytä asettaa eri asemaan. Ehdotuksen mukaan pykälän 2 momenttia täydennettäisiin säätämällä, että sovellettaessa 6 luvun 8 §:n 2 momenttia yhteisen sakkorangeistuksen

enimmäismäärä on 180 päiväsakkoa. Tätä sakon enimmäismäärää noudatettaisiin siis silloin, kun useampia sakkorangaistuksia määrätään henkilölle, johon soveltuvat 6 luvun 8 §:n 2 momentissa viitatus rangaistusasteikon lieventämisperusteet: rikos on jäänyt yritykseen, tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana, tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen tai hänen osallisuutensa on muuten vähäinen taikka rikos on tehty olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä.

Tätä 180 päiväsakon enimmäisrangaistusta noudatettaisiin myös silloin, kun yhteiseen sakkoon johtavissa rikoksissa on mukana myös yksi sellainen, johon mikään näistä rangaistusasteikon lieventämisperusteista ei sovellu. Periaatteessa tällöin voitaisiin säätää enimmäisrangaistukseksi 210 päiväsakkoa (90+120 päiväsakkoa), mutta tämä merkitsisi järjestelmän liiallista moniportaisuutta. Jos rikoksissa on vähintään kaksi sellaista, joihin mikään lieventämisperuste ei sovellu, olisi sakon enimmäismäärä pääsäännön mukainen 240 päiväsakkoa.

7 §. *Aikaisemmin tuomitun yhdyskuntapalvelurangaistuksen huomioon ottaminen.* Ehdotuksen mukaan aikaisemmin tuomittu yhdyskuntapalvelurangaistus voidaan ottaa uutta rangaistusta tuomitessa huomioon vastaavalla tavalla kuin aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus 6 §:n mukaan. Vastaava säännös on nyt yhdyskuntapalvelusta annetun lain 3 §:n 2 momentissa. Kyseisen 3 §:n 1 momenttia vastaava sääntely on tarkoitus sijoittaa rikoslain 6 luvun 11 §:ksi. Pelkän 2 momentin säännöksen jättäminen yhdyskuntapalvelusta annetun lain 3 §:ään ei olisi tässä tapauksessa luonteva menettely, joten säännös sijoitettaisiin 7 lukuun. Sen 6 §, johon ehdotetussa pykälässä viitataan, koskee aikaisemmin tuomitun vankeusrangaistuksen huomioon ottamista.

10 luku. Menettämisseuraamuksista

1 §. *Menettämisseuraamuksen yleiset edellytykset.* Menettämisseuraamuksia koskeva 10 luku tuli voimaan vuoden 2002 alussa. Luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan menettämisseuraamuksen määrääminen voi perustua myös rangaistavaksi säädettyyn te-

koon, jonka tekijä on rangaistusvastuusta vapaa 3 luvun 9 tai 10 §:n taikka 10 a §:n 1 momentin nojalla tai muulla vastaavalla perusteella. Menettämisseuraamuksia koskevan hallituksen esityksen (HE 80/2000 vp) mukaan kyseeseen tulevia anteeksiantoperusteita olisivat hätävarjelun liioittelu 3 luvun 9 §:n 1 momentin mukaisesti, voimakeinojen käytön sallittujen rajojen ylittäminen 9 §:n 2 momentin mukaisesti, ei-sallittu pakkotila 10 §:n mukaisesti ja esimiehen käskyn täytäminen 10 a §:ssä mainituissa olosuhteissa. Myös muut anteeksiantoperusteet tulisivat esityksen mukaan kysymykseen, sillä niitä ei ole tyhjentävästi rikoslaissa lueteltu.

Pykälän 2 momentin 2 kohta muutettaisiin vastaamaan ehdotettuja uusia pykäläiä. Lisäksi se sisältäisi viittauksen kieltoerehdystä koskevaan 4 luvun 2 §:ään. Kieltoerehdyksestä ei ole aikaisemmin ollut nimenomaista säännöstä, mutta se on jo aikaisemmin oikeuskirjallisuudessa katsottu anteeksiantoperusteeksi ja sellaisena sitä pidetään myös tässä esityksessä. Koska anteeksiantoperusteet on esityksessä lueteltu tyhjentävästi, mainintaa ”muista vastaavista perusteista” ei enää tarvittaisi.

17 luku. Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

23 §. *Seuraamuksia koskevia säännöksiä.* Pykälän 1 momentti koskee eläintenpitokielon määräämistä. Eläintenpitokielto voidaan voimassa olevan lain mukaan määrätä myös henkilölle, joka jätetään rangaistukseen tuomitsematta 3 luvun 3 §:n nojalla eli ymmärrystä vailla olevana. Viittaus muutettaisiin kohdistumaan 3 luvun 4 §:n 2 momenttiin, jossa tämän ehdotuksen mukaan säädettäisiin syyntakeettomuudesta. Asiallisesti pykälä säilyisi ennallaan.

39 luku. Velallisen rikoksista

7 §. *Velallisen rikoksen tekijä.* Voimassa oleva pykälä koskee velallisen puolesta velallisen rikoksen tehneen vastuuta. Joka velallisen puolesta tekee luvun 1—6 §:ssä tarkoitettua rikoksen, tuomitaan niin kuin velallinen.

Velallisen rikoksen tunnusmerkistö edellyt-

tää velallisen asemaa. Oikeushenkilön puolesta toimivalla tai tätä johtavalla ei ole tällaista asemaa, minkä vuoksi 7 §:ssä on voimassa olevassa laissa säädetty vastuun ulottamisesta myös velallisen puolesta toimivaan. Ehdotetussa 5 luvun 8 §:ssä säädetään oikeushenkilön puolesta toimineen rangaistusvastuusta. Ehdotettu 5 luvun 8 § on yleissäännös, jonka perusteella vastuun ulottuminen määräytyisi. Näin ollen 7 § ehdotetaan kumottavaksi.

45 luku. Sotilasrikoksista

14 §. Niskoittelu

Niskoittelusta tuomitaan sotilas, joka kiellettyä täyttämästä esimiehen taikka vartio-, päivystys-, järjestyspartio- tai poliisitehtävää suorittavan sotilaa hänelle palveluksessa antamaa käskyä taikka tahallaan jättää sen täyttämättä tai viivyttää sen täyttämistä. Pykälään lisättäisiin uusi 2 momentti. Sen mukaan käskyn täyttämättä jättämisestä ei saa tuomita rangaistusta, jos käskyn täyttäminen olisi johtanut selvästi virka- tai palvelusvelvollisuuden vastaiseen taikka muuten selvästi lainvastaiseen tekoon. Säännös täydentäisi jäljempänä selostettavaa esimiehen käskyä koskevaa sääntelyä (26 b §), jonka perusteisiin tässä viitataan. Säännös vastaisi nykyistä 3 luvun 10 a §:n 2 momenttia.

Täydentäviä säännöksiä

Lukuun lisättäisiin uusien 26 a §:n (voimakeinojen käyttö) ja 26 b §:n (esimiehen käsky) edelle uusi väliotsikko.

26 a §. Voimakeinojen käyttö

Voimassa olevassa 3 luvun 8 a §:ssä säädetään sotilaan oikeudesta voimakeinojen käyttöön. Pykälän 1 momentin mukaan vartio-, päivystys- tai poliisitehtävää suorittavalla sotilaalla, joka kohtaa vastarintaa, on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita joukon tai vartioitavan kohteen turvallisuuteen taikka muuten virka- tai palvelustehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden voidaan pitää puolustettavina. Edellä mainituin edellytyksin vartiomiehellä on oikeus voima-

keinojen käyttöön myös, milloin joku hänen pysähtymiskäskystään huolimatta lähestyy vartioitavaa aluetta, jonne tuleminen on kielletty. Pykälän 2 momentin mukaan milloin käskynalainen taistelussa, merihädässä tai vastaavassa joukolle tai sen toiminnalle erityisen vaarallisessa tilanteessa esimiehen kiellosta huolimatta pakenee, väkivaltaisesti vastustaa esimiestä tai ei noudata esimiehen vaaran torjumiseksi antamaa käskyä, vaikka käsky on toistettu, esimiehellä on oikeus käyttää kuuliaisuuden ja järjestyksen palauttamiseksi käskynalaista vastaan sellaisia voimakeinoja, joita käskynalaisen teon vaarallisuuteen nähden sekä tilanne muutenkin huomioon ottaen voidaan pitää teon estämiseksi tai käskyn täyttämiseksi puolustettavina. Pykälän 3 momentin mukaan sotavangin paetessa on sillä, jonka tehtävänä on estää pakeneminen, oikeus käyttää 8 §:n 2 momentissa säädettyjä voimakeinoja. Kyseisessä momentissa säädetään yleisesti vangin karassa käytettävissä olevista voimakeinoista.

Pykälään ehdotetaan uudistuksen yleisten periaatteiden mukaisesti liitettäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot ja viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskevaan rikoslain säännökseen. Samalla pykälä siirrettäisiin 3 luvusta sotilasrikoksia koskevaan 45 lukuun. Säännöksellä on yhteys muun muassa kuuliaisuusrikoksia ja sota-vaankeudesta pakenemista koskeviin 45 luvun rangaistussäännöksiin, joten luku sopii ainakin toistaiseksi säännöksen uudeksi sijaintipaikaksi.

Ehdotettu muutos ei vaikuta siihen, mitä on poliisin tehtävien suorittamisesta puolustusvoimissa annetussa laissa (1251/1995) säädetty toimivaltuuksista.

1 momentti. Voimassa olevaan lakiin verrattuna sotilaan oikeutta voimakeinojen käyttöön täsmennettäisiin lisäämällä vaatimus, että voimakeinojen on oltava vastarinnan murtamiseksi tarpeellisia. Entisellään säilyisi vaatimus voimakeinojen puolustettavuudesta. Keinojen tulee olla joukon tai vartioitavan kohteen turvallisuuteen taikka muuten virkai- tai palvelustehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden puolustettavia. Edellä mainituin edellytyksin vartiomiehellä on oikeus voimakeinojen käyttöön myös, milloin joku hänen pysähtymiskäskystään huolimatta

lähestyy vartioitavaa aluetta, jonne tuleminen on kielletty.

Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Puolustettavuusvaatimus samaistetaan ennen kaikkea suhteellisuusperiaatteeseen ja intressivertailuun. Koska puolustettavuus sinänsä on kriteerinä tavallaan vailla sisältöä (ja tarkoittaa vaikkapa samaa kuin hyvin perusteltavissa oleva), olisi yhtä lailla ollut mahdollista sijoittaa tarpeellisuusvaatimukseen sisällytetyt ulottuvuudet puolustettavuuden alle. Näin ei kuitenkaan Suomessa ole esimerkiksi jäljempänä käsiteltävien poliisin voimakeinojen käyttöoikeuden osalta menetelty, vaan siinä tarpeellisuus viittaa osin välttämättömyyteen ja puolustettavuus taas suhteellisuuteen. Toisaalta muissa voimankäyttötilanteissa ei tarpeellisuusvaatimusta ole mainittu laissa erikseen, vaan sen on ajateltu sisältyvän jo puolustettavuusarviointiin. Tulkintaongelmien välttämiseksi voimakeinojen käyttöoikeutta koskeviin säännöksiin ehdotetaan tehtäväksi muutokset, joilla nuo kaksi arviointiperustetta erotetaan toisistaan nykyistä selkeämmin. Samalla tehtäisiin pieniä kielellisiä tarkistuksia.

2 momentti. Taistelussa, merihädässä tai vastaavassa joukolle tai sen toiminnalle erityisen vaarallisessa tilanteessa esimies saa käyttää käskynalaista vastaan vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan lisättäväksi 1 momentin tavoin vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee olla tarpeellisia kuuliaisuuden ja järjestyksen palauttamiseksi. Lisäksi voimakeinojen tulee olla teon estämiseksi tai käskyn täyttämiseksi puolustettavia ottaen huomioon teon vaarallisuus sekä tilanne muutenkin. Tältä osin sääntely vastaisi nykyistä.

3 momentti. Momentissa säädetään sotavangin pakenemisen estämiseen velvollisen henkilön oikeudesta käyttää voimakeinoja. Pykälään ehdotetaan tehtäväksi tekninen muutos. Voimassa olevan 3 luvun 8 §:n 2 momentti ehdotetaan siirrettäväksi rangaistusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin.

Näin ollen myös säännökseen sisältyvää viitastausta on korjattava vastaamaan esitettyä muutosta. Säännöksen mukaan sotavangin paetessa olisi sillä, jonka tehtävänä on estää pakeneminen, oikeus käyttää rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 11 b §:ssä säädettyjä voimakeinoja.

Ehdotetussa rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 11 b §:ssä mainittaisiin voimakeinojen käyttöön oikeutettuina henkilöinä vartija tai muu henkilö, jonka tehtävänä on estää vangin karkaaminen tai joka on ohjaamassa vankia järjestykseen.

4 momentti. Tässä esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen otetaan viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksissa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi 4 momenttiin, jossa viitattaisiin 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

26 b §. Esimiehen käsky

1. Nykytila

1.1. Yleistä

Käytännön oikeuselämässä saattaa syntyä tilanteita, joissa alainen saa esimieheltään käskyn tai määräyksen, jonka toimeenpano toteuttaisi rikoksen tunnusmerkistön. Erityisen pulmalliseksi tilanne muodostuu, jos käskyn täyttämättä jättäminen johtaisi oikeudellisiin sanktioihin esimerkiksi virkavastuun tai rikosoikeudellisen vastuun muodossa. Tällöinhän käskyn saanut olisi asetettu tilanteeseen, jossa oikeusjärjestys edellyttää häntä mahdotonta. Tekisi käskyn saanut niin tai näin, hän olisi vaarassa joutua oikeudellisten seuraamusten kohteeksi. Tuon kohtuuttomuuden välttämiseksi lainsäätäjän olisi ensi sijassa huolehdittava siitä, ettei oikeusjärjestys tunnusta sitovaksi käskyä, joka edellyttää rikokseen syllistymistä. Toisin sanoen rikoksen sisältävän käskyn täyttämättä jättämisestä ei tulisi voida asettaa virkavastuuseen. Tämä on yleisesti noudatettava pääsääntö. Joissakin tapauksissa kuuliaisuusvelvollisuuden ja käskynalaisuussuhteen ylläpitäminen on kuitenkin koettu niin tärkeäksi, että käskyn noudattamista vaaditaan silloin-

kin, kun käskyn seuraaminen on vaarassa johtaa lakien rikkomiseen. Kohtuuttomuuksi- en välttämiseksi on tällöin vastavuo- roisesti luotu järjestely, jolla käskyä seurannut va- pautetaan muutoin uhkaavasta rikos- ja vir- kavastuusta. Näin on menetelty eritoten sotila- soikeudenhoidossa. Vanhan merimieslain (341/1955) 50 ja 78 §:n perusteella katsottiin, että merimiestä sitovat laivapäällikön käskyt silloinkin, kun niissä vaaditaan sellaista, minkä laki selittää rikokseksi. Tällöin käsillä olisi siis ehdoton kuuliaisuusvelvollisuus, mistä myös seuraisi, että erillisen oikeutta- misperusteen tarve voisi tulla tilanteissa ajankohtaiseksi.

Esimiehen käskyn vaikutus käskynalaisen rikosoikeudelliseen vastuuseen muodostaa varsin mutkikkaan oikeuskuvion. Siinä kie- toutuvat yhteen oikeuttamisen ja anteeksian- tamisen näkökulma, erehdysopit (käskyä seu- ranneen tietoisuuden merkitys ja mahdollisen tietämättömyyden moitittavuus) ja kysymys normaaleista motiivintamahdollisuuksista (mahdollisuus vaatia toisenlaista käyttäyty- mistä).

1.2. Sotilaskäskyn vaikutus vastuuseen

Sotilasesimiehen käskyn vaikutuksesta ri- kosoikeudelliseen vastuuseen on säädetty voimassa olevassa 3 luvun 10 a §:ssä. Sen mukaan teosta, jonka sotilas on tehnyt esi- miehensä käskystä, tuomitaan käskynalainen rangaistukseen vain, jos hän on selvästi käsit- tänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi la- kia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan. Jos kuitenkin teko on tapahtunut sel- laisissa olosuhteissa, ettei käskynalainen ole voinut niiden vuoksi olla käskyä täyttämättä, hänet saadaan jättää rangaistukseen tuomit- sematta.

Pykälän 2 momentin mukaan käskyn täyt- tämättä jättämisestä ei saa tuomita rangais- tusta, jos käskyn täyttäminen olisi johtanut selvästi virka- tai palvelusvelvollisuuden vas- taiseen taikka muuten selvästi lainvastaiseen tekoon.

Säännöksellä korvattiin aikaisempi sotavä- en rikoslain (71/1919) 35 §:n säännös. Pykä- län 1 momentissa säädetään käskyn alaisena tehdystä rikoksesta seuraavasta vastuusta. Pykälän 2 momentissa säädetään käskyn si-

tovuudesta ja sen rikkomisen seurauksista.

Voimassa olevan 1 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan käskyn täyttämällä toteu- tetusta rikoksesta seuraa vastuu vain, jos te- kijä on selvästi käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai pal- velusvelvollisuutta vastaan. Toisen virkkeen mukaan käskyn saanut sotilas, joka on sel- västi käsittänyt rikkovansa lakia, voidaan kuitenkin jättää rangaistukseen tuomitsemat- ta, jos teko on tapahtunut sellaisissa olosuhteissa, ettei käskynalainen ole voinut niiden vuoksi olla käskyä täyttämättä.

Asiassa ratkaisee siis lähtökohtaisesti käs- kynalaisen tietoisuus käskyn lainmukaisuus- desta. Vastuu edellyttää, että tekijä on selvästi käsittänyt toimivansa vastoin lakia. Sotilas, joka on tietämätön käskyn oikeudenvastai- suudesta, vapautuu vastuusta. Samoin vapau- tuu vastuusta sotilas, jolla on ehkä ollut epäilyksensä käskyn lainvastaisuudesta, mutta joka ei ole selvästi käsittänyt rikkovansa la- kia.

Säännös merkitsee kahdensuuntaista lie- vennystä siitä, mihin normaalit vastuusään- nöt muutoin johtaisivat. Yleisen kieltoereh- dystä koskevan säännön perusteella tekijä vapautuisi vastuusta vain, jos erehtyminen teon oikeudenvastaisuudesta olisi ilmeisen anteeksiannettavaa. Nykyisen 3 luvun 10 a §:n sanamuodon mukaan kuitenkin pelkkä tietämättömyys poistaa vastuun ilman, että vaaditaan selvitystä tietämättömyyden syistä. Myös tietoisuuden tasoa koskevia vastuuva- pauden ehtoja on lievennetty erehdysopeissa yleisesti noudatetuista. Käskynalaisen vastuu edellyttää, että tekijä on selvästi käsittänyt menettelynsä oikeudenvastaisuuden. Rikos- oikeudellinen vastuu edellyttää siis kvalifioi- tua tietoisuutta. Kynnys on asetettu varsin korkealle. Aikaisemmin voimassa olleen so- taväen rikoslain 35 §:n mukaan käskynalai- nen voitiin tuomita vastuuseen vain siinä ta- pauksessa, että hän oli poikennut käskystä tai hänen havaittiin ilmeisesti käsittäneen, että hän noudattamalla käskyä tulisi rikkomaa lakia tai palvelusvelvollisuuttaan vastaan. "Ilmeisesti" on liitettävissä tässä ennen kaik- kea näytön arviointiin. Täysin varmaa näyt- töä siitä, että tekijä on ymmärtänyt käskyn lainvastaisuuden, ei vaadittu, kunhan tekijän katsottiin ilmeisesti olleen selvillä asioista.

Voimassa olevassa laissa vaaditaan, että tekijä olisi tämän seikan selvästi käsittänyt. "Ilmeisesti"-sanana korvaaminen sanalla "selvästi" toi mukanaan merkittävän sisällöllisen muutoksen ilman, että asiaa millään tavoin perusteltiin lain esitöissä. Muutos saattaa olla tahaton ja joka tapauksessa perusteeton.

Momentin 2 virkkeessä säädetään menettelynsä oikeudenvastaisuudesta selvillä olevan sotilaan vastuusta. Kyseessä on toimenpiteistälouppumissäännös, jossa tuomitsematta jättäminen motivoitetaan syyllisyyteen liittyvin syin. Rikos annetaan anteeksi tilanteissa, joissa sotaväelle ominaiset käskynalaisuus-suhteet huomioon ottaen on ymmärrettävää, että lakia tietoisestikin rikkovalta tekijältä ei olisi kohtuudella voinut vaatia muunlaista suhtautumista.

Milloin käskyn lainvastaisuudesta nyt esitetyn tavoin tietämätön sotilas vapautetaan vastuusta, kyseessä on oikeuskirjallisuuden mukaan anteeksiantoperuste. Tämä merkitsee sitä, että käskyä täyttävää käskynalaista vastaan saattaa olla oikeus käyttää voimatoimia. Käskynalaisen kannalta tilanne on sikäli hankala, että yhdellä puolen saattaa vastassa olla käskyn täyttämisen vastustaminen oikeutettujen voimatoimien avulla ja toisella puolen käskyn täyttämättä jättämisestä seuraava kurinpitovastuu. Riski joutua kohtaamaan toimissaan oikeutettua puolustusta käyttävä kansalainen kuuluu kuitenkin oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan sotilaan "ammattiriskeihin".

Pykälän 2 momentissa säädetään vuorostaan käskyn täyttämättä jättämisen seurauksista. Käskystä kieltäytymisestä seuraava vastuu sotilaan kuuliaisuusrikoksesta ratkeaa käskyn (objektiivisen) lainvastaisuuden ja sen ilmeisyyden mukaan. Käskyn täyttämättä jättämisestä ei saa tuomita rangaistusta, jos käskyn täyttäminen olisi johtanut selvästi virka- tai palvelusvelvollisuuden vastaiseen taikka muuten selvästi lainvastaiseen tekoon. Jos kyse ei ole käskystä, joka olisi selvästi johtanut lainvastaiseen tekoon, sen täyttämättä jättämisestä voi seurata vastuu sotilaan kuuliaisuusrikoksen muodossa. Rikoslain 45 luvun 14 §:n mukaan niskoittelusta tuomitaan se, joka kieltäytyy täyttämästä esimiehen antamaa käskyä. Nykyistä 3 luvun 10 a §:n 2 momenttia voi siten lukea erään-

laisena rajoitussäännöksenä, jossa asetetaan käskyn lainvastaisuuden ilmeisyyttä koskevia lisäehtoja kuuliaisuusrikosten soveltamiselle. Käskyn saanut alainen on velvollinen seuraamaan sellaistaakin käskyä, joka ei ole selvästi lainvastainen, mutta jonka lainmukaisuudesta alaisella on omat epäilynsä. Tulkinnanvaraisetkin käskyt ovat siis sitovia, eikä sotilailla ole niiden suhteen kysely- eikä tarkistamisoikeutta eikä vastaavaa velvollisuutta.

1.3. Muun virkakäskyn vaikutus vastuuseen

Käskyn perustuva vastuuvapaus virkamiesoikeudessa. Virkamiesoikeudessa sääntönä on, että virkamies on velvollinen seuraamaan vain sitovia käskyjä ja määräyksiä. Käskyn tulee olla ensinnäkin muodollisesti oikea. Muodollisessa suhteessa sitovan käskyn edellytyksenä on oikeuskirjallisuuden mukaan, että (1) käskyn antaminen kuuluu sen antajan toimivaltaan, (2) toimenpide, johon ryhdytään, kuuluu toimenpiteeseen ryhtyvän virkamiehen omaan toimivaltaan ja (3) käskyä annettaessa on noudatettu lainmukaisia muotoja. Toiseksi edellytetään, ettei käsky ole sisällöltään ilmeisen lainvastainen. Käsky, joka velvoittaa tekemään rikoksen, olisi sisällöltään selkeästi ilmeisen lainvastainen. Kuuliaisuusvelvollisuus ei ulotu rikosten tekemiseen. Virkamiehellä on aina oikeus kieltäytyä tällaisesta käskystä ja hänen myös odotetaan siitä kieltäytyvän. Käsky ei siten voi toimia myöskään oikeuttamisperusteena.

Lainmukaisten ja lainvastaisten käskyjen väliin jää tulkinnanvaraisten käskyjen joukko. Koska kieltäytymisoikeus koskee vain ilmeisen lainvastaisia käskyjä, seuraisi tästä, että lainvastaisetkin käskyt saattavat olla sitovia, kunhan tuo lainvastaisuus ei ole ilmeistä. Niistä kieltäytyminen voisi siis johtaa virkavastuuseen, toisaalta niiden seuraaminen loisi riskin syyllistymisestä rikokseen. Mahdollinen konflikti on pyritty välttämään virkamiesoikeudessa siten, että tulkinnanvaraisen käskyn saanut voi vapautua käskyn seuraamisesta aiheutuvasta vastuusta tarkistuttamalla käskyn esimiehellään. Virkamiehellä on oikeus ilmoittaa epäilynsä määräyksen lainvastaisuudesta sen antajalle tai tämän

esimiehelle. Tällaisen menettelyn on myös katsottu voivan vapauttaa virkamiehen mahdollisesta virkavastuusta, jos virkakäsky sittemmin todetaan lainvastaiseksi, olkoonkin, ettei virkavastuun alaa muodollisesti ole voimassa olevassa oikeudessa tällä tavoin rajattu. Rikosoikeudellisen vastuun edellytysten pitämiseksi ainakin yhtä korkeina on hyvät syyt. Toisin sanoen jos käskyn täyttämistä seuraavan virkavastuun toteuttamiselle ei ole perusteita, ei käskyä seurannutta tulisi myöskään asettaa rikosvastuuseen käskystä tehdyn rikoksen perusteella.

Vastuusääntöinä yleisen virkamiesoikeuden puolella siis pätevät: (1) Jos käsky on ollut ilmeisen lainvastainen, alainen ei ole velvollinen sitä seuraamaan. Jos hän kuitenkin on näin tehnyt, hän vastaa seurauksista eikä voi vedota saamaansa käskyyn. (2) Jos käsky on ollut tulkinnanvarainen, mutta alainen ei ole tarkistanut sen sisältöä, hän niin ikään vastaa itse seurauksista. (3) Jos käsky on tulkinnanvarainen ja tekijällä on asiassa epäilynsä, hän voi varmistaa asemansa tarkistuttamalla käskyn esimiehellään. Jos esimies vahvistaa käskyn, ei virkamies joudu vastuuseen käskyn täyttämistä. Käskyn vahvistaminen toimii siten vastuuvapausperusteena. Perusteen asema on rikosopillisesti epäselvä. Vastuuvapaus ei ilmeisestikään voi perustua tietämättömyyteen, sillä käskyä vastaan reklamoinneella tekijällä on ainakin ollut asiasta omat epäilynsä. Ainoa tapa perustaa vastuuvapaus olisi erillisen säännöksen puuttuessa vetoaminen yleiseen intressipunnintaan, pakotilaan tai normatiivisen syyllisyyden puuttumiseen. Kahdessa ensin mainitussa tapauksessa katsottaisiin, että käskyn seuraamista pidetään oikeusjärjestyksen tavoitteiden kannalta tärkeämpänä kuin käskyn sisältämän rikoksen välttämistä. Viimeksi mainitussa tapauksessa vastuuvapaus perustuu motivointivaikeuksiin. Nykyisen 3 luvun 10 a §:n analoginen soveltaminen ei tilanteessa auta, koska kyseistä tarkistusvelvollisuutta ei tunneta sotilasoikeudenhoidossa.

Tietämättömyyteen perustuva vastuuvapaus. Jos käskynalainen on toiminut hyvässä uskossa, vastuuvapausperusteet tulevat arviotaviksi erikseen. Sotilasesimiehen antamaa käskyä seuranneeseen vastuuvapauteen riittää, että käskynalainen oli tietämätön käskyn

sisältämästä rikoksesta, eikä selitystä tietämättömyyden syistä vaadittu. Virkamiehen yleisen kuuliaisuusvelvollisuuden yhteydessä on sen sijaan vanhaan katsottu, että vain, jos käskyn saaja puolustettavasta erehdyksestä pitää sisällykseltään oikeudenvastaista käskyä lainmukaisena tai ainakin itseään sitovana, hän voi puolustautua saamallaan käskyllä. Pelkkä tietämättömyys ei siten riittäisi, vaan erehdyksen tulisi olla puolustettava ja siis ymmärrettävä. Tällöin tosin juuri sitä seikkaa, että esimies on antanut käskyn, voidaan usein pitää seikkana, joka tekee erehdyksen anteeksiannettavaksi.

2. Oikeusvertailua

Ruotsi. Ruotsi on pohjoismaista ainoa, jonka lainsäädäntöön sisältyy yleissäännös (rikoslain 24 luvun 8 §) käskyn merkityksestä. Vastuuvapaus konstruoidaan sitovan käskyn määrittelyn kautta: sitovaa käskyä seurannut vapautuu vastuusta. Se, oliko käsky sellainen, että sitä olisi tullut noudattaa (sitova), ratkeaa intressivertailun kautta. Teko jää rankaisematta, jos on tärkeämpää pitää yllä käskynantajan auktoriteettia ja korostaa kuuliaisuussuhteen ehdottomuutta kuin pidättäytyä tekemästä käskyn täyttävää rikosta. Sitovuuden määrittelyssä vaikuttavina kriteereinä ovat lain mukaan kuuliaisuussuhteen laatu, teon laatu ja muut olosuhteet. Säännös rakentuu intressivertailun varaan, eikä sen tulkinnaassa oteta tarkasteluun tekijän subjektiivista puolta. Erehdyksessä ja tietämättömyydestä tehdyt rikokset käsitellään kirjallisuudessa erikseen ja tilanteiden käsittelyn suhteen viitataan yleensä erehdyssäännöksiin.

Säännöksestä huolimatta kirjallisuudessa korostetaan yleisenä lähtökohtana, ettei käsky vapauta vastuusta, vaan edellytetään erityistä tottelemisvelvollisuutta. Mitä voimakkaampi intressi käskyvaltasuhteiden ylläpitämiseksi on, sitä vahvempi on oletama vastuuvapauden puolesta. Erityisen voimakas tämä intressi on sotilaiden osalta, joiden varalta lakiin ei kuitenkaan sisälly erityissäännöksiä. Myös rikoksen laatu on otettava huomioon. Rikkomuksen tyyppiset teot voivat kuulua sotilaan tottelemisvelvollisuuden

piiriin, vakavammat väkivaltaa sisältävät tuskin. Tottelemisvelvollisuus ja 24 luvun 8 § eivät ole sidoksissa toisiinsa. Sekin, jolla on oikeus kieltäytyä käskyn täyttämisestä, voi puolustautua vetoamalla 24 luvun 8 §:ään. Laki ei tee eroa julkisoikeudellisen ja yksityisen sektorin välillä. Yksityisen ja julkisen erolla ei välttämättä aina ole relevanssia, mikäli toiminnat ja tehtävät lähestyvät toisiaan. Esimerkiksi yksityisiin vartiointiliikkeisiin saatetaan joutua soveltamaan paljolti samoja periaatteita kuin poliisiin tai jopa sotilaisiin. Myös epäitsenäisessä asemassa oleva yrityksen työntekijä, joka syyllistyy käskyä seuranneena vähäisiin rikkomuksiin, saattaa vapautua vastuusta. Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa vastuuvapausperuste luokitetaan oikeuttamisperusteeksi.

Jos tekoa ei voida intressivertailun perusteella pitää sallittuna, tekijälle jää mahdollisuus vedota yleiseen erilliseen anteeksiantoperustetta muistuttavaan säännökseen, joka oikeuttaa vapauttamaan vastuusta, milloin tekijä on tehnyt teon uhattuna, painostuksen alaisena tai pelosta. Joissain tilanteissa esimiehen ehdoton auktoriteetti ja alaisen heikko koulutustaso tekevät ymmärrettäväksi, ettei tekijä aseta käskyä kyseenalaiseksi. Näissä tilanteissa vastuuvapauden perustana ovat pikemmin syyllisyyssnäkökohdat. On ymmärrettävää, ettei tekijä nouse vastustamaan esimiehen antamia käskyjä esimerkiksi oman asemansa epävarmuuden vuoksi.

Norja. Lainsäädäntö ei sisällä yleistä säännöstä esimiehen käskystä. Sen sijaan sotaväen rikoslaisissa on sotilaita koskeva erityissäännös (24 §). Sen mukaan käskyn saanut on vastuusta vapaa, ei kuitenkaan, jos hän on havainnut taikka hänen selvästi olisi tullut havaita, että hän käskyn täyttäessään tulisi syyllistymään rangaistavaan tekoon.

Muiden kuin sotilaiden osalta Norjassa viitataan yleisiin erehdysoppeihin. Hyvässä uskossa toimineen vastuuvapaus voi perustua tosiasia- tai oikeuserehdykseen, jolloin jälkimmäisessä tapauksessa ratkaisee se, onko erehdystä pidettävä anteeksiannettavana. Käskyn lainvastaisuudesta tietoisien mahdollisuus vapautua vastuusta voi tulla kysymykseen vain rajoitetusti. Poikkeustapauksissa viitataan myös pakkotilan soveltuvuuteen. Vuoden 1992 rikoslakiehdotus ei sisältänyt

asiaa koskevaa säännöstä, vaan tilanteet ehdotettiin kanavoitaviksi rikoslakiin sisällytettyjen yleisten säännösten kautta (supistava tulkinta ja tuomitsematta jättäminen erityisten olosuhteiden vaikutuksesta).

Tanska. Tilanne on pääpiirteissään sama kuin Norjassa. Sotilaita koskevan Tanskan sotaväen rikoslain 12 §:n mukaan sotilaskäsky vapauttaa vastuusta, ei kuitenkaan, jos tekijä oli selvillä siitä, että hän käskyn täyttäessään tulisi syyllistymään rikokseen taikka tämä oli muutoin välittömästi havaittavissa. Säännösten välillä on lievä sävyero siinä, että Norjassa noudatetaan normatiivissävytteisempää kriteeriä. Molemmissa maissa säännösten soveltamisalue rajoittuu sotilaisiin.

Siviilien osalta pääsääntönä on, että käskynalaisena tehdystä rikoksesta seuraa vastuu sekä yksityisellä että julkisella sektorilla. Vastuuvapauden mahdollisuutta lähestytään taas käskyn sitovuuden ja siitä kieltäytymisestä aiheutuvien seurausvaikutusten kautta. Vastuuvapaus olisi ymmärrettävissä lähinnä tilanteissa, joissa käskynalainen ei voisi olla täyttämättä käskyä ilman, että tällä tavoin saattaa itsensä rangaistusvastuuseen käskyn täyttämättä jättämisestä. Vastuuvapauden mahdollisuutta pohdittaessa olisi tarkasteltava lähemmin kuuliaisuus-suhteen laatua ja sitä konfliktitilannetta, johon tekijä on joutunut. Myös rikoksen törkeydellä on merkityksensä. Tulkinnoissa ollaan siten hakeutumassa samoille linjoille kuin Ruotsissa. Oikeuskirjallisuudessa tunnistetaan myös mahdollisuus vastuuvapauteen subjektiivisin perustein tilanteissa, joissa käskyä seurannut on pitänyt menettelyä laillisenä. Tällöin vastuuvapaus perustuu tahallisuuden poissulkeutumiseen.

Saksa. Rikoslaisia ei ole asiaa koskevia yleisiä säännöksiä. Oikeuskirjallisuuden kannanotot perustuvat ennen kaikkea erityisalojen lainsäädännössä oleviin virkamääräysten ja käskyjen sitovuutta koskeviin säännöksiin. Käskyn merkitys arvioidaan erikseen oikeuttamisperusteena ja anteeksiantoperusteena.

Tarkasteltaessa esimiehen käskyä oikeuttamisperusteena avainasemassa on käskyn sitovuus. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan sitova käsky muodostaa käskynalaiselle hänen tottelevaisuusvelvollisuutensa piirissä pysyteltäessä oikeuttamisperusteen. Säännön ongelmallisuus paljastuu, kun tarkastellaan

sitovuuden kriteereitä. Sitovia ovat oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan sellaiset käskyt, jotka esimies antaa toimivaltansa puitteissa ja jotka eivät ilmeisesti riko oikeusjärjestyksen vaatimuksia vastaan. Käskyä, joka konstituoi rikoksen, ei juuri voida pitää sitovana. Sinänsä selkeän säännön — "sitovat käskyt vapauttavat vastuusta" — käytökelpoisuutta siis rajoittaa ehto, jonka mukaan käsky tehdä rikos ei jo määritelmän mukaan voisi olla sitova.

Sanottu pätee sellaisenaan virkamiehiin. Virkamiehen tulee noudattaa esimiehen antamaa määräystä vain edellyttäen, ettei sen toimeenpano johtaisi rikokseen tai järjestyserikkomukseen taikka loukkaisi ihmisarvoa. Sotilaiden velvollisuus noudattaa käskyä lakkaa kuitenkin vasta siinä vaiheessa, kun käskyn seuraaminen johtaisi rikoksen. Sotilaita sitovat siten sellaisetkin käskyt, joiden seuraaminen saattaisi toteuttaa järjestyserikkomuksen tunnusmerkistön. Virkamiesten puolelta sitoviksi selitetään myös sellaiset käskyt, joiden oikeudenmukaisuudesta (Recht-mässigkeit) virkamiehellä on epäilynsä sikäli, että tällaisissa tapauksissa virkamiehen tulee saattaa käsky esimiehen vahvistettavaksi. Tuon vahvistuksen jälkeen käsky muuttuu sitovaksi. Näin ollen sellaisetkin käskyt, jotka jälkikäteisarvioissa saattaisivat osoittautua oikeudenvastaisiksi, sitovat myös virkamiehtiä.

Niissä harvoissa tilanteissa, joissa vastuuvapaus perustetaan käskyn sitovuuteen, kyseessä on oikeuttamisperuste. Lähemmin tilanne arvioidaan pakkotilana, jossa vastakkain punnittavina intresseinä ovat yhtäältä kuuliaisuussuhteen ylläpitämisen merkitys ja toisaalta rikokseen sisältyvä oikeudenloukkaus. Milloin kuuliaisuussuhteen ylläpitämistä on pidettävä tärkeänä ja käskyn seuraaminen merkitsisi vain vähäistä rikkomusta, tekijä vapautuu vastuusta oikeuttamisperusteen nojalla. Tällaista tekoa vastaan ei myöskään saa käyttää hätävarjelua, joskin oikeuskäytännössä tunnetaan rajallinen mahdollisuus pakkotilatekoon.

Ei-sitovat käskyt voivat vaikuttaa vain anteeksiantoperusteina. Joka tekee rikoksen ei-sitovaa käskyä seuraten, menettelee aina oikeudenvastaisesti. Tekijä voidaan poikkeuksellisesti kuitenkin vapauttaa vastuusta an-

teeksiantoperusteen nojalla lähinnä milloin alainen on pitänyt käskyä sitovana, eikä tuo sitomattomuus ole ollut riittävän helposti havaittavissa. Jos tekijä ei tiennyt käskyn oikeudenvastaisuudesta, ratkaisevat siis tekijän tietoisuuteen kohdistettavat normatiiviset vaatimukset. Virkamiesten osalta riittää, että oikeudenvastaisuus oli tiedettävissä. Jos siis käsillä on ollut seikkoja, joiden on täytynt herättää alaisessa epäily käskyn oikeudenvastaisuudesta, ei tietämättömyys ole anteeksiannettavaa.

Vastuuvapaus perustuu teon syyllisyys- ja vääryyssiällön alenemiseen. Tekijä saattaa uskoa toimivansa virkavelvollisuuden täyttäväksi. Tietämättömyys on itsessään näissä tilanteissa lähtökohtaisesti vähemmän moitittavaa, koska tekijän selonottovelvollisuus on virkasuhteen vuoksi rajoittunut. Alaisten on siis lähtökohtaisesti voitava luottaa siihen, että myös esimiehet virkatoimissaan noudattavat lakia. Myös sanktiotarve on suhteessa normaalitapauksiin vähentynyt, sillä näissä tilanteissa esimies on yleensä saatettavissa vastuuseen.

Sotilailla taas ei ole yleistä tarkistusvelvollisuutta taikka -oikeutta. Aikaisemman lain mukaan (ennen vuotta 1945) vain positiivinen tieto koitui sotilaan vahingoksi. Nykyisessä laissa vaaditaan enemmän. Vastuuseen joutuu myös tilanteessa, jossa teon tai käskyn oikeudenvastaisuus oli ilmeisesti tunnettavissa. Vastuu siis alkaa jo siitä, milloin käskyn täyttämiseen kytkettyvää rikosoikeudenvastaisuutta voi sotilaan tuntemien seikkojen perusteella pitää ilmeisenä, eli jokaiselle ilman enempää pohdintoja tunnettavissa olevana. Sama pätee myös täytäntöönpanoviranomaisiin (poliisiin). Sotilaiden osalta laissa on erillinen lievennys- ja anteeksiantoperuste. Myös muut anteeksiantoperusteet voivat tulla sovellettaviksi.

Yhteen veto. Käsky voi toimia oikeuttamisperusteena (sitova käsky, Saksa). Rikosta voi intressipunninnan perusteella pitää hyväksyttävänä, jos käskynantajan auktoriteetin ja kuuliaisuussuhteen ehdottomuuden ylläpitäminen on tärkeämpää kuin rikoksesta pidättyminen (Ruotsi). Vastuuvapaus voi perustua myös tosiasiatai oikeuserehdykseen (Norja). Vastuuvapaus saatetaan myös asettaa riippuvaksi niistä seurauksista, joihin

käskyn täyttämättä jättäminen johtaisi (Tanska). Kaikissa maissa on vaihtelevin edellytyksin mahdollista myös vapauttaa vastuusta subjektiivisin perustein. Käsky saattaa toimia joko anteeksiantoperusteena (Ruotsi, Saksa) tai perusteena, joka oikeuttaa toimenpiteistä luopumiseen (Suomi, Norja).

Kansainvälinen rikosoikeus. Kysymys sotilas- ja muiden esimiesten käskyjen sitovuudesta on kansainvälisessä rikosoikeudessa keskeinen. Nürnbergin kansainvälisessä sotarikosoikeudenkäynnissä tuominneen tuomioistuimen perussäännössä ja tuomiossa noudatettujen ja myöhemmin niin sanotuiksi Nürnbergin periaatteiksi kirjattujen suuntaviivojen mukaan se seikka, että henkilö toimi hallituksensa tai esimiestensä käskystä, ei vapauta häntä kansainvälisen oikeuden mukaisesta vastuusta, jos hänellä oli moraalisen valinnan tosiasiallinen mahdollisuus (IV periaate).

Nürnbergin tuomioistuimen perussäännössä ei tosin puhuttu moraalisen valinnan mahdollisuudesta, joten Nürnbergin periaatteiden sitä koskeva maininta perustui tuomioistuimen käytäntöön. Kyseisen perussäännön mukaan toimiminen käskystä ei vapauta vastuusta, mutta se voidaan ottaa huomioon rangaistusta lieventävänä, jos tuomioistuin katsoo oikeudenmukaisuuden tätä vaativan. Samalla tavalla on vastuu muotoiltu entisen Jugoslavian alueella tehtyjä rikoksia käsittelevän kansainvälisen tuomioistuimen sekä Ruandassa tehtyjä rikoksia käsittelevän kansainvälisen tuomioistuimen perussäännöissä.

Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä asia on säännelty yksityiskohtaisemmin. Perussäännön 33 artiklan 1 kappaleen mukaan vastuuvapaus voi tulla useammin kysymykseen kuin aikaisempien vastaavien tuomioistuinten perussääntöjen mukaan. Pääsäännön mukaan se, että henkilö on tehnyt tuomioistuimen toimivaltaan kuuluvan rikoksen joko hallituksen taikka sotilas- tai siviiliesimiehen määräyksestä, ei vapauta kyseistä henkilöä rikosoikeudellisesta vastuusta. Vastuuvapaus voi kuitenkin toteutua, jos kolme edellytystä täyttyy. Ensinnäkin tällä henkilöllä oli oikeudellinen velvoite totella kyseisen hallituksen tai esimiehen määräyksiä. Toiseksi henkilö ei tiennyt, että määräys oli oikeudenvastainen. Kolmanneksi määräys ei ollut ilmeisen oikeudenvastainen.

Mahdollisuus vapautua näillä perusteilla rikosoikeudellisesta vastuusta koskee tuomioistuimen toimivaltaan kuuluvista rikoksista vain sotarikoksia. Artiklan 2 kappaleen mukaan määräykset joukkotuhonnan tai ihmisyyttä vastaan kohdistuvien rikosten tekemiseen ovat artiklassa tarkoitettussa mielessä ilmeisen oikeudenvastaisia. Näihin rikoksiin syyllistynyt ei siis koskaan voi vapautua vastuusta vedoten toimineensa käskystä.

3. Nykytilan ongelmia ja sääntelyn tarve

Sääntelyn tarve. Sääntelyn tarpeeseen vaikuttaa ennen kaikkea tapa, jolla virkamiesten ja erityisryhmien velvollisuudet ja vastuusuhteet on materiaalisessa lainsäädännössä järjestetty. Jos virkamiehen tottelemisvelvollisuus ulotetaan koskemaan käskyjä, joiden täyttäminen johtaa rikokseen, on myös luotava järjestely, joka ottaa rikosoikeuden puolelta huomioon sen vaikean tilanteen, johon alainen on asetettu. Yleisten virkamiesoikeudessa noudatettavien sääntöjen mukaan tällaiseen järjestelyyn ei ole tarvetta. Virkakäsky, joka edellyttäisi rikokseen syyllistymistä, ei sido virkamiestä. Hän ei ole sitä velvollinen noudattamaan. Ainakaan esimiehen antaman sitovan käskyn varalta ei ole tarvetta luoda erillistä oikeuttamisperusteeksi konstruoitua vastuuvapausperustetta.

Tästä huolimatta esimiehen antaman käskyn merkitys alaisen rikosoikeudellisen vastuun kannalta on edelleen monessa suhteessa pulmallinen ja kaipaa selvennystä. Vaikka käsky ei voi toimia oikeuttamisperusteena, on käskynalaisen asettaminen rikosvastuuseen tilanteiden tulkinnanvaraisuuden sekä käskynalaiseen kohdistuvien erisuuntaisten odotusten ja paineiden vuoksi usein kohtuutonta. Ratkaisua näihin ongelmiin on kuitenkin etsittävä käskyä koskevan yleissäännöksen sijaan muualta.

Sotilaskäskyä koskeva sääntely. Erillissääntelyn tarve on selvin sotilasoikeudenhoidon puolella. Tällöinkin on edelleen syytä pitää kiinni ajatuksesta, jonka mukaan oikeusjärjestys ei tunnista sitovia rikoksen tekemiseen velvoittavia käskyjä. Tälle kannalle on rakentunut nykyinen 3 luvun 10 a §, ja sama periaate on syytä pysyttää voimassa jatkossakin.

Nykyisen sotilaskäskyä koskevan säännöksen ongelmat liittyvät lähinnä tuossa säännöksessä vahvistettuihin rikosoikeudellisen vastuun subjektiivisiin edellytyksiin. Lain mukaan rikosoikeudellinen vastuu edellyttää, että tekijä on selvästi käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia vastaan. Vastuuvapaus ratkeaa yksin subjektiivisten kriteerien perusteella. Lisäksi rikosoikeudelliseen vastuuseen asettaminen edellyttää kvalifioitua tietoisuutta: tekijän tulee selvästi ymmärtää menettelynsä lainvastaisuus.

Säännös asettaa rikosvastuun syntymisen edellytykset kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen korkeiksi. Kansainvälisen vertailun perusteella vallitseva ja myös kansainvälisessä oikeudessa hyväksytty tapa on säilyttää mahdollisuus alaisen saattamiseen rikosvastuuseen, milloin käskyn lainvastaisuus on ollut siinä määrin ilmeistä, että käskynalaisen olisi pitänyt olla selvillä käskyn virheellisyydestä. Niissäkin maissa, joissa vastuu ratkeaa yksin subjektiivisten seikkojen nojalla, riittää säännönmukaisesti, että tekijä on ollut tietoinen ilman, että tietoisuuden selkeydelle taikka tiedon varmuudelle on asetettu erityisiä lisävaatimuksia. Pohjoismaista Norjan sotaväen rikoslaki asettaa vastuuseen myös sotilaan, jonka olisi tullut ymmärtää käskyn lainvastaisuus. Tanskan vastaava säännös asettaa vastuuseen käskyn lainvastaisuudesta tietämättömän sotilaan silloin, kun käskyn lainvastaisuus oli ilmeisesti havaittavissa. Nykyisellään Suomen rikoslaki vastaa Saksassa vuoteen 1945 voimassa ollut sääntelyä siinä, että tietämättömyys sinänsä vapauttaa vastuusta. Toisen maailmansodan jälkeen Saksassa vastuuta tiukennettiin asettamalla vastuuseen myös sotilas, milloin käskyn oikeudenvastaisuus oli ilmeisesti tunnettavissa.

Suomen rikoslaki sai nykyisen sisältönsä vuoden 1983 sotilasoikeudenhoidouudistuksen yhteydessä. Aikaisemman sotaväen rikoslain 35 §:n säännös asetti vastuuseen sen, joka on "ilmeisesti käsittänyt" syyllistyvänsä lainvastaiseen tekoon. Termiä ei tulkittu siten, että sillä olisi korotettu tiedon tarkkuusvaatimusta. Pikemmin sitä on voinut pitää osittain objektiivisväritteisenä ja näyttöön liittyvänä (vastuuseen riittää vain se, että sotilaan katsotaan ilmeisesti käsittäneen, ei siis käsittäneen selvästi). Vuonna 1983 termi

vaihdettiin sanaan "selvästi", joka muutti merkityksen jokseenkin päinvastaiseksi. Lain esitöiden nojalla ei kuitenkaan ole pääteltävissä, että sanamuodon muutoksella olisi tavoiteltu sisällöllistä muutosta.

Ero muihin järjestelmiin siis on, että kun muualla myös asioista tietämätönkin sotilas voidaan asettaa vastuuseen, kunhan lainvastaisuus on ollut ilmeistä taikka sellaista, että sotilaan on voitu edellyttää olevan siitä selvillä, Suomessa vastuuseen voidaan asettaa vain sotilas, joka on selvästi ymmärtänyt käskyn lainvastaiseksi. Tietämättömyys ei kansainvälisen vertailun perusteella yksin pelasta vastuulta, saattikka, että vastuuseen johtavalle tiedolle olisi oikeusjärjestyksissä asetettu erityinen lisävaatimus. Suomen rikoslain vastuusääntö on ristiriidassa kansainvälisen rikosoikeuden periaatteiden kanssa. Esimerkiksi kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä tulee esille objektiivinen arviointi: alaisen vastuuseen johtavat paitsi ne teot, joiden oikeudenvastaisuuden hän tiesi, myös ne, jotka olivat ilmeisen oikeudenvastaisia. Rikoslaisa lähtökohtana on alaisen subjektiivinen näkemys: hän joutuu vastuuseen vain, jos on selvästi käsittänyt teon lainvastaisuuden.

Käskyn merkityksestä muilla elämänaloilla. Se, missä määrin sotilaskäskyä koskeva säännös tarjoaa apua vastuukysymyksiä muilla aloilla ratkottaessa, on jossain määrin tulkinnanvaraista. Nykyisen 3 luvun 10 a §:n analoginen soveltaminen virkakäskyihin johtaisi perin outoihin lopputuloksiin. Jo rikokseen johtavan käskyn saaminen esimieheltä riittänee useimmissa, ainakin rikosoikeuden ydinalueiden ulkopuolelle jäävissä tilanteissa, sekoittamaan käskyn saaneen käsityksiä oikeista menettelytavoista siten, ettei hänen enää voida sanoa selvästi ymmärtäneen tekonsa lainvastaisuutta. Nykyinen 3 luvun 10 a § ei selvästikään tarjoa hyväksyttävää pohjaa siviilihallinnon piirissä tapahtuvien ongelmien ratkomisessa. Sen tarjoama vastuuvapaus on jopa sotilaskäskyn osalta perusteettoman laaja. Lisäksi on ilmeistä, etteivät sotilasoikeudenhoidossa sovellettavat vastuuperiaatteet tämän kysymyksen osalta voi tulla sovellettaviksi muutoin kuin sotilashallintoon käskyvaltasuhteiden ja suoritettavien tehtävien osalta rinnasteisilla aloilla.

Erona sotilas- ja siviilihallinnon välillä on ensinnäkin, että siviilivirkamiehellä on velvollisuus tarkistuttaa esimiehellään sisällöltään epäselvä käsky, siis sellainen, jonka lainmukaisuudesta hänellä on epäilynsä. Ilman tarkistusta toimiva virkamies vastaa tekonsa seurauksista. Sotilailla ei tällaista tarkistuttamisvelvollisuutta ole, vaan epäselvissä tilanteissa käskynalaisen tehtävä on seurata käskyä, eikä hän joudu vastaamaan tekonsa seurauksista.

Toinen ero koskee tietämättömyyden (erehdyksen) arvostelua. Myös käskyn lainvastaisuudesta tietämättömien vastuu arvioidaan hieman eri sääntöjen nojalla. Tietämättömyyden arvostelun osalta on kirjallisuudessa yleensä viitattu yleisiin erehdysoppeihin, jolloin sovellettaviksi tulevat lähinnä kieltoerehdyistä koskevat säännöt. Kieltoerehdyistä koskevien sääntöjen suora soveltaminen tuskin tulee kysymykseen. Jo erehdyksen kohteen määrittely tuottaa vaikeuksia. Tekijä on saattanut erehtyä käskyn sitovuudesta ja siitä, onko hän velvollinen noudattamaan käskyä. Edelleen erehdys voi koskea käskyn edellyttämän teon oikeudenvastaisuutta. On mahdollista tehdä ero sen suhteen, ymmärtääkö käskyn saanut, että käskyn edellyttämä teko on ylipäätään oikeudenvastainen ja kielletty, vai pitääkö hän muutoin oikeudenvastaiseksi katsottavaa tekoa tässä tapauksessa, siis saadun käskyn perusteella, poikkeuksellisesti sallittuna. Asteikon eräänlaisina ääripäinä olisivat tilanteet, joissa tekijä luulee olevansa velvollinen seuraamaan kaikkia esimiehensä antamia käskyjä, siis erehtyy yleisesti käskyjen sitovuudesta, ja toisena ääripäänä tapaus, jossa tekijä uskoo, että hänen yleensä kielletyksi ymmärtämänsä teko on tässä erityistilanteessa sallittu. Vain ensin mainittua voi pitää puhtaana kieltoerehdyksen tarkoittamana tapauksena.

Näyttää siis siltä, että tämänkin kysymyksen suhteen on tehtävä ero sotilas- ja siviilihallinnon välillä. Sotilaskäskyn osalta pelkkä tietämättömyys vapauttaa vastuusta, mikä ei tulisi kysymykseen, jos tilanteeseen sovellettaisiin yleisiä kieltoerehdyistä koskevia säännöksiä. Niitä sovellettaessa vastuuvapaus edellyttäisi, että tietämättömyys on jollakin tavoin anteeksiannettavaa.

4. Ehdotuksen lähtökohdat

Käsky oikeuttamisperusteena. Vain harva oikeusjärjestys tunnustaa avoimesti mahdollisuuden tulkita sitovaa käskyä oikeuttamisperusteeksi. Saksassa tunnustetaan rajoitetusti mahdollisuus, että virkamies tai sotilas on velvollinen seuraamaan myös sellaista käskyä, joka johtaa lain rikkomiseen. Sekä sotilaita että toimessaan välitöntä pakkoa käyttäviä täytäntöönpanoviranomaisia, kuten poliisimiehiä, sitoo sellainenkin käsky, jota täytätessään virkamies tai sotilas joutuisi syyllistymään järjestyserikkomukseen. Poikkeus perustuu intressipunnintaan siinä, että asioiden tehokasta hoitamista pidetään oikeusjärjestyksen intressien kannalta tärkeämpänä kuin hoitamisen esteenä olevien rikosten välttämistä. Yleinen mahdollisuus velvoittaa käskynalainen tekoon, joka sisältää lain rikkomisen, on kuitenkin rajoitettu koskemaan vain järjestyserikkomuksia. Toisena poikkeuksena on Ruotsi. Ruotsin rikoslain 24 luvun 8 § asettaa intressivertailun suoraan lainsoveltajan tehtäväksi. Jos olosuhteiden perusteella katsotaan, että on tärkeämpää seurata käskyä kuin välttää käskyn täyttämällä toteutuva rikos, on käskyä seurattava, jolloin tekijä vapautuu mahdollisesta rikosvastuusta.

Sille, että järjestelmä on haluton tunnustamaan oikeuttavan sitovan käskyn mahdollisuuden, on hyvät syyt. Olisi oikeusjärjestyksen auktoriteetin kannalta ongelmallista, jos valtio ennakolta ja yleisellä tasolla tunnustaisi, että yhteiskunnassa on muita sellaisia voimakeskittymiä taikka intressitahoja, joiden antamat määräykset ylittävät sitovuudellaan rikoslakiin sisällytetyt kaikkia kansalaisia koskevat kiellot ja käskyt. Lähtökohdasta, jonka mukaan Suomen oikeusjärjestys ei tunnusta sitovien ja rikoksen tekemistä edellyttävien käskyjen joukkoa, on siten syytä pitää jatkossakin kiinni. Suomessa ei pieniä rikkeitä ole erotettu omaksi järjestyserikkomusten luokaksi, joten senkään vuoksi meillä ei ole teknisiä edellytyksiä turvautua Saksassa noudatettuun menettelyyn. Sotilaskäskyä koskeva erityissäännös ei siis jatkossakaan saisi merkitä poikkeusta periaatteesta, jonka mukaan esimies ei voi antaa alaiselleen sitovaa käskyä rikoksen tekemiseen. Sen sijaan vastuun edellytyksiä muuten lievennettäisiin.

Alaiselle ei asetettaisi reklamointivelvollisuutta, toiseksi käskyn saaneen tietämättömyys vapauttaisi vastuusta silloinkin, kun sen tueksi ei ole esittä ymmärrettäviä syitä.

Käskey anteeksiantoperusteena. Oikeudenvastainen käskey ei siis milloinkaan voi oikeuttaa tekoa, mutta määrädellytyksin se voi tehdä teon anteeksiannettavaksi. Tässä sovellettaviksi voivat tulla sekä erehdysopit että yleinen toisintoimimismahdollisuus ja normatiivinen syyllisyysajatus. Erehdysopit sääntelevät vastuuta tilanteessa, jossa käskyn saanut oli ollut tietämätön käskyn oikeudenvastaisuudesta. Toisintoimimismahdollisuus ja normatiivinen syyllisyysajatus tulevat harkittaviksi tilanteissa, joissa alainen oli selvillä käskyn taikka sen edellyttämän teon lainvastaisuudesta, mutta tilanteen pakottavuuden vuoksi hänen kykynsä taikka mahdollisuutensa kieltäytyä käskyä täyttämästä oli alentunut.

Tietämättömyys käskyn lainvastaisuudesta arvioidaan lähtökohtaisesti kieltoerehdyttä koskevien sääntöjen mukaan. Erehdyksen vaikutus määräytyy sen mukaan, onko erehtyminen ollut anteeksiannettavaa. Tässä arvioinnissa tukipisteinä on perustilanteita, joiden käsillä ollessa erehtymistä voidaan ymmärtää. Nuo perusteet ja arvioinnissa noudatettavat periaatteet eivät välttämättä sovellu sellaisenaan arvioitaessa käskynalaisen erehtymisen moitittavuutta. Juuri se, että kyse on toimimisesta käskyvaltasuhteiden alaisena, tuo perustilanteeseen lisäväriä, joka tulee ottaa huomioon arvioitaessa tietämättömyyden moitittavuutta. Hierarkkisen järjestelmän perusajatuksiin kuuluu, että alemman portaan tulee voida luottaa ylemmän portaan arviointikykyyn. Käskyn saaneella on perusteltu odotus siitä, että esimiehet toimivat lainmukaisesti ja että heidän antamansa käskyt myös ovat lain rajoissa. Virkamiehen ensimmäisiin velvollisuuksiin ei kuulu esimiehen käskyjen lainmukaisuuden tarkistaminen. Näissä oloissa virheelliseksi osoittautunut käsitys käskyn lainmukaisuudesta on tavallaan ymmärrettävämpää kuin tilanteessa, jossa tekijä toimii yksin. Tilanne muistuttaa tapausta, jossa tekijä on saanut virheellisen viranomaisneuvon. Erona vain on, että neuvomisen sijasta tekijää on suorastaan käsketty.

Tilanne poikkeaa tavallisesta erehdystilan-

teesta myös siinä, että rikokseen johtavaa käskyä seurattaessa käskyn antaja joutuu myös rikosoikeudelliseen vastuuseen esimerkiksi yllyttäjänä taikka välillisenä tekijänä. Tällä on vaikutusta arvioitaessa yleistä sanktioinnin tarvetta. Käskytilanteessa käskynantajan vastuun toteuttaminen merkitsee, että joka tapauksessa tulee vahvistetuksi se, mikä tapauksessa oli väärin ja virheellistä. Sen sijaan tavallisessa erehdystilanteessa näin ei tapahdu. On siten ilmeistä, että alaisen sanktioinnin tarve on vähäisempi.

Jos käskyn saanut oli selvillä käskyn lainvastaisuudesta, joutuu hän lähtökohtaisesti vastuuseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei häneltä olisi kohtuudella voinut odottaa muunlaista suhtautumista, saattaa hän vapautua vastuusta yleisen normatiivisen syyllisyyssehdon mukaan. Tämä mahdollisuus on lausuttu julki nykyisessä 3 luvun 10 a §:ssä, tosin toimenpiteistäluopumissäännökseksi puettuna. Säännös ehdotetaan säilytettäväksi, kuitenkin siten, että vastuuvapaus määritellään selkeämmin anteeksiantoperusteeksi.

5. Pykälän sisältö

Ehdotetun pykälän 1 momentin mukaan teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehensä käskystä, tuomitaan käskynalainen rangaistukseen vain, jos 1) hän on käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan, tai 2) hänen olisi pitänyt ymmärtää käskyn ja sen edellyttämän teon oikeudenvastaisuus, kun otetaan huomioon käsketyt teon lainvastaisuuden ilmeisyys.

Jos teko on tapahtunut olosuhteissa, joissa käskynalaiselta ei voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa (2 momentti).

Pykälä sijoitettaisiin vain sotilaita koskemaan sotilasrikoksia käsittelevään 45 lukuun. Pykälässä tarkoitettavat lainvastaiset teot, joihin käskynalainen sotilas voi syyllistyä, voivat olla muitakin kuin sotilasrikoksia. Myös säännös käskyn täyttämättä jättämisen jäämisestä määrädellytyksin rankaisematta sijoitettaisiin 45 lukuun, sen niskoittelua koskevan 14 §:n 2 momentiksi.

1 momentti. Käskynalainen tuomitaan ran-

gaistukseen vain, jos hän on käsittänyt, että käskyn seuraaminen johtaisi lain rikkomiseen. Säännös sisältää kaksi linjausta. Sotilas ei voi vedota esimieheltä saamaansa käskyyn, jos hän tiesi syyllistyvänsä rikokseen. Tämä merkitsee samalla, että käsky ei voi toimia oikeuttamisperusteena. Sen sijaan 2 momentissa annetaan mahdollisuus käyttää esimiehen käskyä anteeksiantoperusteena.

1 kohta. Jos tekijä ei ollut selvillä käskyn lainvastaisuudesta, hän vapautuisi 1 momentin 1 kohdan mukaan vastuusta. Toisin kuin nykyisin, enää ei edellytetä, että tekijä olisi selvästi ymmärtänyt käskyn lainvastaisuuden. Vastuuseen riittää, että tekijä oli tietoinen siitä, että hän seuraamalla käskyä tulisi rikkomaan lakia vastaan. Jos tekijä oli asiasta epävarma, eikä kyse ole seuraavassa kohdassa tarkoitettusta tilanteesta, on käskyä pääsääntöisesti seurattava. Käskynalaisilla ei ole oikeutta eikä velvollisuutta tarkistuttaa tulkinallisesti epäselviä sotilaskäskyjä, vaan ne sitovat heitä.

2 kohta. Ehdotuksen mukaan käskyä seurannut olisi määrätilanteissa mahdollista asettaa rikosvastuuseen siitä huolimatta, ettei tilanteessa ole esittää näyttöä siitä, että hän olisi ollut selvillä käskyn lainvastaisuudesta. Jos näet käskyn lainvastaisuus oli siinä määrin ilmeistä, että hänen olisi tullut olla siitä selvillä, hän joutuu yhtä lailla vastuuseen. Mitä vakavammasta rikoksesta on kyse ja mitä etäisempi on yhteyse suoritettavaan sotilastehtävään, sitä ilmeisempänä käskyn lainvastaisuutta voidaan pitää.

Epävarmuustilanteet on erotettava niistä tilanteista, joissa tekijän olisi käskyn lainvastaisuuden ilmeisyys huomioon ottaen tullut olla selvillä käskyn oikeudenvastaisuudesta. Jälkimmäisessä tapauksessa kyse on usein vakavista loukkauksista, kun taas epävarmuus käskyn lainmukaisuudesta koskee usein vähäisempiä rikkeitä. Vastuuheitojen kiristäminen ei siten vaikuta siihen nykyisinkin vaikuttavaan sääntöön, jonka mukaan tulkinnanvaraisissa tilanteissa, kunhan kyse ei ole ilmeisestä lainvastaisuudesta, käskyn saaneen tulee yleensä seurata käskyä, eikä häneltä voi vaatia, että hän tarkistuttaisi ne esimiehellään. Säännöt operoivat tavallaan eri ulottuvuuksilla.

Jos kyseessä on lainvastaiseen tekoon joh-

tava käsky ja tekijä myös oli käsittänyt tai hänen olisi pitänyt käsittää, että hän käskyn täyttämällä syyllistyy rikokseen, hän joutuu normaalisti vastuuseen. Esimies tuomitaan tällöin yllyttäjänä tai tekijäkumppanina. Jos kyseessä on lainvastaiseen tekoon johtava käsky, mutta tekijä ei ole selvillä tästä käskyyn liittyvästä piirteestä eikä hänen olisi-kaan tullut olla siitä selvillä, tekijä vapautuu vastuusta. Esimies tuomitaan tällöin käskyn sisältämästä rikoksesta välillisenä tekijänä.

2 momentti. Vaikka tekijää ei 1 momentin perusteella voitaisi vapauttaa vastuusta, voidaan hänet vapauttaa vastuusta 2 momentin nojalla, jos teko on tapahtunut sellaisissa olosuhteissa, ettei käskynalaiselta olisi kohtuudella voinut vaatia käskyn täyttämättä jättämistä. Seikkoja, jotka tulee ottaa huomioon, ovat muun muassa tilanne, käskyn täyttämättä jättämisestä tekijälle aiheutuvat seuraukset sekä esimiehen ja käskynalaisen asema (ja niiden etäisyys).

Vastuuvapaus perustuu motiiviongelmiiin. Kyseessä on selkeästi normatiivisen syyllisyysajatuksen mukainen anteeksiantoperuste. Näissäkin tapauksissa esimies tuomitaan välillisenä tekijänä käskyn sisältämästä rikoksesta.

Ehdotetun 2 momentin mukainen anteeksiantoperuste rinnastuu ehdotettujen 4 luvun 4 §:n 2 momentin, 5 §:n 2 momentin ja 6 §:n 3 momentin mukaisiin anteeksiantoperusteisiin. Vastaavasti käskynalaisen todettaisiin tässäkin momentissa olevan "rangaistusvastuusta vapaa".

Muut kuin sotilaskäskyt. Muiden viranomaisten ja virkamiesten vastuu arvioitaisiin edelleen alaa koskevien normien perusteella. Käsky ei näissä tilanteissa koskaan muodosta oikeuttamisperustetta kuten ei sotilashallinnossakaan. Virkamies ei lähtökohtaisesti voi vedota käskyyn. Jos käskyn saanut oli tietämätön sen lainvastaisuudesta, tilanne arvioidaan kieltoerehdystä koskevien sääntöjen mukaan. Tällöin kuitenkin käskyvaltasuhde on eräänä perusteena, joka tekee tietämättömyyden ymmärrettävämmäksi. Jos käskyn saaneella oli asiassa epäilynsä, hänen on tarkistettava asia esimieheltään. Jos esimies vahvistaa käskyn, virkamies on velvollinen seuraamaan käskyä, mutta vastaavasti hän vapautuu mahdollisesta rikosvastuusta. Toi-

saalta tällöinkin edellytetään, ettei käskyn lainvastaisuus ole ilmeinen. Se, että esimies vahvistaa ilmeisen lainvastaisen käskyn, ei vapauta alaista vastuusta. Vahvistaminen ei toisin sanoen tee ilmeisen lainvastaista käskyä sitovaksi. Sen sijaan on mahdollista, että alainen tässä tapauksessa vapautetaan vastuusta motivoituihin liittyviin perusteisiin.

Vastuusaännöt ovat siis eräissä suhteissa tiukemmat kuin sotilashallinnon puolella. Sotilashallinnossa alaiselle ei aseteta esimerkiksi tarkistusvelvollisuutta. Käskyjen tarkistuttaminen lamaannuttaisi koneiston, jonka toiminta perustuu pitkälle käskyjen automaattiseen seuraamiseen. Virkamiehillä on sen sijaan yleisesti ottaen aikaa ja mahdollisuus tarkistaa käskyjen lainmukaisuus. Tarkistuttaminen voidaan myös tehdä siviilivirkakoneiston toimintaa ja auktoriteettia olennaisesti häiritsemättä. Juuri virkatoimien lainmukaisuuden tarkistamisen voi pikemmin katsoa edistävän koneiston legitimitettä.

Myös tietämättömyys käskyn tai käsketyntalon lainvastaisuudesta saattaa olla helpommin ymmärrettävissä sotilasolosuhteissa. Tekijä voi myös olla sellaisessa asemassa tai tilanteessa, jossa mahdollisuudet toisenlaiseen toimintaan ovat vähäiset. On kuitenkin syytä korostaa, ettei eri alojen vertaaminen yleisellä tasolla tuota kovinkaan konkreettista ohjetta. Paljon ratkeaa tilanteen sekä kysymyksen olvien rikosten mukaan. Sotilaskäskyn vaikutus voi tulla pohdittavaksi ihmisoikeusrikosten yhteydessä, joissa käskyn taikka käsketyntalon lainvastaisuudesta ei juuri pääse syntymään epäilystä. Käskyyn voidaan vedota myös vaikkapa reservin kertausharjoituksissa, joissa autonkuljettaja tuntee olevansa pakotettu rikkomaan liikennesääntöjä, tai asia voi tulla arvioitavaksi taistelutilanteessa, jossa kaikki osapuolet toimivat vaikean paineen alla.

Siviilihallinnon ja sotilashallinnon välimailla on aloja, joissa käskyvaltasuhteiden ylläpito on korostuneen tärkeää. Näitä ovat muun muassa poliisitoimi, rajavartiolaitos, vankeinhoito, voimalaitokset, merenkulku ja vartiointi. Näillä aloilla käskyn vastuusta vapauttavaa vaikutusta voidaan yksittäistapauksissa laajentaa ohi edellä esitetyn. Lähinnä on ajateltavissa, että milloin käskyn nopea täytäntöönpano ei salli sen sisällön tarkistutta-

mista, vastuu rakentuisi sotilaskäskyä koskevan sääntelyn pohjalta.

1.2. Pakkokeinolaki

1 luku. Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

1 §. Jokamiehen kiinniotto-oikeus

Nykyisen rikoslain 3 luvun 8 §:n 4 momentin mukaan oikeus voimakeinojen käyttämiseen on sillä, joka pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n nojalla on ottanut toisen kiinni, jos tämä tekee hänelle vastarintaa. Säännöksen perusteella jokamiehen kiinniotto-oikeutta käytävällä on siis oikeus sellaisiin voimakeinoihin, joita kiinniottamisen toimittamiseksi taikka karkaamisen estämiseksi voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina.

Poliisilain uudistamisen jälkeen jokamiehen kiinniotto-oikeudesta säädetään yksinomaan pakkokeinolaissa. Sen 1 luvun 1 § antaa yhdessä rikoslain 3 luvun 8 §:n 4 momentin kanssa voimakeinojen käyttöoikeuden niille, jotka toteuttavat niin sanottua jokamiehen kiinniotto-oikeutta pakkokeinolaissa tarkoitettussa tilanteessa. Pykälän 1 momentin mukaan jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksenteikijän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai jos rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingon teko tai lievä petos. Jokainen saa 2 momentin mukaan ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava. Kiinni otettu on 3 momentin mukaan viipymättä luovutettava poliisimiehelle.

Lakiin ehdotetaan liitettäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot ja viittaus voimakeinojen käytön liioittelua ja rangaistusvastuun lievennystä koskeviin rikoslain säännöksiin. Samalla säännökset ehdotetaan siirrettäväksi rikoslain 3 luvusta pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n uusiksi 4 ja 5 momenteiksi.

4 momentti. Kiinniotto-oikeuden toteuttamiseksi tarpeellisista voimakeinoista on myös tässä tapauksessa säädettävä erikseen. Asiasta ehdotetaan otettavaksi pakkokeinolain 1 luvun 1 §:ään uusi 4 momentti, jossa myös täsmennetään, millaisia voimakeinoja

tilanteessa saadaan käyttää. Momentissa säädetäisiin, että jos kiinniotettava tekee vastarintaa, kiinniottajalla on lupa käyttää sellaisia kiinniottamisen toimittamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon rikoksen laatu, kiinniotettavan käyttäytyminen ja tilanne muutenkin.

5 momentti. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan rikoslain puolelta poistetaan voimakeinojen liioittelutapausten varalta lakiin otetut viittaukset. Tämän vuoksi on tarpeen ottaa kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksessa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi uuteen 5 momenttiin, jossa viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

2 a §. Itseapu

1. Nykytila

Rikoslain omankädenoikeutta koskeva säännös kieltää jokaista ryhtymästä oikeutensa puolustamiseksi tai toteuttamiseksi omin valloin toimeen, jota hän ei saa tehdä ilman viranomaisen myötävaikutusta (17 luvun 9 §). Sen, joka katsoo oikeuksiansa loukatun, tulee siis oikeuksiansa palauttamiseksi ensi sijassa turvata viranomaisen apuun.

Kaikissa tilanteissa ei kuitenkaan aina ole tarjolla oikeuksien toteuttamisessa tai puolustamisessa tarpeellisia ja oikea-aikaisia viranomaispalveluja. Lakiin on näiden tapausten varalta otettu joukko poikkeussäännöksiä, joissa yksilölle annetaan oikeus omin voimin puolustaa oikeuksiaan. Tyypillisiä tässä tarkoitettuja tilanteita ovat rikoslain hätävarjeluja pakkotilasäännökset. Niissä annetaan yksityiselle oikeus torjua uhkaamassa olevat oikeudenloukkaukset. Näiden säännösten lisäksi laki antaa eräissä tilanteissa rajoitetun oikeuden myös palauttaa jo häiriintynyt oikeustila ennalleen. Rikoslain voimaantumisen annettuna asetuksen 12 §:n mukaan jokaisella on oikeus ottaa "omansa takaisin irtaimelta tahi tuntemattomalta mieheltä, taikka siltä, jonka varoo karkaavan, taikka rikoksenteikijältä verekseltään". Edellä mainitussa säännöksessä tarkoitettuja tilanteita lähellä

olevasta jokamiehen kiinniotto-oikeudesta säädetään erikseen. Pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n mukaan jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksenteikijän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingonkoko tai lievä petos. Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava.

2. Sääntelyn tarve ja säännösten keskinäinen suhde

Rikoslain voimaantumisen annettuna asetuksen 12 §:ssä säänneltyä itseapua sekä muita jokamiehen oikeuksia koskevia säännöksiä tarvitaan niiden tilanteiden varalta, joissa ehdoton vaatimus viranomaisapuun turvautumisesta olisi vaarassa johtaa oikeudenmenetyksiin. Säännösten väliset suhteet ovat mutkikkaat sekä osin päällekkäiset. Rikoslain voimaantumisen annettuna asetuksen 12 §:llä on yhteys, paitsi pakkokeinolain mukaiseen jokamiehen kiinniotto-oikeuteen ja esineoikeudelliseen saantosuojaan (asetuksen 11 §), ennen kaikkea rikoslain yleiseen hätävarjelu-säännökseen. Suuri osa omistusoikeutta koskevista oikeudenmenetyksistä onkin torjuttavissa suoraan hätävarjelu-säännöksen suomin valtuuksin. Valtuudet ovat voimassa kuitenkin pääsääntöisesti vain niin kauan kuin hyökkäys kestää. Sen jälkeen, kun oikeustila on vakiintunut, ei rikoslain nykyisen 3 luvun 6 §:n mukaan enää ole oikeutta yleiseen hätävarjeluun. Toisaalta hätävarjelua koskevassa saman luvun 7 §:ssä on juuri omaisuuden takaisinottamista koskeva säännös, jonka mukaan jos joku "tekee vastarintaa sille, joka verekseltä tahtoo omansa ottaa takaisin, olkoon hätävarjelu niinkään oikeutettu". Milloin tekijä tapaa rikoksenteikijän verekseltään, siis itse teossa, rikoshetkellä tai heti rikoksen teon jälkeen, hänellä on lupa hätävarjeluun, mikäli hän omaisuuttaan takaisin ottaessaan kohtaa vastarintaa. Verekseltään tekijä on tyypillisesti tavattu silloin, kun hänet on tavattu tekopaikalta tai sen välittömästä läheisyydestä heti teon jälkeen ja silloin on välittömästi ryhdytty takaa-ajoon. Myös tavarain takaisin ottaminen kes-

keytymättä jääneen takaa-ajon jälkeen on katsottava verekseltään takaisin ottamiseksi.

Rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 12 §:n itsenäisin käyttöalue on selkeimmillään tilanteissa, joissa omaisuus on menetetty muutoin kuin rikoksen kautta ja käsillä on vaara, että omaisuus ilman itseaputoimia muutoin lopullisesti menetettäisiin. Tätä tarkoittaen laki antaa oikeuden ottaa omaisuus takaisin eräissä tapauksissa muutoinkin kuin rikoksen jälkeen verekseltään, nimittäin milloin se tavataan "irtaimelta tahi tuntemattomalta mieheltä, taikka siltä, jonka varoo karkaavan". Näissä tapauksissa omaisuuden takaisin hankkimiseen tarvitaan erillinen valtuutus. Ilman pykälässä säädettyä valtuutusta omaisuuttaan takaisin ottava syylistyisi näissä tilanteissa omankädenoikeuteen.

Otettaessa omaisuutta takaisin rikosentekijältä verekseltään pykälän itsenäinen merkitys on sen sijaan jossain määrin epäselvä. Tällöin omaisuuden takaisin hankkimiseen tuntuisi löytyvän valtuudet myös rikoslain hätävarjelusäännöksestä (3 luvun 7 §). Se, kumpaan säännökseen takaisinotto-oikeus perustuu, on tulkinnanvaraista ja riippuu muun muassa siitä, kuinka hätävarjeluoikeuden edellyttämän oikeudenvastaisen hyökkäyksen käsitettä tulkitaan. Luontevan tulkinnan mukaan rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 12 § kuvaa tilanteet, joissa takaisinotto on sallittu. Rikoslain hätävarjelusäännös taas kertoo sen, millaisia keinoja on lupa käyttää takaisinotto-oikeutta käytettäessä, mikäli omaisuuden anastaja tekee vastarintaa. Myös näiden tilanteiden varalta itseapusäännös olisi siis edelleen tarpeen.

3. Oikeusvertailua

Rajoitettu oikeus itseapuun on tunnustettu useimpien maiden lainsäädännössä. Sen sijaan itseapua koskevaa yleistä vastuuvapausperustetta on harvoin liitetty suoraan rikoslain yleiseen osaan.

Pohjoismaat. Rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 12 §:ää vastaava säännös on Ruotsin rikoslain voimaannanosäännöksissä. Mietintöön SOU 1983:50 sisältyi ehdotus uudeksi sääntelyksi. Itseapu, joka koskee omaisuuden takaisinottamista ja joka

tapahtuu muutoin kuin verekseltään, olisi kyseisen ehdotuksen mukaan sallittu ainoastaan, milloin se kohdistetaan sitä vastaan, joka pitää esinettä oikeudettomasti hallussaan ja edellyttäen, että suoritetusta toimenpiteestä ilmoitetaan välittömästi poliisille. Tanskassa ei asiasta ole lainsäädäntöä. Rikoslaisissa on omankädenoikeutta koskeva kielto (294 §), jonka tulkinnan yhteydessä on kiteytynyt joukko tilanteita, joissa itseapu on katsottu sallituksi. Norjassakaan asiasta ei ole säädetty laissa. Rikoslakitoimikunta (NOU 1992:23) ehdotti säännöstä, jonka mukaan muutoin rangaistava teko on katsottava lainmukaiseksi, milloin siihen on ryhdytty tarkoituksessa korjata oikeudettomasti muutettu oikeustila eikä tilanteessa olisi voitu kohtuudella odottaa loukatun turvautuvan viranomaisen apuun. Perustelujen mukaan itseapu voisi tulla kysymykseen myös uhrin hyväksi (tekijänä on muu kuin uhri). Ehdotetussa säännöksessä nojataan kohtuusharkintaan sen suhteen, olisiko perusteltua turvautua viranomaisten apuun. Edelleen ehdotuksen mukaan väkivallan käyttö olisi luvallista vain, kun oikeudenloukkaus on ilmeinen eikä voida kohtuudella otaksua, että hyökkääjä toimii hyvässä uskossa.

Saksa. Asia on säädelty siviilioikeudellisen lainsäädännön puolella (siviililakikirjan 229—230 §). Säännökset antavat oikeuden itseapuun, jollei esivallan apua ole saatavissa ja jos käsillä on vaara vaateen toteutumisen raukeamisesta tai olennaisesta vaikeutumisesta. Itseapuun turvautuva saa ottaa, hävittää tai vahingoittaa velallisen esineen. Hän saa niin ikään kiinniottaa velallisen, mikäli on epäiltävissä tämän pakenevan, ja vastarintaa kohdattaessa käyttää voimakeinoja. Siviililakikirjan 859 §:ssä on lisäksi erityissäännös omistajan itsepuolustus-oikeudesta. Säännös antaa omistajalle oikeuden voimakeinoin pitää yllä omistusoikeuttaan ja myöntää muun muassa luvan ottaa omaisuus voimakeinoin takaisin verekseltään tavatulta rikosentekijältä.

4. Nykytilan ongelmia

Rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 12 § on kielellisesti vanhentunut, joskin monien vanhempien rikoslain sään-

nösten tavoin sanonnaltaan varsin ytimekäs. Itseaputilanteiden sääntelyn epäkohdat liittyvätkin lähinnä säännösten keskinäisiin suhteisiin sekä sääntelyn kattavuuteen.

Pykälässä ei säädetä itseapua toteutettaessa sallituista voimakeinoista. Rikoslain hätävarjelussäännös myöntää kuitenkin oikeuden hätävarjeluun, kun omaisuus otetaan takaisin vastarintaa tekevältä verekseltään tavatulta rikoksentekijältä. Hätävarjelussäännöksessä myönnetään oikeus voimakeinojen käyttöön kuitenkin vain siltä osin kuin omaisuus otettiin takaisin rikoksentekijältä verekseltään. Muita rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 12 §:ssä säänneltyjä tilanteita tämä ei koske. Se, joka ottaa omansa takaisin "irtaimelta tai tuntemattomalta", ei voi tässä toimessa turvautua esimerkiksi henkilöön käyviin voimakeinoihin. Pelkän takaisinotto-oikeuden myöntäminen ilman välineitä tuon oikeuden saavuttamiseksi on omiaan luomaan vaikeasti ratkaistavia konfliktitilanteita.

Myös kysymykset säännöksen kattamien tilanteiden alasta sekä säännöksen sijoituspaikasta ovat jonkin verran avoimia. Oikeusvertailun perusteella kysymyksessä olevien tilanteiden sääntelytapa vaihtelee varsin suuresti. Lakiin otetut itseapusäännökset tuntuivat yleisesti olevan nykyistä rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 12 §:ää jonkin verran laajempia. Niinpä Norjan rikoslakitoimikunnan ehdottamassa säännöksessä on kyse muustakin kuin omaisuuden takaisinotto-oikeudesta. Saksan siviililakikirjan 229 §:n pääasiallisena kohteena tuntuu taas olevan yleisemminkin erilaisten siviilioikeudellisten vaateiden suojaaminen (ravintolanpitäjä ottaa maksamatta livistäneen asiakkaan kiinni) sekä toisaalta jokamiehen kiinniotto-oikeutta lähentelevät tilanteet (onnettomuuden uhri puhkoo päälleajajan autonrenkaat estääkseen paikalta poistumisen).

Myös säännösten sijoituspaikka vaihtelee. Ruotsin nykyinen säännös on Suomen tavoin rikoslain voimaanpanosäännösten joukossa. Uuden asiaa koskevan säännöksen sijoituspaikaksi ehdotettiin kuitenkin omaisuusrikkoksia koskevaa lukua. Saksassa sääntely toteutetaan yleisen siviililain puolella. Norjassa taas asiasta ehdotetaan säännöstä rikoslain yleiseen osaan. Suomessa luonteva sijoituspaikka olisi näihin tilanteisiin läheisesti liit-

tyviä jokamiehen kiinniotto-oikeuksia koskeva pakkokeinolaki.

5. Pykälän sisältö

Ehdotetun itseapua koskevan pykälän 1 momentin mukaan rikoksen kautta menetetyt tai muutoin kadotetut irtaimen omaisuuden takaisin hankkimiseksi on turvaututtava viranomaisen apuun. Toimet tällaisen omaisuuden takaisin ottamiseksi ovat kuitenkin itseapuna sallittuja, jos 1) omaisuus on rikoksen kautta menetetty ja toimiin omaisuuden takaisinottamiseksi on ryhdytty välittömästi rikoksen tapahtuttua, tai 2) menetetty tai kadotettu omaisuus muissa tapauksissa otetaan takaisin siltä, joka pitää sitä oikeudettomasti hallussaan, eikä saatavilla ollut riittävää ja oikea-aikaista viranomaisapua.

Ehdotetun 2 momentin mukaan edellä tarkoitetuissa tilanteissa saa kuitenkin käyttää vain sellaisia omaisuuden takaisin hankkimiseksi tarpeellisia keinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tapahtuneen oikeudenloukkauksen ilmeisyys sekä uhkaavan oikeudenmenetyksen suuruus ja todennäköisyys. Ehdotettu 3 momentti sisältäisi viittauksen omankädenoikeutta koskevaan rikoslain säännökseen.

Säännöksessä erotetaan kysymykset itseapuun oikeuttavista tilanteista (1 momentti) sekä sallittujen voimakeinojen rajoista (2 momentti). Ensin mainittu kysymys on nykyisin säännelty rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 12 §:ssä, kun taas kysymys sallituista keinoista vastarinnan satuessa jää nykyisessä rikoslaissa suureksi osaksi hätävarjelussäännöksen varaan. Tässä esityksessä omaksutun ratkaisun mukaan yleiseen hätävarjelussäännökseen ei oteta erillistä omaisuuden takaisinotto-oikeutta koskevaa laajennusta, vaan asiasta säädetään itseapua koskevassa säännöksessä.

Itseapu on sallittu vain omaisuuden takaisin ottamiseksi. Säännös ei myöskään salli uuden oikeustilan luomista. Kyse on vain entisen oikeustilan palauttamisesta.

Omaisuus on voinut joutua omistajan hallusta ensinnäkin rikoksella, jolloin kyseessä

tyypillisesti on varkaus, ryöstö, luvaton käyttö, petos tai kavallus. Omaisuus voi olla menetetty myös muuten kuin rikoksen kautta. Omistaja on esimerkiksi hukannut esineen tai lainannut sen jollekulle.

Säännös koskee irtaimen omaisuuteen kohdistuvaa omistusoikeutta. Itseapu saattaisi joissakin tapauksissa olla tarpeen myös kiinteän omaisuuden ja hallintaoikeuden osalta esimerkiksi, milloin joku on sijoittanut toisen kiinteistölle rakennuksen tai muuta omaisuutta, jonka poistaminen olisi mahdollista. Sen jälkeen kun olotila on vakiintunut, ei kyse ole enää hätävarjelutilanteesta. Kun tapauksessa ei myöskään ole kysymys omaisuuden takaisin hankkimisesta, ei itseapua koskeva säännös siis sovellu, vaan loukkauksen kohteon on turvattava tapauksessa viranomaisapuun. Näin on kirjallisuudessa tulkittu myös voimassa olevaa rikoslain voimaannapemisesta annetun asetuksen 12 §:ää sekä rikoslain hätävarjelusäännöstä.

Takaisinottamisen kohteena oleva irtain omaisuus voi olla yhtä hyvin tavaraa kuin myös aineetonta omaisuutta, kuten sähköisessä muodossa olevaa tietoa, esimerkiksi asiakasrekisteri. Takaisinotettava tavara taas voi olla sekä erityisesine että lajiesine. Lajiesineen takaisinottamista ei sinänsä estä, että se on sekoittunut muuhun anastajan omaisuuteen. Myöskään sekoittuneiden aineiden vähäinen hinnanero ei estä anastetun määrän takaisin ottamista huomioon ottaen sen, että anastaja on omalla toiminnallaan aiheuttanut sekoittumisen.

Itseapuun oikeutettu on tyypillisesti omaisuuden omistaja. Säännöksen sanamuoto ei kuitenkaan rajaa legitiimiä toimijapiiriä omistajiin. Toisaalta termi itseapu viittaa siihen, että toimitaan jossakin mielessä omassa intressissä. Tällainen intressi toisen omistajan omaisuuden suojaamisessa on esimerkiksi omaisuuden haltijalla, edunvalvojalla ja sillä, jonka vartioitavaksi tai valvottavaksi omaisuus on asetettu. Takaisinotto-oikeuden rajaaminen ahtaasti koskemaan vain omistajaa johtaisi outoon tilanteeseen, jossa omistajan apuna toimivalla henkilöllä ei olisi oikeutta omaisuuden takaisinottamiseen. Ongelmia syntyisi myös suhteessa jokamiehen kiinniotto-oikeuteen. Jälkimmäinen antaisi oikeuden ottaa rikoksenteikijä kiinni, sen si-

jaan tämän hallussa olevaan omaisuuteen ei olisi mahdollista kajota esimerkiksi tilanteissa, joissa kiinniottaminen näyttäisi epäonnistuvan, mutta omaisuus olisi sitä yritettäessä kyllä saatavissa takaisin. Jokamiehen kiinniotto-oikeuden käytön voisi myös sanoa ulottuvan itseapua pidemmälle, ja olisi epäjohdonmukaista antaa pidemmälle ulottuvia valtuuksia laajemmalle joukolle, mutta rajata ahtaammat valtuudet suppeammalle joukolle.

Pykälän 1 momentissa säädettäisiin itseapuun oikeuttavista tilanteista. Sen ensimmäisessä virkkeessä tuodaan julki perusvaatimus, jonka mukaan oikeuksiin pääsemiseksi on ensi sijassa turvattava viranomaisapuun. Varsinaiset itseapuun oikeuttavat tilanteet jaetaan 1 momentissa kahteen ryhmään.

Momentin 1 kohdassa on kysymys tilanteesta, jossa omaisuus on menetetty rikoksen johdosta ja toimiin omaisuuden takaisin ottamiseksi on ryhdytty välittömästi rikoksen tapahduttua. Kyse on siis vanhastaan osuvasti määritellystä omaisuuden takaisin ottamisesta "verekseltään". Itseapuun oikeuttava tilanne on periaatteessa käsillä aina, kun keinoon on ryhdytty välittömästi rikoksen jälkeen. Se, onko kyse sallitusta itseavusta, ratkeaa sen mukaan, millaisia keinoja tilanteessa on käytetty.

2 kohta. Paitsi välittömästi rikoksen tapahduttua, omaisuuden takaisinotto on tarpeen tilanteissa, joissa rikoksesta on ehkä kulunut jo aikaa, mutta omaisuus tavataan esimerkiksi sattuman kautta olosuhteissa, joiden vallitessa on ilmeistä, että esineen päästäminen silmistä johtaisi jälleen sen katoamiseen (uhri löytää esimerkiksi muutama kuukausi sitten rikoksen kautta menettämänsä polkupyörän kaupungilta). Tämänkaltaisten tilanteiden varalta rikoslain voimaannapemisesta annetun asetuksen 12 §:ssä on erityistapauksina mainittu omaisuuden takaisin hankkiminen "irtaimelta tahi tuntemattomalta mieheltä, taikka siltä jonka varoo karkaavan". Ehdotuksen 2 kohta myöntää taas oikeuden itseapuun, milloin omaisuus on kadotettu muissa kuin 1 kohdassa tarkoitetuissa olosuhteissa. Viittaus 1 kohtaan merkitsee ensinnäkin sitä, että 2 kohta oikeuttaa itseapuun myös, milloin omaisuutta ei ole menetetty rikoksen kautta, esimerkiksi esine on vain hukattu. Toiseksi

omaisuus on saatettu menettää rikoksen kautta, mutta tekijää ei ole seurattu verekseltään, jolloin olisi soveltunut 1 kohta.

Sallitun itseavun edellytykset vaihtelevat sen mukaan, kuinka välittömästi rikoksen jälkeen keinoon turvaututaan. Mitä pidempi aika rikoksesta on kulunut, sitä epäselvemmäksi omistussuhteet muuttuvat ja sitä painavampia perusteita tulee voida esittää itseavun puolesta. Momentin 2 kohta asettaa sallitulle itseavulle eräitä lisäehtoja. Vaaditaan ensinnäkin, ettei saatavilla ollut riittävää ja oikea-aikaista viranomaisapua. Tällä ehdolla on erityistä merkitystä juuri muissa kuin "verekseltään-tilanteissa". Vaikka 1 momentin johdannossa todettu yleisvaatimus viranomaisapuun turvautumisesta pätee luonnollisesti myös 1 kohdan tapauksissa, ovat mahdollisuudet viranomaisten avun hankkimiseen verekseltään-tilanteissa ensinnäkin niin vähäiset, ettei tuota ehtoa ole tarpeen korostaa. Tilanteet saattavat vaihdella sen mukaan, kuinka helposti omaisuus on saatavilla omin voimin, ja kuinka varmaa olisi, että saatavilla olevat viranomaiset tässä onnistuisivat välitöntä uhria tehokkaammin. Verekseltään-tilanteissa vaatimusta viranomaisapuun turvautumisesta ei tulisi tulkita aivan samalla tiukkuudella. Itseapu olisi sallittua, vaikka saatavilla olisi viranomaisapua, ehkä riittävääkin ja oikea-aikaista, mutta toisaalta omaisuuden takaisin hankkiminen onnistuisi ilmeisesti nopeammin ja varmimmin omin voimin. Tilanteessa, jossa rikoksen kohteeksi joutunut on juuri saavuttamassa rikoksentehtävän, tuntuisi jossain määrin kohtuuttomalta edellyttää takaa-ajon keskeyttämistä sillä perusteella, että kadunkulmasta kääntyy samaan aikaan poliisiauto.

Toiseksi edellytetään, että omaisuutta pidetään hallussa oikeudettomasti. Tässä yhteydessä termi viittaa ennen kaikkea siihen, että tekijä omalla toiminnallaan loukkaa jonkin toisen oikeuksia eli omistus- tai hallintaoikeutta. Anastettu omaisuus on oikeudettomasti tekijän hallussa. Sama koskee alun alkaen lainaksi saatua, mutta omistajan vaatimuksista huolimatta palauttamatta jätettyä omaisuutta. Ero "laittomaan" on siinä, että henkilöllä voi olla laittomasti omaisuutta (esimerkiksi huumausaineita tai alkoholia) ilman, että niiden hallinta merkitsee sellaista toisen

oikeuksien loukkaamista, jota termillä "oikeudettomasti" tavoitellaan.

Oikeudettomasti hallussa pitämisen yhtenä kriteerinä on juuri se, joutuuko kolmas luopumaan omaisuudesta lunastuksesta. Jos omaisuus on menetetty näpistämisen, varkauden, ryöstön tai kiristämisen kautta, joutuu omaisuuden vilpittömässä mielessä haltuunsa saanut kolmas luopumaan siitä lunastuksesta (rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 11 §). Jos omaisuus on muutoin kuin rikoksen kautta menetetty, sen vilpittömässä mielessä haltuunsa saanut kolmas joutuu luopumaan siitä vain lunastusta vastaan. Tällaista hallussapitoa ei myöskään voi pitää lainkohdassa tarkoitettuna oikeudettomana hallussapitona.

Pykälän 2 momentissa säädellään keinoista, joihin itseapua toteutettaessa on lupa turvautua. Nykyinen rikoslain 3 luvun 7 § oikeuttaa omaisuuden takaisinottamistilanteissa käyttämään hätävarjelua, mikäli omaisuuden laittomasti hankkinut ryhtyy vastustamaan takaisinottoa. Säännöksen mukaan olisi siis oikeus käyttää kaikkia keinoja, jotka olisivat välttämättömiä vastarinnan murtamiseksi ja itseavun toteuttamiseksi.

Esityksen valmistelussa on lähdetty siitä, että sallittujen voimakeinojen määrä on myös itseapua harjoitettaessa suhteutettava puolustettavaan intressiin. Suhteellisuusperiaatteen on tässä samat perusteet kuin yleisessä hätävarjeluoikeudessa. On siis vaadittava ensin, että toimet ovat tarpeen omaisuuden takaisin hankkimiseksi eli ne ovat omiaan johtamaan tavoiteltuun lopputulokseen. Arvioinnissa on edelleen otettava huomioon tilanteessa uhria uhkaavan oikeudenloukkauksen suuruus ja sen todennäköisyys. Toisin sanoen asiaan vaikuttaa se, kuinka arvokkaasta edusta on kyse, ja se, kuinka todennäköiseltä näyttää, että tuo oikeus menetetään, jos voimatoimia ei käytetä.

Puolustettavuusarvioinnissa on kolmanneksi kiinnitettävä huomio tapahtuneen oikeudenloukkauksen ilmeisyyteen. Mitä tulkinnanvaraisempi tilanne on, sitä painavimmat perusteet on jättää asia viranomaisten selvitettäväksi. Tähän liittyen puolustettavuusarviointiin vaikuttaa se, otaksuuko omaisuutta hallussaan pitävä olevansa oikeutettu pitämään esineen itsellään. Loukkaukseen syy-

listyneen tietoisuudella on sikäli merkitystä, että jos itseapuun turvautuvalla on lupa käyttää väkivaltaa myös hyvässä uskossa toimintaa vastaan, seuraa riski siitä, että molemmat pitävät hyvässä uskossa kiinni oikeuksistaan väkivalloin. Itseapu sallitaan myös hyvässä uskossa toiminutta vastaan, mutta tällöin tuo olosuhde tulee arvioitavaksi oikeudenloukkauksen ilmeisyyskriteerin kautta: mitä ilmeisempi oikeudenloukkaus, sitä vaikeampi on perustella uskottavasti väitettä siitä, että omaisuutta oikeudettomasti hallussaan pitävä on hyvässä uskossa.

Voimatoimet, joista tässä on puhe, voivat kohdistua sekä henkilöön että omaisuuteen. Uhri voi joutua loukkaamaan yhtä lailla toisen ruumiillista koskemattomuutta kuin omaisuuden suojaksi annettuja säännöksiä, esimerkiksi murtamalla lukon tai suojuksen.

Ehdotettu sääntely merkitsee sitä, että hätävarjelu-oikeuden aikaraja supistuu omaisuuden osalta varsinaiseen hyökkäykseen, jossa omaisuutta ollaan riistämässä tai jossa sitä edelleen käytetään. Itse teossa tavatulta rikoksentehtäjältä omaisuus voidaan ottaa takaisin hätävarjelu-oikeuden nojalla. Sen sijaan takaa-ajotilanteissa ja vastaavissa vastarinnan murtamistapauksissa ei vastuuvapaus enää perustuisi hätävarjelu-oikeuteen vaan sallittuun itseapuun sen mukaan, kuin edellä on esitetty. Itseaputilanne voi kuitenkin muuttua hätävarjelutilanteeksi. Jos omaisuutta takaisin ottaa joutuu tilanteessa uuden, esimerkiksi henkeen ja terveyteen kohdistuvan oikeudettoman hyökkäyksen kohteeksi, on hänellä luonnollisesti lupa torjua tuo hyökkäys yleisen hätävarjelu-oikeuden nojalla.

3 momentti. Pykälän 3 momentiksi on selvyden vuoksi otettu säännös siitä, että omankädenoikeus on lähtökohtaisesti rangaistavaa. Useissa tapauksissa itseavun rajojen ylittäminen taikka itseapuun turvautuminen tilanteissa, jotka eivät täytä 1 momentin edellytyksiä, rangaistaisiin juuri omankädenoikeutta koskevan säännöksen nojalla. Toisaalta myös muutkin tunnusmerkistöt saattavat soveltua. Tyypillisesti kyse voisi olla esimerkiksi luvattomasta käytöstä, hallinnan loukkauksesta, tuottamuksellisesta vapaudenriistosta tai pahoinpitelystä.

1.3. Poliisilaki

27 §. *Voimakeinojen käyttö.* Poliisilain 27 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Pykälän 2 momentissa säädetään puolustettavuusarvioinnissa huomioon otettavista tarkemmista kriteereistä. Momentin mukaan voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Pykälän 3 momentin mukaan sillä, joka poliisimiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa poliisimiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen poliisin virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus poliisimiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin poliisimies toimivaltansa nojalla hänet valtuuttaa. Pykälän 4 momentissa viitataan rikoslain hätävarjelua ja pakkotilaa koskeviin säännöksiin.

Vuonna 1995 voimaan tullut pykälä on kirjoitettu tässä esityksessä noudatettujen periaatteiden mukaisesti. Pykälään ei siten ehdoteta sisällöllisiä muutoksia. Lakiin ehdotettava muutos on luonteeltaan tekninen.

4 momentti. Tässä esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan rikoslaista poistetaan voimakeinojen lioittelutapausten varalta lakiin otetut viittaukset muihin lakeihin, kuten poliisilakiin. Tämän vuoksi on tarpeen ottaa kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön lioittelutapauksissa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi 4 momenttiin. Samalla ehdotetaan poistettavaksi momentissa nykyisin oleva viittaus, jonka mukaan hätävarjelusta ja pakkotilasta säädetään rikoslaissa. Ehdotetun momentin mukaan voimakeinojen

käytön lioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

1.4. Laki rajavartioloitoksesta

24 §. *Voimakeinojen käyttö.* Vuonna 1999 rajavartioloitoksesta annetussa laissa rajavartiomiehen oikeus voimakeinojen käyttöön on säädetty vastaavaksi kuin poliisimiehen voimakeinojen käyttöoikeus ja asiaa koskeva 24 § kirjoitettu muutenkin vastaavasti kuin poliisilain 27 §. Rajavartioloitoksesta annetun lain 24 §:n 1 momentin mukaan rajavartiomiehellä on rajavartioloituksen valvontalualueella virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Pykälän 2 momentin mukaan 1 momentissa tarkoitettujen voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon virkatehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Pykälän 3 momentin mukaan sillä, joka rajavartiomiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa rajavartiomiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen rajavartioloituksen tehtävän suorittamisessa, on oikeus rajavartiomiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin rajavartiomies toimivaltansa rajoissa hänet valtuuttaa.

Lain voimakeinojen käyttöä koskeva pykälä on jo uudistettu tässä esityksessä noudatettujen periaatteiden mukaisesti. Pykälään ei siten ehdoteta sisällöllisiä muutoksia. Ehdotettu muutos on luonteeltaan tekninen.

4 momentti. Kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen on tarpeen ottaa viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön lioittelutapauksissa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi 4 momenttiin. Sen mukaan voimakeinojen käytön lioittelusta säädetään rikos-

lain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

51 §. *Sotilasrikossäännösten soveltaminen.* Pykälässä säädetään sotilasrikossäännösten soveltamisesta rajavartioloituksen sotilasviroissa palveleviin henkilöihin. Pykälän nykyisen 1 momentin mukaan rajavartioloituksen sotilasviroissa palvelevat ovat rikoslain 45 luvun sotilaita koskevien säännösten alaisia. Sota-aikana ovat 2 momentin mukaan sotilaita koskevien säännösten alaisia rajavartioloituksessa myös rikoslain 45 luvun 2 §:n 1 momentissa tarkoitettuja tehtäviä vastaavissa tehtävissä palvelevat henkilöt. Sotilaiden voimakeinojen käyttöä koskevat säännökset on ehdotettu otettaviksi rikoslain 45 lukuun. Muutoksen jälkeen olisi epäselvää, sovelletaanko sotilasviroissa palvelevien rajavartiomiesten oikeuteen voimakeinojen käyttämiseen rajavartioloitoksesta annetun lain vai rikoslain 45 luvun säännöksiä. Koska rajavartioloitoksesta annettu laki on hiljattain uudistettu ja siinä yhteydessä harkittu, mitkä ovat rajavartiomiehelle tarpeelliset voimakeinot, tämä laki on syytä asettaa etusijalle. Sen vuoksi on rajavartioloitoksesta annetun lain 51 §:ssä aiheellista selventää, ettei rajavartioloituksen sotilasviroissa palveleviin henkilöihin sovelleta rikoslain 45 luvun 26 a §:ää.

1 momentti. Momenttiin ehdotetaan lisättäväksi maininta, jonka mukaan rajavartioloituksen sotilasviroissa palveleviin ei sovelleta rikoslain 45 luvun 26 a §:n voimakeinojen käyttöä koskevaa säännöstä.

2 momentti. Momenttiin ehdotetaan tehtäväksi pykälän 1 momenttia vastaava muutos. Lisäksi viittaus 45 luvun 2 §:n 1 momenttiin muutettaisiin, sillä se kohdistuu vuoden 2001 alussa voimaan tulleen 45 luvun uudistuksen jälkeen väärään lainkohtaan. Nykyään vastaava sääntely on 45 luvun 28 §:n 2 momentissa.

1.5. Tullilaki

17 §. Tullilain 17 §:ssä oleva voimakeinojen käyttöä koskeva säännös perustuu suoraan viittaukseen poliisilain 27 §:n 1 ja 2 momenttiin. Lisäksi säännöksen mukaan henkilöön, joka avustaa tullimestä tämän pyynnöstä tai suostumuksella virkatehtävän suorittamisessa, on voimassa, mitä poliisilain

46 §:ssä säädetään. Poliisilain 46 §:n mukaan henkilöllä, joka poliisimiehen pyynnöstä avustaa tätä virkatehtävän suorittamisessa, on tällöin oikeus poliisimiehen ohjeiden mukaisesti käyttää sellaisia poliisimiehelle kuuluvia valtuuksia, jotka poliisimies toimivaltansa rajoissa osoittaa. Oikeudesta käyttää voimakeinoja on kuitenkin voimassa, mitä 27 §:n 3 momentissa säädetään. Tässä esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan tullilain 17 §:ään esitetään lisättäväksi viittaus poliisilain 27 §:n 4 momenttiin, joka puolestaan sisältäisi esityksen mukaan viittauksen voimakeinojen käytön liioittelua koskevaan rikoslain säännökseen.

1.6. Laki järjestyksenvalvojista

9 §. *Voimakeinojen käyttö.* Järjestyksenvalvojista vuonna 1999 annetussa laissa oleva 9 § voimakeinojen käytöstä on kirjoitettu tässä esityksessä noudatettujen periaatteiden mukaisesti. Lain 9 §:n 1 momentin mukaan järjestyksenvalvojalla on tehtävänsä suorittaessaan oikeus henkilön pääsyn estämiseksi, paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, kiinni otetun tarkastamiseksi tai pakenemisen estämiseksi, esineen tai aineen poisottamiseksi taikka esteen poistamiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Pykälän 2 momentissa säädetään puolustettavuusarvioinnissa huomioon otettavista tarkemmista kriteereistä. Momentin mukaan voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Pykälän 3 momentin mukaan järjestyksenvalvojan avustaessa poliisia on lisäksi voimassa, mitä poliisilain 27 §:ssä säädetään poliisimiestä tilapäisesti avustavan henkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön.

4 momentti. Järjestyksenvalvojista annettuun lakiin ei ole tarpeen tehdä sisällöllisiä muutoksia. Tässä esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan rikoslaista poistetaan voimakeinojen liioittelutapausten varalta lakiin otetut viittaukset muihin lakeihin, kuten järjestyksenvalvojista annettuun lakiin. Tä-

män vuoksi on tarpeen ottaa kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksissa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi uuteen 4 momenttiin, jossa viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

1.7. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta

2 luku. Yleisiä säännöksiä vankeusrangaistuksesta ja sakon muuntorangaistuksesta

2 a §. Pykälässä säädetään, että rikoslain 3 luvun 11 §:ssä tarkoitettu vapaudenmenetystä vastaava vähennys otetaan rangaistuksen täytäntöönpanossa huomioon sen pituutena kuin tuomioistuimen päätöksessä on määrätty. Pykälään sisältyvä viittaus rikoslain 3 luvun 11 §:ään muutettaisiin koskemaan ehdotettua rikoslain 6 luvun 13 §:ää, jossa säädettäisiin tutkintavankeuden vähentämisestä.

11 b §. Voimassa olevassa rikoslain 3 luvun 8 §:n 2 momentissa säädetään virkatehtäviään suorittavan vanginvartijan oikeuksista voimakeinojen käyttöön. Säännöksen mukaan milloin kiinniotettava, pidätettävä tai vangittava henkilö tekemällä vastarintaa tai pakenemalla koettaa välttää kiinni joutumisen, taikka, jos rangaistusvanki tai muu kiinniotettu, pidätetty tai vangittu henkilö yrittää karata tai tekee vastarintaa vanginvartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa häntä järjestykseen, on silloinkin oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita kiinniottamisen toimittamiseksi, karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, milloin kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin edellä mainittu henkilö. Pykälän 3 momentissa säädetään, että kun jollakulla on 2 momentin mukaan oikeus käyttää voimakeinoja, sama oikeus on myös sillä, joka on apuna virkatehtävän suorittamisessa.

Säännös oikeudesta voimakeinojen käyt-

töön ehdotetaan siirrettäväksi rangaistusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin eräin muutoksin ja täydennyksin.

Nykyisessä rikoslain 3 luvun 8 §:n 2 momentissa oleva maininta kiinniotettavan, pidätettävän tai vangittavan henkilön tekemästä vastarinnasta tai muista toimista kiinniottamisen vastustamiseksi viittaa poliisin toimintaan. Koska tältä osin asiasta säädettäisiin nykyiseen tapaan poliisilaissa, voidaan lausuma jättää pois ehdotetusta pykälästä.

Esityksessä on otettu lähtökohdaksi se, että voimakeinojen käytöstä tulisi säätää kutakin erityisalaa koskevassa laissa. Ehdotettu pykälä koskisi vain vankeja. Sen vuoksi siitä voitaisiin jättää pois myös maininta muista kiinniotetuista, pidätetyistä ja vangituista henkilöistä.

Pykälässä tarkoitetaan vangilla vankeusrangaistusta tai sakon muuntorangaistusta suorittavaa, joita laki 1 luvun 1 §:n mukaan koskee. Tutkintavankeudesta annettuun lakiin (615/1974) lisättäisiin viittaussäännös ehdotettuun pykälään.

Vankeusrangaistuskomitean mietinnön (komiteanmietintö 2001:6) mukaan uuteen vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanoa koskevaan vankeuslakiin ja uuteen tutkintavankeuslakiin sijoitettaisiin voimakeinojen käyttöä koskevat säännökset.

1 momentti. Vartija tai muu momentissa tarkoitettu henkilö saa käyttää vain määrähdot täyttäviä voimakeinoja. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi. Lisäksi voimakeinojen tulee olla olosuhteisiin nähden puolustettavia. Laki on sama, milloin kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin vanki.

Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Puolustettavuusvaatimus samaistetaan ennen kaikkea suhteellisuusperiaatteeseen ja intressivertailuun. Koska puolustettavuus sinänsä on kriiteerinä tavallaan vailla sisältöä, olisi yhtä lailla ollut mahdollista sijoittaa tarpeellisuusvaatimukseen sisällytetyt ulottuvuudet puolustettavuuden alle. Näin ei kuitenkaan meil-

lä ole poliisin voimakeinojen käyttöoikeuden osalta menetelty, vaan siinä tarpeellisuus viittaa osin välttämättömyyteen ja puolustettavuus taas suhteellisuuteen. Toisaalta muissa voimankäyttötilanteissa ei tarpeellisuusvaatimusta ole mainittu laissa erikseen, vaan sen on ajateltu sisältyvän jo puolustettavuusarviointiin. Tulkintaongelmien välttämiseksi voimakeinojen käyttöoikeutta koskeviin säännöksiin esitetään tehtäväksi muutokset, joilla nuo kaksi arviointiperustetta erotetaan toisistaan nykyistä selkeämmin.

2 momentti. Vartijaa avustavan henkilön voimankäyttöoikeus on perustunut rikoslain 3 luvun 8 §:n 3 momenttiin. Säännöksen kumoamisen jälkeen jokamiehen voimankäyttöoikeuden säilyttäminen edellyttää, että asiasta säädettäisiin erikseen. Koska jokamiehen oikeudella on tässä tarkoitetuissa tilanteissa perusteltu tarve, ehdotetaan asiasta omaa säännöstä. Esityksessä omaksutun lähtökohdan mukaan 2 momentissa mainittaisiin 1 momentin tavoin vaatimus voimankäyttötilanteen tarpeellisuudesta sekä puolustettavuudesta.

Täsmennyksenä nykyiseen lakiin edellytetään, että ulkopuolinen avustaa vartijaa tai muuta tässä tarkoitettua henkilöä tämän pyynnöstä tai suostumuksin. Ulkopuolinen, joka vartijan estelystä tai kieltävistä kehotuksista huolimatta osallistuu voimatoimia käyttäen vangin paon pysäyttämiseen, ei vapautuisi vastuusta uuden säännöksen nojalla.

3 momentti. Kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen on tarpeen ottaa viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön lioittelutapauksissa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi 3 momenttiin. Siinä viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

13 §. Pykälän 1 momentissa säädetään, milloin määrääjäksi vankeusrangaistukseen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen. Suoritettua vankeusrangaistusaikaa laskettaessa on otettava huomioon tuomioistuimen rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla tekemä vähennys. Momenttiin sisältyvä viittaus rikoslain 3 luvun 11 §:ään muutettaisiin koskemaan ehdotettua rikoslain 6 luvun 13 §:ää, jossa säädettäisiin tutkintavankeuden vähentämisestä.

5 luku. Täytäntöönpano nuorisovankilassa

9 §. Pykälässä säädetään, milloin vanki voidaan päästää nuorisovankilasta ehdonalaiseen vapauteen. Pykälään sisältyvä viittaus rikoslain 3 luvun 11 §:ään muutettaisiin koskemaan ehdotettua rikoslain 6 luvun 13 §:ää, jossa säädettäisiin tutkintavankeuden vähentämisestä.

1.8. Laki tutkintavankeudesta

15 a §. Ehdotetussa rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 11 b §:ssä säädettäisiin, että jos vanki yrittää karata tai tekee vastarintaa vartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa häntä järjestykseen, on tällä oikeus käyttää sellaisia kiinni ottamisen toimittamiseksi, karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, jos kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin vanki. Sillä, joka vartijan tai muun edellä tarkoitetun henkilön pyynnöstä tai tämän suostumuksella avustaa virkatehtävän suorittamisessa, olisi oikeus sellaisen kiinni ottamisen toimittamiseksi, karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisten voimakeinojen käyttöön, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Lisäksi pykälässä olisi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

Rangaistusten täytäntöönpanosta annettu laki koskee vankeusrangaistusta tai sakon muuntorangaistusta suorittavia vankeja, mutta ei tutkintavankeja. Sen vuoksi tutkintavankeudesta annettuun lakiin lisättäisiin uusi 15 a §, jossa viitattaisiin rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 11 b §:ään. Sitä sovellettaisiin kokonaisuudessaan, jos tutkintavanki yrittää karata tai tekee vastarintaa vartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa häntä järjestykseen. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 11 b §:ää sovellettaisiin myös, jos siinä tarkoitettuja ti-

lanteita vastaavissa tilanteissa vastarintaa tekee muu kuin tutkintavanki.

1.9. Ilmailulaki

37 §. *Järjestys ja pakkokeinot.* Pykälässä säädetään, että jos ilma-alus on vaarassa tai jos matkustajien tai miehistön turvallisuus muutoin vaatii, päälliköllä on oikeus käyttää kaikkia asianmukaisia keinoja, kuten kiinniottoa, henkilön tai tavarankarkastusta tai muita vastaavia toimia, jotka ovat välttämättömiä järjestyksen palauttamiseksi tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi. Jokainen miehistön jäsen on velvollinen ilman eri käskyä antamaan päällikölle tarvittavaa apua ja päällikön kehotuksesta on myös matkustajalla oikeus antaa sellaista apua. Pykälän 2 momentin mukaan miehistön jäsenenä ja matkustajalla on oikeus ryhtyä puolustettavissa oleviin estäviin toimenpiteisiin ilman päällikön kehotusta, kun on perusteltua syytä uskoa, että toimenpide on välttämätön ilma-aluksen taikka siinä olevien henkilöiden tai tavaroiden suojelemiseksi.

Ilma-aluksen päällikön oikeus voimakeinojen käyttöön perustuu osin Tokiossa 14 päivänä syyskuuta 1963 tehtyyn yleissopimukseen rikoksista ja eräistä muista teoista ilma-aluksissa (SopS 22/1971). Sopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaan ilma-aluksen päälliköllä on oikeus, kun hänellä on riittävä syy uskoa, että joku henkilö on tehnyt tai on tekemäisillään ilma-aluksessa 1 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun rikoksen tai muun teon, ryhtyä tätä henkilöä vastaan kohtuullisiksi katsottaviin toimenpiteisiin, pidättäminen mukaan luettuna, jotka ovat välttämättömiä: a) ilma-aluksen tai siinä olevien henkilöiden tahi omaisuuden turvallisuuden suojelemiseksi; tai b) hyvän järjestyksen ja kurin ylläpitämiseksi ilma-aluksessa; tai c) voidakseen luovuttaa sellaisen henkilön toimivaltaiselle viranomaiselle tai poistaa hänet ilma-aluksesta tämän luvun määräysten mukaisesti. Artiklan 2 kohdan mukaan ilma-aluksen päälliköllä on oikeus vaatia apua muulta miehistön jäseneltä tai hän voi oikeuttaa tämän antamaan apua ja hän voi pyytää tai oikeuttaa, mutta ei vaatia, matkustajan antamaan apua sellaisen henkilön pidättämiseksi, jonka pidättämiseen päälliköllä on oikeus.

Jokaisella miehistön jäsenellä tai matkustajalla on myös oikeus ryhtyä kohtuullisiksi katsottaviin ehkäisytöimenpiteisiin ilman tällaista valtuutusta, jos hänellä on riittävä syy uskoa, että sellainen toimenpide on välittömästi välttämätön ilma-aluksen tai siinä olevien henkilöiden tai omaisuuden turvallisuuden suojelemiseksi. Edelleen sopimuksen 10 artiklan mukaan niistä toimenpiteistä, joihin on ryhdytty tämän yleissopimuksen mukaisesti, ei ilma-aluksen päällikköä, muuta miehistön jäsentä, matkustajaa, ilma-aluksen omistajaa tai haltijaa eikä henkilöä, jonka lukuun lento on suoritettu, ole saatettava vastuuseen oikeudenkäynnissä, jossa käsitellään sen henkilön kohtelua, jota toimenpiteet koskivat.

Nykyinen ilmailulain 37 § antaa päällikölle luvan ryhtyä kaikkiin asianmukaisiin toimiin, jotka ovat välttämättömiä järjestyksen palauttamiseksi tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi. Lentokonekaapparin ampuminen saattaisi olla välttämätön toimi vaaran torjumiseksi, mutta sitä ei yleensä voitane pitää puolustettavana, kun otetaan huomioon matkustajien turvallisuuden takaaminen. Lakiin ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Pykälään lisättäisiin myös viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

1 momentti. Ilma-aluksen päällikkö saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemmäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia järjestyksen palauttamiseksi tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi. Lisäksi voimakeinojen tulisi olla vaaran suuruus ja tilanne kokonaisuutena arvostellen puolustettavia.

Päällikön vastuulla on aluksen ja siellä olevien henkilöiden sekä aluksessa kuljetettavan rahdin ja tavarain turvallisuus. Päälliköllä on siten myös oikeus ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin ja puolustettavina pidettäviin toimiin alusta, matkustajia tai miehistöä uhkaavan vaaran torjumiseksi. Kyse ei ole pelkästään esimerkiksi aluksen miehistöön tai matkusta-

jiin suunnatusta suorasta uhasta, kuten kaappauksesta. Lentomat kustamisen luonteen ja olosuhteiden mukaisesti myös järjestyksenpidolla ilma-aluksessa on olennainen merkitys matkustajien turvallisuudelle. Päälliköllä on siten oikeus ja velvollisuus ryhtyä toimiin, joilla taataan myös järjestyksen ylläpitäminen aluksessa. Järjestyksen ylläpitämisen yhtenä osana on luonnollisesti myös se, että henkilökunta ja matkustajat toimivat päällikön toimivaltansa nojalla antamien määräysten mukaisesti.

Vaikka ilmailulain sääntelemät tilanteet ovat monessa suhteessa erityisasemassa, pelkästään sen vuoksi ei ole perusteltua poiketa voimakeinojen käytön yleisistä arviointiperusteista. Myös rikoksista ja eräistä muista teoista ilma-aluksissa tehdyssä yleissopimuksessa edellytetään toimenpiteiden kohtuullisuuden lisäksi niiden välttämättömyyttä. Myös ilmailuliikenteessä saa siten ryhtyä vain sellaisiin tarpeellisiin voimakeinoin, joita voidaan pitää puolustettavina. Kyseiset erityisolosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon yleisessä puolustettavuusarvioinnissa. Kokonaisarvostelussa ratkaisevalla sijalla on matkustajien ja lentoliikenteen turvallisuuden takaaminen.

2 momentti. Momentissa säilytettäisiin voimassa olevan lain mukainen miehistön jäsenen ja matkustajan oikeus ryhtyä toimenpiteisiin ilman päällikön kehotusta, jos on perusteltua syytä uskoa, että toimenpide on välttämätön ilma-aluksen taikka siinä olevien henkilöiden tai tavaroiden suojelemiseksi. Momenttiin ehdotetaan tehtäväksi tekninen muutos. Koska pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen puolustettavuutta koskeva vaatimus, ehdotetaan momentista poistettavaksi samansisältöinen vaatimus tarpeettomana.

3 momentti. Ilmailulakiin ei sisälly säännöstä voimakeinojen käytön liioittelusta. Koska voimakeinojen käytön liioittelu voi yhtä lailla tulla kyseeseen myös ilmailulaissa tarkoitetuissa tilanteissa eikä mitään erityistä syytä ole esitettävissä näiden tilanteiden rajaamiseksi liioittelusäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle, ehdotetaan pykälän 3 momenttiin lisättäväksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain pykäliin.

1.10. Laki järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä

4 §. Nykyisen 4 §:n mukaan jos kulkuneuvosta poistettava tai kiinniotettava matkustaja tekemällä vastarintaa koettaa välttää poistamisen tai kiinniottamisen, kuljettajalla on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita matkustajan poistamiseksi tai kiinniottamiseksi voidaan hänen käyttäytymisensä ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää puolustettavina. Sama oikeus on kuljettajaa auttavalla matkustajalla. Pykälän nykyisen 2 momentin mukaan jos on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin 1 momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:ssä on vastaavan tapauksen varalta säädetty.

Lakiin ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Lisäksi viitattaisiin voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

1 momentti. Kuljettaja saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selemmäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia matkustajan poistamiseksi tai kiinni ottamiseksi. Lisäksi voimakeinojen tulisi olla matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen puolustettavia. Sama oikeus voimakeinojen käyttöön olisi kuljettajaa auttavalla matkustajalla, kuten nykyisinkin.

2 momentti. Momenttiin ehdotetaan otettavaksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään. Samalla momentista ehdotetaan poistettavaksi viittaus rikoslain 3 luvun 9 §:ään. Nykyisin käytetty viittaus, jossa puhutaan ainoastaan ankarammista voimakeinoista, rajaa kriteereitä, joiden nojalla voimakeinojen käytön liioittelu voidaan arvioida. Nyt ehdotetun sanamuodon etuna on, että se sallii kokonaisarvostelun sen mukaisena kuin voimakeinojen käytön yleissäännös ja sitä mahdollisesti kaventavat erityissäännökset määrittävät voimakeinojen käytön tarpeellisuuden.

1.11. Laki joukkoliikenteen tarkastusmaksusta

11 §. *Tarkastajan oikeudet ja vastuu.* Pykälän 1 momentin mukaan tarkastajalla on oikeus ottaa kiinni ilman asianmukaista matkailippua oleva matkustaja, joka ei luotettavasti selvitä henkilöllisyyttään. Tarkastaja voi myös poistaa tällaisen matkustajan kulkuneuvosta tai 1 §:n 2 momentissa tarkoitelta laiturialueelta, jollei se matkustajan ikä ja muut seikat huomioon ottaen ole kohtuutonta tai aiheuta vaaraa matkustajan terveydelle. Jollei kiinniotettua välittömästi poisteta kulkuneuvosta tai edellä tarkoitelta laiturialueelta, hänet on viivyttelemättä luovutettava poliisiin haltuun. Pykälän 2 momentin mukaan jos matkustaja vastarintaa tekemällä koettaa välttää kiinniottamisen, poliisin luo toimittamisen taikka kulkuneuvosta tai 1 §:n 2 momentissa tarkoitelta laiturialueelta poistamisen, tarkastajalla on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita toimenpiteen suorittamiseksi voidaan matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää puolustettavina. Pykälän 3 momentin mukaan jos on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin 2 momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina, tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:ssä on vastaavan tapauksen varalta säädetty. Pykälän 4 momentissa säädetään tarkastajan oikeudesta saada virka-apua poliisilta.

Pykälän 2 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Pykälän 3 momentissa viitattaisiin voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin. Pykälän 1 ja 4 momenttia ei muutettaisi.

2 momentti. Tarkastaja saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selemmäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia matkustajan kiinni ottamiseksi tai poliisin luo toimittamiseksi taikka kulkuneuvosta tai lain 1 §:n 2 momentissa tarkoitelta laiturialueelta poistamiseksi. Lisäksi voimakeinojen tulisi olla matkustajan käyttäytyminen ja muut olo-

suhteet huomioon ottaen puolustettavia.

3 momentti. Momenttiin ehdotetaan otettavaksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään. Samalla momentista ehdotetaan poistettavaksi viittaus rikoslain 3 luvun 9 §:ään. Nykyisin käytetty viittaus, jossa puhutaan ainoastaan ankarammista voimakeinoista, rajaa kriteereitä, joiden nojalla voimakeinojen käytön liioittelu voidaan arvioida. Nyt ehdotetun sanamuodon etuna on, että se sallii kokonaisarvostelun sen mukaisena kuin voimakeinojen käytön yleissäännös ja sitä mahdollisesti kaventavat erityissäännökset määrittelevät voimakeinojen käytön tarpeellisuuden.

1.12. Vartioimisliikelaki

5 §. Lain 4 §:ssä on säädetty, missä tilanteissa vartija saa poistaa henkilön vartiointialueelta tai sen välittömästä läheisyydestä. Lain 5 §:ssä on säädetty, että jos 4 §:ssä tarkoitettu poistettava henkilö tekemällä vastarintaa koettaa välttää poistamisen, vartijalla on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita henkilön poistamiseksi voidaan hänen käyttäytymisensä ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää puolustettavina. Pykälän 2 momentin mukaan jos on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin 1 momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina, tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:ssä on vastaavan tapauksen varalta säädetty.

Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Pykälän 2 momentissa viitattaisiin voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

Eduskunnan hyväksymällä lailla yksityisistä turvallisuuspalveluista (EV 193/2001 vp) kumottaisiin vartioimisliikelaki. Myös uuteen lakiin sisältyisi säännös voimakeinojen käytöstä.

1 momentti. Vartija saa käyttää vain määrähdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemmäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee ehdotuksen

mukaan olla tarpeellisia henkilön poistamiseksi. Lisäksi voimakeinojen tulisi olla henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen puolustettavia.

2 momentti. Momenttiin ehdotetaan otettavaksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään. Samalla momentista ehdotetaan poistettavaksi viittaus rikoslain 3 luvun 9 §:ään. Nykyisin käytetty viittaus, jossa puhutaan ainoastaan ankarammista voimakeinoista, rajaa kriteereitä, joiden nojalla voimakeinojen käytön liioittelu voidaan arvioida. Nyt esitetyn sanamuodon etuna on, että se sallii kokonaisarvostelun sen mukaisena kuin voimakeinojen käytön yleissäännös ja sitä mahdollisesti kaventavat erityissäännökset määrittelevät voimakeinojen käytön tarpeellisuuden.

1.13. Laki puolustusvoimien virka-avusta poliisille

6 §. Voimassa olevassa puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetun lain 6 §:ssä säädetään virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun. Pykälän 1 momentin mukaan virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 6 ja 7 §:ssä on säädetty. Pykälän 2 momentin mukaan virka-apuosastoon kuuluvalla, joka tämän lain mukaisesti suorittaa virka-aputehtävää, on erittäin tärkeässä ja kiireellisessä tehtävässä oikeus poliisimiehen ohjauksessa käyttää tehtävän suorittamiseksi sellaisia välttämättömiä voimakeinoja, joihin poliisimies hänet toimivaltansa nojalla valtuuttaa ja joita tilanne huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina. Poliisin on 3 momentin mukaan ennen toiminnan aloittamista tarpeen mukaan selostettava virka-apuosaston päällikölle, milloin oikeus hätävarjeluun ja voimakeinojen käyttämiseen on olemassa.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot ja viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin. Lisäksi viittaus hätävarjelusäännöksiin muutettaisiin koskemaan ehdotettuja uusia säännöksiä. Pykälän 3 momenttia ei muutettaisi.

1 momentti. Momentissa säilytettäisiin ny-

kyisen lain mukainen viittaus virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun. Nykyisen 6 §:n 1 momentin mukaan virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 6 ja 7 §:ssä on säädetty. Momenttiin ehdotetaan tehtäväksi tekninen muutos, jolla muutettaisiin viittaus hätävarjelusäännöksiin koskemaan ehdotettua säännöstä hätävarjelusta.

2 momentti. Momentissa tarkoitettu virka-aputehtävää suorittava henkilö saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinoja saisi nykyiseen tapaan käyttää vain erittäin tärkeässä ja kiireellisessä tehtävässä poliisimiehen ohjauksessa. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia tehtävän suorittamiseksi. Lisäksi vain sellaisten voimakeinojen käyttö olisi sallittua, joihin poliisimies henkilön toimivaltansa nojalla valtuuttaa ja joita tilanne huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

8 §. Hätävarjeluun liioittelusta säädetään 8 §:n 1 momentissa. Momentin mukaan hätävarjeluun liioittelusta on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:n 1 momentissa on säädetty. Pykälän nykyisen 2 momentin mukaan jos virka-aputehtävää suoritettaessa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin tehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanne muutoinkin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina, tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:n 2 momentissa on vastaavan tapauksen varalta säädetty. Ehdotuksen mukaan 2 momentissa viitattaisiin voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

1 momentti. Momentissa säilytettäisiin voimassa olevan lain mukainen viittaus hätävarjeluun liioittelua koskevaan säännökseen. Nykyisen 1 momentin mukaan hätävarjeluun liioittelusta on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:n 1 momentissa on säädetty. Momenttiin ehdotetaan tehtäväksi tekninen muutos, jolla muutettaisiin viittaus hätävarjeluun liioittelusäännöksiin koskemaan ehdotettuja uusia hätävarjeluun liioittelua koskevia säännöksiä.

nöksiä.

2 momentti. Momenttiin ehdotetaan otettavaksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään. Samalla momentista ehdotetaan poistettavaksi viittaus rikoslain 3 luvun 9 §:ään. Nykyisin käytetty viittaus, jossa puhutaan ainoastaan ankarammista voimakeinoista, rajaa kriteereitä, joiden nojalla voimakeinojen käytön liioittelu voidaan arvioida. Nyt ehdotetun sanamuodon etuna on, että se sallii kokonaisarvostelun sen mukaisena kuin voimakeinojen käytön yleissäännös ja sitä mahdollisesti kaventavat erityissäännökset määrittelevät voimakeinojen käytön tarpeellisuuden.

1.14. Merimieslaki

74 §. *Järjestyksen ylläpitäminen.* Pykälän 1 momentin mukaan järjestyksen ylläpitämiseksi aluksessa on päälliköllä ja häntä avustavalla henkilöllä oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita vastarinnan vaarallisuuteen nähden ja tilanne muutoinkin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina. Voimakeinojen liioittelun osalta pykälän 2 momentissa säädetään: "Jos 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin sanotun momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina, voidaan tekijä tuomita rikoslain 3 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan alennettuun rangaistukseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset ettei tekijä voinut maltaa mieltään, ei häntä saa rangaistukseen tuomita."

Pykälän 3 momentin mukaan sen lisäksi, mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, merilain 15 luvussa tarkoitettua matkustajien kuljetusta suorittavan aluksen päällikkö voi asettaa järjestyksenvalvoja valvomaan järjestystä ja turvallisuutta aluksella ja sen välittömässä läheisyydessä. Tässä momentissa tarkoitettun järjestyksenvalvojan kelpoisuusvaatimuksista, koulutuksesta, valtuuksista ja velvollisuuksista säädetään järjestyksenvalvojista annetussa laissa (533/1999).

Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Pykälän 2 momenttiin sisältyvä voimakeinojen liioittelun sääntely korvattaisiin viittauksella rikoslain vastaaviin säännöksiin.

Pykälän 3 momenttia ei muutettaisi.

1 momentti. Aluksen päällikkö ja häntä avustava henkilö saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemmäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Voimakeinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia järjestyksen ylläpitämiseksi. Lisäksi keinojen tulisi olla vastarinnan vaarallisuuteen nähden ja tilanne muutenkin huomioon ottaen puolustettavia.

2 momentti. Momentissa olisi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään. Nykyisen 2 momentin mukaan ankarimpien voimakeinojen käyttö kuin mitä voidaan pitää puolustettavana voi johtaa rangaistuksen alentamiseen. Jos taas tekijä ei voinut mieltänsä malttaa, hän jää rangaistukseen tuomitsematta. Vastuuvapaus on siten sidottu hätävarjeluun liioittelussa noudatettavaan kriteereihin, kun taas vastuun alentaminen olisi mahdollista varsin löyhästi määritellyn puolustettavuutta koskevan kriteerin nojalla. Tilanteen selkeyttämiseksi myös merimieslaissa ehdotetaan noudatettavaksi tässä uudistuksessa hyväksytyä perusratkaisua voimakeinojen käytön liioittelusta. Uudistus merkitsisi asiallista muutosta. Sen mukaan voimakeinojen liioittelun rankaisemisessa seurataan rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä ilmaistuja kriteereitä. Hätävarjeluun soveltuvuus arvioidaan voimankäyttölouottuvuudesta irrallaan sen mukaan kuin rikoslain 4 luvun 4 §:ssä säädetään.

1.15. Ulosottolaki

3 luku. Yleisiä säännöksiä tuomioiden ja päätösten täytäntöönpanosta

30 §. Pykälän mukaan ulosottomiehellä on oikeus, mikäli täytäntöönpanossa tarvitaan, avauttaa lukkoja ja ovia sekä etsiä huoneita ja säilytyspaikkoja. Vastarintaa kohdattaessaan ulosottomiehellä on oikeus saada poliisilta virka-apua, mutta hän voi itsekin käyttää sellaisia voimakeinoja, joita virkatehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanteen muutoinkin huomioon

ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Lisäksi pykälään otettaisiin uusi 2 momentti, joka sisältäisi viittauksen voimakeinojen liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

1 momentti. Ulosottomies saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemmäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Voimakeinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia vastarinnan murtamiseksi. Lisäksi keinojen tulisi olla virkatehtävien laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanne muutoinkin huomioon ottaen puolustettavia.

2 momentti. Ulosottolakiin ei sisälly säännöstä voimakeinojen käytön liioittelusta. Koska voimakeinojen käytön liioittelu voi yhtä lailla tulla kyseeseen myös ulosottolaisissa tarkoitetuissa tilanteissa eikä ole mitään erityistä syytä rajata näitä tilanteita liioittelusäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle, ehdotetaan pykälän 2 momenttiin otettavaksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain pykäliin.

1.16. Laki turvatarkastuksista tuomioistuimissa

6 §. *Henkilön poistaminen tuomioistuimesta.* Pykälän 1 momentin mukaan jos henkilö kieltäytyy turvatarkastustoimenpiteestä, turvatarkastaja voi poistaa hänet tuomioistuimesta. Pykälän 2 momentin mukaan turvatarkastaja voi tarvittaessa käyttää henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta sellaisia voimakeinoja, joita henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina. Tuomioistuimen palveluksessa oleva muu kuin virkamies ja lain 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu turvatarkastaja ei kuitenkaan saa käyttää voimakeinoja henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta, ellei muusta lainsäädännöstä muuta johdu.

Pykälän 1 momentti vastaisi voimassa olevaa 1 momenttia. Pykälän 2 momenttiin ehdotetaan liitettäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Pykälään otettava 3 momentti sisältäisi viittauksen voimakeino-

jen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

2 momentti. Turvatarkastaja ja muu momentissa tarkoitettu henkilö saa käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksen selvemäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta. Lisäksi voimakeinojen tulisi olla henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen puolustettavia.

3 momentti. Kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen on tarpeen ottaa viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksessa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi 3 momenttiin. Siinä viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

1.17. Laki turvatarkastuksista lentoliikenteessä

6 §. *Paikalta poistaminen.* Pykälän 1 momentin mukaan jos henkilö kieltäytyy alitumasta lain 3 §:n mukaiseen turvatarkastustoimenpiteeseen tai hänen voidaan perustellusti epäillä olevan vaaraksi lentoliikenteen turvallisuudelle, hänet voidaan poistaa lentokenttäalueelta tai lentoasemarakennuksesta taikka kieltää häneltä pääsy ilma-alukseen. Pykälän 2 momentin mukaan poistaminen voidaan tarvittaessa suorittaa sellaisin voimakeinoin, joita lentoliikenteen turvallisuuden vaarantuminen, poistettavan henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Pykälän 1 momenttia ei muutettaisi. Pykälän 2 momenttiin ehdotetaan liitettäväksi voimakeinojen tarpeellisuutta koskevat ehdot. Pykälään lisättävä uusi 3 momentti sisältäisi viittauksen voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain säännöksiin.

2 momentti. Momentissa tarkoitettua henkilön poistamiseksi saadaan käyttää vain määräehdot täyttäviä voimakeinoja. Esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan tarpeellisuus- ja puolustetta-

vuusvaatimuksen selvemäksi erottamiseksi lisättäväksi vaatimus voimakeinojen käytön tarpeellisuudesta. Keinojen tulee ehdotuksen mukaan olla tarpeellisia henkilön poistamiseksi lentokenttäalueelta tai lentoasemarakennuksesta. Lisäksi voimakeinojen tulee olla lentoliikenteen turvallisuuden vaarantuminen, poistettavan henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen puolustettavia.

3 momentti. Kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen on tarpeen ottaa viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksessa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi 3 momenttiin, jossa viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

1.18. Aluevalvontalaki

31 §. *Voimakeinojen käyttö.* Vuonna 2000 annetussa aluevalvontalaissa oleva 31 § voimakeinojen käytöstä on kirjoitettu tässä esityksessä noudatettujen periaatteiden mukaisesti. Pykälän 1 momentin mukaan edellä 23 §:n 1 momentissa tarkoitettulla aluevalvontaviranomaisella on tässä laissa säädettyä tehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön kiinniottamiseksi, ajoneuvon, ilma-aluksen tai aluksen siirtämiseksi tai 25 §:ssä tarkoitettua määräyksen panemiseksi täytäntöön käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina. Pykälän 2 momentin mukaan voimakeinojen käyttämisestä päättää aluevalvontaa suorittava aluevalvontaviranomainen, jollei lain 33 tai 34 §:stä muuta johdu. Pykälän 3 momentissa viitataan rikoslain hätävarjelua ja pakkotilaa koskeviin säännöksiin.

Pykälään ei ehdoteta sisällöllisiä muutoksia. Ehdotettu muutos on luonteeltaan tekninen.

3 momentti. Tässä esityksessä omaksutun perusratkaisun mukaan momenttiin ehdotetaan otettavaksi viittaus voimakeinojen käytön liioittelua koskeviin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään. Lisäksi momentissa säilyttäisiin nykyinen viittaus hä-

tävarjelua ja pakkotilaa koskeviin rikoslain säännöksiin, johdonmukaisuuden vuoksi täydennettynä viittauksella pykäliin.

1.19. Mielenterveyslaki

22 d §. *Liikkumisvapauden rajoittaminen.* Pykälän 1 momentin mukaan potilasta saadaan kieltää poistumasta sairaalan alueelta tai tietyn hoitoyksikön tiloista. Jos potilas poistuu sairaalasta ilman lupaa tai luvan saatuaan jää palaamatta sinne, hänet voidaan noutaa sairaalaan. Pykälän 2 momentin mukaan potilaan poistumisen estämiseksi tai hänen siirtämiseen saa toimintayksikön hoitohenkilökunta käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Potilaan liikkumisvapauden rajoittamisesta hoitoyksikössä päättää häntä hoitava lääkäri. Pykälän 3 momentin mukaan voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon potilaan sairaalassa olon syy, hänen poistumisestaan aiheutuva vaara hänen tai muiden terveydelle tai turvallisuudelle, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Pykälässä tarkoitetaan potilaalla lain 2—4 luvuissa säädetyllä tavalla tarkkailuun otettua taikka tutkimukseen tai hoitoon määrättyä henkilöä. Lain 2 luku koskee hoitoa tahdosta riippumatta, 3 luku rikoksesta syytetyn mielentilan tutkimista ja hoitoa tahdosta riippumatta ja 4 luku rangaistukseen tuomitsematta jätetyn hoitoa tahdosta riippumatta.

Pykälään ei ehdoteta sisällöllisiä muutoksia. Ehdotettava muutos on luonteeltaan tekninen.

4 momentti. Kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen on tarpeen ottaa viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksessa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi uuteen 4 momenttiin, jossa viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

1.20. Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä

35 §. *Voimakeinojen käyttö.* Pykälän

1 momentin mukaan säilöönottoyksikön johtajalla ja säilöönottoyksikön virkasuhteisella tehtävään koulutetulla henkilöllä on säilöönottoyksikössä tehtävänsä suorittaessaan oikeus käyttää voimakeinoja: (1) säilöön otetun ulkomaalaisen turvatarkastuksen suorittamiseksi; (2) säilöön otetun ulkomaalaisen henkilöntarkastuksen suorittamiseksi; (3) säilöön otetun ulkomaalaisen poistumisen estämiseksi; (4) säilöön otetulta ulkomaalaiselta kiellettyjen aineiden poisottamiseksi; (5) ulkopuolisten pääsyn estämiseksi säilöönottoyksikköön ja sieltä poistamiseksi; sekä (6) säilöönottoyksikön tai säilöön otetun ulkomaalaisen turvallisuutta vaarantavan teon tai tapahtuman estämiseksi.

Pykälän 2 momentissa on säädetty, että 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa ei saa käyttää aseita tai muita voimankäyttövälineitä. Voimakeinojen on oltava tarpeellisia ja olosuhteisiin nähden puolustettavia. Voimakeinojen käyttöä harkittaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut seikat, joilla on merkitystä tilanteen kokonaisarviointin kannalta.

Hallituksen esityksen (HE 192/2001 vp) mukaan 2 momentti olisi kirjoitettu vakiintuneella tavalla siten, että tehtävän tärkeys ja kiireellisyys sekä muut luetellut seikat tulisi ottaa huomioon voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa. Työ- ja tasa-arvoasiainvaliokunnan mietinnön (TyVM 12/2001 vp) mukaan momentin kirjoitustapaa tuli kuitenkin täsmentää siten, että momentissa säädetään voimakeinojen käyttöä harkittaessa eikä puolustettavuutta arvioitaessa huomioon otettavista seikoista. Momentin sanamuodosta huolimatta lähtökohdaksi voitaneen kuitenkin ottaa, että jos puolustettavuutta joudutaan arvioimaan, on otettava huomioon samat seikat kuin voimakeinojen käyttöä harkittaessa. Momenttiin ei sen vuoksi ehdoteta lisättäväksi mainintaa puolustettavuuden arvioinnista eikä pykälään muutenkaan ehdoteta sisällöllisiä muutoksia. Ehdotettava muutos on luonteeltaan tekninen.

3 momentti. Kuhunkin voimakeinojen käyttöä koskevaan säännökseen on tarpeen ottaa viittaus, jolla selvennetään, kuinka menetellään voimakeinojen käytön liioittelutapauksessa. Tätä koskeva säännös ehdotetaan otet-

tavaksi uuteen 3 momenttiin, jossa viitattaisiin rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momenttiin ja 7 §:ään.

1.21. Sotilaskurinpitolaki

8 §. 1 momentti. Pykälän 1 momentissa on säädetty, että jos henkilö, jolle on tuomittu tai määrätty kurinpitoseuraamus, on ennen asian ratkaisemista ollut rikoksen johdosta vapautensa menettäneenä, on kurinpitorangeistuksesta tai -ojennuksesta tehtävä rikoslain 3 luvun 11 §:ssä tarkoitettu vähennys.

Nykyisin rikoslain 3 luvun 11 §:ssä oleva säännös vapaudenmenetysajan vähentämistä siirrettäisiin rikoslain 6 luvun 13 §:ksi. Sen vuoksi viittaus ehdotetaan muutettavaksi.

2 momentti. Pykälän nykyinen 2 momentti koskee tilannetta, jossa rikoksenteijä on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpito-ojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen. Tällöin on jo täytäntöönpannut rangaistus ja ojennus otettava kohtuullisessa määrin huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suorituksiksi. Vastaava säännös sijoitettaisiin rikoslain 6 luvun 16 §:n 1 momentiksi, joten sotilaskurinpitolaissa ei enää tarvittaisi nyt 2 momentissa olevaa säännöstä.

Pykälän nykyisen 3 momentin mukaan edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

Vastaava säännös sijoitettaisiin rikoslain 6 luvun 16 §:n 2 momentiksi, jossa se koskisi sen pykälän 1 momentissa tarkoitettuja tilanteita. Sääntely on kuitenkin edelleen tarpeen myös sotilaskurinpitolaissa siltä osin kuin se koskee vapaudenmenetysajan vähentämistä. Sen vuoksi uudeksi 2 momentiksi tulisi säännös vähennyksen laskutavasta 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa.

38 §. Pykälässä on säädetty joukko-osaston komentajan tai häntä ylemmän kurinpitoesimiehen oikeudesta kumota kurinpitoasiassa tehty päätös tai lieventää kurinpitoseuraamusta. Pykälän 3 momentin mukaan ku-

motessaan päätöksen esimies voi määrätä asian otettavaksi uudelleen käsiteltäväksi tai ottaa sen itse välittömästi ratkaistavakseen taikka saattaa asian toimivaltaiselle syyttäjälle. Asiaa uudelleen käsiteltäessä noudatetaan voimassa olevan lain mukaan soveltuvien osin, mitä 8 §:n 2 momentissa säädetään. Kyseinen momentti koskee jo täytäntöönpannun kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai ojennuksen ottamista huomioon vähennyksenä. Vastaava sääntely siirrettäisiin ehdotuksen mukaan rikoslain 6 luvun 16 §:ään, johon pykälään sisältyvä viittaus muutettaisiin kohdistumaan.

1.22. Laki nuorista rikoksenteijöistä

6 §. Pykälän mukaan nuorelle rikoksenteijälle tämän 18 vuotta nuorempana tekemästä rikoksesta noudatetaan, mitä rikoslain 3 luvun 2 §:ssä on säädetty. Viittaus muutettaisiin kohdistumaan rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin 3 kohtaan ja saman pykälän 2 momenttiin, joissa ehdotuksen mukaan säädetään rikoksista, jotka tekijä on tehnyt alle 18-vuotiaana.

1.23. Laki rikesakkomenettelystä

16 §. Pykälän 3 momentin mukaan rikesakkotuomari voi jättää rikkojan rangaistukseen tuomitsematta samoin edellytyksin kuin rikoslain 3 luvun 5 §:ssä on säädetty. Viittaus muutettaisiin kohdistumaan rikoslain 6 luvun 12 §:ään, jossa ehdotuksen mukaan säädetäisiin rangaistukseen tuomitsematta jättämisestä.

1.24. Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä

7 §. Pykälässä säädetään siitä, milloin kysymys rikoksenteijän eristämisestä on otettava vankilaoikeudessa käsiteltäväksi. Pykälään sisältyvä viittaus rikoslain 3 luvun 11 §:ään muutettaisiin viittaukseksi ehdotettuun rikoslain 6 luvun 13 §:ään, joka koskisi tutkintavankeuden vähentämistä.

1.25. Laki yhdyskuntapalvelusta

1 §. *Yhdyskuntapalvelu.* Yhdyskuntapalve-

lusta annetun lain 3 §:n 1 momentissa ja 4 §:ssä säädetään nykyisin yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen yleisistä edellytyksistä. Vastaavat säännökset sijoitettaisiin rikoslain 6 luvun 11 §:ksi. Lain 3 §:n 2 momentissa säädetään aikaisemman yhdyskuntapalvelurangaistuksen huomioon ottamisesta uutta rangaistusta tuomittaessa. Tällainen säännös puolestaan sijoitettaisiin rikoslain 7 luvun 7 §:ksi. Yhdyskuntapalveluun tuomitsemista koskevat 3 ja 4 § kumottaisiin. Selvyyden vuoksi olisi kuitenkin tarpeen, että yhdyskuntapalvelusta annettuun lakiin jäisi jokin viittaus yhdyskuntapalvelun tuomitsemista koskeviin rikoslain säännöksiin. Tällainen viittaus lisättäisiin pykälän 3 momentiksi.

3 ja 4 §. *Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen. Suostumus ja soveltuvuus.* Edellä esitetystä syystä pykälät kumottaisiin.

1.26. Asetus rikoslain voimaanpanemisesta

3 §. Pykälässä on säädetty lain ajallisesta soveltamisesta rikokseen. Ajallista soveltamista koskeva sääntely ehdotetaan sijoitettavaksi rikoslain 3 luvun 2 §:ään. Sen vuoksi 3 § ehdotetaan kumottavaksi.

12 §. Pykälässä on säädetty niin sanotusta itseavusta. Itseapua koskeva säännös ehdotetaan sijoitettavaksi pakkokeinolain 1 luvun 2 a §:ään. Näin ollen 12 § ehdotetaan kumottavaksi.

2. Voimaantulo

Esitykseen sisältyvät lakiehdotukset edellyttävät koulutuksen järjestämistä muun muassa tuomareille ja syyttäjille. Lakien ehdotetaan tulevan voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

3. Säättämisyjärjestys

Perustuslain 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.

Ehdotettu laillisuusperiaatetta koskeva rikoslain 3 luvun 1 § pääosin vastaisi perustuslain 8 §:ää, joka jätettäisiin ennalleen. Ehdotettu rikoslain säännös olisi jonkin verran täsmällisempi, mutta sanamuodon ero ei kuitenkaan merkitsisi poikkeusta perustuslain säännökseen.

Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan antaa vain viranomaiselle. Merkittävää julkisen vallan käyttöä on perustuslakia koskevan hallituksen esityksen (HE 1/1998 vp) mukaan esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuva oikeus käyttää voimakeinoja.

Esityksen sisältyy useita voimakeinojen käyttöä koskevia lakiehdotuksia. Osaksi on kysymys säännöksistä, joiden mukaan myös yksityishenkilöllä on oikeus käyttää voimakeinoja. Mikään ehdotuksista ei kuitenkaan merkitse tällaisten oikeuksien laajentamista nykyisestä.

Hallituksen käsityksen mukaan lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Esityksestä ehdotetaan kuitenkin pyydettyväksi perustuslakivaliokunnan lausunto.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

Lakiehdotukset

1.

Laki**rikoslain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 1 luvun 13 §:n 3 momentti, 2 luvun 1 § ja 13 §:n 2 momentti, 2 b luvun 1 ja 2 § sekä 39 luvun 7 §,

sellaisina kuin ne ovat, 1 luvun 13 §:n 3 momentti laissa 626/1996, 2 luvun 1 § laeissa 792/1989, 651/1991 ja 1056/1996, 13 §:n 2 momentti laissa 352/1990, 2 b luvun 1 ja 2 § laissa 520/2001 ja 39 luvun 7 § laissa 769/1990,

muutetaan 3—6 luku, 7 luvun 3 §:n 2 momentti, 10 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohta ja 17 luvun 23 §:n 1 momentti,

sellaisina kuin ne ovat, 3—6 luku niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen, 7 luvun 3 §:n 2 momentti laissa 697/1991, 10 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohta laissa 875/2001 ja 17 luvun 23 §:n 1 momentti laissa 563/1998, sekä

lisätään 2 b luvun 3 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 520/2001, uusi 3 momentti, 7 lukuun siitä lailla 751/1997 kumotun 7 §:n tilalle uusi 7 §, 45 luvun 14 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 559/2000, uusi 2 momentti sekä lukuun uusi 26 a § ja 26 b § ja 26 a §:n edelle uusi väliotsikko seuraavasti:

2 b luku

Ehdollinen vankeus

3 §

Ehdollisen vankeuden sisältö

Valinnasta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä sekä ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

3 luku

Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä

1 §

Laillisuusperiaate

Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on

laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.

Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.

2 §

Ajallinen soveltuvuus

Rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin.

Jos tuomittaessa on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä, sovelletaan kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen.

Uutta lakia, joka on tullut voimaan vasta sen jälkeen kun asia on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa, sovelletaan muutoksenhakutuomioistuimessa kuitenkin vain, jos teosta uuden lain mukaan ei ole tuomittava rangaistusta tai jos tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen.

Jos laki on tarkoitettu olemaan voimassa vain määrättyinä aikana, sovelletaan sinä aikana tehtyyn tekoon tekohetkellä voimassa

ollutta lakia, jollei toisin ole säädetty.

Jos lakiin sisältyvä rikossäännös saa täsmällisen sisältönsä lakiin tai sen nojalla annettuihin säädöksiin tai määräyksiin sisällystyistä käyttäytymissäännöistä, teon rangaistavuus määräytyy tekohetkellä voimassa olleiden käyttäytymissääntöjen perusteella, jollei toisin ole säädetty.

3 §

Laiminlyönnin rangaistavuus

Laiminlyönti on rangaistava, jos rikoksen tunnusmerkistössä niin nimenomaan määrätään.

Laiminlyöntinä on rangaistava myös tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen estämättä jättäminen, jos tekijällä on vastuusääntönsä vuoksi ollut erityinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen. Tällainen velvollisuus voi perustua:

- 1) virkaan, toimeen tai asemaan;
- 2) tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen;
- 3) tehtäväksi ottamiseen tai sopimukseen;
- 4) tekijän vaaraa aiheuttaneeseen toimintaan; tai
- 5) muuhun niihin rinnastettavaan syyhyn.

4 §

Syyntakeisuus

Rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen.

Tekijä on syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syyistä ratkaisevasti heikentynyt (*syyntakeettomuus*).

Jollei tekijä ole 2 momentin mukaan syyntakeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut (*alentunut syyntakeisuus*), on rangaistusta määrättäessä

otettava huomioon mitä 6 luvun 8 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetään.

Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä.

Jos tuomioistuin jättää rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, tuomioistuimen tulee, jolle se ole ilmeisen tarpeetonta, saattaa kysymys hänen hoidon tarpeestaan selvitettäväksi siten kuin mielenterveyslain (1116/1990) 21 §:ssä säädetään.

5 §

Syyksiluettavuus

Rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus.

Jollei toisin säädetä, tässä laissa tarkoitettu teko on vain tahallisen rangaistava.

Mitä 2 momentissa säädetään, koskee myös muualla laissa tarkoitettua tekoa, josta ankarimmaksi rangaistukseksi on säädetty enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta tai jota koskeva rangaistussäännös on annettu tämän lain voimaantumisen jälkeen.

6 §

Tahallisuus

Teko on tahallinen, jos rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen vastaa sitä, mitä tekijä on teon hetkellä tarkoittanut taikka pitänyt varmana tai varsin todennäköisenä.

7 §

Tuottamus

Tekijän menettely on huolimaton, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan (*tuottamus*).

Se, pidetäänkö huolimattomuutta törkeänä (*törkeä tuottamus*), ratkaistaan kokonaisarvostelun perusteella. Arvostelussa otetaan huomioon rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys

ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet.

Pikemmin tapaturmaan kuin tuottamukseen perustuvasta teosta ei rangaista.

4 luku

Vastuuvapausperusteista

1 §

Tunnusmerkistöerehdys

Jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsilläolosta, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta, häntä ei rangaista tahalliseksi rikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan.

2 §

Kieltoerehdys

Jos tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna, hän on rangaistusvastuusta vapaa, jos erehtymistä on pidettävä ilmeisen anteeksiannettavana seuraavien seikkojen vuoksi:

- 1) lain puutteellinen tai virheellinen julkistaminen;
- 2) lain sisällön erityinen vaikeaselkoisuus;
- 3) viranomaisen virheellinen neuvo; tai
- 4) muu näihin rinnastettava seikka.

3 §

Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys

Jos tekoon ei liity jäljempänä 4—6 §:ssä tarkoitettua perustetta, joka tekisi teon sallituksi, mutta tekotilanteeseen sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti olisi tällainen peruste liittynyt, häntä ei rangaista tahalliseksi rikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan.

4 §

Hätävarjelu

Aloitettun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.

Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjeluun rajat (*hätävarjeluun liioittelu*), tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.

5 §

Pakkotila

Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitettun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

6 §

Voimakeinojen käyttö

Oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastettavan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä

säädetään erikseen lailla.

Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.

Jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys.

7 §

Rangaistusvastuun lievennys

Vaikka tekijää ei tässä luvussa säädettyjen perusteiden nojalla kokonaan vapauteta rangaistusvastuusta, olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon rangaistusvastuuta lieventävinä siten kuin 6 luvun 6 §:n 3 kohdassa ja 8 §:n 1 momentin 5 kohdassa säädetään.

5 luku

Yrityksestä ja osallisuudesta

1 §

Yritys

Rikoksen yrityksestä rangaistaan vain, jos yritys on tahallista rikosta koskevassa säännöksessä säädetty rangaistavaksi.

Teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä.

Määrättäessä rangaistusta rikoksen yrityksestä sovelletaan, mitä 6 luvun 8 §:n 1 momentin 2 kohdassa säädetään, jollei yritystä ole tapaukseen soveltuvassa rikossäännök-

sessä rinnastettu täytettyyn tekoon.

2 §

Yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen

Yrityksestä ei rangaista, jos tekijä on vapaaehtoisesti luopunut rikoksen täyttämisestä tai muuten estänyt tunnusmerkistössä tarkoitettujen seurauksen syntymisen.

Jos rikoksessa on useita osallisia, yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen vapauttaa tekijän, yllyttäjän tai avunantajan vastuusta vain, jos hän on saanut myös muut osalliset luopumaan rikoksen täyttämisestä tai muuten kyennyt estämään tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntymisen taikka muulla tavalla poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen toteuttamisessa.

Sen lisäksi mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, yrityksestä ei rangaista, jos rikos jää täyttymättä tai tunnusmerkistössä tarkoitettu seuraus syntymättä tekijästä, yllyttäjistä tai avunantajasta riippumattomasta syystä, mutta hän on vapaaehtoisesti ja vakavasti pyrkinyt estämään rikoksen täyttymisen tai seurauksen syntymisen.

Jos 1—3 momentin perusteella rankaisematta jäävä yritys samalla toteuttaa muun, täytetyn rikoksen, se rikos on rangaistava.

3 §

Rikoskumppanuus

Jos kaksi tai useammat ovat yhdessä tehneet tahallisen rikoksen, rangaistaan kutakin rikoksen tekijänä.

4 §

Välillinen tekeminen

Tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä.

5 §

Yllytys

Joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen, tuomitaan yllytyksestä rikokseen kuten tekijä.

6 §

Avunanto

Joka ennen rikosta tai sen aikana neuvoin, toimin tai muilla tavoin tahallaan auttaa toista tahallisen rikoksen tai sen rangaistavan yrityksen tekemisessä, tuomitaan avunannosta rikokseen saman lainkohdan mukaan kuin tekijä. Rangaistusta määrättäessä sovelletaan kuitenkin, mitä 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4 kohdassa säädetään.

Yllytyksestä rangaistavaan avunantoon rangaistaan avunantona.

7 §

Erityiset henkilöön liittyvät olosuhteet

Erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka vähentää tai enentää sitä, koskee ainoastaan mainitussa suhteessa olevaa tekijää, yllyttäjää tai avunantajaa.

Yllyttäjän tai avunantajan rangaistusvastuuseen ei vaikuta se, ettei häntä koske sellainen erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka perustaa tekijän teon rangaistavuuden.

8 §

Oikeushenkilön puolesta toimiminen

Yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön lakimääräisen toimielimen tai johdon jäsen sekä oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä taikka sen puolesta työ- tai virkasuhteessa tai toimeksiannon perusteella muutoin toimiva henkilö voidaan tuomita oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta rangaistukseen siitä huolimatta, ettei hän täytä rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetettuja erityisehtoja, jos oikeushenkilö nuo

ehdot täyttää.

Jos rikos on tehty elinkeinonharjoittajan liikkeeseen kuuluvassa tai muussa oikeushenkilön toimintaan rinnastettavassa järjestäytyneessä toiminnassa, sovelletaan vastavasti, mitä 1 momentissa säädetään oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta.

Mitä tässä pykälässä säädetään, ei sovelleta, jos asiasta muualla säädetään toisin.

6 luku

Rangaistuksen määräämisestä*Yleiset säännökset*

1 §

Rangaistuslajit

Yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus.

Erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten ovat varoitus ja viraltapano.

Sotilaan ja muun 45 luvun alaisen henkilön kurinpitörangaistuksia ovat varoitus, poistumisrangaistus, kurinpitösakko ja aresti. Sovellettaessa muuhun kuin 45 luvun alaiseen henkilöön säännöstä, jossa säädetään seuraamukseksi kurinpitörangaistus, hänet tuomitaan kurinpitörangaistuksen sijasta sakkoon.

Oikeushenkilölle voidaan tuomita yhteisösakko siten kuin 9 luvussa säädetään.

2 §

Rangaistusasteikko ja siitä poikkeaminen

Rangaistus määrätään noudattaen rikoksesta säädettyä rangaistusasteikkoa. Siitä voidaan poiketa siten kuin 8 §:ssä säädetään. Asteikon mukainen enimmäisrangaistus voidaan ylittää siten kuin 7 luvussa säädetään.

3 §

Rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet

Rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen

määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys.

Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syillisyyteen.

Päätettäessä rangaistuksen lajista noudetaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella mitä 9—12 §:ssä säädetään.

Rangaistuksen mittaaminen

4 §

Mittaamisperusteet

Rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavia perusteita ovat tämän luvun 5—8 §:ssä mainitut perusteet niiden ohella, joista muualla laissa säädetään.

5 §

Koventamisperusteet

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;
2) rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä;

3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan;

4) rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella; ja

5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

6 §

Lieventämisperusteet

Rangaistuksen lieventämisperusteita ovat:

1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka;

2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, tekijään kohdistunut karkea loukkaus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia;

3) rikoksen tekeminen olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi lähellä; ja

4) tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä.

7 §

Kohtuullistamisperusteet

Edellä 6 §:ssä säädetyn lisäksi on rangaistusta lieventävänä seikkana otettava huomioon myös

1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus,

2) tekijän korkea ikä, terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä

3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika,

jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

8 §

Rangaistuslajista ja rangaistusasteikosta poikkeaminen

Tuomioistuin voi tuomita laissa säädettyä lievemmänlaisen rangaistuksen tai alittaa teosta säädetyn vähimmäisrangaistuksen, jos:

1) tekijä on tehnyt rikoksen alentuneesti syyntakeisena;

2) rikos on jäänyt yritykseen;

3) tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana;

4) tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä säädetään, tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osallisuutta selvästi vähäisempi;

5) rikos on tehty olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä; tai

6) siihen on edellä 6 ja 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomioissa mainittavia erityisiä syitä.

Määrättäessä rangaistusta 1 momentin 2—5 kohdan nojalla tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus siitä rikoksesta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta.

Rangaistuslajin valinta

9 §

Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi (*ehdollinen vankeus*), jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

10 §

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset

Jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa tai, jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Ehdollisen vankeuden ohessa tuomittavasta sakosta, yhdyskuntapalvelusta ja valvonnasta on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Yhdyskuntapalvelu voidaan kuitenkin muuntaa vähintään neljän ja enintään 90 päivän vankeudeksi.

11 §

Yhdyskuntapalvelu

Rikoksenteikijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä on, että rikoksenteikijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

12 §

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

1) rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä;

2) tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta;

3) rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana;

4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 4 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet; taikka

5) rikos ei yhteisen rangaistuksen määrittämisestä koskevien säännösten johdosta olen-

naisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Tuomitusta rangaistuksesta tehtävät vähennykset

13 §

Tutkintavankeuden vähentäminen

Jos määräaikainen vankeusrangaistus tuomitaan teosta, jonka johdosta rikoksen tehnyt on ollut vapautensa menettäneenä yhtäjaksoisesti vähintään yhden vuorokauden, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika tai katsottava vapaudenmenetys rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Samoin on meneteltävä, jos vapaudenmenetys on aiheutunut muun saman asian yhteydessä syytteen tai esitutinnan kohteena olleen rikoksen johdosta tai oikeuteen tuotavaksi määrätyn vastaajan säilöön ottamisen johdosta.

Jos rangaistukseksi tuomitaan sakko, vapaudenmenetys on otettava huomioon kohtuullisessa määrin, kuitenkin vähintään vapaudenmenetystä vastaavan ajan pituisena, tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Jos rangaistukseksi tuomitaan nuorisorangaistus, vapaudenmenetys on otettava huomioon kohtuullisessa määrin vähentämällä tuomittavalle muutoin määrättäviä nuorisopalvelutunteja.

14 §

Ulkomailla tuomitun rangaistuksen vähentäminen

Jos joku Suomessa tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta ulkomailla tuomitun seuraamuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on tuomittavasta rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä. Jos suoritettu seuraamus on ollut vapausrangaistus, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika.

Tuomioistuin voi myös todeta, että suoritettua seuraamusta on pidettävä riittävänä seuraamuksena rikoksesta.

15 §

Rangaistusvankien kurinpitorangeistusten vähentäminen

Rangaistusvangille voidaan määrätä rangaistuslaitoksessa rikoksesta kurinpitorangeistus siten kuin siitä erikseen säädetään. Jos rangaistusvanki tuomioistuimessa tuomitaan rikoksesta, josta määrätyn kurinpitorangeistuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä, jollei ole perusteltua aihetta jättää vähennystä tekemättä tai pitää suoritettua kurinpitorangeistusta täytenä rangaistuksena teosta.

16 §

Rikoslain 45 luvun alaiden henkilöiden kurinpitoseuraamusten vähentäminen

Rikoslain 45 luvun alaiselle henkilölle voidaan kurinpitomenettelyssä määrätä sotilas-oikeudenkäyntilain 2 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta kurinpitorangeistus tai -ojennus siten kuin siitä erikseen säädetään. Jos tällainen henkilö on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpitoojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen, on jo täytäntöön pantu rangaistus ja ojennus otettava kohtuullisessa määrin huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Edellä 1 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

7 luku

Yhteisestä rangaistuksesta

3 §

Yhteinen sakkorangaistus

Yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 240 päiväsakkoa. Sovellettaessa 6 luvun 8 §:n 2 momenttia yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 180 päiväsakkoa. Jos jostakin rikoksesta tuomittavalle sakkorangaistukselle on 1 päivän kesäkuuta 1969 jälkeen säädetty erityinen vähimmäismäärä, yhteinen sakkorangaistus ei saa olla sitä pienempi.

7 §

Aikaisemmin tuomitun yhdyskuntapalvelurangaistuksen huomioon ottaminen

Aikaisemmin tuomittu yhdyskuntapalvelurangaistus voidaan ottaa uutta rangaistusta tuomittaessa huomioon vastaavalla tavalla kuin aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus 6 §:n mukaan.

10 luku

Menettämisseuraamuksista

1 §

Menettämisseuraamuksen yleiset edellytykset

Menettämisseuraamuksen määrääminen voi perustua myös rangaistavaksi säädettyyn tekoon,

2) jonka tekijä on rangaistusvastuusta vapaa 4 luvun 2 §:n, 4 §:n 2 momentin, 5 §:n 2 momentin, 6 §:n 3 momentin tai 45 luvun 26 b §:n 2 momentin nojalla; taikka

17 luku

Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

23 §

Seuraamuksia koskevia säännöksiä

Joka tuomitaan eläinsuojelurikoksesta tai lievistä eläinsuojelurikoksesta, voidaan samalla tuomita menettäneeksi oikeutensa pitää tai hoitaa eläimiä taikka muuten vastata eläinten hyvinvoinnista. Eläintenpitokielto voidaan määrätä myös henkilölle, joka tuomitaan eläinsuojelulain 54 §:n 1 momentin nojalla eläinsuojelurikkomuksesta ja jota voidaan pitää soveltumattomana tai kykenemättömänä huolehtimaan eläinten hyvinvoinnista. Kielto voidaan antaa määräajaksi tai pysyvästi. Kielto voi koskea määrättyjen eläinlajien pitämistä tai eläinten pitämistä yleensä. Eläintenpitokielto voidaan määrätä myös henkilölle, joka jätetään rangaistukseen tuomitsematta 3 luvun 4 §:n 2 momentin nojalla. Kielto on voimassa muutoksenhausta huolimatta, kunnes asia on ratkaistu lainvoimaisesti.

45 luku

Sotilasrikoksista

14 §

Niskoittelu

Käskyn täyttämättä jättämisestä ei saa tuomita rangaistusta, jos käskyn täyttäminen olisi johtanut selvästi virka- tai palvelusvelvollisuuden vastaiseen taikka muuten selvästi lainvastaiseen tekoon.

Täydentäviä säännöksiä

26 a §

Voimakeinojen käyttö

Jos vartio-, päivystys- tai poliisitehtävää suorittava sotilas kohtaa vastarintaa, hänellä

on oikeus käyttää sellaisia vastarinnan murtamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon joukon tai vartioitavan kohteen turvallisuus, virka- tai palvelustehtävän laatu ja vastarinnan vaarallisuus. Edellä mainituin edellytyksin vartiomiehellä on oikeus voimakeinojen käyttöön myös, kun joku hänen pysähtymiskäskystään huolimatta lähestyy vartioitavaa aluetta, jonne tuleminen on kielletty.

Jos käskynalainen taistelussa, merihädässä tai vastaavassa joukolle tai sen toiminnalle erityisen vaarallisessa tilanteessa esimiehen kiellosta huolimatta pakenee, väkivaltaisesti vastustaa esimiestä tai ei noudata esimiehen vaaran torjumiseksi antamaa käskyä, vaikka käsky on toistettu, esimiehellä on oikeus käyttää käskynalaista vastaan sellaisia kuuliaisuuden ja järjestyksen palauttamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää teon estämiseksi tai käskyn täyttämiseksi puolustettavina, kun otetaan huomioon käskynalaisen teon vaarallisuus ja tilanne muutenkin.

Sotavangin paetessa on sillä, jonka tehtävänä on estää pakeneminen, oikeus käyttää rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain

(39/1889) 2 luvun 11 b §:ssä säädettyjä voimakeinoja.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

26 b §

Esimiehen käsky

Teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehensä käskystä, tuomitaan käskynalainen rangaistukseen vain, jos:

1) hän on käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan; tai

2) hänen olisi pitänyt ymmärtää käskyn ja sen edellyttämän teon oikeudenvastaisuus, kun otetaan huomioon käsketyt teon lainvastaisuuden ilmeisyys.

Jos teko on tapahtunut olosuhteissa, joissa käskynalaiselta ei voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

2.

Laki

pakkokeinolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/1987) 1 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 213/1995, uusi 4 ja 5 momentti ja lukuun uusi 2 a § seuraavasti:

1 luku

Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

Kiinniottaminen

1 §

Jokamiehen kiinniotto-oikeus

 Jos kiinniottettava tekee vastarintaa, kiinniottajalla on lupa käyttää sellaisia kiinniottamisen toimittamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon rikoksen laatu, kiinniottettavan käyttäytyminen ja tilanne muutenkin.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

2 a §

Itseapu

Rikoksen kautta menetetyn tai muutoin kadotetun irtaimen omaisuuden takaisin hank-

kimiseksi on turvauduttava viranomaisen apuun. Toimet tällaisen omaisuuden takaisin ottamiseksi ovat kuitenkin itseapuna sallittuja, jos:

1) omaisuus on rikoksen kautta menetetty ja toimiin omaisuuden takaisinottamiseksi on ryhdytty välittömästi rikoksen tapahduttua; tai

2) menetetty tai kadotettu omaisuus muissa tapauksissa otetaan takaisin siltä, joka pitää sitä oikeudettomasti hallussaan, eikä saatavilla ollut riittävää ja oikea-aikaista viranomaisapua.

Edellä tarkoitetuissa tilanteissa saa kuitenkin käyttää vain sellaisia omaisuuden takaisin hankkimiseksi tarpeellisia keinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tapahtuneen oikeudenloukkauksen ilmeisyys sekä uhkaavan oikeudenmenetyksen suuruus ja todennäköisyys.

Rangaistavasta omankädenoikeudesta säädetään rikoslain 17 luvun 9 §:ssä.

 Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
 kuuta 20 .

3.

Laki**poliisilain 27 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 7 päivänä huhtikuuta 1995 annetun poliisilain (493/1995) 27 §:n 4 momentti seuraavasti:

27 §

Voimakeinojen käyttö

tään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja
 7 §:ssä.

----- Tämä laki tulee voimaan ----- päivänä
 Voimakeinojen käytön liioittelusta sääde- kuuta 20 .

4.

Laki**rajavartiolaitoksesta annetun lain 24 ja 51 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rajavartiolaitoksesta 12 päivänä maaliskuuta 1999 annetun lain (320/1999) 51 §:n
 1 ja 2 momentti ja
lisätään 24 §:ään uusi 4 momentti seuraavasti:

24 §

Voimakeinojen käyttö

 Voimakeinojen käytön liioittelusta sääde-
 tään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 mo-
 mentissa ja 7 §:ssä.

51 §

Sotilasrikossäännösten soveltaminen

 Rajavartiolaitoksen sotilasviroissa palvele-

vat ovat rikoslain 45 luvun sotilaita koskevi-
 en säännösten alaisia lukuun ottamatta luvun
 26 a §:ää.

Sota-aikana ovat rikoslain 45 luvun sään-
 nösten alaisia rajavartiolaitoksessa myös lu-
 vun 28 §:n 2 momentissa tarkoitettuja tehtä-
 viä vastaavissa tehtävissä palvelevat henki-
 löt, joihin ei kuitenkaan sovelleta sanotun lu-
 vun 26 a §:ää.

----- Tämä laki tulee voimaan ----- päivänä
 kuuta 20 .

5.

Laki**tullilain 17 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 29 päivänä joulukuuta 1994 annetun tullilain (1466/1994) 17 §, sellaisena kuin se on laissa 505/1995, seuraavasti:

<p>17 § Mitä poliisilain (493/1995) 27 §:n 1, 2 ja 4 momentissa säädetään poliisimiehen oikeudesta käyttää eräissä tapauksissa voimakeinoja, sovelletaan vastaavasti tullimieheen. Henkilöön, joka avustaa tullimiestä tämän pyynnöstä tai suostumuksella virkatehtävän suorittamisessa, sovelletaan, mitä poliisilain 46 §:ssä säädetään.</p>	<p>Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
---	---

6.

Laki**järjestyksenvalvojista annetun lain 9 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään järjestyksenvalvojista 22 päivänä huhtikuuta 1999 annetun lain (533/1999) 9 §:ään uusi 4 momentti seuraavasti:

<p>9 § <i>Voimakeinojen käyttö</i></p> <p>_____</p> <p>Voimakeinojen käytön liioittelusta sääde-</p>	<p>tään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.</p> <p>Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
---	--

7.

Laki

rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan rangaistusten täytäntöönpanosta 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun lain (39/1889) 2 luvun 2 a § ja 13 §:n 1 momentti sekä 5 luvun 9 §, sellaisina kuin ne ovat, 2 luvun 2 a § laissa 958/1976 ja 13 §:n 1 momentti laissa 580/2001 sekä 5 luvun 9 § laissa 703/1991, sekä

lisätään 2 lukuun uusi 11 b § seuraavasti:

2 luku

Yleisiä säännöksiä vankeusrangaistuksesta ja sakon muuntorangaistuksesta

2 a §

Rikoslain (39/1889) 6 luvun 13 §:ssä tarkoitettu vapaudenmenetystä vastaava vähennys otetaan rangaistuksen täytäntöönpanossa huomioon sen pituisena kuin tuomioistuimen päätöksessä on määrätty. Samaa kalenteriaikaa koskeva vähennys otetaan huomioon vain kerran. Jos tuomittu on päätöksessä mainittuna kalenteriaikana suorittanut vankeusrangaistusta tai sakon muuntorangaistusta, vähennystä ei tältä ajalta ole laskettava.

11 b §

Jos vanki yrittää karata tai tekee vastarintaa vartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa vankia järjestykseen, on tällä oikeus käyttää sellaisia karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, jos kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin vanki.

Sillä, joka 1 momentissa mainitun henkilön pyynnöstä tai tämän suostumuksella avustaa tässä tarkoitettun virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus sellaisten karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisten voimakeinojen käyttämiseen, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

13 §

Määräajaksi vankeusrangaistukseen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan, tuomioistuimen rikoslain 6 luvun 13 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna, kaksi kolmannelta tai, jos ehdonalaiseen vapauteen päästämiseen on erityisiä syitä, puolet siitä, kummassakin tapauksessa kuitenkin vähintään 14 päivää. Erityisenä syynä pidetään sitä, ettei vanki rikoksen tekopäivää edeltäneiden kolmen vuoden aikana ole suorittanut rangaistuslaitoksessa vankeusrangaistusta eikä ollut eristettynä pakkolaitoksessa.

5 luku

Täytäntöönpanosta nuorisovankilassa

9 §

Vanki voidaan päästää nuorisovankilasta ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan, tuomioistuimen rikoslain 6 luvun 13 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna, kolmanneksen.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

8.

Laki

tutkintavankeudesta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään tutkintavankeudesta 19 päivänä heinäkuuta 1974 annettuun lakiin (615/1974) uusi 15 a § seuraavasti:

<p>15 a § Mitä rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (39/1889) 2 luvun 11 b §:ssä säädetään oikeudesta käyttää voimakeinoja, sovelletaan vastaavasti, jos tutkintavanki yrittää</p>	<p>karata tai tekee vastarintaa taikka muu henkilö tekee vastarintaa.</p> <p>Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
--	---

9.

Laki

ilmailulain 37 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 3 päivänä maaliskuuta 1995 annetun ilmailulain (281/1995) 37 § seuraavasti:

<p>37 § <i>Järjestys ja pakkokeinot</i> Jos ilma-alus on vaarassa tai jos matkustajien tai miehistön turvallisuus muutoin vaatii, päälliköllä on oikeus käyttää kiinniotta, henkilön tai tavaran tarkastusta tai muita vastaavia järjestyksen palauttamiseksi tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi tarpeellisia keinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon vaaran suuruus ja tilanne muutenkin. Jokainen miehistön jäsen on velvollinen ilman eri käskyä antamaan päällikölle tarvittavaa apua. Päällikön kehotukses-</p>	<p>ta on myös matkustajalla oikeus antaa sellaista apua. Miehistön jäsenellä ja matkustajalla on oikeus ryhtyä 1 momentissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin ilman päällikön kehotusta, kun on perusteltua syytä uskoa, että toimenpide on välttämätön ilma-aluksen taikka siinä olevien henkilöiden tai tavaroiden suojelemiseksi. Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.</p> <p>Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
--	--

10.

Laki**järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä annetun lain 4 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä 17 päivänä kesäkuuta 1977 annetun lain (472/1977) 4 § seuraavasti:

4 §

Jos kulkuneuvosta poistettava tai kiinni otettava matkustaja koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen tai kiinni ottamisen, kuljettajalla on oikeus käyttää sellaisia matkustajan poistamiseksi tai kiinni ottamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuh-

teet. Sama oikeus on kuljettajaa auttavalla matkustajalla.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

11.

Laki**joukkoliikenteen tarkastusmaksusta annetun lain 11 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan joukkoliikenteen tarkastusmaksusta 11 päivänä toukokuuta 1979 annetun lain (469/1979) 11 §:n 2 ja 3 momentti, sellaisena kuin niistä on 2 momentti laissa 540/1982, seuraavasti:

11 §

Tarkastajan oikeudet ja vastuu

Jos matkustaja koettaa vastarintaa tekemällä välttää kiinni ottamisen, poliisin luo toimittamisen taikka kulkuneuvosta tai 1 §:n 2 momentissa tarkoitettulta laituralueelta poistamisen, tarkastajalla on oikeus käyttää sellaisia toimenpiteen suorittamiseksi tarpeelli-

sia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

12.

Laki**vartioimisliikelain 5 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 4 päivänä maaliskuuta 1983 annetun vartioimisliikelain (237/1983) 5 § seuraavasti:

5 §

Jos 4 §:ssä tarkoitettu poistettava henkilö koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen, vartijalla on oikeus käyttää sellaisia henkilön poistamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon henkilön käyttäytymi-

nen ja muut olosuhteet.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

13.

Laki**puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetun lain 6 ja 8 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan puolustusvoimien virka-avusta poliisille 5 päivänä joulukuuta 1980 annetun lain (781/1980) 6 §:n 1 ja 2 momentti ja 8 §, sellaisena kuin niistä on 6 §:n 2 momentti laissa 346/1998, seuraavasti:

6 §

Virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun on voimassa, mitä rikoslain 4 luvun 4 §:ssä säädetään.

Virka-apuosastoon kuuluvalla, joka tämän lain mukaisesti suorittaa virka-aputehtävää, on erittäin tärkeässä ja kiireellisessä tehtävässä oikeus poliisimiehen ohjauksessa käyttää sellaisia tehtävän suorittamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joihin poliisimies hänet toimivaltansa nojalla valtuuttaa ja joita tilanne huomioon ottaen voidaan pitää puolustet-

tavina.

8 §

Hätävarjeluun liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 4 §:n 2 momentissa ja 7 §:ssä.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

14.

Laki**merimieslain 74 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 7 päivänä kesäkuuta 1978 annetun merimieslain (423/1978) 74 §:n 1 ja 2 momentti seuraavasti:

74 §

Järjestyksen ylläpitäminen

Päälliköllä ja häntä avustavalla henkilöllä on oikeus käyttää aluksessa sellaisia järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon vastarinnan vaarallisuus ja

tilanne muutenkin.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

15.

Laki**ulosottolain 3 luvun 30 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 3 päivänä joulukuuta 1895 annetun ulosottolain (37/1895) 3 luvun 30 §, sellaisena kuin se on laissa 622/1967, seuraavasti:

3 luku

Yleisiä säännöksiä tuomioiden ja päätösten täytäntöönpanosta

30 §

Ulosottomiehellä on oikeus avauttaa lukkoja ja ovia sekä etsiä huoneita ja säilytyspaikkoja, jos täytäntöönpanossa sitä tarvitaan. Vastarintaa kohdatessaan ulosottomiehellä on oikeus saada poliisilta virka-apua,

mutta hän voi itsekin käyttää sellaisia vastarinnan murtamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon virkatehtävän laatu ja vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

16.

Laki**turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 6 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan turvatarkastuksista tuomioistuimissa 3 päivänä joulukuuta 1999 annetun lain (1121/1999) 6 § seuraavasti:

6 §

Henkilön poistaminen tuomioistuimesta

Jos henkilö kieltäytyy turvatarkastustoimenpiteestä, turvatarkastaja voi poistaa hänet tuomioistuimesta.

Turvataarkastaja voi tarvittaessa käyttää sellaisia henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon henkilön käyttäytyminen ja muut olo-

suhteet. Tuomioistuimen palveluksessa oleva muu kuin virkamies ja edellä 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu turvatarkastaja ei kuitenkaan saa käyttää voimakeinoja henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta, ellei muusta lainsäädännöstä muuta johdu.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

17.

Laki**turvataarkastuksista lentoliikenteessä annetun lain 6 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan turvatarkastuksista lentoliikenteessä 22 päivänä huhtikuuta 1994 annetun lain (305/1994) 6 §:n 2 momentti ja
lisätään 6 §:ään uusi 3 momentti seuraavasti:

6 §

Paikalta poistaminen

Poistamisessa voidaan tarvittaessa käyttää sellaisia henkilön poistamiseksi lentokenttäalueelta tai lentoasemarakennuksesta tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon lentolii-

kenteen turvallisuuden vaarantuminen, poistettavan henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

18.

Laki**aluevalvontalain 31 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 18 päivänä elokuuta 2000 annetun aluevalvontalain (755/2000) 31 §:n 3 momentti seuraavasti:

31 §
Voimakeinojen käyttö

7 §:ssä. Hätävarjelusta säädetään rikoslain
 4 luvun 4 §:ssä ja pakkotilasta saman luvun
 5 §:ssä.

Voimakeinojen käytön liioittelusta sääde-
 tään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
 kuuta 20 .

19.

Laki**mielenterveyslain 22 d §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään 14 päivänä joulukuuta 1990 annetun mielenterveyslain (1116/1990) 22 d §:ään, sel-
 laisena kuin se on laissa 1423/2001, uusi 4 momentti seuraavasti:

22 d §
Liikkumisvapauden rajoittaminen

tään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 mo-
 mentissa ja 7 §:ssä.

Voimakeinojen käytön liioittelusta sääde-

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
 kuuta 20 .

20.

Laki**säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain 35 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä 15 päivänä helmikuuta 2002 annetun lain (116/2002) 35 §:ään uusi 3 momentti seuraavasti:

35 §

Voimakeinojen käyttö

tään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Voimakeinojen käytön liioittelusta sääde-

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .

21.

Laki**sotilaskurinpitolain 8 ja 38 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilaskurinpitolain (331/1983) 8 § ja 38 §:n 3 momentti, sellaisina kuin ne ovat, 8 § osaksi laeissa 652/1991 ja 991/1997 ja 38 §:n 3 momentti mainitussa laissa 991/1997, seuraavasti:

8 §

Jos henkilö, jolle on tuomittu tai määrätty kurinpitoseuraamus, on ennen asian ratkaisemista ollut rikoksen johdosta vapautensa menettäneenä, on kurinpitorangeistuksesta tai -ojennuksesta tehtävä rikoslain 6 luvun 13 §:ssä tarkoitettu vähennys.

Edellä 1 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosakkoa, kahta poistumisran- gaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

38 §

Kumotessaan päätöksen esimies voi määrätä asian otettavaksi uudelleen käsiteltäväksi tai ottaa sen itse välittömästi ratkaistavakseen taikka saattaa asian toimivaltaiselle syyttäjäl- le. Asiaa uudelleen käsiteltäessä noudatetaan soveltuvin osin, mitä rikoslain 6 luvun 16 §:ssä säädetään.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .

22.

Laki**nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 6 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan nuorista rikoksenteijöistä 31 päivänä toukokuuta 1940 annetun lain (262/1940) 6 §, sellaisena kuin se on osaksi laissa 3/1969, seuraavasti:

<p>6 § Nuorelle rikoksenteijälle tämän kahdeksaatoista vuotta nuorempana tekemästä rikoksesta tuomittavan rangaistuksen määrään sovelletaan, mitä rikoslain (39/1889) 6 luvun</p>	<p>8 §:n 1 momentin 3 kohdassa ja 2 momentissa säädetään. Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
--	---

23.

Laki**rikesakkomenettelystä annetun lain 16 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikesakkomenettelystä 21 päivänä tammikuuta 1983 annetun lain (66/1983) 16 §:n 3 momentti seuraavasti:

<p>16 § Rikesakkotuomari voi jättää rikkojan rangaistukseen tuomitsematta samoin edellytyksin kuin rikoslain 6 luvun 12 §:ssä säädetään.</p>	<p>_____</p> <p>Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .</p>
---	--

24.

Laki

vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 7 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä 9 päivänä heinäkuuta 1953 annetun lain (317/1953) 7 §, sellaisena kuin se on laissa 303/1971, seuraavasti:

7 §

Kun tuomio, jonka mukaan rikoksentekijä voidaan määrätä eristettäväksi pakkolaitokseen, on saanut lainvoiman, kysymys eristämisestä on otettava käsiteltäväksi, kun tuomistusta rangaistuksesta on suoritettu, tuomioistuimen rikoslain 6 luvun 13 §:n nojalla tekee vähennystä lukuun ottamatta, vähintään kolmannes, kuitenkin viimeistään vuoden ku-

luessa tuomion antamisesta, ja viivytyksettä ratkaistava vankilaoikeudessa. Vankilaoikeuden on määrättävä rikoksentekijä eristettäväksi pakkolaitokseen, jos häntä on pidettävä 1 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla vaarallisenä toisen hengelle tai terveydelle.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 .

25.

Laki

yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan yhdyskuntapalvelusta 12 päivänä joulukuuta 1996 annetun lain (1055/1996) 3 ja 4 §, sellaisena kuin niistä on 3 § osaksi laissa 754/1997, ja *lisätään* 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 138/2001, uusi 3 momentti seuraavasti:

1 §

voimassa, mitä siitä erikseen säädetään.

Yhdyskuntapalvelu

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisesta on _____ päivänä _____ kuuta 20 .

26.

Laki**rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 3 ja 12 §:n kumoamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §	2 §
Täten kumotaan rikoslain voimaanpanemisesta 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun asetuksen (39/1889) 3 ja 12 §.	Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 .

Helsingissä 5 päivänä huhtikuuta 2002

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Oikeusministeri *Johannes Koskinen*

Liite
Rinnakkaistekstit

1.

Laki

rikoslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 1 luvun 13 §:n 3 momentti, 2 luvun 1 § ja 13 §:n 2 momentti, 2 b luvun 1 ja 2 § sekä 39 luvun 7 §,

sellaisina kuin ne ovat, 1 luvun 13 §:n 3 momentti laissa 626/1996, 2 luvun 1 § laeissa 792/1989, 651/1991 ja 1056/1996, 13 §:n 2 momentti laissa 352/1990, 2 b luvun 1 ja 2 § laissa 520/2001 ja 39 luvun 7 § laissa 769/1990,

muutetaan 3—6 luku, 7 luvun 3 §:n 2 momentti, 10 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohta ja 17 luvun 23 §:n 1 momentti,

sellaisina kuin ne ovat, 3—6 luku niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen, 7 luvun 3 §:n 2 momentti laissa 697/1991, 10 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohta laissa 875/2001 ja 17 luvun 23 §:n 1 momentti laissa 563/1998, sekä

lisätään 2 b luvun 3 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 520/2001, uusi 3 momentti, 7 lukuun siitä lailla 751/1997 kumotun 7 §:n tilalle uusi 7 §, 45 luvun 14 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 559/2000, uusi 2 momentti sekä lukuun uusi 26 a § ja 26 b § ja 26 a §:n edelle uusi väliotsikko seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

2 b luku

Ehdollinen vankeus

3 §

3 §

Ehdollisen vankeuden sisältö

Ehdollisen vankeuden sisältö

Kun vankeus tuomitaan ehdollisena, rangaistuksen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Ehdollisen vankeuden koeaika on vähintään vuosi ja enintään kolme vuotta. Koeaika alkaa tuomion julistamisesta tai antamisesta.

Rangaistus raukeaa, jollei sitä 5 §:n mukaan määrätä täytäntöön pantavaksi.

Kun vankeus tuomitaan ehdollisena, rangaistuksen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Ehdollisen vankeuden koeaika on vähintään vuosi ja enintään kolme vuotta. Koeaika alkaa tuomion julistamisesta tai antamisesta.

Rangaistus raukeaa, jollei sitä 5 §:n mukaan määrätä täytäntöön pantavaksi.

Valinnasta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä sekä ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

3 luku

Perusteista, jotka poistavat teon rangaistavuuden tai sitä vähentävät

Suomen perustuslaki

8 §

Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.

Asetus rikoslain voimaannanemisesta

3 §

Rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin.

Jos tuomitsemishetkellä on voimassa toinen laki kuin tekohetkellä, sovelletaan kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. Jos uusi laki on tullut voimaan vasta sen jälkeen kun asia on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa, muutoksenhakutuomioistuimen on sovellettava uutta lakia vain, milloin teosta uuden lain mukaan ei ole tuomittava rangaistusta tai milloin tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen.

Jos laki on tarkoitettu olemaan voimassa vain määrätynä aikana, sovelletaan sinä aikana tehtyyn tekoon tekohetkellä voimassa ollutta lakia, jollei toisin ole säädetty.

3 luku

Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä

1 §

Laillisuusperiaate

Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.

Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.

2 §

Ajallinen soveltuvuus

Rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin.

Jos tuomittaessa on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä, sovelletaan kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen.

Uutta lakia, joka on tullut voimaan vasta sen jälkeen kun asia on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa, sovelletaan muutoksenhakutuomioistuimessa kuitenkin vain, jos teosta uuden lain mukaan ei ole tuomittava rangaistusta tai jos tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen.

Jos laki on tarkoitettu olemaan voimassa vain määrätynä aikana, sovelletaan sinä aikana tehtyyn tekoon tekohetkellä voimassa ollutta lakia, jollei toisin ole säädetty.

Jos lakiin sisältyvä rikossäännös saa täsmällisen sisältönsä lakiin tai sen nojalla annettuihin säädöksiin tai määräyksiin sisältyvistä käyttäytymissäännöistä, teon rangaistavuus määräytyy tekohetkellä voimassa olleiden käyttäytymissäntöjen perusteella, jollei toisin ole säädetty.

3 §

Laiminlyönnin rangaistavuus

(uusi)

Laiminlyönti on rangaistava, jos rikoksen tunnusmerkistössä niin nimenomaan määrätään.

Laiminlyöntinä on rangaistava myös tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen estämättä jättäminen, jos tekijällä on vastuuasemansa vuoksi ollut erityinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen. Tällainen velvollisuus voi perustua:

- 1) virkaan, toimeen tai asemaan;*
- 2) tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen;*
- 3) tehtäväksi ottamiseen tai sopimukseen;*
- 4) tekijän vaaraa aiheuttaneeseen toimintaan; tai*
- 5) muuhun niihin rinnastettavaan syyhyyn.*

Rikoslaki

3 luvun 1 §

Teko, joka muuten on rangaistava jääköön rankaisematta, jos sen tekee viittatoista vuotta nuorempi lapsi.

Niistä toimenpiteistä, joiden alaiseksi tällainen lapsi voidaan saattaa, säädetään lastensuojelulaissa.

3 luvun 3 §

Mielipuolen teko, taikka semmoisen, joka ikäheikkouden tahi muun samanlaisen syyn takia on ymmärrystä vailla, jääköön rankaisematta.

Jos joku on joutunut sellaiseen satunnaiseen mielenhäiriöön, ettei hän ole tunnoton; jääköön teko, jonka hän tässä tunnotomassa tilassa tekee, niinkään rankaisematta.

3 luvun 4 §

Jos jonkun harkitaan rikosta tehdessään olleen täyttä ymmärrystä vailla, vaikkei häntä 3 §:n mukaan voida syyhyä mahdottomaksi katsoa; olkoon yleistä lajia oleva rangaistus se, mikä 2 §:ssä on säädetty.

4 §

Syyntakeisuus

Rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen.

Tekijä on syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielen terveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syyistä ratkaisevasti heikentynyt (syyntakeettomuus).

Jollei tekijä ole 2 momentin mukaan syyntakeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielen terveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut (alentunut syyntakeisuus), on rangaistusta määrättäessä otettava huomioon mitä 6 luvun

Älköön tässä tapauksessa päihtymystä taikka muuta senkaltaista mielenhäiriötä, johon rikoksentehtyjä on itsensä saattanut, yksinään pidettävä syynä tällaiseen rangaistuksen vähentämiseen.

(uusi, vrt. mielenterveyslain 21 §)

8 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetään.

Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä.

Jos tuomioistuimien jättää rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, tuomioistuimen tulee, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta, saattaa kysymys hänen hoidon tarpeestaan selvitettyä siltä kuin mielenterveyslain (1116/1990) 21 §:ssä säädetään.

5 §

Syyksiluettavuus

(uusi)

Rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus.

Jollei toisin säädetä, tässä laissa tarkoitettu teko on vain tahallisenä rangaistava.

Mitä 2 momentissa säädetään, koskee myös muualla laissa tarkoitettua tekoa, josta ankarimmaksi rangaistukseksi on säädetty enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta tai jota koskeva rangaistussäännös on annettu tämän lain voimaantulon jälkeen.

6 §

Tahallisuus

(uusi)

Teko on tahallinen, jos rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen vastaa sitä, mitä tekijä on teon hetkellä tarkoittanut taikka pitänyt varmana tai varsin todennäköisenä.

7 §

Tuottamus

(uusi)

Tekijän menettely on huolimaton, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan (tuottamus).

Se, pidetäänkö huolimattomuutta törkeänä (törkeä tuottamus), ratkaistaan kokonaisarvostelun perusteella. Arvostelussa otetaan huomioon rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tär-

3 luvun 5 §:n 1 mom.

Teosta, joka harkitaan tapahtuneeksi pikemmin tapaturmasta, kuin tuottamuksesta, älköön rangaistusta tuomittako.

keys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet.

Pikemmin tapaturmaan kuin tuottamukseen perustuvasta teosta ei rangaista.

4 luku

Yrityksestä

(uusi)

(uusi)

(uusi)

4 luku

Vastuuvapausperusteista

1 §

Tunnusmerkistöerehdys

Jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsilläolosta, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta, häntä ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan.

2 §

Kieltoerehdys

Jos tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna, hän on rangaistusvastuusta vapaa, jos erehtymistä on pidettävä ilmeisen anteeksiannettavana seuraavien seikkojen vuoksi:

- 1) lain puutteellinen tai virheellinen julistaminen;*
- 2) lain sisällön erityinen vaikeaselkoisuus;*
- 3) viranomaisen virheellinen neuvo; tai*
- 4) muu näihin rinnastettava seikka.*

3 §

Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys

Jos tekoon ei liity jäljempänä 4—6 §:ssä tarkoitettua perustetta, joka tekisi teon sallituksi, mutta tekotilanteeseen sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti olisi tällainen peruste liittynyt, häntä ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen

tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan.

3 luvun 6 §

Jos joku, suojellaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta aloitetulta tahi kohta päätä uhkaavalta oikeudettomalta hyökkäykseltä, on tehnyt teon, joka, vaikka muuten rangaistava, oli hyökkäyksen torjumiseksi välttämätön; älköön häntä tästä hätävarjeluksesta rangaistukseen tuomittako.

3 luvun 7 §

Jos joku luvattomasti tunkeutuu toisen huoneeseen, taloon, kartanoon tahi alukseen, taikka tekee vastarintaa sille, joka verekseltä tahtoo omansa ottaa takaisin, olkoon hätävarjelus niinikään oikeutettu.

3 luvun 9 §:n 1 mom.

Jos joku 6 tai 7 §:ssä mainituissa tapauksissa on tehnyt teon, joka ei ole ollut hyökkäyksen torjumiseksi, kotirauhan suojaamiseksi tai omansa takaisin ottamiseksi välttämätön, on tekijä tuomittava hätävarjelen liioittelusta tuomioistuimen harkinnan mukaan joko täyteen tai 2 §:n 1 momentin mukaan alennettuun rangaistukseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei hän voinut mieltänsä malittaa, häntä ei saa rangaistukseen tuomita.

3 luvun 10 §

Jos joku, pelastaaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta pakottavasta vaarasta, on tehnyt rangaistuksenalaisen teon, ja jos pelastus ilman sitä olisi ollut mahdoton; tutkikoon oikeus, teon ja asianhaarain mukaan, onko hän teostaan jääpä rankaisematta, vai onko hän siitä ansainnut täyden tahi 2 §:n 1 momentin mukaan vähennetyn rangaistuksen.

4 §

Hätävarjelu

Aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi *tarpeellinen puolustusteko* on hätävarjeluna sallittu, *jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.*

Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelen rajat (hätävarjelen liioittelu), tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.

5 §

Pakkotila

Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kui-

tenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voimut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

3 luvun 8 §:n 2 ja 3 mom.

6 §

Voimakeinojen käyttö

Milloin kiinniotettava, pidätettävä tai vangittava henkilö tekemällä vastarintaa tahi pakenemalla koettaa välttää kiinni joutumisen, taikka, jos rangaistusvanki tai muu kiinniotettu, pidätetty tahi vangittu henkilö yrittää karata tai tekee vastarintaa vanginvartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa häntä järjestykseen, on silloinkin oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita kiinniotamisen toimittamiseksi, karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, milloin kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin edellä mainittu henkilö.

Kun jollakulla 1 tai 2 momentin mukaan on oikeus käyttää voimakeinoja, on sama oikeus myös sillä, joka on apuna virkatehtävän suorittamisessa.

Oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastettavan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla.

Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.

3 luvun 9 §:n 2 mom.

Milloin 8 tai 8 a §:ssä, poliisilain 27 §:ssä taikka järjestyksenvalvojista annetun lain (533/1999) 9 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin sanottujen pykälien mukaan voidaan pitää puolustettavina, saadaan rangaistusta teon moitittavuutta vähentävien erityisten syiden perusteella alentaa niin kuin 1 momentissa säädetään taikka, jos siihen on erittäin painavia syitä, tekijä kokonaan vapauttaa rangaistuksesta.

Jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voimut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys.

7 §

Rangaistusvastuun lievennys

(uusi)

Vaikka tekijää ei tässä luvussa säädettyjen perusteiden nojalla kokonaan vapauteta rangaistusvastuusta, olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon rangaistusvastuuta lieventävinä siten kuin 6 luvun 6 §:n 3 kohdassa ja 8 §:n 1 momentin 5 kohdassa säädetään.

5 luku

5 luku

Osallisuudesta

Yrityksestä ja osallisuudesta

1 §

Yritys

(uusi)

Rikoksen yrityksestä rangaistaan vain, jos yritys on tahallista rikosta koskevassa säännöksessä säädetty rangaistavaksi.

(uusi)

Teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä.

4 luvun 1 §

Kun yritys lain mukaan on rangaistava, eikä erityistä rangaistusta siitä ole määrätty; tuomittakoon rangaistus sen lainpaikan mukaan, joka säättää rangaistuksen täytetystä rikoksesta, kuitenkin vähentämällä yleistä lajia olevan rangaistuksen niin, kuin 3 luvun 2 §:n mukaan vähennetään siltä, joka on täyttänyt viisitoista, vaan ei kahdeksaatoista vuotta.

Määrättäessä rangaistusta rikoksen yrityksestä sovelletaan, mitä 6 luvun 8 §:n 1 momentin 2 kohdassa säädetään, jollei yritystä ole tapaukseen soveltuvassa rikossäännöksessä rinnastettu täytettyyn tekoon.

Mitä on säädetty viraltapanosta, erottamisesta virantoimituksesta sekä muistakin seuraamuksista, joita laki täytetystä rikoksesta määrää, käytettäköön myös yrityksestä rangaistaessa.

4 luvun 2 §

Jos tekijä omasta tahdostaan, eikä ulko-naisten esteiden tähden, on luopunut rikoksen täyttämisestä, taikka ehkäissyt sen vaikutuksen, joka tekee rikoksen täytetyksi; jääköön yritys rankaisematta.

(uusi)

(uusi)

Jos sellainen yritys käsittää teon, joka semmoisenaan on eri rikos; tuomittakoon siitä rikoksesta rangaistus.

5 luvun 1 §

Jos kaksi tahi useammat ovat yhdessä tehneet rikoksen; rangaistakoon itsekukin rikoksen tekijänä.

(uusi)

2 §

Yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen

Yrityksestä ei rangaista, jos tekijä on vapaaehtoisesti luopunut rikoksen täyttämisestä tai muuten estänyt tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntymisen.

Jos rikoksessa on useita osallisia, yrityksestä luopuminen ja tehokas katuminen vapauttaa tekijän, yllyttäjän tai avunantajan vastuusta vain, jos hän on saanut myös muut osalliset luopumaan rikoksen täyttämisestä tai muuten kyennyt estämään tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntymisen taikka muulla tavalla poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen toteuttamisessa.

Sen lisäksi mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, yrityksestä ei rangaista, jos rikos jää täyttymättä tai tunnusmerkistössä tarkoitettu seuraus syntymättä tekijästä, yllyttäjältä tai avunantajasta riippumattomasta syystä, mutta hän on vapaaehtoisesti ja vakavasti pyrkinyt estämään rikoksen täyttymisen tai seurauksen syntymisen.

Jos 1—3 momentin perusteella rankaisematta jäävä yritys samalla toteuttaa muun, täytetyn rikoksen, se rikos on rangaistava.

3 §

Rikoksumppanuus

Jos kaksi tai useammat ovat yhdessä tehneet tahallisen rikoksen, rangaistaan kutakin rikoksen tekijänä.

4 §

Välillinen tekeminen

Tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoi-keudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä.

5 luvun 2 §

Joka *käskee, palkkaa, kiusaa tahi muuten tahallansa taivuttaa tai viettelee* toista rikokseen, tuomittakoon, joko rikos tulee täyteen, taikka vaan jää rangaistavaan yritykseen, yllytyksestä ikäänkuin hän itse olisi ollut tekijä.

5 luvun 3 §

Joka, toisen rikosta tehdessä taikka sitä ennen, tahallansa on neuvolla, toimella tahi kehotuksella tekoa edistänyt, on avunannosta rikokseen, jos se saatettiin täytäntöön, taikka, yrityksen ja täytetyn rikoksen saman rangaistuksen alaisina ollessa, jäi yritykseen, tuomittava sen lainpaikan mukaan, jota olisi pitänyt käyttää, jos hän olisi ollut rikoksen tekijä, mutta yleistä lajia oleva rangaistus kuitenkin sillä tavalla vähennettävä, kuin 3 luvun 2 §:n mukaan vähennetään siltä, joka on täyttänyt viisitoista, vaan ei kahdeksaatoista vuotta. Jos rikos jäi sellaiseen yritykseen, joka on 4 luvun 1 §:n mukaan rangaistava; tuomittakoon auttajalle korkeintaan puoli siitä rangaistuksesta, joka hänelle olisi voitu tuomita, jos tekijä olisi rikoksen täyttänyt.

Mitä viraltapanosta ja erottamisesta viran toimituksesta sekä muistakin lain mukaan tekijälle tulevista rikoksen seuraamuksista on säädetty, käytettäköön myös auttajaa rangaistaessa.

Yllytys rangaistavaan avunantoon on avunantona rangaistava.

Mitä tässä §:ssä on avunannosta säädetty, alköön käytettäkö 41, 42, 43 ja 44 luvussa mainittuja ja niihin verrattavia rikoksia rangaistaessa.

5 luvun 4 §

Kun jonkun erityinen olosuhde poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka sitä vähentää tahi enentää; koskekoon se ainoas-

5 §

Yllytys

Joka tahallaan taivuttaa toisen *tahalliseen* rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen, tuomitaan yllytyksestä rikokseen kuten tekijä.

6 §

Avunanto

Joka ennen rikosta tai sen aikana neuvoin, toimin *tai muilla tavoin* tahallaan auttaa toista *tahallisen* rikoksen tai sen rangaistavaan yrityksen tekemisessä, tuomitaan avunannosta rikokseen saman lainkohdan mukaan kuin tekijä. *Rangaistusta määrättäessä sovelletaan kuitenkin, mitä 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4 kohdassa säädetään.*

Yllytyksestä rangaistavaan avunantoon rangaistaan avunantona.

7 §

Erityiset henkilöön liittyvät olosuhteet

Erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka poistaa jonkin teon rangaistavuuden taikka vähentää tai enentää sitä, koskee ainoastaan

Voimassa oleva laki

Ehdotus

taan sitä tekijää, yllyttäjää tahi auttajaa, joka on mainitussa suhteessa.

(uusi)

mainitussa suhteessa olevaa tekijää, yllyttäjää tai avunantajaa.

Yllyttäjän tai avunantajan rangaistusvastuuseen ei vaikuta se, ettei häntä koske sellainen erityinen henkilöön liittyvä olosuhde, joka perustaa tekijän teon rangaistavuuden.

8 §

Oikeushenkilön puolesta toimiminen

(uusi, vrt. 39 luvun 7 §)

Yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön lakimääräisen toimielimen tai johdon jäsen sekä oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä taikka sen puolesta työ- tai virkasuhteessa tai toimeksiannon perusteella muutoin toimiva henkilö voidaan tuomita oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta rangaistukseen siitä huolimatta, ettei hän täytä rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetettuja erityisehtoja, jos oikeushenkilö nuo ehdot täyttää.

Jos rikos on tehty elinkeinonharjoittajan liikkeeseen kuuluvassa tai muussa oikeushenkilön toimintaan rinnastettavassa järjestytyneessä toiminnassa, sovelletaan vastaavasti, mitä 1 momentissa säädetään oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta.

Mitä tässä pykälässä säädetään, ei sovelleta, jos asiasta muualla säädetään toisin.

6 luku

6 luku

Rangaistuksen mittaamisesta**Rangaistuksen määrittämisestä**

2 luvun 1 §

Yleiset säännökset

1 §

Yleisiä rangaistuslajeja ovat vankeus, yhdyskuntapalvelu, sakko ja rikesakko.

Erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten ovat viraltapano ja varoitus.

Kurinpitorangaistuksia sotilaille ja muulle 45 luvun alaiselle henkilölle ovat aresti, poistumisrangaistus, kurinpitosakko ja varoitus. *Niistä säädetään erikseen.* Sovellettaessa muuhun kuin 45 luvun alaiseen hen-

Yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, *ehdollinen vankeus*, yhdyskuntapalvelu ja *ehdoton vankeus*.

Erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten ovat varoitus ja viraltapano.

Sotilaan ja muun 45 luvun alaisen henkilön kurinpitorangaistuksia ovat varoitus, poistumisrangaistus, kurinpitosakko ja aresti. Sovellettaessa muuhun kuin 45 luvun alaiseen henkilöön säännöstä, jossa sääde-

kilöön säännöstä, jossa on säädetty seuraamukseksi kurinpitorangeistus, tuomitaan hänet kurinpitorangeistuksen sijasta sakkoon.

(uusi)

tään seuraamukseksi kurinpitorangeistus, hänet tuomitaan kurinpitorangeistuksen sijasta sakkoon.

Oikeushenkilölle voidaan tuomita yhteisösakko siten kuin 9 luvussa säädetään.

2 §

Rangaistusasteikko ja siitä poikkeaminen

Rangaistus määrätään noudattaen rikoksesta säädettyä rangaistusasteikkoa. Siitä voidaan poiketa siten kuin 8 §:ssä säädetään. Asteikon mukainen enimmäisrangaistus voidaan ylittää siten kuin 7 luvussa säädetään.

(uusi)

6 luvun 1 §

Rangaistusta mitattaessa on otettava huomioon kaikki asiaan vaikuttavat rangaistusta koventavat ja lieventävät perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen.

Rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteita ovat muiden lain mukaan rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavien seikkojen ohella tämän luvun 2 ja 3 §:ssä mainitut perusteet.

3 §

Rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteet

Rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys.

Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, *teon vaikuttimiin* sekä rikoksesta ilmenevään *muuhun* tekijän syyllisyyteen.

Päätettäessä rangaistuksen lajista noudatetaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella mitä 9—12 §:ssä säädetään.

Rangaistuksen mittaaminen

4 §

Mittaamisperusteet

Rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavia perusteita ovat tämän luvun 5—8 §:ssä mainitut perusteet niiden ohella, joista muualla laissa säädetään.

(uusi)

6 luvun 2 §

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;

2) rikoksen tekeminen vakavia rikoksia varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä;

3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan; sekä

4) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

6 luvun 3 §

Rangaistuksen lieventämisperusteita ovat:

1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen vaikutin;

2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia; sekä

3) tekijän *oma-aloitteinen* pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka edistää rikoksensa selvittämistä.

6 luvun 4 §

Jos tekijälle on rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuu muu seuraus, joka yhdessä tässä luvussa mainittuja perusteita

5 §

Koventamisperusteet

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;

2) rikoksen tekeminen *vakavien rikosten tekemistä* varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä;

3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan;

4) rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella; ja

5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

6 §

Lieventämisperusteet

Rangaistuksen lieventämisperusteita ovat:

1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka;

2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, *tekijään kohdistunut karkea loukkaus* tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia;

3) rikoksen tekeminen *olosuhteissa, joissa vastuvapausperusteen soveltaminen olisi lähellä; ja*

4) tekijän ja asianomistajan välillä *saavutettu sovinto*, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä.

7 §

Kohtuullistamisperusteet

Edellä 6 §:ssä säädetyn lisäksi on rangaistusta lieventävänä seikkana otettava huomioon myös

soveltaen määrättävän rangaistuksen kanssa johtaisi rikoksen laatuun nähden kohtuutomaan tulokseen, tällainen seikka on rangaistusta mitattaessa otettava kohtuuden mukaan huomioon.

3 luvun 4 §:n 1 mom.

Jos jonkun harkitaan rikosta tehdessään olleen täyttä ymmärrystä vailla, vaikkei häntä 3 §:n mukaan voida syyhyn mahdolltomaksi katsoa; olkoon yleistä lajia oleva rangaistus se, mikä 2 §:ssä on säädetty.

4 luvun 1 §:n 1 mom.

Kun yritys lain mukaan on rangaistava, eikä erityistä rangaistusta siitä ole määrätty; tuomittakoon rangaistus sen lainpaikan mukaan, joka säättää rangaistuksen täytetystä rikoksesta, kuitenkin vähentämällä yleistä lajia olevan rangaistuksen niin, kuin 3 luvun 2 §:n mukaan vähennetään siltä, joka on täyttänyt viisitoista, vaan ei kahdeksaatoista vuotta.

3 luvun 2 §

Jos viisitoista mutta ei kahdeksaatoista vuotta täyttänyt tekee rikoksen, on tuomittava, milloin rikoksesta olisi saattanut seurata elinkautinen vankeusrangaistus, vankeutta vähintään kaksi ja enintään kaksitoista vuotta. Jos rangaistukseksi on säädetty määräaika vankeutta tai sakkoa, on tuomittava enintään kolme neljännessä säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään pienin määrä, jonka sitä rangaistusta saa 2 luvun mukaan tuomita.

5 luvun 3 §:n 1 mom.

Joka, toisen rikosta tehdessä taikka sitä ennen, tahallansa on neuvolla, toimella tahi kehotuksella tekoa edistänyt, on avunannos-

1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus,

2) tekijän korkea ikä, terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä

3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika,

jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuutomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

8 §

Rangaistuslajista ja rangaistusasteikosta poikkeaminen

Tuomioistuimien voi tuomita laissa säädettyä lievemmlajisen rangaistuksen tai alittaa teosta säädetyn vähimmäisrangaistuksen, jos:

1) tekijä on tehnyt rikoksen alentuneesti syyntakeisena;

2) rikos on jäänyt yritykseen;

3) tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana;

4) tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä säädetään, tai hänen osallisuutensa rikokseen on

ta rikokseen, jos se saatettiin täytäntöön, taikka yrityksen ja täytetyn rikoksen saman rangaistuksen alaisina ollessa, jäi yritykseen, tuomittava sen lainpaikan mukaan, jota olisi pitänyt käyttää, jos hän olisi ollut rikoksen tekijä, mutta yleistä lajia oleva rangaistus kuitenkin sillä tavalla vähennettävä, kuin 3 luvun 2 §:n mukaan vähennetään siltä, joka on täyttänyt viisitoista, vaan ei kahdeksaatoista vuotta. *Jos rikos jäi sellaiseen yritykseen, joka on 4 luvun 1 §:n mukaan rangaistava; tuomittakoon auttajalle korkeintaan puoli siitä rangaistuksesta, joka hänelle olisi voitu tuomita, jos tekijä olisi rikoksen täyttänyt.*

muutoin muiden osallisuutta selvästi vähäisempi;

3 luvun 9 §

Jos joku 6 tai 7 §:ssä mainituissa tapauksissa on tehnyt teon, joka ei ole ollut hyökkäyksen torjumiseksi, kotirauhan suojaamiseksi tai omansa takaisin ottamiseksi välttämätön, on tekijä tuomittava hätävarjelun liioittelusta tuomioistuimen harkinnan mukaan joko täyteen tai 2 §:n 1 momentin mukaan alennettuun rangaistukseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei hän voinut mieltänsä maltaa, häntä ei saa rangaistukseen tuomita.

5) rikos on tehty olosuhteissa, joissa vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi erityisen lähellä; tai

Milloin 8 tai 8 a §:ssä, poliisilain 27 §:ssä taikka järjestyksenvalvojista annetun lain (533/1999) 9 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin sanottujen pykälien mukaan voidaan pitää puolustettavina, saadaan rangaistusta teon moitittavuutta vähentävien erityisten syiden perusteella alentaa niin kuin 1 momentissa säädetään taikka, jos siihen on erittäin painavia syitä, tekijä kokonaan vapauttaa rangaistuksesta.

3 luvun 5 §:n 2 mom.

Jos rangaistussäännöksessä on säädetty vankeudelle erityinen vähimmäisaika, tuomioistuin saa, ellei yleinen etu muuta vaadi, erityisistä syistä, jotka on mainittava tuomiossa, tuomita vähimmäisaikaa lyhyempään rangaistukseen tai, milloin ankarampaa rangaistusta kuin vankeutta määrääjäksi ei ole säädetty, tuomita sakkoon.

6) siihen on edellä 6 ja 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä.

Määrättäessä rangaistusta 1 momentin 2—5 kohdan nojalla tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetystä ankarimmasta rangaistuksesta ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus siitä rikoksesta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta.

Rangaistuslajin valinta

2 b luvun 1 §

Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi (*ehdollinen vankeus*), jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

2 b luvun 2 §

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset

Jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa tai, jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, milloin tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Ehdollisen vankeuden ohessa tuomittavasta sakosta, yhdyskuntapalvelusta ja valvonnasta on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Yhdyskuntapalvelu voidaan kuitenkin muuntaa vähintään neljän ja enintään 90 päivän vankeudeksi.

9 §

Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi (*ehdollinen vankeus*), jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

10 §

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamukset

Jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan sen ohessa tuomita sakkoa tai, jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Ehdollisen vankeuden ohessa tuomittavasta sakosta, yhdyskuntapalvelusta ja valvonnasta on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Yhdyskuntapalvelu voidaan kuitenkin muuntaa vähintään neljän ja enintään 90 päivän vankeudeksi.

Laki yhdyskuntapalvelusta

11 §

3 §:n 1 mom.

Yhdyskuntapalvelu*Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen*

Rikoksenteijä,

- 1) joka tuomitaan vankeuteen,
- 2) jolle määrätään yhteinen vankeusrangaistus tai
- 3) jonka ehdollinen vankeusrangaistus määrätään pantavaksi kokonaan tai osaksi täytäntöön,

tuomitaan pituudeltaan määrätyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

Rikoksenteijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

4 §

Suostumus ja soveltuvuus

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä on, että rikoksenteijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja että voidaan olettaa hänen suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä on, että rikoksenteijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

Rikoslaki

12 §

3 luvun 5 §:n 3 ja 4 mom.

Tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, milloin:

1) rikosta on sen haitallisuus tai siitä ilmevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä;

2) rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettava;

3) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

1) rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmevä tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä;

2) tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta;

3) rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettava;

4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana *erityisesti, kun*

tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi tai sen selvittämisen edistämiseksi, tekijän henkilökohtaiset olot, rikoksesta tekijälle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat; taikka

4) rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Sen lisäksi, mitä 3 momentissa on säädetty, tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, jos teon katsotaan johtuneen *pikemmin* ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta *kuin* *piittämättömyydestä* *lain kieltoja ja käskyjä* kohtaan.

3 luvun 11 §

Jos määräaikainen vankeusrangaistus tuomitaan teosta, jonka johdosta rikoksen tehnyt on ollut vapautensa menettäneenä yhtäjaksoisesti vähintään yhden vuorokauden, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika tai katsottava vapaudenmenetys rangaistuksen täydeksi suoritukseksi. Samoin on meneteltävä silloin, kun vapaudenmenetys on aiheutunut muun saman asian yhteydessä syytteen tai valmistavan tutkinnan kohteena olleen rikoksen tai oikeuteen tuotavaksi määrätyn vastaajan säilöönottamisen johdosta. Jos rangaistukseksi tuomitaan sakko tai nuorisorangaistus, vapaudenmenetys on kohtuullisessa määrin, sakosta kuitenkin vähintään vapauden menetystä vastaavan ajan pituisena, otettava huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

otetaan huomioon edellä 6 §:n 4 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet; taikka

5) rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

(ks. ehdotettu 2 kohta)

Tuomitusta rangaistuksesta tehtävät vähennykset

13 §

Tutkintavankeuden vähentäminen

Jos määräaikainen vankeusrangaistus tuomitaan teosta, jonka johdosta rikoksen tehnyt on ollut vapautensa menettäneenä yhtäjaksoisesti vähintään yhden vuorokauden, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika tai katsottava vapaudenmenetys rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Samoin on meneteltävä, jos vapaudenmenetys on aiheutunut muun saman asian yhteydessä syytteen tai esitutkinnan kohteena olleen rikoksen johdosta tai oikeuteen tuotavaksi määrätyn vastaajan säilöön ottamisen johdosta.

Jos rangaistukseksi tuomitaan sakko, vapaudenmenetys on otettava huomioon kohtuullisessa määrin, kuitenkin vähintään vapaudenmenetystä vastaavan ajan pituisena, tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Jos rangaistukseksi tuomitaan nuorisorangaistus, vapaudenmenetys on otettava huomioon kohtuullisessa määrin *vähentämällä tuomittavalle muutoin määrättäviä nuorisopalvelutunteja*.

1 luvun 13 §:n 3 mom.

Jos joku Suomessa tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta ulkomailla tuomitun seuraamuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on tuomittavasta rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä. Jos suoritettu seuraamus on ollut vapausrangaistus, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika. Tuomioistuin voi myös todeta, että suoritettua seuraamusta on pidettävä riittävänä seuraamuksena rikoksesta.

2 luvun 13 §:n 2 mom.

Jos 1 momentissa tarkoitettu henkilö tuomioistuimessa tuomitaan rikoksesta, josta määrätyn kurinpitorangeistuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä, jollei ole perusteltua aihetta jättää vähennystä tekemättä tai pitää suoritettua kurinpitorangeistusta täytenä rangaistuksena teosta.

Sotilaskurinpitolaki

8 §:n 2 ja 3 mom.

Jos rikoksenteijä on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpito-ojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen, on jo täytäntöönpantu rangaistus ja ojennus otettava kohtuullisessa määrin

14 §

Ulkomailla tuomitun rangaistuksen vähentäminen

Jos joku Suomessa tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta ulkomailla tuomitun seuraamuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on tuomittavasta rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä. Jos suoritettu seuraamus on ollut vapausrangaistus, tuomioistuimen on vähennettävä rangaistuksesta vapaudenmenetystä vastaava aika. Tuomioistuin voi myös todeta, että suoritettua seuraamusta on pidettävä riittävänä seuraamuksena rikoksesta.

15 §

Rangaistusvankien kurinpitorangeistusten vähentäminen

Rangaistusvangille voidaan määrätä rangaistuslaitoksessa rikoksesta kurinpitorangeistus siten kuin siitä erikseen säädetään. Jos rangaistusvanki tuomioistuimessa tuomitaan rikoksesta, josta määrätyn kurinpitorangeistuksen hän on kokonaan tai osaksi suorittanut, on rangaistuksesta vähennettävä kohtuullinen määrä, jollei ole perusteltua aihetta jättää vähennystä tekemättä tai pitää suoritettua kurinpitorangeistusta täytenä rangaistuksena teosta.

16 §

Rikoslain 45 luvun alaisen henkilöiden kurinpitoseuraamusten vähentäminen

Rikoslain 45 luvun alaiselle henkilölle voidaan kurinpitomenettelyssä määrätä soti-lasoikeudenkäyntilain 2 §:ssä tarkoitusta rikoksesta kurinpitorangeistus tai -ojennus siten kuin siitä erikseen säädetään. Jos tällainen henkilö on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpito-ojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen, on jo täytäntöön pantu rangaistus ja ojennus

huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosisakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

otettava kohtuullisessa määrin huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Edellä 1 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosisakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

7 luku

Yhteisestä rangaistuksesta

3 §

Yhteinen sakkorangaistus

Yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään kaksisataaneljäkymmentä päiväsakkoa. Jos jostakin rikoksesta tuomittavalle sakkorangaistukselle on 1 päivän kesäkuuta 1969 jälkeen säädetty erityinen vähimmäismäärä, yhteinen sakkorangaistus ei saa olla sitä pienempi.

Laki yhdyskuntapalvelusta

3 §:n 2 mom.

Aikaisempi yhdyskuntapalvelurangaistus voidaan ottaa uutta rangaistusta tuomittaessa huomioon vastaavalla tavalla kuin aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaan.

3 §

Yhteinen sakkorangaistus

Yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 240 päiväsakkoa. Sovellettaessa 6 luvun 8 §:n 2 momenttia yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 180 päiväsakkoa. Jos jostakin rikoksesta tuomittavalle sakkorangaistukselle on 1 päivän kesäkuuta 1969 jälkeen säädetty erityinen vähimmäismäärä, yhteinen sakkorangaistus ei saa olla sitä pienempi.

7 §

Aikaisemmin tuomitun yhdyskuntapalvelurangaistuksen huomioon ottaminen

Aikaisemmin tuomittu yhdyskuntapalvelurangaistus voidaan ottaa uutta rangaistusta tuomittaessa huomioon vastaavalla tavalla kuin aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus 6 §:n mukaan.

10 luku

Menettämisseuraamuksista

1 §

Menettämisseuraamuksen yleiset edellytykset

Menettämisseuraamuksen määrääminen voi perustua myös rangaistavaksi säädettyyn tekoon,

---

2) jonka tekijä on rangaistusvastuusta vapaa 3 luvun 9 tai 10 §:n taikka 10 a §:n 1 momentin nojalla tai muulla vastaavalla perusteella; taikka

---

1 §

Menettämisseuraamuksen yleiset edellytykset

Menettämisseuraamuksen määrääminen voi perustua myös rangaistavaksi säädettyyn tekoon,

---

2) jonka tekijä on rangaistusvastuusta vapaa 4 luvun 2 §:n, 4 §:n 2 momentin, 5 §:n 2 momentin, 6 §:n 3 momentin tai 45 luvun 26 b §:n 2 momentin nojalla; taikka

---

17 luku

Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

23 §

Seuraamuksia koskevia säännöksiä

Joka tuomitaan eläinsuojelurikoksesta tai lievistä eläinsuojelurikoksesta, voidaan samalla tuomita menettäneeksi oikeutensa pitää tai hoitaa eläimiä taikka muuten vastata eläinten hyvinvoinnista. Eläintenpitokielto voidaan määrätä myös henkilölle, joka tuomitaan eläinsuojelulain 54 §:n 1 momentin nojalla eläinsuojelurikkomuksesta ja jota voidaan pitää soveltumattomana tai kykenemättömänä huolehtimaan eläinten hyvinvoinnista. Kielto voidaan antaa määräajaksi tai pysyvästi. Kielto voi koskea määrättyjen eläinlajien pitämistä tai eläinten pitämistä yleensä. Eläintenpitokielto voidaan määrätä myös henkilölle, joka jätetään rangaistukseen tuomitsematta 3 luvun 3 §:n nojalla. Kielto on voimassa muutoksenhausta huolimatta, kunnes asia on ratkaistu lainvoimaisesti.

---

23 §

Seuraamuksia koskevia säännöksiä

Joka tuomitaan eläinsuojelurikoksesta tai lievistä eläinsuojelurikoksesta, voidaan samalla tuomita menettäneeksi oikeutensa pitää tai hoitaa eläimiä taikka muuten vastata eläinten hyvinvoinnista. Eläintenpitokielto voidaan määrätä myös henkilölle, joka tuomitaan eläinsuojelulain 54 §:n 1 momentin nojalla eläinsuojelurikkomuksesta ja jota voidaan pitää soveltumattomana tai kykenemättömänä huolehtimaan eläinten hyvinvoinnista. Kielto voidaan antaa määräajaksi tai pysyvästi. Kielto voi koskea määrättyjen eläinlajien pitämistä tai eläinten pitämistä yleensä. Eläintenpitokielto voidaan määrätä myös henkilölle, joka jätetään rangaistukseen tuomitsematta 3 luvun 4 §:n 2 momentin nojalla. Kielto on voimassa muutoksenhausta huolimatta, kunnes asia on ratkaistu lainvoimaisesti.

---

45 luku

Sotilasrikoksista

3 luvun 10 a §:n 2 mom.

14 §

Niskoittelu

Käskyn täyttämättä jättämisestä ei saa tuomita rangaistusta, jos käskyn täyttäminen olisi johtanut selvästi virka- tai palvelusvelvollisuuden vastaiseen taikka muuten selvästi lainvastaiseen tekoon.

Käskyn täyttämättä jättämisestä ei saa tuomita rangaistusta, jos käskyn täyttäminen olisi johtanut selvästi virka- tai palvelusvelvollisuuden vastaiseen taikka muuten selvästi lainvastaiseen tekoon.

Täydentäviä säännöksiä

3 luvun 8 a §

26 a §

Voimakeinojen käyttö

Vartio-, päivystys- tai poliisitehtävää suorittavalla sotilaalla, joka kohtaa vastarintaa, on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita joukon tai vartioitavan kohteen turvallisuuteen taikka muuten virka- tai palvelustehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden voidaan pitää puolustettavina. Edellä mainituin edellytyksin vartiomiehellä on oikeus voimakeinojen käyttöön myös, milloin joku hänen pysähtymiskäskystään huolimatta lähestyy vartioitavaa aluetta, jonne tuleminen on kielletty.

Jos vartio-, päivystys- tai poliisitehtävää suorittava sotilas kohtaa vastarintaa, hänellä on oikeus käyttää sellaisia *vastarinnan murtamiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon joukon tai vartioitavan kohteen turvallisuus, virka- tai palvelustehtävän laatu ja vastarinnan vaarallisuus. Edellä mainituin edellytyksin vartiomiehellä on oikeus voimakeinojen käyttöön myös, kun joku hänen pysähtymiskäskystään huolimatta lähestyy vartioitavaa aluetta, jonne tuleminen on kielletty.

Milloin käskynalainen taistelussa, merihädässä tai vastaavassa joukolle tai sen toiminnalle erityisen vaarallisessa tilanteessa esimiehen kiellostä huolimatta pakenee, väkivaltaisesti vastustaa esimiestä tai ei noudata esimiehen vaaran torjumiseksi antamaa käskyä, vaikka käsky on toistettu, esimiehellä on oikeus käyttää kuuliaisuuden ja järjestyksen palauttamiseksi käskynalaista vastaan sellaisia voimakeinoja, joita käskynalaisen teon vaarallisuuteen nähden sekä tilanne muutenkin huomioon ottaen voidaan pitää teon estämiseksi tai käskyn täyttämiseksi puolustettavina.

Jos käskynalainen taistelussa, merihädässä tai vastaavassa joukolle tai sen toiminnalle erityisen vaarallisessa tilanteessa esimiehen kiellostä huolimatta pakenee, väkivaltaisesti vastustaa esimiestä tai ei noudata esimiehen vaaran torjumiseksi antamaa käskyä, vaikka käsky on toistettu, esimiehellä on oikeus käyttää käskynalaista vastaan sellaisia *kuuliaisuuden ja järjestyksen palauttamiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan pitää teon estämiseksi tai käskyn täyttämiseksi puolustettavina, kun otetaan huomioon käskynalaisen teon vaarallisuus ja tilanne muutenkin.

Sotavangin paetessa on sillä, jonka tehtävänä on estää pakeneminen, oikeus käyttää

Sotavangin paetessa on sillä, jonka tehtävänä on estää pakeneminen, oikeus käyttää

Voimassa oleva laki

Ehdotus

8 §:n 2 momentissa säädettyjä voimakeinoja.

rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (39/1889) 2 luvun 11 b §:ssä säädettyjä voimakeinoja.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

3 luvun 10 a §:n 1 mom.

26 b §

Esimiehen käsky

Teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehenä käskystä, tuomitaan käskynalainen rangaistukseen vain, jos hän on *selvästi* käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan. Jos kuitenkin teko on tapahtunut sellaisissa olosuhteissa, ettei käskynalainen ole voinut niiden vuoksi olla käskyä täyttämättä, hänet saadaan jättää rangaistukseen tuomitsematta.

Teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehenä käskystä, tuomitaan käskynalainen rangaistukseen vain, jos:

1) hän on käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan; tai

2) hänen olisi pitänyt ymmärtää käskyn ja sen edellyttämän teon oikeudenvastaisuus, kun otetaan huomioon käsketyt teon lainvastaisuuden ilmeisyys.

Jos teko on tapahtunut olosuhteissa, joissa käskynalaiselta ei voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

2.

Laki**pakkokeinolain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/1987) 1 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 213/1995, uusi 4 ja 5 momentti ja lukuun uusi 2 a § seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

1 luku

Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen*Kiinniottaminen*

1 §

1 §

*Jokamiehen kiinniotto-oikeus**Jokamiehen kiinniotto-oikeus*

Jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksenteikijän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingonteko tai lievä petos.

Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava.

Kiinni otettu on viipymättä luovutettava poliisimiehelle.

Jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksenteikijän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingonteko tai lievä petos.

Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava.

Kiinni otettu on viipymättä luovutettava poliisimiehelle.

Rikoslaki

3 luvun 8 §:n 4 mom.

Edellä mainittu oikeus voimakeinojen käyttämiseen on niin ikään sillä, joka pakkokeinolain (450/87) 1 luvun 1 §:n nojalla on ottanut toisen kiinni, mikäli tämä tekee hänelle vastarintaa.

Jos kiinniotettava tekee vastarintaa, kiinniottajalla on lupa käyttää sellaisia kiinniottamisen toimittamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon rikoksen laatu, kiinniotettavan käyttäytyminen ja tilanne muutenkin.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Asetus rikoslain voimaanpanemisesta

2 a §

12 §

Itseapu

Älköön kukaan omin valloin ottako takaisin sitä, minkä tuntee omaksensa, olkoonpa häneltä rikoksen kautta vietyä, taikka kadonnutta, vaan turvautukoon poliisiviranomaiseen taikka tuomariin; ottakoon kuitenkin omansa takaisin irtaimelta tahi tuntemattomalta mieheltä, taikka siltä, jonka varoo karkaavan, taikka rikoksenteijältä verekseltään.

Rikoslaki

3 luvun 7 §

Jos joku luvattomasti tunkeutuu toisen huoneeseen, taloon, kartanoon tahi alukseen, taikka tekee vastarintaa sille, joka verekseltä tahtoo omansa ottaa takaisin, olkoon hätävarjelus niinikään oikeutettu.

Rikoksen kautta menetetyin tai muutoin kadotetun irtaimen omaisuuden takaisin hankkimiseksi on turvaututtava viranomaisen apuun. Toimet tällaisen omaisuuden takaisin ottamiseksi ovat kuitenkin itseapuna sallittuja, jos:

1) omaisuus on rikoksen kautta menetetty ja toimiin omaisuuden takaisinottamiseksi on ryhdytty välittömästi rikoksen tapahduttua; tai

2) menetetty tai kadotettu omaisuus muissa tapauksissa otetaan takaisin siltä, joka pitää sitä oikeudettomasti hallussaan, eikä saatavilla ollut riittävää ja oikea-aikaista viranomaisapua.

Edellä tarkoitetuissa tilanteissa saa kuitenkin käyttää vain sellaisia omaisuuden takaisin hankkimiseksi tarpeellisia keinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tapahtuneen oikeudenloukkauksen ilmeisyys sekä uhkaavan oikeudenmenetyksen suuruus ja todennäköisyys.

Rangaistavasta omankädenoikeudesta säädetään rikoslain 17 luvun 9 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

3.

Laki**poliisilain 27 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 7 päivänä huhtikuuta 1995 annetun poliisilain (493/1995) 27 §:n 4 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

27 §

Voimakeinojen käyttö

Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Sillä, joka poliisimiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa poliisimiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen poliisin virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus poliisimiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin poliisimies toimivaltansa nojalla hänet valtuuttaa.

Ehdotus

27 §

Voimakeinojen käyttö

Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Sillä, joka poliisimiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa poliisimiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen poliisin virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus poliisimiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin poliisimies toimivaltansa nojalla hänet valtuuttaa.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

Hätävarjelusta ja pakkotilasta säädetään rikoslaissa.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

*Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____*

4.

Laki

rajavartiolaitoksesta annetun lain 24 ja 51 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rajavartiolaitoksesta 12 päivänä maaliskuuta 1999 annetun lain (320/1999) 51 §:n
 1 ja 2 momentti ja
lisätään 24 §:ään uusi 4 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

24 §

24 §

Voimakeinojen käyttö

Voimakeinojen käyttö

Rajavartiomiehellä on rajavartiolaitoksen valvonta-alueella virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Edellä 1 momentissa tarkoitettujen voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon virkatehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Sillä, joka rajavartiomiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa rajavartiomiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen rajavartiolaitoksen tehtävän suorittamisessa, on oikeus rajavartiomiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin rajavartiomies toimivaltansa rajoissa hänet valtuuttaa.

Rajavartiomiehellä on rajavartiolaitoksen valvonta-alueella virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Edellä 1 momentissa tarkoitettujen voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon virkatehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Sillä, joka rajavartiomiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa rajavartiomiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen rajavartiolaitoksen tehtävän suorittamisessa, on oikeus rajavartiomiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin rajavartiomies toimivaltansa rajoissa hänet valtuuttaa.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

51 §

Sotilasrikossäännösten soveltaminen

Rajavartiolaitoksen sotilasviroissa palvelevat ovat rikoslain (39/1889) 45 luvun sotilaita koskevien säännösten alaisia.

Sota-aikana ovat rikoslain 45 luvun säännösten alaisia rajavartiolaitoksessa myös sanotun luvun 2 §:n 1 momentissa tarkoitettuja tehtäviä vastaavissa tehtävissä palvelevat henkilöt.

---

51 §

Sotilasrikossäännösten soveltaminen

Rajavartiolaitoksen sotilasviroissa palvelevat ovat rikoslain 45 luvun sotilaita koskevien säännösten alaisia *lukuun ottamatta luvun 26 a §:ää.*

Sota-aikana ovat rikoslain 45 luvun säännösten alaisia rajavartiolaitoksessa myös luvun 28 §:n 2 momentissa tarkoitettuja tehtäviä vastaavissa tehtävissä palvelevat henkilöt, *joihin ei kuitenkaan sovelleta sanotun luvun 26 a §:ää.*

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

5.

Laki**tullilain 17 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 29 päivänä joulukuuta 1994 annetun tullilain (1466/1994) 17 §, sellaisena kuin se on laissa 505/1995, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

17 §

Mitä poliisilain (493/95) 27 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään poliisimiehen oikeudesta käyttää eräissä tapauksissa voimakeinoja, sovelletaan vastaavasti tullimieheen. Henkilöön, joka avustaa tullimestä tämän pyynnöstä tai suostumuksella virka-tehtävän suorittamisessa, on voimassa, mitä poliisilain 46 §:ssä säädetään.

Ehdotus

17 §

Mitä poliisilain (493/1995) 27 §:n 1, 2 ja 4 momentissa säädetään poliisimiehen oikeudesta käyttää eräissä tapauksissa voimakeinoja, sovelletaan vastaavasti tullimieheen. Henkilöön, joka avustaa tullimestä tämän pyynnöstä tai suostumuksella virka-tehtävän suorittamisessa, sovelletaan, mitä poliisilain 46 §:ssä säädetään.

—————
Tämä laki tulee voimaan   päivänä
kuuta 20 .   —————

6.

Laki**järjestyksenvalvojista annetun lain 9 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään järjestyksenvalvojista 22 päivänä huhtikuuta 1999 annetun lain (533/1999) 9 §:ään uusi 4 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

9 §

Voimakeinojen käyttö

Järjestyksenvalvojalla on tehtävänsä suorittaessaan oikeus henkilön pääsyn estämiseksi, paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, kiinni otetun tarkastamiseksi tai pakenemisen estämiseksi, esineen tai aineen poisottamiseksi taikka esteen poistamiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Järjestyksenvalvojan avustaessa poliisia on lisäksi voimassa, mitä poliisilain (493/1995) 27 §:ssä säädetään poliisimiestä tilapäisesti avustavan henkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön.

Ehdotus

9 §

Voimakeinojen käyttö

Järjestyksenvalvojalla on tehtävänsä suorittaessaan oikeus henkilön pääsyn estämiseksi, paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, kiinni otetun tarkastamiseksi tai pakenemisen estämiseksi, esineen tai aineen poisottamiseksi taikka esteen poistamiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Järjestyksenvalvojan avustaessa poliisia on lisäksi voimassa, mitä poliisilain (493/1995) 27 §:ssä säädetään poliisimiestä tilapäisesti avustavan henkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

7.

Laki

rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan rangaistusten täytäntöönpanosta 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun lain (39/1889) 2 luvun 2 a § ja 13 §:n 1 momentti sekä 5 luvun 9 §, sellaisina kuin ne ovat, 2 luvun 2 a § laissa 958/1976 ja 13 §:n 1 momentti laissa 580/2001 sekä 5 luvun 9 § laissa 703/1991, sekä

lisätään 2 lukuun uusi 11 b § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

2 luku

Yleisiä säännöksiä vankeusrangaistuksesta ja sakon muuntorangaistuksesta

2 a §

Rikoslain 3 luvun 11 §:ssä tarkoitettu vapaudenmenetystä vastaava vähennys otetaan rangaistuksen täytäntöönpanossa huomioon sen pituisena kuin tuomioistuimen päätöksessä on määrätty. Samaa kalenteriaikaa koskeva vähennys otetaan huomioon vain kerran. Jos tuomittu on päätöksessä mainittuna kalenteriaikana suorittanut vankeusrangaistusta tai sakon muuntorangaistusta, vähennystä ei tältä ajalta ole laskettava.

Rikoslaki

3 luvun 8 §:n 2 ja 3 mom.

Milloin *kiinniotettava, pidätettävä tai vangittava henkilö tekemällä vastarintaa tahi pakenemalla koettaa välttää kiinni joutumisen, taikka, jos rangaistusvanki tai muu kiinniotettu, pidätetty tahi vangittu henkilö yrittää karata tai tekee vastarintaa vanginvartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa häntä järjestykseen, on silloinkin oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita kiinniottamisen toimittamiseksi, karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolus-*

2 a §

Rikoslain (39/1889) 6 luvun 13 §:ssä tarkoitettu vapaudenmenetystä vastaava vähennys otetaan rangaistuksen täytäntöönpanossa huomioon sen pituisena kuin tuomioistuimen päätöksessä on määrätty. Samaa kalenteriaikaa koskeva vähennys otetaan huomioon vain kerran. Jos tuomittu on päätöksessä mainittuna kalenteriaikana suorittanut vankeusrangaistusta tai sakon muuntorangaistusta, vähennystä ei tältä ajalta ole laskettava.

11 b §

Jos *vanki* yrittää karata tai tekee vastarintaa *vartijalle* taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa *vankia* järjestykseen, on tällä oikeus käyttää sellaisia *karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, jos kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin *vanki*.

Sillä, joka 1 momentissa mainitun henkilön pyynnöstä tai tämän suostumuksella avustaa tässä tarkoitetun virkatehtävän suo-

tettavina. Laki on sama, milloin kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin edellä mainittu henkilö.

Kun jollakulla 1 tai 2 momentin mukaan on oikeus käyttää voimakeinoja, on sama oikeus myös sillä, joka on apuna virkatehtävän suorittamisessa.

13 §

Määrääjäksi vankeusrangaistukseen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan, tuomioistuimen rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna, kaksi kolmannesta tai, milloin ehdonalaiseen vapauteen päästämiseen on erityisiä syitä, puolet siitä, kummassakin tapauksessa kuitenkin vähintään 14 päivää. Erityisenä syynä pidetään sitä, ettei vanki rikoksen tekopäivää edeltäneiden kolmen vuoden aikana ole suorittanut rangaistuslaitoksessa vankeusrangaistusta eikä ollut eristettynä pakkolaitoksessa.

rittamisessa, on oikeus sellaista karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisten voimakeinojen käyttämiseen, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

13 §

Määrääjäksi vankeusrangaistukseen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan, tuomioistuimen rikoslain 6 luvun 13 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna, kaksi kolmannesta tai, jos ehdonalaiseen vapauteen päästämiseen on erityisiä syitä, puolet siitä, kummassakin tapauksessa kuitenkin vähintään 14 päivää. Erityisenä syynä pidetään sitä, ettei vanki rikoksen tekopäivää edeltäneiden kolmen vuoden aikana ole suorittanut rangaistuslaitoksessa vankeusrangaistusta eikä ollut eristettynä pakkolaitoksessa.

5 luku

Täytäntöönpanosta nuorisovankilassa

9 §

Vanki voidaan päästää nuorisovankilasta ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan, tuomioistuimen rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna, kolmanneksen.

9 §

Vanki voidaan päästää nuorisovankilasta ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan, tuomioistuimen rikoslain 6 luvun 13 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna, kolmanneksen.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

8.

Laki**tutkintavankeudesta annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään tutkintavankeudesta 19 päivänä heinäkuuta 1974 annettuun lakiin (615/1974) uusi 15 a § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

(uusi)

15 a §

Mitä rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (39/1889) 2 luvun 11 b §:ssä säädetään oikeudesta käyttää voimakeinoja, sovelletaan vastaavasti, jos tutkintavanki yrittää karata tai tekee vastarintaa taikka muu henkilö tekee vastarintaa.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

9.

Laki**ilmailulain 37 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 3 päivänä maaliskuuta 1995 annetun ilmailulain (281/1995) 37 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

37 §

37 §

Järjestys ja pakkokeinot

Järjestys ja pakkokeinot

Jos ilma-alus on vaarassa tai jos matkustajien tai miehistön turvallisuus muutoin vaatii, päälliköllä on oikeus käyttää kaikkia asianmukaisia keinoja, kuten kiinniottoa, henkilön tai tavaran tarkastusta tai muita vastaavia toimia, jotka ovat välttämättömiä järjestyksen palauttamiseksi tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi. Jokainen miehistön jäsen on velvollinen ilman eri käskyä antamaan päällikölle tarvittavaa apua ja päällikön kehotuksesta on myös matkustajalla oikeus antaa sellaista apua.

Miehistön jäsenellä ja matkustajalla on oikeus ryhtyä puolustettavissa oleviin estäviin toimenpiteisiin ilman päällikön kehotusta, kun on perusteltua syytä uskoa, että toimenpide on välttämätön ilma-aluksen taikka siinä olevien henkilöiden tai tavaroiden suojelemiseksi.

Jos ilma-alus on vaarassa tai jos matkustajien tai miehistön turvallisuus muutoin vaatii, päälliköllä on oikeus käyttää kiinniottoa, henkilön tai tavaran tarkastusta tai muita vastaavia järjestyksen palauttamiseksi tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi tarpeellisia keinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon vaaran suuruus ja tilanne muutenkin. Jokainen miehistön jäsen on velvollinen ilman eri käskyä antamaan päällikölle tarvittavaa apua. Päällikön kehotuksesta on myös matkustajalla oikeus antaa sellaista apua.

Miehistön jäsenellä ja matkustajalla on oikeus ryhtyä 1 momentissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin ilman päällikön kehotusta, kun on perusteltua syytä uskoa, että toimenpide on välttämätön ilma-aluksen taikka siinä olevien henkilöiden tai tavaroiden suojelemiseksi.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

10.

Laki**järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä annetun lain 4 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä 17 päivänä kesäkuuta 1977 annetun lain (472/1977) 4 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

4 §

Jos kulkuneuvosta poistettava tai kiinni otettava matkustaja tekemällä vastarintaa koettaa välttää poistamisen tai kiinniottamisen, kuljettajalla on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita matkustajan poistamiseksi tai kiinniottamiseksi voidaan hänen käyttäytymisensä ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää puolustettavina. Sama oikeus on kuljettajaa auttavalla matkustajalla.

Jos on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin 1 momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:ssä on vastaavan tapauksen varalta säädetty.

Ehdotus

4 §

Jos kulkuneuvosta poistettava tai kiinni otettava matkustaja koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen tai kiinniottamisen, kuljettajalla on oikeus käyttää sellaisia *matkustajan poistamiseksi tai kiinniottamiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet. Sama oikeus on kuljettajaa auttavalla matkustajalla.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

11.

Laki**joukkoliikenteen tarkastusmaksusta annetun lain 11 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan joukkoliikenteen tarkastusmaksusta 11 päivänä toukokuuta 1979 annetun lain (469/1979) 11 §:n 2 ja 3 momentti, sellaisena kuin niistä on 2 momentti laissa 540/1982, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

11 §

Tarkastajan oikeudet ja vastuu

Jos matkustaja vastarintaa tekemällä koettaa välttää kiinniottamisen, poliisin luo toimittamisen taikka kulkuneuvosta tai 1 §:n 2 momentissa tarkoitettulta laituralueelta poistamisen, tarkastajalla on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita toimenpiteen suorittamiseksi voidaan matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää puolustettavina.

Jos on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin 2 momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina, tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:ssä on vastaavan tapauksen varalta säädetty.

Ehdotus

11 §

Tarkastajan oikeudet ja vastuu

Jos matkustaja koettaa vastarintaa tekemällä välttää kiinniottamisen, poliisin luo toimittamisen taikka kulkuneuvosta tai 1 §:n 2 momentissa tarkoitettulta laituralueelta poistamisen, tarkastajalla on oikeus käyttää sellaisia *toimenpiteen suorittamiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon matkustajan käyttäytyminen ja muut olosuhteet.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

12.

Laki

vartioimisliikelain 5 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 4 päivänä maaliskuuta 1983 annetun vartioimisliikelain (237/1983) 5 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

5 §

Jos 4 §:ssä tarkoitettu poistettava henkilö tekemällä vastarintaa koettaa välttää poistamisen, vartijalla on oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita henkilön poistamiseksi voidaan hänen käyttäytymisensä ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää puolustettavina.

Jos on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin 1 momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina, tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:ssä on vastaavan tapauksen varalta säädetty.

Ehdotus

5 §

Jos 4 §:ssä tarkoitettu poistettava henkilö koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen, vartijalla on oikeus käyttää sellaisia *henkilön poistamiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

13.

Laki**puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetun lain 6 ja 8 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan puolustusvoimien virka-avusta poliisille 5 päivänä joulukuuta 1980 annetun lain (781/1980) 6 §:n 1 ja 2 momentti ja 8 §, sellaisena kuin niistä on 6 §:n 2 momentti laissa 346/1998, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

6 §

Virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 6 ja 7 §:ssä on säädetty.

Virka-apuosastoon kuuluvalla, joka tämän lain mukaisesti suorittaa virka-aputehtävää, on erittäin tärkeässä ja kiireellisessä tehtävässä oikeus poliisimiehen ohjauksessa käyttää tehtävän suorittamiseksi sellaisia välttämättömiä voimakeinoja, joihin poliisimies hänet toimivaltansa nojalla valtuuttaa ja joita tilanne huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

8 §

Hätävarjelun liioittelusta on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:n 1 momentissa on säädetty.

Jos virka-aputehtävää suoritettaessa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin tehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanne muutoinkin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina, tekijä on tuomittava noudattaen, mitä rikoslain 3 luvun 9 §:n 2 momentissa on vastaavan tapauksen varalta säädetty.

Ehdotus

6 §

Virka-apuosastoon kuuluvan oikeudesta hätävarjeluun on voimassa, mitä rikoslain 4 luvun 4 §:ssä säädetään.

Virka-apuosastoon kuuluvalla, joka tämän lain mukaisesti suorittaa virka-aputehtävää, on erittäin tärkeässä ja kiireellisessä tehtävässä oikeus poliisimiehen ohjauksessa käyttää sellaisia *tehtävän suorittamiseksi tarpeellisia* voimakeinoja, joihin poliisimies hänet toimivaltansa nojalla valtuuttaa ja joita tilanne huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

8 §

Hätävarjelun liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 4 §:n 2 momentissa ja 7 §:ssä.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

14.

Laki**merimieslain 74 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 7 päivänä kesäkuuta 1978 annetun merimieslain (423/1978) 74 §:n 1 ja 2 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

74 §

Järjestyksen ylläpitäminen

Järjestyksen ylläpitämiseksi aluksessa on päälliköllä ja häntä avustavalla henkilöllä oikeus käyttää sellaisia voimakeinoja, joita vastarinnan vaarallisuuteen nähden ja tilanne muutoinakin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Jos 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa on käytetty ankarampia voimakeinoja kuin sanotun momentin mukaan voidaan pitää puolustettavina, voidaan tekijä tuomita rikoslain 3 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan alennettuun rangaistukseen. Jos olosuhteet olivat sellaiset ettei tekijä voinut malttaa mieltään, ei häntä saa rangaistukseen tuomita.

Ehdotus

74 §

Järjestyksen ylläpitäminen

Päälliköllä ja häntä avustavalla henkilöllä on oikeus käyttää aluksessa sellaisia järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon vastarinnan vaarallisuus ja tilanne muutenkin.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

 Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
 kuuta 20 .

15.

Laki**ulosottolain 3 luvun 30 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 3 päivänä joulukuuta 1895 annetun ulosottolain (37/1895) 3 luvun 30 §, sellaisena kuin se on laissa 622/1967, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

3 luku

Yleisiä säännöksiä tuomioiden ja päätösten täytäntöönpanosta

30 §

Ulosottomiehellä on oikeus, mikäli täytäntöönpanossa tarvitaan, avauttaa lukkoja ja ovia sekä etsiä huoneita ja säilytyspaikkoja. Vastarintaa kohdatessaan ulosottomiehellä on oikeus saada poliisilta virka-apua, mutta voi hän itsekään käyttää sellaisia voimakeinoja, joita virkatehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanteen muutoinkin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

30 §

Ulosottomiehellä on oikeus avauttaa lukkoja ja ovia sekä etsiä huoneita ja säilytyspaikkoja, jos täytäntöönpanossa sitä tarvitaan. Vastarintaa kohdatessaan ulosottomiehellä on oikeus saada poliisilta virka-apua, mutta hän voi itsekään käyttää sellaisia vastarinnan murtamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon virkatehtävän laatu ja vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

16.

Laki**turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 6 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan turvatarkastuksista tuomioistuimissa 3 päivänä joulukuuta 1999 annetun lain (1121/1999) 6 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

6 §

Henkilön poistaminen tuomioistuimesta

Jos henkilö kieltäytyy turvatarkastustoimenpiteestä, turvatarkastaja voi poistaa hänet tuomioistuimesta.

Turvatarkastaja voi tarvittaessa käyttää henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta sellaisia voimakeinoja, joita henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina. Tuomioistuimen palveluksessa oleva muu kuin virkamies ja edellä 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu turvatarkastaja ei kuitenkaan saa käyttää voimakeinoja henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta, ellei muusta lainsäädännöstä muuta johdu.

Ehdotus

6 §

Henkilön poistaminen tuomioistuimesta

Jos henkilö kieltäytyy turvatarkastustoimenpiteestä, turvatarkastaja voi poistaa hänet tuomioistuimesta.

Turvatarkastaja voi tarvittaessa käyttää sellaisia *henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta tarpeellisia* voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet. Tuomioistuimen palveluksessa oleva muu kuin virkamies ja edellä 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu turvatarkastaja ei kuitenkaan saa käyttää voimakeinoja henkilön poistamiseksi tuomioistuimesta, ellei muusta lainsäädännöstä muuta johdu.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

17.

Laki**turvatarkastuksista lentoliikenteessä annetun lain 6 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan turvatarkastuksista lentoliikenteessä 22 päivänä huhtikuuta 1994 annetun lain (305/1994) 6 §:n 2 momentti ja
lisätään 6 §:ään uusi 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

6 §

*Paikalta poistaminen**Ehdotus*

6 §

Paikalta poistaminen

 Poistaminen voidaan tarvittaessa suorittaa sellaisin voimakeinoin, joita lentoliikenteen turvallisuuden vaarantuminen, poistettavan henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

 Poistamisessa voidaan tarvittaessa käyttää sellaisia *henkilön poistamiseksi lentokenttä-alueelta tai lentoasemarakennuksesta tarpeellisia voimakeinoja*, joita voidaan pitää puolustettavina, kun otetaan huomioon lentoliikenteen turvallisuuden vaarantuminen, poistettavan henkilön käyttäytyminen ja muut olosuhteet.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

 Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
 kuuta 20 .

18.

Laki**aluevalvontalain 31 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 18 päivänä elokuuta 2000 annetun aluevalvontalain (755/2000) 31 §:n 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

31 §

31 §

Voimakeinojen käyttö

Voimakeinojen käyttö

Edellä 23 §:n 1 momentissa tarkoitettulla aluevalvontaviranomaisella on tässä laissa säädettyä tehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön kiinnittämiseksi, ajoneuvon, ilma-aluksen tai aluksen siirtämiseksi tai 25 §:ssä tarkoitettun määräyksen panemiseksi täytäntöön käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen käyttämisestä päättää aluevalvontaa suorittava aluevalvontaviranomainen, jollei 33 tai 34 §:stä muuta johdu.

Hätävarjelusta ja pakkotilasta säädetään rikoslaissa.

Edellä 23 §:n 1 momentissa tarkoitettulla aluevalvontaviranomaisella on tässä laissa säädettyä tehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön kiinnittämiseksi, ajoneuvon, ilma-aluksen tai aluksen siirtämiseksi tai 25 §:ssä tarkoitettun määräyksen panemiseksi täytäntöön käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen käyttämisestä päättää aluevalvontaa suorittava aluevalvontaviranomainen, jollei 33 tai 34 §:stä muuta johdu.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä. Hätävarjelusta säädetään rikoslain 4 luvun 4 §:ssä ja pakkotilasta saman luvun 5 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

19.

Laki

mielenterveyslain 22 d §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään 14 päivänä joulukuuta 1990 annetun mielenterveyslain (1116/1990) 22 d §:ään, sellaisena kuin se on laissa 1423/2001, uusi 4 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

22 d §

22 d §

Liikkumisvapauden rajoittaminen

Liikkumisvapauden rajoittaminen

Potilasta saadaan kieltää poistumasta sairaalan alueelta tai tietyn hoitoyksikön tiloista. Jos potilas poistuu sairaalasta ilman lupaa tai luvan saatuaan jää palaamatta sinne, hänet voidaan noutaa sairaalaan.

Potilaan poistumisen estämiseksi tai hänen siirtämisekseen saa toimintayksikön hoitohenkilökunta käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Potilaan liikkumisvapauden rajoittamisesta hoitoyksikössä päättää häntä hoitava lääkäri.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon potilaan sairaalassa olon syy, hänen poistumisestaan aiheutuva vaara hänen tai muiden terveydelle tai turvallisuudelle, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvoste luun vaikuttavat seikat.

Potilasta saadaan kieltää poistumasta sairaalan alueelta tai tietyn hoitoyksikön tiloista. Jos potilas poistuu sairaalasta ilman lupaa tai luvan saatuaan jää palaamatta sinne, hänet voidaan noutaa sairaalaan.

Potilaan poistumisen estämiseksi tai hänen siirtämisekseen saa toimintayksikön hoitohenkilökunta käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Potilaan liikkumisvapauden rajoittamisesta hoitoyksikössä päättää häntä hoitava lääkäri.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon potilaan sairaalassa olon syy, hänen poistumisestaan aiheutuva vaara hänen tai muiden terveydelle tai turvallisuudelle, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvoste luun vaikuttavat seikat.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

20.

Laki**säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain 35 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä 15 päivänä helmikuuta 2002 annetun lain (116/2002) 35 §:ään uusi 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

35 §

35 §

Voimakeinojen käyttö

Voimakeinojen käyttö

Säilöönottoyksikön johtajalla ja säilöönottoyksikön virkasuhteisella tehtävään koulutetulla henkilöllä on säilöönottoyksikössä tehtäväänsä suorittaessaan oikeus käyttää voimakeinoja:

- 1) säilöön otetun ulkomaalaisen turvatarkastuksen suorittamiseksi;
- 2) säilöön otetun ulkomaalaisen henkilöntarkastuksen suorittamiseksi;
- 3) säilöön otetun ulkomaalaisen poistumisen estämiseksi;
- 4) säilöön otetulta ulkomaalaiselta kiellettyjen aineiden poisottamiseksi;
- 5) ulkopuolisten pääsyn estämiseksi säilöönottoyksikköön ja sieltä poistamiseksi; sekä
- 6) säilöönottoyksikön tai säilöön otetun ulkomaalaisen turvallisuutta vaarantavan teon tai tapahtuman estämiseksi.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa ei saa käyttää aseita tai muita voimankäyttövälineitä. Voimakeinojen on oltava tarpeellisia ja olosuhteisiin nähden puolustettavia. Voimakeinojen käyttöä harkittaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut seikat, joilla on merkitystä tilanteen kokonaisarviointin kannalta.

Säilöönottoyksikön johtajalla ja säilöönottoyksikön virkasuhteisella tehtävään koulutetulla henkilöllä on säilöönottoyksikössä tehtäväänsä suorittaessaan oikeus käyttää voimakeinoja:

- 1) säilöön otetun ulkomaalaisen turvatarkastuksen suorittamiseksi;
- 2) säilöön otetun ulkomaalaisen henkilöntarkastuksen suorittamiseksi;
- 3) säilöön otetun ulkomaalaisen poistumisen estämiseksi;
- 4) säilöön otetulta ulkomaalaiselta kiellettyjen aineiden poisottamiseksi;
- 5) ulkopuolisten pääsyn estämiseksi säilöönottoyksikköön ja sieltä poistamiseksi; sekä
- 6) säilöönottoyksikön tai säilöön otetun ulkomaalaisen turvallisuutta vaarantavan teon tai tapahtuman estämiseksi.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa ei saa käyttää aseita tai muita voimankäyttövälineitä. Voimakeinojen on oltava tarpeellisia ja olosuhteisiin nähden puolustettavia. Voimakeinojen käyttöä harkittaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut seikat, joilla on merkitystä tilanteen kokonaisarviointin kannalta.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

*Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____*

21.

Laki**sotilaskurinpitolain 8 ja 38 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilaskurinpitolain (331/1983) 8 § ja 38 §:n 3 momentti, sellaisina kuin ne ovat, 8 § osaksi laeissa 652/1991 ja 991/1997 ja 38 §:n 3 momentti mainitussa laissa 991/1997, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

8 §

Jos henkilö, jolle on tuomittu tai määrätty kurinpitoseuraamus, on ennen asian ratkaisemista ollut rikoksen johdosta vapautensa menettäneenä, on kurinpitorangeistuksesta tai -ojennuksesta tehtävä rikoslain 3 luvun 11 §:ssä tarkoitettu vähennys.

Jos rikoksentekijä on suorittanut kurinpitomenettelyssä määrätyn rangaistuksen tai kurinpito-ojennuksen joko kokonaan tai osaksi ja hänet tuomitaan sen jälkeen samasta rikoksesta tuomioistuimessa rangaistukseen, on jo täytäntöönpantu rangaistus ja ojennus otettava kohtuullisessa määrin huomioon vähennyksenä tai katsottava rangaistuksen täydeksi suoritukseksi.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

Ehdotus

8 §

Jos henkilö, jolle on tuomittu tai määrätty kurinpitoseuraamus, on ennen asian ratkaisemista ollut rikoksen johdosta vapautensa menettäneenä, on kurinpitorangeistuksesta tai -ojennuksesta tehtävä rikoslain 6 luvun 13 §:ssä tarkoitettu vähennys.
(ks. rikoslain 6 luvun 16 §)

Edellä 1 momentissa tarkoitettua vähennystä laskettaessa yksi vapaudenmenetysvuorokausi vastaa yhtä arestivuorokautta, kahden päivän kurinpitosakkoa, kahta poistumisrangaistus- tai poistumiskieltovuorokautta sekä kolmea kertaa ylimääräistä palvelusta.

38 §

Kumotessaan päätöksen esimies voi määrätä asian otettavaksi uudelleen käsiteltäväksi tai ottaa sen itse välittömästi ratkaistavakseen taikka saattaa asian toimivaltaiselle syyttäjälle. Asiaa uudelleen käsiteltäessä noudatetaan soveltuvin osin, mitä 8 §:n 2 momentissa säädetään.

38 §

Kumotessaan päätöksen esimies voi määrätä asian otettavaksi uudelleen käsiteltäväksi tai ottaa sen itse välittömästi ratkaistavakseen taikka saattaa asian toimivaltaiselle syyttäjälle. Asiaa uudelleen käsiteltäessä noudatetaan soveltuvin osin, mitä rikoslain 6 luvun 16 §:ssä säädetään.

Tämä laki tulee voimaan   päivänä
kuuta 20 .   -----

22.

Laki**nuorista rikoksentekijöistä annetun lain 6 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan nuorista rikoksentekijöistä 31 päivänä toukokuuta 1940 annetun lain (262/1940) 6 §, sellaisena kuin se on osaksi laissa 3/1969, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

6 §

Nuorelle rikoksentekijälle tämän kahdeksaatoista vuotta nuorempana tekemästä rikoksesta tuomittavan rangaistuksen määräämistä olkoon noudatettavana, mitä rikoslain 3 luvun 2 §:ssä on säädetty.

Ehdotus

6 §

Nuorelle rikoksentekijälle tämän kahdeksaatoista vuotta nuorempana tekemästä rikoksesta tuomittavan rangaistuksen määrään sovelletaan, mitä rikoslain (39/1889) 6 luvun 8 §:n 1 momentin 3 kohdassa ja 2 momentissa säädetään.

_____

Tämä laki tulee voimaan _____ *päivänä*
kuuta 20 .

_____

23.

Laki

rikesakkomenettelystä annetun lain 16 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikesakkomenettelystä 21 päivänä tammikuuta 1983 annetun lain (66/1983)
16 §:n 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

16 §

Rikesakkotuomari voi jättää rikkojan rangaistukseen tuomitsematta samoin edellytyksin kuin rikoslain 3 luvun 5 §:ssä on säädetty.

Ehdotus

16 §

Rikesakkotuomari voi jättää rikkojan rangaistukseen tuomitsematta samoin edellytyksin kuin rikoslain 6 luvun 12 §:ssä säädetään.

Tämä laki tulee voimaan _____ *päivänä*
kuuta 20 .

24.

Laki**vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 7 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä 9 päivänä heinäkuuta 1953 annetun lain (317/1953) 7 §, sellaisena kuin se on laissa 303/1971, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

7 §

Kun tuomio, jonka mukaan rikoksenteijä voidaan määrätä eristettäväksi pakkolaitokseen, on saanut lainvoiman, kysymys eristämisestä on otettava käsiteltäväksi, kun tuomitusta rangaistuksesta on suoritettu, tuomioistuimen rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla tekemää vähennystä lukuunottamatta, vähintään kolmannes, kuitenkin viimeistään vuoden kuluessa tuomion antamisesta, ja viivytyksettä ratkaistava vankilaoikeudessa. Vankilaoikeuden on määrättävä rikoksenteijä eristettäväksi pakkolaitokseen, jos häntä on pidettävä 1 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle.

Ehdotus

7 §

Kun tuomio, jonka mukaan rikoksenteijä voidaan määrätä eristettäväksi pakkolaitokseen, on saanut lainvoiman, kysymys eristämisestä on otettava käsiteltäväksi, kun tuomitusta rangaistuksesta on suoritettu, tuomioistuimen rikoslain 6 luvun 13 §:n nojalla tekemää vähennystä lukuun ottamatta, vähintään kolmannes, kuitenkin viimeistään vuoden kuluessa tuomion antamisesta, ja viivytyksettä ratkaistava vankilaoikeudessa. Vankilaoikeuden on määrättävä rikoksenteijä eristettäväksi pakkolaitokseen, jos häntä on pidettävä 1 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla vaarallisena toisen hengelle tai terveydelle.

—————
Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 20 .
—————

25.

Laki**yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan yhdyskuntapalvelusta 12 päivänä joulukuuta 1996 annetun lain (1055/1996) 3 ja 4 §, sellaisena kuin niistä on 3 § osaksi laissa 754/1997, ja
lisätään 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 138/2001, uusi 3 momentti seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

1 §

1 §

*Yhdyskuntapalvelu**Yhdyskuntapalvelu*

Yhdyskuntapalvelu on ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus. Se käsittää vähintään 20 ja enintään 200 tuntia valvonnan alaisena tehtävää säännöllistä, palkatonta työtä.

Enintään viisi tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan kuitenkin suorittaa käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja kriminaalihuoltolaitoksen hyväksymällä tavalla.

Yhdyskuntapalvelu on ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus. Se käsittää vähintään 20 ja enintään 200 tuntia valvonnan alaisena tehtävää säännöllistä, palkatonta työtä.

Enintään viisi tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan kuitenkin suorittaa käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja kriminaalihuoltolaitoksen hyväksymällä tavalla.

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisesta on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään.

3 §

Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen

Rikoksentehtäjä,

- 1) joka tuomitaan vankeuteen,
- 2) jolle määrätään yhteinen vankeusrangaistus tai
- 3) jonka ehdollinen vankeusrangaistus määrätään pantavaksi kokonaan tai osaksi täytäntöön,

tuomitaan pituudeltaan määrätyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

(kumotaan, ks. rikoslain 6 luvun 11 §:n 1 mom. ja 7 luvun 7 §)

Aikaisempi yhdyskuntapalvelurangaistus voidaan ottaa uutta rangaistusta tuomittaessa huomioon vastaavalla tavalla kuin aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaan.

4 §

Suostumus ja soveltuvuus

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytyksenä on, että rikoksentekijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja että voidaan olettaa hänen suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

(kumotaan, ks. rikoslain 6 luvun 11 §:n 2 mom.)

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 . _____

26.

Laki**rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 3 ja 12 §:n kumoamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

3 §

Rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin.

Jos tuomitsemishetkellä on voimassa toinen laki kuin tekohetkellä, sovelletaan kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. Jos uusi laki on tullut voimaan vasta sen jälkeen kun asia on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa, muutoksenhakutuomioistuimen on sovellettava uutta lakia vain, milloin teosta uuden lain mukaan ei ole tuomittava rangaistusta tai milloin tekohetkellä voimassa olleen lain soveltaminen johtaisi olennaisesti ankarampaan lopputulokseen.

Jos laki on tarkoitettu olemaan voimassa vain määrättyinä aikana, sovelletaan sinä aikana tehtyyn tekoon tekohetkellä voimassa ollutta lakia, jollei toisin ole säädetty.

(kumotaan, ks. rikoslain 3 luvun 2 §)

12 §

Älköön kukaan omin valloin ottako takaisin sitä, minkä tuntee omaksensa, olkoonpa häneltä rikoksen kautta vietyä, taikka kadonnutta, vaan turvautukoon poliisiviranomaiseen taikka tuomariin; ottakoon kuitenkin omansa takaisin irtaimelta tahi tuntemattomalta mieheltä, taikka siltä, jonka varoo karkaavan, taikka rikoksentekijältä verkseltään.

(kumotaan, ks. pakkokeinolain 1 luvun 2 a §)

Tämä laki tulee voimaan
kuuta 20 .

päivänä

